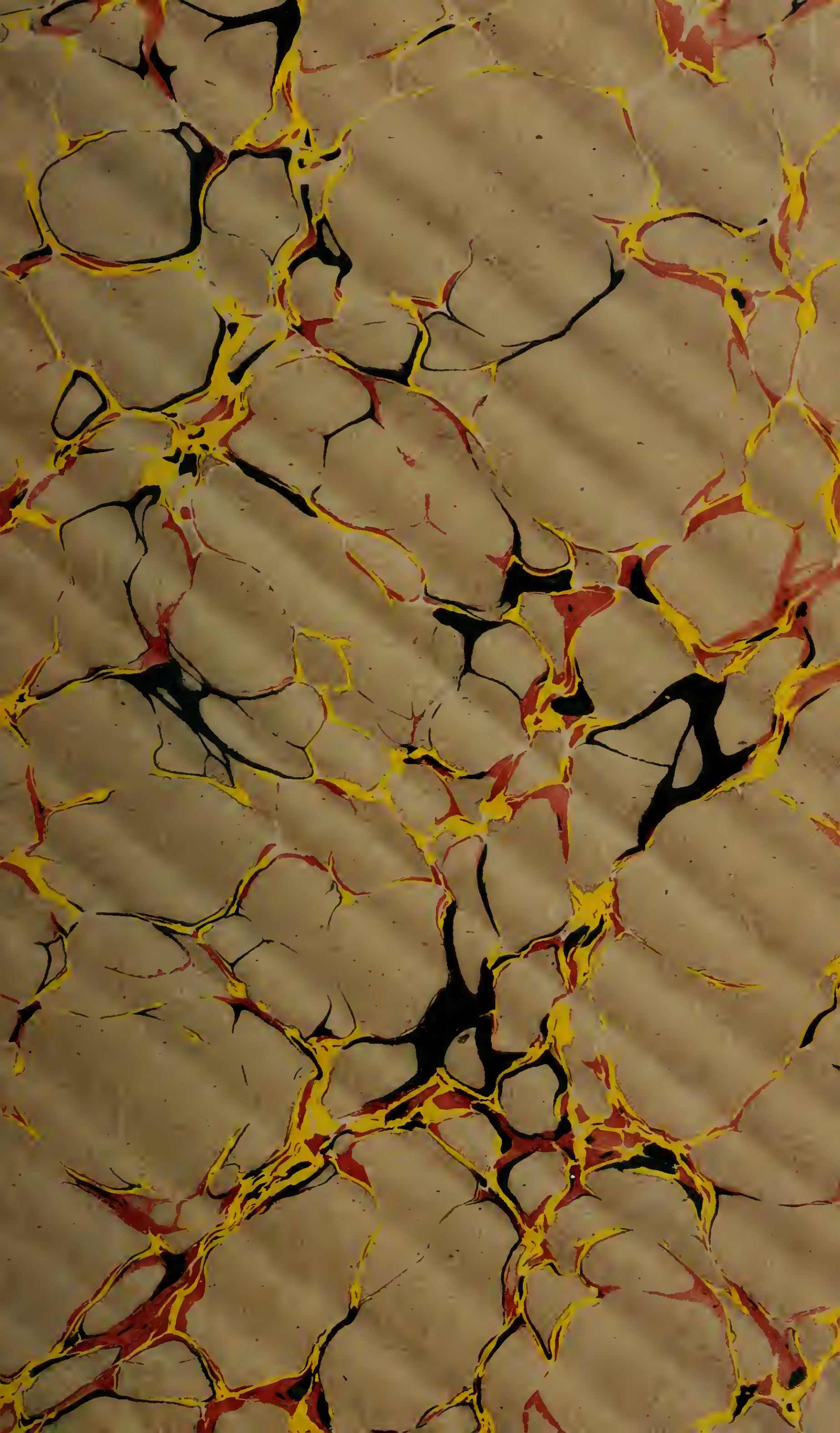

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00015753 7

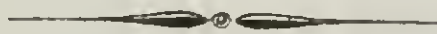

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

CXLVI.

PATRES QUINTI ECCLESIAE SAECULI.

S. AUGUSTINUS.

XXXIX.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD **VIRENQUE**, BIBLIOPOLAM ;

PARISIIS,

APUD **BIBLIOPOLAM**, CUI NOMEN GALLICE :

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES

Rue des Saints-Pères, 16 ;

PARISIIS. — E TYPOGRAPHIA BOURGOGNE ET MARTINET,

VIA VULGO DICTA JACOB, N° 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCUBANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM

TOMUS CENTESIMUS QUADRAGESIMUS-SEXTUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XL.

Saint Augustine

Opera omnia

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM [vol. 39]

PARS VII.

EPISTOLÆ.

CLASSIS II.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

EPISTOLÆ.

CLASSIS II.

EPISTOLA LVI[1].

Domino eximio meritoque honorabili et dilectissimo filio CELERI, AUGUSTINUS.

Augustinus ad Celerem, jubens eum litterarum sacrarum studio incumbere, ut discat hanc vitam collatione æternæ esse fumum et Donatistarum secta se abdicet.

I. PROMISSI mei et tuæ voluntatis immemor non sum. Sed quoniam visitandarum ecclesiarum ad meam pertinentium curam necessitate profectus sum, nec per me ipse debitum continuo reddere potui: me tibi tamen diutius debere nolui, quod posset et me habente redhiberi. Proinde charissimo filio presbytero Optato delegavi, ut eis horis quas tibi opportuniores videris, tecum legat ea quæ pollicitus sum, cum totum fieri posse persenserit: hoc etiam eximietas tua quam grate acceperit, tam impigre atque acriter facere suadebit. Quantum autem te diligam, salubribusque studiis in rerum divinarum atque humanarum cognitione oblectari atque exerceri velim, credo quod optime intelligas.

II. Charitatem officii mei si non aspernaris, spero in

[1] Alias CCXXXVII. quæ autem 56 erat, nunc. 118. — Scripta forte circa idem tempus.

ipsa fide christiana, et in moribus jam ita constitutæ personæ tuæ congruis, tales te profectus habiturum, ut hujus fumi vel vaporis temporalis, quæ vita humana dicitur, ultimum diem, quem nulli mortalium evitare conceditur, vel avidus vel securus vel certe non desperate sollicitus, non in vanitate erroris, sed in soliditate veritatis expectes. Quam certum est enim tibi vivere te; tam sit certum doctrina salutari istam vitam, quæ in deliciis temporalibus agitur, in comparatione vitæ æternæ, quæ nobis per Christum atque in Christo promittitur, non vitam sed mortem esse deputandam. Nullo modo autem dubitaverim de indole tua, quod ista consuetudine Donatistarum facillime te extrahes, si religiosissime ipsam christianam puritatem non parvipenderis. Quam inconcussis enim documentorum firmamentis error ille convincatur, non magnum est etiam tardis ingenio, si tantum patienter atque intente audierint, pervidere. Sed ad sectandam insolitam rectitudinem usitate et quasi familiaris perversitatis vinculum abrumpere, majorum virium est. Et nequaquam desperandum adjuvante atque exhortante ipso Domino Deo nostro, de generosa libertate atque plane virili pectore tuo. Incolumen te Domini Dei nostri misericordia tueatur, domine eximie meritoque honorabilis et dilectissime fili.

EPISTOLA LVII[1].

Domino dilectissimo meritoque honorabili ac suscipiendo filio CELERI AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus, libro quodam suo in eam rem conscripto, Celerem instruxerat, mera levitate Donatistas se ab Ecclesia catholica segregasse. Cui, si eo codice satisfactum non sit, promittit adhuc scripta. In fine, cum amico quodam Donatista, Celeri subdito, conferre cupit.

I. NULLAM fuisse justam causam, cur ab orbe terrarum, quo Ecclesia catholica secundum prophetica et evangelica promissa diffunditur, se pars Donati dirimeret, credo quod magis quoque considerans prudentia tua facillime intelligit. De qua re, si diligentior disputatio necessaria est, memini me ad legendum dedisse benevolentiæ tuæ codicem, cum id te petisse charissimus mihi, tuus filius, meus Cæcilius intimasset, qui codex non paucis diebus apud te fuit. Quem si rei hujus cognoscendæ studio, vel inter occupationes tuas legere sive voluisti sive potuisti, non dubito comperisse prudentiam tuam nihil eos habere, quod probabiliter contradicant. Et si quid te forte adhuc movet, quantum Deus donat ac sinit, forte poterimus respondere interroganti, aut ad legendum itidem aliquid dare, domine dilectissime meritoque honorabilis ac suscipiende fili.

II. Quapropter peto unitatem catholicam regioni Hipponensi diligentius commendes hominibus tuis, maxime

[1] Alias CCX, quæ autem 57 erat, nunc 187. Scripta aliquanto post superiorem.

Paterno et Maurusio. Vigilantiam cordis tui novi, nec opus est, arbitror, plura scribere; cum, si volueris, facillime possis, et quid alii curent et caveant in possessionibus tuis, et in re tua quid agatur addiscere. In re tua esse, mihi valde affirmatum est, amicum, cum quo cupio concordare : peto faveas ad hanc rem, ut et inter homines magnam laudem, et apud Deum habeas magnam mercedem : jam enim mihi per quemdam Carum utriusque nostrum medium mandaverat, se nescio quos violentos suos timere ne faceret, quos in re tua et te favente timere non poterit : nec ipse in eo debes diligere non constantiam, sed plane pertinaciam. Turpe est enim mutare sententiam, sed veram et rectam : nam stultam et noxiam, et laudabile et salubre est. Sicut autem constantia non sinit hominem depravari, sic pertinacia non sinit corrigi : proinde sicut illa laudanda, sic ista est emendanda. Presbyter, quem misi. reliqua tuæ prudentiæ planius intimabit. Incolumem felicemque te Dei misericordia tueatur, domine dilectissime meritoque honorabilis ac suscipiende fili.

EPISTOLA LVIII [1].

Domino eximio et merito suscipiendo, atque in Christi visceribus dilectissimo filio PAMMACHIO (1), AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Pammachio viro senatori gratulatur quod suos apud Numidiam colonos Donatistas adhortationibus suis adduxerit ad Ecclesiam catholicam.

I. BONA opera tua Christi gratia germinantia, te nobis in membris ejus honorandum, et plane notissimum dilectissimumque fecerunt. Neque enim si quotidie faciem tuam viderem, notior mihi esses, quam cum interiorem tuum pacis decore pulchrum ac veritatis luce radiantem, in unius tui facti candore conspexi, conspexi et agnovi, agnovi et amavi. Huic nunc loquor, huic scribo, dilecto amico meo, qui mihi corpore absenti absens innotuit. Verumtamen jam simul eramus, et conjuncti sub uno capite vivebamus; in cujus charitate nisi radicatus esses, non tibi tam dilecta catholica unitas foret, nec colonos tuos Afros, eo terrarum, unde Donatistarum furor exortus est; hoc est, in media consulari Numidia constitutos; tali admoneres alloquio, tanto fervore spiritus animares, ut devotione promptissima ad sequendum eligerent, quod te talem ac tantum virum non nisi agnita veritate sequi cogitarent: et tam longe a te locorum intervallis remoti irent sub idem caput, atque in ejus membris in æternum tecum deputarentur, cujus præcepto tibi temporaliter serviunt.

[1] Alias CXXXIV. quæ autem 58 erat, nunc 121. — Scripta an. 401. exeunte.

II. In hoc ergo tuo facto te cognitum amplectens, exultavi ut gratularer tibi in Christo Jesu Domino nostro, tibique has gratulatorias litteras mitterem, qualécumque specimen cordis et amoris erga te mei : neque enim amplius potui. Sed quæso ne tu hactenus quidquid te diligo metiaris : perlectam transi hanc epistolam transitu invisibili. qui intus fit, et perge cogitando in pectus meum, et cerne quid illic de te agatur. Patebit enim oculo charitatis cubiculum charitatis, quod claudimus adversus nugas tumultuosas sæculi, cum illic Deum adoramus : et videbis ibi delicias lætitiæ meæ de tam bono opere tuo, quas nec lingua effari, nec stylo exprimere valeo, calentes atque flagrantes in sacrificio laudis ejus, quo inspirante hoc voluisti, et quo adjuvante potuisti. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus.

III. O quam multorum tecum pariter senatorum, pariterque sanctæ Ecclesiæ filiorum, tale opus desideramus in Africa, de quali tuo lætamur. Sed illos periculosum est exhortari, tibi securum est congratulari. Illi enim forte non facient, et tanquam nos in animo eorum vicerint inimici Ecclesiæ, decipiendis insidiabuntur infirmis. Tu vero jam fecisti, unde inimici Ecclesiæ liberatis confundantur infirmis. Proinde sufficere visum est, ut ipse quibus christiano jure potueris, amica fiducia istam epistolam legas. Sic enim ex tuo facto fieri posse in Africa credent, quod forte dum putant fieri non posse, pigrescunt. Insidias autem quas ipsi hæretici distorto corde moliuntur. quoniam risi eos arbitratos valere aliquid in possessione Christi, animo tuo, nec scribere volui. Audies tamen hæc a fratribus meis, quos plurimum commendo eximietati tuæ, ne in tam magna tamque inopinata salute hominum, de quibus per te Catholica mater exultat, spernere etiam superflua metuentes.

EPISTOLA LIX [1].

Domino beatissimo et venerabili patri et consacerdoti VICTORINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Victorino concilium convocanti, excusatoria, quare ad concilium non venturus sit : rogans ut prius cum Xantippo super jure primatus et concilii convocandi placide componat.

I. TRACTORIA ad me quinto Idus Novembris venit, jam finito die, et me valde indispositum invenit, ut occurrere omnino non possem. Verumtamen sive imperitiam meam moverit, sive juste motus sim, tuæ sanctitatis et gravitatis est arbitrari. Legi in eadem tractoria etiam ad Mauritanias esse scriptum, quas provincias scimus suos habere primates. Quod si et ex eis ad Numidiam convocandum esset concilium oportuit utique ut aliquorum Maurorum episcoporum qui illic priores sunt, nomina in in tractoria ponerentur : quod in ista tractoria non reperiens, multum miratus sum. Deinde ad ipsos Numidas ita perturbato et neglecto ordine scriptum, ut nomen meum tertio loco invenerim, qui novi quam post multos episcopos factus sim. Quæ res et aliis injuriosa est satis, et mihi invidiosa. Præterea venerabilis frater et collega noster Xantippus Tagonensis dici, quod eum primatus ipse contingat, et erga plurimos sic habetur, et tales mittit epistolas. Qui etiam error, si facile inter vestram sanctitatem cognosci et corrigi potest, non debuit tamen in

[1] Alias CCXVII. quæ autem 59 erat, nunc 149 — Scripta circ. exeuntem an. 401.

tractoria, quam misit venerabilitas tua, nomen ejus prætermitti. Quod si in mediis locis conscriberetur, et non in primo poneretur, multum mirarer : quanto magis mirandum est, quod nulla ibi ejus admemoratio facta est, qui maxime ad concilium venire debuit, ut de ipso primatus ordine coram omnium Numidarum episcopis ecclesiarum primitus ageretur?

II. His de causis etiam venire dubitarem, ne forte falsa esset tractoria, qua tanta perversitas appareret : quanquam et angustia temporis et aliæ graves necessitates me multipliciter impedirent. Unde peto beatitudinem tuam ut mihi ignoscas, et primo instare digneris, ut inter tuam sanctimoniam et senem Xantippum concorditer constet, quis vestrum debeat convocare concilium : aut certe, quod salubrius arbitror, sine cujusquam præjudicio ambo convocate collegas nostros, eos maxime qui vobis episcopatus ætate vicini sunt, qui facile quis vestrum verum dicat agnoscant, ut inter vos paucos eadem præ cæteris quæstio dirimatur, et errore sublato minores a cæteris convocentur, qui nec possunt nec debent, nisi vobis in hac re tanquam prioribus credere, et nunc ignorant cui vestrum potissimum credant. Hanc epistolam signatam misi annulo qui exprimit faciem hominis attendentis in latus.

EPISTOLA LX[1].

Domino beatissimo et debita observantia venerabili, sinceriterque charissimo fratri et consacerdoti papæ AURELIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Aurelio significat Donatum et ipsius fratrem se renitente recessisse de monasterio : porro et monachis facilem lapsum, et ordini clericorum injuriam fieri, dum tales in clerum assumuntur.

1. LITTERAS nullas tuæ venerabilitatis, ex quo ab invicem corporaliter digressi sumus, accepi. Nunc vero legis epistolam benignitatis tuæ de Donato et fratre ejus, et quid responderem, diu fluctuavi. Sed tamen etiam atque etiam cogitanti quid sit utile saluti eorum quibus in Christo nutriendis servimus, nihil mihi aliud occurrere potuit, nisi non esse istam viam dandam servis Dei, ut se facilius putent eligi ad aliquid melius, si facti fuerint deteriores. Et ipsis enim facilis lapsus, et ordini clericorum fit indignissima injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eligantur, cum ex his qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores atque meliores in clerum assumere soleamus : nisi forte, sicut vulgares dicunt ; Malus choraula bonus symphoniacus est : ita iidem ipsi vulgares de nobis jocabuntur dicentes : Malus monachus bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, et tam gravi contumelia clericos dignos pute-

[1] Alias LXXVI, quæ autem 60 erat, nunc 86. — Scripta forte circ. idem tempus.

mus, in quorum numero sumus; cum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, et tamen desit instructio necessaria, aut personæ regularis integritas.

II. Sed de istis credo arbitrata sit beatitudo tua, quod nostra voluntate, ut suis potius corregionalibus utiles essent, de monasterio recessissent. Sed falsum est, sponte abierunt, sponte deseruerunt, nobis quantum potuimus, pro eorum salute, renitentibus. Et de Donato quidem, quia jam factum est, ut antequam de hac re aliquid in concilio statueremus[1], ordinaretur, si forte a superbiæ perversitate correctus est, quod vult faciat prudentia tua. De fratre vero ejus, cujus vel maxime causa de monasterio etiam ipse Donatus abscessit, cum intelligas quid sentiam, nescio quid respondeam. Contradicere tamen prudentiæ, honori, charitatique tuæ non audeo; et sane spero id te facturum, quod membris Ecclesiæ salubre perspexeris.

EPISTOLA LXI[2].

Dilectissimo et honorando fratri Theodoro (2) Augustinus Episcopus in Domino salutem.

Augustinus Theodoro ut prolata hac epistola fidem faciat clericos ex parte Donati venientes ad Ecclesiam catholicam, in suo ipsorum ordine esse recipiendos.

I. Cum benevolentia tua mecum loqueretur, quomodo susciperemus clericos ex parte Donati, si voluerint esse catholici, placuit mihi illud quod tibi respondi, etiam hac

[1] Concil. Carthag. die I Septemb. an. 401. — [2] Alias CCXXIII, quæ autem 61 erat, nunc 204. — Scripta exeunte an. 401 aut paulo post.

ad te dat epistola exprimere : ut si quis de hac re te interrogaverit, etiam manu mea prolata quid de hac re sentiamus vel faciamus, ostendas. Scias ergo nos non in eis detestari, nisi dissensionem ipsorum, per quam schismatici vel hæretici facti sunt, quia Ecclesiæ catholicæ unitatem et veritatem non tenent, in eo quod pacem cum populo Dei non habent, qui toto terrarum orbe diffunditur, et in eo quod in hominibus baptismum Christi non agnoscunt. Improbamus ergo malum errorem, quem suum habent; bonum autem nomen quod Dei habent, et sacramentum ejus agnoscimus in eis, et veneramur, et amplectimur. Sed propterea dolemus errantes, et eos per charitatem Christi lucrari Deo cupimus, ut sanctum sacramentum, quod foris ab Ecclesia habent ad perniciem, in pace Ecclesiæ habeant ad salutem. Si ergo tollantur de medio mala hominum, et honorentur in hominibus bona Dei; erit fraterna concordia, et amabilis pax, ut in cordibus hominum vincat persuasionem diaboli, charitas Christi.

II. Itaque cum ad nos veniunt ex parte Donati, mala illorum non suscipimus, id est, dissensionem et errorem, sed ipsa tolluntur de medio tanquam impedimenta concordiæ, et amplectimur fratres nostros stantes cum eis, sicut dicit Apostolus, « In unitate spiritus, in vinculo » pacis[1], » et agnoscentes in eis bona Dei, sive sanctum baptismum, sive benedictionem ordinationis, sive continentiæ professionem, sive consignationem virginitatis, sive fidem Trinitatis, et si qua alia sunt : quæ omnia etiamsi erant, nihil tamen proderant, quando charitas non erat. Quis autem vere dicit se habere Christi charitatem, quando ejus non amplectitur unitatem? Cum ergo ad Catholicam veniunt, non hîc accipiunt quod

[1] Ephes. IV, 3.

habebant : sed ut prodesse illis incipiat quod habebant, accipiunt hîc quod non habebant. Hic enim accipiunt radicem charitatis in vinculo pacis, et in societate unitatis : ut non ad damnationem, sed ad liberationem illis valeant omnia, quæ habent, sacramenta veritatis. Non enim debent gloriari sarmenta, quia non sunt spinarum ligna, sed vitis. Si enim non in radice vixerint, cum tota specie sua in ignem mittentur. De quibusdam autem ramis fractis dixit Apostolus, « Quia potens est Deus iterum inserere illos[1]. » Et ideo, dilectissime frater, quoscumque illorum videris forte dubitantes quo ordine suscipiantur a nobis : ostende illis istam quam bene nosti manum meam, et si eam apud se habere voluerint, habeant : quia testem Deum facio super animam meam, sic eos me suscepturum, ut non solum baptismum Christi quem acceperunt, ipsum habeant, sed etiam honorem sanctimonii et continentiæ.

EPISTOLA LXII[2].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo et sincerissimo fratri et consacerdoti Severo (3) et qui tecum sunt fratribus Alypius, Augustinus et Samsucius, et qui nobiscum sunt fratres, in Domino salutem,

Alypius, Augustinus et Samsucius Severo excusantes quæ in Timothei negotio gesta sunt.

I. Cum Subsanam venissemus, et quæ illic nobis absentibus contra nostram voluntatem gesta fuerant, quæ-

[1] Rom. I, 23. — [2] Alias CCXLI. quæ autem 62 erat, nunc 192. — Scripta forte sub fine an 401.

reremus; quædam sicut audieramus, quædam vero aliter facta, omnia tamen dolenda et toleranda, quantum Dominus adjuvit, partim objurgando, partim monendo, partim orando correximus. Illud sane quod post tuæ sanctitatis profectionem nos plurimum contristavit, quod inde fratres sine itineris duce dimissi sunt, petimus ignoscas; et timidius quam malitiosius factum scias. Cum enim putarent eos a filio nostro Timotheo propterea mitti, ut in nos maxime charitatem tuam ad iracundiam provocarent, vellent autem ipsi nostro adventui, quem tecum futurum sperabant; omnia integra reservare; putaverunt non eos profecturos, si ducem itineris non acciperent. Sed tamen peccatum esse, quis dubitet? Hinc etiam factum est, ut et Fossori diceretur, jam Timotheum cum ipsis fratribus fuisse profectum : quod utique falsum erat. Non tamen a presbytero dictum; et hæc omnia fratrem Carcedonium penitus ignorasse, nobis manifestissime declaratum est, quantum ista manifestari solent.

II. Sed quid pluribus immoremur? Memoratus filius noster Timotheus vehementissime perturbatus, quod dubietatem tam inopinatam invitissimus senserit; indicavit nobis, quod cum ageres cum illo ut apud Subsanam Deo serviret, erupit et juravit, a te omnino non recessurum. Cumque ejus voluntatem requireremus, respondit se hac juratione impediri, quominus ibi esset ubi eum esse etiam antea volebamus : cum jam præsertim de suæ libertatis manifestatione securus sit. Cumque illi aperuissemus, non eum futurum perjurii reum, si non per ipsum, sed per te fieret, ut propter vitandum scandalum tecum esse non posset; quandoquidem non de tua voluntate, sed de sua jurare potuerit, nec te sibi vicissim aliquid jurasse confessus sit : ad extremum dixit,

quod servum Dei, Ecclesiæ filium, dicere oportebat, quidquid nobis cum tua sanctitate de illo fieri placuisset, id se sine dubio secuturum. Proinde petimus, et per charitatem Christi obsecramus prudentiam tuam, ut omnium quæ locuti sumus memineris, et rescriptis tuis nos lætifices. Debemus enim nos firmiores (si tamen inter tanta tentationum pericula dicere hoc audendum est) sicut ait Apostolus infirmorum onera sustinere [1]. Frater Timotheus ideo non scripsit sanctitati tuæ, quia omnia quæ gesta sunt, sanctus frater tuus significavit. Memor nostri, in Domino glorieris, domine beatissime et venerabiliter charissime et sincerissime frater.

EPISTOLA LXIII [2].

Domino beatissimo, et venerabili, et sincerissima charitate amplectendo fratri et consacerdoti SEVERO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS; et fratres qui mecum sunt, in Domino salutem.

Rursum de Timotheo qui postquam jurasset se a Severo non recessurum, ordinatus fuerat subdiaconus apud Subsanam in diœcesi Hipponensi : hoc præter suam voluntatem factum esse testatur Augustinus; Timotheum tamen quem ad Severum redire voluit, declarat lectoris officio jam ante præstitum ipsi juramentum, functum fuisse in ecclesiis diœceseos Hipponensis, adeoque sibi remittendum.

I. SI dicam, quæ me ipsa causa cogit dicere, ubi erit sollicitudo charitatis? Si autem non dicam, ubi erit

[1] Rom. xv, 1. — [2] Alias CCXL. quæ autem 63 erat, nunc 18. — Scripta paulo post superiorem.

libertas amicitiæ? Verumtamen fluctuans interim, elegi me purgare potius quam te arguere. Scripsisti te mirari, nos cum dolore nostro tolerare voluisse, quod correctione emendari potuisset : quasi non sint dolenda quæ male facta sunt, etiamsi quantum possunt, postea corriguntur; aut non id maxime tolerandum sit, quod cum manifestum sit perperam factum, fieri non possit infectum. Desine itaque mirari frater, sincerissime. Nam ordinatus est apud Subsanam subdiaconus Timotheus, præter meum consilium et voluntatem; cum quid de illo agendum esset, adhuc inter nostras alternas sententias deliberatio nutaret. Ecce adhuc doleo, quamvis jam ad te redierit; in quo nos tuæ voluntati paruisse non pœnitet.

II. Audi etiam quid objurgando, quid monendo, quid orando correxerimus, et antequam hinc essetprofectus; ne adhuc propterea videatur tibi nihil a nobis tunc fuisse correctum, quia nondum ad vos ipse redierat. Objurgando correximus, primo ipsum qui tibi non obtemperavit, ut inconsulto fratre Carcedonio ad tuam sanctitatem ante proficisceretur, unde origo hujus nostræ tribulationis exorta est : deinde presbyterum et Verinum, per quos ut ordinaretur factum esse comperimus. Cum enim omnes objurgantibus nobis hæc omnia non recte facta esse confessi sunt, et ut sibi ignosceretur rogaverunt; nimis superbe ageremus, si non crederemus esse correctos. Neque enim agere poterant ut facta non essent : sed nec nos aliud objurando agebamus, nisi ut se male egisse cognoscerent et dolerent. Monendo autem correximus, primo omnes, ut deinceps talia non auderent, ne iram Dei experirentur : deinde præcipue Timotheum, qui sola juratione se cogi dicebat ad tuam pergere charitatem; ut si sanctitas tua, quod fore sperabamus,

considerans quæ simul locuti fuerimus, propter infirmorum scandalum, pro quibus Christus mortuus est, et propter Ecclesiæ disciplinam, quam periculose negligunt, quoniam hìc jam lector esse cœperat, nolles eum esse tecum; jam liber a vinculo jurationis, æquissimo animo Deo serviret, cui sumus rationem nostrorum actuum reddituri. Ipsum quoque fratrem Carcedonium, quantum potuimus, monendo ad hoc perduxeramus, ut etiam ipse patientissime acciperet quidquid de illo fieri, conservandæ ecclesiasticæ disciplinæ provisio et necessitas cogeret. Orando autem correxeramus nosipsos, ut et gubernationes et exitus nostrorum consiliorum misericordiæ Dei commendaremus, et si quid indignationis nos momorderat, sub illius medicinalem dexteram confugiendo sanaremur. Ecce quam multa, partim objurgando, partim monendo, partim orando correxeramus.

III. Et nunc considerantes vinculum charitatis, ut non possideamur a Satana, non enim ignoramus mentes ejus, quid aliud facere debuimus nisi obtemperare voluntati tuæ, qui non putasti quod factum est corrigi potuisse, nisi ipse, in quo tibi injuriam factam esse conquereris, juri tuo redderetur? Hoc etiam frater ipse Carcedonius, quamvis non post levem animi perturbationem, de qua peto ut ores pro illo, tamen Christum in te cogitans, æquanimiter fecit. Et cum adhuc ego, utrum apud nos remorante Timotheo, alias ad tuam germanitatem litteras mitterem, cogitandum putarem; veritus est ipse paternam commotionem tuam, et præcidit deliberationem meam, non solum sinens, sed etiam instans, ut tibi Timotheus redderetur.

IV. Ego autem, frater Severe, causam meam judicio tuo dimitto. Certus sum enim Christum habitare in corde tuo: per quem te obsecro ut ipsum consulas, tuæ

menti sibi subditæ præsidentem; utrum homo, qui in ecclesia meæ dispensationi credita jam legere cœperat, et non semel, sed iterum et tertio, apud Subsanam et presbytero Subsanensis Ecclesiæ comitatus, et apud Turres, et apud Cizan, et apud Verbalis legerat, non fuisse lector possit aut debeat judicari. Et sicut nos; quod postea nobis invitis factum est, Deo jubente correximus: sic et tu quod prius te nesciente factum est, eodem jubente similiter corrige. Neque enim vereor, ne tu parum intelligas, quantus aditus aperitur ad dissolvendum ordinem ecclesiasticæ disciplinæ, si alterius ecclesiæ clericus cuicumque juraverit quod ab ipso non sit recessurus, eum secum esse permittat, ideo se facere affirmans, ne auctor sit ejus perjurii: cum profecto qui hoc non sinet, nec illum apud ipsum remanere permittet, quia de se non de altero jurare potuit, ipse pacificam regulam sine aliqua reprehensione custodiat.

EPISTOLA LXIV [1].

Domino dilectissimo fratri et compresbytero QUINTIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Quintiano, ipsum ad patientiam adhortans et Aurelio episcopo reconciliatum cupiens, agensque de Privatione quem ille suæ ecclesiæ clericum querebatur in monasterium Augustini susceptum fuisse.

1. Nos non dedignamur aspicere corpora minus pulchra, præsertim cum ipsæ animæ nostræ nondum pul-

[1] Alias CCXXXV. quæ autem 64 erat, nunc 22. — Scripta paulo post natalem Chr. an. 401.

chræ sint, sicut eas futuras speramus, cum ille ineffabiliter pulcher nobis apparuerit, in quem modo non videntes credimus : tunc enim similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est. Quod et tu de anima tua, si libenter et fraterne me accipis, admonemus ut sentias, nec eamdem pulchram esse præsumas : sed quemadmodum Apostolus præcipit, in spe gaudeas, et quod sequitur facias : Sic enim dicit : « Spe gaudentes, in tribulatione » patientes[1]. Spe enim salvi facti sumus : » sicut rursus idem ipse dicit : « Spes autem quæ videtur, non est spes. » Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non » videmus speramus, per patientiam expectamus[2]. Hæc » patientia in te non deficiat, et in bona conscientia sus» tine Dominum, et viriliter age, et confortetur cor tuum, » et sustine Dominum. »

II. Manifestum est quidem, quod si ad nos venires, venerabili episcopo Aurelio non communicans, nec apud nos posses communicare : sed ea charitate nos faceremus, qua et illum facere non dubitamus. Nec ideo tamen onerosus nobis esset adventus tuus : quia et te oportet æquo animo facere pro Ecclesiæ disciplina, præsertim salva conscientia, quam tu nosti et Deus. Neque enim et ille si causam tuam discutiendam distulit, odio tui fecit, et non necessitatibus suis : quas tu si ita nosses quemadmodum tuam nosti, nec mirareris, nec contristareris. Quod etiam de nostris petimus credas, quia similiter eas non potes nosse. Sunt autem majores nobis, et auctoritate digniores, et loco viciniores episcopi, per quos facilius possitis ad curam vestram pertinentis Ecclesiæ causas exequi. Nec ego tamen tacui apud venerabilem et debita mihi pro ejus meritis honorificentia suscipiendum fratrem et collegam meum senem Aurelium, tribulationem ves-

[1] Rom. XII, 12. — [2] Id., VIII, 24.

tram et querimoniam litterarum vestrarum ; sed per exemplum Epistolæ tuæ, innocentiam tuam ei perferre curavi. Litteras autem tuas vel pridie, vel ante biduum natalis Domini accepi, quando illum insinuasti ad Ecclesiam Badesilitanam venturum, a qua timetis Dei plebem conturbari atque corrumpi. Quapropter per Litteras quidem alloqui plebem vestram non audeo : rescribere autem eis, qui mihi scriberent, possem : ultro autem ad plebem scribere, quæ dispensationi meæ commissa non est, unde possem?

III. Verumtamen quod tibi uni dico, qui mihi scripsisti, per te ipsum perveniat ad eos quibus opus est dici. Vos ipsi prius nolite in scandalum mittere Ecclesiam, legendo in populis Scripturas quas canon ecclesiasticus non recepit : his enim hæretici, et maxime Manichæi solent imperitas mentes evertere, quos in campo vestro libenter latitare audio. Miror ergo prudentiam tuam, quod me admonueris ut jubeam non recipi eos, qui ad nos a vobis ad monasterium veniunt, ut quod statutum est a nobis in concilio permaneret; et tu non memineris in concilio institutum[1], quæ sint Scripturæ canonicæ, quæ in populo Dei legi debeant. Recense ergo concilium, et omnia quæ ibi legeris commenda memoriæ; et ibi etiam invenies, de solis clericis fuisse statutum[2], non etiam de laïcis, ut undecumque venientes non recipiantur in monasterium. Non quia monasterii facta mentio est; sed quia sic institutum est, ut clericum alienum nemo suscipiat. Recenti autem concilio[3] statutum est, ut de aliquo monasterio qui recesserint, vel projecti fuerint, non fiant alibi clerici aut præpositi monasteriorum. Si ergo de Privatione[4] te aliquid movit, scias eum a nobis

[1] Hipponensi an. 393. can. 38. et Carth. 3. an. 397. can. 47. — [2] Ibid. can. 21. — [3] Carthagine habito 13. Sept. an. 401. — [3] *Forte* Privatiano.

nondum esse susceptum in monasterium: sed causam ipsius ad senem Aurelium misi, ut quod de illo statuerit, hoc faciam. Miror enim utrum jam potest lector deputari, qui nonnisi semel Scripturas etiam non canonicas legit. Si enim propterea jam ille lector ecclesiasticus, profecto et illa Scriptura ecclesiastica est. Si autem illa Scriptura ecclesiastica non est, quisquis eam quamvis in Ecclesia legerit, ecclesiasticus lector non est. Tamen de isto adolescente, quod memorato antistiti visum fuerit, hoc oportet observem.

IV. Plebs autem Vigesilitana, vobiscum nobis in visceribus Christi charissima, si episcopum in plenario Africæ[1] concilio degradatum suscipere noluerit, sano capite faciet, et nec cogi potest, nec debet. Et quisquis eam violenter coëgerit, ostendet qualis sit; et qualis ante fuerit, quando de se nihil mali credi volebat, faciet intelligi. Nullus enim sic proditur qualem causam habuerit, quam ille qui per sæculares potestates, vel quaslibet violentias, cum perturbatione et querela conatur recipere honorem, quem perdidit. Non vult enim volenti Christo servire, sed Christianis nolentibus dominari. Fratres, cauti estote. Multum astutus est diabolus, sed Christus Dei Sapientia est.

[1] Carthagin. 13. Septemb. an. 401.

EPISTOLA LXV[1].

Domino beatissimo et venerabiliter suscipiendo patri et consacerdoti seni Xantippo Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Xantippo Numidiæ primati rationem reddens cur Abundantio presbytero infami ecclesiam committere noluerit.

I. Officio debito meritis tuis, salutans dignationem tuam, tuisque me orationibus valde commendans, insinuo prudentiæ tuæ, Abundantiam quemdam in fundo Strabonianensi pertinente ad curam nostram ordinatum fuisse presbyterum. Qui cum non ambularet vias servorum Dei, non bonam famam habere cœperat; qua ego conterritus, non tamen temere aliquid credens, sed plane sollicitior factus, operam dedi, si quo modo possem ad aliqua malæ conversationis ejus certa indicia pervenire. Ac primo comperi, eum pecuniam cujusdam rusticani divino apud se commendato intervertisse, ita ut nullam inde posset probabilem reddere rationem. Deinde convictus atque confessus est, die jejunii natalis Domini, quo etiam Gippitana Ecclesia sicut cæteræ jejunabant, cum tanquam perrecturus ad Ecclesiam suam valefecisset collegæ suo presbytero Gippitano, hora ferme quinta, et cum secum nullum clericum haberet, in eodem fundo restitisse, et apud quamdam malæ famæ mulierem et prandisse et cœnasse, et in una domo mansisse. In hujus autem hospitio jam quidam clericus noster Hipponensis

[1] Alias ccxxxvi, quæ autem 65 erat, nunc 80. — Scripta ineunte an. 402.

remotus erat; et hoc quia iste optime noverat, negare non potuit. Nam quæ negavit, Deo dimisi, judicans quæ occultare permissus non est. Timui ei committere Ecclesiam, præsertim inter hæreticorum circumlatrantium rabiem constitutam. Et cum me rogaret, ut ad presbyterum fundi Armemanensis in campo Bullensi, unde ad nos devenerat, causa ejus insinuata litteras darem, ne quid de illo atrocius suspicaretur, ut illic vivat, si fieri potest sine officio presbyterii correctior, misericordia commotus feci. Hæc autem me præcipue prudentiæ tuæ intimare oportebat, ne aliqua tibi fallacia subreperet.

II. Audivi autem causam ejus, cum centum dies essent ad Dominicum Paschæ qui futurus est octavo Idus Aprilis. Hoc propter concilium insinuare curavi venerabilitati tuæ, quod etiam ipsi non celavi, sed ei fideliter quid institutum esset aperui[1]: ut si intra annum causam suam, si forte sibi aliquid agendum putat, agere neglexerit, deinceps ejus vocem nemo audiat. Nos autem, beatissime domine et venerabiliter suscipiende pater, si hæc indicia malæ conversationis clericorum, maxime cum fama non bona eos cœperit comitari, non putaverimus eo modo vindicanda, quo in concilio constitutum est; incipimus cogi ea, quæ sciri non possunt, velle discutere, et aut incerta damnare, aut vere incognita præterire. Ego certe presbyterum, et qui die jejunii, quo ejusdem loci etiam Ecclesia jejunabat, valefaciens collegæ suo ejusdem loci presbytero, apud famosam mulierem, nullum secum clericum habens, remanere et prandere et cœnare ausus est, et in una domo dormire, removendum ab officio presbyterii arbitratus sum, timens ei deinceps Ecclesiam Dei committere. Quod si forte judicibus ecclesiasticis aliud videtur, quia sex episcopis causam presbyteri terminari

[1] In conc. habito Carthagine 13. Sept. an. 401.

concilio[1] statutum est, committat illi, qui vult, Ecclesiam suæ curæ commissam : ego talibus fateor quamlibet plebem committere timeo, præsertim quos nulla bona fama defendit, ut hoc eis possit ignosci : ne si quid perniciosius eruperit, languens imputem mihi.

EPISTOLA LXVI [2].

Expostulat cum Crispino Calamensi, qui Mappalienses metu subactos rebaptizarat.

I. Deum quidem timere debuisti; sed quia in rebaptizandis Mappaliensibus (4) sicut homo timeri voluisti, cur non valeat jussio regalis in provincia, si tantum valuit jussio provincialis in villa? Si personas compares, tu possessor, ille Imperator. Si loca compares, tu in fundo, ille in regno. Si causas compares, ille ut divisio resarciatur, tu ut unitas dividatur. Sed nos te de homine non terremus. Nam possemus agere ut decem libras auri secundum imperatoria jussa persolveres. An forte propterea non habes unde reddas quod dare jussi sunt rebaptizatores, dum multum erogas ut emas quos rebaptizes? Sed nos te, ut dixi, de homine non terremus, Christus te potius terreat. Cui volo scire quid respondeas, si tibi dicat : Crispine, charum fuit pretium tuum ad emendum timorem Mappaliensium, et vilis mors mea ad emendum amorem omnium gentium? Plus valuit rebaptizandis colonis tuis quod numeratum est de sacculo tuo, quam baptizandis populis meis quod manavit de latere

[1] Carthaginensi sub Grato an. 348, seu 349. can. II. — [2] Alias CLXXIII. quæ autem 66 erat, nunc 170. — Scripta circ. idem tempus.

meo? Scio te plura audire posse, si Christo aurem præbeas, et ex ipsa tua possessione admoneri quam impia contra Christum loquamini. Si enim humano jure præsumis firme te possidere quod emisti argento tuo, quanto firmius divino jure possidet Christus quod emit sanguine suo? Et ille quidem inconcusse possidebit totum quod emit, de quo dictum est, « Dominabitur a mari usque » ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ[1]. » Sed certe quomodo confidis non te perditurum quod in Africa videris emisse, qui Christum dicis toto orbe perdito ad solam Africam remansisse?

II. Quid multa? Si voluntate sua Mappalienses in tuam communionem transierunt, ambos nos audiant, ita ut scribantur quæ dicemus, et a nobis subscripta eis punice interpretentur; et remoto timore dominationis eligant quod voluerint. Ex iis enim quæ dicemus apparebit, utrum coacti in falsitate remaneant, an volentes teneant veritatem. Si enim hæc non intelligunt, qua temeritate traduxisti non intelligentes? si autem intelligunt, ambos, ut dixi, audiant, et quod voluerint faciant. Si quæ etiam plebes a vobis ad nos transierunt, quas putas a dominis coactas, hoc et ibi fiat, ambos nos audiant, et eligant quod placuerit. Si autem non vis hoc fieri, cui non appareat non vos de veritate præsumere? Sed cavenda est ira Dei et hic et in futuro sæculo. Adjuro te per Christum, ut ad ista respondeas.

[1] Psal. LXXI, 8.

EPISTOLA LXVII[1].

Domino charissimo et desideratissimo, et honorando in Christo fratri, et compresbytero Hieronymo, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Hieronymo: negans se scripsisse librum in eum: in hoc falsus, quod aliquis prolixam epistolam librum appellasset.

I. Audivi pervenisse in manus tuas litteras meas; sed, quod adhuc rescripta non merui, nequaquam imputaverim dilectioni tuæ. Aliquid procul dubio impedimenti fuit. Unde agnosco a me Dominum potius deprecandum, ut tuæ voluntati det facultatem mittendi, quod rescripseris. Vam rescribendi jam dedit, quia, cum volueris, facillime poteris.

II. Etiam hoc, ad me sane perlatum, utrum quidem crederem, dubitavi; sed hinc quoque tibi aliquid utrum scriberem, dubitare non debui, hoc autem brevi, suggestum esse charitati tuæ a nescio quibus fratribus, mihi dictum est, quod librum adversus te scripserim, Romamque miserim. Hoc falsum esse noveris; Deum nostrum testor, hoc me non fecisse. Sed si forte aliqua in aliquibus scriptis meis reperiuntur, in quibus aliter aliquid, quam tu sensisse, reperiar, non contra te dictum, sed quod mihi videbatur, a me scriptum esse, puto te debere cognoscere; aut si cognosci non potest, credere. Ita sane hoc dixerim, ut ego non tantum paratissimus sim, si quid te in meis scriptis moverit, fraterne accipere quid

[1] Alias XII. quæ autem 67 erat, nunc 227. — Scripta circ. an. 402.

contra sentias, aut de correctione mea, aut de ipsa tua benevolentia gavisurus; verumetiam hoc a te postulem et flagitem.

III. O si licuisset, et si non cohabitante, saltem vicino te in Domino perfrui ad crebrum et dulce colloquium. Sed quia id non est datum, peto, ut hoc ipsum, quod in Domino quam possumus simul sumus, conservari studeas, et augeri ac perfici, et rescripta quamvis rara non spernere. Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, et omnes fratres, qui tecum ac de te in Domino gaudent. Memor nostri exaudiaris a Domino in omni sancto desiderio tuo, domine charissime, et desideratissime, et honorande in Christo frater.

EPISTOLA LXVIII[1].

Domino vere sancto, ac beatissimo papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS in Christo salutem.

Hieronymus Augustino, jam accepta epistola, quæ continet quæstionem de mendacio officioso, sed dubitans etiamnum an sit Augustini, negat se responsurum nisi sit certus de auctore. Meminit et Ruffini ficto nomine.

I. « IN ipso profectionis articulo, sancti filii nostri Asterii hypodiaconi, necessarii mei: beatitudinis tuæ litteræ supervenerunt, quibus satisfacis, te contra parvitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram: sed Epistolæ cujusdam, quasi ad me

[1] Alias XIII, quæ autem 68 erat, nunc 88. — Scripta paulo post superiorem.

scriptæ. per fratrem nostrum Sysinnium diaconum huc exemplaria pervenerunt. In qua hortaris me, ut παλινῳδίαν super quodam Apostoli capitulo canam; et imiter Stesichorum, inter vituperationes et laudes Helenæ fluctuantem; ut qui detrahendo oculos perdiderat, laudando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet stylus et ἐπιχειρήματα tua mihi viderentur: tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi; ne forte, me respondente læsus, juste expostulares, quod probare ante debuissem tuum esse sermonem, et sic rescribere. Accessit ad moram, sanctæ et venerabilis Paulæ longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assidemus, pene Epistolæ tuæ, vel ejus qui sub tuo nomine scripserat, obliti sumus: memores illius versiculi; « Musica in lutu, importuna narratio [1]. » Itaque, si tua est Epistola, aperte scribe, vel mitte exemplaria veriora: ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur, et vel nostrum emendemus errorem, vel alium frustra reprehendisse doceamus. »

II. « Absit autem a me, ut quidquam de libris beatitudinis tuæ attingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, et aliena non carpere. Cæterum optime novit prudentia tua, unumquemque in suo sensu abundare, et puerilis esse jactantiæ, quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres viros, suo nomini famam quærere. Nec tam stultus sum, ut diversitate explanationum tuarum me lædi putem; quia nec tu lædaris, si nos contraria senserimus. Sed illa est vera inter amicos reprehensio, si nostram peram non videntes (5), aliorum, juxta Persium, manticam consideremus. Superest, ut diligas diligentem te, et in Scripturam campo, juvenis senem non provoces. Nos nostra habuimus tempora, et cu-

[1] Eccli. xxii, 6.

currimus quantum potuimus. Nunc, te currente, et longa spatia transmeante? nobis debetur otium : simulque (ut cum venia et honore tuo dixerim) ne solus mihi de poëtis aliquid proposuisse videaris, memento Daretis et Entelli, et vulgaris proverbii, quod hos lassus fortius figat pedem[1]. Tristes hæc dictavimus. Utinam mereremur complexus tuos et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus. »

III. « Misit mihi, temeritate solita, maledicta sua Calphurnius cognomento Lanarius, quæ ad Africam quoque studio ejus didici pervenisse. Ad quæ breviter ex parte respondi ; et libelli ejus vobis misi exemplaria, latius opus, cum opportunum fuerit, primo missurus tempore. In quo illud cavi, ne in quoquam existimationem læderem Christianam, sed tantum ut delirantis imperitique mendacium ac vecordiam confutarem. Memento mei, sancte ac venerabilis papa. Vide, quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere, nec credam tuum esse, quod in altero forte reprehenderem. Frater Communis suppliciter te salutat. »

1 Virg. 5. Æneid.

EPISTOLA LXIX [1].

Domino merito dilectissimo, digneque honorabili et suscipiendo filio Castorio, Alypius et Augustinus in Domino salutem.

Alypius et Augustinus Castorio, ipsum hortantes ut in episcopatu Vaginensis ecclesiæ Maximiano fratri suo gloriose cedenti succedat.

1. Molitus est quidem adversarius Christianorum, per charissimum atque dulcissimum filium nostrum fratrem tuum, Catholicæ matri, quæ vos in hæreditatem Christi ab exhæredata præcisione fugientes pio sinu suscepit periculosissimum scandalum commovere : cupiens videlicet serenitatem gaudii nostri, quæ nobis de bono vestræ conversionis oborta est, fœda innubilare tristitia. Sed Dominus Deus noster misericors et miserator, consolans afflictos, nutriens parvulos, curans infirmos, ad hoc eum aliquid posse permisit, ut rem correctam multo amplius lætaremur, quam dolebamus afflictam. Longe est quippe gloriosus, episcopatus sarcinam propter Ecclesiæ vitanda pericula deposuisse, quam propter regenda gubernacula suscepisse. Ille quippe se honorem, si pacis ratio pateretur, digne accipere potuisse demonstrat qui acceptum non defendit indigne. Voluit ergo Deus, etiam per fratrem tuum, filium nostrum Maximianum, ostendere inimicis Ecclesiæ suæ, esse in visceribus ejus, qui non sua quærant, sed quæ Jesu Christi. Neque enim

[1] Alias CCXXXVIII, quæ autem 69 erat, nunc 249. — Scripta exeunte an. 402.

illud ministerium dispensationis mysteriorum Dei, victus aliqua sæculari cupiditate deseruit, sed pacifica permotus pietate deposuit, ne propter ejus honorem fœda et periculosa, aut fortasse etiam perniciosa in membris Christi dissensio nasceretur. Quid enim esset cæcius et omni execratione dignius, quam propter Ecclesiæ catholicæ pacem schisma deserere, et ipsam pacem catholicam honoris sui quæstione turbare? Quid enim laudabilius, et Christianæ charitati commodatius, quam derelicta Donatistarum vesana superbia, ita hæreditati Christi cohærere, ut testimonium humilitatis, amore probaretur unitatis? Itaque quantum ad ipsum attinet, sicut eum gaudemus talem inventum ut quod in ejus corde divinus sermo ædificavit, nequaquam tempestas hujus tentationis everteret: sic optamus et deprecamur a Domino, ut consequenti vita et moribus suis magis magisque declaret, quam bene gesturus fuisset, quod profecto gereret, si hoc oportuisset. Retribuatur ei pax æterna, quæ promissa est Ecclesiæ, qui intellexit sibi non expedire quod paci non expediebat Ecclesiæ.

II. Tu vero, fili charissime, non mediocre gaudium nostrum, qui nulla tali necessitate a suscipiendo episcopatu impediris, decet indolem tuam Christo in te dicare quod dedit. Ingenium quippe tuum, prudentia, eloquentia, gravitas, sobrietas, et cætera quibus ornantur mores tui, dona sunt Dei. Cui melius serviunt, quam ei a quo tributa sunt, ut et custodiantur, et augeantur, et perficiantur, et remunerentur? Non serviant huic sæculo, ne vanescant cum illo atque dispereant. Non diu tecum in hoc agendum novimus, quanta facilitate consideres spes inanium hominum, et insatiabiles cupiditates, et incertam vitam. Abjice igitur ex animo quidquid terrenæ atque falsæ felicitatis expectatione conceperat: operare

in agro Dei, ubi certus est fructus, ubi tam multa tanto ante completa sunt promissa, ut ea quæ restant insanissime desperentur. Obsecramus te per Christi Divinitatem et humanitatem, per pacem cœlestis illius civitatis, unde peregrinantes labore temporali æternam requiem comparamus ut in episcopatu Vaginensis Ecclesiæ fratri tuo, non ignominiose cadenti, sed gloriose cedenti succedas. Plebs illa cui per tuam mentem ac linguam donis Dei fœcundatam et ornatam uberrima incrementa speramus, in te intelligat fratrem tuum non pro sua desidia, sed pro ejus pace fecisse quod fecit. Hæc Epistola, mandavimus ut tibi non legeretur, nisi cum te jam tenerent quibus es necessarius. Nos enim te spiritualis amoris vinculo tenemus, quia et nostro collegio multum es necessarius. Cur autem etiam corporalem præsentiam non exhibuerimus, postea scies.

EPISTOLA LXX [1].

Domino dilectissimo et honorabili fratri NAUCELIONI ALYPIUS et AUGUSTINUS.

Donatistarum Catholicos traditionis insimulantium temeritas prodit sese in causa Feliciani ab ipsis primum solemniter damnati, ac postea in honore suo recepti.

I. CUM retulisses nobis quid a patre nostro Clarentio responsum fuerit, id est, de Feliciano Mustitano non eum negasse et damnatum ab ipsis, et postea in honore suo receptum; sed innocentem fuisse damnatum, quia absens fuerit, et absentem se fuisse probaverit : hoc di-

[1] Alias CCVII. quæ autem 70 erat, nunc 220. — Scripta forte circa hoc tempus.

cimus, ut ad hoc respondeat. quia non licuit damnari inauditum, quem innocentem fuisse ipsi modo dicunt, qui eum damnaverunt. Aut ergo innocens damnari non debuit, aut nocens recipi damnatus non debuit. Si innocens receptus est, innocens damnatus est : si nocens damnatus est, nocens receptus est. Si nesciebant, qui illum damnaverunt, utrum innocens fuerit, arguendi sunt temeritatis, quia inauditum, innocentem, de quo nesciebant, damnare ausi sunt; et de præsenti facto intelligimus eadem temeritate illos damnasse etiam superiores quos traditionis crimine infamaverunt. Si enim potuit ab ipsis innocens damnari, potuerunt ab ipsis traditores etiam dici qui non erant traditores.

II. Deinde idem Felicianus damnatus ab ipsis multo tempore cum Maximiano communicavit, si innocens erat quando damnatus est, quare posteriore tempore cum scelerato Maximiano communicans multos baptizavit extra communionem ipsorum? Testes sunt ipsi, qui egerunt apud proconsulem, ut idem Felicianus tanquam cum Maximiano de Basilica excluderetur. Parum ergo erat damnasse absentem, damnasse inauditum, damnasse, sicut dicunt, innocentem insuper, et aditus est contra illum proconsul, ut de Ecclesia expelleretur. Vel tunc quando illum expellebant de Ecclesia, fatentur quia inter damnatos et sceleratos et Maximianistas eum deputaverunt. Quando ergo ille baptizabat homines Maximiano communicans, baptismum verum dabat an falsum? Si verum baptismum dabat qui cum Maximiano communicabat, quare accusatur baptismus orbis terrarum? Si autem falsum baptismum dabat, quando communicabat cum Maximiano, quare sic sunt recepti cum illo quos in schismate Maximiani baptizavit, et nemo eos in parte vestra rebaptizavit?

EPISTOLA LXXI[1].

Domino venerabili, et desiderabili sancto fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Hieronymo, dehortans a libris Testamenti Veteris ex Hebræo vertendis, et exhortans ut Septuaginta versionem mire depravatam ac variantem reddat suæ veritati. Novum Testamentum ab eo castigatum probat.

I. Ex quo cœpi ad te scribere ac tua scripta desiderare, nunquam mihi melior occurrit occasio, quam ut per Dei servum ac ministrum fidelissimum, mihique charissimum mea tibi afferretur Epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus. Per hunc certe ita spero litteras tuas ut certius in hoc rerum genere quidquam sperare non possim. Nam nec studium in petendis rescriptis memorato filio nostro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in custodiendis, nec alacritas in perferendis, nec fides in reddendis, tantum si aliquo modo merear, adjuvet Dominus : et adsit cordi tuo et desiderio meo, ut fraternam voluntatem nulla major voluntas impediat.

II. Quia ergo duas jam Epistolas misi, nullam autem tuam postea recepi, easdem ipsas rursus mittere volui, credens eas non pervenisse. Quæ etsi pervenerunt, ac fortasse tuæ potius ad me pervenire minime potuerunt, ea ipsa scripta, quæ jam misisti, iterum mitte, si forte reservata sunt : sin minus rursus dicta quod legam, dum tamen his respondere ne graveris, quod jam diu est ut

[1] Alias x. quæ autem 71 erat, nunc 6. — Scripta an. 403.

expecto. Primas etiam quas ad te adhuc presbyter litteras præparaveram mittendas per quemdam fratrem nostrum Profuturum qui postea collega nobis factus jam ex hac vita migravit, nec eas tunc ipse perferre potuit, quia continuo dum proficisci disponit, episcopatus sarcina detentus, ac deinde in brevi defunctus est, etiam nunc mittere volui : ut scias in tua colloquia quam olim inardescam, et quam vim patiar, quod a me tam longe absunt sensus corporis tui, per quos adire possit ad animum tuum animus meus, mi frater dulcissime, et in Domini membris honorande.

III. In hac autem Epistola hoc addo, quod postea didicimus, Job ex hebræo a te interpretatum, cum jam quamdam haberemus interpretationem tuam ejusdem Prophetæ ex græco eloquio versam in latinum; ubi tamen asteriscis notasti quæ in hebræo sunt, et in græco desunt; obeliscis autem quæ in græco inveniuntur, et in hebræo non sunt, tam mirabili diligentia, ut quibusdam in locis ad verba singula, singulas stellas videamus, significantes eamdem[1] verba esse in hebræo, in græco autem non esse. Porro in hac posteriore interpretatione, quæ versa est ex hebræo, non eadem verborum fides occurrit, nec parum turbat cogitantem, vel cur in illa prima tanta diligentia figantur asterisci, ut minimas etiam particulas orationis indicent deesse codicibus græcis, quæ sunt in hebræis; vel cur in hac altera, quæ ex hebræis est, negligentius hoc curatum sit, ut hæ eædem particulæ locis suis invenirentur. Aliquid inde, exempli gratia, volui ponere : sed mihi ad horam codex defuit, qui ex hebræo est. Verumtamen quia prævolas ingenio, non solum quod dixerim, verumetiam quid dicere voluerim, satis, ut opinor, intelligis, ut causa reddita, quod movet edisseras.

1 Sic fere habent omnes Edit.

IV. Ego sane te mallem græcas potius canonicas nobis interpretari Scripturas, quæ Septuaginta interpretum perhibentur. Perdurum erit enim, si tua interpretatio per multas Ecclesias frequentius cœperit lectitari, quod a græcis Ecclesiis latinæ Ecclesiæ dissonabunt, maxime quia facile contradictor convincitur græco prolato libro, id est, linguæ notissimæ. Quisquis autem in eo, quod ex hebræo translatum est, aliquo insolito permotus fuerit, et falsi crimen intenderit; vix aut nunquam ad hebræa testimonia pervenietur, quibus defendatur objectum. Quod si etiam perventum fuerit, tot latinas et græcas auctoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi possunt aliud respondere: ut tu solus necessarius videaris, qui etiam ipsos possis convincere: sed tamen quo judice mirum si potueris invenire.

V. Nam quidam frater noster episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam prophetam[1]; quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, et tot ætatum successionibus decantatum. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime græcis arguentibus et inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur episcopus (ea quippe civitas erat) Judæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia an malitia, hoc esse in hebræis codicibus reponderunt, quod et græci et latini habebant atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendositatem corrigere, volens, post magnum periculum, non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur, aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. Et vide hoc quale sit, in eis litteris, quæ non possunt collatis usitatarum linguarum testimoniis emendari.

[1] Joan. IV, 6.

VI. Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quo Evangelium ex græco interpretatus es : quia pene in omnibus nulla offensio est, cum Scripturam græcam contulerimus. Unde, si quisquam veteri falsitati contentiosus faverit, prolatis collatisque codicibus, vel docetur facillime, vel refellitur. Et si quædam rarissima merito movent ; quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem videatur, cur in multis aliter se habeat hebræorum codicum auctoritas, aliter græcorum quæ dicitur Septuaginta, vellem dignareris aperire. Neque enim parvum pondus habet illa, quæ sic meruit diffamari, et qua usos Apostolos, non solum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. Ac per hoc plurimum profueris, si eam græcam Scripturam, quam Septuaginta operati sunt, latinæ veritati reddideris : quæ in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit ; et ita suspecta, ne in græco aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur. Brevem putabam futuram hanc epistolam : sed nescio quomodo ita mihi dulce factum est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per Dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, et præstare mihi, quantum potueris, præsentiam tuam.

EPISTOLA LXXII[1].

Domino vere sancto et beatissimo papæ AUGUSTINO HIERONYMUS in Domino salutem.

Hieronymus Augustino expostulans de illius epistola per Italiam sparsa, qua taxabatur locus non recte expositus in epistola ad Galatas.

I. « CREBRAS ad me epistolas dirigis; et sæpe compellis ut respondeam cuidam epistolæ tuæ, cujus ad me, ut ante jam scripsi, per fratrem Sysinnium diaconum exemplaria pervenerunt, absque subscriptione tua; et quæ primum per fratrem Profuturum, secundo per quemdam alium te misisse significas : et interim Profuturum retractum de itinere, et episcopum constitutum, veloci morte subtractum : illum, cujus nomen retices, maris timuisse discrimina, et navigationis mutasse consilium. Quæ cum ita sint, satis mirari nequeo, quomodo ipsa epistola et Romæ et in Italia haberi a plerisque dicatur, et ad me solum non pervenerit, cui soli missa est : præsertim cum idem frater Sysinnius inter cæteros tractatus tuos dixerit eam se non in Africa, non apud te, sed in insula Adriæ, ante hoc ferme quinquennium reperisse. »

II. « De amicitia omnis tollenda suspicio est, et sic cum amico, quasi cum altero se, est loquendum. Nonnulli familiares mei, et vasa Christi, quorum Jerosolymis et in sanctis locis permagna copia est, suggerebant non simplici a te animo factum, sed laudem atque rumusculos et gloriolam populi requirente, ut de nobis cresceres

[1] Alias XIV, quæ autem 72, erat, nunc 75. — Scripta an. 403. aut 404.

ut multi cognoscerent te provocare, me timere; te scribere ut doctum, me tacere ut imperitum : et tandem reperisse, qui garrulitati meæ modum imponeret. Ego autem, ut simpliciter fatear, dignationi tuæ primum idcirco respondere nolui, quia tuam liquido epistolam non credebam, nec (ut vulgi de quibusdam proverbium est) litum melle gladium. Deinde illud cavebam, ne episcopo communionis meæ viderer procaciter respondere, et aliqua in reprehendentis epistola reprehendere; præsertim cum quædam in illa hæretica judicarem. »

III. « Ad extremum, ne tu jure expostulares et diceres, Quid enim? Epistolam meam videras, et notæ tibi manus in subscriptione signa deprehenderas, ut tam facile amicum læderes, et alterius malitiam in meam verteres contumeliam? Igitur ut ante jam scripsi, aut mitte eamdem epistolam tua subscriptam manu; aut senem latitantem in cellula lacessere desine. Sin autem tuam vis vel exercere, vel ostentare doctrinam, quære juvenes et disertos et nobiles, quorum Romæ dicuntur esse quamplurimi, qui possint, et audeant tecum congredi, et in disputatione sanctarum Scripturarum, jugum cum episcopo ducere. Ego quondam miles, nunc veteranus, et tuas et aliorum debeo laudare victorias, non ipse rursus effœto corpore dimicare; ne, si me frequenter ad rescribendum impuleris, illius recorder historiæ; quod Hannibalem, juveniliter exultantem, Q. Maximus patientia sua fregerit[1].

Omnia fert ætas, animum quoque : sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina : vox quoque Mœrim,
Jam fugit ipsa[2]. . . . .

Et, ut magis de Scripturis sanctis loquar, Berzellaï ille

[1] Titus Livius Decadis 3, lib. 2. — [2] Virg. Eglog. IX, vers. 51-54.

Galaadites[1], regis David beneficia, omnesque delicias juveni delegans filio, ostendit senectutem hæc appetere non debere, nec oblata suscipere. »

IV. « Quod autem juras te adversum me librum non scripsisse, neque Romam misisse, quem non scripseris; sed si forte aliqua in tuis scriptis reperiantur, quæ a meo sensu discrepent, non me a te læsum, sed a te scriptum quod tibi rectum videbatur. Quæso, ut me patienter audias. Non scripsisti librum ; et quomodo mihi reprehensionis a te meæ, per alios scripta delata sunt? Cur habet Italia, quod tu non scripsisti? Qua ratione poscis, ut rescribam ad ea, quæ scripsisse te denegas? Nec tam hebes sum, ut, si diversa senseris, me a te læsum putem. Sed si mea cominus dicta reprehendas, et rationem scriptorum expetas, a te quæ scripserim, emendare compellas, et ad παλινῳδίαν provoces, et oculos mihi reddas, in hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur. Ne videamur certare pueriliter, et fautoribus invicem vel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi ; hæc scribo, quia te pure et christiane diligere cupio, nec quidquam in mea mente retinere, quod distet a labiis. Non enim convenit, ut ab adolescentia usque ad hanc ætatem in monasteriolo cum sanctis fratribus labore desudans, aliquid contra episcopum quem ante cœpi amare quam nosse; qui me prior ad amicitiam provocavit; quem post me orientem in Scripturarum eruditione lætatus sum. Igitur aut tuum negato librum, si forte non tuus est, et desine flagitare rescriptum ad ea, quæ non scripsisti : aut si tuus est, ingenue confitere ; ut si in defensionem mei aliqua scripsero, in te culpa sit, qui provocasti, non in me, qui respondere compulsus sum. »

V. « Addis præterea, te paratum esse; ut si quid me in

[1] 2 Reg. XIX, 34.

tuis scriptis moverit, aut corrigere voluero fraterne accipias, et non solum mea in te benevolentia gavisurum; sed, ut hoc ipsum faciam, deprecaris. Rursum dico quod sentio: Provocas senem, tacentem stimulas, videris jactare doctrinam. Non est autem ætatis meæ, putari malevolum erga eum, cui magis favorem debeo. Etsi in Evangeliis ac Prophetis perversi homines inveniunt, quod nitantur reprehendere: miraris si in tuis libris, et maxime in Scripturarum expositione, quæ vel obscurissimæ sunt, quædam a recti linea discrepare videantur? et hoc dico non quod in operibus tuis quædam reprehendenda jam censeam. Neque enim lectioni eorum unquam operam dedi: nec horum exemplariorum apud nos copia est, præter Soliloquiorum tuorum libros, et quosdam Commentarios in Psalmos; quos si vellem discutere, non dicam a me, qui nihil sum, sed a veterum Græcorum docerem interpretationibus discrepare. Vale, mi amice charissime, ætate fili, dignitate parens: et hoc a me rogatus observa, ut quidquid mihi scripseris, ad me primum facias pervenire. »

EPISTOLA LXXIII[1].

Domino venerando et desideratissimo fratri compresbytero HIERONYMO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Hieronymum litteris suis nonnihil offensum demulcere studet Augustinus. Apologiam illius contra Ruffinum accepisse se testatur, deplorans tantos inter viros quondam amicissimos tam amarulentam discordiam incidisse.

I. QUAMVIS existimem, antequam istas sumeres, ve-

[1] Alias xv, quæ autem 73 erat, nunc 245. — Scripta an. 404.

nisse in manus tuas litteras meas, quas per Dei servum, filium nostrum, Cyprianum diaconum misi, quibus certissime agnosceres meam esse epistolam, cujus exemplaria illuc pervenisse commemorasti; unde jam me arbitror rescriptis tuis, velut Entellinis glandibus atque acribus cæstibus, tanquam audacem Daretem cœpisse pulsari atque versari : nunc tamen eis ipsis respondeo litteris tuis, quas mihi per sanctum filium nostrum Asterium mittere dignatus es : in quibus multa in me comperi tuæ benevolentissimæ charitatis, et rursus quædam nonnullius a me comperi tuæ offensionis indicia. Itaque, ubi mulcebar legens, ibi continuo feriebar ; hoc sane vel maxime admirans, quod, cum dicas te exemplaribus litterarum mearum ideo temere non putasse credendum, ne forte te respondente læsus juste expostularem, quod probare ante debuisses meum esse sermonem, et sic rescribere; postea jubeas, si mea est epistola, aperte me scribere, aut mittere exemplaria veriora ; ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur. Quo pacto enim possumus in hac disputatione sine rancore versari, si me lædere paras? Aut si non paras, quomodo ego, te non lædente, abs te læsus juste expostularem, quod probare ante debuisses, meum esse sermonem, et sic rescribere, hoc est et sic lædere? Nisi enim rescribendo læsisses, ego juste expostulare non possem. Proinde cum ita rescribis, ut lædas, quis locus nobis relinquitur in disputatione Scripturarum sine ullo rancore versandi? Ego quidem absit ut lædar, si mihi certa ratione volueris et potueris demonstrare illud ex Epistola Apostoli, vel quid aliud Scripturarum sanctarum te verius intellexisse, quam me : imo vero absit, ut non cum gratiarum actione lucris meis deputem, si fuero te docente instructus, aut emendante correctus.

II. Verumtamen, tu mihi frater charissime, nisi te putares læsum scriptis meis, non me putares lædi posse rescriptis tuis. Nullo enim modo id de te opinatus fuero, quod non te arbitraris læsum, si sic tamen rescribis ut lædas. Aut si te non sic rescribente, ego propter nimiam stultitiam meam lædi posse putatus sum, hoc ipso læsisti plane, quod de me ita sensisti. Sed nullo modo tu me, quem nunquam talem expertus es, temere talem crederes, qui litterarum mearum exemplaribus, etiam cum stylum meum nosses, temere credere noluisti. Si enim non immerito vidisti, me juste expostulaturum fuisse, si temere crederes esse litteras meas, quæ non essent meæ: quanto justius expostularem, me ipsum temere putatum talem, qualem me expertus non esset qui putavisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente quo læderer, me tamen existimares nimis insipientem, etiam tali tuo rescripto lædi potuisse.

III. Restat igitur, ut lædere me rescribendo disponeres, si certo documento meas esse illas litteras nosceres. Atque ita, quia non credo quod injuste me lædendum putares, superest, ut agnoscam peccatum meum, quod prior te illis litteris læserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potius veniam peto? Obsecro te ergo per mansuetudinem Christi, ut, si læsi te, dimittas mihi, nec me vicissim lædendo malum pro malo reddas. Lædes autem me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in factis vel dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis, quæ reprehendenda non sunt, te lædis magis quam me: quod absit a moribus et sancto proposito tuo, ut hoc facias voluntate lædendi, culpans in me aliquid dente maledico, quod mente veridica esse scis non culpandum. Ac per hoc aut benevolo corde arguas, etiamsi

caret delicto quem arguendum putas; aut paterno affectu mulceas, quem abjicere nequeas. Potest enim fieri, ut tibi aliud videatur quam veritas habet, dum tamen abs te aliud non fiat quam charitas habet: nam et ego amiscissimam reprehensionem gratissime accipiam: etiamsi reprehendi non meruit, quod recte defendi potest: aut agnoscam simul et benevolentiam tuam, et culpam meam; et quantum Dominus donat, in alio gratus, in alio emendatus inveniar.

IV. Quid ergo, fortasse dura, sed certe salubria verba tua, tanquam cæstus Entelli, pertimescam? Cædebatur ille, non curabatur; et ideo vincebatur, non sanabatur. Ego autem, si medicinalem correptionem tuam tranquillus accepero, non dolebo: si vero infirmitas vel humana vel mea, etiam cum veraciter arguor, non potest nisi aliquantulum contristari; melius tumor capitis dolet, dum curatur, quam dum ei parcitur, non sanatur. Hoc est enim, quod acute vidit, qui dixit, Utiliores esse plerumque inimicos jurgantes, quam amicos objurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando vera, quæ corrigamus: isti autem minorem, quam oportet, exhibent justitiæ libertatem, dum amicitiæ timent exasperare dulcedinem. Quapropter etsi bos, ut tibi videris, lassus senectute forte corporis, non vigore animi tamen, in area dominica fructuoso labore desudans; ecce sum, si quid perperam dixi, fortius fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus ætatis tuæ, dummodo conteratur palea culpæ meæ.

V. Proinde illud, quod in extremo Epistolæ tuæ posuisti, cum magni desiderii suspirio vel lego, vel recolo. « Utinam, inquis, mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus. » Ego autem dico, Utinam saltem propinquis terrarum locis

habitaremus; ut, si non possent misceri nostra colloquia, litteræ possent esse crebriores. Nunc vero tanto locorum intervallo absumus a sensibus nostris, ut de illis verbis Apostoli ad Galatas, juvenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim[1]; et ecce jam senex, necdum rescripta meruerim; faciliusque ad te exemplaria Epistolæ meæ pervenerint, nescio qua occasione præveniente, quam ipsa Epistola me curante. Homo enim, qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulerit, nec ad me retulerit. Tantæ autem mihi in litteris tuis, quæ in manus nostras venire potuerunt, apparent res, ut nihil studiorum meorum mallem, si possem, quam inhærere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in Domino filiorum erudiendum nobis ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua rescripta meruero. Nam neque in me tantum scientiæ Scripturarum divinarum est, aut esse jam poterit, quantum inesse tibi video. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcumque impendo populo Dei. Vacare autem studiis diligentius quam quæ populi audiunt instruendi, propter ecclesiasticas occupationes omnino non possum.

VI. Nescio quæ scripta maledica super tuo nomine ad Africam pervenerunt (6). Accepimus tamen quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor, multum dolui inter tam charas familiaresque personas, cunctis pene ecclesiis notissimo amicitiæ vinculo copulatas, tantum malum extitisse discordiæ. Et tu quidem quantum tibi modereris, quantumque teneas aculeos indignationis tuæ, ne reddas maledictum pro maledicto, satis in tuis litteris eminet. Verumtamen si eas ipsas cum legissem, contabui dolore, et obrigui timore; quid de me illa facerent, quæ in te ille scripsit, si in manus meas forte venissent? « Væ mundo ab scandalis[2]. »

[1] Galat. II, 14. — [2] Matth. XVIII, 7.

Ecce sit, ecce prorsus impletur puod Veritas ait; « Quo» niam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multo» rum [1]. » Quæ sibi enim jam fida pectora tuto refundantur? In cujus sinum tota se projiciat secura dilectio? Quis denique amicus non formidetur quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Rufinum hoc, quod plangimus, exoriri? O misera et miseranda conditio! O infida in voluntatibus amicorum scientia præsentium, ubi nulla est præscientia futurorum! Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando nec ipse quidem sibi homo est notus in posterum? Novit enim utcumque, vix forte, nunc qualis sit; qualis autem postea futurus sit, ignorat.

VII. Hæc porro non tantum scientia, qualis quisque sit, verumetiam præscientia, qualis futurus sit, si est in sanctis et beatis Angelis; et quomodo fuerit diabolus beatus aliquando, cum adhuc angelus bonus esset, sciens futuram iniquitatem suam, et sempiternum supplicium, omnino non video. De qua re, si tamen eam nosse opus est, vellem abs te audire, quid sentias. Vide, quid faciant terræ ac maria, quæ nos corporaliter dirimunt. Si hæc Epistola mea, quam legis, ego essem; jam mihi diceres quod quæsivi. Nunc vero quando rescribes? quando mittes? quando perveniet? quando accipiam? Et tamen utinam quandoque fiat, quod tam cito fieri non posse, quam volumus, quanta possumus tolerantia sustinemus. Unde recurro ad illa verba Epistolæ tuæ dulcissima sanctique desiderii tui plenissima, et ea facio vicissim mea: « Utinam mereremur complexus tuos: et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus: » si tamen esse ullo modo posset quod ego te docerem.

VIII. In his autem verbis non jam tuis tantum, sed

[1] Matth. XXIV, 12.

etiam meis, ubi delector et reficior, et ipso quamvis pendente et non attingente utriusque nostrum desiderio, non non parva ex parte consolor : ibi rursus acerrimis dolorum stimulis fodior, dum cogito inter vos, quibus Deus hoc ipsum, quod uterque nostrum optavit, largum prolixumque concesserat, ut conjunctissimi et familiarissimi mella Scripturarum sanctarum pariter lamberetis, tantæ amaritudinis irrepsisse perniciem, quando non, ubi non, cui non homini formidandam : cum eo tempore, quo abjectis jam sarcinis sæcularibus, jam expediti Dominum sequebamini, et in ea terra vivebatis simul, in qua Dominus humanis pedibus ambulans, « Pacem meam, inquit, do vobis, pacem meam relinquo vobis [1], » viris ætate maturis, et in eloquio Domini habitantibus vobis accidere potuit? « Vere tentatio est vita humana super terram [2]. » Heu mihi, qui vos alicubi simul invenire non possum, forte ut moveor, ut doleo, ut timeo, prociderem ad pedes vestros, flerem quantum valerem, rogarem quantum amarem, nunc unumquemque vestrum pro se ipso, nunc utrumque pro alterutro, et pro aliis, et maxime infirmis, pro quibus Christus mortuus est, qui vos tanquam in theatro vitæ hujus cum magno sui periculo spectant, ne de vobis ea conscribendo spargatis, quæ quandoque concordantes delere non poteritis, qui nunc concordare nolitis; aut quæ concordes legere timeatis, ne iterum litigetis.

IX. Verum dico charitati tuæ, nihil me magis, quam hoc exemplum, tremuisse, cum quædam ad me in Epistola tua legerem, tuæ indignationis indicia, non tam illa de Entello et bove lasso, ubi mihi potius hilariter jocari, quam iracunde minari visus es, quam illud, quod serio te scripsisse satis apparet, unde supra elocutus sum, plus

[1] Joan. XIV, 27. — [2] Job. VII, 1.

fortasse quam debui, sed non plus quam timui, ubi aisti, « ne forte læsus juste expostulares. » Rogo te, si fieri potest, ut inter nos quæramus et disseramus aliquid, quo sine amaritudine discordiæ corda nostra pascantur, fiat. Si autem non possum dicere quid mihi emendandum videatur in scriptis tuis, nec tu in meis, nisi cum suspicione invidiæ, aut læsione amicitiæ; quiescamus ab his, et nostræ vitæ salutique parcamus. Minus certe assequatur illa quæ inflat[1]; dum non offendatur illa quæ ædificat. Ego me longe esse sentio ab illa perfectione, de qua scriptum est; « Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir[2]. » Sed plane in Dei misericordia puto me posse facile abs te petere veniam, si quid offendi : quod mihi aperire debes; ut, cum te audiero, lucreris fratrem tuum[3]. Neque enim, quia hoc propter longinquitatem terrarum non potes facere inter me et te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res, quas nosse volumus, attinet, si quid veri me tenere vel scio, vel credo, vel puto, in quo tu aliter sentis, quantum dat Dominus sine tua injuria conabor asserere. Quod autem pertinet ad offensionem tuam, cum te indignatum sensero, nihil aliud, quam veniam deprecabor.

X. Nec omnino arbitror te succensere potuisse, nisi aut hoc dicerem, quod non debui; aut non sic dicerem, ut debui : quia nec miror minus nos scire invicem, quam scimur a conjunctissimis et familiarissimis nostris. In quorum ego charitatem, fateor, facile me totum projicio, præsertim fatigatum scandalis sæculi; et in ea sine ulla sollicitudine requiesco : Deum quippe illic esse sentio, in quem me securus projicio, et in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate crastinum illud humanæ fragilitatis incertum, de quo superius ingemui, omnino

[1] I Cor. VIII, 22. — [2] Jacob. III, 2. — [3] Matth. XVIII, 15.

formido. Cum enim hominem christiana charitate flagrantem, eaque mihi fidelem amicum factum esse sentio; quidquid ei consiliorum meorum cogitationumque committo, non homini committo, sed illi, in quo manet, ut talis sit: « Deus enim charitas est; et qui manet in cha- » ritate, in Deo manet, et Deus in eo[1] : » quam si deseruerit, tantum faciat necesse est dolorem, quantum manens fecerat gaudium. Verumtamen ex amico intimo factus inimicus, quærat sibi potius, quod fingat astutus; non inveniat quod prodat iratus. Hoc autem unusquisque facile assequitur, non occultando quod fecerit, sed non faciendo quod occultari velit. Quod misericordia Dei bonis piisque concedit ut inter amicos, quoslibet futuros, liberi securique versentur, aliena peccata sibi commissa non prodant; quæ prodi timeant, ipsi nulla committant. Cum enim falsum quid a maledico fingitur; aut omnino non creditur; aut certe integra salute, sola fama vexatur. Cum autem malum perpetratur, hostis est intimus, etiamsi nullius intimi loquacitate aut lite vulgetur. Quapropter quis prudentium non videat, etiam tu quam tolerabiliter feras amicissimi quondam et familiarissimi incredibiles nunc inimicitias, consolante conscientia; et quemadmodum vel quod jactitat, vel quod a quibusdam forsitan creditur, in sinistris armis deputes, quibus non minus quam dextris contra diabolum dimicatur? Verumtamen illum maluerim aliquo modo mitiorem, quam te isto modo armatiorem. Hoc magnum et triste miraculum est, ex amicitiis talibus ad has inimicitias pervenisse; lætum erit, et multo majus, ex inimicitiis talibus ad pristinam concordiam revertisse.

[1] I Joan. IV, 16.

EPISTOLA LXXIV[1].

Domino beatissimo, et merito venerando fratri, et consacerdoti
PRÆSIDIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Præsidium rogat ut superiorem epistolam curet Hieronymo reddendam, utque sibi eumdem suis etiam litteris placet.

SICUT præsens rogavi sinceritatem tuam; nunc quoque commoneo, ut litteras meas sancto fratri, et compresbytero nostro Hieronymo mittere non graveris. Ut autem noverit charitas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea causa scribere debeas, misi exemplaria litterarum, et mearum ad ipsum, et ad me ipsius, quibus lectis pro tua sancta prudentia facile videas et modum meum, quem servandum putavi, et motum ejus, quem non frustra timui. Aut si ego quod non debui, vel quomodo non debui, aliquid scripsi; non ad illum de me, sed ad me ipsum potius fraterna dilectione mitte sermonem; quo correctus petam ut ignoscat, si meam culpam ipse cognovero.

[1] Alias XVI. quæ autem 74 erat, nunc 235. — Scripta cum superiore.

EPISTOLA LXXV[1].

Domino vere sancto et beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in Christo salutem.

Respondet tandem Hieronymus ad Augustini quæstiones propositas in epist. 28. 40. et 71. scilicet de titulo libri ecclesiasticos scriptores repræsentantis, de Petro reprehenso a Paulo in Epist. ad Galatas, de translatione Veteris Testamenti, ac de hederæ vocabulo apud Jonam : defendens acriter scriptiones et interpretationes suas adversus Augustinum.

I. « Tres simul Epistolas, imo libellos breves, per diaconum Cyprianum, tuæ dignationis accepi ; diversas, ut tu nominas, quæstiones ; ut ego sentio, reprehensiones opusculorum meorum continentes : ad quas si respondere voluero, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor, quantum facere possum, modum non egredi longioris Epistolæ, et festinanti fratri moram non facere : qui ante triduum, quam profecturus erat, a me Epistolas flagitavit? ut pene in procinctu hæc qualiacumque sunt, effutire compellerer, et tumultuario respondere sermone, non maturitate scribentis, sed dictantis temeritate, quæ plerumque non in doctrinam, sed in casum vertitur : ut fortissimos quoque milites subita bella conturbant, et ante coguntur fugere, quam possint arma corripere. »

II. « Cæterum nostra armatura Christus est, et apostoli Pauli institutio, qui scribit ad Ephesios[2] : « Assumite

[1] Alias xi. quæ autem 75. erat, nunc 250.— Scripta circ. fin. an. 404.—
[2] Ephes. vi, 13, 14.

» arma Dei, ut possitis resistere in die malo. » Et rursum, « State succincti lumbos vestros in veritate, et induti lo» ricam justitiæ, et calciati pedes in præparationem » Evangelii pacis : super omnia accipientes scutum fidei, » in quo possitis universa tela maligni ignita extinguere : » et galeam salutis accipite, et gladium Spiritus, quod est » verbum Dei. » His quondam telis rex David armatus procedebat ad prælium; et quinque lapides de torrente accipiens lævigatos, nihil asperitatis et sordium inter hujus sæculi turbines, in sensibus suis esse monstrabat, bibens de torrente in via : et idcirco exaltatus caput superbissimum Goliath suo potissimum mucrone truncavit, percutiens in fronte blasphemum[1], et in ea parte corporis vulnerans, in qua et præsumptor sacerdotii Ozias lepra percutitur : et Sanctus gloriatur in Domino, dicens : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine[2]. » Dicamus igitur et nos : « Paratum cor meum, Deus, pa» ratum cor meum; cantabo et psallam in gloria mea. » Exurge psalterium et cithara; exurgam diluculo[3] : » ut in nobis possit impleri? « Aperi os tuum, et ego adim» plebo illud[4] : et Dominus dabit verbum evangelizan» tibus virtute multa[5]. » Te quoque ipsum orare non dubito, ut inter nos contendentes veritas superet. Non enim tuam quæris gloriam, sed Christi : cumque tu viceris, et ego vincam, si meum errorem intellexero : et e contrario, me vincente, tu superas; quia non filii parentibus, sed parentes filiis thesaurizant[6]. Et in Paralipomenon libro legimus, quod filii Israël ad pugnandum processerint « Mente pacifica[7], » inter ipsos quoque gladios et effusiones sanguinis, et cadavera prostratorum, non suam sed pacis victoriam cogitantes. Respondeamus

[1] 1 Reg. XVII, 40, et 2 Paral. XXVI, 19. — [2] Psal. IV, 7. — [3] Id. LVI, 8. — [4] Id. LXXX, 1. — [5] Id. LXVII, 12. — [6] 2 Cor. XII, 24. — [7] 1 Paral. XII.

igitur ad omnia, ad multiplices quæstiones, si Christus jusserit, brevi sermone solvamus. Prætermitto salutationis officia, quibus meum demulces caput : taceo de blanditiis, quibus reprehensionem mei niteris consolari. Ad ipsas causas veniam. »

III. « Dicis accepisse te librum meum a quodam fratre, qui titulum non haberet, in quo Scriptores ecclesiasticos tam græcos quam latinos enumeraverim : cumque ab eo quæreres, ut tuis verbis utar, cur liminaris pagina non esset inscripta, vel quo censeretur nomine ; respondisse, appellari Epitaphium : et argumentaris, quod recte sic vocaretur, si eorum tantum vel vitas vel scripta ibi legisses, qui jam defuncti essent : cum vero multorum, et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium commemorentur opuscula, mirari te cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuam, quod ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim et Græcos et Latinos, qui vitas virorum illustrium descripserunt, quod nunquam Epitaphium huic operi scripserint, sed de illustribus viris, verbi gratia, ducibus, philosophis, oratoribus, historicis, poëtis, epicis, tragicis, comicis, Epitaphium autem proprie scribitur mortuorum : quod quidem in dormitione sanctæ memoriæ Nepotiani presbyteri olim fecisse me novi. Ergo hic liber vel de illustribus viris, vel proprie de scriptoribus ecclesiasticis appellandus est : licet a plerisque emendatoribus imperitis, de auctoribus, dicatur inscriptus.

IV. » Secundo loco quæris, cur dixerim in commentariis Epistolæ ad Galatas[1], Paulum id in Petro non potuisse reprehendere, quod ipse fecerat ; nec in alio arguere simulationem, cujus ipse tenebatur reus : et asseris, reprehensionem Apostolicam non fuisse dispensatoriam,

[1] Galat. II, 11.

sed veram; et me non debere docere mendacium, sed universa, quæ scripta sunt, ita sonare, ut scripta sunt. Ad quæ primum respondeo, debuisse prudentiam tuam præfatiunculæ commentariorum meorum meminisse, dicentis ex persona mea : « Quid igitur ego stultus ac temerarius, qui id pollicear, quod ille non potuit? Minime : quin potius in eo, ut mihi videor, cautior atque timidior, quod imbecillitatem virium mearum sentiens, Origenis commentarios secutus sum. Scripsit enim ille vir in Epistolam Pauli ad Galatas quinque proprie volumina; et decimum Stromatum suorum librum, commatico super explanatione ejus sermone complevit : tractatus quoque varios, et excerpta, quæ vel sola possent sufficere, composuit. Prætermitto Didymum videntem meum, et Laodicenum, de Ecclesia nuper egressum, et Alexandrum veterem hæreticum; Eusebium quoque Emisenum, et Theodorum Heracleotem; qui et ipsi nonnullos super hac re commentariolos reliquerunt. E quibus vel si pauca decerperem, fieret aliquid quod non penitus contemneretur. Itaque ut simpliciter fatear, legi hæc omnia, et in mente mea plurima, coacervans, accito notario, vel mea, vel aliena dictavi, nec ordinis, nec verborum interdum, nec sensuum memor. Jam Domini misericordiæ est, ne per imperitiam nostram ab aliis bene dicta dispereant, et non placeant inter extraneos, quæ placent inter suos. » Si quid igitur reprehensione dignum putaveras in explanatione nostra, eruditionis tuæ fuerat quærere, utrum ea, quæ scripsimus, haberentur in Græcis, ut, si illi non dixissent, tunc meam proprie sententiam condemnares : præsertim cum libere in præfatione confessus sim, Origenis commentarios me esse secutum, et vel mea vel aliena dictasse; et in fine ejusdem capituli, quod reprehendis, scripserim ; « Si cui iste non placet sensus,

quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguisse majorem; debet exponere, qua consequentia Paulus in altero reprehendat quod ipse commisit. » Ex quo ostendi, me non ex definito id defendere, quod in Græcis legeram, sed ea expressisse quæ legeram, ut lectoris arbitrio derelinquerem, utrum probanda essent an improbanda. »

V. « Tu igitur, ne quod ego petieram faceres, novum argumentum reperisti, ut assereres, gentiles qui in Christum credidissent, Legis onere liberos; eos autem qui ex Judæis crederent, Legi esse subjectos : ut per utrorumque personam, et Paulus recte reprehenderet eos, qui Legem servarent, quasi doctor gentium[1]; et Petrus jure reprehenderetur, qui princeps circumcisionis id imperavit gentibus, quod soli, qui ex Judæis erant, debuerint observare. Hoc si placet, imo quia placet, ut quicumque credunt ex Judæis, debitores sint legis faciendæ; tu ut episcopus, in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam, et in assensum tuum omnes coëpiscopos trahere. Ego in parvo tuguriunculo, cum monachis, id est, compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenue confiteri, me majorum scripta legere, et in commentariis, secundum omnium consuetudinem, varias ponere explanationes, ut e multis sequatur unusquisque quod velit. Quod quidem te puto et in sæculari litteratura, et in divinis libris legisse et probasse.

VI. Hanc autem explanationem, quam primus Origenes in decimo Stromatum libro, ubi Epistolam Pauli ad Galatas interpretatur, et cæteri deinceps interpretes sunt secuti, illa vel maxime causa subintroducunt, ut Porphyrio respondeant blasphemanti, qui Pauli arguit pro-

[1] Galat. II, 8.

cacitatem, quod principem Apostolorum Petrum ausus est reprehendere; et arguere in faciem, ac ratione constringere, quod male fecerit, id est, in eo errore fuerit, in quo fuit ipse, qui alium arguit delinquentem. Quid dicam de Joanne, qui[1] dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit ecclesiam, et proprie super hoc capitulo latissimum exaravit librum, in quo Origenis et veterum sententiam est secutus? si igitur me reprehendis errantem, patere me, quæso, errare cum talibus: et cum me erroris mei multos socios habere perpexeris, tu veritatis tuæ saltem unum astipulatorem proferre debebis. Hæc de explanatione unius capituli Epistolæ ad Galatas. »

VII. « Sed ne videar adversus rationem tuam niti testium numero, et occasione virorum illustrium subterfugere veritatem, nec manum audere conserere, breviter de Scripturis exempla proponam. In Actibus Apostolorum, vox facta est ad Petrum dicens: « Surge, Petre, » occide et manduca[2], » id est, omnia animalia quadrupedum, et serpentium terræ, et volatilium cœli. Quo dicto, ostenditur nullum hominem secundum naturam esse pollutum, sed æqualiter omnes ad Christi Evangelium provocari. Ad quod respondit Petrus: « Absit, quia » nunquam manducavi commune et immundum. Et vox » ad eum de cœlo secundo fecta est, dicens: Quæ Deus » mundavit, tu ne commune dixeris. Ivit itaque Cæ» saream; et ingressus ad Cornelium, aperiens os suum, » dixit: In veritate comperi, quia non est personarum » acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet eum, et » operatur justitiam, acceptus est illi. Denique cecidit » Spiritus sanctus super eos, et obstupuerunt ex circum-

[1] Joan. Chrysostomus depositus primum an. 403. circ. mens. Jul. tum an. 404. ipso die magni sabbati. — [2] Act. x, 13.

» cisione fideles, qui venerant cum Petro, quod et in » nationes gratia Spiritus sancti fuisset effusa : tunc respondit Petrus : Numquid aquam quis prohibere potest, » ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? Et jussit eos in nomine Jesu Christi » baptizari. Audierunt autem Apostoli et fratres qui erant » in Judæa[1], quia et gentes receperunt verbum Dei. » Cum autem ascendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum qui erant ex circumcisione, dicentes, Quare introisti ad viros præputium habentes, » et manducasti cum illis? » Quibus omni ratione exposita, novissime orationem suam hoc sermone conclusit : « Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis » qui credidimus in Dominum Jesum Christum; ego quis » eram, qui possem prohibere Deum? His auditis, tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes : Ergo et » gentibus Deus pœnitentiam ad vitam dedit[2]. » Rursum, cum multo post tempore Paulus et Barnabas venissent Antiochiam[3]; et congregata Ecclesia, retulissent « Quanta » fecisset Deus cum illis; et quia aperuisset Deus gentibus ostium fidei; quidam, descendentes de Judæa, » docebant fratres atque dicebant, Nisi circumcidamini » secundum morem Moysi, non potestis salvi fieri. Commota igitur seditione non minima adversus Paulum et » Barnabam, statuerunt ascendere et ipsi, qui accusabantur, et hi qui accusabant, ad Apostolos et presbyteros Jerosolymam super hac quæstione. Cumque » Jerosolymam perrexissent, exsurrexerunt quidam de » hæresi Pharisæorum, qui crediderant in Christum, » dicentes : Oportet circumcidi eos, et præcipere illis, ut » servent Legem Moysi. Et cum magna super hoc verbo » oriretur quæstio; Petrus solita libertate, Viri, inquit,

[1] Act. XI, 1. — [2] Id. XIV, 21. — [3] Id. XV, 1.

» fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus in no-» bis eligit Deus per os meum audire gentes verbum » Evangelii, et credere : et qui novit corda Deus, testi-» monium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut » et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fide puri-» ficans corda illorum. Nunc autem quid tentatis Deum, » imponere jugum super cervicem discipulorum, quod » neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed » per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus sal-» vari, quemadmodum et illi. Tacuit autem omnis mul-» titudo, » et in sententiam ejus Jacobus apostolus, et omnes simul presbyteri transierunt.»

VIII. « Hæc non debent molesta esse lectori, sed et illi et mihi utilia, ut probemus, ante apostolum Paulum non ignorasse Petrum imo principem hujus fuisse decreti, Legem post Evangelium non esse servandam. Denique tantæ Petrus auctoritatis fuit, ut Paulus in Epistola sua scripserit ; « Deinde post annos tres veni Jerosolymam » videre Petrum, et mansi apud eum diebus quinde-» cim[1]. » Rursumque in consequentibus ; « Post annos » quatuordecim ascendi iterum Jerosolymam cum Bar-» naba assumpto et Tito. Ascendi autem secundum re-» velationem, et exposui eis Evangelium quod prædico » inter gentes[1] : » ostendens se non habuisse securitatem Evangelii prædicandi, nisi Petri, et qui cum eo erant, fuisset sententia roboratum. Statim te sequitur ; « Sepa-» ratim autem his, qui videbantur aliquid esee, ne forte » in vacuum currerem aut cucurrissem. » Qure separatim, et non in publico? Ne forte fidelibus ex numero Judæorum, qui Legem putabant esse servandam, et sic credendum in Domino Salvatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo et eo tempore cum Petrus venisset Antio-

[1] Galat. I, 18. — [2] Id. II, 1.

chiam (licet hoc Apostolorum Acta non scribant, sed affirmandi Paulo credendum sit) in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat se, et segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Et consenserunt cum illo cæteri Judæi, ita ut et Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem. « Sed cum vidissem, inquit, » quod non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, » dixi Petro coram omnibus, Si tu, cum sis Judæus, » gentiliter et non judaïce vivis; quomodo cogis gentes » judaïzare? » et cætera. Nulli ergo dubium est, quod Petrus apostolus sententiæ hujus, cujus nunc prævaricator arguitur, primus auctor extiterit. Causa autem prævaricationis, timor est Judæorum. Dicit enim Scriptura, quod primum edebat cum gentibus: cum autem venissent quidam a Jacobo, subtrahebat se et segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Timebat autem Judæos, quorum erat Apostolus; ne per occasionem gentilium a fide Christi recederent, et imitator pastoris boni, perderet gregem sibi creditum.

IX. « Sicut ergo ostendimus, Petrum bene quidem sensisse de abolitione Legis Mosaïcæ, sed ad simulationem observandæ ejus timore compulsum: videamus, an ipse Paulus, qui alium arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro: « Perambulabat autem Paulus Syriam, et Ciliciam, confirmans ecclesias: pervenitque » in Derben, et Listram, et ecce discipulus quidam erat » ibi, nomine Timotheus, filius mulieris viduæ fidelis, » patre autem gentili. Huic testimonium reddebant, qui » Listris erant et Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci; et assumens circumcidit eum propter » Judæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes

» quod pater ejus gentilis esset[1]. » O beate apostole Paule, qui in Petro reprehenderas simulationem, qua subtraxit se a gentilibus propter metum Judæorum, qui a Jacobo venerant, cur Timotheum, filium hominis gentilis, utique et ipsum gentilem, (neque enim Judæus erat, qui non fuerat circumcisus) contra sententiam tuam circumcidere cogeris? Respondebis mihi; Propter Judæos, qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circumcisione discipuli venientis ex gentibus; ignosce et Petro, præcessori tuo, quod aliqua fecerit metu fidelium Judæorum. Rursum scriptum est : « Paulus vero cum adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valedicens, navigavit » Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila : et totondit sibi » in Cenchreis caput; votum enim habuerat[2]. » Esto, ut ibi timore Judæorum compulsus sit facere quod nolebat; quare comam nutrivit ex voto, et postea eam in Cenchreis totondit ex Lege, quod Nazaræi, qui se Deo voverint, juxta præceptum Moysi facere consueverunt[3]. »

X. « Verum hæc ad comparationem ejus rei, quæ sequitur, parva sunt. Refert Lucas, sacræ historiæ scriptor; « Cum venissemus Jerosolymam, libenter sus- » ceperunt nos fratres[4] : » et sequenti die Jacobus et omnes seniores qui cum eo erant, Evangelio illius comprobato, « Dixerunt ei, Vides, frater, quot millia sunt in » Judæa[5], qui crediderunt in Christum, et hi omnes » æmulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quod » discessionem doceas a Moyse, eorum qui per gentes » sunt Judæorum, dicens non debere eos circumcidere » filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. » Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem : » audierunt enim te supervenisse. Hoc ergo fac quod

[1] Act. xv, 4, et xvi, 1. — [2] Id. xviii, 18. — [3] Num. vi, 18. — [4] Act. xxi, 17. — [5] Ibid. 20.

» tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes » super se, his assumptis, sanctifica te cum ipsis, et im» pende in eos, ut radant capita : et scient omnes, quia » quæ de te audierunt, falsa sunt : sed ambulas et ipse » custodiens Legem. Tunc Paulus, assumptis viris, pos» tera die purificatus, cum illis intravit in templum, » annuntians expletionem dierum purificationis, donec » offerretur pro unoquoque eorum oblatio. » O Paule, et in hoc te rursus interrogo, cur caput raseris; cur nudipedalia exercueris de cæremoniis Judæorum; cur obtuleris sacrificia, et secundum Legem hostiæ pro te fuerint immolatæ? Utique respondebis; Ne scandalizarentur qui ex Judæis crediderant. Simulasti ergo Judæum ut Judæos lucrifaceres : et hanc ipsam simulationem Jacobus et cæteri te docuere presbyteri : sed tamen evadere non potuisti. Orta enim seditione cum occidendus esses[1], raptus es a tribuno, et ab eo missus Cæsaream, sub custodia militum diligenti, ne te Judæi quasi simulatorem ac destructorem Legis occiderent : atque inde Romam perveniens, in hospitio, quod tibi conduxeras, Christum et Judæis et gentibus prædicasti[2] : et sententia tua Neronis gladio confirmata est. »

XI. « Didicimus, quod propter metum Judæorum, et Petrus et Paulus æqualiter finxerint se Legis præcepta servare. Qua igitur fronte, qua audacia Paulus in altero reprehendat quod ipse commisit? Ego, imo alii ante me exposuerunt causam quam putaverant, non officiosum mendacium defendentes, sicut tu scribis, sed docentes honestam dispensationem; ut et Apostolorum prudentiam demonstrarent, et blasphemantis Porphyrii impudentiam coërcerent, qui Petrum et Paulum puerili dicit inter se pugnasse certamine; imo exarsisse Paulum in invidiam

[1] Act. XXIII, 23. — [2] Id. XXVIII, 14-30.

virtutum Petri, et ea scripsisse jactanter, quæ vel non fecerit, vel si fecerit, procaciter fecerit id in alio reprehendens, quod ipse commiserit. Interpretati sunt illi ut potuerunt : tu quomodo istum locum edisseres? utique meliora dicturus qui veterum sententiam reprobasti. »

XII. « Scribis ad me in epistola tua [Neque enim a me docendus es, quomodo intelligatur quod idem Apostolus dicit : « Factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos » lucrifacerem[1], » et cætera quæ ibi dicuntur compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tanquam æger, qui ministrat ægroto, non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotaret. Nam utique Judæus erat, Christianus autem factus non Judæorum sacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus, et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat : ideoque suscepit ea celebranda cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciosa his qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum in Christum credidissent; non tamen in eis jam constituerent spem salutis, quoniam per Dominum Jesum salus ipsa quæ illis sacramentis significabatur, advenerat.] Totius sermonis tui, quem disputatione longissima protraxisti hic sensus est ; ut Petrus non erraverit in eo, quod his qui ex Judæis crediderant, putaverit Legem esse servandam ; sed in eo a rectilinea deviarit, quod gentes coëgerit judaïzare. Coëgerit autem non docentis imperio, sed conversationis exemplo. Et Paulus non contraria sit locutus his quæ ipse gesserat ; sed quare Petrus eos, qui ex gentibus erant judaïzare compelleret. »

XIII. « Hæc ergo summa est quæstionis, imo sententiæ tuæ, ut post Evangelium Christi, bene faciant Judæi cre-

[1] I Cor. IX, 20.

dentes, si Legis mandata custodiant; hoc est si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus; si filios circumcidant, si sabbatum servent, ut Paulus in Timotheo, et omnes observavere Judæi. Si hoc verum est; in Cerinthi et Hebionis hæresim delabimur, qui credentes in Christum, propter hoc solum a patribus anathematizati sunt, quod Legis cæremonias Christi Evangelio miscuerunt, et sic nova confessi sunt, ut vetera non omitterent, Quid dicam de Hebionitis, qui Christianos esse se simulant? Usque hodie per totas Orientis synagogas inter Judæos hæresis est, quæ dicitur Mineorum, et a Pharisæis nunc usque damnatur, quos vulgo Nazareos nuncupant, qui credunt in Christum Filium Dei, natum de virgine Maria; et eum dicunt esse, qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus: sed dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi sunt nec Christiani. Oro ergo te, ut, qui nostro vulnusculo medendum putas, quod acu foratum, imo punctum; ut dicitur, hujus sententiæ medearis vulneri, quod lancea, ut ita dicam phalaricæ mole percussum est (7). Neque enim ejusdem est criminis in explanatione Scripturarum diversas majorum sententias ponere, et hæresim sceleratissimam rursum in Ecclesiam introducere. Sin autem hæc nobis incumbit necessitas, ut Judæos cum legitimis suis suscipiamus, et licebit eis observare in ecclesiis Christi quod exercuerunt in synagogis Satanæ; dicam quod sentio, non illi Christiani fient, sed nos Judæos facient. »

XIV. « Quis enim Christianorum patienter audiat, quod in tua epistola continetur; [Judæus erat Paulus? Christianus autem factus, non Judæorum sacramenta reliquerat; quæ convenienter ille populus et legitimo tempore quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit celebranda ea cum jam Christi esset Apostolus; ut doceret non esse per-

niciosa his, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire.] Rursum obsecro te, ut pace tua meum dolorem audias. Judæorum Paulus cæremonias observabat cum jam Christi esset Apostolus. ei dicis eas non esse perniciosas his, qui eas vellent, sicut a parentibus acceperant, custodire? Ego e contrario loquar, et reclamante mundo, libera voce pronuntiem. cæremonias Judæorum et perniciosas esse, et mortiferas Christianis; et quicumque eas observaverit sive ex Judæis. sive ex gentibus, eum in barathrum diaboli devolutum. « Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti. » Judæo scilicet et gentili[1]. » Neque enim omni credenti erit finis ad justitiam, si Judæus excipitur. Et in Evangelio legimus, « Lex et Prophetæ usque ad Joannem Bap» tistam[2]. » Et in alio loco, « Propterea ergo magis quæ» rebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat » sabbatum; sed et Patrem suum dicebat esse Deum, » æqualem se faciens Deo. » Et iterum, « De plenitudine » ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia, quia » Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Je» sum Christum facta est[3]. » Pro Legis gratia, quæ præterit, gratiam Evangelii accepimus permanentem; et pro umbris, et imaginibus veteris instrumenti, veritas per Jesum Christum facta est. Jeremias quoque ex persona Dei vaticinatur, « Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et » consummabo domui Israël, et domui Juda Testamen» tum Novum, non secundum Testamentum, quod dispo» sui patribus eorum, in die, quando apprehendi manum » eorum, ut educerem eos de terra Ægypti[4]. » Observa quid dicat, quod non populo gentilium, ei qui ante non receperat Testamentum, sed populo Judæorum, cui Le-

[1] Rom. x, 4. — [2] Matth. xi, 12 — [3] Luc. xvi, 16; Joan. v, 18, et i, 16 — [4] Jerem. xxxi, 31.

gem dederat per Moysen, Testamentum Novum Evangelii repromittat ; ut nequaquam vivant in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus. Paulus autem, super cujus nomine nunc quæstio ventilatur, crebras hujuscemodi ponit sententias ; e quibus, brevitatis studio, pauca subnectam ; « Ecce ego Paulus dico vobis quoniam, si » circumcidamini, Christus vobis nihil prodest. » Et ite» rum ; « Evacuati estis a Christo qui in Lege justifica» mini ; a gratia excidistis. » Et infra ; « Si spiritu duci» mini, jam non estis sub Lege[1]. » Ex quo apparet, qui sub Lege est, non dispensative, ut nostri voluere majores, sed vere, ut intelligis, eum Spiritum sanctum non habere. Qualia sint autem præcepta legalia, Deo docente discamus. « Ego, inquit, dedi eis præcepta non bona, et » justificationes in quibus non vivant in eis [2]. » Hæc dicimus non quod Legem juxta Manichæum et Marcionem destruamus, quam et sanctam et spiritalem juxta Apostolum novimus : sed quia postquam fides venit, et temporum plenitudo, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege : ut eos, qui sub Lege erant, redimeret ; ut adoptionem filiorum reciperemus : et nequaquam sub pædagogo [3], sed sub adulto et Domino hærede vivamus. »

XV. « Sequitur in epistola tua ; [Non ideo Petrum emendavit, quod paternas traditiones observaret ; quod si facere vellet, nec mendaciter, nec incongrue faceret.] Iterum dico, Quando episcopus es Ecclesiarum Christi magister ut probes verum esse quod asseris, suscipe aliquem Judæorum, qui factus Christianus, natum sibi filium circumcidat. qui observet sabbatum, qui abstineat a cibis quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione, qui quarto-decimo die mensis primi agnum mactet ad vespe-

[1] Galat. v, 2 et 4. — [2] Ezech. xx, 25. — [3] Galat. iv, 4.

ram; et cum hoc feceris, imo non feceris, (scio enim te Christianum, et rem sacrilegam non esse facturum) velis nolis, tuam sententiam reprobabis; et tunc scies opere difficilius esse confirmare sua, quam aliena reprehendere. An ne forsitan tibi non crederemus; imo non intelligeremus quid diceres, (Frequenter enim in longum sermo protractus, caret intelligentia; et dum non sentitur, ab imperitis minus reprehenditur) inculcas, et replicas : [Hoc ergo Judæorum Paulus dimiserat, quod malum habebant. Quod est malum Judæorum Paulus quod dimiserat? Utique illud quod sequitur; « Quod ignorantes, inquit, Dei » justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei » non sunt subjecti [1]. » Deinde quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiæ, secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant vetera sacramenta non ex consuetudine solemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ tamen si nunquam fuissent necessaria infructuose atque inaniter pro eis Machabæi martyres fierent. Postremo illud, quod prædicatores gratiæ Christianos Judæi, tanquam hostes Legis, persequerentur [2]. Hos atque hujusmodi errores et vitia, dicit se damna et ut stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret.] »

XVI. » Didicimus per te, quæ apostolus Paulus mala reliquerit Judæorum : rursum te docente discamus, quæ bona eorum tenuerit. [Observationes, inquies, Legis, quas more patrio celebrant, sicut ab ipso Paulo celebratæ sunt, sine ulla salutis necessitate.] Id, quid velis dicere, Sine ulla salutis necessitate, non satis intelligo. Si enim salutem non afferunt, cur observantur? Si autem observanda sunt, utique salutem afferunt; maxime quæ observata martyres faciunt. Neque enim observarentur, nisi

[1] Rom. x, 3. — [2] Philip. III, 8.

salutem afferrent. Neque enim indifferentia sunt inter bonum et malum, sicut philosophi disputant. Bonum est continentia, malum est luxuria; inter utrumque indifferens, ambulare, digerere alvi stercora, capitis naribus purgamenta projicere, sputis rheumata jacere : hoc nec bonum, nec malum est : sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis, nec injustitiam. Observare autem Legis cæremonias, non potest esse indifferens : sed aut malum est, aut bonum est. Tu dicis bonum; ego assero malum; et malum non solum his qui ex gentibus, sed et his qui ex judaïco populo crediderunt. In hoc, nisi fallor, loco, dum aliud vitas, in aliud devolveris. Dum enim metuis Porphyrium blasphemantem, in Hebionis incurris laqueos; his qui credunt ex Judæis, observandam Legem esse decernens. Et qui periculosum intelligis esse, quod dicis rursum illud superfluis verbis temperare conaris, [sine ulla salutis necessitate, sicut Judæi celebranda putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat Paulus.] »

XVII. » Petrus igitur simulavit Legis custodiam, iste autem reprehensor Petri, audacter observavit legitima. Sequitur enim in Epistola tua. « Nam si propterea illa sacramenta celebravit, quia simulavit se Judæum, ut illos lucrifaceret : cur non etiam sacrificavit cum gentibus, quia et his, qui sine Lege erant[1], tanquam sine Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret; nisi quia et illud fecit, ut natura Judæus; et hoc totum dixit, non ut Paulus se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eo errore laboraret; non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu. » Bene defendis Paulum, quod non simulaverit errorem Judæorum, sed vere fuerit in errore. Neque imi-

[1] 1 Cor. IX, 21.

tari voluerit Petrum mentientem, ut quod erat metu Judæorum dissimularet; sed tota libertate Judæum se esse diceret. Novam clementiam Apostoli; dum Judæos Christianos vult facere, ipse Judæus factus est. Non enim poterat luxuriosos ad frugalitatem reducere, nisi se luxuriosum probasset, et misericorditer, ut ipse dicis, subvenire miseris, nisi se miserum ipse sentiret. Vere enim miselli, et misericorditer deplorandi, qui contentione sua et amore Legis abolitæ, Apostolum Christi fecere Judæum. Nec multum interest inter meam et tuam sententiam, quia ego dico et Petrum et Paulum, timore fidelium Judæorum, Legis exercuisse, imo simulasse mandata; tu autem asseris hoc eos fecisse clementer, non mentientis astu, sed compatientis affectu : dummodo illud constet, vel metu, vel misericordia eos simulasse se esse, quod non erant. Illud autem argumentum, quo adversus nos uteris, quod et gentilibus debuerit gentilis fieri, si Judæis Judæus factus est, magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit vere Judæus, sic nec vere gentilis erat : et sicut non fuit vere gentilis, sic nec vere Judæus erit. In eo autem imitator gentilium est, quia præputium recipit in fide Christi; et indifferenter permittit vesci cibis, quos damnant Judæi : non cultu, ut tu putas, idolorum[1]. In Christo enim Jesu nec circumcisio est aliquid, nec præputium, sed observatio mandatorum Dei. »

XVIII. » Quæso igitur te, et iterum atque iterum deprecor, ut ignoscas disputatiunculæ meæ : et quod modum meum egressus sum, tibi imputes, qui coëgisti ut rescriberem, et mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Nec me putes magistrum esse mendacii, qui sequor Christum dicentem : « Ego sum via, veritas et vita[2]. » Nec potest fieri, ut veritatis cultor, mendacio colla sub-

[1] Galat. v, 6, et vi, 15. — [2] Joan. xiv, 6.

mittam. Neque mihi imperitorum plebeculam concites, qui te venerantur ut episcopum, et in Ecclesia declamantem, sacerdotii honore suspiciunt; me autem, ætatis ultimæ et pene decrepitum, ac monasterii et ruris secreta sectantem, parvipendunt: et quæras tibi, quos doceas sive reprehendas. Ad nos enim, tantis maris atque terrarum a te divisos spatiis, vix vocis tuæ sonus pervenit. Et si forsitan litteras scripseris, ante eas Italia ac Roma suscipient, quam ad me, cui mittendæ sunt, deferantur.

XIX. » Quod autem in aliis quæris Epistolis, cur mea prior in libris canonicis interpretatio asteriscos habeat, et virgulas prænotatas; et postea aliam translationem absque his signis ediderim; pace tua dixerim, videris mihi non intelligere quod quæsisti. Illa enim interpretatio Septuaginta interpretum est; et ubicumque virgulæ, id est, obeli sunt, significatur quod Septuaginta plus dixerint quam habetur in Hebræo: ubi autem asterisci, id est, stellæ prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est: et ibi Græca transtulimus; hic de ipso Hebraïco, quod intelligebamus, expressimus, sensuum potius veritatem quam verborum interdum ordinem conservantes: Et miror, quomodo Septuaginta interpretum libros legas non puros, ut ab eis editi sunt, sed ab Origene emendatos, sive corruptos per obelos et astericos; et Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris: præsertim cum ea, quæ addita sunt, ex hominis Judæi atque blasphemi, post passionem Christi, editione transtulerit. Vis amator esse verus Septuaginta interpretum? non legas ea, quæ sub asteriscis sunt; imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes Ecclesiarum bibliothecas condemnare cogeris. Vix enim unus aut alter invenietur liber, qui ista non habeat. »

XX. » Porro quod dicis non debuisse me interpretari post veteres, et novo uteris syllogismo ; « Aut obscura fuerunt quæ interpretati sunt Septuaginta, aut manifesta. Si obscura, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse, perspicuum est. » Tuo tibi sermone respondeo. Omnes veteres tractatores, qui nos in Domino præcesserunt, et qui Scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, quomodo tu post eos ausus es disserere, quod illi explanare non potuerunt? Si manifesta, superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere non potuit, maxime in explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicenus, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in paucos Psalmos opuscula : sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pictaviensis, et Eusebius Vercellensis episcopi Origenem et Eusebium transtulerunt : quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam secutus est. Respondeat mihi prudentia tua, quare tu post tantos et tales interpretes in explanatione Psalmorum diversa senseris? Si enim obscuri sunt Psalmi, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur : ac per hoc utroque modo superflua erit interpretatio tua ; et hac lege, post priores nullus loqui audebit ; et quodcumque alius occupaverit, alius de eo scribendi non habebit licentiam. Quin potius humanitatis tuæ est, in quo veniam tibi tribuis, indulgere et cæteris. Ego enim non tam vetera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ hominibus emendata de græco in latinum transtuli, quam ea testimonia, quæ

a Judæis prætermissa sunt vel corrupta, proferre in medium; ut scirent nostri quid hebræa veritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, et nostra musta contemnat, quæ in explanatione priorum edita sunt, ut sicubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendum sit, liber quem scripsi de optimo genere interpretandi, et omnes præfatiunculæ divinorum voluminum, quas editioni nostræ præposuimus, explicant; ad illasque prudentem lectorem remittendum puto. Et si me, ut dicis, in Novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque causam cur suscipias; quia plurimi linguæ græcæ habentes scientiam, de meo possint opere judicare: eamdem integritatem debueras etiam in Veteri credere Testamento, quod non nostra confinximus, sed ut apud Hebræos invenimus, divina transtulimus. Sicubi dubitas, Hebræos interroga.

XXI. Sed forte dices : Quid si Hebræi aut respondere noluerint, aut mentiri voluerint? Tota frequentia Judæorum in mea interpretatione reticebit, nullusque inveniri poterit, qui hebrææ linguæ habeat notionem : aut omnes imitabuntur illos Judæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo in meam conspirasse calumniam? Hujuscemodi enim in Epistola tua texis fabulam[1] : « Quidam frater noster episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter a te positum apud Jonam prophetam, quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, et tot ætatum successionibus decantatum. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus, et inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur episco-

[1] Ep. LXXI, c. 3.

pus (ea quippe civitas erat) Judæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia, an malitia, hoc esse in hebræis codicibus responderunt, quod et Græci et Latini habebant, atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendositatem corrigere, volens post magnum periculum non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. »

XX. » Dicis me in Jona propheta male quiddam interpretatum, et seditione populi conclamante, propter unius verbi dissonantiam, episcopum pene sacerdotium perdidisse. Et quid sit illud, quod male interpretatus sim, subtrahis, auferens mihi occasionem defensionis meæ; ne quidquid dixeris, me respondente solvatur; nisi forte, ut ante annos plurimos, cucurbita venit in medium, asserente illius temporis Cornelio et Asinio Pollione (8), me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in commentario Jonæ prophetæ plenius respondimus. Hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo loco, ubi Septuaginta interpretes cucurbitam, et Aquila cum reliquis hederam transtulerunt, id est, κιστὸν, in hebræo volumine ciceion scriptum habetur, quam vulgo Syri ciceiam vocant. Est autem genus virgulti lata habens folia, in modum pampini : cumque plantatum fuerit, cito consurgit in arbusculam, absque ullis calamorum et hastilium adminiculis, quibus et cucurbitæ, et hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si ciceion transferre voluissem, nullus intelligeret : si cucurbitam, id dicerem quod in hebraïco non habetur : hederam posui, ut cæteris interpretibus consentirem. Sin autem Judæi vestri, ut ipse asseris, malitia, vel imperitia hoc dixerunt esse in voluminibus Hebræorum, quod in græcis et latinis codicibus continetur;

manifestum est eos aut hebræas ignorare litteras, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri. Peto in fine Epistolæ ut quiescentem senem, olimque veteranum, militare non cogas, et rursum de vita periclitari. Tu qui juvenis es, et in pontificali culmine constitutus, doceto populos; et novis Africæ frugibus Romana tecta locupleta. Mihi sufficit, cum auditore et lectore pauperculo in angulo monasterii susurrare. »

EPISTOLA LXXVI [1].

Sub persona Ecclesiæ catholicæ cohortatur omnes Donatistas; ut resipiscentes redeant ad catholicam communionem.

I. Vobis, Donatistæ, catholica Ecclesia dicit, « Filii » hominum, usquequo graves corde? ut quid diligitis » vanitatem et quæritis mendacium [2]? » Ut quid vos a totius orbis unitate nefario schismatis sacrilegio divisistis? Attenditis falsa quæ vobis dicuntur ab hominibus aut mentientibus aut errantibus, de traditione codicum divinorum, ut in hæretica separatione moriamini; et non attenditis quod vobis ipsi codices dicunt, ut in catholica pace vivatis. Quare aperitis aures ad sermonem hominum dicentium quod nunquam probare potuerunt, et surdi estis ad sermonem Dei dicentis, « Dominus dixit » ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula » a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et posses» sionem tuam terminos terræ [3]? Abrahæ dictæ sunt » promissiones et semini ejus. Non dicit, Et seminibus,

[1] Alias CLXXI. quæ autem 76 erat, nunc 60. — Scripta exeunte an. 403 aut paulo post — [2] Psal. IV, 3. — [3] Id. II, 7.

» tanquam in multis, sed tanquam in uno, et semini tuo, » quod est Christus [1]. In semine, inquit, tuo benedicen- » tur omnes gentes [2]. » Erigite oculos cordis, et considerate totum orbem terrarum, quomodo in semine Abrahæ benedicuntur omnes gentes. Tunc ab uno credebatur, quod nondum videbatur : jam vos videtis, et adhuc invidetis. Passio Domini pretium est orbis terrarum ; ille totum orbem redemit : et vos cum toto orbe ad lucrum vestrum non concordatis, sed potius in damnum vestrum in parte litigatis, ut totum perdatis. Audite in Psalmo, quo pretio redempti sumus : « Foderunt, inquit, manus » meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi » vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt » sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum mi- » serunt sortem [3]. » Quare divisores vestimentorum Domini esse vultis, et tunicam illam, charitatis desuper textam, quam nec persecutores ejus diviserunt, tenere cum toto orbe non vultis? In Psalmo ipso legitur, quia totus orbis eam tenet : « Commemorabuntur, inquit, et » convertentur ad Dominum universi fines terræ : et ado- » rabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium ; » quoniam ipsius est regnum, et ipse dominabitur gen- » tium [4]. » Aperite aures cordis, et audite, « Quia Deus » deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis » ortu usque ad occasum ; ex Sion species decoris ejus [5]. » Si hoc non vultis intelligere, audite Evangelium, jam per hos proprium loquente ipso Domino et dicente, « Quia oportebat de Christo compleri omnia, quæ de illo » scripta sunt in Lege et Prophetis et Psalmis, et præ- » dicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem pec- » catorum per omnes gentes, incipiens ab Jerusalsm [6]. »

[1] Galat. III, 16. — [2] Gen. XXII, 18. — [3] Psal. XXI, 18. — [4] Ibid. 28. — [5] Id. XLIX, 1. — [6] Luc. XXIV, 44.

Quod in Psalmo dixit; « Vocavit terram a solis ortu us-» que ad occasum; » hoc in Evangelio : « Per omnes gen-» tes. » Et quod in Psalmo dixit, « Ex Sion species decoris » ejus » hoc in Evangelio dixit, « Incipiens ab Jeru-» salem. »

II. Fingitis vos ante tempus messis fugere permixta zizania, quia vos estis sola zizania. Nam si frumenta essetis, permixta zizania toleraretis, et a segete Christi non vos divideretis. De zizaniis quidem dictum est, « Quo-» niam abundabit inquitas, refrigescet charitas multo-» rum. » Sed et de tritico dictum est, « Qui perseve-» raverit usque in finem, hic salvus erit [2]. » Quare creditis crevisse zizania et mundum replevisse, triticum autem decrevisse, et in sola Africa mansisse? Christianos vos dicitis, et Christo contradicitis : Ipse dixit, « Sinite » utraque crescere usque ad messem [3]; » non dixit, Crescant zizania, decrescant frumenta, ipse dixit, « Ager est » hic mundus; » non dixit, Ager est Africa. Ipse dixit, « Messis est finis sæculi; » non dixit, Messis est tempus Donati. Ipse dixit, « Messores Angeli sunt; » non dixit, Messores principes Circumcellionum sunt. Sed quia pro zizaniis, triticum accusastis, vos esse zizania demonstrastis, et quod est gravius, ante tempus vos a tritico separastis. Majores enim vestri in quorum sacrilega præcisione perseveratis, quidam Gestis municipalibus [3] codices sanctos et instrumenta Ecclesiæ persecutoribus tradiderunt, quidam eos fatentes dimiserunt et eis communicaverunt, et utrique Carthaginem furiosa factione convenerunt, de crimine traditionis, de quo ipsi inter se jam consenserant, inauditos damnaverunt, episcopum contra episcopum ordinaverunt, altare contra altare ere-

[1] Matth. xxiv. 12. — [2] Id. xiii, 30. — [3] Confectis apud Munacium Felicem.

xerunt. Postea litteras ad Imperatorem Constantinum ut inter Afros episcopi transmarini judicarent, miserunt, datis judicibus quos postulaverant et Romæ judicantibus non obtemperaverunt, episcopos apud Imperatorem tanquam male judicaverint arguerunt. Ab aliis rursus episcopis ad Arelatum missis ad ipsum Imperatorem appellaverunt; ab ipso auditi et calumniatores inventi, in eodem scelere permanserunt. Evigilate ad salutem, amate pacem, redite ad unitatem. Hæc vobis quemadmodum gesta sint, quando vultis, omnia recitamus.

III. Ille communicat malis, qui consentit factis malorum, non qui tolerat in agro Dominico zizania usque ad messem, vel paleam usque ad ultimam ventilationem. Si malos audistis, vos ipsi mutamini ab scelere schismatis. Si malorum permixtionem timeretis, Optatum[1] inter vos in apertissima iniquitate viventem per tot annos non teneretis. Quem cum modo martyrem dicitis, superest ut eum, propter quem mortuus est, Christum dicatis. Postremo quid vos offendit orbis christianus, a quo vos nefario furore præcidistis? Et quid vos promeruerunt Maximianistæ, quos a vobis damnatos, et per judicia publica de basilicis proturbatos, in suo rursus honore recepistis? Quid vos offendit pax Christi, contra quam vos dividitis ab eis, quos infamatis? Et quid vos promeruit pax Donati, pro qua suscipitis quos damnatis? Felicianus Mustitanus modo vobiscum est. Legimus eum prius in vestro concilio damnatum, et a vobis postea in judicio proconsulis accusatum, et in Mustitana civitate Gestis municipalibus oppugnatum.

IV. Si traditio codicum scelerata est, quam Deus in

[1] Optatus Thamugalensis propter Gildonem in carcere extinctus est ex lib. 2. cont. litt. Petil. c. 92.

regem, qui Jeremiæ librum incendit[1], morte bellica vindicavit, quanto sceleratius est sacrilegium schismatis, cujus auctores, quibus Maximianistas comparastis, aperta terra vivos absorbuit? Quomodo ergo crimen traditionis nobis objicitis, quod non probatis, et schismaticos vestros et damnatis et acceptatis? Si propterea justi estis, quia persecutionem per Imperatores passi estis, justiores vobis sunt ipsi Maximianistæ, quos per judices ab Imperatoribus catholicis missos vos ipsi persecuti estis. Si baptismum vos soli habetis, quid apud vos facit baptismus Maximianistarum in eis, quos baptizavit Felicianus damnatus, cum quibus est ad vos postea revocatus? Vel vocis laïcis ad ista respondeant episcopi vestri, si nobiscum loqui nolunt; et cogitate pro salute vestra, quale sit hoc ipsum, quod nobiscum loqui nolunt. Si lupi concilium fecerunt, ut pastoribus non respondeant; quare oves consilium perdiderunt, ut ad luporum speluncas accedant?

[1] Jerem. XXXVI.

EPISTOLA LXXVII[1].

Dominis dilectissimis meritoque honorandis fratribus Felici et Hilarino, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Felici et Hilarino, ut ne perturbentur obortis in Ecclesia scandalis. Porro de Bonifacio, qui in nullo apud se crimine deprehensus fuerit, statuere non posse ut ejus nomen de presbyterorum albo expungatur, maxime cum ipsius causam ad Dei judicium transmiserit.

I. Non miror Satanam fidelium animos perturbantem : cui resistite permanentes in spe promissorum Dei, qui fallere non potest : qui non solum nobis in se credentibus, et sperantibus, et in ejus charitate usque in finem perseverantibus polliceri præmia æterna dignatus est, verumetiam temporalia scandala non defutura prædixit, quibus fidem nostram exerceri et probari oporteret. Ait enim, « Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet chari» tas multorum : » sed continuo subjecit, « Qui autem » perseveraverit usque in finem, hic salvus erit[2]. » Quid ergo mirum, si hominès servis Dei detrahunt, et quia eorum vitam pervertere non possunt, famam decolorare conantur, cum ipsum Deum et Dominum eorum quotidie blasphemare non cessent, cum eis displicet quidquid contra eorum voluntatem justo et occulto judicio facit ? Unde exhortor prudentiam vestram, domini dilectissimi meritoque honorandi fratres, ut Scripturarum Dei, qui

[1] Alias cxxxvi. quæ autem 77 erat, nunc 41. — Scripta paulo ante epistolam sequentem. — [2] Matth. xxiv, 12.

nobis hæc omnia futura prænuntiavit, et adversus ea nos firmos esse debere præmonuit, contra hominum maledica vaniloquia suspicionesque temerarias corde christianissimo cogitetis.

II. Breviter itaque dico charitati vestræ, Bonifacium presbyterum in nullo crimine apud me fuisse detectum, nequaquam me de illo tale aliquid credidisse vel credere. Quomodo ergo juberem de numero presbyterorum nomen ejus auferri, vehementer terrente Evangelio ubi Dominus ait, « In quo judicio judicaveritis judicabimini[1] ? » Cum enim causa, quæ inter illum et spem exorta est sub divino examine pendeat secundum placitum eorum, quod vobis si volueritis poterit recitari; quis ego sum, ut audeam Dei prævenire sententiam in delendo vel supprimendo ejus nomine, de quo nec suspicari temere mali aliquid episcopus debui: nec dilucide judicare homo de occultis hominum potui, cum in ipsis causis sæcularibus, quando ad majorem potestatem refertur arbitrium judicandi, manentibus sicuti erant omnibus rebus, expectetur illa sententia, unde jam non liceat provocari, ne superiori cognitori fiat injuria, si ejus pendente judicio aliquid fuerit commutatum? Et utique multum interest inter divinam et humanam quamlibet excelsissimam potestatem. Domini Dei nostri misericordia nunquam vos deserat, domini dilectissimi et honorandi fratres.

[1] Matth. VII, 2.

EPISTOLA LXXVIII[1].

Dilectissimis fratribus, clero, senioribus, et universæ plebi Ecclesiæ Hipponensis, cui servio in dilectione Christi, Augustinus in Domino salutem.

Quidam e monasterio Augustini Spes nomine, accusatus a Bonifacio presbytero, crimen in Bonifacium ipsum transtulit. Cum res evidentibus argumentis cognosci ab Augustino non posset, jussus est uterque adire sepulcrum S. Felicis Nolani, ut miraculo transigeretur judicium. Id clam fieri curarat Augustinus; verum quoniam res eruperat in notitiam hominum, permittit interea ut Bonifacii nomen inter presbyteros non recitetur: hortatur omnes ne temere judicent, neve ob paucorum delicta vel ipsi deficiant a pietate, vel de omnibus male suspicentur; observans nullam fuisse tam felicem sodalitatem, in qua non aliquis flagitiosus extiterit.

I. Utinam Scripturæ Dei sollicita mente intendentes, in quibusque scandalis adjutorio nostri sermonis non egeretis, ille vos potius consolaretur, qui consolatur et nos. qui non solum bona, quæ sanctis et fidelibus suis est redditurus, verumetiam mala, quibus erat hic mundus abundaturus ante prædixit, ante conscribenda curavit, ut bona post sæculi finem secutura certiores expectaremus, quam mala similiter prænuntiata ante sæculi finem præcedentia sentiremus. Unde et Apostolus dicit; « Quæcumque enim » ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, ut per

[1] Alias cxxxvii. quæ autem 78 erat, nunc 197. — Scripta forte anno 404 circa 20 Junii.

» patientiam et consolationem Scripturarum spem habea-» mus ad Deum [1]. » Quid autem opus erat ut ipse Dominus Jesus non solum diceret : « Tunc justi fulgebunt si-» cut soli in regno Patris sui [2], » quod post sæculi finem futurum est; verumetiam exclamaret : « Væ mundo ab » scandalis [3] : » nisi ut nobis non blandiremur venire nos posse ad sedes felicitatis æternæ, nisi temporalibus malis exerciti non defecerimus? Quid opus fuit ut diceret : « Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas mul-» torum : » nisi ut illi de quibus continuo locutus adjunxit : « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit [4], » cum hac iniquitatis abundantia refrigescentem charitatem viderent, non perturbarentur, non expavescerent, non quasi rebus insperatis et inopinatis contristati deficerent; sed potius videntes accidere, quæ futura prædicta sunt ante finem, patienter perseverarent usque in finem, ut securi mererentur regnare post finem in ea vita, quæ non habet finem.

II. Proinde, charissimi, in isto scandalo, quo de Bonifacio presbytero nonnulli perturbantur, non vobis dico ut non doleatis. Qui enim ista non dolent, non est in eis charitas Christi : qui autem etiam de talibus gaudent, abundat in eis malignitas diaboli. Non quia in memorato presbytero apparuit aliquid, quod dignum damnatione judicaretur; sed quia duo de domo nostra talem habent causam, ut unus eorum sine dubio perditus habeatur, et sit alterius fama apud quosdam mala, apud quosdam dubia, etiamsi non sit maculata conscientia. Dolete ista, quoniam dolenda sunt : non tamen sicut eo dolore vestra charitas a bene vivendo refrigescat, sed potius ad Dominum deprecandum inardescat; ut si innocens est presbyter vester, quod magis credo, quia cum sensisset alterius

[1] Rom. XV, 4. — [2] Matth. XIII, 43. — [3] Id. XVIII, 7. — [4] Id. XXIV, 13.

motum impudicum et immundum, nec consentire voluit nec tacere, cito eum divina sententia manifestatum ministerio proprio repræsentet : si autem male sibi conscius, quod suspicari non audeo, voluit alterius existimationem lædere, cum ejus pudicitiam contaminare non posset, sicut dicit ipse cum quo habet causam, non eum permittat suam occultare nequitiam, ut quod homines invenire non possunt, de quolibet eorum divino judicio propaletur.

III. Cum enim ista me causa diu cruciasset, nec invenirem quomodo unus e duobus convinceretur, quamvis magis presbytero credidissem : cogitaveram primo sic ambos Deo relinquere, donec in uno eorum, qui mihi suspectus erat, aliquid existeret, unde non sine justa et manifesta causa de nostro habitaculo projiceretur. Sed cum promoveri in clericatum, sive illic per me, sive alibi per litteras meas vehementissime conaretur, ergo autem nullo modo adducerer ei homini, de quo tantum mali existimarem, manus ordinationis imponere, aut per commendationem meam alicui fratri meo eum subintroducere, turbulentius agere cœpit, ut si ipse in clericatum non promoveretur, nec presbyter Bonifacius in suo gradu esse permitteretur. In qua ejus provocatione cum viderem Bonifacium nolle quibuslibet infirmis et ad suspicionem propensis de suæ vitæ dubitatione scandalum fieri, paratumque esse honoris sui apud homines damnum perpeti potius, quam in ea contentione, in qua non posset ignorantibus et dubitantibus vel ad male suspicandum proclivioribus suam demonstrare conscientiam, usque ad Ecclesiæ perturbationem inaniter progredi : elegi aliquid medium, ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum se perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non sanam cujuscumque conscientiam multo facilius ape-

rirent, et ad confessionem vel pœna vel timore compellerent. Ubique quidem Deus est, et nullo continetur vel includitur loco qui condidit omnia, et eum a veris adoratoribus in spiritu et veritate oportet adorari, ut in occulto exaudiens, in occulto etiam justificet et coronet. Verumtamen ad ista quæ hominibus visibiliter nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari, quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant? Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis corpus conditum est, quo volui ut pergerent; quia inde nobis facilius fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum. Nam et nos novimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter et terribiliter dæmones confitentur, furem quemdam, qui ad eum locum venerat ut falsum jurando deciperet, compulsum fuisse confiteri furtum, et quod abstulerat reddere: numquid non et Africa sanctorum Martyrum corporibus plena est? et tamen nusquam hic scimus talia fieri. Sicut enim, quod Apostolus dicit: « Non omnes sancti habent dona curationum, nec omnes habent dijudicationem spirituum[1]: » ita nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit ille, qui dividit propria unicuique prout vult.

IV. Quapropter cum ego noluissem hunc gravissimum dolorem cordis mei vobis perferri in notitiam, ne vos atrociter et inaniter contristando turbarem; fortassis ideo Deus noluit vos latere, ut nobiscum orationibus incumbatis, ut quod ipse in hac causa novit nos autem nosse non possumus, etiam nobis manifestare dignetur. Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum ejus vel supprimere vel delere, ne divinæ potestati, sub cujus examine causa adhuc pendet, facere

[1] I Cor. XII, 30.

viderer injuriam, si illius judicium meo vellem præjudicio prævenire : quod nec in negotiis sæcularibus judices faciunt, quando causæ dubitatio ad majorem potestatem refertur, ut pendente relatione aliquid audeant commutare. Et in episcoporum concilio [1] constitutum est, nullum clericum, qui nondum convictus sit, suspendi a communione debere, nisi ad causam suam examinandam se non præsentaverit. Bonifacius tamen hanc humilitatem suscepit, ut nec litteras acciperet, quibus in peregrinatione honorem suum quæreret, ut in eo loco ubi ambo ignoti sunt, circa ambos æqualitas servaretur. Et nunc si vobis placet ut nomen ejus non recitetur, ne iis, qui ad Ecclesiam accedere nolunt, sicut ait Apostolus, demus occasionem quærentibus occasionem [2]; non erit nostrum hoc factum, sed eorum quorum causa fuerit factum. Quid enim obest homini, quod ex illa tabula non vult eum recitari humana ignorantia, si de libro vivorum non eum delet iniqua conscientia.

V. Proinde, fratres mei, qui timetis Deum, mementote quod ait apostolus Petrus : « Quoniam adversarius vester » diabolus tanquam leo rugiens circumit quærens quem » devoret [3]. » Quem non potest devorare seductum ad nequitiam, famam ipsius inquinare conatur, ut si fieri potest opprobriis hominum et malarum linguarum detractione deficiat, et sic in ejus fauces ruat. Si autem nec famam innocentis maculare potuerit, hoc ei persuadere tentat, ut per malivolas suspiciones de fratre suo judicet, et sic ab illo implicatus absorbeatur. Et quis omnes ejus captiones et circumventiones vel comprehendere vel enumerare sufficiat? Adversus tamen hæc tria, quæ ad causam præsentem pertinent propius, ne mala exempla imitando ad nequitiam seducamini, ita vos per

[1] Carthag. 3. an. 397 can. 7 et 8. — [2] 1 Cor. XI, 12. — [3] 1 Petr. V, 2

Apostolum alloquitur Deus; « Ne sitis jugum ducentes » cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum ini- » quitate, aut quæ societas luci ad tenebras [1] ? » Item alio loco : « Nolite, inquit, seduci : Corrumpunt mores bonos » colloquia mala : Sobrii estote, justi, et nolite peccare [2]. » Ut autem linguis detrahentium non deficiatis, sic per Prophetam dicit : « Audite me qui scitis judicium, po- » pulus meus : in quorum corde lex mea est. Opprobrium » hominum nolite metuere, et detractione eorum ne supe- » remini, nec quod vos spernam magni duxeritis : sicut enim » vestimentum, ita per tempus absumentur, et sicut lana » a tinea comedentur ; justitia autem mea in æternum ma- » net [3]. » Jamvero ne malivolo animo de servis Dei falsa sus- picando pereatis, illud apostolicum recordamini, ubi ait : « Nolite ante tempus judicare quidquam, donec veniat » Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et mani- » festabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a » Deo [4]. » Et item illud quod scriptum est : « Quæ manifesta » sunt vobis, quæ autem occulta, Domineo Deo vestro [5]. »

VI. Manifestum est quidem, quia ista in Ecclesia non accidunt sine gravi tristitia sanctorum atque fidelium : verumtamen consoletur nos qui cuncta prædixit, atque ut abundantia iniquitatis non refrigescamus, sed usque in finem perseveremus, ut salvi esse possimus admonuit. Nam quantum ad me attinet, si est in me quantulacumque charitas Christi, quis vestrum infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? Nolite itaque augere cruciatus meos deficiendo vel in suspicionibus falsis, vel in peccatis alienis. Nolite, obsecro vos, ne dicam de vobis : « Et super dolorem vulnerum meorum addide- » derunt [6] : » Nam illi qui gaudent de istis doloribus nostris,

[1] 2 Cor. VI, 13. — [2] I Cor. XV, 33. — [3] Isaï. LI, 7. — [4] I Cor. IV, 5.— [5] Id. V. 11. — [6] Psal. LXVIII, 27.

de quibus in persona corporis Christi tanto ante prædictum est : « Adversus me insultabant qui sedebant in porta, » et in me psallebant qui bibebant vinum[1], » valde tolerabilius sustinentur; pro quibus tamen etiam ipsis orare, et bonum eis velle didicimus. Ad quid enim aliud sedent isti, et quid aliud captant, nisi ut quisquis episcopus, vel clericus, vel monachus, vel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credant, jactent, contendant, sed non omnes posse manifestari? Et tamen etiam ipsi cum aliqua maritata invenitur adultera, nec projiciunt uxores suas, nec accusant matres suas. Cum autem de aliquibus, qui sanctum nomen profitentur, aliquid criminis vel falsi sonuerit, vel veri patuerit, instant, satagunt, ambiunt, ut de omnibus hoc credatur. Hos ergo de nostris doloribus suavitatem suæ malæ linguæ captantes, facile est ut illis canibus comparemus, si forte in malo intelligendi sunt, qui lingebant vulnera pauperis illius[2], qui ante januam divitis jacebat, et quousque veniret ad requiem sinus Abrahæ, laboriosa et indigna omnia tolerabat.

VII. Vos me nolite amplius cruciare, qui aliquam spem habetis ad Deum : vos nolite ipsa vulnera, quæ illi lingunt multiplicare : vos pro quibus periclitamur omni hora, habentes foris pugnas, intus timores; periculum in civitate, periculum in deserto; periculum ex gentibus, periculum ex falsis fratribus. Scio quia doletis, sed numquid acrius quam ego? Scio quia conturbati estis, et timeo ne inter linguas maledicorum deficiat et pereat infirmus, propter quem Christus mortuus est. Non ex vobis increscat dolor noster, quia non culpa nostra factus est vester. Nam hoc est quod præcavere conatus sum, ut si fieri posset, hoc malum nec vitandum negligeretur, nec in vestram notitiam perferretur, ubi infructuose crucia-

[1] Psal. LXVIII, 13. — [2] Luc. XVI, 21.

rentur firmi, et periculose turbarentur infirmi. Sed qui hoc cognito permisit vos tentari, det vobis vires sustinendi, et erudiat vos ex lege sua : doceat vos et mitiget a diebus malignis, donec fodiatur peccatori fovea.

VIII. Audio nonnullos vestrum hinc amplius contristari, quam de lapsu duorum illorum diaconorum, qui ex parte Donati venerant, tanquam disciplinæ Proculeiani insultaverint, velut gloriantes de nobis, quod ex nostra disciplina nihil tale in clericis extitisset : quod quicumque fecistis, fateor vobis, non bene fecistis. Ecce docuit vos Deus, ut qui gloriatur, in Domino glorietur : nec objiciatis hæreticis, nisi quia non sunt Catholici; ne similes eis sitis, qui non habendo quod in causa suæ divisionis defendant, nonnisi hominum crimina colligere affectant, et ea ipsa plura falsissime jactant : ut quia ipsam divinæ Scripturæ veritatem, qua ubique diffusa Christi Ecclesia commendatur, criminari et obscurare non possunt, homines per quos prædicatur adducant in odium, de quibus et fingere quidquid in mentem venerit, possunt. Vos autem non ita didicistis Christum; si tamen illum audistis, et in illo docti estis. Ipse quippe fideles suos securos fecit etiam de dispensatoribus malis, mala sua facientibus, et bona ejus loquentibus, ubi ait : « Quæ dicunt facite : » quæ autem faciunt, facere nolite : dicunt enim, et non » faciunt[1]. Orate quidem pro me, ne forte aliis prædicans » ipse reprobus inveniar : verumtamen cum gloriamini, » non in me, sed in Domino gloriamini. » Quantumlibet enim vigilet disciplina domus meæ, homo sum, et inter homines vivo, nec mihi arrogare audeo ut domus mea melior sit quam arca Noë[2], ubi tamen inter octo homines reprobus unus inventus est : aut melior sit quam domus Abrahæ, ubi dictum est : « Ejice ancillam et filium ejus[3] : »

[1] Matth. XXIII, 3. — [2] Gen. IX, 27. — [3] Id. XXI, 10.

aut melior sit quam domus Isaac, cujus de duobus geminis dictum est : « Jacob dilexi, Esaü autem odio habui[1] : » aut melior sit quam domus ipsius Jacob, ubi lectum patris filius incestavit[2] : aut melior sit quam domus David, cujus filius cum sorore concubuit[3]; cujus alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit[4] : aut melior quam cohabitatio Pauli apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret; non diceret quod superius commemoravi : « Foris pugnæ, intus timores[5]; » nec diceret cum de sanctitate et fide Timothei loqueretur : « Neminem habeo qui germane de vobis sollicitus sit. » Omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Jesu Christi[6] : » aut melior quam cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua undecim boni perfidum et furem Judam toleraverunt : aut melior sit postremo quam cœlum, unde Angeli ceciderunt.

IX. Simpliciter autem fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam, ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt; ita non sum expertus pejores quam qui in monasteriis ceciderunt, ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum : « Justus » justior fiat, et sordibus sordescat adhuc[7]. » Quapropter etsi contristamur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam, qua oculi vestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ Dominicæ fructu olei luminosioris implentur. Domini Dei nostri misericordia vos adversus omnes insidias inimici in sua pace custodiat, dilectissimi fratres.

[1] Malach. I, 2. — [2] Gen. XLIX, 4. — [3] 2 Reg. XIII, 14. — [4] Id. XV, 12. — [5] 2 Cor. VII, 5. — [6] Philip. II, 20. — [7] Apoc. XXII, 11.

EPISTOLA LXXIX[1].

Augustini episcopi ad Presbyterum quemdam Manichæum : denuntians ut solvat quæstionem, in qua præcessor ejus Fortunatus defecerat, vel procul a sua ecclesia discedat.

SINE causa tergiversaris, cum longe appareat qualis sis. Quid tecum locuti fuerint fratres, indicaverunt mihi. Bene, quia non times mortem : sed eam mortem debes timere, quam tibi ipse facis talia de Deo blasphemando. Et quod intelligis mortem istam visibilem, quam omnes homines norunt, separationem esse mentis a corpore, non est magnum intelligere : sed quod adjungis de vestro, separationem esse boni a malo : Si mens bonum est et corpus malum, qui ea commiscuit non est bonus : dicitis autem quia Deus bonus ista commiscuit : ergo aut malus est, aut malum timebat. Et tu gloriaris, quia non times hominem cum Deum talem tibi fingas, qui tenebras timuit, ut commisceret bonum et malum? Noli autem extolli animo, sicut scripsisti, quia vos magnos facimus, eo quod impedire volumus venena vestra, ne ad homines pestilentia serpat : Non enim Apostolus, quos canes appellat magnos facit, cum dicit : « Cavete canes[2] : » aut illos magnos faciebat, quorum sermonem dicebat, serpere ut cancrum[3]. Itaque denuntio tibi in nomine Christi, ut si paratus es, solve quæstionem in qua defecit præcessor tuus Fortunatus (9). Et ita hinc ierat, ut non redi-

[1] Alias CCXLIV, quæ autem 79 erat, nunc 198. — Scripta forte an. 404.

[2] Philip. III, 2. — [3] 2 Tim. II, 17.

ret, nisi, cum suis, disputatione collata, inveniret quid contra respondere posset, disputans cum fratribus. Si autem ad hoc non es paratus; discede hinc, et noli pervertere vias Domini, et illaqueare et venenis inficere animas infirmas, ne adjuvante dextera Domini nostri, quomodo non putaveras erubescas.

EPISTOLA LXXX[1].

Sanctis et Deo dilectis, merito venerabilibus et multum desiderabilibus fratribus PAULINO et THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Cupit explicari liquidius a Paulino, quonam modo voluntatem Dei, quæ nostræ præferenda est, nosse possimus.

I. CHARISSIMUS frater Celsus, cum rescripta repeteret, debitum reddere festinavi: sed vere festinavi. Cum enim eum putarem adhuc aliquot dies nobiscum moraturum, repente comperta occasione navigii, mihi pridianam suam profectionem jam nocte suggessit. Quid facerem cum eum tenere non possem, et quia ad vos, cum quibus ei melius esset, properabat, nec si possem, deberem. Proinde pauca illico hæc arripui dictanda atque mittenda; prolixioris Epistolæ me confitens debitorem, cum post reditum venerabilium fratrum nostrorum collegarum meorum Theasii et Evodii, primum vestri ex parte satiatus fuero. Uberius enim ad nos in eorum pectoribus et oribus vos esse venturos jamjamque, in Christi nomine

[1] Alius LXV. quæ autem 80 erat, nunc 199. — Scripta an. 405 circ. mensem Martium.

atque adjutorio speramus. Cum hæc scriberem, etiam per unanimem filium nostrum Thagastensis Ecclesiæ presbyterum Fortunatianum Romam navigaturum, aliam Epistolam paucis ante diebus jam dederam. Nunc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis faciatis. Oretis pro nobis, ut videat Deus humilitatem nostram, et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra.

II. Colloqui autem vobiscum talia cupio, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce illam quæstiunculam, quam nuper proposueram, tanquam si præsens præsenti inter dulces loquelas obderem, plane Christiano intellectu et devotione solvisti, sed nimis cursim et breviter; posset quippe ibi aliquanto diutius et uberius habitare gratia oris tui, si cum dixisses ita te in illo, quo feliciter uteris, loco perseverare decrevisse, ut si quid de te aliud Domino placuerit, ejus voluntatem præferas tuæ, idipsum aliquanto apertius explicares : Quonam modo voluntatem Dei, quæ nostræ voluntati præponenda est, noverimus : utrum tantum in ea re, quam propterea volentes perferre debemus, quia et inviti cogeremur. Ibi enim fit quidem quod nolumus : sed ideo nos corrigimus ut velimus, quia ille vult, cujus voluntatis nec excellentiam fas est recusare, nec omnipotentiam licet evitare : sicut Petrum alter cinxit et tulit quo noluerat[1]; verumtamen quo nollet iit, et volens mortem subegit asperam. An et ibi ubi est potestas, non mutare sententiam, quamvis aliud occurrat, in quo potius appareat voluntas Dei ad mutandam sententiam nos vocantis, non quia nostra mala erat, sed in qua recte permaneretur, nisi ab illo in alteram vocaremur. Neque enim malum fuit Abrahæ nutrire et educare filium, quoad posset, quantum in ipso esset,

[1] Joan. xxi, 18.

usque ad finem vitæ suæ : sed repente jussus occidere[1], mutavit utique non prius malam sententiam, sed quæ mala esset, si post jussum mutata non esset : hinc quoque non dubito nihil aliud videri tibi.

III. Sed plerumque non voce de cœlo, non per Prophetam, non per revelationem vel somnii vel excessus mentis, qui dicitur extasis, sed rebus ipsis accidentibus, et ad aliud quam statueramus vocantibus cogimur agnoscere Dei voluntatem esse aliam quam erat nostra : tanquam si proficisci statueremus, et aliquid oriretur quod consulta de officio nostro veritas vetaret deserere, aut decernentibus ibi manere nuntiaretur aliquid, quod eadem veritate consulta nos compelleret proficisci. De hoc tertio genere causarum mutandæ sententiæ, quid tibi videatur peto mecum plenius et enodatius colloquaris. Sæpe nos quippe conturbat, et difficile est non aliquid quod magis faciendum erat omittere, dum illud mutare nolumus, in quo prius permanere statueramus, non quidem malum, verum jam ideo malum, quia id quod potius agendum est, occurrens deseritur, quod si non occurreret, non solum sine vituperatione, sed etiam cum laude, in illo priore perduraretur. Hîc non falli difficile est; hîc omnino vox prophetica prævalet, « Delicta quis » intelligit[1] ? » Hinc oro, participem me facias cogitationum tuarum, quid in talibus vel facere soleas, vel faciendum esse reperias.

[1] Gen. xxii. — [2] Psal. xviii, 13.

EPISTOLA LXXXI [1].

Domino vere sancto et beatissimo papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS in Christo salutem.

Hieronymus Augustino excusans quod ipsius litteris responderit liberius epistola 75. rogansque ut omissis contentionis quæstionibus, deinceps secum invicem amice conferant, et placide versentur in campo sacrarum Scripturarum.

I. « CUM a sancto fratre nostro Firmo sollicite quærerem, quid ageres, sospitem te lætus audivi. Rursum cum tuas litteras non dico sperarem, sed exigerem; nesciente te, de Africa se profectum esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia, qui te unico amore complectitur: simulque obsecro, ut ignoscas pudori meo, quod diu præcipienti ut rescriberem, negare non potui. Nec ego tibi, sed causæ causa respondi. Et si culpa est respondisse, quæso ut patienter audias, multo major est provocasse. Sed facessant istiusmodi querimoniæ: sit inter nos pura germanitas; et deinceps non quæstionum, sed charitatis ad nos scripta mittamus. Sancti fratres, qui nobiscum Domino serviunt, affatim te salutant. Sanctos qui tecum Christi leve trahunt jugum, præcipue sanctum et suscipiendum papam Alypium, ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te et memorem mei, Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domine vere sancte et beatissime papa. Si legisti librum explanationum in Jo-

[1] Alias XVIII, quæ autem 81 erat, nunc 48. — Scripta forte an. 405.

nam, puto quod ridiculam cucurbitæ non recipias quæstionem. Si autem amicus, qui me primus gladio petiit, stylo repulsus est; sit humanitatis tuæ atque justitiæ, accusantem reprehendere, non respondentem. In Scripturarum campo, si placet, sine nostro invicem dolore ludamus. »

EPISTOLA LXXXII[1].

Domino dilectissimo, et in Christi visceribus honorando, sancto fratri et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Receptis ab Hieronymo superioribus epistolis 72. 75. et 81, rescribit accuratius Augustinus de interpretatione loci epistolæ ad Galatas, confirmans quod Petrus merito veraciterque reprehensus fuerit a Paulo. Cæterum deprecatur veniam, si dictis quibusdam incautioribus Hieronymi animum offenderit, excusans quod nulla sua culpa per multorum manus obambularit epistola, priusquam ad eum qui scripta erat, pervenerat.

I. JAM pridem tuæ charitati prolixam Epistolam misi, respondens illi tuæ, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc jam non solum fratrem, verumetiam collegam meum misisse te recolis. Quæ utrum in manus tuas pervenire meruerit, adhuc nescio, nisi quod per fratrem sincerissimum Firmum scribis, si ille, qui te primum gladio petiit, stylo repulsus est; ut sit humanitatis meæ atque justitiæ accusantem reprehendere, non

[1] Alias XIX. quæ autem 82 erat, nunc 202. — Scripta paulo post superiorem.

respondentem. Hoc solo tenuissimo indicio utcumque conjicio, legisse te illam Epistolam meam. In ea quippe deploravi tantam inter vos extitisse discordiam, de quorum tanta amicitia, quaquaversum eam fama diffuderat, charitas fraterna gaudebat. Quod non feci reprehendendo germanitatem tuam, cujus in ea re aliquam culpam me cognovisse non ausim dicere; sed dolendo humanam miseriam, cujus in amicitiis mutua charitate retinendis, quantalibet illa sit, incerta permansio est. Verum illud malueram tuis nosse rescriptis, utrum mihi veniam, quam poposceram dederis quod quod apertius mihi intimari cupio: quamvis hilarior quidam vultus litterarum tuarum, etiam hoc me impetrasse, significare videatur: si tamen post lectam illam missæ sunt, quod in eis minime apparet.

II. « Petis, vel potius fiducia charitatis jubes, ut in Scripturarum campo sine nostro invicem dolore laudamus. » Equidem quantum ad me attinet, serio nos ista, quam ludo, agere mallem. Quod si hoc verbum tibi propter facilitatem ponere placuit; ego fateor, majus aliquid expeto a benignitate virium tuarum, prudentiaque tam docta, et otiosa, annosa, studiosa, ingeniosa diligentia; hæc tibi non tantum donante, verumetiam dictante Spiritu sancto, ut in magnis et laboriosis quæstionibus, non tanquam ludentem in campo Scripturarum, sed in montibus anhelantem adjuves. Si autem propter hilaritatem, quam esse inter charissimos dissentes decet, putasti dicendum esse, ludamus: sive illud apertum et planum sit, unde colloquimur, sive arduum atque difficile; hoc ipsum, edoce, obsecro te, quonam modo assequi valeamus: ut cum forte aliquid nos movet, quod nobis, etsi non cautius attendentibus, certe tardius intelligentibus, non probatum est, et quid nobis

videatur, contra conamur asserere, si hoc aliquanto securiore libertate dicamus, non incidamus in suspicionem puerilis jactantiæ, quasi nostro nomini famam, viros illustres accusando quæramus: si autem aliquid asperum, refellendi necessitate, depromptum fuerit; quo tolerabile fiat, leniore circumfundamus eloquio, ne litum melle gladium stringere judicemur. Nisi forte ille modus est, quo utrumque hoc vitium, vel vitii suspicionem caveamus, si cum doctiore amico sic disputemus, ut quidquid dixerit, necesse sit approbare, nec quærendi saltem causa, liceat aliquantulum reluctari.

III. Tum vero sine ullo timore offensionis tanquam in campo luditur: sed mirum si nobis non illuditur. Ego enim fateor charitati tuæ, solis eis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac si aliquid in eis offendero litteris, quod videatur contrarium veritati; nihil aliud, quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliud existimo: prorsus, inquam, non te arbitror sic legi tuos libros velle, tanquam Prophetarum, vel Apostolorum: de quorum scriptis, quod omni errore careant, dubitare nefarium est. Absit hoc a pia humilitate et veraci de temetipso cogitatione: qua nisi esses præditus, non utique diceres, [Utinam mereremur complexus tuos, et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.]

IV. Quod si te ipsum consideratione vitæ ac morum tuorum, non simulate, nec fallaciter dixisse credo: quanto magis æquum est me credere. Apostolum Paulum non aliud sensisse, quam scripserit, ubi ait de Petro et Barnaba, « Cum viderem quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus; » Si tu, cum sis Judæus, gentiliter et non judaïce vivis, » quomodo gentes cogis judaïzare [1]? » De quo enim certus sim, quod me scribendo vel loquendo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos, quos iterum parturiebat, donec in eis Christus, id est, veritas, formaretur. Quibus cum præmisisset, dicens, « Quæ autem scribo vobis, » ecce coram Deo quia non mentior [2]: » non tamen veraciter scribebat, sed nescio qua dispensatoria simulatione fallebat, vidisse se Petrum et Barnabam non recte ad Evangelii veritatem ingredientes, ac Petro in faciem restitisse, non ob aliud nisi quod gentes cogeret judaïzare.

V. At enim satius est credere, apostolum Paulum aliquid non vere scripsisse, quam apostolum Petrum non recte aliquid egisse. Hoc si ita est; dicamus (quod absit) satius esse credere mentiri Evangelium, quam negatum esse a Petro Christum [3]; et mentiri Regnorum librum, quam tantum Prophetam [4], a Domino Deo tam excellenter electum. et in concupiscenda atque abducenda uxore aliena commisisse adulterium, et in marito ejus necando tam horrendum homicidium. Imo vero sanctam Scripturam, in summo et cœlesti auctoritatis culmine collocatam, de veritate ejus certus ac securus legam, et in ea homines vel approbatos, vel emendatos, vel damnatos veraciter discam, potius quam, facta humana dum in quibusdam laudabilis excellentiæ personis aliquando

[1] Galat. II, 14. — [2] Id. I, 20. — [3] Matth. XXVI, 75. — [4] 2 Reg. XI, 4.

credere timeo reprehendenda, ipsa divina eloquia mihi sint ubique suspecta.

VI. Manichæi plurima divinarum Scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt: ita tamen, ut eamdem falsitatem non scribentibus Apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus. Quod tamen quia nec pluribus sive antiquioribus exemplaribus, nec præcedentis linguæ auctoritate, unde latini libri interpretati sunt, probare aliquando potuerunt: notissima omnibus veritate superati, confusique discedunt. Ita-ne non intelligit prudentia sancta tua, quanta malitiæ illorum patescat occasio, si non ab aliis Apostolicas litteras esse falsatas, sed ipsos Apostolos falsa scripsisse, dicamus.

VII. Non est, inquis, credibile, hoc in Petro Paulum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse. Non nunc inquiro quid fecerit; quid scripserit quæro: hoc ad quæstionem, quam suscepi, maxime pertinet; ut veritas divinarum Scripturarum, ad nostram fidem ædificandam memoriæ commendata, non a quibuslibet, sed ab ipsis Apostolis, ac per hoc in canonicum auctoritatis culmen recepta, ex omni parte verax atque indubitanda persistat. Nam si hoc fecit Petrus, quod facere debuit; mentitus est Paulus quod eum viderit non recte ingredientem ad veritatem Evangelii. Quisquis enim hoc facit, quod facere debet, recte utique facit. Et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum novit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus; verum est, quod Petrus non recte tunc ingrediebatur ad veritatem Evangelii. Id ergo faciebat, quod facere non debebat: et si tale aliquid Paulus ipse jam fecerat, correctum potius etiam ipsum credam coapostoli sui correctionem non

potuisse negligere, quam mendaciter aliquid in sua Epistola posuisse; et in Epistola qualibet : quanto magis in illa, in qua prælocutus ait, « Quæ autem scribo vobis, » ecce coram Deo quia non mentior[1]. »

VIII. Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret judaïzare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse non credo. Et ideo non recte agebat hoc Petrus. Erat enim contra Evangelii veritatem, ut putarent, qui credebant in Christum, sine illis veteribus sacramentis salvos se esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ, qui ex circumcisione crediderant : contra quos Paulus perseveranter acriterque confligit. Ipsum vero Paulum non ad hoc id egisse, quod vel Timotheum circumcidit, vel Cenchreis votum persolvit, vel Jerosolymis a Jacobo admonitus, cum eis, qui noverant, legitima illa celebranda suscepit, ut putari videretur, per ea sacramenta etiam Christianam salutem dari[2] : sed ne illa, quæ prioribus, ut congruebat, temporibus in umbris rerum futurarum Deus fieri jusserat, tanquam idololatriam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Jacobus ait, auditum de illo esse quod discissionem doceat a Moyse[3]. Quod utique nefas est, ut credentes in Christum discindantur a Propheta Christi, tanquam ejus doctrinam detestantes atque damnantes : de quo ipse Christus dicit, « Si crederetis Moysi, » crederetis et mihi ; de me enim ille scripsit[4]. »

IX. Attende enim obsecro ipsa verba Jacobi : « Vides, » inquit, frater, quot millia sunt in Judæa, qui crediderunt in Christum : et hi omnes æmulatores sunt Legis. » Audierunt autem de te, quia discissionem doces a Moyse » eorum, qui per gentes sunt, Judæorum; dicens non de-

[1] Galat. I, 20. — [2] Act. XVI, 3; XVIII, 18, et XXI, 24. — [3] Id. XXI, 21. — [4] Joan. V, 46.

» bere circumcidere eos filios suos, neque secundum con-
» suetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet
» convenire multitudinem : audierunt enim te superve-
» nisse : hoc ergo fac, quod tibi dicimus. Sunt nobis
» viri quatuor votum habentes super se, his assump-
» tis, sanctifica te cum ipsis, et impende in eos ut ra-
» dant capita : et scient omnes, quia quæ de te audie-
» runt, falsa sunt; sed sequeris et ipse, custodiens Legem.
» De gentibus autem qui crediderunt, nos mandavimus,
» judicantes nihil ejusmodi servare illos nisi ut se observent
» ab idolis immolato, et sanguine, et a fornicatione[1]. »
Non opinor, obscurum est, et Jacobum hoc ideo monuisse, ut scirent falsa esse, quæ de illo audierant hi, qui cum in Christum ex Judæis credidissent, tamen æmulatores erant Legis, ne per doctrinam Christi velut sacrilega, nec Deo mandante conscripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata. Hoc enim de Paulo jactaverant, non illi qui intelligebant quo animo a Judæis fidelibus observari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet auctoritatem divinam et sacramentorum illorum propheticam sanctitatem; non propter adipiscendam salutem, quæ jam in Christo revelabatur, et per baptismi sacramentum ministrabatur : sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant observari, tanquam sine his in Evangelio salus credentibus esse non posset. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiæ prædicatorem et intentioni eorum maxime adversum, docentem non per illa hominem justificari, sed per gratiam Jesu Christi; cujus prænuntiandæ causa illæ umbræ in Lege mandatæ sunt. Et ideo illi invidiam et persecutionem molientes concitare, tanquam inimicum legis mandatorumque divinorum crimi-

[1] Act. XXI, 20-26.

nabantur : cujus falsæ criminationis invidiam congruentius devitare non posset, quam ut ea ipse celebraret, quæ damnare tanquam sacrilega putabatur; atque ita ostenderet, nec Judæos tunc ab eis tanquam a nefariis prohibendos, nec gentiles ad ea tanquam ad necessaria compellendos.

X. Nam si revera sic ea reprobaret, quemadmodum de illo auditum erat; et ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suam posset occultare sententiam; non ei diceret Jacobus, « Et scient omnes : » sed diceret, Et putabunt omnes, « Quoniam quæ de te audierunt, falsa » sunt[1];» præsertim quia in ipsis Jerosolimis Apostoli jam decreverant, ne quisquam gentes cogeret judaïzare : non autem decreverant, ne quisquam tunc Judæos judaïzare prohiberet, quamvis etiam ipsos jam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post Apostolorum decretum Petrus habuit illam in Antiochia simulationem, qua gentes cogere judaïzare, quod jam nec ipse cogebatur, quamvis propter commendanda eloquia Dei, quæ Judæis sunt credita, non prohibebatur; quid mirum, si constringebat eum Paulus libere asserere, quod cum cæteris Apostolis se Jerosolymis decrevisse meminerat?

XI. Si autem hoc, quod magis arbitror, ante illud Jerosolymitanum concilium Petrus fecit, nec sic mirum est, quod cum volebat Paulus non timide obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire jam noverat : sive quod cum eo contulerat Evangelium; sive quod in Cornelii centurionis vocatione, etiam divinitus eum de hac re admonitum acceperat; sive quod antequam illi, quos timuerat, venissent Antiochiam, cum gentibus eum convesci viderat. Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua et Paulus fuit. Non itaque tunc

[1] Act. xv, 28.

eum quid in ea re verum esset docebat : sed ejus simulationem, qua gentes judaïzare cogebantur, arguebat, non ob aliud, nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tanquam verum esset, quod illi dicebant, qui sine circumcisione præputii atque aliis observationibus, quæ erant umbræ futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.

XII. Ergo et Timotheum circumcidit propterea, ne Judæis; et maxime cognationi ejus maternæ sic viderentur qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem, sicut idololatria detestanda est : cum illam Deus fieri præceperit, hanc Satanas persuaserit. Et Titum propterea non circumcidit, ne occasionem daret eis, qui sine illa circumcisione dicebant credentes salvos esse non posse, et ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire jactarent. Quod ipse satis significat, ubi ait, « Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi : propter subintroductos autem falsos fratres, subintroïerant perscrutari libertatem nostram, ut nos in servitutem redigerent; quibus nec ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelii permaneat ad vos[1]. » Hìc apparet, quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat; et quod ea libertate facere poterat, qua ostenderat, illa sacramenta nec tanquam necessaria debere appeti, nec tanquam sacrilega debere damnari.

XIII. Sed cavendum est videlicet in hac disputatione, ne sicut philosophi, quædam facta hominum media dicamus inter recte factum et peccatum, quæ neque in recte factis, neque in peccatis numerentur; et urgeamur eo, quod observare Legis cæremonias non potest esse indifferens; sed aut bonum, aut malum : ut, si bo-

[1] Galat. II, 3.

num dixerimus, eas nos quoque observare cogamur; si autem malum, non vere, sed simulate ab Apostolis observatas esse credamus. Ego vero Apostolis non tam exemplum philosophorum timeo, quando et illi in sua disputatione veri aliquid dicunt, quam forensium advocatorum, quando in alienarum causarum actione mentiuntur. Quorum similitudo si in ipsa expositione Epistolæ ad Galatas ad confirmandam simulationem Petri et Pauli putata est decenter[1] induci; quid ego apud te timeam nomen philosophorum, qui non propterea vani sunt, quia omnia falsa dicunt; sed quia et falsis plerisque confidunt; et ubi vera inveniuntur dicere, a Christi gratia, qui et ipsa veritas, alieni sunt?

XIV. Cur autem non dicam, præcepta illa veterum sacramentorum nec bona esse, quia non eis homines justificantur; umbræ enim sunt prænuntiantes gratiam, qua justificamur: nec tamen mala, quia divinitus præcepta sunt, tempori personisque congruentia: cum me adjuvet etiam prophetica sententia, qua dicit Deus se illi populo dedisse præcepta non bona? Forte enim propterea non dixit mala, sed tantum non bona, id est, non talia, ut illis homines boni fiant, aut sine illis boni non fiant[2]. Vellem me doceret benigna sinceritas tua, utrum simulate quisquam sanctus orientalis, cum Romam venerit jejunet sabbato, excepto illo die paschalis vigiliæ, quod si malum esse dixerimus; non solum Romanam ecclesiam, sed etiam multa ei vicina, et aliquanto remotiora damnabimus, ubi mos idem tenetur et manet. Si autem non jejunare sabbato malum putaverimus; tot ecclesias Orientis et multo majorem orbis christiani partem qua temeritate criminabimur? Placet-ne tibi, ut medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile

[1] Uti ab Hieronymo inducitur. — [2] Ezech. xx, 25.

sit ei, qui hoc non simulate, sed congruenti societate atque observantia fecerit? Et tamen nihil inde legimus in canonicis libris præceptum esse Christianis. Quanto magis illud malum dicere non audeo, quod Deum præcepisse ipsa christiana fide negare non possum, qua didici non eo me justificari, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum?

XV. Dico, circumcisionem præputii, et cætera hujusmodi, priori populo per Testamentum, quod Vetus dicitur, divinitus data ad significationem futurorum, quæ per Christum oportebat impleri : quibus advenientibus, remansisse illa Christianis legenda tantum, ad intelligentiam præmissæ prophetiæ, non autem necessario facienda; quasi adhuc expectandum esset, ut veniret fidei revelatio, quæ his significabatur esse ventura. Sed quamvis gentibus imponenda non essent, non tamen sic debuisse auferri a consuetudine Judæorum, tanquam detestanda atque damnanda. Sensim proinde atque paulatim fervente sana prædicatione gratiæ Christi, qua sola nossent credentes se justificari, salvosque fieri, non illis umbris rerum antea futurarum, tunc jam venientium atque præsentium, ut in illorum Judæorum vocatione, quos præsentia carnis Domini, et apostolica tempora sic invenerant, omnis illa actio consumeretur umbrarum, hoc eis suffecisse ad commendationem, ut non tanquam detestanda, et similis idololatriæ vitaretur : ultra vero non haberet progressum, ne putaretur necessaria tanquam vel ab illa salus esset, vel sine illa esse non posset. Quod putaverunt hæretici, qui dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi nec Christiani esse potuerunt. Quorum sententiam mihi cavendam, quamvis in ea nunquam fuerim, tamen benevolentissime admonere dignatus es. In cujus sententiæ non consensionem, sed simu-

lationem Petrus timore inciderat, ut de illo Paulus verissime scriberet[1], quod eum vidisset non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique verissime diceret, quod gentes judaïzare cogebat. Quod Paulus utique non cogebat, ob hoc illa vetera veraciter, ubi opus esset, observans, ut damnanda non esse monstraret: prædicans tamen instanter non eis, sed revelata gratia fidei, fideles salvos fieri, ne ad ea quemquam velut necessaria suscipienda compelleret. Sic autem credo apostolum Paulum veraciter cuncta illa gessisse, nec tamen nunc quemquam factum ex Judæo Christianum, vel cogo, vel sino talia veraciter celebrare : sicut nec tu, cui videtur Paulus ea simulasse, cogis istum, vel sinis talia simulare.

XVI. An vis, ut etiam ego dicam, hanc esse summam quæstionis, imo sententiæ tuæ; ut post Evangelium Christi, bene faciant credentes Judæi, si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus; si filios circumcidant, si sabbatum observent, ut Paulus in Timotheo, et omnes observavere Judæi, dummodo hæc simulate ac fallaciter agant[2]? Hoc si ita est; non jam in hæresim Hebionis, vel eorum, quos vulgo Nazaræos nuncupant, vel quamlibet aliam veterem, sed nescio in quam novam delabimur, quæ sit eo perniciosior, quo non errore, sed proposito est ac voluntate fallaci. Quod si respondeas, ut te ab hac purges sententia, tunc Apostolos ista laudabiliter simulasse, ne scandalizarentur infirmi, qui ex Judæis multi crediderant, et ea respuenda nondum intelligebant; nunc vero confirmata per tot gentes doctrina gratiæ christianæ, confirmata etiam per omnes Christi Ecclesias lectione Legis et Prophetarum, quomodo hæc intelligenda, non observanda recitentur, quisquis ea simulando agere voluerit, insanire : cur mihi non licet dicere, apos-

[1] Galat. II, 14. — [2] Act. XVI, 3.

tolum Paulum, et alios recte fidei Christianos, tunc illa vetera sacramenta paululum observando veraciter commendare debuisse, ne putarentur illæ propheticæ significationis observationes a piissimis patribus custoditæ, tanquam sacrilega diabolica a posteris detestandæ? Jam enim cum venisset fides quæ prius illis observationibus prænuntiata, post mortem et resurrectionem Domini revelata est, amiserant tanquam vitam officii sui. Verumtamen sicut defuncta corpora, necessariorum officiis deducenda erant quodam modo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose; non autem deserenda continuo, vel inimicorum obtrectationibus tanquam canum morsibus projicienda. Proinde nunc quisquis Christianorum, quamvis sit ex Judæis, similiter ea celebrare voluerit, tanquam sopitos cineres eruens, non erit pius deductor, vel bajulus corporis, sed impius sepulturæ violator.

XVII. Fateor sane, in eo, quod Epistola continet mea, quod ideo sacramenta Judæorum Paulus celebranda susceperat, cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciosa his, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, minus me posuisse, « Illo duntaxat tempore, quo primum fidei gratia revelata » est : » tunc enim hoc erat perniciosum. Progressu vero temporis illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur; ne, si tunc fieret, non discerneretur quod Deus populo suo per Moysen præcepit, ab eo quod in templis dæmoniorum spiritus immundus instituit. Proinde potius culpanda est negligentia mea, quia hoc non addidi, quam objurgatio tua. Verumtamen longe antequam Litteras tuas accepissem, scribens contra Faustum Manichæum quomodo eumdem locum, quamvis breviter explicaverim, et hoc illic non prætermiserim, et legere poterit, si non dedignetur, benignitas tua; et a charis-

simis nostris, per quos nunc hæc scripta misi, quomodo volueris tibi fides fiet, illud me ante dictasse : mihique de animo meo crede, quod coram Deo loquens, jure charitatis exposco, nunquam mihi visum fuisse, etiam nunc Christianos ex Judæis factos, sacramenta illa vetera quolibet affectu, quolibet animo celebrare debere, aut eis ullo modo licere; cum illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi Litteræ innotuerunt : sicut nec tibi videtur, hoc tempore cuiquam esse simulanda ista, cum hoc fecisse Apostolos credas.

XVIII. Proinde sicut tu e contrario loqueris; et licet reclamante, sicut scribis, mundo, libera voce pronuntias, cæremonias Judæorum et perniciosas esse et mortiferas Christianis; et quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus, eum in barathrum diaboli devolutum : ita ego hanc vocem tuam omnino confirmo, et addo : Quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus, non solum veraciter, verumetiam simulate, eum in barathrum diaboli devolutum. Quid quæris amplius? Sed sicut tu simulationem Apostolorum ab hujus temporis ratione secernis : ita ego Pauli apostoli veracem tunc in his omnibus conversationem ad hujus temporis, quamvis minime simulata, cæremoniarum judaïcarum observatione secerno : quoniam tunc fuit approbanda, nunc detestanda. Ita quamvis legerimus : « Lex et Pro» phetæ usque ad Joannem Baptistam[1] : » et quia « Prop» terea quærebant Judæi Christum interficere, quia non » solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat » Deum, æqualem se faciens Deo : » et quia « Gratiam » pro gratia accepimus[2] : » et quoniam « Lex per Moysen » data est; gratia autem et veritas per Jesum Christum » facta est : » et per Jeremiam promissum est[3], daturum

[1] Luc. xvi, 16, et Joan. v, 18. — [2] Joan. i, 16. — [3] Jerem. xxxi, 31.

Deum Testamentum Novum domui Juda non secundum Testamentum quod disposuit patribus eorum : non tamen arbitror ipsum Dominum fallaciter a parentibus circumcisum. Aut si hoc propter ætatem minime prohibebat; nec illud arbitror eum dixisse fallaciter leproso, quem certe non illa per Moysen præcepta observatio, sed ipse mandaverat : « Vade et offer pro te sacrificium quod præ» cepit Moyses in testimonium illis[1]. » Nec fallaciter ascendit ad diem festum, usque adeo non causa ostentationis coram hominibus, ut non evidenter ascenderit, sed latenter.

XIX. At enim dixit idem Apostolus : « Ecce ego Pau» lus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis » nihil proderit[2]. » Decepit ergo Timotheum, et fecit ei nihil prodesse Christum. An quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit, nec ait : Si circumcidamini veraciter, sicut nec fallaciter; sed sine ulla exceptione dixit : « Si circumcidamini, Christus vobis » nihil proderit. » Sicut ergo tu vis hîc locum dare sententiæ tuæ, ut velis subintelligi, nisi fallaciter : ita non impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum : « Si circumcidamini, » qui propterea volebant circumcidi, quod aliter se putabant in Christo salvos esse non posse. Hoc ergo animo, hac voluntate, ista intentione quisquis tunc circumcidebatur, Christus ei nihil omnino proderat. Sicut alibi aperte dicit : « Nam si per » Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est[3]. » Hoc declarat et quod ipse commemorasti : « Evacuati es» tis a Christo, qui in Lege justificamini; a gratia exci» distis[4]. » Illos itaque arguit, qui se justificari in Lege credebant, non qui legitima illa in ejus honorem, a quo

[1] Marc. I, 44, et Joan. VII, 10. — [2] Galat. V, 2. — [3] Id. II, 21. — [4] Id. V, 4.

mandata sunt, observabant, intelligentes, et qua prænuntiandæ veritatis ratione mandata sint, et quousque debeant perdurare. Unde est illud, quod ait: « Si spiritu » ducimini, non adhuc estis sub Lege[1] : » unde, velut colligis, apparet qui sub Lege est non dispensative ut nostros putas voluisse majores, sed vere, ut ego intelligo, eum Spiritum sanctum non habere.

XX. Magna mihi videtur quæstio, quid sit esse sub Lege sic, quemadmodum Apostolus culpat[2]. Neque enim hoc eum propter circumcisionem arbitror dicere, aut illa sacrificia, quæ tunc facta a patribus, nunc a Christianis non fiunt, et cætera hujusmodi : sed hoc ipsum etiam quod Lex dicit : « Non concupisces[3], » quod fatemur certe Christianos debere observare, atque evangelica maxime illustratione prædicari, Legem dicit esse sanctam[4], et mandatum sanctum, et justum et bonum[5], deinde subjungit : « Quod ergo bonum est, mihi factum » est mors? Absit : sed peccatum ut appareat peccatum, » per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra » modum peccator, aut peccatum, per mandatum[6]. » Quod autem hic dicit, peccatum per mandatum fieri supra modum, hoc alibi ait : « Lex subintravit ut abundaret » delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabunda- » vit et gratia[7]. » Et alibi, cum superius de dispensatione gratiæ loqueretur, quod ipsa justificet, velut interrogans ait : « Quid ergo Lex? » atque huic interrogationi continuo respondit : « Prævaricationis gratia posita est, donc ve- » niret semen, cui promissum est[8]. » Hos ergo damnabiliter dicit esse sub Lege, quos reos facit Lex, non implentes Legem, dum non intelligendo gratiæ beneficium ad facienda Dei præcepta, quasi de suis viribus superba

[1] Galat. v, 18. — [2] Beda vulsatus Galat. 5.— [3] Exod. xx, 17. — [4] Deut. v, 20. — [5] Rom. vii, 7-12. — [6] Ibid. 13.— [7] Id. v, 20. — [8] Galat. iii, 19.

elatione præsumunt. « Plenitudo enim Legis charitas[1].
» Charitas vero Dei diffusa est in cordibus nostris[2], » non per nos ipsos : « Sed per Spiritum sanctum qui datus est » nobis. » Sed huic rei quantum satis est explicandæ, prolixior fortasse et sui proprii voluminis sermo debetur. Si ergo illud quod Lex ait : « Non concupisces[3], » si humana infirmitas gratia Dei adjuta non fuerit, sub se reum tenet, et prævaricatorem potius damnat, quam liberat peccatorem, quanto magis illa, quæ significationis causa præcepta sunt, circumcisio et cætera, quæ revelatione gratiæ latius innotescente necesse fuerat aboleri, justificare neminem poterant? Non tamen ideo fuerant tanquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia jam cœperat revelari quæ umbris talibus fuerat prænuntiata, sed permittenda paululum, eis maxime qui ex illo populo, cui data sunt, venerant. Postea vero tanquam cum honore sepulta sunt, a Christianis omnibus irreparabiliter deserenda.

XXI. Hoc autem, quod dicis, [Non dispensative, ut nostri voluere majores;] quid si vult, oro te? Aut enim hoc est, quod ego appello officiosum mendacium, ut hæc dispensatio sit officium velut honeste mentiendi : aut quid aliud sit, omnino non video, nisi forte, addito nomine dispensationis, fit ut mendacium non sit mendacium : quod si absurdum est ; cur ergo non aperte dicis, officiosum mendacium defendendum? nisi forte nomen te movet, quia non tam usitatum est in ecclesiasticis libris vocabulum officii, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium præceptionum plenos, de Officiis voluit appellare. An si officiose mentiatur quisque, culpandus est; si dispensative, approbandus? Rogo te, mentiatur ubi elegerit qui hoc putat : quia et in hoc

[1] Rom. XIII, 10. — [2] Id. V, 5. — [3] Id. XIII, 9.

magna quæstio est, sit ne aliquando mentiri viri boni, imo viri Christiani, qualibus dictum est : « Sit in ore ves» tro : Est, est; Non, non : ut non sub judicio decida» tis[1]? » Et qui cum fide audiunt : « Perdes omnes, qui » loquuntur mendacium[2]. »

XXII. Sed hæc, ut dixi, et alia et magna quæstio est[3] : eligat quod voluerit, qui hoc existimat, ubi mentiatur : dum tamen a Scribentibus auctoribus sanctarum Scripturarum, et maxime canonicarum, inconcusse credatur, et defendatur omnino abesse mendacium : ne dispensatores Christi, de quibus dictum est : « Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur[4], » tanquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse videantur, pro veritatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides in latino sermone ab eo dicatur appellata, quia fit quod dicitur. Ubi autem fit, quod dicitur, mentiendi utique non est locus. Fidelis igitur dispensator apostolus Paulus procul dubio nobis exhibet in scribendo fidem : quia veritatis dispensator erat, non falsitatis. Ac per hoc verum scripsit, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii eique in faciem restitisse, quod gentes cogeret judaïzare[5]. Ipse vero Petrus, quod a Paulo fiebat utiliter libertate charitatis, sanctæ ac benignæ pietate humilitatis accepit : atque ita rarius et sanctius exemplum posteris præbuit, quo non dedignarentur, sicubi forte recti tramitem reliquissent, etiam a posterioribus corrigi ; quam Paulus, quo confidenter auderent etiam minores majoribus pro defendenda Evangelica veritate, salva fraterna charitate resistere. Nam cum satius sit, a tenendo itinere in nullo, quam in aliquo declinare ; multo est tamen mirabilius et laudabilius, libenter accipere corrigentem,

[1] Jacob. v, 12, et Matth. v, 37. — [2] Psal. v, 7. — [3] Beda vulg. Galat. 2. — [4] 1 Cor. iv, 2. — [5] Galat. ii, 14.

quam audacter corrigere deviantem. Est laus itaque justæ libertatis in Paulo, et sanctæ humilitatis in Petro : quæ quantum mihi pro modulo meo videtur, magis fuerat adversus calumniantem Porphyrium defendenda, quam ut ei daretur obtrectandi major occasio ; qua multo mordacius criminaretur Christianos fallaciter vel suas litteras scribere, vel Dei sui sacramenta portare.

XXIII. Flagitas a me, ut aliquem saltem unum ostendam, cujus in hac re sententiam sim secutus ; cum tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod astruis, præcesserunt ; petens ut in eo si te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus ; quorum ego fateor neminem legi : sed cum sint ferme sex, vel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam Laodicenum, cujus nomen taces, de Ecclesia dicis nuper egressum : Alexandrum autem veterem hæreticum ; Origenem vero ac Didymum, reprehensos abs te, lego in recentioribus opusculis tuis, et non mediocriter, nec de mediocribus quæstionibus, quamvis Origenem mirabiliter ante laudaveris. Cum iis ergo errare puto quia nec te ipse patieris ; quamvis hoc perinde dicatur, ac si in hac sententia non erraverint. Nam quis est, qui se velit cum quolibet errare ? Tres igitur restant, Eusebius Emisenus, Theodorus Heracleotes, et quem paulo post commemoras, Joannes qui dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit Ecclesiam.

XXIV. Porro, si quæras vel recolas quid hinc senserit noster Ambrosius, quid noster itidem Cyprianus [1], invenies fortasse, nec nobis defuisse, quos in eo, quod asserimus, sequeremur. Quanquam, sicut paulo ante dixi, Tantummodo Scripturis canonicis hanc ingenuam debeam

[1] Ambros, vel quisquis est auctor commentar. in epist. ad Galat. Cyprian. in epist. 71 ad Quintum.

servitutem, qua eas solas ita sequar ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem. Proinde, cum quæro tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem ut arbitror facile reperire, si multa legissem : verumtamen ipse mihi pro his omnibus, imo supra hos omnes apostolus Paulus occurrit. Ad ipsum confugio : ad ipsum ab omnibus, qui aliud sentiunt, litterarum ejus tractatoribus provoco : ipsum interrogans interpello et requiro in eo, quod scripsit ad Galatas[1] vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique in faciem propterea restitisse, quod illa simulatione gentes judaïzare cogebat, utrum verum scripserit, an forte nescio qua dispensativa falsitate mentitus sit. Et audio eum paulo superius in ejusdem narrationis exordio religiosa voce mihi clamantem : « Quæ » autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior[2]. »

XXV. Dent veniam quilibet aliud opinantes; ego magis credo tanto Apostolo in suis, et pro suis, litteris juranti, quam cuiquam doctissimo de alienis litteris disputanti. Nec dici timeo, me sic Paulum defendere, quod non simularit errorem Judæorum, sed vere fuerit in errore. Quoniam neque simulabat errorem, qui libertate apostolica, sicut illi tempori congruebat, vetera illa sacramenta, ubi opus erat agendo, commendabat ea non Satanæ versutia decipiendis hominibus, sed Dei providentia prænuntiandis rebus futuris prophetice constituta : nec vere fuerat in errore Judæorum, qui non solum noverat, sed etiam instanter et acriter prædicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, vel justificationi quorumcumque fidelium necessaria.

XXVI. Quod autem dixi eum factum Judæis tanquam Judæum, et tanquam gentilem gentilibus non mentientis astu, sed compatientis affectu quemadmodum dixerim

[1] Galat. II, 14; Beda vulgatus ibid. — [2] Galat. I, 20.

parum mihi visus es attendisse; imo ego fortasse non satis hoc explanare potuerim. Neque enim hoc ideo dixi, quod misericorditer illa simulaverit; sed quia sic non ea simulavit, quæ faciebat similia Judæis, quemadmodum nec illa quæ faciebat similia gentibus, quæ tu quoque commemorasti; atque in eo me, quod non ingrate fateor, adjuvisti. Cum enim abs te quæsissem in epistola mea, quomodo putetur ideo factus Judæis tanquam Judæus, quia fallaciter suscepit sacramenta Judæorum, cum et gentibus tanquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium: tu respondisti, in eo factum gentibus tanquam gentilem, quod præputium receperit; quod indifferenter permiserit vesci cibis, quos damnant Judæi: ubi ego quæro utrum et hoc simulate fecerit: quod si absurdissimum atque falsissimum est; sic ergo et illa, in quibus Judæorum consuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate servili, aut quod est indignius, dispensatione fallaci potius quam fideli.

XXVII. Fidelibus enim, et iis, qui cognoverunt veritatem, sicut ipse testatur (nisi forte et hic fallit) « Omnis » creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum, quod cum » gratiarum actione accipitur[1]. » Ergo et ipsi Paulo non viro, verum etiam dispensatori maxime fideli, non solum cognitori, verumetiam doctori veritatis, omnis utique in cibis creatura Dei non simulate, sed vere bona erat. Cur igitur nihil simulate suscipiendo sacrorum cæremoniarumque gentilium, sed de cibis et præputio verum sentiendo ac docendo, tamen tanquam gentilis factus est gentibus, et non potuit fieri tanquam Judæus Judæis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Judæorum? Cur oleastro inserto servavit dispensationis veracem fidem; et naturalibus ramis non extra, sed in arbore constitutis, nescio quod

[1] 1 Tim. IV, 4.

dispensatoriæ simulationis velamen obtendit? Cur factus tanquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod ait sentit : factus autem tanquam Judæus Judæis, aliud in pectore claudit, aliud promit in verbis, in factis, in scriptis ? Sed absit hoc sapere. Utrisque enim debebat charitatem de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, non mentientis astu, sed compatientis affectu, id est, non omnia mala hominum fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando.

XXVIII. Cum itaque illa Testamenti Veteris sacramenta, etiam sibi agenda minime recusabat, non misericorditer fallebat, sed omnino non fallens, atque hoc modo a Domino Deo illa usque ad certi temporis dispensationem jussa esse commendans; a sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem, non mentientis astu, sed compatientis affectu, Judæis tanquam Judæus fiebat, quando eos ab illo errore, quo vel in Christum credere nolebant, vel per vetera sacerdotia sua cæremoniarumque observationes, se a peccatis posse mundari, fierique salvos existimabant, sic liberare cupiebat, tanquam ipse illo errore teneretur : diligens utique proximum tanquam se ipsum, et hæc aliis faciens, quæ sibi ab aliis fieri vellet, si hoc illi opus esset : quod cum Dominus monuisset, adjunxit : « Hæc est enim Lex et Prophetæ [1]. »

XXIX. Hunc compatientis affectum, in eadem Epistola ad Galatas præcipit, dicens, « Si præoccupatus fuerit » homo in aliquo delicto; vos qui spirituales estis, instruite » hujusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum : ne et » tu tenteris [2]. » Vide si non dixit, Fiere tanquam ille, ut illum lucrifacias. Non utique ut ipsum delictum fallaciter ageret, aut se id habere simularet : sed ut in alterius

[1] Matth. XXII, 40. — [2] Galat. VI, 1.

delicto, quid etiam sibi accidere posset, attenderet, atque ita alteri; tanquam sibi ab altero vellet, misericorditer subveniret : hoc est non mentientis astu, sed compatientis affectu. Sic Judæo, sic gentili, sic cuilibet homini Paulus in errore, vel peccato aliquo constituto, non simulando, quod non erat, sed compatiendo, quia esse potuisset, tanquam qui se hominem cogitaret, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret.

XXX. Te ipsum, si placet, obsecro, te paulisper intuere; te ipsum, inquam, erga memetipsum; et recole, vel, si habes conscripta, relege verba tua in illa Epistola, quam mihi per fratrem nostrum jam collegam meum Cyprianum, breviorem misisti, quam veraci, quam germano, quam pleno charitatis affectu, cum quædam me in te commisisse expostulasses graviter, subjunxisti, [In hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur, ne videamur certare pueriliter, et fautoribus invicem, vel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi]. Hæc abs te verba non solum ex animo dicta sentio, verumetiam benigno animo ad consulendum mihi. Denique addis, quod etiam si non adderes, appareret, et dicis, [Hæc scribo, quia pure et christiane diligere te cupio, nec quidquam in mea mente retinere, quod distet a labiis.] O vir sancte, mihique, ut Deus videt animam meam, veraci corde dilecte, hoc ipsum, quod posuisti in litteris tuis, quod te mihi exhibuisse non dubito, hoc ipsum omnino apostolum Paulum credo exhibuisse in litteris suis, non unicuilibet homini, sed Judæis, et Græcis, et omnibus gentibus filiis suis, quos in Evangelio genuerat, et quos pariendos parturiebat : et deinde posterorum tot millibus fidelium Christianorum, propter quos illa memoriæ mandabatur Epistola, ut nihil in sua mente retineret, quod distaret a labiis.

XXXI. Certe factus es etiam tu, tanquam ego, non

mentientis astu, sed compatientis affectu, cum cogitares tam me non relinquendum in ea culpa, in quam me prolapsum existimasti, quam nec te velles, si eo modo prolapsus esses. Unde agens gratias benevolæ menti erga me tuæ, simul posco, ut etiam mihi non succenseas, quod cum in opusculis tuis aliqua me moverent, motum meum intimavi tibi : hoc erga me ab omnibus servari volens, quod erga te ipse servavi, ut quidquid improbandum putant in scriptis meis, nec laudent subdolo pectore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me; hinc potius existimans lædi amicitiam et necessitudinis jura violari. Nescio enim, utrum christianæ amicitiæ putandæ sint, in quibus magis valet vulgare proverbium, « Obsequium amicos, veritas odium parit[1], » quam ecclesiasticum. « Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici[2]. »

XXXII. Proinde charissimos nostros, qui nostris laboribus sincerissime favent, hoc potius quanta possumus instantia doceamus, quo sciant fieri posse, ut inter charissimos aliquid alterutro sermone contradicatur, nec tamen charitas ipsa minuatur, nec veritas odium pariat, quæ debetur amicitiæ; sive illud verum sit, quod contradicitur, sive corde veraci qualecumque sit dicitur, non retinendo in mente, quod distet a labiis. Credant itaque fratres nostri, familiares tui, quibus testimonium perhibes, quod sint vasa Christi, me invito factum, nec mediocrem de hac re dolorem inesse cordi meo, quod litteræ meæ prius in multorum manus venerunt, quam ad te, ad quem scriptæ sunt, pervenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit, et longum est narrare, et, nisi fallor, superfluum : cum sufficiat si quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo quo putatur; nec om-

[1] *Terentius* in Andr. Actu I. Scena I. — [2] Prov. XXVII, 6.

nino meæ fuisse voluntatis aut dispositionis, aut consensionis, aut saltem cogitationis, ut fieret. Hoc si non credunt, quod teste Deo loquor, quid amplius faciam non habeo. Ego tamen absit ut eos credam hæc tuæ sanctitati malevola mente suggerere ad excitandas inter nos inimicitias; quas misericordia Domini Dei nostri avertat a nobis; sed, sine ullo nocendi animo, facile de homine humana vitia suspicari. Hoc enim me de illis æquum est credere, si vasa sunt Christi, non in contumeliam, sed in honorem facta, et disposita in domo magna a Deo, in opus bonum. Quod si post hanc attestationem meam, si in notitiam eorum venerit, facere voluerint; quam non recte faciant, et tu vides.

XXXIII. Quod sane scripseram, nullum me librum adversus te Romam misisse, ideo scripseram, quia et libri nomen ab illa Epistola discernebam, unde omnino nescio quid aliud te audisse existimaveram; et Romam nec ipsam Epistolam, sed tibi miseram; et adversus te non esse arbitrabar, quod sinceritate amicitiæ sive ad admonendum, sive ad te vel me abs te corrigendum fecisse me noveram. Exceptis autem familiaribus tuis, te ipsum obsecro per gratiam, qua redempti sumus, ut quæcumque tua bona, quæ tibi bonitate Domini concessa sunt, in litteris meis posui, non me existimes insidioso blandiloquio posuisse. Si quid autem in te peccavi, dimittas mihi. Nec illud quod de nescio cujus poëtæ facto ineptius fortasse quam litteratius a me commemoratum est, amplius quam dixi, ad te trahas: cum continuo subjecerim non hoc ideo me dixisse, ut oculos cordis reciperes, quos absit unquam ut amiseris: sed ut adverteres quos sanos ac vigiles haberes. Propter solam ergo παλινῳδίαν si aliquid scripserimus (10), quod scripto posteriore destruere debeamus, imitandam, non propter Stesichori

cæcitatem, quam cordi tuo nec tribui, nec timui, attingendum illud existimavi: atque identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quanquam enim secundum honorum vocabula, quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit: tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est: licet etiam a minore quolibet non sit refugienda vel dedignanda correctio.

XXXIV. De interpretatione tua jam mihi persuasisti, qua utilitate Scripturas volueris transferre de Hebræis; ut scilicet ea, quæ a Judæis prætermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium. Sed insinuare digneris peto, a quibus Judæis, utrum ab eis ipsis, qui ante adventum Domini interpretati sunt; et si ita est, quibus, vel quonam eorum; an ab istis posterius, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus græcis vel subtraxisse, vel in eis corrupisse, ne illis testimoniis de christiana fide convincerentur? Illi autem anteriores cur hoc facere voluerint, non invenio. Deinde nobis mittas obsecro interpretationem tuam de Septuaginta; quam te edidisse nesciebam. Librum quoque tuum, cujus mentionem fecisti, « De optimo genere interpretandi, » cupio legere; et adhuc nosse, quomodo coæquanda sit in interprete peritia linguarum, conjecturis eorum, qui Scripturas edisserendo pertractant; quos necesse est, etiamsi recte atque unius fidei fuerint, varias parere in multorum locorum obscuritate sententias: quamvis nequaquam ipsa varietas ab ejusdem fidei unitate discordet; sicut etiam unus tractator, secundum eamdem fidem aliter atque aliter eumdem locum potest exponere, quia hoc ejus obscuritas patitur.

XXXV. Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut et tanta latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus impe-

ritia careamus: et hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in ecclesiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem, tanquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures et corda illam interpretationem audire consueverunt, quæ etiam ab Apostolis approbata est. Unde et illud apud Jonam virgultum[1]; si in Hebræo nec hedera est, nec cucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustentandum adminiculis erigatur; mallem jam in omnibus latinis, cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse, nisi quia et huic simile sciebant.

XXXVI. Satis me, imo fortasse plus quam satis, tribus Epistolis tuis[2] respondisse arbitror; quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firmum. Rescribe quod visum fuerit ad nos vel alios instruendos. Dabo autem operam diligentiorem, quantum me adjuvat Dominus, ut litteræ, quas ad te scribo, prius ad te perveniant, quam ad quemquam, a quo latius dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri velle de tuis ad me, quod de meis ad te factum justissime expostulas. Tamen placeat nobis invicem non tantum charitas, verumetiam libertas amicitiæ; ne apud me taceas, vel ego apud te, quod in nostris litteris vicissim nos movet; eo scilicet animo, qui oculis Dei in fraterna dilectione non displicet. Quod si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis perniciosa offensione non putas; non fiat. Illa enim charitas, quam tecum habere vellem, profecto major est: sed melius hæc minor quam nulla est.

[1] Joan. IV, 6. — [2] Epist. 72. 75 et 81.

EPISTOLA LXXXIII [1].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo ac desideratissimo fratri et coëpiscopo Alypio, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus, et qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

Augustinus Alypio significans aliam se de bonis, quæ fuerunt Honorati ex Thagastensi monacho presbyteri Thiavensis, iniisse sententiam, sibique demum satius videri, ut ea omnia hæreditario veluti jure cedant, non monasterio Thagastensi, sed Thiavensi ecclesiæ.

I. Tristitia Thiavensis Ecclesiæ cor meum conquiescere non permittit, donec eos tecum audiam in pristinum animum restitutos; quod cito faciendum est. Si enim de homine uno tantum sategit Apostolus dicens : « Ne majore tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est : » ubi etiam ait : « Ut non possideamur a Satana, nos enim ignoramus mentes ejus [2] : » quanto magis non oportet vigilanter agere, ne hoc in toto grege plangamus, et maxime in eis, qui nunc catholicæ paci accesserunt, et quos nullo modo relinquere possum. Sed quia temporis non sivit angustia, ut simul nobis inde diligenter deliberatam liceret eliquare sententiam; quid mihi post digressum nostrum diu cogitanti placuerit, accipiat sanctitas tua : et si tibi quoque placet, jam Litteræ [3], quas ad eos communi nomine scripsi, sine dilatione mittantur.

II. Dixisti ut dimidium habeant, et alterum dimidium

[1] Alias ccxxxix. quæ autem 83 erat, nunc 244. Scripta circ. hoc tempus. — [2] 2 Cor. II, 7-11. — [3] Hæ litteræ non extant.

eis a me undecumque provideretur. Ego autem puto, quia si totum eis auferretur, esset quod diceremur non de pecunia nos, sed de justitia tantopere laborasse. Cum vero dimidium eis concedimus, et eo modo cum eis quandoque componimus, satis apparebit nostram curam nihil aliud quam pecuniariam fuisse et vides quæ pernicies consequatur. Et illis enim videbimur alienam rem dimidiam tulisse : et illi videbuntur nobis inhoneste et inique se passos fuisse, ut adjuvarentur de dimidio, quod totum pauperum fuerat. Nam quod dixisti : « Cavendum est, ne cum rem dubiam emendari volumus, majora vulnera faciamus, » tantumdem valebit, si eis dimidium concedatur. Propter ipsum quippe dimidium illi quorum conversioni consulere volumus, ut hoc exemplo secum agatur, rerum suarum venditionem per moras illas excusatorias dilaturi sunt. Deinde mirum si de re dubia est totius plebis tam grande scandalum, cum[1] episcopos suos, quos pro magno habent, sordida avaritia maculatos putant, dum maligna species non vitatur.

III. Nam cum quisque ad monasterium convertitur, si veraci corde convertitur, illud non cogitat, maxime admonitus quantum malum sit. Si autem fallax est, et sua quærit, non quæ Jesu Christi, non habet utique charitatem. Et quid ei prodest, si distribuerit omnia sua pauperibus, et tradiderit corpus suum ut ardeat? Huc accedit, quia illud, sicut jam collocuti sumus, deinceps vitari potest, et agi cum eo qui convertitur, si non potest admitti ad societatem fratrum, antequam se omnibus illis impedimentis exuerit, et ex otio tendatur cum ejus res jam esse destiterit. Hæc autem mors infirmorum, et tantum impedimentum salutis eorum, pro quibus tantopere laboramus ut eos catholicæ paci lucremur, aliter vitari

[1] *Forte* quam cum.

non potest, nisi ut apertissime intelligant, nullo modo nos de pecunia satagere in talibus causis. Quod nullo modo intellecturi sunt, nisi illam rem, quam semper presbyteri esse putaverunt, eorum usibus relinquamus; quia etsi ejus non erat; hoc ab initio scire debuerant.

IV. Videtur itaque mihi hæc regula esse in rebus hujuscemodi retinenda, ut quidquid eo jure quo talia possidentur, ejus fuerit, qui alicubi clericus ordinatur, ad eam pertineat Ecclesiam in qua ordinatur. Usque adeo autem eodem jure presbyteri Honorati est illud unde agitur, ut non solum alibi ordinatus, sed adhuc in Thagastensi monasterio constitutus, si re sua non vendita, nec per manifestam donationem in quempiam translata moreretur, nonnisi hæredes ejus in eam succederent, sicut frater Æmilianus in illos triginta solidos fratri Privato successit. Hæc ergo ante præcavenda sunt: si autem præcauta non fuerint, ea jura eis servare oportet, quæ talibus habendis vel non habendis secundum civilem societatem sunt instituta: ut ab omni non solum re, sed etiam specie maligna, quantum possumus, nos abstineamus, et bonam famam custodiamus, dispensationi nostræ multum necessariam. Quam vero species maligna sit, advertat sancta prudentia tua. Excepta illorum tristitia quam experti sumus, ne quid forte ipse fallerer, sicut fieri solet, dum in sententiam meam proclivior erro, narravi causam fratri et collegæ nostro Samsucio[1], nondum dicens quod mihi modo videtur, sed illud potius adjungens quod utrique nostrum visum sit, cum illis resisteremus: vehementer exhorruit, et nobis hoc visum esse miratus est: nulla re alia permotus, nisi ipsa specie fœda non nostra, sed cujuslibet vita ac moribus indignissima.

V. Proinde obsecro te, ut Epistolam, quam eis com-

[1] Episcopo Turrensi.

muni nomine scripsi, subscriptam non differas mittere. Et si forte illic illud justum apertissime pervides, non cogantur infirmi modo discere quod ego nondum intelligo, ut hoc circa eos in hac causa servetur, quod Dominus ait : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare » modo[1]. » Tali quippe infirmitati parcens, etiam illud de tributo solvendo ait : « Ergo liberi sunt filii, sed ne scandalizemus eos[2], » et cætera quando Petrum misit ut didrachmas, quæ tunc exigebantur, solverent. Noverat enim aliud jus, quo nihil tale debebat : sed eo jure tributum ei ille solvebat, quo jure diximus hæredem presbyteri Honorati successurum fuisse, si antequam rem suam vel donaret vel venderet, moreretur. Quanquam in ipso Ecclesiæ jure Paulus apostolus parcit infirmis[3], et debitum stipendium non exigit, certus conscientia quod rectissime exigeret : sed nihil aliud quam suspicionem devitans bonum Christi odorem turbantem, et ab illa maligna specie sese abstinens, in eis regionibus, ubi hoc noverat oportere, et forte antequam tristitiam hominum fuisset expertus. Sed nos tardiores vel experti corrigamus, quod prævidere debuimus.

VI. Postremo quia omnia timeo, et memini in digressu nostro quid proposueris, quod me fratres Thagastenses teneant debitorem in dimidio illius pretii; si hoc justum esse liquido perspicis, ea duntaxat conditione non abnuo, ut cum habuero reddam, id est, cum aliquid tantum obvenerit Hipponensi monasterio, ubi hoc sine angustia fieri possit : ut tanta ibi summa detracta, non minus quam æqualis pro numero cohabitantium pars ad nostros perveniat.

[1] Joan. XVI, 12. — [2] Matth. XVII, 26. — [3] I Cor. IX.

EPISTOLA LXXXIV[1].

Domino beatissimo et venerabili ac desiderabili fratri et consacerdoti NOVATO (11), et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS, et qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

Novato episcopo Augustinus excusans quod ad ipsum non mittat germanum ipsius Lucillum diaconum, quo Punicæ linguæ perito carere non possent ecclesiæ diœcesis Hipponensis.

1. ET ego sentio, quam durus videar, et me ipse vix fero, quod filium meum diaconum Lucillum germanum tuum sanctitati tuæ non mitto atque permitto. Sed cum ipse quoque aliquos, ex tuis Nutrimentis valde charissimos atque dulcissimos, necessitatibus Ecclesiarum longe positarum abs te, concedere cœperis; tunc senties quibus desideriorum stimulis fodiar, quod quidam mihi maxima et dulcissima familiaritate conjuncti, non sunt etiam corporaliter mecum. Nam ut longe mittam cogitationem tuam; quantumlibet valeat germanitas tui sanguinis, non vincit amicitiæ vinculum, quo nobis invicem ego et frater Severus inhæremus: et tamen nosti quam raro eum mihi videre contingat. Atque hoc fecit, non utique voluntas vel mea vel illius; sed dum matris Ecclesiæ necessitatem, propter futurum sæculum, quo nobiscum inseparabiliter convivemus, nostri temporis necessitatibus anteponimus. Quanto ergo æquius te tolerare oportet, pro utilitate ipsius matris Ecclesiæ ejus fratris absentiam, cum quo non tam diu cibum dominicum ruminas, quam

[1] Alias CCXLII. quæ autem 84 erat, nunc. 19. — Scripta forte circa tempus, seu ante an. 411.

diu ego cum dulcissimo concive meo Severo, qui mecum tamen nunc vix est, et interdum per exiguas chartulas loquitur, et eas quidem plures aliarum curarum et negotiorum refertas, quam portantes aliquid nostrorum in Christi suavitate pratorum?

II. Hic forsitan dicas: Quid enim? Et apud nos germanus meus Ecclesiæ non erit utilis, aut propter aliud eum mecum habere desidero? Plane si tantum tibi quantum hîc mihi, ejus præsentia lucrandis vel regendis ovibus Domini utilis videretur, non dico duritiam, sed iniquitatem meam nemo non jure culparet. Sed cum linguæ punicæ inopia (12) in nostris regionibus evangelica dispensatio multum laboret, illic autem ejusdem linguæ usus omnino sit; ita-ne censes nos saluti plebium Domini oportere consulere, ut hanc facultatem illuc mittamus, et hinc auferamus, ubi eam magno cordis æstu requirimus? Da itaque veniam, quod non solum contra tuum desiderium, sed etiam contra sensum meum facio, quod me facere, sarcinæ nostræ cura constringit. Dabit tibi Dominus, in quo posuisti cor tuum, ut tales sint labores tui, ut pro isto beneficio remunereris: sic enim regionum nostrarum ardentissimæ siti, diaconum Lucillum tu potius concessisti. Neque enim parum præstabis, cum de hac re nulla petitione me ulterius onerabis; ne nihil aliud quam durior appaream, venerabili mihi et sanctæ benevolentiæ tuæ.

EPISTOLA LXXXV[1].

Domino sinceriter dilectissimo et votis omnibus beatificando fratri et consacerdoti PAULO (13), AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Paulum quemdam episcopum objurgat, qui Ecclesiam levitate sua graviter offendebat, ut ad frugem et episcopo dignam vitam redeat.

I. TAM inexorabilem me non vocares, nisi etiam mendacem putares. Quid enim aliud de animo meo credis, quando mihi talia scribis, nisi me tenere adversus te nævum discordiæ et odium detestandum : quasi in re manifesta non caveam, ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniar; aut ita velim ejicere stipulam de oculo tuo, ut in meo trabem nutriam? non est quod putas. Ecce iterum dico et testor Deum, quia si tu tibi ea velles, quæ tibi ego volo, jam olim securus in Christo viveres, et in nominis ejus gloria totam ejus Ecclesiam lætificares. Ecce jam scripsi non tantum te esse fratrem meum, sed etiam collegam meum. Neque enim fieri potest, ut non sit collega meus quilibet episcopus Ecclesiæ catholicæ qualiscumque sit, nullo ecclesiastico judicio damnatus. Sed ut tibi non communicem, nulla causa est, nisi quia tibi adulari non possum. Tibi enim maxime debeo, quia in Christo Jesu per Evangelium ego te genui, salubrem mordacitatem charitatis veraciter objurgando. Nec ita gaudeo multos in Ecclesiam catholicam adjuvante Do-

[1] Alias CCXVI. quæ autem 85 erat, continetur epist. 120. — Scripta forte circ. an. 405.

mino per te esse collectos, ut non debeam plangere plures inde dispergi. Sic enim vulnerasti ecclesiam Hipponensem[1], ut nisi te Dominus omnibus curis et sarcinis sæcularibus expeditum, ad veram episcopalem vitam victumque revocaverit, tale vulnus sanari non possit.

II. Cum autem tu magis magisque implicare te non cesses, ut etiam rebus quibus renuntiasti, te post renuntiationem inserueris, quod nec opus humanas ipsas leges ullo modo defendi potest: et in ea profusione vivere dicaris, cui frugalitas Ecclesiæ tuæ sufficere non possit: ut quid quæris communionem meam, cum audire nunquam volueris admonitionem meam? an ut quidquid facis mihi imputent homines, quorum querelas sustinere non possum? Frustra autem suspicaris eos esse obtrectatores tuos, qui tibi semper et in vita priore adversati sunt. Non est ita, nec mirum quod multa te latent. Sed etiam si hoc verum esset, nihil in tuis moribus invenire debuerunt, quod recte reprehenderent, et unde Ecclesiam blasphemarent. Adhuc me putas fortasse ideo ista dicere, quia non accepi satisfactionem tuam. Imo propterea dico, ne ipse non possim satis Deo facere de peccatis meis, si hæc tibi tacuero. Novi quia cor habes, sed et tardum, securum est, quando in cœlo est; et acutum cor nihil est, quando in terra est. Non est episcopatus artificium transigendæ vitæ fallacis. Docebit te quod dico Dominus Deus; qui tibi interclusit omnes vias, ad quas illo uti voluisti, ut dirigat te, si intelligas, in illam viam, propter quam ambulandam tibi tam sancta sarcina imposita est.

[1] *Forte* Cataquensem.

EPISTOLA LXXXVI [1].

Domino eximio, et in Christi charitate vere meritoque honorabili ac suspiciendo filio CÆCILIANO (14) AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Augustinus Cæciliano præsidi ut suo edicto Donatistas in regione Hipponensi et in vicinis locis coërceat.

ADMINISTRATIONIS tuæ claritas et fama virtutum, pietatis quoque christianæ laudanda diligentia et fida sinceritas, quæ tibi divina munera eo donante gaudes tributa, a quo speras promittente potiora, excitaverunt me, ut hoc epistolari alloquio æstus causarum mearum cum excellentia partirer tua. Quantum enim per alias Africæ terras te unitati catholicæ mirabili efficacia consuluisse gaudemus, tantum dolemus regionem Hipponensium regiorum et ei vicinas partes confines Numidiæ, præsidiali edicti tui vigore nondum adjuvare meruisse, Domine eximie, et in Christi charitate vere meritoque honorabilis ac suspiciende fili. Quod ne meæ potius negligentiæ deputetur, qui episcopalem sarcinam Hippone sustineo, tuæ magnificentiæ non tacendum putavi : Quantum etiam in campo Hipponensi hæretica præsumat audacia, si ex fratribus et collegis meis, qui hæc tuæ sublimitati narrare poterunt, vel ex presbytero quem cum litteris misi, fueris audire dignatus, adjuvante Domino Deo nostro, procul dubio providebis ut tumor sacrilegæ vanitatis terrendo sanetur potius, quam ulciscendo, resecetur.

[1] Alias LX, quæ autem 86 erat, nunc 36. — Scripta forte an. 405.

EPISTOLA LXXXVII[1].

Desiderabili et dilecto fratri Emerito (15), Augustinus.

Augustinus Emerito Donatistæ, adhortans ut attendat et respondeat, qua justa causa schisma moverint.

I. Ego cum audio quemquam bono ingenio præditum, doctrinisque liberalibus eruditum, quanquam non ibi salus animæ constituta sit, tamen in quæstione facillima, sentire aliud quam veritas postulat, quo magis miror, eo magis exardesco nosse hominem, et cum eo colloqui: vel si id non possim, saltem litteris quæ longissime volant, attingere mentem ejus, atque ab eo vicissim attingi desidero. Sicut te esse audio talem virum, et ab Ecclesia catholica, quæ sicut sancto Spiritu prænuntiata est, toto orbe diffunditur, discerptum doleo atque seclusum; quam ob causam nescio. Nam certum est magnæ parti Romani orbis, ne dicam etiam barbaris gentibus, quibus quoque debitorem se dicebat Apostolus[2], quorum christianæ fidei communio nostra contexitur ignotam esse partem Donati: nec eos omnino scire vel quando vel quibus causis exorta sit ista dissensio. Quos utique omnes Christianos ab eis criminibus, quæ Afris objicitis, nisi innocentes esse fatearis, cogeris dicere, omnium malis factis obnoxios, cum apud vos perditi ut mitius dixerim, latent, vos omnes esse pollutos. Non enim neminem de vestra communione pellitis; aut tunc primum pellitis, cum primum illud, unde pellendus est,

[1] Alias CLXIV. quæ autem 87 erat, nunc 210. — Scripta an. 405 aut post, sed ante an. 411. — [2] Rom. I, 14.

fecerit. An non aliquanto tempore latentem, et postea proditum convictumque damnatis? Quæro igitur utrum vos contaminaverit eo tempore quo latebat? Respondebis, nullo modo. Nullo ergo tempore contaminaret, etiamsi semper id lateret : nam et mortuorum nonnulla sæpe commissa produntur, nec fraudi est Christianis, qui eis communicavere viventibus. Cur ergo vos tam temeraria atque sacrilega diremptione præcidistis a communione innumerabilium ecclesiarum Orientalium, quas semper latuit, et adhuc latet quod in Africa gestum esse aut docetis aut fingitis.

II. Alia enim quæstio est, utrum illa vera dicatis, quæ quidem nos multo probabilioribus documentis falsa esse convincimus, et in vestris magis ea ipsa, quæ objicitis, tunc probata declaramus. Sed hæc, ut dixi alia quæstio est, tunc aggredienda et discutienda, cum opus fuerit. Illud nunc attendat vigilantia mentis tuæ, neminem contaminari posse ignotorum ignotis criminibus. Unde manifestum est a communione orbis, cui seu falsa seu vera crimina, quæ Afris intenditis, prorsus ignota sunt, et ignota semper fuerunt, sacrilego schismate vos esse separatos : quanquam et illud non est tacendum, etiam cognitos malos bonis non obesse in Ecclesia, si eos a communione prohibendi aut potestas desit, aut aliqua ratio conservandæ pacis impediat. Qui sunt enim, qui apud prophetam Ezechielem, et ante vastationem perditorum signari meruerunt[1], et cum illi vastarentur evadere illæsi, nisi ut ibi manifestissime ostenditur, qui mœrent et gemunt peccata et iniquitates populi Dei, quæ fiunt in medio eorum? quis autem quod ignorat, gemit, et mœret? Ex eadem ratione etiam Paulus apostolus falsos fratres tolerat. Non enim de incognitis ait,

[1] Ezech. IX, 4.

« Omnes enim sua quærunt, non quæ Jesu Christi[1] : » quos tamen secum fuisse manifestat. Ex quo autem genere sunt, qui vel thurificare idolis, vel codices divinos tradere, quam mori maluerunt, nisi ex eorum qui sua quærunt, non Jesu Christi?

III. Multa testimonia Scripturarum prætereo, ne longiorem quam necesse est epistolam faciam, et eruditioni tuæ plura per te ipsum consideranda permitto. Quod tamen satis est, vide obsecro : Si tam multi iniqui in uno populo Dei eos, qui secum versabantur, non fecerunt tales, quales ipsi erant ; si multitudo illa falsorum fratrum Apostolum Paulum, in una cum eis Ecclesia constitutum, non fecit sua quærentem, non quæ Jesu Christi; manifestum est non hoc effici hominem, quod est malus quisquam, cum quo ad altare Christi acceditur, etiamsi non sit incognitus, si tantum non approbetur, et a bona conscientia displicendo separetur. Manifestum est igitur non esse aliud cum fure concurrere, nisi vel furari cum eo, vel furtum ejus cordis placito accipere. Hoc nos dicimus, ut quæstiones infinitas atque superfluas de factis hominum, quæ rationem nostram nihil impediunt, auferamus.

IV. Sed et vos nisi hoc sentiatis, tales eritis omnes, qualis Optatus in vestra communione vobis non ignorantibus fuit : quod absit ab Emeriti moribus, aliorumque talium, quales apud vos esse non dubito longe a factis illius alienos. Neque enim vobis objicimus, nisi schismatis crimen quam etiam hæresim male perseverando fecistis. Quanti autem divino judicio pendatur hoc facinus, lege quod te legisse non ambigo. Invenies Dathan[2] et Abiron hiatu terræ devoratos, cæterosque omnes, qui eis consenserant, igne de medio eorum existente con-

[1] Philip. II, 21. — [2] Num. XVI, 32.

sumptos. Illud ergo scelus ad exemplum devitandi Dominus Deus præsenti supplicio denotavit, ut cum talibus patientissime parcit, quale ultimo judicio reservet, ostenderet. Neque enim reprehendimus rationes vestras, si eo tempore quo vesana potentia furere jactabatur Optatus, cum ejus accusator esset totius Africæ gemitus congemiscentibus vobis, si tamen talis es, qualem te prædicat fama, quod scit Deus me et credere et velle : non ergo reprehendimus si eo tempore, ne multos secum excommunicatus traheret, et communionem vestram schismatis furore præcideret, eum excommunicare noluistis. Sed hoc ipsum est, quod vos arguit in judicio Dei, frater Emerite, quod cum videretis tam magnum malum esse, dividi partem Donati, ut Optatus potius in communione tolerandus existimaretur ; quam illud admitteretur ; permanetis in eo malo, quod, in dividenda Ecclesia Christi a vestris majoribus perpetratum est.

V. Hic fortasse respondendi angustia tentabis defendere Optatum. Noli, frater, noli, obsecro, non te decet, et si aliquem alium forte deceat. (si tamen quidquam decet malos) Emeritum certe non decet defendere Optatum. Sed fortasse nec accusare. Ita sit sane. Utere voce media, et dic : « Unusquisque sarcinam suam portat[1]. Tu »quis es, qui judicas servum alienum[2]? » Si ergo ad testimonium totius Africæ, imo vero terrarum omnium quaquaversum Gildonis fama fervebat, simul enim et ille notus erat, non ausi estis unquam de Optato judicare, ne temere de incognitis judicaretis; nos tandem possumus aut debemus de iis, qui ante nos vixerunt, ad vestrum tantummodo testimonium, temerariam de incognitis ferre sententiam; ut parum sit quod vos ignota criminamini, nisi et nos ignota judicemus? Non enim Optatum, etiamsi

[1] Galat. vi, 5. — [2] Rom. xiv, 4.

forte falsa periclitatur invidia, sed te defendis, cum dicis: Ignoro qualis iste fuerit. Quanto magis ergo quales fuerint Afri, quos ignotiores arguis, Orientalis orbis ignorat? a quibus tamen Ecclesiis, quarum nomina habes in libris et recitas, nefaria dissensione disjungeris. Si Thamugadensem episcopum vestrum famosissimum et pessime diffamatum, non dico Cæsariensis, sed Sitifensis collega ejus ejusdemque temporis ignorabat, quomodo traditores Afros, quicumque illi fuerint, Ecclesia Corinthiorum, Ephesiorum, Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, Antiochenorum, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, cæterarumque orbis partium ab Apostolis in Christo ædificatarum, aut nosse potuit, aut damnari a vobis meruit, quia non potuit? et tamen eis non communicatis, et dicitis non esse Christianos, et eos rebaptizare conamini. Quid dicam? quid querar? aut quid exclamem? Si cum homine cordato loquor, indignationis hujus aculeos tecum participo. Nam vides profecto quæ dicerem, si vellem dicere.

VI. An forte fecerunt inter se majores vestri concilium, et damnaverunt præter se totum orbem christianum? Itane ad hoc perducta est rerum existimatio, ut concilium Maximianensium, qui de vestra præcisione præcisi sunt, quia vobis comparati paucissimi sunt, non valeat adversus vos: et vestrum concilium valeat adversus gentes hæreditatem Christi, et possessionem ejus terminos terræ? Miror si habet in corpore sanguinem, qui de hac re non erubescit. Rescribe ad ista, quæso: a nonnullis enim, quibus non potui non credere, audivi te rescripturum, si tibi scriberem. Jam etiam pridem misi unam Epistolam, quam utrum acceperis vel ei responderis, et forte ego tuam non acceperim, nescio. Nunc interim peto ad hæc respondere ne graveris, quod tibi videtur. Sed noli

te in alias tollere quæstiones : hinc enim caput est ordinatissimæ inquisitionis, cur schisma factum sit.

VII. Nam et terrenæ potestates cum schismaticos persequuntur, ea regula se defendunt, qua dicit Apostolus : « Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit : qui autem resistunt, ipsi sibi judicium acquirunt. Principes » enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem » non timere potestatem? Bonum fac et habebis laudem » ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si » malum feceris, time. Non enim frustra gladium portat. » Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male » agit[1]. » Tota igitur quæstio est utrum nihil mali sit schisma, aut utrum schisma non feceritis, ut pro bono opere potestatibus resistatis, non pro malo, unde vobis acquiratis judicium. Propterea providentissime Dominus non ait : « Beati qui persecutionem patiuntur » tantum; sed addidit, « Propter justitiam[2]. » Si ergo justitia est, quam operati estis in illa dissensione, in qua etiam permanetis, secundum ea quæ supra dixi, nosse abs te cupio. Si autem iniquitas est orbem christianum damnare inauditum, vel quia non audivit quæ vos audistis, vel quia non ei probatum est quod temere credidistis, aut sine certo documento accusastis, et ideo rebaptizare velle tot Ecclesias ipsius Domini, cum hîc adhuc esset in carne, et Apostolorum ejus prædicatione ac labore fundatas : quia vobis licet, aut nescire Afros collegas vestros malos simul viventes, simul sacramenta tractantes; aut etiam scire, sed tolerare, ne pars Donati dividatur; illis autem in orbe remotissimo constitutis, non licet nescire quod vos de Afris aut nostis, aut creditis, aut audistis, aut fingitis : quæ tanta est perversitas am-

[1] Rom. XIII, 2. — [2] Matth. V, 10.

plecti suam iniquitatem, et potestatum accusare severitatem?

VIII. At enim et malos Christianis non licet persequi. Esto, non liceat: sed numquid hoc potestatibus ad hoc ipsum ordinatis fas est objicere? An Apostolum delebimus? Aut non habent codices vestri quæ paulo ante commemoravi? Sed vos, inquies, talibus communicare non debetis, Quid ergo? Vos Flaviano quondam vicario, partis vestræ homini, quia legibus serviens, nocentes quos invenerat occidebat, non communicastis? Sed a vobis, inquies, Romani principes adversum nos provocantur. Imo a vobis adversum vos ipsos, qui Ecclesiam, cujus illic, sicut tanto ante prædictum est, jam membra sunt (de Christo enim dictum est : « Et adorabunt eum omnes reges » terræ[1], ») et præcisione laniare ausi estis, et rebaptizare pertinaciter audetis. Nostri autem adversus illicitas et privatas vestrorum violentias, quas et vos ibi, qui talia non facitis, doletis et gemitis, a potestatibus ordinatis tuitionem petunt, non qua vos persequantur, sed qua se defendant : sicut apostolus Paulus adversus Judæos conjurantes ut eum necarent[2], antequam esset Romanum imperium christianum, egit ut sibi tuitio etiam armatorum daretur. Sed illi principes qualibet occasione cognoscentes vestri schismatis nefas, constituunt adversus vos pro sua sollicitudine ac potestate quod volunt. Non enim frustra gladium portant, Dei enim ministri sunt, vindices in iram in eos qui male agunt. Postremo etiam si aliqui nostrorum non christiana moderatione ista faciunt, displicet nobis : sed tamen non propter eos relinquimus catholicam Ecclesiam, si eam ante ultimum tempus ventilationis a palea purgare non possumus, quando et vos

[1] Psal. LXXI, 11. — [2] Act. XXIII, 22.

propter Optatum, cum eum pellere non audebatis, partem Donati non reliquistis.

IX. At enim dicitis : « Quare nos adjungi vobis vultis, si scelerati sumus? quia vivitis adhuc et corrigi potestis si velitis. Cum enim nobis conjungimini, hoc est Ecclesiæ Dei, hæreditati Christi, cujus possessio sunt termini terræ, vos corrigimini ut in radice vivatis. De ramis enim fractis sic ait Apostolus : « Potens est enim Deus iterum » inserere illos[1]. » Vos ergo mutamini ex ea parte, qua dissentiebatis : quamvis sacramenta, quæ habebatis, cum eadem sint in omnibus, sancta sint. Quapropter vos mutari volumus a perversitate, id est, ut denuo radicetur vestra præcisio. Nam sacramenta quæ non mutastis, sicut habetis, approbantur a nobis; ne forte cum vestram pravitatem corrigere volumus, illis mysteriis Christi, quæ in vestra pravitate depravata non sunt, sacrilegam faciamus injuriam. Neque enim et Saül depravaverat unctionem quam acceperat; cui unctioni tantum honorem rex David pius Dei servus exhibuit. Propterea ergo vos non rebaptizamus, quia radicem vobis reddere cupimus, formam tamen præcisi sarmenti, si non mutata est, approbamus. Quæ tamen quamvis integra, nullo modo est sine radice fructuosa. Alia quæstio est de persecutionibus, quas vos dicitis pati in tanta mansuetudine et lenitate nostrorum, cum vere illicite ac privatim vestri faciant graviora : alia de baptismate, quod non quærimus ubi sit, sed ubi prosit. Nam ubicumque est, ipsum est; sed non etiam ille, qui hoc accipit, ubicumque est, ipse est. Itaque privatam hominum impietatem detestamur in schismate, baptismum vero Christi ubique veneramur : quia si desertores secum Imperatoris signa traducant, illis vel damnatione punitis, vel indulgentia

[1] Rom. XI, 23.

correctis, salva signa recipiuntur, si salva manserunt. Et si quid de hac re diligentius quærendum est, alia est (ut dixi) quæstio. Hoc enim observandum est in his rebus, quod observat Ecclesia Dei.

X. Quæritur autem utrum vestra, an nostra sit Ecclesia Dei. Quapropter illud quærendum est a capite, cur schisma feceritis. Si non rescripseris, ego apud Deum, quantum credo, facilem causam habeo; quia viro, quem audivi, excepto schismate, bonum et liberaliter instructum, pacificantes Litteras misi. Tu videris quid illi respondeas, cujus nunc laudanda patientia, in fine vero timenda sententia est. Si autem rescripseris ea cura, qua tibi scriptum vides, aderit misericordia Dei, ut aliquando error qui nos dirimit, et amore pacis et ratione veritatis intereat. Memento quod de Rogatensibus (16) non dixerim, qui vos Firmianos appellare dicuntur, sicut nos Macarianos appellatis. Neque de Rucatensi episcopo vestro, qui cum Firmo pactus perhibetur incolumitatem suorum, ut ei portæ aperirentur, et in vastationem darentur Catholici, et alia innumerabilia. Desine ergo locis communibus exaggerare facta hominum, vel audita, vel cognita. Vides enim quæ de vestris taceam, ut de origine schismatis, ubi tota causa est res agatur. Dominus Deus inspiret tibi cogitationem pacificam, desiderabilis et dilecte frater.

EPISTOLA LXXXVIII [1].

JANUARIO (17) Clerici catholici regionis Hipponensium regiorum.

Clerici Hipponenses catholici ad Januarium episcopum Donatistam expostulantes de Circumcellionum sævitia in catholicos. Stylus est Augustini, quanquam communi clericorum nomine scripta est epistola.

I. CLERICI et Circumcelliones vestri novi generis et inauditæ crudelitatis persecutione in nos sæviunt. Qui si malum pro malo redderent, etiam sic contra legem facerent Christi. Nunc vero consideratis omnibus factis nostris et vestris, invenimur hoc pati quod scriptum est, » Retri» buebant mihi mala pro nobis [2]. » Et in alio Psalmo : « Cum his qui oderant pacem, eram pacificus; cum lo» quebar illis, debellabant me gratis [3]. » Nam cum sis in tam grandi constitutus ætate, arbitramur te optime nosse, quod pars Donati, quæ primo apud Carthaginem pars Majorini dicebatur, ultro accusavit Cæcilianum, tunc episcopum Ecclesiæ Carthaginensis, apud Imperatorem illum antiquum Constantinum. Sed ne forte aut oblita hoc sit gravitas tua, aut te nosse dissimules aut etiam, quod non putamus, forsitan nescias, exemplum relationis tunc Anulini pro consulis, quem pars Majorini tunc interpellavit, ut ea crimina, quæ objiciebat Cæciliano, ad memoratum Imperatorem ab eodem proconsule mitterentur, his nostris litteris inserimus.

[1] Alias LXVIII, quæ autem 88 erat, nunc 156. — Scripta post initium an. 406. — [2] Psal. XXXIV, 12. — [3] Id. CXIX, 7.

A. *GGG. NNN.* (18) ANULINUS *VC.* (19)
proconsulæ Africæ.

II. Scripta *cœlestia* (20) *majestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano et his qui sub eodem agunt, quique clerici appellantur, devotio mea apud Acta parvitatis meæ insinuare curavit, eosdemque hortata est, ut unitate consensu omnium facta, cum omni omnino munere indulgentia majestatis vestræ liberati esse videantur, Catholica custodita, sanctitati legis debita reverentia ac divinis rebus inserviant. Verum post paucos dies extiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent, quique fasciculum in aluta signatum et libellum sine signo obtulerunt dicationi meæ, atque impendio postularunt, ut ad sacrum et venerabilem comitatum numinis vestri dirigerem, quæ monente Cæciliano in statu suo, subjectis eorumdem actis, quo cuncta majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit. Transmisi libellos duos* (21), *unum in aluta supra scriptum ita : LIBELLUS ECCLESIÆ CATHOLICÆ CRIMINUM CÆCILIANI TRADITUS A PARTE MAJORINI. Item alium sine sigillo cohærentem eidem alutæ, datum die decimo-septimo Kalend. Maias, Carthagine, Domino nostro Constantino Augusto tertium Cos.*

III. Post hanc relationem ad se missam jussit Imperator venire partes ad episcopale judicium in urbe Roma faciendum; ubi quemadmodum causa dicta atque finita sit, et Cæcilianus innocens judicatus sit, indicant Gesta ecclesiastica. Jam utique post pacificum moderamen judicii episcopalis, omnis contentionis et animositatis pertinacia debebat extingui. Sed rursus majores vestri ad Imperatorem redierunt, et non recte judicatum, neque

omnem causam auditam esse conquesti sunt. Unde ille alterum epicopale judicium dedit habendum in Arelatensi Galliæ civitate, ubi multi vestri vana et diabolica dissensione damnata, cum Cæciliano in concordiam redierunt : alii vero pertinacissimi et litigiosissimi ad eumdem Imperatorem appellaverunt. Postea et ipse coactus episcopalem causam inter partes cognitam terminavit, et primus contra vestram partem legem constituit, ut loca congregationum vestrarum fisco vindicarentur, quarum omnium rerum documenta si vellemus inserere, nimium longas litteras faceremus. Illud tamen nullo modo prætermittendum est, quomodo Felicis Aptungensis, quem fontem omnium malorum in concilio Carthaginensi, ab secundo Tigisitano primate patres vestri fuisse dixerunt urgentibus apud Imperatorem vestris, publico judicio causa discussa atque finita sit. Nam memoratus Imperator in hac ipsa causa vestros apud se accusatores et asssiduos interpellatores litteris suis fuisse testatur quarum exemplum infra scripsimus.

Imperatores Cæsares Flavii, CONSTANTINUS MAXIMUS *et* VALERIUS LICINIUS *ad* PROBIANUM *proconsulem Africæ.*

IV. ÆLIANUS *prædecessor tuus, merito, dum vir perfectissimus Verus vicarius præfectorum tunc per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cætera etiam in negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo Ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cum jam Superium Centurionem et Cæcilianum magistratum Aptungitanorum, et Saturninum excuratorem* (22)*, et Calibium juniorem ejusdem civitatis, curatorem, atque Solonem servum publicum supra scriptæ civitatis, præsentes esse*

fecisset, audientiam præbuit competentem : adeo ut cum Cæciliano fuisset objectum, quod a Felice eidem, episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum Scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cum Maximus Ingentium decurionem Ziquensium civitatis, Epistolam Cæciliani ex duumviri (23) *falsasse contenderet, eumdem ipsum Ingentium suspensum, actis quæ superant pervidimus, et ideo minime tortum, quod se decurionem Ziquensium civitatis asseveraverit. Unde volumus ut eumdem ipsum Ingentium* (24) *sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in præsentiarum agunt atque diuturnis*[1] *diebus interpellare non desinunt, audientibus et coram assistentibus apparere et intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo invidiam comparare, utque adversus eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet, ut omissis, sicut oportet, ejusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua religioni propriæ cum debita veneratione deserviat.*

V. Hæc cum videas ita se habere, quid est quod nobis de Imperatorum jussionibus, quæ contra vos constituuntur, invidiam concitatis, cum hoc totum vos potius antea feceritis? Si nihil debent in his causis Imperatores jubere, si ad Imperatores Christianos hæc cura pertinere non debet, quis urgebat majores vestros causam Cæciliani ad Imperatorem per proconsulem mittere, et episcopum contra quem absentem jam sententias quoquo modo dixeratis, iterum apud Imperatorem accusare; quo innocente pronuntiato, ordinatori ejus Felici alias apud eumdem Imperatorem calumnias machinari? Et nunc quid aliud quam ipsius majoris Constantini judicium contra vestram

[1] *MSS. constanter* diurnis.

partem vivit, quod majores vestri elegerunt, quod assiduis interpellationibus extorserunt, quod episcopali judicio prætulerunt? Si displicent imperialia judicia; qui primitus Imperatores ad ea vobis excitanda coëgerunt? Sic enim modo contra Catholicam clamatis in his, quæ contra vos ab Imperatoribus decernuntur, quemadmodum si vellent adversus Danielem clamare, qui liberato illo eisdem leonibus consumendi missi sunt, a quibus eum ipsi primitus consumi voluerunt. Scriptum est enim : « Nihil interest inter minas regis et iram leonis[1] : Danielem calumniosi animici in lacum leonum mitti coëgerunt : vicit innocentia ejus illorum malitiam; illæsus inde levatus est; ipsi illuc missi perierunt. Similiter majores vestri Cæcilianum et ejus societatem regiæ iræ consumendam objecerunt; cujus innocentia liberata, ab eisdem regibus eadem vos patimini, quæ illos vestri pati voluerunt : quoniam scriptum est. » Qui parat proximo » foveam, ipse incidet in eam [1]. »

VI. De nobis ergo quod queramini non habetis; et tamen Ecclesiæ catholicæ mansuetudo, etiam ab his Imperatorum jussionibus omnino conquieverat, nisi vestri clerici et Circumcelliones, per suas immanissimas improbitates furiosasque violentias quietem nostram perturbantes atque vastantes, hæc in vos recoli et renovari coëgissent. Nam priusquam recentiores leges istæ, de quibus modo querimini, venissent in Africam, insidias in itineribus nostris episcopis tetenderunt, conclericos nostros plagis immanissimis quassaverunt, laïcis quoque et plagas gravissimas inflixerunt, et intulerunt eorum ædificiis incendia. Presbyterum etiam quemdam, quia propria et libera voluntate unitatem nostræ communionis elegit, de domo sua raptum, et pro arbitrio immanitater cæsum in

[1] Prov. xx, 12. — [2] Eccli. xxvii, 29.

gurgite etiam cœnoso volutatum, buda vestitum (25), cum quibusdam dolendum, quibusdam ridendum in pompa sui facinoris ostentassent, abductum inde quo voluerunt, vix post dies duodecim dimiserunt. Unde conventus municipalibus Gestis a nostro episcopo Proculeianus, cum ab inquirenda causa dissimulasset, et iterum continuo conventus esset, nihil se dicturum amplius Gestis expresit. Et hodie illi qui hoc fecerunt, presbyteri vestri sunt, adhuc nos insuper territantes, et sicut potuerint persequentes.

VII. Nec tamen de his injuriis et persecutionibus, quas Ecclesia catholica in regione nostra tunc pertulit, Imperatoribus conquestus est episcopus noster. Sed facto concilio[1] placuit ut pacifice conveniremini, quo, si fieri posset, haberetis inter vos collationem, et errore sublato, fraterna charitas pacis vinculo lætaretur. Et in ipsa conventione quid Proculeianus primo responderit, quod concilium facturi essetis, et illic visuri quid respondere deberetis. Deinde quid postea, cum propter suam promissionem denuo conventus esset, Actis expresserit, recusans pacificam collationem, ipsa Gesta instruant gravitatem tuam. Deinde cum vestrorum clericorum et Circumcellionum notissima omnibus non cessaret immanitas, dicta causa est, cum Crispinus judicatus hæreticus, nec [3] pœna decem librarum auri, quæ in hæreticos ab Imperatoribus fuerat constituta per mansuetudinem catholicam feriri permissus est, et tamen ad Imperatores appellandum putavit. Cujus appellationi quod ita responsum est, nonne vestrorum præcedens improbitas, et eadem ipsius appellatio extorsit ut fieret: nec tamen etiam post ipsum rescriptum, intercedentibus apud Imperato-

[1] Carthagine an. 403, die 25. Aug. — [2] Vide lib. 3 cont. Crescon. c. 46 et 47. et Possid. c. 12.

rem nostris episcopis, eadem auri condemnatione mulctatus est? Ex[1] concilio autem nostri episcopi legatos ad comitatum miserunt, qui impetrarent, ut non omnes episcopi, et clerici partis vestræ ad eamdem condemnationem decem librarum auri, quæ in omnes hæreticos constituta est, tenerentur[2]; sed hi soli in quorum locis aliquas a vestris violentias Ecclesia catholica pateretur. Sed cum legati Romam venerunt, jam cicatrices episcopi[3] catholici Bagaïtani horrendæ ac recentissimæ Imperatorem commoverant, ut leges tales mitterentur, quales et missæ sunt. Quibus in Africam venientibus, cum utique non ad malum, sed ad bonum cœpissetis urgeri, quid facere debebatis nisi et vos mittere ad episcopos nostros, ut quomodo vos ipsi convenerant, sic convenirentur a vobis, et potius collatione veritas appareret?

VIII. Non solum autem non fecistis, sed pejora mala nobis vestri nunc faciunt. Non tantum nos fustibus quassant ferroque concidunt: verumetiam in oculos extinguendos calcem mixto aceto incredibili excogitatione sceleris mittunt. Domus insuper nostras compilantes, arma sibi ingentia et terribilia fabricarunt, quibus armati per diversa discurrunt, comminantes atque anhelantes cædes, rapinas, incendia, cæcitates. Quibus rebus compulsi sumus tibi primitus conqueri, ut consideret gravitas vestra quam multi vestrum, imo vos omnes, qui vos pati dicitis persecutionem, sub ipsis quasi terribilibus Imperatorum catholicorum legibus, in possessionibus vestris et alienis securi sedeatis, et nos a vestris tam inaudita mala patiamur. Vos dicitis pati persecutionem; et nos ab armatis vestris fustibus et ferro concidimur. Vos dicitis pati persecutionem; et nostræ domus

1 Carthagin. Concil. die 26. Junii, an. 404. — 2 Vide epist. 185 cap. 7. n. 26 et 27. — 3 Maximiani.

ab armatis vestris compilando vastantur. Vos dicitis pati persecutionem; et nostri oculi ab armatis vestris calce et aceto extinguuntur. Insuper etiam si quas mortes sibi ultro ingerunt, nobis volunt esse invidiosas, vobis gloriosas. Quod nobis faciunt, sibi non imputant; et quod sibi faciunt, nobis imputant. Vivunt ut latrones, moriuntur ut Circumcelliones, honorantur ut martyres: et tamen nec latrones aliquando audivimus eos, quos deprædati sunt, excæcasse. Occisos auferunt luci, non vivis auferunt lucem.

IX. Nos interim si quando vestros tenemus, cum magna dilectione servamus illæsos, loquimur illis, et legimus omnia, quibus error ipse convincitur, qui fratres a fratribus separat, facimus quod Dominus per Isaïam prophetam præcepit, dicens: « Audite qui pa» vetis verbum Domini; dicite, Fratres nostri estis, his » qui vos oderunt, et qui vos execrantur ut nomen Domini » honorificetur, et appareat illis in jucunditate; ipsi autem » erubescant [1].» Ac sic aliquos eorum considerantes evidentiam veritatis, et pulchritudinem pacis, non baptismo quem jam sicut regalem caracterem tanquam desertores acceperant, sed fidei quæ illis defuit, et Spiritus sancti charitati et Christi corpori sociamus. Scriptum est enim, « Fide mundans corda eorum [2]: » itemque scriptum est, « Charitas cooperit multitudinem peccatorum [3]. » Si autem vel nimia duritia, vel pudore non ferentes eorum insultationem, cum quibus contra nos tam multa falsa jactabant, et tam multa mala excogitabant; vel magis timore, ne qualia nobis antea faciebant, talia nobiscum jam patiantur, unitāti Christi consentire noluerint, sicut illæsi retenti sunt, sic a nobis dimittuntur illæsi: hoc quantum possumus monemus, etiam laïcos nostros ut eos

[1] Isaï. LXVI, 5. — [2] Act. XV, 19. — [3] I Petr. IV. 8.

illæsos teneant, et nobis corripiendos instruendosque perducant. Sed aliqui nos audiunt, et si possunt faciunt. Alii cum illis quemadmodum cum latronibus agunt, quia eos revera tales patiuntur. Aliqui ictus eorum suis corporibus imminentes feriendo repellunt; ne ab eis ante feriantur. Aliqui apprehensos judicibus offerunt, nec nobis intercedentibus eis parcunt, dum ab eis pati mala immania pertimescunt. In quibus omnibus illi non deponunt facta latronum, et honorem sibi exigunt Martyrum.

X. Hoc est ergo desiderium nostrum, quod tuæ gravitati per has litteras, et per fratres, quos misimus, allegamus. Primum si fieri potest, ut cum episcopis nostris pacifice conferatis, ut in quibus fuerit inventus, non homines, sed error ipse tollatur; ut homines non puniantur, sed corrigantur; ut vos modo conveniatis, quia eorum conventionem antea contempsistis. Quanto melius enim hoc inter vos facitis, ut quod egeritis conscriptum et subscriptum Imperatori mittatis, quam ut hoc apud terrenas potestates fiat, quæ non possunt nisi jam datis contra vos legibus inservire? Vestri enim collegæ qui navigaverant apud præfectos dixerunt se audiri venisse (26). Et nominaverunt sanctum patrem nostrum catholicum episcopum Valentinum, qui tunc in comitatu erat, dicentes cum illo se velle audiri: quod eis non poterat judex concedere, qui jam secundum leges, quæ contra vos constitutæ sunt, judicabat; nec ille episcopus ita venerat, aut aliquod tale mandatum a suis episcopis acceperat. Quanto ergo melius ipse Imperator, qui non est eisdem legibus subditus, et qui habet in potestate alias leges ferre, cum ei collatio vestra fuerit recitata, de tota ipsa causa poterit judicare, quamvis jam olim dicta fuerit terminata? Sed ideo vos conferre volumus, non ut causa iterum finiatur; sed ut eis qui nesciunt jam finita

monstretur. Quod si hoc facere vestri episcopi voluerint, quid inde perditis, et non potius acquiritis, quia voluntas vestra innotescit, ne diffidentia merito reprehendatur? An forte putatis non licere fieri, cum non vos lateat, quod Dominus Christus etiam cum diabolo de Lege locutus est[1]; quod cum Paulo apostolo non solum Judæi[2], sed etiam de hæresi Stoïcorum et Epicureorum philosophi gentium contulerunt? An forte istæ leges Imperatoris, vos non permittunt nostros episcopos convenire? Ecce interim episcopos vestros, qui sunt in regione Hipponensi, ubi a vestris tanta mala patimur, convenite. Quanto enim licentius et liberius ad nos, per vestros vestra scripta, quam eorum arma perveniunt?

XI. Postremo per istos ipsos fratres nostros, quos ad vos misimus, talia rescribite. Si autem et hoc non vultis, saltem cum vestris a quibus talia patimur nos audite. Ostendite nobis veritatem, pro qua vos pati dicitis persecutionem, cum patiamur nos vestrorum tantam crudelitatem. Si enim nos esse in errore conviceritis, forte concedetis nobis ut non rebaptizemur a vobis, justum existimantes, ut nobis hoc præstetis, qui baptizati sumus ab eis, quos nullo judicio damnastis, quod præstitistis eis, quos Felicianus Mustitanus, et Prætextatus Assuritanus per tam longum tempus baptizaverant, quando eos per judicum jussa de basilicis pellere conabamini, quia Maximiano communicabant, cum quo a vobis in concilio Bagaïtano expresse nominatimque damnati sunt. Quæ omnia Gestis judicialibus et municipalibus demonstramus, ubi et ipsum concilium vestrum allegastis, dum vultis judicibus ostendere, quod schismaticos vestros de basilicis pelleretis. Et tamen qui ab ipso semine Abra-

[1] Matth. IV. — [2] Act. XVII, 18.

bæ[1], in quo omnes gentes benedicuntur, schisma fecistis, de basilicis pelli non vultis, non per judices, sicut schismaticis vestris vos fecistis, sed per ipsos reges terræ, qui completa prophetia Christum adorant, apud quos Cæcilianum accusantes victi recessistis.

XII. Si autem nec audire nec docere nos vultis; venite aut mittite nobiscum in regionem Hipponensium, qui videant armatum exercitum vestrum; quamvis nullus miles numero armorum suorum calcem et acetum addidit ad oculos barbarorum. Si neque hoc vultis, saltem scribite ad illos, ut jam ista non faciant, ut jam se a cædibus nostris, a rapinis, ab excæcatione compescant. Nolumus dicere, damnate illos. Vos enim videritis quomodo vos non inquinent, quos modo ostendimus in vestra communione latrones, et nos inquinent quos nunquam potuistis ostendere traditores. Ex his omnibus eligite quod volueritis. Si autem querelas nostras contempseritis nos minime pœnitebit ordine pacifico agere voluisse. Aderit Dominus Ecclesiæ suæ, ut vos potius humilitatem nostram contempsisse pœniteat.

[1] Gen. XXII, 18.

EPISTOLA LXXXIX[1].

Domino dilectissimo et honorabili ac suscipiendo filio FESTO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Festo, docens recte legibus reprimi Donatistas : et indicans in regione Hipponensi nondum eos Festi litteris correctos, sed adhuc intolerabiliter grassari.

I. SI pro errore homines et damnabili dissensione et convicta modis omnibus falsitate tanta præsumunt, ut eorum salutem requirenti catholicæ Ecclesiæ tam audacter insidiari minarique non cessent ; quanto magis æquum est, et oportet eos, qui pacis et unitatis Christianæ asserunt veritatem omnibus etiam dissimulantibus et cohibentibus manifestam, satagere instanter atque impigre, non solum pro eorum munimine qui jam catholici sunt, verumetiam pro eorum correctione qui nondum sunt? Nam si pertinacia insuperabiles vires habere conatur, quantas decet habere constantiam, quæ in eo bono, quod perseveranter atque infatigabiliter agit, et Deo placere se novit, et procul dubio non potest hominibus prudentibus displicere ?

II. Quid autem infelicius atque perversius, sicut Donatistæ faciunt, qui se persecutionem perpeti gloriantur, quam de coërcitione iniquitati suæ non solum nescire confundi, sed etiam velle laudari ignorantes cæcitate mirabili,

[1] Alias CLXVII. quæ autem 89 erat, nunc 157. — Scripta circa idem tempus.

vel animositate damnabili se scire dissimulantes, quod martyres veros non faciat pœna sed causa? Et hoc quidem adversus eos dicerem, quos sola caligo hæretici erroris involveret. pro quo sacrilegio pœnas dignissimas luerent, nec tamen ulla quemquam violenta insania lædere auderent. Adversus autem istos quid dicam, quorum tam perniciosa perversitas, vel damnorum terrore coërcetur, vel docetur exilio quam ubique diffusa sit Ecclesia sicut futura prædicta est, quam malunt oppugnare quam agnoscere? Etsi ea quæ per misericordissimam disciplinam patiuntur, comparentur, eis factis, quæ furiosa temeritate committunt, quis non videat, qui magis persecutores vocandi sunt? Quanquam filii mali eo tantum quo perdite vivunt, etiamsi nullas violenter inferant manus, parentum pietatem gravius persequuntur, quam cum illos pater aut mater, quanto amplius diligunt, tanto amplius ad bonam vitam sine ulla dissimulatione compellunt.

III. Extant publicorum monumentorum firmissima documenta, quæ potes legere, si volueris, imo peto et hortor ut legas; quibus probatur quod majores eorum, qui primi se ab Ecclesiæ pace diviserunt, ultro per Anulinum tunc proconsulem apud Constantinum imperatorem accusare ausi sunt Cæcilianum. In quo utique judicio si vicissent qui erat Cæcilianus ab Imperatore passurus, nisi quod in istos postea quam victi sunt pronuntiavit? Sed videlicet si eis accusantibus atque superantibus Cæcilianus ejusque collegæ pellerentur sedibus, quas tenebant, vel etiam in sua conspiratione durantes gravius punirentur; (neque enim poterat victos et resistentes regia censura contemnere) tunc isti provisionem suam et pro Ecclesia sollicitam curam prædicandam laudibus ventilarent. Nunc autem quia ipsi superati sunt, quia ea, quæ intendebant, probare minime potuerunt, si quid pro sua ini-

quitate patiuntur, persecutionem vocant; nec tantum furorem perditum minime reprimunt, verumetiam honorem martyrum quærunt : quasi vero Christiani catholici Imperatores adversus eorum pertinacissimam iniquitatem aliud sequantur quam Constantini judicium, apud quem ultro Cæciliani accusatores fuerunt, cujus auctoritatem omnibus transmarinis episcopis prætulerunt, ut non ad illos, sed ad illum Ecclesiæ causam deferrent; ut ab eo datum in urbe Roma episcopale judicium, in quo primum victi sunt, rursus apud illum accusarent; ut ab altero apud Arelatum dato episcopali judicio ad illum appellarent : apud quem tamen novissime superati, in sua perversitate permanserunt. Puto quod ipse diabolus, si auctoritate judicis, quem ultro elegerat, toties vinceretur, non esset tam impudens ut in ea causa persisteret.

IV. Sed hæc humana judicia deputentur, et circumveniri ac falli, vel etiam corrumpi potuisse dicantur. Cur ergo adhuc accusatur Christianus orbis terrarum, et nescio quibus traditorum criminibus infamatur, qui utique nec potuit nec debuit nisi electis judicibus potius quam victis litigatoribus credere? Habent apud Deum illi judices causam suam sive bonam sive malam : quid fecit Ecclesia toto orbe diffusa, quæ non ob aliud ab istis rebaptizanda censetur, nisi quia in ea causa, in qua quid veri esset judicare non potuit, eis potius qui judicare potuerunt, quam eis qui nec superati cesserunt, credendum putavit? O magnum crimen omnium gentium, quas in semine Abrahæ benedicendas promisit Deus [1], et sicut promisit exhibuit! quæ cum una voce dixerint, Quare nos vultis rebaptizare? Respondetur eis, Quia nescitis qui fuerint in Africa sanctorum codicum traditores, et in eo quod nesciebatis, judicibus magis quam accusatoribus

[1] Gen. XXII, 18.

credere voluistis. Si crimen alienum non gravat quemquam, quid pertinet ad orbem terrarum quod in Africa quisque commisit? Si crimen incognitum non gravat quemquam unde potuit orbis terrarum cognoscere vel crimen judicum vel reorum? Judicate qui cor habetis. Hæc est hæretica justitia, ut quia orbis terrarum non damnat crimen incognitum pars Donati damnet orbem terrarum inauditum. Sed sane sufficit orbi terrarum tenere promissiones Dei, et in se videre compleri quod Prophetæ tanto ante cecinerunt; in eisdem Scripturis agnoscere Ecclesiam, ubi et rex ejus Christus agnoscitur. Ubi enim de Christo talia prædicta sunt, qualia completa in Evangelio legimus, illic prædicta sunt de Ecclesia, qualia compleri toto orbe jam cernimus.

V. Nisi forte quemquam prudentium permovebit, quod de baptismo solent dicere, tunc esse verum baptismum Christi, cum ab homine justo datur, cum et hinc teneat orbis terrarum evidentissimam et evangelicam veritatem, ubi Joannes ait : « Qui me misit baptizare in aqua, ipse » mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem » quasi columbam, et manentem super eum, ipse est qui » baptizat in Spiritu sancto[1]. » Unde secura Ecclesia spem non ponit in homine, ne incidat in illam sententiam in qua scriptum est : « Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine[2]. » sed spem suam ponit in Christo, qui sic accepit formam servi, ut non amitteret formam Dei, de quo dictum est : « Ipse est qui baptizat. » Proinde homo quilibet minister baptismi ejus, qualemcumque sarcinam portet, non iste, sed super quem columba descendit, ipse est qui baptizat. Illos autem vana sentientes, tanta absurditas sequitur, ut quo ab ea fugiant non inveniant. Cum enim fateantur ratum et verum esse baptismum,

[1] Joan. I, 33. — [2] Jerem. XVII, 5.

quando baptizat apud eos aliquis criminosus, cujus crimina latent; dicimus eis, Quis tunc baptizat? nec habent quid respondeant nisi, Deus: neque enim possunt dicere quod homo adulter quemquam sanctificet. Quibus respondemus. Si ergo cum baptizat homo justus manifestus, ipse sanctificat; cum autem baptizat homo iniquus occultus, tunc non ipse, sed Deus sanctificat, optare debent qui baptizantur, ab occultis malis hominibus potius baptizari, quam a manifestis bonis. Multo enim eos melius Deus, quam quilibet homo justus sanctificat. Quod si absurdum est, ut quisque baptizandus optet ab occulto adultero potius baptizari, quam a manifesto casto, restat utique ut quilibet ministrorum hominum accesserit, ideo ratus sit baptismus, quia super qusm descendit columba, ipse baptizat.

VI. Et tamen cum tam perspicua veritas aures et corda hominum feriat, tanta quosdam malæ consuetudinis vorago submersit, ut omnibus auctoritatibus rationibusque resistere, quam consentire malint. Resistunt autem duobus modis, aut sæviendo aut pigrescendo. Quid igitur hic faciat Ecclesiæ medicina, salutem omnium materna charitate conquirens, tanquam inter phreneticos et lethargicos æstuans? Numquid contemnere, numquid desistere vel debet vel potest? Utrisque sit necesse est molesta, quia neutris est inimica. Nam et phrenetici nolunt ligari, et lethargici nolunt excitari: sed perseverat diligentia charitatis, phreneticum castigare, lethargicum stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur; ambo molestati, quandiu ægri sunt indignantur, sed ambo sanati gratulantur.

VII. Denique non sicut putant, et sicut jactant, tales eos suscipimus quales fuerunt, sed omnino mutatos; quia esse catholici non incipiunt, nisi hæretici esse destite-

rint. Neque enim sacramenta eorum nobis inimica sunt, quæ cum illis nobis sunt communia; quia non humana sunt, sed divina. Proprius eorum error auferendus est. quem male imbiberunt, non sacramenta quæ similiter acceperunt. quæ ad pœnam suam portant et habent. quanto indignius habent, sed tamen habent. Errore itaque derelicto, separationis pravitate correcta, ab hæresi ad Ecclesiæ pacem transeunt quam non habebant, sine qua illis perniciosum fuerat quod habebant. Sed si cum transeunt, ficti sunt, non est hoc jam nostrum sed Dei judicium. Et tamen quidam cum ficti putarentur, quoniam jussionis ad nos terrore transierunt, tales posterius in nonnullis tentationibus inventi sunt, ut quibusdam veteribus catholicis præferrentur. Non ergo nihil agitur, cum instanter agitur. Neque enim solis humanis terroribus murus duræ consuetudinis expugnatur; sed etiam divinis auctoritatibus atque rationibus fides et intelligentia mentis instruitur.

VIII. Quæ cum ita sint, noverit benignitas tua homines vestros, qui in regione Hipponensi sunt, adhuc esse Donatistas, nec apud eos quidquam valuisse tuas Litteras. Cur autem non valuerint, non opus est scribere; sed mitte aliquem tuorum, vel domesticorum, vel amicorum, cujus hoc fidei possis injungere, qui non ad ea loca, sed ad nos primitus veniat illis omnino nescientibus, et nobiscum primitus consilio pertractato, quod agendum Domino adjuvante visum fuerit, agat. Neque enim tantum pro eis agimus cum hoc agimus, sed etiam pro nostris jam factis catholicis, quibus illorum vicinitas sic infesta est, ut contemni a nobis nullo modo possit. Et hoc quidem breviter scribere poteram, sed volui te habere aliquid Litterarum nostrarum, quo rationem curæ meæ non solum ipse cognosceres, sed etiam cuicumque

dissuadenti ne tuorum correctioni operam instanter impendas, nobisque detrahenti quod talia velimus, habeas quod respondeas. Quod si superfluo feci, quod jam ista vel didiceras, vel ipse cogitaveras, aut onerosus fui quod curis publicis tam occupato prolixam Epistolam ingessi, peto des veniam, dum tamen quod suggessi et rogavi non spernas : sic te tueatur misericordia Dei.

EPISTOLA XC[1].

Domino insigni et merito suscipiendo fratri AUGUSTINO episcopo NECTARIUS.

Augustino Nectarius paganus, agens ut suis civibus coloniæ Calamensis condonentur, quæ expetendæ erant ab ipsis pœnæ, non modo violati Cæsaris edicti recentissimi prohibentis ne sacra solemnia idolis fierent, sed etiam injuriarum quibus ipsi sacrorum suorum occasione Christianos affecerant.

« QUANTA sit charitas patriæ, quoniam nosti, prætereo. Sola est enim quæ parentum jure vincat affectum. Cui si ullus esset consulendi modus aut finis bonis, digne jam ab ejus muneribus meruimus excusari. Sed quoniam crescit in dies singulos dilectio et gratia civitatis, quantumque ætas fini proxima est, tantum incolumem ac florentem relinquere patriam cupimus, idcirco gaudeo primum quod apud instructum disciplinis omnibus virum mihi hic est sermo institutus. In Calamensi colonia multa

[1] Alias CCI. quæ autem 90 erat, nunc 175. — Scripta forte an. 408, post 1. diem Junii.

sunt, quæ merito diligamus, vel quod in ea geniti sumus, vel quod eidem magna contulisse videmur officia. Hæc ergo, domine præstantissime et merito suscipiende, non levi populi sui erratu prolapsa est Quod quidem si juris publici rigore metiamur, debet plecti severiori censura. Sed episcopum fas non est, nisi salutem hominibus impertire, et pro statu meliore causis adesse, et apud omnipotentem Deum veniam aliorum mereri delictis. Quamobrem quanta possum supplicatione deposco, ut si defendenda res est[1], innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. Præsta hoc quod secundum naturam tuam pervides postulari. De damnis facilis potest haberi taxatio, tantum supplicia deprecamur. Acceptior Deo vivas, domine insignis et merito suscipiende frater. »

EPISTOLA XCI[2].

Domino eximio meritoque honorabili fratri NECTARIO AUGUSTINUS.

Invehitur Augustinus in Paganorum sacra, et injurias Christianis recens illatas a Calamensibus enumerat; ostendens ipsorum saluti benignius longe consultum iri, si non impunito eo scelere ad audenda similia provocentur.

1. JAM senio frigescentibus membris, fervere animum tuum patriæ charitate, nec miror, et laudo teque non tantum tenere memoriter, verumetiam vita ac moribus demonstrare, quod nullus sit patriæ consulendi modus

[1] *Forte* non est. — [2] Alias ccii. quæ autem 91 erat, nunc 182. — Scripta eod. an. circa initium Augusti.

aut finis bonis, non invitus, imo etiam libens accipio. Unde supernæ cujusdam patriæ, in cujus sancto amore pro nostro modulo inter eos, quibus ad illam capessendam consulimus, periclitamur atque laboramus talem etiam te ipsum civem habere vellemus, ut ejus portiunculæ in hac terra peregrinanti, nullum consulendi modum finemque censeres, tanto effectus melior, quanto meliori civitati officia debita prærogares, in ejus æterna pace nullum gaudendi finem inventurus, cujus ad tempus laboribus nullum tibi finem statueres consulendi.

II. Verum hoc donec fiat, (neque enim desperandum est, illam te patriam posse acquirere, vel jam acquirendam prudentissime cogitare, ad quam te pater etiam, qui in ista genuit, antecessit; hoc ergo donec fiat, da nobis veniam, si propter patriam nostram, quam cupimus nunquam relinquere, contristamus patriam tuam, quam cupis florentem relinquere. De cujusquidem floribus, si cum tua prudentia disputemus, non est verendum ne tibi difficile persuadeatur, aut vero etiam non facile occurrat, quemadmodum florere civitas debeat. Commemoravit Poëta ille vestrarum clarissimus litterarum quosdam flores Italiæ, sed nos in vestra patria non tam experti sumus, quibus floruerit terra illa viris, quam quibus arserit armis : imo vero non armis, sed flammis; nec arserit, sed incenderit. Quod tantum scelus si fuerit impunitum, nulla digna correctione pravorum, florentem te patriam putas relicturum? o flores non plane fructuum, sed spinarum! Compara nunc utrum malis florere patriam tuam pietate, an impunitate, correctis moribus, an securis ausibus. Compara ista, et vide utrum in patriæ tuæ amore nos vincas; utrum eam magis veriusque cupias florere quam nos.

III. Intuere paululum ipsos de Republica libros unde

illum affectum amantissimi civis ebibisti, quod nullus sit patriæ consulendi modus, aut finis bonis. Intuere, obsecro te, et cerne quantis ibi laudibus frugalitas et continentia prædicetur, et erga conjugale vinculum fides, castique honesti ac probi mores, quibus cum præpollet civitas, vere florere dicenda est. Hi autem mores in Ecclesiis toto orbe crescentibus, tanquam in sanctis auditoriis populorum docentur atque discuntur, et maxime pietas, qua verus et verax colatur Deus; qui hæc omnia, quibus animus humanus divinæ societati ad inhabitandam æternam cœlestemque civitatem instruitur et aptatur non solum jubet aggredienda, verum etiam donat implenda. Inde est quod deorum multorum falsorumque simulacra, et prædixit eversum iri, et præcepit everti. Nihil enim homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum deorum imitatio, quales describuntur et commendantur litteris eorum.

IV. Denique illi doctissimi viri, qui rempublicam civitatemque terrenam, qualis eis esse debere videbatur, magis domesticis disputationibus requirebant, vel etiam describebant, quam publicis actionibus instituebant atque formabant, egregios atque laudabiles, quos putabant homines, potius quam deos suos imitandos proponebant erudiendæ indoli juventutis. Et revera Terentianus ille adolescens, qui spectans tabulam pictam in pariete[1], ubi pictura inerat de adulterio regis deorum libidinem, qua rapiebatur, stimulis etiam tantæ auctoritatis accendit, nullo modo in illud flagitium vel concupiscendo laberetur, vel perpetrando immergeretur, si Catonem maluisset imitari quam Jovem: sed quo pacto id faceret, cum in templis adorare cogeretur Jovem potius quam Catonem? Verum hæc ex comœdia, quibus im-

[1] In Eunucho Act. 3 scen. 5.

piorum luxus et sacrilega superstitio convinceretur, proferre forsitan non debemus. Lege vel recole in eisdem libris quam prudenter disseratur, nullo modo potuisse scriptiones et actiones recipi comœdiarum, nisi mores recipientium consonarent : ita clarissimorum virorum in Republica excellentium, et de Republica disputantium auctoritate firmatur, nequissimos homines fieri deorum imitatione pejores, non sane verorum, sed falsorum atque fictorum.

V. At enim illa omnia, quæ antiquitus de vita deorum moribusque conscripta sunt, longe aliter sunt intelligenda atque interpretanda sapientibus. Ita vero in templis populis congregatis recitari hujuscemodi salubres interpretationes heri et nudius tertius audivimus. Quæso te siccine cæcum est humanum genus adversus veritatem, ut tam aperta et manifesta non sentiat? Tot locis pingitur, funditur, tunditur, sculpitur, scribitur, legitur, agitur, cantatur, saltatur Jupiter, adulteria tanta committens : quantum erat ut in suo saltem Capitolio ista prohibens legeretur? Hæc mala dedecoris, impietatisque plenissima, si nemine prohibente in populis ferveant, adorentur in templis, rideantur in theatris, cum his victimas immolant vastetur pecus etiam pauperum, cum hæc histriones agunt et saltant effundantur patrimonia divitum, civitates florere dicuntur? Horum plane florum non terra fertilis, non aliqua opulens virtus, sed illa dea Flora digna mater inventa est, cujus ludi scenici tam effusiore et licentiore turpitudine celebrantur, ut quivis intelligat quale dæmonium sit, quod placari aliter non potest, nisi illic non aves, non quadrupedes, non denique sanguis humanus, sed multo scelestius pudor humanus tanquam immolatus intereat.

VI. Hæc dixi propter quod scripsisti, quantum tibi

ætas fini proxima est, cupere te, ut patriam tuam incolumem ac florentem relinquas. Tollantur illa omnia vana et insana, convertantur homines ad verum Dei cultum moresque castos et pios, tunc patriam tuam florentem videbis, non opinione stultorum, sed veritate sapientium, cum hæc patria carnalis generationis tuæ, portio fuerit illius patriæ, cui non corpore, sed fide nascimur; ubi omnes sancti et fideles Dei post labores velut hyemales vitæ hujus, intermina æternitate florebunt. Nobis itaque cordi est, neque christianam amittere mansuetudinem, neque perniciosum cæteris imitationis exemplum in illa civitate relinquere. Quomodo id agamus, aderit Deus, si eis non ita graviter indignetur. Alioquin et mansuetudo, quam servare cupimus, et disciplina, qua uti moderate nitimur, impediri potest, si Deo aliud in occulto placet, sive judicanti hoc tantum malum flagello acriore plectendum, sive etiam vehementius irascenti, si non correctis, nec ad se conversis, ad tempus esse voluerit impunitum.

VII. Præscribit nobis quodam modo prudentia tua de persona episcopali, et dicis patriam tuam non levi populi sui errato prolapsam : quod quidem si juris publici rigore metiamur, debet plecti severiore censura : « Sed episcopum, inquis, fas non est nisi salutem hominibus impertire, et pro statu meliore causis adesse, et apud omnipotentem Deum veniam aliorum mereri delictis. » Hoc omnino servare conamur : ut severiore censura nemo plectatur, neque a nobis, neque ab alio ullo intercedentibus nobis; et salutem hominibus cupimus impertire, quæ posita est in recte vivendi felicitate, non in male faciendi securitate. Veniam quoque non tantum nostris, verum et aliorum instamus delictis mereri, quod impetrare nisi pro correctis omnino non possumus. Adjungis etiam et dicis, « Quanta possum supplicatione deposco,

ut si defendenda res est, innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. »

VIII. Accipe breviter quæ commissa sint, et noxios ab innocentibus ipse discerne. Contra recentissimas leges (27), Kalendis Juniis festo paganorum sacrilega solemnitas agitata est, nemine prohibente, tam insolenti ausu, ut quod nec Juliani temporibus factum est, petulantissima turba saltantium in eodem prorsus vico ante fores transiret ecclesiæ. Quam rem illicitissimam atque indignissimam clericis prohibere tentantibus, ecclesia lapidata est. Deinde post dies ferme octo, cum leges notissimas episcopus ordini replicasset, et dum ea quæ jussa sunt, velut implere disponunt, iterum ecclesia lapidata est. Postridie nostris ad imponendum perditis metum, quod videbatur apud Acta dicere volentibus publica jura negata sunt. Eodemque ipso die, ut vel divinitus terrerentur, grando lapidationibus reddita est; qua transacta continuo tertiam lapidationem, et postremo ignes ecclesiasticis tectis atque hominibus intulerunt; unum servorum Dei, qui oberrans occurrere potuit, occiderunt, cæteris partim ubi potuerant latitantibus, partim qua potuerant fugientibus, cum interea contrusus atque coarctatus quodam loco se occultaret episcopus, ubi se ad mortem quærentium voces audiebat sibique increpantium quod eo non invento gratis tantum perpetrassent scelus. Gesta sunt hæc ab hora ferme decima usque ad noctis partem non minimam. Nemo compescere, nemo subvenire tentavit illorum, quorum esse gravis posset auctoritas, præter unum peregrinum, per quem et plurimi servi Dei de manibus interficere conantium liberati sunt, et multa extorta prædantibus; per quem clarum factum est; quam facile illa vel omnino non fierent, vel cœpta desisterent, si cives, maximeque primates ea fieri perficique vetuissent.

IX. Proinde in universa illa civitate non innocentes a nocentibus, sed minus nocentes a nocentioribus poteris fortasse discernere. Nam in parvo peccato illi sunt, qui metu deterriti, maximeque ne offenderent eos, quos in illo oppido plurimum posse, et inimicos Ecclesiæ noverant, opem ferre non ausi sunt: scelerati autem omnes, quibus etsi non facientibus, neque immittentibus, tamen volentibus ista commissa sunt: sceleratiores, qui commiserunt; sceleratissimi, qui immiserunt. Sed de immissione suspicionem putemus esse non veritatem, nec ea discutiamus, quæ nisi tormentis eorum, per quos inquiruntur, inveniri omnino non possunt. Demus etiam veniam timori eorum, qui potius Deum pro episcopo et servis ejus deprecandum, quam potentes inimicos Ecclesiæ offendendos esse putaverunt. Quid eos qui restant, nulla-ne censes disciplina coërcendos, et proponendum existimas impunitum tam immanis furoris exemplum? Non præterita vindicando pascere iram nostram studemus; sed misericorditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali, ubi et per Christianos non solum mansuete, verumetiam utiliter salubriterque plectantur. Habent enim quod corpore incolumi vivunt, habent unde vivunt, habent unde male vivunt. Duo prima salva sint, ut quos pœniteat sint; hoc optamus, hoc quantum in nobis est, etiam impensa opera instamus. Tertium vero, si Deus voluerit, tanquam putre noxiumque resecari, valde misericorditer puniet. Si autem vel amplius voluerit, vel ne hoc quidem permiserit; altioris et profecto justioris consilii ratio penes ipsum est: a nobis curam officiumque oportet impendi, quousque videre conceditur, deprecantibus eum, ut animum nostrum approbet, quo cunctis volumus esse consultum,

nihilque fieri sinat per nos, quod et nobis et Ecclesiæ suæ non expedire longe melius novit ipse quam nos.

X. Modo cum apud Calamam essemus, ut nostri in tam gravi dolore vel consolarentur afflicti, vel sedarentur accensi, quantum potuimus quod in tempore oportuisse existimavimus, cum Christianis egimus. Deinde etiam ipsos paganos, mali tanti caput et causam, petentes ut ab eis videremur, admisimus, ut hac occasione admoneremus eos, quid facere deberent, si saperent, non tantum pro removenda præsenti sollicitudine, verum etiam pro inquirenda salute perpetua. Multa a nobis audierunt, multum etiam ipsi rogaverunt: sed absit ut tales servi simus, quos ab eis rogari delectet, a quibus noster Dominus non rogatur. Unde pervides pro vivacitate mentis tuæ, ad hoc esse nitendum servata mansuetudine, et moderatione christiana, ut aut cæteros deterreamus eorum imitari perversitatem, aut cæteros optemus eorum imitari correctionem. Damna quæ illata sunt, vel tolerantur a Christianis, vel resarciuntur per Christianos. Animarum nos lucra, quibus acquirendis cum periculo etiam sanguinis inhiamus, et in loco illo quæstiosius provenire, et aliis locis illo exemplo non impediri desideramus. Dei misericordia nobis præstet de tua salute gaudere.

EPISTOLA XCII[1].

Dominæ eximiæ et merito præstantissimæ, atque in Christi charitate honorandæ filiæ ITALICÆ (28), AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Augustinus Italicæ viduæ, consolans illam super obitu mariti, ac refellens eorum opinionem, qui dicebant, Deum videri oculis corporeis.

I. NON solum litteris tuis, verumetiam ipso referente qui pertulit, comperi multum te flagitare litteras meas, credentem quod ex eis consolationem habere plurimam possis. Tu itaque videris quid exinde capias, ego tamen eas negare vel differre non debui. Consoletur autem te fides et spes tua, et ipsa charitas quæ diffunditur in cordibus piorum per Spiritum sanctum, cujus nunc aliquid pro pignore accepimus, ut ipsam plenitudinem desiderare noverimus. Non enim te desolatam putare debes, cum in interiore homine habeas præsentem Christum per fidem in corde tuo: aut sic te contristari oportet, quemadmodum gentes quæ spem non habent, cum veracissima promissione speremus nos de hac vita, unde migraturi quosdam nostros migrantes non amisimus, sed præmisimus, ad eam vitam esse venturos, ubi nobis erunt quanto notiores, tanto utique chariores, et sine timore ullius discessionis amabiles.

II. Hic autem etsi conjux tuus, cujus abscessu vidua diceris, tibi notissimus erat, sibi tamen notior erat quam tibi. Et unde hoc, cum tu ejus corporalem faciem videres, quam ipse utique non videbat, nisi quia notitia nos-

[1] Alias VI. quæ autem 92 erat, nunc 176. — Scripta circa hoc tempus.

tri certior intus est, ubi nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: sed cum venerit Dominus, et illuminaverit abscondita tenebrarum, et manifestaverit cogitationes cordis, tunc nihil latebit proximum in proximo, nec erit quod suis quisque aperiat, abscondat alienis, ubi nullus erit alienus. Lux vero ipsa, qua illuminabuntur hæc omnia, quæ modo in cordibus recunduntur, qualis aut quanta sit, quis lingua proferat, quis saltem infirma mente contingat? Profecto lux illa Deus ipse est, quoniam « Deus lux est, et tenebræ in eo » non sunt ullæ[1], » sed lux mentium purgatarum, non istorum corporis oculorum. Erit ergo tunc mens idonea, quæ illam lucem videat, quod nunc nondum est.

III. Hoc autem oculus videre corporis neque nunc potest, neque tunc poterit. Omne quippe quod oculis corporis conspici potest, in loco aliquo sit necesse est, nec ubique sit totum, sed minore sui parte minorem locum occupet, et majore majorem. Non ita est Deus invisibilis et incorruptibilis, « Qui solus habet im» mortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem; quem » nemo hominum vidit nec videre potest[2]. » Per hoc enim videri ab homine non potest, per quod videt homo corpore corpora. Nam et si mentibus piorum esset inaccessibilis, non diceretur, « Accedite ad eum, » et illuminamini[3]: » et si mentibus piorum esset invisibilis, non diceretur, « Videbimus eum sicuti est[4]. » Nam perspice totam ipsam in Epistola Joannis sententiam; « Dilectissimi, inquit, filii Dei sumus, et nondum appa» ruit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit similes » ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est[5]. » In tantum ergo videbimus, in quantum similes ei erimus; quia et

[1] I Joan. I, 5.— [2] I Tim. VI, 16.— [3] Psal XXXIII, 6.— [4] I Joan. III, 2. — [5] Ibid.

nunc in tantum non videmus, in quantum dissimiles sumus. Inde igitur videbimus, unde similes erimus. Quis autem dementissimus dixerit, corpore nos vel esse, vel futuros esse similes Deo? In interiore igitur homine ista similitudo est; qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit illum. Et tanto efficimur similiores illi, quanto magis in ejus cognitione et charitate proficimus: « Quia etsi exterior homo noster corrumpi» tur, sed interior renovatur de die in diem[1] : » ita sane ut in hac vita quantuscumque provectus sit, longe absit ab illa perfectione similitudinis, quæ idonea erit ad videndum Deum, sicut dicit Apostolus, « Facie ad faciem[2]. » In quibus verbis certe si corporalem faciem voluerimus accipere, consequens erit, ut etiam Deus talem habeat faciem; et sit aliquod intervallum inter nostram et ipsius, cum eum videbimus facie ad faciem. Et si intervallum, utique finis, et membrorum habitus terminatus, et cætera absurda dictuque et cogitatu impia, quibus animalis homo, non percipiens quæ sunt spiritus Dei, fallacissimis vanitatibus luditur.

IV. Dicunt enim quidam eorum, qui talia garriunt, sicut ad me potuit pervenire, nos Deum videre nunc mente, tunc corpore, ita ut etiam impios eum pari modo asseverent esse visuros. Vide quantum in pejus profecerint, dum sine limite timoris vel pudoris, hac atque illac vagabunda fertur impunita loquacitas. Antea dicebant, carni suæ tantum hoc præstitisse Christum, ut corporeis oculis videret Deum : deinde addiderunt etiam, omnes Sanctos receptis in resurrectione corporibus, eodem modo Deum esse visuros : nunc jam istam possibilitatem etiam impiis donaverunt. Donent sane quantum volunt, et quibus volunt. Nam quis audeat contradicere

[1] 2 Cor. IV, 16. — [2] 1 Cor. XIII, 12.

hominibus de suo donantibus? « Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur[1]. » Tu autem cum his qui sanam doctrinam tenent, nihil istorum audeas usurpare de tuo: sed cum legis: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum » videbunt; » intellige impios non visuros: neque enim beati et mundi corde sunt impii. Item cum legis: « Vi» demus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem » facie ad faciem: » intellige inde nos tunc visuros facie ad faciem, unde videmus nunc per speculum in ænigmate. Hoc autem utrumque interioris hominis munus est, sive cum in ista peregrinatione adhuc per fidem ambulatur, in qua utitur speculo et ænigmate, sive in illa patria cum per speciem contemplabitur: pro qua visione positum est, « Facie ad faciem. »

V. Audiat caro carnalibus ebria cogitationibus: « Spi» ritus est Deus, et ideo qui adorant Deum, in spiritu et » veritate oportet adorare[2]. » Si adorare quanto magis videre? Quis enim audeat affirmare Dei substantiam corporaliter videri, cum eam noluerit corporaliter adorari? Sed argute sibi videntur dicere, et quasi interrogando premere: Potuit Christus carni suæ præstare, ut oculis corporeis videret Patrem, an non potuit? Ut si non potuisse responderimus, omnipotentiæ Dei nos derogasse proclament: si autem potuisse concesserimus, argumentationem suam ex nostra responsione concludant. Quanto jam tolerabilius desipiunt, qui carnem asserunt conversum iri in substantiam Dei, et hoc futuram esse quod Deus est, ut sic eam saltem videndo Deo faciant idoneam, nunc tanta diversitate dissimilem. Quam vanitatem credo istos abigere a fide sua, fortasse et ab auribus. Et tamen si interrogatione de hoc similiter urgeantur, possit-ne Deus hoc, an non efficere possit; utrum ejus potestati

[1] Joan. VIII, 44. — [2] Id. IV, 24.

detrahent, si non posse responderint, an hoc futurum fatebuntur, si posse concesserint? Quomodo ergo exirent de hoc laqueo alieno, sic exeant de suo. Deinde cur solis oculis corporeis Christi, hoc donum attributum esse contendunt, non etiam cæteris sensibus? Sonus ergo erit Deus, ut possit etiam auribus percipi? Et halitus erit, ut sentiri possit olfactu? Et liquor aliquis erit, ut possit et bibi? Et moles erit, ut possit et tangi? Non, inquiunt. Quid ergo? An illud potest Deus, et hoc non potest? Si non posse dixerint, cur derogant omnipotentiæ Dei? Si posse et nolle responderint, cur solis oculis favent, invident autem cæteris sensibus corporis Christi? An quousque volunt, desipiunt? Quanto nos melius, qui non eorum insipientiæ terminos figimus, sed ut desipiant prorsus, nolumus?

VI. Multa proferri possunt ad istam dementiam refutandam. Sed si aliquando irruerint auribus tuis, hæc interim eis lege, et quid respondeant non pigeat te rescribere ut potes. Ad hoc enim fide corda nostra mundantur, quia nobis fidei merces visio Dei promittitur. Quæ si per corporis oculos erit, frustra ad eam percipiendam Sanctorum animus exercetur: imo vero tam perverse sentiens animus non in se exercetur, sed totus in carne est. Ubi enim tenacius habitabit et fixius, nisi unde se Deum visurum esse præsumit? Quod certe quantum malum sit, intelligentiæ potius dimitto tuæ, quam longo sermone molior explicare. In protectione Domini semper habitet cor tuum. Domina eximia et merito præstantissima, atque Christi charitate honoranda filia? Honorabiles tecum nobisque in Domino dilectissimos filios tuos debito meritis vestris officio resaluta.

EPISTOLA XCIII[1].

Dilectissimo fratri VINCENTIO, AUGUSTINUS.

Augustinus Vincentii e schismate Rogotiano episcopi Cartennensis epistolam refellens dicit visum sibi fuisse aliquando, non vi cum hæreticis, sed verbo Dei et ratione agendum; verum sententiis aliorum exemplisque superatum mutasse sententiam, et arbitrari leges principum recte implorari adversus hostes fidei, modo id fiat animo corrigendi, non studio vindicandi: aliaque subjicit permulta contra pervicaciam et anabaptismum Donatistarum.

I. ACCEPI Epistolam, quam tuam esse mihi non incredibile visum est. Attulit enim eam, quem catholicum Christianum esse constaret, qui, ut opinor, mihi mentiri non auderet. Sed et si forte non sunt litteræ tuæ, ego ei qui scripsit rescribendum putavi. Nunc me potius quietis esse avidum et petentem, quam tunc cum me adolescentem, vivo adhuc Rogato cui successisti, apud Carthaginem noveras. Sed Donatistæ nimium inquieti sunt, quos per ordinatas a Deo potestates cohiberi atque corrigi mihi non videtur inutile. Nam de multorum jam correctione gaudemus, qui tam veraciter unitatem catholicam tenent atque defendunt, et a pristino errore se liberatos esse lætantur, ut eos cum magna gratulatione miremur. Qui tamen nescio qua vi consuetudinis, nullo modo mu-

[1] Alias XLVIII. quæ autem 93 erat, nunc 181. — Scripta circa hoc tempus.

tari in melius cogitarent, nisi hoc terrore perculsi, sollicitam mentem ad considerationem veritatis intenderent, ne forte si non pro justitia, sed pro perversitate et præsumptione hominum ipsas temporales molestias, infructuosa et vana tolerantia paterentur, apud Deum postea non invenirent nisi debitas pœnas impiorum, qui ejus tam lenem admonitionem, et paterna flagella contempserint : ac sic ista cogitatione dociles facti, non in calumniis e fabulis humanis, sed in divinis libris promissam per omnes gentes invenirent Ecclesiam, quam suis oculis reddi conspicerent, in quibus et Christum prænuntiatum, etiam non visum super cœlos esse minime dubitarent. Numquidnam ego istorum saluti invidere debebam, ut collegas meos ab hujusmodi paterna diligentia revocarem, per quam factum est, ut multos videamus accusare suam pristinam cæcitatem? qui cum super cœlos exaltatum Christum, etiam non videntes credebant; gloriam tamen ejus super omnem terram, etiam videntes negabant, cum Propheta utrumque una sententia tanta manifestatione complexus sit, dicens : « Exaltare super cœlos Deus, et » super omnem terram gloria tua[1]. »

II. Istos ergo atroces quondam inimicos nostros, pacem et quietem nostram variis violentiarum et insidiarum generibus graviter infestantes, si sic contemneremus et toleraremus, ut nihil omnino, quod ad eos terrendos ac corrigendos valere posset, excogitaretur et ageretur a nobis, vere malum pro malo redderemus. Si enim quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum, currere videret in præceps, nonne tunc potius malum pro malo redderet, si eum sic currere permitteret, quam si corripiendum ligandumque curaret? Et tamen tunc ei molestissimus, et adversissimus videretur, quando

[1] Psal. cvii, 6.

utilissimus et misericordissimus extitisset? Sed plane salute reparata tanto uberius ei gratias ageret, quanto sibi eum minus pepercisse sensisset. O si possem tibi ostendere, ex ipsis Circumcellionibus quam multos jam Catholicos manifestos habeamus, damnantes suam pristinam vitam et miserabilem errorem, quo se arbitrabantur pro Ecclesia Dei facere quidquid inquieta temeritate faciebant : qui tamen ad hanc sanitatem non perducerentur, nisi legum istarum, quæ tibi displicent, vinculis tanquam phrenetici ligarentur. Quid illud alterum genus morbi gravissimi eorum, qui turbulentam quidem audaciam non habebant. sed quadam vetusta socordia premebantur, dicentes nobis : Verum quidem dicitis, non est quod respondeatur; sed durum est nobis traditionem parentum relinquere : nonne salubriter regula temporalium molestiarum excutiendi erant, ut tanquam de somno lethargico emergerent, et in salutem unitatis evigilarent? Quam multi ex ipsis nunc nobiscum gaudentes pristinum pondus perniciosi sui operis accusant, et fatentur nos sibi molestos esse debuisse, ne tanquam mortifero somno, ita morbo veternosæ consuetudinis interirent.

III. At enim quibusdam ista non prosunt, Numquid ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? Tu non attendis nisi eos, qui ita duri sunt, ut nec istam recipiant disciplinam. De talibus enim scriptum est : « Frustra flagellavi filios vestros, » disciplinam non receperunt[1] : » puto tamen quia dilectione, non odio flagellati sunt. Sed debes etiam tam multos attendere, de quorum salute gaudemus. Si enim terrerentur, et non docerentur, improba quasi dominatio videretur. Rursus si docerentur et non terrerentur, vetustate consuetudinis obdurati ad capessendam viam salutis

[1] Jerem. II, 30.

pigrius moverentur : quandoquidem multi, quos bene novimus, reddita sibi ratione et manifestata divinis testimoniis veritate, respondebant nobis cupere se in Ecclesiæ catholicæ communionem transire, sed violentas perditorum hominum inimicitias formidare; quas quidem pro justitia et pro æterna vita utique contemnere debuerunt : sed talium infirmitas, donec firmi efficiantur, sustinenda est, non desperanda. Nec obliviscendum quod ipse Dominus adhuc infirmo Petro ait : « Non potes me modo » sequi, sequeris autem postea[1]. » Cum vero terrori utili doctrina salutaris adjungitur, ut non solum tenebras erroris lux veritatis expellat, verumetiam malæ consuetudinis vincula vis timoris abrumpat, de multorum, sicut dixi, salute lætamur, benedicentium nobiscum, et gratias agentium Deo quod sua pollicitatione completa, qua reges terræ Christo servituros esse promisit, sic curavit morbidos, sic sanavit infirmos.

IV. Non omnis qui parcit, amicus est : nec omnis qui verberat, inimicus. « Meliora sunt vulnera amici, quam » voluntaria oscula inimici [2]. » Melius est cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus justitiam negligat, quam esurienti panis frangitur, ut injustitiæ seductus acquiescat. Et qui phreneticum ligat, et qui lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis non potest amplius amare, quam Deus? Et tamen nos non solum docere suaviter, verumetiam salubriter terrere non cessat. Fomentis lenibus, quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum medicamentum tribulationis adjungens, exercet fame Patriarchas etiam pios et religiosos : populum contumacem pœnis gravioribus agitat : non aufert ab Apostolo stimulum carnis tertio rogatus, ut virtutem in

[1] Joan. XIII, 36. — [2] Prov. XXVII, 6.

infirmitate perficiat. Diligamus etiam inimicos nostros, quia hoc justum est, et hoc præcipit Deus, « ut simus » filii Patris nostri qui in cœlis est, qui facit solem suum » oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injus- » tos [1]. » Sed sicut ista dona ejus laudamus, ita etiam flagella ejus in eos, quos diligit, cogitemus.

V. Putas neminem debere cogi ad justitiam, cum legas patremfamilias dixisse servis : » Quoscumque inve- » neritis cogite intrare [2] : » cum legas etiam ipsum primo Saulum [3], postea Paulum, ad cognoscendam et tenendam veritatem, magna violentia Christi cogentis esse compulsum : nisi forte chariorem putas hominibus esse pecuniam, vel qualemlibet possessionem, quam lucem istam, quæ oculis carpitur. Hanc ille cœlesti prostratus voce subito amissam non recuperavit, nisi cum sanctæ incorporaretur Ecclesiæ. Et putas nullam vim adhibendam esse homini, ut ab erroris pernicie liberetur : cum ipsum Deum, quo nemo nos utilius diligit, certissimis exemplis hoc facere videas, et Christum audias dicentem « Nemo venit » ad me, nisi quem Pater attraxerit [4], » quod fit in cordibus omnium, qui se ad eum divinæ iracundiæ timore convertunt ; et noveris aliquando furem avertendis pecoribus pabulum spargere, et aliquando pastorem flagello ad gregem pecora errantia revocare.

VI. Nonne contumacem ancillam data sibi potestate, Sara potius affligebat [5] ? Et utique non eam, quam superius beneficio suo matrem fecerat, crudeliter oderat : sed in ea superbiam salubriter edomabat. Non autem ignoras, quod istæ duæ mulieres Sara et Agar, et duo filii earum Isaac et Ismaël, pro spiritalibus et carnalibus figurentur. Et cum legamus ancillam et filium ejus a Sara

[1] Matth. v, 45. — [2] Luc. xiv, 23. — [3] Act. ix, 5. — [4] Joan. vi, 44. — [5] Gen. xvi, 7.

passos graves molestias. Paulus tamen apostolus dicit, quod ab Ismaële persecutionem sit passus Isaac. « Sed sicut » tunc, inquit, ille qui erat secundum carnem, perseque- » batur eum, qui erat secundum spiritum, ita et nunc[1] : » ut qui possunt intelligant, magis Ecclesiam catholicam persecutionem pati superbia et impietate carnalium quos temporalibus molestiis atque terroribus emendare conatur. Quidquid ergo facit vera et legitima mater, etiamsi asperum amarumque sentiatur, non malum pro malo reddit; sed bonum disciplinæ, expellendo malum iniquitatis, apponit, non odio nocendi, sed dilectione sanandi. Cum boni et mali eadem faciunt, eademque patiuntur, non factis et pœnis, sed causis utque discernendi sunt. Pharao populum Dei duris laboribus atterebat[2]; Moyses eumdem populum impie agentem duris coërcitionibus affligebat[3] : similia fecerunt, sed non similiter prodesse voluerunt : ille dominatione inflatus, iste dilectione inflammatus est. Jezabel occidit Prophetas, Elias occidit pseudoprophetas[4] : puto quod diversa sint merita facientium, diversa passorum.

VII. Aspice etiam tempora Novi Testamenti, quando jam ipsa mansuetudo charitatis non solum in corde erat servanda, verumetiam in luce monstranda, quando Petri gladius in vaginam revocatur a Christo, et ostenditur non debuisse de vagina eximi nec pro Christo[5]. Legimus tamen non solum, quod ceciderunt Judæi Paulum apostolum, verumetiam quod ceciderunt et Græci pro Paulo apostolo Sosthenem Judæum[6]. nonne similitudo facti quasi utrosque conjungit, et tamen eos causæ dissimilitudo discernit[7]? Nempe Deus proprio Filio non pepercit,

[1] Galat. IV, 29. — [2] Exod. V, 9. — [3] Id. XXXII, 27. — [4] 3 Reg. XVIII, 4 et 40. — [5] Matth. XXVI, 52. — [6] Act. XIX, 23, et cap. 16-19, et XVIII, 17. — [7] Rom. VIII, 32.

sed pro nobis omnibus tradidit illum : nempe de Filio ipso dicitur : « Qui me dilexit, et tradidit semetipsum » pro me[1] : » nempe et de Judai dicitur, quod introïerit in eum Satanas, ut traderet Chrstum[2]. Cum ergo et Pater tradiderit Filium suum, et ipse Christus corpus suum, et Judas Dominum suum, cur in hac traditione Deus est pius, et homo reus, nisi quia in re una, quam fecerunt, causa non una est, ob quam fecerunt ? Tres cruces in loco uno erant; in una, latro liberandus; in alia, latro damnandus; in media, Christus, alterum liberaturus, alterum damnaturus : quid similius istis crucibus ? quid dissimilius istis pendentibus ? Traditus est Paulus includendus et colligandus[3], sed quolibet custode carceris pejor est utique Satanas; cui tamen ipse Paulus tradidit hominem[4] in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu. Et hic quid dicimus ? Ecce mitiori tradidit crudelis traditor, crudeliori tradidit misericors traditor. Discamus frater in similitudine operum discernere animos operantium, nec clausis oculis calumniemur, et benevolos pro nocentibus accusemus. Item cum ait idem Apostolus, tradidisse se quosdam Satanæ[5], ut dicerent non blasphemare, malum pro malo reddidit, an potius malos etiam per malum emendare, bonum opus esse judicavit ?

VIII. Si semper esset laudabile persecutionem pati, sufficeret Domino dicere : « Beatì qui persecutionem pa» tiuntur; » nec adderet : « Propter justitiam[6]. » Item si semper esset culpabile persecutionem facere, non scriptum esset in sanctis libris : « Detrahentem proximo suo » occulte, hunc persequebar[7]. » Aliquando ergo et qui eam patitur, injustus est, et qui eam facit, justus est. Sed

[1] Galat. II, 20. — [2] Joan. XIII, 2. — [3] Act. XVI, 23. — [4] I Cor. V. — [5] I Tim. I, 20. — [6] Matth. V, 10. — [7] Psal. C, 5.

plane semper, et mali persecuti sunt bonos, et boni persecuti sunt malos : illi nocendo per injustitiam, illi consulendo per disciplinam : illi immaniter, illi temperanter : illi servientes cupiditati, illi charitati. Nam qui trucidat, non considerat quemadmodum laniet : qui autem curat, considerat quemadmodum secet : ille enim persequitur sanitatem, ille putredinem. Occiderunt impii Prophetas, occiderunt impios et Prophetæ. Flagellaverunt Judæi Christum, Judæos flagellavit, et Christus. Traditi sunt Apostoli ab hominibus potestati humanæ, tradiderunt et Apostoli homines potestati Satanæ. In his omnibus quid attenditur, nisi quis eorum pro veritate, quis pro iniquitate, quis nocendi causa, qui emendandi?

IX. Non invenitur exemplum in evangelicis et apostolicis litteris, aliquid petitum a regibus terræ pro Ecclesia, contra inimicos Ecclesiæ. Qui negat non inveniri? Sed nondum implebatur illa prophetia : « Et nunc reges in- » telligite, erudimini qui judicatis terram ; servite Domino » in timore [1]. » Adhuc enim illud implebatur, quod in eodem Psalmo paulo superius dicitur : « Quare fremuerunt » gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges » terræ, et principes convenerunt in unum adversus Domi- » num, et adversus Christum ejus [2]. Verumtamen si facta præterita in propheticis libris figuræ fuerunt futurorum, in rege illo, qui appellabatur Nabuchodonosor, utrumque tempus figuratum est, et quod sub Apostolis habuit, et quod nunc habet Ecclesia. Temporibus itaque Apostolorum et Martyrum illud implebatur quod figuratum est, quando rex memoratus pios et justos cogebat adorare simulacrum, et recusantes in flammam mittebat. Nunc autem illud impletur quod paulo post in eodem rege figuratum est, cum conversus ad honorandum Deum ve-

[1] Psal. II, 10. — [2] Ibid. 1.

rum, decrevit in regno suo, ut quicumque blasphemaret Deum Sidrac, Misac, et Abdenago, pœnis debitis subjaceret [1]. Prius ergo tempus illius regis significabat priora tempora regum infidelium, quos passi sunt Christiani pro impiis : posterius vero tempus illius regis, significavit tempora posteriorum regum jam fidelium, quos patiuntur impii pro Christianis.

X. Sed plane in eis, qui sub nomine Christi errant seducti a perversis, ne forte oves Christi sint errantes et ad gregem taliter revocandæ sint, temperata severitas et magis mansuetudo servatur ut coërcitione exiliorum atque damnorum, admoneantur considerare quid, quare patiantur, et discant præponere rumoribus et calumniis hominum Scripturas quas legunt. Quis enim nostrum, quis vestrum non laudat leges ab Imperatoribus datas adversus sacrificia paganorum ? Et certe longe ibi pœna severior constituta est; illius quippe impietatis capitale supplicium est. De vobis autem corripiendis atque coërcendis, habita ratio est, quo potius admoneremini ab errore discedere, quam pro scelere puniremini. Potest enim fortasse etiam de vobis dici, quod ait Apostolus de Judæis : « Testimo- » nium illis perhibeo, quia zelum Dei habent, sed non se- » cundum scientiam. Ignorantes enim Dei justitiam, et » suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjec- » ti [2]. » Quid enim aliud et vos quam vestram justitiam vultis constituere, quando non dicitis justificari nisi eos, qui a vobis potuerint baptizari? In hac ergo apostolica sententia, quam de Judæis protulit, hoc distatis a Judæis, quod vos habetis sacramenta christiana, quibus illi adhuc carent. Cæterum ad hoc quod ait : « Ignorantes » Dei justitiam, et suam volentes constituere, et quod ze- » lum Dei habent, sed non secundum scientiam [3], » pares

[1] Dan. III, 96. — [2] Rom. X, 2. — [3] Ibid. 3.

estis omnino, exceptis duntaxat illis, quicumque in vobis sunt, scientes quid verum sit, et pro animositate suæ perversitatis, contra veritatem etiam sibi notissimam dimicantes. Horum quippe impietas, etiam idololatriam forsitan superat. Sed quia non facile convinci possunt (in animo namque latet hoc malum) omnes tanquam a nobis minus alieni, leniori severitate coërcemini. Et hoc quidem, vel de omnibus hæreticis, qui christianis sacramentis imbuuntur, et a Christi veritate sive unitate dissentiunt; vel Donatistis omnibus dixerim.

XI. Quod autem ad vos attinet, qui non solum cum illis communiter Donatistæ a Donato, verumetiam proprie Rogatistæ a Rogato appellamini, mitiores quidem esse videmini, quia cum Circumcellionum immanissimis gregibus non sævitis : sed nulla bestia, si neminem vulneret, propterea mansueta dicitur, quia dentes et ungues non habet. Sævire vos nolle dicitis; ego non posse arbitror. Ita enim estis numero exigui, ut movere vos contra adversarias vobis multitudines non audeatis, etsi cupiatis. Sed ponamus vos etiam nolle, quod non valetis; ponamus vos evangelicam sententiam, qua scriptum est, « Si » quis tibi voluerit tunicam tollere, et judicio tecum con» tendere ; dimitte illi et pallium [1], » sic intelligere, sic tenere, ut persequentibus vos non solum nulla injuria, verumetiam nullo jure resistendum putetis : hunc certe intellectum Rogatus auctor vester, aut non habuit, aut non implevit; qui de nescio quibus rebus, ut dicitis vestris, acerrima perseverantia, etiam forensi disceptatione conflixit. Cui si diceretur, Quis unquam Apostolorum in causa fidei, res suas judicio publico defendit? sicut tu in Epistola tua posuisti, « Quis unquam Apostolorum in causa fidei res alienas invasit? » nullum quidem in

[1] Matth. v, 40.

divinis Litteris hujus facti reperiret exemplum: sed tamen forte inveniret aliquam veram defensionem, si veram Ecclesiam retineret, et non sub Ecclesiæ veræ nomine impudenter aliquid possideret.

XII. Quod autem pertinet ad terrenarum potestatum jussa, contra schismaticos aut hæreticos vel impetranda vel exserenda, illi quidem a quibus vos separastis acerrimi fuerunt, et contra vos, quantum audire potuimus; et contra Maximianistas, quod Gestorum etiam certis documentis probamus: sed tamen nondum ab eis separati eratis (29), quando Juliano imperatore in sua petitione dixerunt, quod « Apud eum sola justitia locum haberet; » quem certe apostatam noverant, et idololatriis deditum sic videbant, ut aut justitiam esse idololatriam faterentur, aut se scelerate mentitos, negare non possent, ut apud eum dicerent solam locum habere justitiam, apud quem magnum locum cernerent habere idololatriam. Sed fuerit error in verbo, de facto ipso quid dicis? Si nihil justum ab Imperatore petendum est, cur a Juliano petitum est quod justum putatum est?

XIII. An hoc petendum est, ut sua quisque recuperet, non ut aliquem, quo ab Imperatore coërceatur, accuset? Interim et in suarum rerum recipiendarum repetitione ab apostolicis exemplis receditur; quia hoc fecisse nemo invenitur illorum. Sed tamen cum majores vestri ipsum Cæcilianum tunc ecclesiæ Carthaginensis episcopum, cui tanquam criminoso communicare noluerunt, apud principem Constantinum per Anulinum proconsulem accusaverunt, non res suas amissas repetiverunt, sed innocentem (sicut existimamus, et sicut ipse judiciorum exitus docuit) calumniose appetiverunt: quo quid sceleratius ab eis fieri potuit? Si autem (sicut falso arbitramini) vere criminosum judicandum terrenis po-

testatibus tradiderunt. quid nobis objicitis, quod vestrorum præsumptio primitus fecit: quod eos non argueremus quia fecerunt, si non animo invido et noxio, sed emendandi et corrigendi voluntate fecissent. Vos autem indubitanter arguimus, quibus crimen videtur, de inimicis communionis nostræ, christiano Imperatori aliquid conqueri, cum libellus a majoribus vestris Anulino proconsuli datus, et Constantino Imperatori mittendus, ita supra scriptus sit: « Libellus Ecclesiæ catholicæ, criminum Cæciliani, traditus a parte Majorini[1]. » Illos autem magis hinc arguimus, quia cum apud Imperatorem ultro Cæcilianum accusassent, quem primo utique apud collegas transmarinos convincere debuerunt, ipso Imperatore longe ordinatius agente, ut episcoporum causam ad se delatam, ad episcopos mitteret, nec victi pacem cum fratribus habere voluerunt: sed rursus ad eumdem Imperatorem venerunt; rursus non Cæcilianum tantum, verumetiam datos sibi episcopos judices, apud terrenum regem accusaverunt: rursus ab alio episcopali judicio ad eumdem Imperatorem appellaverunt. Nec eo ipso inter partes cognoscente atque judicante, vel veritati vel paci cedendum esse duxerunt.

XIV. Quid autem aliud statueret Constantinus adversus Cæcilianum et socios ejus, si essent vestris majoribus accusantibus victi, quam quod statuit in eos ipsos, qui cum ultro accusassent, nec ea quæ intendebant, probare potuissent, noluerunt veritati consentire, nec victi. Ille quippe Imperator primus constituit in hac causa, ut res convictorum, et unitati pervicaciter resistentium, fisco vindicarentur. Sed videlicet si vestris majoribus accusantibus atque superantibus, contra communionem Cæciliani Imperator tale aliquid decrevisset, provisores

[1] Libellus de quo in epist. 88, n. 2.

Ecclesiæ, defensores pacis et unitatis nominari velletis. Cum vero in eos, qui ultro accusantes nihil probare potuerunt, nec oblato sibi gremio pacis, quo correcti exciperentur, consentire voluerunt, ab Imperatoribus talia decernuntur, indignum facinus clamitatur; neminem ad unitatem esse cogendum, malum pro malo reddendum nemini esse contenditur. Quid est aliud quam id quod de vobis quidam scripsit: « Quod volumus sanctum est [1]? » Et nunc non erat magnum neque difficile considerare atque cogitare Constantini judicium atque sententiam contra vos vigere, quæ vestris majoribus Cæcilianum apud Imperatorem toties accusantibus, et non convincentibus, adversus vos promulgata est; eamque necessario sequi cæteros Imperatores, maxime catholicos christianos, quoties de vobis aliquid agere vestræ obstinationis necessitas cogit.

XV. Facile erat ista cogitare, ut vobis ipsis aliquando diceretis, Si Cæcilianus vel innocens fuit, vel nocens convinci non potuit, quid in hoc negotio tam longe lateque diffusa societas christiana peccavit? Cur orbi christiano non licuit ignorare, quod non potuerunt qui accusaverant demonstrare? Cur illi quos Christus in agro suo, id est in hoc mundo, seminavit, et inter zizania crescere usque ad messem præcepit: cur tot millia fidelium in omnibus gentibus, quorum multitudinem stellis cœli et arenæ maris Dominus comparavit, quos in semine Abrahæ benedicendos promisit et reddidit, propterea negantur esse christiani, quia in hac causa in qua discutienda non interfuerunt, judicibus potius suo periculo judicantibus, quam victis litigatoribus credere maluerunt? Certe nullius crimen maculat nescientem. Quomodo fideles toto orbe diffusi, crimen traditorum cognoscere

[1] Hemistichium Tychonii.

poterant, quod accusatores etiamsi noverant, tamen eis ostendere non valebant? Hos ergo ab hoc crimine innocentes esse, nempe ipsa ignorantia facillime ostendit. Cur ergo innocentes falsis criminibus accusantur, quia crimina aliena seu falsa seu vera nescierunt? Quis locus innocentiæ reservatur, si crimen est proprium, nescire crimen alienum? Porro si tot gentium populos, ipsa ignorantia, sicut dictum est, innocentes ostendit, quam magnum crimen ab istorum innocentium communione separari? Nam et facta nocentium, quæ innocentibus demonstrari, vel ab innocentibus credi non possunt, non inquinant quemquam, si propter innocentium consortium etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni deserendi, sed propter bonos mali tolerandi sunt: sicut toleraverunt Prophetæ, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant; sicut ipse Dominus nocentem Judam usque ad condignum ejus exitum toleravit, et eum sacram cœnam cum innocentibus communicare permisit; sicut tolerarunt Apostoli eos, qui per invidiam (quod ipsius diaboli vitium est) Christum annuntiabant; sicut toleravit Cyprianus collegarum avaritiam, quam secundum Apostolum appellat idololatriam. Postremo quidquid tunc inter illos episcopos gestum est, etiamsi forte ab aliquibus eorum sciebatur, si non sit acceptio personarum nunc ab omnibus ignoratur. Cur ergo non ab omnibus pax amatur? Hæc facillime cogitare possetis, aut fortasse etiam cogitatis. Sed melius erat, ut amaretis possessiones terrenas, quas timendo perdere cognitæ veritati consentiretis, quam ut amaretis vanissimam hominum gloriam, quam vos putatis perdere, si cognitæ veritati consenseritis.

XVI. Vides itaque jam, ut opinor, non esse considerandum quod quisque cogitur, sed quale sit illud

quo cogitur, utrum bonum an malum : non quo quisque bonus possit esse invitus, sed timendo quod non vult pati, vel relinquit impedientem animositatem, vel ignoratam compellitur cognoscere veritatem, ut timens vel respuat falsum, de quo contendebat; vel quærat verum, quod nesciebat, et volens teneat jam quod nolebat. Superfluo hoc fortasse diceretur quibuslibet verbis, si non tam multis ostenderetur exemplis Non illos aut illos homines, sed multas civitates videmus fuisse Donatistas, nunc esse catholicas, detestari vehementer diabolicam separationem, diligere ardenter unitatem. Quæ tamen timoris hujus, qui tibi displicet, occasionibus catholicæ factæ sunt per leges Imperatorum, a Constantino apud quem primum vestri ultro Cæcilianum accusaverunt, usque ad præsentes Imperatores, qui judicium illius, quem vestri elegerunt, quem judicibus episcopis prætulerunt, justissime contra vos custodiendum esse decernunt.

XVII. His ergo exemplis a collegis meis mihi propositis cessi. Nam mea primitus sententia non erat, nisi neminem ad unitatem Christi esse cogendum, verbo esse agendum, disputatione pugnandum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus, quos apertos hæreticos noveramus. Sed hæc opinio mea, non contradicentium verbis, sed demonstrantium superabatur exemplis. Nam primo mihi opponebatur civitas mea, quæ cum tota esset in parte Donati, ad unitatem catholicam timore legum imperialium conversa est, quam nunc videmus ita hujus vestræ animositatis perniciem detestari, ut in ea nunquam fuisse credatur. Ita aliæ multæ, quæ mihi nominatim commemorabantur, ut ipsis rebus agnoscerem etiam in hac causa recte intelligi posse quod scriptum

est, «Da sapienti occasionem, et sapientior erit[1].» Quam multi enim, quod certo scimus, jam volebant esse catholici, manifestissima veritate commoti, et offensionem suorum reverendo quotidie referebant. Quam multos non veritas, in qua nunquam præsumpsistis, sed obduratæ consuetudinis grave vinculum colligabat, ut in eis compleretur divina illa sententia: « Verbis non emendabitur » servus durus: si enim et intellexerit, non obediet[2]. » Quam multi propterea putabant veram ecclesiam esse partem Donati, quia eos ad cognoscendam catholicam veritatem securitas torpidos, fastidiosos, pigrosque faciebat. Quam multis aditum intrandi obserabant rumores maledicorum, qui nescio quid aliud nos in altare Dei ponere jactitabant. Quam multi nihil interesse credentes in qua quisque parte Christianus sit, ideo permanebant in parte Donati, quia ibi nati erant, et eos inde discedere, atque ad catholicam nemo transire cogebat.

XVIII. His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant: Jam hoc volebamus; sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit jamjamque faciendi, et dilationum morulas amputavit. Alii dicant: Hoc esse verum jam sciebamus; sed nescio qua consuetudine tenebamur: gratias Domino, qui vincula nostra disrupit, et nos ad pacis vinculum transtulit. Alii dicant: Nesciebamus; hîc esse veritatem, nec eam discere volebamus; sed nos ad eam cognoscendam metus fecit intentos, quo timuimus ne forte sine ullis rerum æternarum lucris damno rerum temporalium feriremur: gratias Domino, qui negligentiam nostram stimulo terroris excussit, ut saltem solliciti quæreremus, quod securi nunquam nosse curavimus. Alii dicant: Nos falsis rumoribus terrebamur in-

[1] Prov. IX, 9. — [2] Id. XXIX, 19.

trare, quos falsos esse nesciremus, si non intraremus; nec intraremus, nisi cogeremur: gratias Domino, qui trepidationem nostram flagello abstulit, expertos docuit quam vana et inania de Ecclesia sua mendax fama jactaverit: hinc jam credimus et illa falsa esse, quæ auctores hujus hæresis criminati sunt, quando posteri eorum tam falsa et pejora finxerunt. Alii dicant: Putabamus quidem nihil interesse ubi fidem Christi teneremus: sed gratias Domino, qui nos a divisione collegit, et hoc uni Deo congruere, ut in unitate colatur, ostendit.

XIX. His ergo dominicis lucris impediendis, ad contradicendum me opponerem collegis meis, ne in montibus et collibus vestris, id est, in tumoribus superbiæ vestræ, Christi oves errantes in pacis ovile colligerentur, ubi est unus grex et unus pastor? Ita sane huic provisioni contradicere debui, ne res quas dicitis vestras perderetis, et securi Christum proscriberetis: ut jure Romano testamenta conderetis, et jure divino patribus conditum Tesmentum, ubi scriptum est: « In semine tuo benedicen» tur omnes gentes[1], » calumniosis criminationibus rumperetis: ut in emptionibus et venditionibus liberos contractus haberetis, et vobis dividere quod Christus emit venditus auderetis: ut quod quisque vestrum cuiquam donasset, valeret, et quod donavit Deus deorum, a solis ortu usque ad occasum vocatis filiis non valeret: ut de terra corporis vestri in exilium non mitteremini, et de regno sanguinis sui, a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ Christum exulem facere conaremini? imo vero serviant reges terræ Christo, etiam leges ferendo pro Christo. Majores vestri Cæcilianum et socios ejus regibus terræ puniendos falsis criminibus objecerunt: convertantur leones ad comminuenda

[1] Gen. xxvi, 4.

ossa calumniantium, nec Daniel ipse intercedat, innocens comprobatus, et de lacu quo illi pereunt liberatus. « Qui » enim parat proximo suo foveam, ipse justius cadet in » eam[1]. »

XX. Eripe te, frater, dum in hac carne vivis, ab ira quæ ventura est pertinacibus et superbis. Terror temporalium potestatum, quando veritatem oppugnat, justis fortibus gloriosa probatio est, infirmis periculosa tentatio : quando autem veritatem prædicat, errantibus cordatis utilis admonitio est, et insensatis inutilis afflictio. Non est tamen potestas nisi a Deo : qui autem resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa. Sive enim potestas veritati favens aliquem corrigat, laudem habet ex illa qui fuerit emendatus; sive inimica veritati in aliquem sæviat, laudem habet ex illa qui victor fuerit coronatus. Tu autem non bonum facis, ut timere non debeas potestatem : nisi forte bonum est sedere, et non adversus fratrem detrahere, sed adversus fratres omnes in omnibus gentibus constitutos, quibus testimonium perhibent Prophetæ, Christus, Apostoli, cum legitur : « In semine » tuo benedicentur omnes gentes[2] : » cum legitur : « Ab » ortu solis usque ad occasum sacrificium mundum offer- » tur nomini meo; quoniam glorificatum est nomen meum » in gentibus, dicit Dominus[3], » Audi, « Dicit Domi- » nus; » non dicit Donatus, aut Rogatus, aut Vincentius, aut Hilarius, aut Ambrosius, aut Augustinus; sed, « Dicit Dominus : » cum legitur : « Et benedicentur in » eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt » eum. Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mira- » bilia solus et benedictum nomen gloriæ ejus in æter-

[1] Prov. XXVI, 27. — [2] Gen. XXVI, 4. — [3] Malach. I, 11.

» num, et in sæculum sæculi : Et replebitur gloria ejus » omnis terra, fiat, fiat[1]. » Et tu sedes Cartennis, et cum decem Rogatistis, qui remansistis, dicis : Non fiat, non fiat.

XXI. Audis loqui Evangelium : « Oportebat impleri » omnia, quæ scripta sunt in Lege, et Prophetis, et » Psalmis de me : tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas; et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, » et sic oportebat pati Christum, et resurgere a mortuis » tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et » remissionem peccatorum per omnes gentes, incipienti» bus ab Jerusalem[2]. » Legis etiam Actus Apostolorum, quemadmodum hoc Evangelium cœperit ab Jerusalem, ubi primo illos centum viginti Spiritus sanctus implevit, atque inde in Judæam atque Samariam, et in omnes gentes exierit, sicut eis dixerat ascensurus in cœlum : « Eritis » mihi testes in Jerusalem et in tota Judæa et Samaria, » et usque in fines terræ[3] : quia in omnem terram exi» vit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. » Et tu contradicis divinis testimoniis tanta firmitate roboratis, tanta luce manifestatis, et ad istam proscriptionem Christi hæreditatem perducere conaris, ut cum in ejus nomine, sicut dixit, prædicetur pœnitentia in omnibus gentibus quisquis hac fuerit prædicatione commotus, in qualibet parte orbis terrarum, nisi quæsierit et invenerit latentem in Mauritania Cæsariensi Cartennensem Vincentium, aut aliquem ex ejus novem aut decem consortibus, dimitti ei peccata non possint. Quid non audeat typhus morticinæ pelliculæ, quo non se præcipitet præsumptio carnis et sanguinis? Hoccine est bonum opus tuum, propter quod non timeas potestatem? Tantum scandalum ponis adversus filium matris tuæ, parvulum scilicet et infir-

[1] Psal. LXXI, 17-19. — [2] Luc. XXIV, 44-47. — [3] Act. I, 8.

mum, propter quem Christus est mortuus, nondum cibo paterno idoneum, sed adhuc materno lacte nutriendum : et Hilarii libros mihi opponis, uti neges Ecclesiam crescentem in omnibus gentibus usque in finem sæculi, quam Deus contra incredulitatem vestram cum juratione promisit? Et cum essetis infelicissimi, si tunc quando promittebatur resisteretis, nunc etiam cum redditur contradicitis.

XXII. Sed historicus doctus magnum aliquid invenisti, quod contra Dei testimonia proferendum putares. Dicis enim : « Quantum ad totius mundi pertinet partes, modica pars est in compensatione totius mundi, in qua fides christiana nominatur : » nec vis attendere, aut te nosse dissimulas, in quam multas jam barbaras nationes tam parvo tempore venerit Evangelium, ut nec inimici Christi dubitare jam possint brevi tempore futurum, quod Discipulis respondit de sæculi fine quærentibus : « Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in » testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis [1]. « In hoc et clama et contende, quantum potes, etiamsi apud Persas et Indos Evangelium prædicetur, ubi quidem jam diu prædicatur, nisi quisquis hoc audierit, Cartennas venerit, vel in viciniam Cartennensium, mundari omnino a delictis suis non poterit. Ita-ne si carueris ista voce, rideri te metuis : et cum ea non careas, fleri te non vis?

XXIII. Acutum autem aliquid tibi videris dicere, cum Catholicæ nomen non ex totius orbis communione interpretaris, sed ex observatione præceptorum omnium divinorum, atque omnium sacramentorum : quasi nos, etiamsi forte hinc sit appellata Catholica, quod totum veraciter teneat, cujus veritatis nonnullæ particulæ etiam

[1] Matth. XXIV, 14.

in diversis inveniuntur hæresibus, hujus nominis testimonio nitamur ad demonstrandum Ecclesiam in omnibus gentibus, et non promissis Dei et tam multis tamque manifestis oraculis ipsius veritatis. Sed nempe hoc est totum, quod nobis persuadere conaris, solos remansisse Rogatistas, qui Catholici recte appellandi sint, ex observatione præceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum; et vos esse solos, in quibus inveniat fidem cum venerit Filius hominis. Da veniam, non credimus. Licet enim et hoc audeas forsitan dicere, ut in vobis possit inveniri fides, quam se in terra non inventurum Dominus dixit, non vos in terra, sed in cœlo esse deputandos : nos tamen Apostolus ita cautos reddidit[1], ut etiam Angelum de cœlo nobis aliud evangelizantem, præterquam quod accepimus, anathema debere esse præceperit. Quomodo autem confidimus ex divinis Litteris accepisse nos Christum manifestum, si non inde accepimus et Ecclesiam manifestam. Quaslibet quisque ansas et uncos adversus simplicitatem veritatis intexat, quaslibet nebulas callidæ falsitatis offundat, sicut anathema erit, qui annuntiaverit Christum neque passum esse, neque tertia die resurrexisse; quoniam in veritate evangelica accepimus : « Oportebat » Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die[2] : » sic erit anathema quisquis annuntiaverit Ecclesiam præter communionem omnium gentium; quia eadem veritate consequenter accepimus, « Et prædicari in nomine ejus » pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gen» tes, incipientibus ab Jerusalem[3], » et inconcusse tenere debemus : « Quisquis vobis annuntiaverit, præterquam » quod accepistis, anathema sit[4]. »

XXIV. Si autem universos Donatistas non audimus, se pro Ecclesia Christi supponentes, quia nullum pro se

[1] Luc. XVIII, 8, et Galat. I, 8. — [2] Luc. XXIV, 46. — [3] Ibid. 47.

testimonium de divinis libris proferunt, quo id doceant; quanto minus, rogo te, Rogatistas audire debemus, qui nec illud pro se interpretari conabuntur, quod scriptum est : « Ubi pascis, ubi cubas in meridie[1]? » Si enim hoc loco Scripturarum meridies Africa intelligenda est in parte Donati, quod sub cœli ferventiori plaga est, omnes vos Maximianistæ superabunt, quorum schisma in Byzantio, et in Tripoli exarsit. Sed confligant cum eis Arzuges, et hoc magis ad se pertinere contendant : Mauritania tamen Cæsariensis, occidentali quam meridianæ parti vicinior, quando nec Africam se vult dici, quomodo de meridie gloriabitur, non dico adversus orbem terrarum, sed adversus ipsam partem Donati, unde pars Rogati, brevissimum frustum de frusto majore præcisum est? Quis autem non impudentissime nitatur aliquid in allegoria positum pro se interpretari, nisi habeat et manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura?

XXV. Quod autem omnibus Donatistis dicere solemus, quanto vobis fortius dicimus; Si possunt (quod fieri non potest)aliquid habere causam justam, qua communionem suam separent a communione orbis terrarum, eamque appellent Ecclesiam Christi, quod se juste ab omnium gentium communione separaverint; unde scitis in christiana societate, tam longe lateque diffusa, ne forte antequam vos separaretis, jam se aliqui justa causa separaverant in longinquissimis terris, unde ad vos eorum justitiæ fama non potuerit pervenire? Quomodo in vobis potest esse Ecclesia, potius quam in illis, qui se priores forte separaverunt? Ita fit ut cum hoc nescitis, incerti vobismetipsis sitis: quod necesse est contingat omnibus, qui pro sua societate utuntur testimonio non divino, sed suo. Neque enim potestis dicere, Si hoc contigisset, nos latere

[1] Cant I, 6.

non posset, cum in Africa ipsa, quot jam partes factæ sint ex parte Donati, si interrogemini, non dicatis: præsertim quia tanto sibi videntur qui hoc faciunt justiores, quanto fuerint pauciores; et utique tanto sunt latentiores. Ac per hoc incerti estis, ne forte aliqui pauci justi, et ideo minime noti, alicubi longe contra Africæ meridiem, antequam pars Donati justitiam suam a cæterorum hominum iniquitate secerneret, se primitus causa æquissima separaverint in latere Aquilonis, et ipsa sit potius Ecclesia Dei tanquam Sion spiritalis, quæ vos omnes justa separatione prævenit, multoque præsumptius pro se interpretetur, quod scriptum est, « Mons Sion, latera » Aquilonis, civitas regis magni[1]; » quam pro se interpretatur pars Donati, « Ubi pascis, ubi cubas in me» ridie[2]. »

XXVI. Et tamen vereris, ne cum imperialibus legibus ad unitatem cogimini, nomen Dei a Judæis et paganis diutius blasphemetur: quasi nesciant Judæi quemadmodum primus populus Israël etiam bello delere voluerit duas illas tribus et dimidiam, quæ ultra Jordanem terras acceperant, quando eas putaverunt se ab unitate sui populi separasse. Pagani vero magis nos blasphemare possunt de legibus, quas contra idolorum cultores christiani Imperatores tulerunt: et tamen ex eis multi correcti, et ad Deum vivum verumque conversi sunt, et quotidie convertuntur. Sed plane et Judæi et Pagani, si tam paucos putarent esse Christianos, quam pauci vos estis, qui solos vos christianos esse perhibetis, nec blasphemare nos dignarentur, sed nunquam ridere cessarent. Non timetis ne vobis dicant Judæi, Ubi est quod Paulus vester Ecclesiam vestram intelligit, ubi dictum est: « Lætare sterilis quæ non paris, erumpe et ex-

[1] Psal. XLVII, 3. — [2] Cant. I, 6.

» clama, quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ, » magis quam ejus quæ habet virum[1], » præponens multitudinem Christianorum multitudini Judæorum, si Christi Ecclesia est paucitas vestra? Hocci-ne illis dicturi estis, Ideo magis justi sumus, quia pauci sumus: nec attenditis eos responsuros, Quotlibet vos esse dicatis, non tamen estis illi, de quibus dictum est, « Multi filii desertæ, » si tam exigui numero remansistis?

XXVII. Hic tu oppositurus est exemplum justi illius in diluvio, qui cum domo sua solus liberari dignus inventus est. Vides ergo quam longe sis adhuc a justitia? prorsus donec ad septem remaneas, quibus tu sis octavus, justum te esse non dicimus: si tamen non istam justitiam, sicut dicebam, præripuit aliquis ante partem Donati, et cum suis septem justa aliqua causa commotus, se longe alibi separavit, et a mundi hujus diluvio liberavit. Quod cum ignoretis an factum sit, atque ita vobis inauditum, sicut multis populis Christianorum in longinquis terris constitutorum nomen Donati inauditum est, incerti estis ubi sit Ecclesia. Ibi enim erit, ubi primum forsitan factum est quod postea vos fecistis; si potuit esse ulla justa causa, qua vos a communione omnium gentium separare possetis.

XXVIII. Nos autem ideo certi sumus, neminem se a communione omnium gentium juste separare potuisse, quia non quisque nostrum in justitia sua, sed in Scripturis divinis quærit Ecclesiam, et ut promissa est, reddi conspicit. Ipsa est enim de qua dicitur, « Sicut lilium » in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum[2]: » quæ nec spinæ dici possunt, nisi malignitate morum; nec filiæ, nisi communione sacramentorum. Ipsa est enim quæ dicit, « A finibus terræ ad te clamavi, cum anxia-

[1] Galat. IV, 27. — [2] Cant. II, 2.

» retur cor meum[1]. » Quæ in alio Psalmo dicit, « Tædium » detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem » tuam[2] : et Vidi insensatos, et tabescebam[3]. » Ipsa est, quæ dicit sponso suo, « Ubi pascis, ubi cubas in meri» die; ne forte fiam sicut operta super greges sodalium » tuorum[4]. » Id est quod alibi dicitur, « Dexteram tuam » notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia; » in quibus luce fulgentibus et charitate ferventibus quasi in meridie requiescis : ne forte velut operta, id est, occulta et ignota, irruam non in gregem tuum, sed in greges sodalium tuorum, id est, hæreticorum. Quos ista sodales dicit, sicut spinas illas filias, propter communionem sacramentorum. De quibus alibi dicitur, « Tu vero una» nimis meus, et dux meus, et notus meus, qui simul » mecum dulces capiebas cibos, in domo Domini ambu» lavimus cum consensu : Veniat mors super illos, et » descendant in infernum viventes[6]. » sicut Dathan et Abiron, impiæ separationis auctores.

XXIX. Ipsa est cui continuo respondetur, « Nisi cog» noveris temetipsam, o pulchra inter mulieres; exi tu in » vestigiis gregum, et pasce hædos tuos in tabernaculis » pastorum[7]. » O responsio dulcissimi sponsi! « Nisi » cognoveris temetipsam, » inquit. Quia utique non potest civitas abscondi supra montem constituta[8] ; et ideo non est operta, ut incurras in greges sodalium meorum. Ego enim sum mons paratus in cacumine montium, ad quem venient universæ gentes, « Nisi ergo cognoveris te» metipsam, » non in verbis calumniosorum, sed in testimoniis librorum meorum. « Nisi cognoveris semetipsam, » quia de te dictum est : Porrige longius funiculos[9], et palos

[1] Psal. LX, 3. — [2] Id. CXVIII, ZAIN 53. — [3] Ibid. RES 158. — [4] Cant. I, 6. — [5] Psal. LXXXIX, 12. — [6] Id. LIV, 14. — [7] Cant. I, 7. — [8] Matth. V, 14. — [9] Isaï. LIV, 2.

validos confirma : etiam atque etiam in dexteram atque sinistram extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes [1], et civitates quæ desertæ erant, inhabitabis. Non est quod metuas, prævalebis enim, nec erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor. Ego enim sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei. Et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabitur. « Nisi cognoveris temetipsam, o pulchra inter » mulieres [2] : » quia de te dictum est, « Concupivit rex » speciem tuam [3] : » quia de te dictum est, « Pro patri- » bus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes su- » per omnem terram [4]. » « Nisi ergo cognoveris temetip- » sam, exi tu : » non ego te ejicio, sed exi tu, ut dicatur de te : Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. « Exi » tu in vestigiis gregum, » non in vestigiis meis, sed in vestigiis gregum : nec unius gregis, sed gregum divisorum et errantium. « Et pasce hædos tuos [5], » non sicut Petrus, cui dicitur, » Pasce oves meas; « Sed pasce hædos tuos in » tabernaculis pastorum, » non in tabernaculo pastoris, ubi est unus grex et unus pastor. Cognoscit enim semetipsam, ne hoc ei contingat, quia hoc contigit eis, qui se in illa non cognoverunt.

XXX. Ipsa est, de cujus paucitate dicitur in comparatione plurimorum malorum, « Quia angusta et arcta via » est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui ambulant » in ea [6]. » Et rursus ipsa est, de cujus multitudine dicitur, « Sic erit semen tuum, sicut stellæ cœli et sicut » arena maris [7]. » Iidem quippe fideles sancti et boni [8], et in comparatione plurium malorum pauci sunt, et per se ipsi multi sunt : « Quia multi filii desertæ, magis quam ejus

[1] Galat. LIV, 4. — [2] Cant. I, 7. — [3] Psal. XLIV, 12. — [4] Ibid. 17. — [5] Joan. XXI, 17. — [6] Matth. VII, 14. — [7] Gen. XXII, 17. — [8] Galat. IV, 27.

» quæ habet virum : » Et, « Multi ab Oriente et Occi» dente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac, et » Jacob in regno cœlorum[1] : » et quia exhibet sibi Deus populum abundantem æmulatorem bonorum operum[2] : et multa millia, quæ numerare nemo potest, videntur in Apocalypsi, ex omni tribu et lingua in stolis albis palmisque victricibus[3]. Ipsa est quæ aliquando obscuratur, et tanquam obnubilatur multitudine scandalorum[4], » quando peccatores intendunt arcum, ut sagittent in obscura luna rectos corde. Sed etiam tunc in suis firmissimis eminet. Et si aliqua in his verbis divinis distributio facienda est, fortasse non frustra dictum sit de semine Abrahæ, « Sicut stellæ cœli, et sicut arena, quæ est ad » oram maris[5] : » ut in stellis cœli pauciores, firmiores, clarioresque intelligantur ; in arena autem maritimi littoris magna multitudo infirmorum atque carnalium ; quæ aliquando tranquillitate temporis quieta et libera apparet, aliquando autem tribulationum et tentationum fluctibus operitur atque turbatur.

XXXI. Tale tunc erat tempus, de quo scripsit Hilarius (30), unde putasti insidiandum contra testimonia tot divina, tanquam perierit Ecclesia de orbe terrarum. Potes hoc modo dicere, nec tot ecclesias Galatiæ tunc fuisse, quando dicebat Apostolus, « O stulti Galatæ, » quis vos fascinavit, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne » consummemini[6] ? » Sic enim calumniaris docto viro, qui tardicordes et timidos graviter increpabat, quos iterum parturiebat, donec Christus formaretur in eis. Quis enim nescit illo tempore obscuris verbis multos parvi sensus fuisse delusos, ut putarent hoc credi ab Arianis, quod etiam ipsi credebant : alios autem timore cessisse

[1] Matth. VIII, 11. — [2] Tit. II, 14. — [3] Apoc. VII, 9. — [4] Psal. X, 2, — [5] Gen. XXII, 17. — [6] Galat. III, 1.

et simulate consensisse, non recte ingredientes ad veritatem Evangelii; quibus tu postea correctis, sic quemadmodum ignotum est, nolles ignosci? Prorsus non nosti litteras Dei. Lege enim quid de Petro scripserit Paulus, et quid inde etiam senserit Cyprianus; et non tibi displiceat Ecclesiæ mansuetudo, quæ membra Christi dispersa colligit, non collecta dispergit : quanquam et illi, qui tunc firmissimi fuerunt, et verba hæreticorum insidiosa intelligere potuerunt, pauci quidem in comparatione cæterorum, sed tamen etiam ipsi quidam pro fide fortiter exulabant, quidam toto orbe latitabant. Ac sic Ecclesia, quæ per omnes gentes crescit, in frumentis dominicis conservata est, et usque in finem, donec omnino gentes omnes, etiam barbaras teneat, conservabitur. Ipsa est enim Ecclesia in bono semine[1], quod seminavit filius hominis, et usque ad messem crescere inter zizania, prænuntiavit. Ager autem mundus est, messis finis est sæculi.

XXXII. Hilarius ergo decem provinciarum Asianarum aut zizania non triticum arguebat, aut ipsum etiam triticum, quod defectu quodam periclitabatur, quanto vehementius, tanto utilius arguendum putabat. Habent enim etiam Scripturæ canonicæ hunc arguendi morem, ut tanquam omnibus dicatur, et ad quosdam verbum perveniat. Quod enim Apostolus dicit ad Corinthios : « Quomodo di» cunt quidam in vobis, quia resurrectio mortuorum non » est [2] ? » Manifestat utique non omnes esse tales, verumtamen et tales non extra, sed in eis fuisse testatur : a quibus ne illi seducerentur, qui non ita sentiebant, paulo post monuit dicens : « Nolite seduci. Corrumpunt mores » bonos colloquia mala. Sobrii estote, justi et nolite pec» care. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reveren-

[1] Matth. XIII, 30. — [2] I Cor. XV, 12.

» tiam vobis loquor[1]. » Quod autem dicit. « Cum enim sint » inter vos æmulatio et contentio, nonne estis carnales, et » secundum hominem ambulatis [2]?» tanquam omnibus dicit. Et vides quam sit grave quod dicit. Proinde nisi in ipsa epistola legeremus. « Gratias ago Deo meo semper » pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo » Jesu, quia in omnibus ditati estis in illo in omni verbo » et in omni scientia, sicut testimonium Christi confirma- » tum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia[3]; » putaremus omnes Corinthios carnales et animales, non percipientes quæ sunt spiritus Dei, contentiosos, æmulos, secundum hominem ambulantes[4]. Itaque et totus mundus in maligno positus est, propter zizania, quæ sunt per totum mundum[5]: et Christus propitiator est peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed et totius mundi, propter triticum quod est per totum mundum.

XXXIII. Refrigescit autem charitas multorum propter scandalorum abundantiam, quanto magis magisque glorificato Christi nomine congregantur in communionem sacramentorum ejus etiam maligni, et perseveranter omnino perversi, sed tamen tanquam palea de area dominica nonnisi ultima ventilatione separandi. Non extinguunt isti frumenta dominica, in eorum quidem comparatione pauca, sed multa per se ipsa; non extinguunt electos Dei congregandos in fine sæculi, sicut Evangelium loquitur, a quatuor ventis a summis cœlorum usque ad terminos eorum[6]. Ipsorum enim vox est; « Salvum me fac, Domine, » quoniam defecit sanctus; quoniam diminutæ sunt verita- » tes a filiis hominum[7]. » De quibus et Dominus dicit inter abundantiam iniquitatis : « Qui perseveraverit usque in fi- » nem, hic salvus erit[8]. » Denique non unum hominem, sed

[1] 1 Cor. xv, 33. — [2] Id. III, 3. — [3] Id. I, 4. — [4] Id. II, 14. — [5] 1 Joan. v, 19. — [6] Matth. xxiv, 31. — [7] Psal. XI, 1. — [8] Matth. xxiv, 13.

plures in eodem Psalmo loqui consequentia docent, ubi dicitur: « Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a ge» neratione hac in æternum [1]. » Propter hanc enim abundantiam iniquitatis, quam Dominus futuram esse prædixit, etiam illud positum est: « Cum venerit Filius hominis, pu» tas inveniet fidem in terra [2]? » Dubitatio enim cuncta scientis nostram in illo dubitationem præfiguravit, quando Ecclesia ex multis, de quibus multum speravit, sæpe decepta, quod aliter quam credebantur inventi sunt, sic perturbatur in suis, ut de nullo facile boni aliquid velit credere. Ipsos tamen quorum inventurus est fidem in terra, per totum agrum cum zizaniis crescere, dubitare fas non est.

XXXIV. Ipsa est ergo Ecclesia, quæ intra sagenam dominicam cum malis piscibus natat a quibus corde semper et moribus separatur atque discedit, ut exhibeatur viro suo gloriosa, non habens maculam neque rugam. Corporalem autem separationem in littore maris, hoc est, in fine sæculi expectat, corrigens quos potest, tolerans quos corrigere non potest: non tamen propter eorum quos non corrigit iniquitatem, ipsa bonorum deserit unitatem.

XXXV. Noli ergo frater contra divina tam multa, tam clara, tam indubitata testimonia, colligere velle calumnias ex episcoporum scriptis, sive nostrorum, sicut Hilarii; sive antequam pars Donati separaretur, ipsius unitatis, sicut Cypriani et Agrippini: primo, quia hoc genus litterarum ab auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tanquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi forte aliter sapuerunt quam veritas postulat. In eo quippe numero sumus, ut non dedignemur etiam nobis dictum ab Apostolo accipere: « Et si quid aliter sapitis, id quoque Deus vobis revelabit. Verumtamen in quod pervenimus, in eo

[1] Psal. XI, 8. — [2] Luc. XVIII, 8.

ambulemus[1], in illa via scilicet, quæ est Christus. De qua via ita Psalmus loquitur; « Deus misereatur nostri, » et benedicat nobis; illuminet vultum suum super nos: » ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus genti» bus salutare tuum[2]. »

XXXVI. Deinde si sancti Cypriani episcopi et gloriosi martyris te delectat auctoritas, quam quidem sicut dixi, a canonica auctoritate distinguimus; cur in eo te non delectat, quod unitatem orbis terræ atque omnium gentium, et diligendo tenuit, et disputando defendit: quod eos qui se tanquam justos ab ea separare voluissent, arrogantissimos et superbissimos judicavit, irridens eos hoc sibi assumere, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut ante tempus zizania colligerent, aut tanquam ipsis palam ferre et aream purgare concessum sit, paleas conarentur a tritico separare[3], quod unumquemque peccatis alienis maculari non posse monstravit, quam sibi omnes impiæ seditionis auctores solam causam separationis assumunt: quod in eo ipso, in quo aliter sapuit, collegas diversa sentientes, nec judicandos, nec a jure communionis amovendos esse decrevit: quod in ipsa epistola ad Jubaïanum, quæ in concilio[4] (cujus auctoritatem ad rebaptizandum sequi vos dicitis) primitus recitata est, cum fateatur in præteritum sic esse admissos in Ecclesiam, qui fuerant alibi baptizati, ut denuo non baptizarentur, unde illos sine baptismo fuisse arbitratur; tantum tamen ponit utilitatis et salubritatis in pace Ecclesiæ, ut propter illam non eos credat ab Ecclesiæ muneribus separari?

XXXVII. Qua in re, sicut ingenium tuum novi, facillime perspicis totam causam vestram penitus eversam et extinctam. Si enim sacramenta cum peccatoribus com-

[1] Psal. III, 15. — [2] Id. LXVI, 2. — [3] Matth. XIII, 30. — [4] Carthagine habito an. 256.

municando, sicut putatis, periit Ecclesia, quæ fuerat in orbe terrarum (nam vos ideo separastis) jam prius tota perierat, cum, sicut dicit Cyprianus, in eam sine baptismo admittebantur; ac sic nec ipse Cyprianus habebat in qua Ecclesia nasceretur; quanto magis multo posterior vester auctor paterque Donatus? Si autem illo tempore, cum in eam sine baptismo admittebantur, erat tamen Ecclesia, quæ pareret Cyprianum, pareret et Donatum, manifestum est non contaminari justos alienis peccatis, quando cum eis sacramenta communicant. Ac per hoc separationem, qua existis ab unitate, qua excusatione possitis abluere non habetis, impleturque in vobis sanctæ Scripturæ illud oraculum (31): « Filius malus ipse se »justum dicit, exitum autem suum non abluit[1]. »

XXXVIII. Meritis autem Cypriani sic non æquatur, qui propter paria sacramenta nec ipsos hæreticos audet rebaptizare, sicut non æquatur meritis Petri, quisquis non cogit gentes judaïzare. Sed illa Petri non tantum claudicatio, verumetiam correctio Scripturis canonicis continetur: Cyprianus autem sensisse aliter de baptismo, quam forma et consuetudo habebat Ecclesiæ, non in canonicis, sed in suis et in concilii litteris invenitur: correxisse autem istam sententiam non invenitur, non incongruenter tamen de tali viro existimandum est quod correxerit, et fortasse suppressum sit ab eis, qui hoc errore nimium delectati sunt, et tanto velut patrocinio carere noluerunt. Quanquam non desint, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant sed sub ejus nomine a præsumptoribus atque mendacibus fuisse confictum. Neque enim sic potuit integritas atque notitia litterarum unius quamlibet illustris episcopi custodiri, quemadmodum Scriptura canonica, tot linguarum litteris, et ordine,

[1] Prov. XXIV, juxta LXX.

et successione celebrationis ecclesiasticæ custoditur contra quam tamen non defuerunt, qui sub nominibus Apostolorum multa confingerent. Frustra quidem, quia illa sic commendata, sic celebrata, sic nota est: verum quid possit adversus litteras, non canonica auctoritate fundatas, etiam hinc demonstravit impiæ conatus audaciæ, quod et adversus eas, quæ tanta notitiæ mole firmatæ sunt, sese erigere non prætermisit.

XXXIX. Nos tamen duas ob res, non negamus illud sensisse Cyprianum; quod et stylus ejus habet quamdam propriam faciem, qua possit agnosci: et quod ibi magis contra vos nostra causa demonstratur invictior, vestræque separationis præsumptio, videlicet ne macularemini peccatis alienis, tota facilitate subvertitur, cum apparet in litteris Cypriani, communicata esse cum peccatoribus sacramenta, cum admissi sunt in Ecclesiam, qui secundum vestram, et sicut vultis, illius sententiam, baptismum non habebant, et tamen Ecclesiam non perisse, sed in sui generis dignitate per totum orbem sparsa dominica frumenta mansisse. Ac per hoc si perturbati tanquam ad aliquem portum sic ad auctoritatem Cypriani confugitis, videtis, quem illic scopulum vester error offendat: si autem jam nec illuc confugere audetis, sine ullo luctamine naufragatis.

XL. Porro autem Cyprianus, aut non sensit omnino quod eum sensisse recitatis; aut hoc postea correxit in regula veritatis: aut hunc quasi nævum sui candidissimi pectoris cooperuit ubere charitatis, dum unitatem Ecclesiæ toto orbe crescentis, et copiosissime defendit, et perseverantissime tenuit vinculum pacis. Scriptum est enim: « Charitas cooperit multitudinem peccatorum[1]. » Accessit huc etiam, quod tanquam sarmentum fructuosissimum,

[1] 1 Petr. IV, 8.

si quid in eo fuerat emendandum purgavit Pater falce passionis. « Sacramentum enim, ait Dominus, quod in » me dat fructum, purgat illud Pater meus, ut majorem » fructum afferat [1]. » Unde, nisi quia hærens in diffusione vitis, radicem non deseruit unitatis? Nam etsi traderet corpus suum ut arderet, charitatem autem non haberet, nihil ei prodesset [2].

XLI. Attende adhuc paululum in Litteras Cypriani, ut advertas quam inexcusabilem ostenderit, qui se voluerit ab unitate Ecclesiæ (quam Deus in omnibus gentibus promisit et reddidit) quasi justitiæ suæ causa separare, magisque intelligas quam sit vera sententia paulo ante a me commemorata, « Filius malus ipse se justum » dicit, exitum autem suum non abluit [3]. » Ponit in quadam Epistola sua [4], quam scripsit ad Antonianum, rem quamdam satis rei de qua nunc agimus necessariam, sed melius ejus verba inserimus « Antecessores, inquit, nostri quidam de episcopis isthic in provincia nostra, dandam pacem mœchis non putaverunt, et in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clauserunt : non tamen a coepiscoporum suorum collegio recesserunt, aut catholicæ Ecclesiæ unitatem vel duritie vel censuræ suæ obstinatione ruperunt, ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de Ecclesia separaretur. Manente concordiæ vinculo, et perseverante catholicæ Ecclesiæ individuo sacramento, actum suum disponit, et dirigit unusquisque episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus. » Quid ad hæc dicis, frater Vincenti? nempe intueris hunc tantum virum, pacificum episcopum, et fortissimum Martyrem nihil vehementius sategisse, quam ne unitatis vinculum rumperetur. Vides eum parturientem, non so-

[1] Joan. xv, 2. — [2] I Cor. xiii, 3. — [3] Prov. xxiv, juxta LXX. — [4] Epist. 52.

lum ut parvuli in Christo concepti nascantur, verumetiam ne jam nati, de sinu matris excussi, moriantur.

XLII. Porro autem ipsam rem, quam contra impios separatores commemoravit, attende: Si adulteris communicabant, qui pœnitentibus adulteris pacem dabant, numquid illi qui hoc non faciebant, collegio maculabantur istorum? Si autem quod veritas habet, et quod Ecclesia merito tenet, recte pœnitentibus adulteris pax dabatur, illi qui in totum locum pœnitentiæ contra adulteros claudebant, impie utique agebant, qui membris Christi sanitatem negabant, et claves Ecclesiæ pulsantibus subtrahebant, et misericordissimæ patientiæ Dei, quæ illos propterea sinebat vivere, ut pœnitendo sanarentur sacrificio contriti spiritus et contribulati cordis oblato, dura crudelitate contradicebant. Nec tamen istos misericordes et pacificos, cum eis christiana sacramenta communicantes, et eos intra unitatis retia tolerantes, donec ad littus perducti separarentur, tam immanis eorum error et impietas inquinabat; aut si inquinabat, jam tunc Ecclesia malorum communione deleta est, nec erat quæ pareret ipsum Cyprianum. Si autem, quod certum est, permansit Ecclesia, certum est etiam peccatis alienis, in unitate Christi, neminem posse maculari, non malorum factis consentientem, nec ipsis peccatis communicando polluatur, sed propter societatem bonorum, malos tanquam paleas usque ad ultimam ventilationem in area dominica tolerantem. Quæ cum ita sint, ubi est præsumptio separationis vestræ? Nonne filii mali estis, ipsi vos justos dicitis, exitum autem vestrum non abluitis?

XLIII. Jam si velim et illa commemorare, quæ Tychonius, homo communionis vestræ, scriptis suis inserit, qui magis contra vos pro Ecclesia catholica scripsit, frustra se ab Afrorum, quasi traditorum communione secer-

nens, quo uno eum Parmenianus suffocat; quid respondere poteritis, nisi quod de vobis idem Tychonius dixit, et ego paulo ante recolui: « Quod volumus sanctum est? » Scribit enim ille Tychonius, homo, ut dixi, vestræ communionis, a ducentis et septuaginta episcopis vestris concilium Carthagini celebratum (32): in quo concilio per septuaginta et quinque dies postpositis omnibus præteritis, limatam esse sententiam, atque decretam, ut traditoribus immensi criminis reis, si baptizari nollent, pro integris communicaretur. Deuterium etiam Macrianensem episcopum communionis vestræ, dicit traditorum plebem congregatam Ecclesiæ miscuisse, et secundum statuta illius concilii a ducentis et septuaginta episcopis vestris facti, fecisse cum traditoribus unitatem, eique Deuterio post hoc factum jugiter communicasse Donatum, nec solum huic Deuterio, sed etiam universis Maurorum episcopis per quadraginta annos, quos dicit usque ad persecutionem per Macarium factam, traditoribus sine baptismo communicasse.

XLIV. Sed dicis, quis mihi est iste Tychonius? Ille est Tychonius, quem Parmenianus rescribendo compescit, et eum deterret ne talia scribat; non tamen refellit ea ipsa quæ scribit: sed uno, sicut supra dixi, eum premit, quod cum talia diceret de Ecclesia toto orbe diffusa, et quod neminem in ejus unitate macularent aliena peccata, ab Afrorum se tamen quasi traditorum contagione removebat, et erat in parte Donati. Posset autem dicere Parmenianus, ista eum omnia esse mentitum: sed sicut idem Tychonius commemorat, adhuc vivebant multi, per quos hæc certissima et apertissima esse ostenderentur.

XLV. Sed de his taceo, contende Tychonium esse mentitum: ad Cyprianum te revoco, cujus mentionem ipse fecisti. Prorsus secundum scripta Cypriani, si pec-

catis alienis in unitate quisque maculatur, jam ante Cyprianum periit Ecclesia, nec erat unde existeret ipse Cyprianus. Si autem hoc sentire sacrilegum est, et certum est Ecclesiam permanere; nemo alienis peccatis in ejus unitate maculatur, frustra filii mali justos vos dicitis, exitum vestrum non abluitis, non purgatis.

XLVI. Cur ergo, inquis, nos quæritis? cur sic suscipitis quos hæreticos dicitis? Vide quam facile breviterque respondeam. Quærimus vos quia peristis, ut de inventis gaudeamus, de quibus perditis dolebamus. Hæreticos autem vos esse dicimus; sed antequam ad pacem catholicam convertamini, antequam errore, quo irretiti estis, exuamini. Cum autem transitis ad nos, prius utique relinquitis quod eratis, ne ad nos hæretici transeatis. Baptiza ergo me, inquis. Facerem, si baptizatus non esses, aut si Donati vel Rogati, non Christi baptismo baptizatus esses. Non sacramenta christiana faciunt te hæreticum, sed prava dissensio. Non propter malum, quod processit ex te, negandum est bonum, quod remansit in te: quod malo tuo habes, si non ibi habes unde est bonum quod habes. Ex catholica enim Ecclesia sunt omnia Dominica sacramenta, quæ sic habetis et datis, quemadmodum habebantur et dabantur, etiam priusquam inde exiretis. Non tamen ideo non habetis, quia ibi non estis, unde sunt quæ habetis: Non in vobis mutamus, in quibus nobiscum estis; in multis enim estis nobiscum; nam et de talibus dictum est: « Quoniam in multis erant » mecum[1]: » sed ea corrigimus in quibus nobiscum non estis, et ea vos hic accipere volumus, quæ non habetis illic ubi estis. Nobiscum autem estis in baptismo, in symbolo, in cæteris Dominicis sacramentis. In spiritu autem unitatis et vinculo pacis, in ipsa denique catholica

[1] Psal. LIV, 19.

Ecclesia, nobiscum non estis. Hæc si accipiatis non tunc aderunt, sed tunc proderunt quæ habetis. Non ergo sicut putatis suscipimus vestros, sed suscipiendo efficimus nostros qui recedunt a vobis, ut suscipiantur a nobis : et ut incipiant esse nostri, prius desinunt esse vestri. Nec nobis conjungi compellimus operarios erroris, quem detestamur : sed ideo nobis illos homines conjungi volumus, ne hoc sint, quod detestamur.

XLVII. Sed baptizavit, inquis, post Joannem Paulus apostolus. Numquid post hæreticum? Aut si forte audes illum amicum sponsi hæreticum dicere, et in unitate Ecclesiæ non fuisse, volo et hoc scribas. Si autem hoc dementissimum est, vel sentire, vel dicere, jam tuæ prudentiæ est considerare, quare post Joannem Paulus apostolus baptizaverit. Si enim post æqualem, omnes post vos baptizare debetis. Si post majorem, debes et tu post Rogatum. Si post minorem, debuit post te Rogatus, cum presbyter baptizasses. Si autem baptismus, qui nunc datur, ideo pariter valet in eis, quibus datur, quamvis sint imparis meriti per quos datur, quia Christi est, non eorum a quibus ministratur; puto quod jam intelligas, ideo Paulum dedisse quibusdam baptismum Christi, quia Joannis baptismo fuerant baptizati, non Christi. Joannis quippe baptismus ille dictus est, sicut multis locis divina Scriptura testatur, quod et ipse Dominus dicit : « Baptismus Joannis unde erat? de cœlo, an ex homini» bus[1]? » Baptismus autem quem dedit Petrus non erat Petri, sed Christi; et quem dedit Paulus non erat Pauli, sed Christi; et quem dederunt qui tempore Apostolorum non caste, sed per invidiam Christum annuntiabant, non erat eorum, sed Christi, et quem dederunt qui tempore Cypriani fundos insidiosis fraudibus rapiebant, usu-

[1] Matth. xxi, 25.

ris multiplicantibus fœnus augebant, non erat eorum, sed Christi. Et quia Christi erat, ideo quamvis non per æquales daretur eis, tamen quibus dabatur æqualiter proderat. Nam si tanto melius quisque baptizatur, quanto a meliore fuerit baptizatus, non recte gratias agit Apostolus, quod neminem Corinthiorum baptizaverit, nisi Crispum et Gaïum et Stephanæ domum[1]. Tanto enim melius baptizarentur, quanto erat Paulus melior, si ab ipso baptizarentur. Denique cum dicit : « Ego plantavi, » Apollo rigavit[2], » videtur significare se evangelizasse, illum baptizasse. Numquid melior Apollo, quam Joannes ? Cur ergo post istum non baptizavit, qui post Joannem baptizaverat, nisi quia iste baptismus, per quemlibet datus, Christi erat : ille autem per quemlibet datus, quamvis Christo viam præpararet, tamen Joannis erat ?

XLVIII. Invidiose dici videtur, Post Joannem baptizatum est, et post hæreticos non baptizatur : sed potest et hoc invidiose dici, Post Joannem baptizatum est, et post ebriosos non baptizatur. Melius enim hoc vitium commemoro, quod nec occultare possunt in quibus regnat ; et quam multi ubique sint, quis vel cæcus ignorat ? Et tamen inter opera carnis, quæ qui agunt, regnum Dei non possidebunt, etiam hoc ponit Apostolus ; ubi etiam hæreses enumerat : « Manifesta autem, inquit, sunt opera » carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuria, » idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, » emulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invi» diæ, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ præ» dico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, reg» num Dei non possidebunt[3]. » Hac ergo ratione, quamvis baptizatum sit post Joannem, non baptizatur post hæreticum, qua ratione quamvis baptizatum sit post Joannem,

[1] 1 Cor. I, 14. — [2] Id. III, 6. — [3] Galat. V, 19.

non baptizatur post ebriosum: quoniam et hæreses et ebrietates in eis operibus sunt, quæ opera qui agunt, regnum Dei non possidebunt. Nonne tibi videtur quasi intolerabiliter indignum, ut cum baptizatum fuerit post eum, qui non sobrie vinum bibens, sed vinum omnino non bibens, regno Dei viam paravit; non baptizetur post ebriosum, qui regnum Dei non possidebit? Quid hic respondetur, nisi quia ille baptismus erat Joannis, post quem Christi baptismo baptizavit Apostolus: iste autem baptismus Christi est, quo baptizavit ebriosus? Inter Joannem et ebriosum a contrario multum interest: inter baptismum Christi et baptismum Joannis non a contrario, sed tamen multum interest. Inter Apostolum et ebriosum multum interest: inter baptismum Christi quem dedit Apostolus, et baptismum Christi quem dedit ebriosus, nihil interest. Sic inter Joannem et hæreticum, a contrario multum interest; et inter baptismum Joannis, et inter baptismum Christi, quem dat hæreticus, non a contrario, sed multum interest: Inter baptismum autem Christi, quem dedit Apostolus, et baptismum Christi, quem dat hæreticus, nihil interest. Agnoscitur enim sacramentorum species æqualis etiam cum magna differentia est in hominum meritis.

XLIX. Sed, da veniam, erravi, quando te volui de ebrioso baptizante convincere; exciderat mihi cum Rogatista me rem habere, non cum qualicumque Donatista: Potes enim tu in tam paucis collegis tuis, et in omnibus clericis vestris nullum invenire forsitan ebriosum. Vos enim estis, qui non ex totius orbis communione, sed ex observatione præceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum tenetis catholicam fidem: in quibus eam solis inventurus est, cum venerit Filius hominis, quando non inveniet fidem in terra: quia nec terra estis,

nec in terra; sed cœlestes in cœlo habitatis. Nec timetis, nec attenditis; quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam[1]? Nec vos Evangelii locus ipse compungit, ubi Dominus ait; « Cum venerit Filius hominis, » putas inveniet fidem in terra[2]? » Continuo quippe tanquam præsciens nonnullos sibi superbe arrogaturos hanc fidem, dixit ad quosdam, qui sibi justi videbantur, et spernebant cæteros similitudinem hanc, « Duo quidam » ascenderunt in templum orare; unus Pharisæus et alter » Publicanus[3], » et cætera. Jam tibi quæ sequuntur, ipse responde. Inspice tamen diligentius ipsos paucos vestros utrum nullus illic baptizet ebriosus. Tam enim late vastat hæc pestilentia animas, et tanta libertate dominatur, ut multum mirer, si non etiam vestrum gregiculum penetravit: quamvis ante ipsam adventum filii hominis, unius boni pastoris, jam vos oves ab hœdis separasse jactetis.

L. Audi sane per me vocem dominicorum frumentorum, in area dominica usque ad ultimam ventilationem inter paleam laborantium[4], per totum scilicet mundum; quia Deus vocavit terram a solis ortu usque ad occasum, ubi etiam pueri laudant Dominum[5]. Quicumque vos ex occasione legis hujus imperialis, non dilectione corrigendi, sed inimicandi odio persequitur, displicet nobis. Et quamvis res quæque terrena non recte a quoquam possideri possit, nisi vel jure divino, quo cuncta justorum sunt vel jure humano, quod in potestate regum est terræ: ideoque res vestras falso appelletis, quas nec juste possidetis, et secundum leges regum terrenorum amittere jussi estis; frustraque dicatis: Nos eis congregandis laboravimus, cum scriptum legatis, « Labores impiorum

[1] Jacob. IV, 6. — [2] Luc. XVIII, 8. — [3] Ibid. 10. — [4] Matth. III, 12. — [5] Psal. CXII, 3.

» justi edent[1]. » Sed tamen quisquis ex occasione hujus legis, quam reges terræ Christo servientes, ad emendandam vestram impietatem promulgaverunt, res proprias vestras cupide appetit, displicet nobis. Quisquis denique ipsas res pauperum, vel basilicas congregationum, quas sub nomine Ecclesiæ tenebatis (quæ omnino non debentur nisi ei Ecclesiæ, quæ vera Christi Ecclesia est, non per justitiam, sed per avaritiam tenet, displicet nobis. Quisquis pro aliquo flagitio vel facinore projectum a vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur (qui excepto errore quo a nobis separamini) sine crimine apud vos vixerunt, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, et si monstretis nonnullos toleramus, quos corrigere vel punire non possumus : neque propter paleam relinquimus aream Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter hœdos in fine segregandos, deserimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam, migramus de domo Domini.

LI. Tu autem, frater, quantum mihi videtur, si vanam gloriam hominum non attendas, et insensatorum contemnas opprobrium, qui dicturi sunt, quare modo destruis quæ prius ædificabas; sine dubio transies ad Ecclesiam, quam veram sentire te intelligo, nec hujus sententiæ tuæ testimonia longe peto. Tu quippe in ejusdem tuæ Epistolæ principio, cui nunc respondeo, hæc verba posuisti : « Cum optime, inquis, noverim te longe adhuc a fide christiana sepositum, et studiis olim deditum litterarum, quietis et honestatis fuisse cultorem; cumque postea conversus ad christianam fidem (ut ex multorum relatione cognovi) disputationibus legalibus operam dares. » Certe si tu ad me illam Epistolam misisti, hæc verba tua sunt. Cum ergo fatearis me conver-

[1] Prov. XIII, 22.

sum ad christianam fidem, cum ego nec ad Donatistas, nec ad Rogatistas conversus sim; sine ulla dubitatione confirmas, et præter Rogatistas, et præter Donatistas esse christianam fidem. Hæc ergo fides, sicut dicimus, in omnibus gentibus dilatatur, quæ secundum Dei testimonium in semine Abrahæ benedicuntur[1]. Quid igitur adhuc dubitas tenere quod sentis, nisi quia id quod nunc sentis, vel aliquando non sensisse, vel aliud defendisse confunderis; et dum erubescis corrigere errorem, non erubescis permanere in errore; quod utique potius erubescendum fuit.

LII. Hoc est illud quod Scriptura non tacuit: « Est » confusio adducens peccatum, et est confusio abducens » gratiam et gloriam[2]. » Confusio adducit peccatum, cum erubescit quisque pravam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur, aut diu errasse se ipso judice teneatur: « Ita descendunt in infernum viventes[3], » id est, suam perditionem sentientes, quos Dathan et Abiron et Chore hiatu terræ absorpti, tanto ante futuros figuraverunt. Confusio autem adducit gratiam et gloriam, cum erubescit quisque de propria iniquitate, et pœnitendo in melius commutatur: quod te facere piget illa perniciosa confusione superatum, ne tibi ab hominibus nescientibus quid loquantur, objiciatur illa apostolica sententia, « Si enim quæ destruxi, eadem iterum ædifico, præva» ricatorem me ipsum constituo[4]. » Quæ si dici posset etiam in eos, qui veritatem correcti prædicant, quam perversi oppugnabant, in ipsum Paulum primitus diceretur, in quo Ecclesiæ Christi magnificabant Deum, audientes quod evangelizaret fidem, quam aliquando vastabat.

LIII. Nec quemquam putes ab errore ad veritatem,

[1] Gen. XXII, 18. — [2] Eccle. IV, 25. — [3] Psal. LIV, 16. — [4] Galat. II, 18.

vel a quocumque seu magno seu parvo peccato ad correctionem sine pœnitentia posse transire. Sed nimis impudens error est, hinc velle calumniari Ecclesiam, quam tot divinis testimoniis constat esse Ecclesiam Christi, quod aliter tractat illos qui eam deserunt, si hoc ipsum pœnitendo corrigant, aliter illos qui in ea nondum fuerunt, et tunc primum ejus pacem accipiunt; illos amplius humiliando, istos lenius suscipiendo, utrosque diligendo, utrisque sanandis materna charitate serviendo. Habes Epistolam prolixiorem fortasse quam velles. Esset autem multo brevior, si te tantum in respondendo cogitarem. Nunc vero etiamsi tibi nihil prosit, non puto nihil eis profuturam, qui eam legere cum Dei timore, et sine personarum acceptione curaverint. Amen.

EPISTOLA XCIV[1].

Sancto Domini beatissimo et unice nobis unanimo, ac venerabili patri, fratri, magistro AUGUSTINO episcopo, PAULINUS et THERASIA peccatores.

Paulinus Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta : prosequitur laudes Melaniæ senioris, et unici ejus filii Publicolæ nuper defuncti : nonnulla de futura in cœlis actione beatorum post resurrectionem.

I. « LUCERNA semper est pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. Ita quotiescumque litteras beatissimæ sanctitatis tuæ accipio, tenebras insipientiæ meæ

[1] Alias CCXLIX. quæ autem 94 erat, nunc. 178. — Scripta videtur an. 408. die 15. Maii.

discuti sentio, et quasi collyrio declarationis infuso oculis mentis meæ, purius video, ignorantiæ nocte depulsa, et caligine dubitationis abstersa. Quod cum sæpe alias per munera Epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum præcipue isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster Quintus Diaconus : qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cum eo juxta solemnem meum morem, post Pascha Domini, pro Apostolorum et Martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis : verumtamen oblitterato, quod nesciente me Romæ consumpserat, tempore, recentissimus mihi visus est a conspectu tuo, ita ut tunc statim cum a te mihi venisse vix crederem, cum primum videbam et cum mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cœlestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ, non potuisse me volumen ipsum, statim ut acceperam, Romæ legere. Tantæ enim illic turbæ erant, ut non possem munus tuum diligenter inspicere, et eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere cœpissem. Itaque ut fieri solet secura expectatione convivii præparati, avidæ licet mentis esuriem refrenavi, et spe certa capiendæ saturitatis, cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando, quod postea vorauti mihi et in ore et in ventre dulcissimum fuit, inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi, donec Urbe proficiscerer, et interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi manciparem, ut in deliciis Epistolæ tuæ spiritalibus ab omni fæce curarum et suffocatione turbarum liber epularer. »

II. « Quid ergo humilis et terrenus respondeam ad

hanc sapientiam, quæ data est tibi desuper, quam hic mundus non capit, et quam nemo sapit, nisi sapientia Dei sapiens, et Dei verbo eloquens? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis, in Deo laudabo sermones tuos. et non timebo a timore nocturno. Quia docuisti me in spiritu veritatis salubre moderandi in occiduis mortalibus animi temperamentum, quo et illam beatam matrem et aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici filii[1], taciturno quidem luctu, non tamen sicco a maternis lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem modestas et graves lacrymas, sicut propior vel æqualior animæ ejus spiritus altius intellexisti, et perfectæ in Christo fœminæ, salva virilis animi fortitudine, cor maternum de cordis tui similitudine melius ex æquo statu contemplatus es, ut eam primum pro naturali affectione permotam, deinde causa potiore compunctam flevisse perspiceres, non tam illud humanum, quod unicum filium conditione mortali defunctum in præsenti sæculo amisisset; quam quod propemodum in sæculari vanitate præventum (quia necdum illum deseruerat senatoriæ dignitatis ambitio) non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumptum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem, coronamque capturus, si in hujus sæculi vita matris exemplo saccum togæ, et monasterium Senatui prætulisset. »

III. Verumtamen idem vir. ut et antea retulisse me puto sanctitati tuæ his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulerit. Ita enim secundum verbum Domini mitis moribus fuit et humilis corde[2], ut non immerito credatur introïsse in requiem Domini. « Quoniam sunt

[1] Publicolæ. — [2] Matth. XI, 29.

» reliquiæ homini pacifico[1], et mansueti possidebunt » terram[2], placentes Deo in regione vivorum[3]. » Nam certe et illud Apostoli, non solum tacito mentis affectu, sed et conspicuis religiosus implevit officiis, ut cum esset alterum hujus sæculi in ordine et honore collega, non tamen ut gloriosus terræ, alta saperet, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, et tota etiam die misereri et commodare persisteret[4]. Unde et semen ejus potens in terra factum est, inter eos qui dii fortes terræ nimium elevati sunt : ut etiam de beatissima familiæ ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum reveletur. « Generatio, inquit, rectorum benedicetur : gloria, » non caduca, et divitiæ, non labentes, in domo ejus[5] : » domo, quæ ædificatur in cœlis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de memoria tam dilecti mihi quam devoti Christo hominis enarrare, cum et pristinis Litteris non pauca super eo narrasse me reputem, et nihil possim de beata hujus filii matre, et sanctorum pari radice ramorum, Melaniam melius aut sanctius prædicare, quam sanctitas tua in eam profari et disputare dignata est, ut quia ego peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus animæque virtutibus, tu ille vir Christi, doctor Israël in Ecclesia veritatis, procurante in melius Dei gratia parareris dignior tam virilis in Christo animæ prædicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, et mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares. »

IV. « Quæ vero post resurrectionem carnis in illo sæculo beatorum futura sit actio, tu me interrogare dignatus es. At ego de præsenti vitæ meæ statu ut magistrum

[1] Psal. xxxvi, 37. — [2] Matth. v, 4. — [3] Psal. cxiv, 9. — [4] Rom. xiii, 15. — [5] Psal. cxi, 2.

et medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuisque vestigiis ambulare post Christum, et morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus sæculi vita, quæ tota tentationum, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus de pedibus meis, disrumpam vincula mea, et liber exultem ad currendum viam, quo possim assequi mortem istam, qua tu mortuus es huic sæculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo et corde et ore cognoscitur. Quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo; et spiritus veritatis effunditur in lingua tua, superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei. »

V. « Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi charitas, quæ fortis est ut mors? Sic enim obliterat nobis et perimit hoc sæculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi avertimur ab hoc mundo, et cui viventes morimur ab elementis hujus mundi. Nec tanquam viventes in eorum conspectu, visuque decernimus; quia portio nostra mors Christi est: cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem ejus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius, cujus voluntas sanctificatio nostra est; et qui ideo pro nobis mortuus est, et resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est, et resurrexit, et dedit nobis pignus repromissionis suæ spiritu suo, sicut pignus vitæ nostræ posuit in cœlis in corpore suo, quod est caput corporis nostri. Unde nunc expectatio

nostra. Dominus est. et substantia, quæ ab ipso facta est apud ipsum. et in ipso. et per ipsum, qui conformatus est corpori humilitatis nostræ. ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, et secum in cœlestibus collocaret. Propterea et qui digni fuerint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus ait, et cum ipso maneant, sicut et ipse Dominus ad Patrem dixit : « Volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum[1]. »

VI. « Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes : « Beati qui habitant in domo tua; in sæcula sæculorum » laudabunt te[2]. » Puto autem hanc laudationem vocibus concinnentium esse promendam : etsi immutabuntur Sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut et Domini corpus post resurrectionem apparuit : in qua utique resurrectionis humanæ viva imago præfulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat, et resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cum in eadem carne, qua mortuus et sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia membrorum expressa oculis et auribus hominum sæpe collatus exhibuit. Quod si etiam Angeli, quorum simpliciter spiritualis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino creatori cantant, et gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritualia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen glorificatæ carnis omnibus membris, et per omnia membra formis et numeris suis, et linguas habebunt in oribus suis, et linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes vel sensuum suorum gaudiorumque affectus per verba depromant. Forte etiam hoc gratiæ gloriæque apposituro Sanctis suis Domino, in sæculis regni sui, ut tanto potioribus linguis et vocibus canant, quanto ad beatiorem

[1] I Thess IV, 16, et Joan. XVII, 24. — [2] Psal. LXXXIII, 3.

naturam corporum beata immutatione profecerint, ut in corporibus jam spiritualibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque cœlestibus, quales Apostolus audivit in paradiso, sermonibus eloquantur[1]. Et ideo forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia Sanctis, inter alias præmiorum species, jam novæ linguæ parantur. Quibus idcirco hominibus hujus sæculi adhuc uti non licet, ut jam his gloriæ suæ congruentibus immortales loquantur, de quibus dictum est : « Etenim clamabunt et hymnum dicent[2]; » procul dubio in cœlestibus, ubi cum Domino erunt, et delectabuntur in abundantia pacis, gaudentes in conspectu throni, mittentes ante pedes Agni pateras et coronas et canentes ei canticum novum ; aggregati choris Angelorum, Virtutum, Dominationum, Thronorum, ut et ipsi cum Cherubim atque Seraphim, et quatuor illis animalibus voce perpetua concinentes dicant : « Sanctus, Sanc- » tus, Sanctus, Dominus Deus sabaoth[3], » et reliqua quæ nosti. »

VII. « Hoc est ergo quod egenus et pauper ego ille insipiens et parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuesti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hoc tuam doceas ; (quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso duce et fonte sapientium, ut sicut præterita cognovisti, et præsentia vides, ita etiam de futuris æstimes ;) quid censeas de his cœlestium creaturarum vel etiam super cœlos in conspectu Altissimi agentium vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimantur. Quamvis enim Apostolus dicendo : « Si linguis Angelorum loquar[4], » proprium quemdam illos suæ naturæ, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit ; tanto humanis sensibus et eloquiis altiorem, quanto ipsa

[1] 2 Cor. XII, 4. — [2] Psal. LXIV, 14. — [3] Isaï. VI, 3. — [4] 1 Cor. XIII, 1.

Angelorum creatura et statio mortalibus incolis et terrenis sedibus præstat : attamen forsitan linguas Angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut et de charismatum varietate disserens inter dona gratiarum numerat genera linguarum, utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed et vox Dei sæpe ad Sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum et magnum. Sed forte ex hoc ipso, quia in hoc membro vocis officium Deus posuit, etiam incorporeæ Angelorum creaturæ sermones et voces linguam vocaverit, sicut Scriptura solet Deo quoque secundum species operationum, nomina assignare membrorum. Ora pro nobis, et doce nos. »

VIII. « Frater noster charissimus et dulcissimus Quintus, quam tarde ad nos remeat a vobis, tam cito a nobis ad vos redire festinat : instantiam vero ejus in litteris exigendis et hæc Epistola lituris quam versibus crebrior loquitur, commemorati exactoris nimiam festinationem scheda fecit[1]. Nam pridie Idus Maïas venit ad nos ut rescripta peteret, et Idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrum eum commendaverim, vel accusaverim hujusmodi testimonio. Forte enim, imo sine dubio laudabilis magis quam culpabilis judicabitur, qui a tenebris quod in comparatione vestri luminis sumus, justissime refestinavit ad lucem suam. »

[1] *Forte* nimia festinatio schedam fecit.

EPISTOLA XCV[1].

Dominis charissimis, et sincerissimis, sanctis et desiderabilibus et venerabilibus fratribus, sub magistro Domino Jesu condiscipulis (33), PAULINO et THERASIÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, nec non de qualitate corporis beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

I. CUM vos, fratres nostri, conjunctissimi nobis, quos nobiscum desiderati desiderare, et salutati resalutare consuestis, assidue vident, non tam augentur bona nostra, quam consolantur mala. Nam ipsas causas et necessitates, et quantum valemus, devitare conamur, et tamen nescio quomodo, credo pro meritis nostris deesse non possunt: sed cum ad nos veniunt, et vident nos, fit quod scriptum est: « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde » meo, exhortationes tuæ jucundaverunt animam meam[2]. » Proinde ad istam lætitiam, qua vobiscum est frater Possidius (34), cum ex ipso audieritis, quam tristis eum causa compulerit, hoc me verissime dicere cognoscetis: et tamen si quisquam nostrum propter hoc solum iret trans mare, ut vestra præsentia frueretur, quid hac causa justius, quid posset dignius inveniri? Sed id vincula nostra non ferrent quibus religati sumus infirmorum servire languoribus, nec eos præsentia corporali relinquere, nisi cum hoc cogant tanto imperiosius, quanto periculosius

[1] Alias CCL., quæ autem 95 erat, nunc 177. — Scripta hyeme an. exeunte 408. aut ineunte 409. — [2] Psal. XCIII, 19.

ægrotando. Utrum exerceamur his an potius plectamur nescio, nisi quod non secundum peccata nostra facit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis, qui tanta solatia doloribus miscet, agitque mirabili medicina ne amemus mundum, ne deficiamus in mundo.

II. Quæsivit abs te prioribus litteris, qualisnam tibi videatur futura æterna vita sanctorum; sed bene mihi respondisti etiam de præsentis vitæ statu adhuc esse utique consulendum : nisi quod me consulere voluisti, quod aut mecum nescis, aut mecum scis, aut magis quam ego forsitan scis; quippe qui etiam verissime dixeris evangelicam mortem prius emoriendum, quam carnalem resolutionem voluntario præveniamus excessu, non obitu, sed sententia recedentes ab hujus sæculi vita. Simplex hæc actio; et nullo dubitationis æstu fluctuat, quod ita nos vivere oportere censemus in hac vita mortali, ut vitæ immortali quodammodo coaptemur. Verum omnis quæstio, quæ agentes quærentesque conturbat homines, qualis ego sum, illa est, quoniam modo vivendum sit, vel inter eos, vel propter eos qui nondum vivere moriendo noverunt, non resolutione corporis, sed quodam se a corporalibus illecebris avertentes mentis affectu. Plerumque enim videtur nobis, quod nisi eis aliquantulum congruamus ad ea ipsa, unde illos extrahi cupimus, nihil cum eis salubriter agere poterimus. Quod cum facimus, talium delectatio subrepit et nobis, ut sæpe etiam loqui vana delectet, auremque præbere loquentibus, nec arridere tantum, sed etiam risu vinci ac solvi : ita pulvereis quibusdam, vel etiam luteis affectibus nostras animas aggravantes, laboriosius et pigrius levamus ad Deum, ut vivamus evangelicam vitam, moriendo evangelicam mortem. Quod si aliquando successerit, statim subjicietur, Euge,

Euge, non ab hominibus; neque enim quisquam hominum sentit in alio talem mentis agnitionem: sed in quodam intus silentio, nescio unde clamatur, Euge, Euge. Propter hoc genus tentationis ab angelo colaphizatum se tantus Apostolus confitetur [1]. Ecce unde vita humana super terram tota tentatio est; quando et ibi homo tentatur, ubi quantum potest vitæ cœlestis similitudini coaptatur.

III. Quid dicam de vindicando, vel non vindicando? quandoquidem hoc totum ad eorum salutem proficere volumus, in quos vindicandum aut non vindicandum esse arbitramur. Quis etiam sit vindicandi modus, non solum pro qualitate vel quantitate culparum, verumetiam pro quibusdam viribus animorum, quid quisque sufferat, quid recuset, ne non solum non proficiat, sed etiam deficiat, quam profundum et latebrosum est? impendentem quoque vindictam metuentes, quæ ab hominibus metuitur, nescio utrum plures correcti sunt, quam in deterius abierunt. Quid cum sæpe accidat, ut si in quemquam vindicaveris, ipse pereat si multum reliqueris, alter pereat? Ego in his quotidie peccare me fateor, et ignorare quando, quove modo custodiam id quod scriptum est: « Peccantes coram omnibus argue, ut cæteri timorem » habeant [2]; » et quod scriptum est: « Corripe eum inter te et ipsum solum [3]; » et quod scriptum est: « Nolite ante tempus judicare, ut non judicemini [4]; » neque enim hic addidit ante tempus: et quod scriptum est: « Tu quis es, quid judicas alienum servum? suo Domino » stat aut cadit: stabit autem. Potens est enim Deus statuere illum [5]; » unde confirmat de his se dicere, qui intus sunt: et rursus eos judicari jubet, cum dicit:

[1] 2 Cor. XII, 7. — [2] 1 Tim. V, 20. — [3] Matth. XVIII, 15. — [4] 1 Cor. IV, 5. — [5] Rom. XIV, 4.

« Quid enim mihi de his, qui foris sunt judicare? Nonne » de his, qui intus sunt, vos judicatis? auferte malum ex » vobis ipsis [1]. » Quod cum etiam faciendum videtur, quatenus fiat, quantæ curæ ac timoris est? ne forte contingat quod de illo ipso intelligitur in secunda ad eosdem epistola cavendum admonere : « Ne majore tristitia ab» sorbeatur qui ejusmodi est [2]. » Et ne quisquam hoc non multum curandum putaret, ibi ait : « Ut non possidea» mur a Satana : » non enim ignoramus mentes ejus. Quis in his omnibus tremor, mi Pauline sancte homo Dei? quis tremor, quæ tenebræ? Nonne putamus de his esse dictum : « Timor et tremor venerunt supra me, et con» texerunt me tenebræ? et dixi, Quis dabit mihi pennas » sicut columbæ, et volabo et requiescam? Ecce elongavi » fugiens, et mansi in deserto [3]. » Verumtamen etiam in deserto ipso fortassis expertus sit, quod adjungit : « Ex» pectabam eum qui me salvum faceret a pusillanimitate » et tempestate. » Nempe ergo tentatio est vita humana super terram [4].

IV. Quid, ipsa divina eloquia, nonne palpantur potius, quam tractantur a nobis? dum in multo pluribus quærimus potius quid sentiendum sit, quam definitum aliquid fixumque sentimus? et ea cautio cum sollicitudinis plena sit, multo melior es tamen, quam temeritas affirmandi. Nonne in multis, si non secundum carnem homo sapiat, quam mortem dicit esse Apostolus, magno scandalo erit ei, qui adhuc secundum carnem sapit? ubi et dicere quid sentias periculosissimum, et non dicere laboriosissimum, et aliud quam sentis dicere perniciosissimum est? Quid, cum ea quæ non approbamus in eorum, qui intus sunt, sermone vel scriptis, putantesque

[1] I Cor. V, 12, 13. — [2] 2 Cor. II, 8. — [3] Psal. LIV, 6, 7. — [4] Job. VII, I.

id ad fraternæ charitatis libertatem pertinere, judicium nostrum non occultamus, et hoc non benevolentia, sed invidia facere credimur, quantum peccatur in nos? et cum similiter eos, qui nostras sententias reprehendunt, lædere potius velle, quam corrigere suspicamur, quantum peccamus in alios? certe hinc existunt inimicitiæ plerumque etiam inter charissimas familiarissimasque personas, dum, supra quam scriptum est, unus pro altero inflatur adversus alterum, et dum mordent et comedunt invicem, timendum est ne consumantur ab invicem. « Quis » ergo dabit mihi pennas sicut columbæ et volabo, et re- » quiescam [1]? » Sive enim quia pericula, in quibus quisque versatur, graviora sunt, quam inexperta sive quia revera ita est; quælibet pusillanimitas tempestasque deserti minus mihi videtur molesta, quam ea, quæ vel patimur, vel timemus in turbis.

V. Proinde multum approbo sententiam tuam, de hujus vitæ statu esse agendum, vel potius cursu quam stau. Addo aliud, quia prius hoc requirendum atque tenendum est, quam illud, quale futurum sit, quo iste fert cursus. Inde ergo interrogavi quid sentias, quasi hujus vitæ recta regula retenta atque servata jam securi simus, cum in tam multis, maximeque in his quæ breviter, ut potui, commemoravi, periculosissime laborare me sentiam. Sed quia omnis hæc ignorantia et dificultas hinc mihi videtur existere quod in magna varietate morum, et animarum occultissimas voluntates atque infirmitates habentium, rem populi gerimus, non terreni atque Romani, sed Jerosolymitani cœlestis, magis me libuit loqui tecum ex illo quod erimus, quam ex isto quod sumus. Ibi enim etsi nescimus quæ bona futura sunt, non tamen de parva re certi sumus, quod ista mala ibi non erunt.

[1] Psal. LIV, 7.

VI. De agenda ergo ista temporali vita, eo modo, per quem veniendum est ad æternam, novi concupiscentias carnales esse frenandas; tantumque remittendum in delectationes sensuum corporalium, quantum sustentandæ hujusmodi agendæque vitæ satis est, omnesque molestias temporales, pro veritate Dei, et salute æterna nostra et proximi, patienter fortiterque tolerandas. Novi etiam proximo ad hoc consulendum omni studio Charitatis, ut istam vitam recte gerat propter æternam. Præponenda etiam nobis spiritalia carnalibus, incommutabilia mutabilibus, et hæc omnia tanto magis minusve posse hominem, quanto magis minusve adjuvatur gratia Dei, per Jesum Christum Dominum nostrum. Cur autem ille sic, ille autem sic adjuvetur, vel non adjuvetur, nescio. Id tamen Deum summa sibique nota æquitate facere scio. Propter illa vero, quæ supra commemoravi, quemadmodum vivendum sit cum hominibus, si quid tibi exploratum liquet, edoce me obsecro. Sin et te ita ut me movent ista, confer ea cum aliquo mansueto cordis medico, sive illic inveneris ubi degitis, sive cum Romam toto anniversario pergitis, et quod per illum tibi loquentem, seu vobis colloquentibus Dominus aperuerit, scribe mihi.

VII. De resurrectione autem corporum, membrorumque in illa corruptione atque immortalitate futuris officiis, quoniam vicissim me interrogasti quid sentiam, audi breviter quod, si non satis erit, poterit, si Dominus adjuverit, latius disputari. Firmissime tenendum est, unde Scripturæ sanctæ verax et clara sententia est, visibilia ista corpora atque terrena, quæ nunc animalia dicuntur, spiritalia futura in resurrectione fidelium atque justorum. Porro spiritalis corporis qualitas inexperta nobis, quemadmodum vel comprehendi, vel insinuari

possit, ignoro. Corruptio ubi certe nulla erit, ac per hoc nec isto quo nunc indigent corruptibili cibo, tunc indigebunt; nec tamen eum capere non poterunt, veraciterque consumere potestate, non necessitate. Alioquin nec Dominus eum post resurrectionem accepisset, qui nobis ita præbuit corporalis resurrectionis exemplum, ut hinc Apostolus, dicat, « Si mortui non resurgunt, neque » Christus resurrexit [1]. » Qui cum membris omnibus appareret, eorumque officiis uteretur, loca etiam vulnerum demonstravit [2]. Quas ego cicatrices, non ipsa vulnera semper accepi, et eas ipsas potestate [3], non necessitate. Cujus potestatis facilitatem tunc maxime ostendit [4], cum vel in alia forma se demonstravit, vel in domo discipulis constitutis [5], cum ostia clausa essent, verus apparuit.

VIII. Hinc oritur de Angelis quæstio, utrum habeant corpora suis officiis et concursationibus congrua, an tantummodo spiritus sint [6]? Si enim habere dixerimus, occurrit nobis, « Qui facit Angelos suos spiritus [7]. » Si autem non habere dixerimus, plus habet scrupuli, quomodo scriptum sit, eos corporeis hominum sensibus sine corpore præsentatos, hospitio susceptos, pedes eis lotos [8], edentibus et bibentibus ministratum. Facilius enim videri potest, sic esse spiritus Angelos dictos, ut homines animas [9], sicut scriptum est cum Jacob in Ægyptum tot animas descendisse (neque enim corpora non habebant) quam ut illa omnia sine corporibus gesta credantur. Deinde certa quædam in Apocalypsi Angeli statura definitur in ea mensura, quæ nisi corporum esse non possit, ut quod hominibus apparuerit non ad falsitatem, sed ad illam potestatem ac facilitatem spiritalium corporum re-

[1] 1 Cor. xv, 16. — [2] Joan. xx, 20. — [3] Luc. xxiv, 15. — [4] Joan. xx, 15. — [5] Marc. xvi, 12. — [6] Joan. xx, 19. — [7] Psal. ciii, 4. — [8] Gen. xviii, 2, et xix, 1. — [9] Id. xlvi, 27.

feratur. Sed sive habeant Angeli corpora, sive quisquam possit ostendere, quemadmodum corpora non habentes gerere illa omnia potuerint, in illa tamen civitate sanctorum, ubi etiam per Christum redempti a generatione hac in æternum conjungentur millibus Angelorum, voces corporales non latentes animos indicabunt : quia in illa societate divina nihil cogitationis proximo poterit occultari ; sed erit consonans in Dei laude concordia, non solum spiritu, verumetiam spiritali corpore expressa : hoc mihi videtur.

IX. Interim si quid congruentius veritati vel jam tenes, vel a doctioribus oudire potueris, per te nosse studiosissime expecto. Recense sane Epistolam meam[1], cui quoniam festinantissime te respondisse de diaconi festinatione causatus es, ideo non conqueror, sed potius commemoro, ut quod tunc omissum est, nunc reddatur. Et de otio quippe christiano ad percipiendam vel disserandam christianam sapientiam quid sentias, et de otio quod putabam tuo, cujus mihi occupationes incredibiles nuntiatæ sunt require et vide, quid a te scire quæsierim. (Et alia manu) memores nostri felices vivite, magna gaudia et solatia nostra sancti Dei.

[1] Hæc non extat.

EPISTOLA XCVI[1].

Domino dilectissimo et in Christi membris honorabiliter amplectendo filio OLYMPIO, AUGUSTINUS.

Augustinus Olympio, quem audierat provectum recens ad novam dignitatem, (scilicet Magistri officiorum, quod ipsi munus post Stilichonis necem an 408. collatum fuit) commendat impense causam Bonifacii Cataquensis episcopi, super possessione quadam ecclesiæ ab ipsius prædecessore non sine fraude comparata.

I. QUIDQUID sis secundum sæculi hujus cursum, nos tamen charissimo et sincerissimo conservo nostro Olympio Christiano fidissime scribimus. Hoc enim tibi esse scimus omni gloria gloriosius, et omni sublimitate sublimius. Fama quippe ad nos pertulit, honorem te adeptum esse celsiorem, quæ utrum vera esset, nondum apud nos fuerat confirmatum, cum hæc scribendi provenit occasio. Sed quoniam novimus te a Domino didicisse, non alta sapere, sed humilibus consentire, quolibet culmine provectus esses, non aliter quam soles litteras nostras te accepturum esse præsumimus, domine dilectissime, et in Christi membris honorabiliter amplectende fili. Temporali vero felicitate ad æterna lucra te prudenter usurum minime dubitamus, ut quanto plus potes in hac terrena republica, tanto plus impendas cœlesti illi, quæ te in Christo peperit, civitati, quod tibi uberius rependatur

[1] Alias CXXIV. quæ autem 96 erat, nunc 183. — Scripta an. 408. circa initium Septemb.

in regione viventium, et in vera pace securorum ac sine fine manentium gaudiorum.

II. Sancti fratris et coëpiscopi mei Bonifacii petitionem tuæ rursus charitati commendo, ne forte nunc fieri possit quod ante non potuit. Cum enim posset sine ulla forsitan quæstione quod præcessor ejus, quamvis sub alieno nomine, comparaverat, et sub ecclesiæ nomine possidere jam cœperat, consequenter etiam ipse retinere: nolumus tamen, quoniam fisci debitor fuit, hunc scrupulum habere in conscientia. Neque enim fraus ista, quia fisco fiebat, ideo non fiebat. Et ille quidem Paulus, postquam episcopus factus est, renuntiaturus suis omnibus rebus propter immensum cumulum fiscalium debitorum, exacta quadam cautione, in qua certum ei pondus debebatur argenti, hos exiguos agellos, unde victum sustentaret, tanquam Ecclesiæ comparavit, sub nomine tunc potentissimæ domus, ut etiam ex ipsis, morem suum sequens, cum fisco non solveret, nullas exactorum molestias pateretur. Iste autem qui eidem ecclesiæ illo defuncto est ordinatus, timuit hos agros suscipere: et cum posset pro solis fiscalibus debitis, quæ de memoratis, possessiunculis ille contraxerat, imperiale beneficium postulare, totum maluit confiteri, quod eas Paulus de argento proprio, cum esset fisco obnoxius, de hastario emerat: ut eas ecclesia, si fieri potest, non occulta episcopi iniquitate, sed manifesta Christiani Imperatoris liberalitate possideat. Quod si fieri non potest, melius inopiæ laborem servi Dei tolerant, quam ut necessariorum facultatem cum conscientia fraudis obtineant.

III. Ad hoc tuum suffragium petimus impartiri digneris: quia id quod primo impetratum est, noluit allegare, ne iterum supplicandi sibi intercluderet facultatem: non enim erat ad desiderata responsum. Nunc vero cum

sis eadem benignitate qua soles : sed amplior potestate, non desperamus, adjuvante Domino, meritis tuis hoc facile posse concedi : cum etiam si tuo nomine eadem loca peteres, et memoratæ ecclesiæ ipse donares, quis reprehenderet, aut quis non maxime prædicaret petitionem tuam, non terrenæ cupiditati, sed christianæ pietati servientem? Domini Dei nostri misericordia te in Christo feliciorem tueatur, Domine fili.

EPISTOLA XCVII[1].

Domino eximio et merito præstantissimo, multumque in Christi charitate honorando filio OLYMPIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Olympio, ut tueatur leges de confringendis idolis et hæreticis corrigendis, quæ vivo Stilichone missæ sunt in Africam, faciatque pro auctoritate et industria sua ut eas ex Imperatoris voluntate constitutas esse, adeoque post Stilichonis necem nihilominus vigere intelligant Ecclesiæ inimici.

1. QUAMVIS mox ut audivimus te merito sublimatum, cum ipsa fama nondum nobis certissima esset, nihil aliud de animo tuo credidimus erga Ecclesiam Dei, cujus te veraciter filium esse gaudemus, quam quod tuis litteris mox aperuisti : tamen etiam illis lectis, quibus ultro dignatus es, etiamsi pigri et cunctantes essemus, exhortationem benevolentissimam mittere, ut instruente humilitate nostra, per religiosam obedientiam tuam, Dominus,

[1] Alias CXXIX. quæ autem 97 erat, nunc 184. — Scripta exeunte an. 408.

cujus munere talis es, Ecclesiæ suæ jamjamque subveniat, majore fiducia tibi scribimus, domine eximie et merito præstantissime multumque in Christi charitate honorande fili.

II. Et fratres quidem multi sancti collegæ mei, graviter Ecclesia perturbata profecti sunt pene fugientes ad gloriosissimum comitatum, quos, sive jam videris, sive litteras eorum ab urbe Roma opportunitatis cujusquam occasione acceperis: ego tamen licet nullum consilium cum eis communicare potuerim, non potui prætermittere per hunc fratrem et compresbyterum meum, qui urgente necessitate pro salute civis sui, etiam media hyeme quomodocumque ad illas partes venire compulsus est, et salutare et admonere charitatem tuam, quam habes in Christo Jesu Domino nostro, ut opus tuum bonum diligentissima acceleretur instantia, quo noverint inimici Ecclesiæ leges illas, quæ de idolis confringendis et hæreticis corrigendis vivo Stilichone in Africam missæ sunt, ex voluntate Imperatoris piissimi et fidelissimi constitutas: quo nesciente vel nolente factum sive dolose jactant, sive libenter putant; atque hinc animos imperitorum turbulentissimos reddunt, nobisque periculose ac vehementer infestos.

III. Hoc autem quod petendo vel suggerendo admoneo præstantiam tuam, non dubito omnium per Africam collegarum meorum fieri voluntate: arbitrorque quacumque primitus exorta occasione facillime posse ac debere maturari, ut noverint, sicut dixi, homines vani, quorum et adversantium salutem requirimus, leges quæ pro Christi Ecclesia missæ sunt, magis Theodosii filium quam Stilichonem curasse mittendas. Propterea quippe memoratus presbyter harum perlator, cum de regione sit Milevitana, ab episcopo suo venerabili fratre meo Se-

vero, qui tuam mecum sincerissimam dilectionem multum salutat, per Hipponem regium, ubi ego sum, transire jussus est : quia cum forte simul essemus in magnis Ecclesiæ tribulationibus et peturbationibus, quærebamus occasionem scribendi ad eximietatem tuam, et non inveniebamus. Jam quidem unam Epistolam miseram in negotio sancti fratris et collegæ mei Bonifacii episcopi Cataquensis ; sed nondum ad nos pervenerant graviora, quæ nos vehementius agitarent; quibus comprimendis vel corrigendis quemadmodum meliore secundum Christi viam consilio succurratur, commodius episcopi (35) qui propterea navigaverunt, cum tanta benignitate tui cordis acturi sunt, qui potuerunt communi consilio diligentius deliberatum aliquid ferre, quantum temporis permittebat angustia. Illud tamen quo animum clementissimi et religiosissimi principis erga Ecclesiam provincia noverit, nullo modo esse differendum, sed etiam antequam episcopos, qui profecti sunt, videas, quam primum tua præstantissima pro Christi membris in tribulatione maxima constitutis vigilantia potuerit, accelerandum suggero, peto, obsecro, flagito. Neque enim parvum in his malis solatium Dominus obtulit, quod te voluit multo amplius posse quam poteras, quando jam de tuis multis ac magnis operibus bonis gaudebamus.

IV. Multum sane de quorumdam, neque paucorum fide firma et stabili gratulamur, qui ex occasione legum ipsarum ad christianam religionem vel catholicam pacem conversi sunt; pro quorum salute sempiterna nos in hac temporali etiam periclitari delectat. Propterea enim maxime ab hominibus nimium dureque perversis, nunc inimicitiarum graviores impetus sustinemus, quos nonnulli eorum nobiscum patientissime sustinent : sed plurimum infirmitati metuimus, donec discant et valeant, adjuvante

misericordissima gratia Domini, sæculum præsens et hominum diem robore cordis valentiore contemnere. Commonitorium quod misi fratribus episcopis, si, ut puto, nondum ibi sunt, ab eximietate tua illis tradatur, cum venerint. Tantam quippe tui sincerissimi pectoris habemus fiduciam, ut adjuvante Domino Deo nostro non solum impertitorem auxilii te velimus, verumetiam consilii participem.

EPISTOLA XCVIII [1].

BONIFACIO (36) coëpiscopo AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Bonifacio episcopo, respondens quî fiat, ut infantibus in baptismo prosit parentum fides, cum post baptismum non noceat illis parentum impietas: deinde quomodo susceptores in baptismo respondeant, illos credere, cum parvuli revera non credant, et incertum sit an sint credituri.

I. QUÆRIS a me, « Utrum parentes baptizatis parvulis suis noceant, cum eos dæmoniorum sacrificiis sanare conantur. Et si non nocent, quomodo eis prosit cum baptizantur parentum fides, quorum eis non potest obesse perfidia. » Ubi respondeo, tantam illius sacramenti, hoc est baptismi salutaris esse virtutem in sancta compage corporis Christi, ut semel generatus per aliorum carnalem voluptatem, cum semel regeneratus fuerit per aliorum spiritalem voluntatem, deinceps non possit vinculo alienæ

[1] Alias XXIII, quæ autem 98 erat, nunc 163. — Scripta forte circa idem tempus.

iniquitatis obstringi, cui nulla sua voluntate consentit. « Et anima enim patris mea est, inquit, et anima filii » mea est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur[1] : » non autem peccat ipsa, cum parentes ei omnino nescienti, vel quilibet alius adhibet sacrilega dæmoniorum. Sed ideo ex Adam traxit, quod sacramenti illius gratia solveretur, quia nondum erat anima separatim vivens, id est, altera anima, de qua diceretur. « Et anima patris mea est, et anima filii mea est. » Jam itaque cum homo in se ipso est, ab eo qui genuit alter effectus, peccato alterius sine sua consensione non tenetur obnoxius. Traxit ergo reatum, quia unus erat cum illo et in illo a quo traxit, quando quod traxit admissum est. Non autem trahit alter ab altero, quando sua unoquoque propria vita vivente jam est unde dicatur : « Anima quæ pecca- » verit, ipsa morietur. »

II. Ut autem possit regenerari per officium voluntatis alienæ, cum offertur consecrandus, facit hoc unus Spiritus, ex quo regeneratur oblatus. Non enim scriptum est : Nisi quis renatus fuerit ex parentum voluntate, aut ex offerentium vel ministrantium fide; sed, « Nisi quis renatus » fuerit ex aqua et Spiritu sancto[2]. » Aqua igitur exhibens forinsecus sacramentum gratiæ, et Spiritus operans intrinsecus beneficium gratiæ, solvens vinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerant hominem in uno Christo, ex uno Adam generatum. Regenerans ergo Spiritus in majoribus offerentibus, et parvulo oblato renatoque communis est : ideo per hanc societatem unius ejusdemque Spiritus prodest offerentium voluntas parvulo oblato. Quando autem in parvulum majores peccant, offerentes eum atque obligare conantes dæmonum sacrilegis vinculis, non est anima utrorumque communis, ut

[1] Ezech. XVIII, 4. — [2] Joan. III, 5.

etiam culpam possint habere communem. Non enim sic communicatur culpa per alterius voluntatem, quemadmodum communicatur gratia per sancti Spiritus unitatem. Potest enim et in hoc et in illo homine esse unus Spiritus sanctus, etiamsi invicem nesciant, per quem sit utriusque gratia communis. Non autem potest spiritus hominis esse et hujus et illius, per quem peccante altero, et altero non peccante, sit tamen culpa communis. Ac per hoc potest parvulus semel ex parentum carne generatus Dei Spiritu regenerari, ut ex illis obligatio contracta solvatur. Non potest autem semel Dei Spiritu regeneratus ex parentum carne regenerari, ut obligatio, quæ soluta est, iterum contrahatur. Et ideo semel perceptam parvulus Christi gratiam non amittit, nisi propria impietate, si ætatis accessu tam malus evaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur.

III. Verumtamen recte dicuntur parentes, vel quicumque majores, filios seu quoslibet parvulos baptizatos dæmoniorum sacrilegiis obligare conantes, spiritaliter homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores fiunt. Recte illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur : Nolite occidere parvulos vestros. Dicit enim et Apostolus : « Spi» ritum nolite extinguere[1] : » non quia ille extingui potest, sed quantum in ipsis est, extinctores ejus merito dicuntur, qui sic agunt ut extinctum velint. Isto sensu recte intelligi potest, quod scripsit beatissimus Cyprianus in Epistola de Lapsis, cum eos qui tempore persecutionis idolis immolaverant arguens, (Ac ne quid deesset, inquit, ad criminis cumulum, infantes quoque parentum manibus impositi vel attrectati, amiserunt parvuli, quod

[1] I Thess. v, 19.

in primo statim nativitatis exordio fuerant consecuti. » Amiserunt, dixit, quantum attinuit ad illorum scelus, a quibus amittere coacti sunt. Amiserunt in eorum mente ac voluntate, qui in illos tantum facinus commiserunt. Nam si in se ipsis amisissent, remansissent utique divina sententia sine ulla defensione damnandi. Quod si sanctus Cyprianus arbitraretur, non eorum defensionem continuo subjiceret, dicens : « Nonne illi, cum judicii dies venerit, dicent : Nos nihil fecimus, nec derelicto cibo et poculo Domini, ad profana contagia sponte properavimus : perdidit nos aliena perfidia, parentes sensimus parricidas : illi nobis Ecclesiam matrem, illi patrem Dominum negaverunt, ut dum parvi et improvidi, et tanti facinoris ignari per alios ad consortium criminis jungimur, aliena fraude caperemur? » Hanc defensionem non subnecteret, nisi justissimam crederet, et in Dei judicio parvulis profuturam. Si enim vere dicitur : Nos nihil fecimus; « Anima quæ peccaverit, ipsa morietur; » nec illi illi peribunt sub Dei justo justo judicio, quos parentes suo scelere, quantum ad se ipsos attinet, perdiderunt.

IV. Illud vero quod in eadem commemoratur Epistola quamdam parvulam turbatis in fugam parentibus, nutrici derelictam, atque ab eadem nutrice dæmonum sacrilegiis impactam, postea in Ecclesia illatam sibi eucharistiam miris motibus respuisse ; ideo mihi videtur divinitus factum, ne majores putarent nihil se in parvulos in illa iniquitate peccare, sed potius intelligerent, per illum significantem quodammodo gestum corporis eorum, qui loqui non poterant, se mirabiliter admoneri quid ipsi facere deberent, qui post tantum illud nefas sacramentis salutaribus irruebant, unde se utique pœnitendo abstinere deberent. Nec cum tale aliquid divina providentia per infantulos agit, ipsos id agere scientia vel ratione cre-

dendum est. Neque enim quia cujusdam Prophetæ dementiam Deus voluit etiam asina loquente coërcere, ideo admiranda est asinorum sapientia[1]. Porro si per animal irrationale sonuit aliquid homini simillimum, quod miraculo divino, non cordi asinino tribuendum sit : ita potuit omnipotens per infantis animam, non ubi ratio nulla erat, sed ubi adhuc sopita erat, gestu corporis ejus ostendere; quid illi, qui et ipse et in parvulos suos peccaverant, curare deberent. Cæterum cum infans non redeat in parentem, ut cum illo et in illo unus homo sit, sed omnino alter sit, habens carnem suam et animam suam, « Anima » quæ peccaverit, ipsa morietur. »

V. Nec illud te moveat, quod quidam non ea fide ad baptismum percipiendum parvos ferunt, ut gratia spiritali ad vitam regenerentur æternam, sed quod eos putant hoc remedio temporalem retinere vel recipere sanitatem. Non enim propterea illi non regenerantur, quia non ab istis hac intentione offeruntur. Celebrantur enim per eos necessaria ministeria, et verba sacramentorum, sine quibus consecrari parvulus non potest. Spiritus autem ille sanctus qui habitat in Sanctis, ex quibus una illa columba deargentata charitatis igne conflatur, agit quod agit quod agit etiam per servitutem, aliquando non solum simpliciter ignorantium, verumetiam damnabiliter indignorum. Offeruntur quippe parvuli ad percipiendam spiritalem gratiam, non tam ab eis quorum gestantur manibus (quamvis et ab ipsis, si et ipsi boni fideles sunt) quam ab universa societate Sanctorum atque fidelium. Ab omnibus namque offerri recte intelliguntur, quibus placet quod offeruntur, et quorum sancta atque individua charitate ad communicationem sancti Spiritus adjuvantur. Tota hoc ergo mater Ecclesia, quæ

[1] Num. XXII. 28.

in Sanctis est, facit : quia tota omnes, tota singulos parit. Nam si Christiani baptismi sacramentum, quando unum atque idipsum est, etiam apud hæreticos valet et sufficit ad consecrationem, quamvis ad vitæ æternæ participationem non sufficiat; quæ consecratio reum quidem facit hæreticum extra Domini gregem habentem dominicum characterem, corrigendum tamen admonet sana doctrina, non iterum similiter consecrandum : quanto potius in catholica Ecclesia etiam per stipulæ ministerium frumenta purganda portantur, ut ad massæ societatem mediante area perducantur?

VI. Illud autem nolo te fallat, ut existimes reatus vinculum ex Adam tractum, aliter non posse disrumpi, nisi parvuli ad percipiendam Christi gratiam a parentibus offerantur. Sic enim scribens dicis, « Ut sicut parentes fuerunt auctores ad eorum pœnam, per fidem parentum identidem justificentur : » cum videas multos non offerri a parentibus, sed etiam a quibuslibet extraneis, sicut a dominis servuli aliquando offeruntur. Et nonnunquam mortuis parentibus suis, parvuli baptizantur ab eis oblati, qui illis hujusmodi misericordiam præbere potuerunt. Aliquando etiam quos crudeliter parentes exposuerunt nutriendos a quibuslibet, nonnunquam a sacris virginibus colliguntur; et ab eis offeruntur ad baptismum. Quæ certe proprios filios nec habuerunt ullos, nec habere disponunt : ac per hoc nihil aliud hìc fieri vides, nisi quod in Evangelio scriptum est, cum Dominus interrogasset, quis illi a latronibus sauciato, et semivivo in via derelicto proximus fuisset : responsum est enim, « Qui in illum fecit misericordiam[1]. »

VII. Difficillimam sane quæstionem tibi proposuisse visus est, in extremo inquisitionis tuæ, ea videlicet in-

[1] Luc. x, 37.

intentione, qua soles vehementer cavere mendacium. « Si constituam, inquis, ante te parvulum, et interrogem, utrum cum creverit futurus sit castus, vel fur non sit futurus : sine dubio respondebis, Nescio. Et utrum in eadem parvula ætate constitutus, cogitet aliquid boni vel mali : dices, Nescio. Si itaque de moribus ejus futuris nihil audes certi promittere, et de ejus præsenti cogitatione : quid est illud quod quando ad baptismum offeruntur, pro eis parentes tanquam fidedictores respondent, et dicunt illos facere, quod illa ætas cogitare non potest; aut si potest, occultum est ? Interrogamus enim eos a quibus offeruntur, et dicimus, Credit in Deum? de illa ætate, quæ utrum sit Deus, ignorat : respondent, Credit : et ad cætera sic respondetur singula, quæ quæruntur. Unde miror parentes in istis rebus, tam fidenter pro parvulo respondere, ut dicant eum tanta bona facere, quæ ad horam qua baptizatur, baptizator interrogat, tamen eadem hora si subjiciam, erit castus qui baptizatur, aut non erit fur : nescio utrum audet dicere aliquis, Aliquid horum erit, aut non erit : sicut mihi sine dubitatione respondet, quod credat in Deum, et quod se convertat ad Deum. » Deinde scripta tua concludens, adjungis et dicis : « Ad istas ergo quæstiones peto breviter respondere digneris, ita ut non mihi de consuetudine præscribas, sed rationem reddas. »

VIII. His litteris tuis lectis et relectis, et quantum temporis angustiæ sinebant consideratis, recordatus sum Nebridium amicum meum, qui cum esset rerum obscurarum ad doctrinam pietatis maxime pertinentium diligentissimus et acerrimus inquisitor, valde oderat de quæstione magna responsionem brevem. Et quisquis hoc poposcisset, ægerrime ferebat, eumque, si ejus persona pateretur, vultu indignabundus et voce cohibebat, in-

dignum deputans qui talia quæreret, cum de re tanta, quam multa dici possent deberentque nesciret. Sed ego tibi non similiter, ut solebat ille, succenseo. Es enim episcopus multis curis occupatus, ut ego. Unde nec tibi facile vacat prolixum aliquid legere, nec mihi scribere. Nam ille tunc adolescens, qui talia breviter nolebat audire, et de multis in nostra sermocinatione quærebat, ab otioso quærebat otiosus. Tu vero cogitans nunc, quis et a quo ista flagites, breviter de re tanta respondere me jubes. Ecce facio quantum possum, Dominus adjuvet, ut quod postulas possim.

IX. Nempe sæpe ita loquimur, ut Pascha propinquante dicamus, crastinam vel perendinam Domini passionem, cum ille ante tam multos annos passus sit. nec omnino nisi semel illa passio facta sit. Nempe ipso die dominico dicimus, Hodie Dominus resurrexit; cum ex quo resurrexit tot anni transierint. Cur nemo tam ineptus est, ut nos ita loquentes arguat esse mentitos, nisi quia istos dies secundum illorum, quibus hæc gesta sunt, similitudinem nuncupamus, ut dicatur ipse dies qui non est ipse, sed revolutione temporis similis ejus: et dicatur illo die fieri, propter sacramenti celebrationem, quod non illo die, sed jam olim factum est? Nonne semel immolatus est Christus in seipso[1], et tamen in sacramento non solum per omnes Paschæ solemnitatss, sed omni die populis immolatur, nec utique mentitur qui interrogatus eum responderit immolari? Si enim sacramenta quamdam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quemdam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est

[1] Beda vulgatus Rom. vi.

sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est. Nihil est autem aliud credere, quam fidem habere. Ac per hoc cum respondetur parvulus credere, qui fidei nondum habet affectum, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, et convertere se ad Deum propter conversionis sacramentum, quia et ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti. Sicut de ipso baptismo Apostolus, « Consepulti, inquit, sumus Christo per baptismum in mortem[1]. » Non ait sepulturam significavimus : sed prorsus ait, « Consepulti sumus. » Sacramentum ergo tantæ rei nonnisi ejusdem rei vocabulo nuncupavit.

X. Itaque parvulum, etsi nondum fides illa, quæ in credentium voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur, non rem ipsa mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem homo sapere cœperit, non illud sacramentum repetet, sed intelliget, ejusque veritati consona etiam voluntate coaptabitur. Hoc quandiu non potest, valebit sacramentum ad ejus tutelam adversus contrarias potestates : et tantum valebit, ut si ante rationis usum ex hac vita emigraverit, per ipsum sacramentum commendante Ecclesiæ charitate, ab illa condemnatione, quæ per unum hominem intravit in mundum, Christiano adjutorio liberetur. Hoc qui non credit, et fieri non posse arbitratur, profecto infidelis est, etsi habeat fidei sacramentum : longeque melior est illo parvulus, qui etiam si fidem nondum habeat in cogitatione, non ei tamen obicem contrariæ cogitationis opponit, unde sacramentum ejus salubriter percipit. Respondi sicut existimo, quæstionibus tuis, quantum attinet ad minus capaces et

[1] Rom. VI, 4.

ad contentiosos, non satis; quantum autem ad pacatos et intelligentes, plus forte quam sat est. Nec tibi ad excusationem meam objeci firmissimam consuetudinem, sed saluberrimæ consuetudinis reddidi quam potui rationem.

EPISTOLA XCIX[1].

Religiosissimæ atque in Christi membris merito sancteque laudabili famulæ Dei ITALICÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Ex Romanorum calamitate susceptum animo dolorem commiserationemque significat.

I. TRES Epistolas tuæ benignitatis acceperam, cum ita rescripsi. Unam quæ adhuc meas litteras exigebat, alteram quæ ad te jam pervenisse indicabat, tertiam quæ benevolentissimam pro nobis curam tuam etiam de domo clarissimi et egregii juvenis Juliani, quæ nostris adhæret parietibus, continebat. Qua accepta continuo respondere non distuli, quia procurator eximietatis tuæ cito se Romam posse mittere, scripsit: cujus litteris graviter contristati sumus, quod ea quæ illic in Urbe (37) vel circa Urbem geruntur, non nobis insinuare curavit, ut certum apud nos fieret, quod incertæ famæ credere nolebamus. Fratrum quippe litteris ante transmissis, quamvis molesta et dura, multo tamen leviora nuntiata sunt. Plus sane quam dici potest miratus sum, quod nec tanta occasione hominum tuorum fratres sancti episcopi scrip-

[1] Alias CXXXIII. quæ autem 99 erat, nunc 164. — Scripta exeunte an. 408. aut ineunte 409.

serint, nec Epistola tua quidquam nobis de tantis tribulationibus vestris insinuaverit; quæ utique per viscera charitatis et nostræ sunt; nisi forte faciendum non putasti, quod nihil prodesse duxisti, aut nos tuis litteris mœstificari noluisti. Prodest aliquid, quantum ego arbitror, etiam ista cognoscere. Primo quia injustum est gaudere velle cum gaudentibus, et flere non velle cum flentibus. Deinde quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

II. Absit itaque ut recusemus audire etiam quæ amara et tristia sunt erga charissimos nostros. Nescio quo enim modo minus fit quod patitur unum membrum, si compatiuntur alia membra. Nec ipsa mali relevatio fit per communionem cladis, sed per solatium charitatis, ut quamvis alii ferendo patiuntur, alii cognoscendo compatiuntur, communis sit tamen tribulatio, quibus probatio, spes, dilectio, spiritusque communis est. Omnes autem nos Dominus consolatur, qui et hæc temporalia mala prædixit, et post hæc bona æterna promisit : nec debet cum præliatur infringi, qui vult post prælium coronari, vires illo subministrante certantibus, qui præparat ineffabilia dona victoribus.

III. Rescripta illa nostra non tibi ad nos auferant scribendi fiduciam, præsertim quia timorem nostrum non improbabili defensione lenisti. Parvulos tuos resalutamus, et in Christo tibi grandescere optamus, qui jam in hac ætate cernunt quam sit amor hujus sæculi periculosus et noxius; atque utinam cum magna et dura quatiuntur, parva et flexibilia corrigantur. De domo illa quid dicam, nisi benignissimæ tuæ curæ gratias agam? Nam eam, quam dare possumus, nolunt; quam volunt

autem, dare non possumus. Neque enim sicut falso audierunt, a decessore meo relicta est ecclesiæ, sed inter antiqua ejus prædia possidetur, et antiquæ alteri ecclesiæ sic cohæret, quemadmodum ista de qua agitur alteri.

EPISTOLA C[1].

Domino eximio meritoque honorabili insigniterque laudabili filio DONATO (38), AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Donato proconsuli Africæ, ut Donatistas coërceat, non occidat.

I. NOLLEM quidem in his afflictationibus esse Africanam ecclesiam constitutam, ut terrenæ illius potestatis indigeret auxilio. Sed quia sicut Apostolus dicit, « Non » est potestas nisi a Deo[2] : » procul dubio cum per vos sincerissimos Catholicæ matris filios eidem subvenitur, auxilium nostrum in nomine Domini est, qui fecit cœlum et terram. Quis enim non sentiat in tantis malis non parvam nobis consolationem divinitus missam, cum tu vir talis et Christi nominis amantissimus, proconsularibus es sublimatus insignibus, ut ab sceleratis et sacrilegis ausibus inimicos Ecclesiæ bonæ tuæ voluntati potestas sociata cohiberet, domine eximie meritoque honorabilis insigniterque laudabilis fili? Denique unum solum est, quod in tua justitia pertimescimus, ne forte quoniam quidquid mali contra Christianam societatem ab hominibus impiis ingratisque committitur, profecto gravius

[1] Alias CXXVII. quæ autem 100 erat, nunc 159. — Scripta circa idem tempus. — [2] Rom. XIII, 1.

est et atrocius, quam si in alios talia committantur, tu quoque pro immanitate facinorum, ac non potius pro lenitatis Christianæ consideratione censeas coërcendum : quod te per Jesum Christum ne facias obsecramus. Neque enim vindictam de inimicis in hac terra requirimus, aut vero ad eas angustias animi nos debent coarctare quæ patimur, ut obliviscamur quid nobis præceperit, pro cujus veritate ac nomine patimur : diligimus inimicos nostros et oramus pro eis. Unde ex occasione terribilium judicum ac legum, ne in æterni judicii pœnas incidant, corrigi eos cupimus, non necari : nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec suppliciis quibus digni sunt exerceri. Sic igitur eorum peccata compesce, ut sint quos pœniteat peccasse.

II. Quæsumus igitur ut cum Ecclesiæ causas audis, quamlibet nefariis injuriis appetitam vel afflictam esse cognoveris, potestatem occidendi te habere obliviscaris, et petitionem nostram non obliviscaris. Non tibi vile sit, neque contemptibile, fili honorabiliter dilectissime, quod vos rogamus ne occidantur, pro quibus Dominum rogamus ut corrigantur. Excepto etiam quod a perpetuo proposito recedere non debemus vincendi in bono malum : illud quoque prudentia tua cogitet, quod causas ecclesiasticas insinuare vobis nemo præter ecclesiasticos curat. Proinde si occidendos in his sceleribus homines putaveritis, deterrebitis nos, ne per operam nostram ad vestrum judicium aliquid tale perveniat : quo comperto illi in nostram perniciem licentiore audacia grassabuntur, necessitate nobis impacta et indicta, ut etiam occidi ab eis eligamus, quam eos occidendos vestris judiciis ingeramus. Hanc admonitionem, petitionem, obsecrationem meam ne quæso aspernanter accipias. Neque enim te arbitror non recolere, magnam me ad te et multo quam nunc

es altius sublimatum, etiamsi episcopus non essem, fiduciam tamen habere potuisse. Cito interim per edictum excellentiæ tuæ noverint hæretici Donatistæ, manere leges contra errorem suum latas, quas jam nihil valere arbitrantur et jactant, ne vel sic nobis parcere aliquatenus possint. Plurimum autem labores et pericula nostra, quo fructuosa sint, adjuvabis, si eorum vanissimam et impiæ superbiæ plenissimam sectam non ita cures imperialibus legibus comprimi, ut sibi vel suis videantur qualescumque molestias pro veritate atque justitia sustinere : sed eos, cum hoc abs te petitur, rerum certarum manifestissimis documentis apud Acta vel præstantiæ tuæ vel minorum judicum convinci atque instrui patiaris ; ut et ipsi qui te jubente attinentur, duram, si fieri potest, flectant in melius voluntatem, et ea cæteris salubriter legant. Onerosior est quippe quam utilior diligentia, quamvis ut magnum deseratur malum, et magnum teneatur bonum, cogi tantum homines, non doceri.

EPISTOLA CI[1].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo, et sinceriter desiderantissimo fratri et coëpiscopo Memorio (39), Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Memorio episcopo libros ipsius de Musica flagitanti, sextum librum mittit, et cæteros, si repererit, mittendos pollicetur; eaque occasione agit de disciplinis, quas falso liberales dici ostendit; nisi adsit studium Christianæ pietatis.

I. Nullas jam reddere debui litteras sanctæ charitati tuæ sine his libris, quos a me sancti amoris jure violentissimo flagitasti, ut hac saltem obedientia responderem Epistolis tuis, quibus me magis onerare quam honorare dignatus es. Quanquam ubi succumbo quia oneror; ibi etiam, quia diligor, sublevor, Neque enim a quolibet diligor, sublevor, eligor; sed ab eo viro et Domini sacerdote, quem sic acceptum Deo sentio, ut cum animam tuam tam bonam levas ad Dominum, quoniam in illa me habes, leves et me. Debui ergo nunc libros mittere, quos emendaturum me esse promiseram : et ideo non misi, quia non emendavi : non quia nolui, sed quia non potui, curis videlicet multis et multum prævalentibus occupatus. Nimis autem ingratum ac ferreum fuit, ut te, qui nos sic amas, hic sanctus frater et collega noster Possidius, in quo nostram non parvam præsentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret. Est enim per nostrum ministerium non

[1] Alias cxxxi. quæ autem 101 erat, nunc 162.— Scripta circa idem tempus.

litteris illis, quas variarum servi libidinum, liberales vocant, sed dominico pane nutritus, quantus ei potuit per nostras angustias dispensari.

11. Quid enim aliud dicendum est eis, qui cum sint iniqui et impii, liberaliter sibi videntur eruditi, nisi quod in litteris vere liberalibus legimus, « Si vos filius liberaverit, tunc vere liberi eritis[1].» Per eum namque præstatur, ut ipse etiam, quæ liberales disciplinæ ab eis, qui in libertatem vocati non sunt, appellantur, quid in se habeant liberale noscatur. Neque enim habent congruum libertati, nisi quod habent congruum veritati. Unde ille ipse Filius, « Et veritas, inquit, liberabit vos[2].» Non ergo illæ innumerabiles et impiæ fabulæ, quibus vanorum plena sunt carmina poëtarum, ullo modo nostræ consonant libertati; non oratorum inflata et expolita mendacia : non denique ipsorum philosophorum garrulæ argutiæ, qui vel Deum prorsus non cognoverunt, vel cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt : et immutaverunt gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum atque quadrupedum et serpentium; vel qui istis simulacris non dediti, aut non nimis dediti, coluerunt tamen et servierunt creaturæ potius quam Creatori. Absit omnino ut istorum vanitates et insaniæ mendaces, ventosæ nugæ ac superbus error, recte liberales litteræ nominentur, hominum scilicet infelicium, qui Dei gratiam per Jesum Christum Dominum nostrum, qua sola liberamur de corpore mortis hujus, non cognoverunt, nec in eis ipsis, quæ vera senserunt. Historia sane, cujus scriptores fidem se præcipue

[1] Joan. VIII, 3. — [2] Ibid.

narrationibus suis debere profitentur, fortassis habeat aliquid cognitione dignum liberis, cum sive bona sive mala hominum, tamen vera narrantur. Quamvis in eis cognoscendis qui Spiritu sancto non adjuti sunt, rumoresque colligere ipsa humanæ infirmitatis conditione compulsi sunt, quemadmodum non fallerentur in plurimis, omnino non video : est tamen in eis aliqua propinquitas libertatis, si voluntatem mentiendi non habent, nec homines fallunt, nisi cum ab hominibus humana infirmitate falluntur.

III. Verum quia in omnibus rerum motibus quid numeri valeant, facilius consideratur in vocibus, eaque consideratio quibusdam quasi gradatis itineribus nititur ad superna intima veritatis, in quibus viis ostendit se sapientia hilariter, et in omni providentia occurrit amantibus : initio nostri otii cum a curis majoribus magisque necessariis vacabat animus, volui per ista, quæ a nobis desiderasti, scripta proludere, quando conscripsi de solo rhythmo sex libros[1], et de melo scribere alios forsitan sex, fateor, disponebam, cum mihi otium futurum sperabam. Sed posteaquam mihi curarum ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illæ deliciæ fugere de manibus, ita ut vix nunc ipsum codicem inveniam, quoniam tuam voluntatem, nec petitionem, sed jussionem, contemnere nequeo. Quod sane opusculum si potuero mittere, non quidem me tibi obtemperasse, verumtamen te hoc a me tantopere flagitasse pœnitebit. Difficillime quippe intelliguntur in eo quinque libri, si non adsit qui non solum disputantium possit separare personas, verumetiam pronuntiando ita sonare morulas syllabarum, ut eis exprimantur sensumque aurium feriant genera numerorum : maxime quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa

[1] Libri sex de Musica.

intervalla miscentur, quæ omnino sentiri nequeunt, nisi auditorem pronuntiator informet.

IV. Sextum sane librum quem emendatum reperi, ubi est omnis fructus cæterorum, non distuli mittere charitati tuæ : fortassis ipse tuam non multum refugiet gravitatem. Nam superiores quinque vix filio nostro et condiacono Juliano, quoniam et ipse jam nobiscum commilitat, lectione et cognitione digni videbuntur. Quem quidem, non audeo dicere, plus amo quam te, quia nec veraciter dico; sed tamen audeo dicere, plus desidero quam te. Mirum videri potest, quemadmodum quem pariter amo, amplius desiderem; sed hoc mihi facit spes amplior videndi eum : puto enim quod si ad nos te jubente vel mittente venerit, et hoc faciet quod adolescentem decet, maxime quia nondum curis majoribus detinetur, et te ipsum mihi expeditius apportabit. Quibus numeris consistant versus Davidici non scripsi, quia nescio. Neque enim ex hebræa lingua, quam ignoro, potuit etiam numeros interpres exprimere, ne metri necessitate ab interpretandi veritate amplius, quam ratio sententiarum sinebat, digredi cogeretur : certis tamen eos constare numeris, credo illis qui eam linguam probe callent. Amavit enim vir ille sanctus musicam piam et in ea studia non magis ipse quam ullus alius auctor accendit. Habitetis omnes in æternum in adjutorio Altissimi, qui habitatis unanimes in domo, pater materque fratres filiorum, et cuncti unius Patris filii, memores nostri.

DE SEQUENTE EPISTOLA

LIB. II RETRACT. CAPUT XXXI.

Inter hæc missæ sunt mihi a Carthagine quæstiones sex, quas proposuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Christianum, ut contra paganos solverentur, præsertim quia nonnullas earum a Porphyrio philosopho propositas dixit. Sed non eum esse arbitror Porphyrium Siculum illum, cujus celeberrima est fama. Harum quæstionum disputationes in unum librum contuli, non prolixum, cujus est titulus : *Sex Quæstiones contra paganos expositæ.* Earum autem prima est de Resurrectione, secunda de tempore christianæ religionis, tertia de sacrificiorum distinctione, quarta de eo quod scriptum est, « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis[1], » quinta de Filio Dei secundum Salomonem, sexta de Jona propheta. In quarum secunda quod dixi : *Salus religionis hujus, per quam solam veram salus vera veraciterque promittitur, nulli unquam defuit, qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit*, non ita dixi tanquam ex meritis suis quisquam dignus fuerit : sed quemadmodum ait Apostolus, « Non ex operibus, sed » ex vocante dictum esse : Major serviet minori[2] : » quam vocationem ad Dei propositum asserit pertinere. Unde dicit : « Non secundum opera nostra, sed secundum suum » propositum et gratiam[3]. » Unde item dicit : « Scimus » quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum » iis, qui secundum propositum vocati sunt Sancti[4]. »

[1] Matth. VII, 2. — [2] Rom. IX, 12. — [3] 2 Tim. I, 9. — [4] Rom. VIII, 28.

De qua vocatione ait : « Ut dignos vos habeat vocatione » sua sancta[1]. » Hic liber post Epistolam, quæ postmodum a capite addita est, sic incipit : « Movet quos» dam, et requirunt. »

EPISTOLA CII[2].

seu

SEX QUÆSTIONUM CONTRA PAGANOS EXPOSITARUM,

LIBER UNUS.

Sincerissimo fratri et compresbytero DEOGRATIAS, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Deogratias, presbytero mittens solutionem quæstionum sex propositarum a pagano quodam, quas ipse Augustino exsolvendas transmiserat.

QUÆSTIONES tibi propositas mihi delegare maluisti, non ut opinor, pigritia, sed quod ea quoque ipsa quæ nosti, libentius per nos audis, dum nos nimis diligis. At ego propterea malebam a te illas aperiri, quod ille ipse amicus, qui eas proposuit, quantum ex hoc conjici datur, quod mihi ad quasdam Epistolas non rescripsit, quasi nos verecundatur sequi : viderit quam ob causam. Hoc tamen suspicor, nec suspicio mea vel malevola est vel absurda, cum et optime noveris quantum eum diligam, quantoque mihi dolori sit, quod nondum Christianus est; et utique non inconvenienter arbitror eum, quem video

[1] 2 Thess. I, 11. — [2] Alias XLIX. quæ autem 102 erat, nunc 169. — Scripta circa hoc tempus.

mihi rescribere noluisse, nihil sibi a me scribi voluisse. Proinde obsecro te, ut quemadmodum ego tibi parui, atque inter meas arctissimas occupationes, tuam sanctam mihique charissimam voluntatem offendere timui, si non facerem quod petisti, ita tu quoque facias quod peto. Hoc est autem, ut breviter quemadmodum a te, sicut mihi indicasti, postulavit, ad omnia illi respondere non graveris, quod et ante facere potuisti. Scies enim cum legeris, nihil pene a me dictum, quod ipse non noveras, aut quod me tacente nosse non poteras. Sed hoc opus meum rogo habeas cum cæteris, quorum studio scis convenire. Tuum vero illud quod flagito, habeat ipse cui hoc potissimum congruit, et cæteri quos non parum ista delectant, quemadmodum dici possunt abs te, inter quos et ipse sum. Vivas semper in Christo nostri memor.

QUÆSTIO PRIMA.

De Resurrectione.

II. Movet quosdam, et requirunt de duabus resurrectionibus quæ conveniat promissæ resurrectioni, utrumnam Christi an Lazari? « Si Christi, inquiunt, quomodo potest hæc convenire resurrectioni natorum ex semine, ejus qui nulla seminis conditione natus est? Si autem Lazari resurrectio convenire asseritur, ne hæc quidem congruere videtur. Siquidem Lazari resurrectio facta sit de corpore nondum tabescente, de eo corpore, quo Lazarus dicebatur[1] : nostra autem multis sæculis post ex confuso eruetur. Deinde si post resurrectionem, status beatus futurus est, nulla corporis injuria, nulla necessitate famis, quid sibi vult cibatum Christum fuisse, et

[1] Joan. xi, 43.

vulnera monstravisse? Sed si propter incredulum fecit, finxit : si autem verum ostendit, ergo in resurrectione accepta futura sunt vulnera. »

III. Quibus respondetur, ideo non Lazari resurrectionem, sed potius Christi congruere promissæ resurrectioni ; quia Lazarus ita resurrexit, ut iterum moreretur, « Christus autem (sicut de illo scriptum est) surgens a » mortuis, jam non moritur, et mors illi ultra non do» minabitur[1]. » Quod etiam promissum est resurrecturis in fine sæculi, et cum illo regnaturis in æternum. Sic autem non pertinet ad resurrectionem differentia nativitatis Christi et nostræ, quod ille sine virili semine, nos autem ex viro et fœmina creati sumus, sicut etiam non pertinet ad ipsius mortis differentiam. Non enim propterea illius non vera mors fuit, quia sine virili semine natus est ; sicut nec ipsius primi hominis aliter exorta caro quam nostra (quandoquidem ille sine parentibus de terra creatus est, nos vero ex parentibus) aliquid attulit ad differentiam mortis, ut aliter ille moreretur, aliter nos. Sicut autem ad mortis, sic nec ad resurrectionis differentiam valet diversa nativitas.

IV. Sed ne hoc ipsum, quod scriptum est de primo homine, similiter infideles homines nolint credere, quærant vel animadvertant si vel hoc possunt, quam multorum animalium genera sine parentibus ex terra procreentur, quæ tamen coëundo pariant etiam ipsa sui simile, nec propter diversitatem nativitatis intersit aliquid ad naturam eorum, quæ procreata sunt ex terra, et eorum quæ illis coëuntibus orta sunt. Similiter enim vivunt, similiterque moriuntur quamvis dissimiliter nata sint. Ita non est absurdum, ut similiter resurgant corpora, quæ dissimiliter orta sunt. Hujusmodi autem homines non va-

[1] Rom. VI, 9.

lentes intueri, ad quam rem intersit aliquid diversum, et ad quam non intersit ubi adverterint aliquam distantiam primordiorum, etiam omnia consequentia distare oportere contendunt. Possunt tales putare, oleum ex adipibus non debere natare super aquam, sicut illud quod ex oliva est; quoniam longe est utriusque origo dissimilis, quando illud ex ligno, hoc ex carne profluxerit.

V. Quantum autem attinet ad illam differentiam, quod Christi corpus, non dissolutum tabe atque putredine, die tertio resurrexit, nostra vero post longum tempus, ex quadam, quo soluta discesserant, confusione reparabuntur; humanæ facultati utrumque impossibile est, divinæ autem potestati utrumque facillimum. Ut enim radius oculi nostri, non citius pervenit ad propinquiora, tardius ad longinquiora, sed utraque intervalla parili celeritate contingit: ita cum « In ictu oculi[1], » sicut Apostolus dicit, fit resurrectio mortuorum, omnipotentiæ Dei et ineffabili nutui tam facile est quæque recentia, quam diuturno tempore dilapsa cadavera suscitare. Incredibilia sunt hæc quibusdam, quia inexperta; cum omnis natura rerum tam sit plena miraculis, ut non quasi facili pervestigatione rationis, sed videndi consuetudine, mira non sint, atque ob hoc, nec consideratione, nec inquisitione digna videantur. Nam ego, et mecum quicumque invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intelligere moliuntur, aut non minus aut amplius admiramur, in uno seminis tam parvulo grano, omnia quæ laudamus in arbore tanquam liciata latuisse, quam mundi hujus tam ingentem sinum, quæ de corporibus humanis dum dilabuntur assumit, resurrectioni futuræ tota et integra redditurum.

[1] I Cor. xv, 52.

VI. Quomodo autem contrarium est, et Christum post resurrectionem cibatum, et in resurrectione quæ promittitur ciborum indigentiam non futuram; cum et Angelos legamus ejusdemmodi escas eodemque modo sumpsisse, non ficto et inani et phantasmate, sed manifestissima veritate; nec tamen necessitate, sed potestate? Aliter enim absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens. Illa indigentia, iste potentia. Futuræ ergo resurrectionis corpus, imperfectæ felicitatis erit, si cibos sumere non potuerit: imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit. Possem hic de commutationibus corporalium qualitatum, et de præpotenti valentia in inferiora corpora corporum superiorum latius disputare: sed breviter mihi repondere propositum est, et talibus ingeniis hoc scribitur, quæ admonere suffecerit.

VII. Sciat sane qui has proposuit quæstiones, Christum post resurrectionem cicatrices, non vulnera demonstrasse dubitantibus, propter quos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrarentur, sibi non solide, sed imaginaliter apparere. Tunc autem illæ falsæ cicatrices fuissent, si nulla vulnera præcessissent: et tamen nec ipsæ essent, si eas esse noluisset. Voluit autem certæ dispensationis gratia, ut eis quos ædificabat in fide non ficta, non aliud pro alio, sed hoc quod crucifixum viderant, resurrexisse monstraret. Quid est ergo quod dicitur: « Si propter incredulum fecit, finxit? » quasi vero si quisquam vir fortis pro patria dimicans, multa adversa vulnera exciperet, et peritissimo medico, qui hæc ita curare valeret, ut cicatrices nullæ apparerent, ipse potius diceret, sic se velle sanari, ut magis essent in corpore suo vestigia vulnerum tanquam tituli gloriarum, ideo ille medicus cicatrices finxisse diceretur, quia cum per artem efficere po-

tuerit ut non essent, certa existente causa, per artem effecit potius ut essent: quæ uno solo modo, sicut superius dixi, falsæ convincerentur, si nulla vulnera sanarentur.

QUÆSTIO SECUNDA.

De tempore christianæ religionis.

VIII. Item alia proposuerunt, quæ dicerent de Porphyrio contra Christianos tanquam validiora decerpta. « Si Christus se, inquiunt, salutis viam dicit, gratiam, et veritatem [1], in seque solo ponit animis sibi credentibus reditum; quid egerunt tot sæculorum homines ante Christum? Ut dimittam, inquit, tempora ante Latium regnatum, ab ipso Latio quasi principium humani nominis sumamus. In ipso Latio ante Albam dii culti sunt. In Alba æque religiones ritusque valuere templorum. Non paucioribus sæculis ipsa Roma, longo sæculorum tractu sine christiana lege fuit. Quid, inquit, actum de tam innumeris animis, qui omnino in culpa nulla sunt: siquidem is, cui credi posset, nondum adventum suum hominibus commodarat? Orbis quoque cum ipsa Roma in ritibus templorum caluit. Quare, inquit, Salvator qui dictus est, sese tot sæculis subduxit? Sed ne, inquit, dicam lege Judaïca vetere hominum curatum genus, longo post tempore lex Judæorum apparuit ac viguit angusta Syriæ regione, postea vero prorepsit etiam in fines Italos; sed post Cæsarem Caïum, aut certe ipso imperante. Quid igitur actum de Romanis animabus vel Latinis, quæ gratia nondum advenientis Christi viduatæ sunt, usque in Cæsarum tempus? »

[1] Joan. xiv, 6.

IX. Huic propositioni respondetur, ut primo ipsi dicant, utrum profuerint hominibus deorum suorum sacra, quæ constat certis temporibus instituta. Quæ si negant aliquid profuisse ad animarum salutem, nobiscum ea destruunt, et esse inania confitentur. Nos quidem etiam perniciosa monstramus; sed parum non est ut ipsi interim prius inania fateantur. Si vero ea defendunt, et sapienter atque utiliter asserunt instituta; quæro quid actum sit, de his qui antequam hæc instituta essent, morte obierunt : hac enim utique salute atque utilitate fraudati sunt. Si autem potuerunt alio modo purgari, cur non idem modus perseveravit in posteros? Quid opus erat instituere novitias consecrationes, quæ antiquitus non fuerunt?

X. Hic si dicunt deos quidem ipsos semper fuisse, et ad liberandos cultores suos pariter ubique valuisse; sed pro varietate rerum temporalium ac terrenarum, quæ scirent certis temporibus locisque congruere, in his alias atque alias, alibi atque alibi, aliter atque aliter sibi voluisse serviri : cur hanc quæstionem christianæ religioni ingerunt, in qua nobis ipsi pro diis suis aut respondere non possunt, aut si possunt, in eo ipso sibi etiam pro nostra religione respondeant, ita nihil interesse pro diversa temporum locorumque congruentia, quam diversis sacramentis colatur, si quod colitur sanctum est, sicut nihil interest pro diversa linguarum auditorumque congruentia, quam diversis sonis dicatur, si quod dicitur verum est : dum hoc sane intersit, quod linguæ sonos, quibus inter se sua sensa communicent, etiam homines pacto quodam societatis sibi instituere possunt, quibus autem sacris divinitati congruerent, voluntatem Dei secuti sunt, qui recte sapuerunt. Quæ omnino numquam defuit ad salutem justitiæ pietatique mortalium, et si qua in aliis atque in aliis po-

pulis, una eademque religione sociatis varie celebrantur, quatenus fiat plurimum refert, quo et humana exhortetur vel toleretur infirmitas, et divina non oppugnetur auctoritas.

XI. Quamobrem cum Christum dicamus Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, et ideo Filium, quia Verbum, nec Verbum dictum atque transactum, sed apud incommutabilem Patrem incommutabile ipsum atque incommutabiliter manens, sub cujus regimine universa creatura spiritalis et corporalis, pro congruentia temporum locorumque administratur, cui moderandæ et gubernandæ, quid, quando et ubi, circa eam fieri oporteat, sapientia et scientia penes ipsum est : profecto eta utequam propagaret Hebræorum gentem, per quam sui adventus manifestationem congruis sacramentis præfiguraret, et ipsis temporibus Israëlitici regni, et deinde cum se in carne de virgine accepta mortalibus mortaliter demonstravit, et deinceps usque nunc, cum implet omnia, quæ per Prophetas ante prædixit, et ab hinc usque ad finem sæculi, quo sanctos ab impiis dirempturus est, et sua cuique retributurus, idem ipse est Filius Dei, Patri coæternus, et incommutabilis Sapientia, per quam creata est universa natura, et cujus participatione omnis rationalis anima fit beata.

XII. Itaque ab exordio generis humani, quicumque in eum crediderunt, eumque utcumque intellexerunt, et secundum ejus præcepta pie et juste vixerunt, quandolibet et ubilibet fuerint, per eum procul dubio salvi facti sunt. Sicut enim nos in eum credimus et apud Patrem manentem, et qui in carne jam venerit : sic credebant in eum antiqui, et apud Patrem manentem, et in carne venturum. Nec quia pro temporum varietate nunc factum annuntiatur, quod tunc futurum prænuntiabatur, ideo fides ipsa va-

riata, vel salus ipsa diversa est. Nec quia una eademque res, aliis, atque aliis sacris et sacramentis vel prædicatur aut prophetatur, ideo alias atque alias res, vel alias atque alias salutes oportet intelligi. Quid autem quando fiat quod ad unam eamdemque fidelium et piorum liberationem pertineat, consilium Deo tribuamus, nobis obedientiam teneamus. Proinde aliis tunc nominibus et signis, aliis autem nunc, et prius occultius postea manifestius, et prius a paucioribus, postea a pluribus, una tamen eademque religio vera significatur et observatur.

XIII. Nec nos eis objicimus, quod aliter Numa Pompilius deos colendos Romanis instituit, atque aliter ab eis vel Italis antea colebantur, nec quod Pythagoreis temporibus illa philosophia celebrata est, quæ antea vel omnino non erat, vel in paucissimis eadem sentientibus, non tamen eodem ritu viventibus fortasse latitabat : sed utrum illi dii, veri aut colendi sint; et utrum illa philosophia animarum saluti aliquid prosit, hoc cum eis agimus, hoc in quæstionem vocamus, hoc disputando convellimus. Desinant igitur objicere nobis, quod omni sectæ, et omni nomini religionis objici potest. Cum enim non fortuito labi, sed divina providentia tempora ordinari fateantur, quid cuique tempori aptum et opportunum sit, humanum consilium prætergreditur, et illinc dispertitur, unde ipsa providentia rebus consulit.

XIV. Si enim dixerint, propterea non semper nec ubique fuisse Pythagoricam disciplinam, quia Pythagoras homo fuit, neque hoc in potestate habere potuit : numquid hoc etiam dicere possunt, eo ipso tempore quando fuit, et in his terrarum locis ubi illa philosophia viguit, omnes qui eum audire potuerunt, etiam credere sectarique voluisse? Ac per hoc magis si tantæ potestatis fuisset Pythagoras, ut ubi vellet, et quando vellet, sua dogmata

prædicaret, etsi haberet etiam cum ea potestate summam rerum præscientiam, nusquam et nunquam appareret, nisi ubi et quando sibi homines credituros esse prænosceret. Proinde cum Christo non objiciant, quod ejus doctrinam non omnes sequuntur; sentiunt enim et ipsi nequaquam hoc recte objici posse. vel philosophorum sapientiæ, vel etiam numini deorum suorum: quid respondebunt, si excepta illa altitudine sapientiæ et scientiæ Dei, ubi fortassis aliud divinum consilium longe secretius latet, sine præjudicio etiam aliarum forte causarum, quæ a prudentibus investigari queunt, hoc solum eis brevitatis gratia, in hujus quæstionis disputatione dicamus, tunc voluisse hominibus apparere Christum (40), et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, et ubi sciebat, esse qui in eum fuerant credituri? His enim temporibus et his locis, quibus Evangelium ejus non est prædicatum, tales omnes in ejus prædicatione futuros esse præsciebat, quales non quidem omnes, sed tamen multi in ejus corporali præsentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere voluerunt: quales etiam nunc multos videmus, cum tanta manifestatione de illo compleantur præconia Prophetarum, nolle adhuc credere, et malle humana astutia resistere, quam tam claræ atque perspicuæ tamque sublimi et sublimiter diffamatæ divinæ cedere auctoritati. Quandiu parvus et infirmus est intellectus hominis, divinæ debet cedere veritati. Quid ergo mirum si tam infidelibus plenum orbem terrarum Christus prioribus sæculis noverat, ut eis apparere, vel prædicari merito nollet, quos nec verbis, nec miraculis suis credituros esse præsciebat? Neque enim incredibile est tales fuisse tunc omnes, quales ab ejus adventu usque ad hoc tempus tam multos fuisse et esse miramur.

XV. Et tamen ab initio generis humani, alias occul-

tius, alias evidentius, sicut congruere temporibus divinitus visum est, nec prophetari destitit, nec qui in eum crederent defuerunt, ab Adam usque ad Moysen, et in ipso populo Israël, quæ speciali quodam mysterio gens prophetica fuit, et in aliis gentibus antequam venisset in carne. Cum enim nonnulli commemorantur in sanctis hebraïcis libris jam ex tempore Abrahæ, nec de stirpe carnis ejus, nec ex populo Israël, nec ex adventilia societate in populo Israël, qui tamen hujus sacramenti participes fuerunt : cur non credamus etiam in cæteris hac atque illac gentibus, alias alios fuisse, quamvis eos commemoratos in eisdem auctoritatibus non legamus? Ita salus religionis hujus, per quam solam veram salus vera veraciterque promittitur, nulli unquam defuit qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit (41). Et ab exordio propagationis humanæ, usque in finem, quibusdam ad præmium, quibusdam ad judicium prædicatur. Ac per hoc et quibus omnino annuntiata non est, non credituri præsciebantur : et quibus non credituris tamen annuntiata est, in illorum exemplum demonstrantur : quibus autem credituris annuntiatur, hi regno cœlorum et sanctorum Angelorum societati præparantur.

QUÆSTIO TERTIA.

De sacrificiorum distinctione.

XVI. Jam videamus eam, quæ sequitur, quæstionem. « Accusant, inquit, ritus sacrorum, hostias, thura, et cætera, quæ templorum cultus exercuit ; cum idem cultus ab ipsis, inquit, vel a Deo quem colunt exorsus est temporibus priscis, cum inducitur, Deus primitiis eguisse. »

XVII. Huic respondetur, quoniam ex illo Scripturarum nostrarum loco hæc quæstio proposita agnoscitur, ubi scriptum est, « Caïn ex fructibus terræ, Abel autem ex primitivis ovium obtulisse munus Deo[1]. » Hinc potius esse intelligendum, quam sit res antiqua sacrificium, quod non nisi uni Deo vero offerri oportere veraces et sacræ Litteræ monent : non quod illo egeat Deus, cum in eisdem ipsis Litteris apertissime sit scriptum, « Dixi » Domino, Deus meus est tu, quoniam bonorum meo» rum non eges[2] : » sed quod etiam in his, vel acceptandis vel reprobandis vel percipiendis, non nisi hominibus consulat. Nobis enim prodest colere Deum, non ipsi Deo. Cum ergo inspirat et docet quomodo colendus sit, non solum sua nulla indigentia facit, sed nostra maxima utilitate. Significativa sunt autem omnia talia sacrificia, et quarumdam rerum similitudines, quibus admoneri nos oportet ad ea ipsa, quorum similitudines sunt, sive scrutanda, sive noscenda, sive recolenda. De qua re, quantum satis est, disserenda, non brevis sermo flagitandus est, quo nunc respondere nobis propositum est ; præsertim quia in aliis opusculis nostris[3], de hac re multa jam diximus. Et qui ante nos Dei eloquia tractaverunt, de similitudinibus sacrificiorum Veteris Testamenti, tanquam umbris figurisque futurorum copiose locuti sunt.

XVIII. Hoc sane nec in ista brevitate prætereundum est, quod templum, sacerdotium, sacrificium, et alia quæcumque ad hæc pertinentia, nisi uni vero Deo deberi nossent dii falsi : hoc est dæmones, qui sunt prævaricatores angeli, nunquam hæc sibi a cultoribus suis, quos decipiunt, expetissent. Verum hæc cum exhibentur Deo, secundum ejus inspirationem atque doctrinam,

[1] Gen. IV, 4. — [2] Psal. XV, 2. — [3] In lib. 22. cont. Faustum.

vera religio est : cum autem dæmonibus, secundum eorum impiam superbiam, noxia superstitio. Quapropter qui Christianas litteras utriusque Testamenti sciunt, non hoc culpant in sacrilegis ritibus paganorum, quod construant templa, et instituant sacerdotia, et faciant sacrificia; sed quod hæc idolis et dæmoniis exhibeant. Et idola quidem omni sensu carere, quis dubitet? Verumtamen cum his locantur sedibus, honorabili sublimitate, ut a precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quamvis insensata et exanima, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac spirare videantur; accedente præsertim veneratione multitudinis; qua tantus eis cultus impenditur.

XIX. Quibus morbidis et pestilentiosis affectibus medetur Scriptura divina, quæ rem quidem notam, sed tamen salubri remedio admonitionis inculcat, dicens, « Oculos habent et non vident, aures habent et non au» diunt[1]; » et cætera talia. Hæc enim verba, quo magis aperta et populariter vera sunt, eo magis incutiunt salubrem pudorem illis, qui cum talibus simulacris divinum cum timore cultum exhibent, eaque viventibus similia venerantes adorantesque contuentur, eisque velut præsentibus preces allegant, victimas immolant, vota persolvunt, sic afficiuntur omnino, ut ea sensu carentia putare non audeant. Ne arbitrentur autem isti hoc solum nostros libros velle sonare, quod hujuscemodi affectus humano cordi ex idolis innascitur: apertissime scriptum est, « Quoniam omnes dii gentium dæmonia[2]. » Unde et apostolica disciplina non solum dicit, quod apud Joannem legitur, « Fratres, cavete a simulacris[3] : verum etiam quod apud Paulum, « Quid ergo? dico quod idolis im-

[1] Psal. CXIII, 5. — [2] Id. XCV, 5. — [3] I Joan. V, 21.

» molatum sit aliquid, aut idolum est aliquid? Sed quæ » immolant gentes, dæmoniis et non Deo immolant: » nolo autem vos socios fieri dæmoniorum[1]. » Unde satis intelligi potest, non tam ipsam immolationem, (nam vero Deo prisci sancti immolaverunt) sed quod diis falsis et impiis dæmoniis immolatur, reprehendi a vera religione in superstitionibus gentium. Sicut enim veritas hortatur homines fieri socios sanctorum Angelorum, ita seducit impietas ad societatem dæmoniorum, cui præparatur ignis æternus, sicut regnum æternum societati sanctorum.

XX. Neque illinc excusant impii sua sacrilega sacra et simulacra, quod eleganter interpretantur quid quæque significent. Omnis quippe illa interpretatio ad creaturam refertur, non ad Creatorem, cui uni debetur servitus religionis illa, quæ uno nomine λατρεία græce appellatur. Nec nos dicimus terram, maria, cœlum, solem, lunam, stellas, et quasdam non in promptu sitas cœlites potestates esse dæmonia: sed cum omnis creatura partim corporalis sit, partim vero incorporalis, quam etiam spiritalem vocamus, manifestum est, id quod a nobis pie ac religiose fit, a voluntate animi proficisci, quæ creatura spiritalis est, et omni corporali præponenda. Unde colligitur corporali creaturæ non esse sacrificandum. Restat spiritalis, quæ vel pia vel impia est: pia scilicet, in hominibus et Angelis justis, et Deo rite servientibus; impia vero in hominibus et angelis iniquis, quos etiam dæmones dicimus. Ac per hoc nec spiritali, quamvis justæ creaturæ sacrificandum est. Quoniam quanto magis pia est et subdita Deo, tanto minus se tali honore dignatur, quem scit non deberi nisi Deo. Quanto ergo perniciosius est sacrificare dæmoniis, hoc est iniquæ

[1] 1 Cor. x, 19.

spiritali creaturæ, quæ in hoc proximo et caliginoso cœlo habitans, tanquam in aërio carcere suo, prædestinata est supplicio sempiterno? Quamobrem etiam cum se homines superioribus cœlestibus potestatibus, quæ non sunt dæmonia, sacrificare dicunt, et solius nominis interesse arbitrantur, quod illi deos, non eos Angelos appellamus, non se opponunt eis ludificandis, multiplici fallacia, nisi dæmones, qui errore delectantur, et quodammodo pascuntur humano. Quoniam sancti Angeli non approbant sacrificium nisi quod ex doctrina veræ sapientiæ, veræque religionis offertur uni vero Deo, cui sancta societate deserviunt. Proinde sicut impia superbia sive hominum, sive dæmonum, sibi hos divinos honores exhiberi vel jubet vel cupit: ita pia humilitas vel hominum, vel Angelorum sanctorum, hæc sibi oblata recusavit, et cui deberentur, ostendit. Cujus rei manifestissima in sacris Litteris nostris exempla monstrantur.

XXI. Dispertita autem divinis eloquiis sacrificia pro temporum congruentia, ut alia fierent ante manifestationem Novi Testamenti, quod ex ipsa vera et unius sacerdotis victima, hoc est, ex effuso Christi sanguine ministratur et aliud nunc quod huic manifestationi congruum, qui jam declarato nomine Christiani appellamur, offerimus, non solum evangelicis, verumetiam propheticis litteris demonstratur. Mutatio quippe non Dei, non ipsius religionis, sed sacrificiorum et sacramentorum impudenter nunc videretur prædicata, nisi fuisset ante prædicta. Quemadmodum enim unus idemque homo, si Deo mane aliud offerat, aliud vespere, pro congruentia diurni temporis, non Deum mutat, nec religionem, sicut nec salutem qui alio modo mane, alio vespere salutat: ita in universo tractu sæculorum, cum aliud oblatum est ab antiquis sanctis, aliud ab eis, qui nunc sunt

offertur, non humana præsumptione, sed auctoritate divina, temporibus congrua sacra mysteria celebrantur, non Deus aut religio commutatur.

QUÆSTIO QUARTA.

De eo quod scriptum est, In qua mensura mensi fueritis remetietur vobis.

XXII. Jam nunc deinde videamus, quale sit quod de mensura peccati atque supplicii proposuit[1], sic Evangelio calumniatus. « Minatur, inquit, Christus sibi non credentibus, æterna supplicia : et alibi ait; « In qua » mensura mensi fueritis, remetietur vobis[2]. » Satis, inquit, ridicule atque contrarie. Nam si ad mensuram redditurus est pœnam, et omnis mensura circumscripta est fine temporis, quid sibi volunt minæ infiniti supplicii? »

XXIII. Istam quæstionem a qualicumque philosopho esse objectam atque propositam, difficile est credere : quippe qui ait, « Omnis mensura circumscribiur tempore, » quasi non soleat nisi temporum esse mensura, sicut horarum et dierum et annorum ; vel sicut dicimus brevem syllabam simplum habere temporis, ad syllabam longam. Puto enim modios et rabones, urnas et amphoras, non temporum esse mensuras. Quomodo ergo omnis mensura circumscribitur tempore? Nonne ipsi dicunt, solem istum sempiternum esse : qui tamen quantus sit ad terram, mensuris geometricis perscrutari audent et renuntiare? Quod sive possint sive non possint, constat eum tamen propriam sui orbis habere mensuram. Quia et si comprehendunt quantus sit, mensuram ejus com-

[1] Joan III, 18 — [2] Matth. VI., 2.

prehendunt; et si hoc non assequuntur, mensuram ejus utique non comprehendunt; nec ideo nulla est, quia homines eam nosse non possunt. Potest igitur aliquid et sempiternum esse, et certam sui modi habere mensuram. Secundum ipsos enim de solis æternitate locutus sum, ut sua sententia convincantur atque concedant esse posse aliquid cum mensura sempiternum. Ac sic non ideo putent non esse credendum de supplicio sempiterno, quod minatus est Christus, quia idem dixit, « In qua mensura » mensi fueritis, remetietur vobis. »

XXIV. Si enim dixisset, Quod mensi fueritis, hoc metietur vobis; etiam sic non omnino ad eamdem rem ex omni parte necesse esset referre sententiam. Possumus enim recte dicere, Quod plantaveris, hoc decerpes; quamvis nemo plantet pomum sed lignum, decerpat autem pomum magis quam lignum: sed illud dicimus secundum arboris genus; quia non ficum plantat unde nucem decerpat. Ita dici posset, Quod feceris patieris; non ut si stuprum fecerit, stuprum patiatur; sed quod peccato isto fecit legi, hoc ei lex faciat, id est quia legem talia prohibentem de sua vita abstulit, auferat eum etiam ipsa lex de hominum vita quam regit. Item si dixisset, Quantum mensi fueritis, tantum remetietur vobis; nec sic esset consequens, ut omni modo æquales peccatis pœnas intelligere deberemus. Neque enim æqualia sunt verbi gratia, triticum et hordeum; et profecto dici posset, Quantum mensi fueritis, tantum remetietur vobis, hoc est quantum tritici, tantum hordei. Quod si de doloribus ageretur, atque diceretur, Quantum dolorem ingesseritis, tantus ingeretur vobis; fieri posset ut tantus dolor esset, quamvis tempore diuturnior, hoc est mora major, vi par. Neque enim si de duabus lucernis dicamus, Tantum ignis iste caluit, quantum ille; ideo

falsum erit; quia una earum forte citius extincta est. Non itaque si aliquid secundum aliud tantum est, secundum aliud non est tantum, quia non omni modo tantum est, ideo falsus est modus in quo tantum est.

XXV. Cum vero dixerit, « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis ; » cumque manifestum sit, aliud esse mensuram in qua metitur aliquid, aliud ipsam rem quæ metitur : jam fieri potest, ut in qua mensura homines mensi essent, verbi gratia, modium tritici, in ea illis metirentur millia modiorum ut et tam multum interesset in quantitate frumenti, et nihil in mensura : ut taceam de ipsarum rerum diversitate; quia non solum fieri potest, ut in qua mensura quis mensus fuerit hordeum, in ea illi metiatur triticum ; sed in qua mensura mensus fuerit frumentum, in ea illi metiatur aurum, et frumenti sit unus modius, auri autem, quamplurimi. Ita cum sine comparatione rerum ipsarum, et genus, et quantitas differat; dici tamen rectissime potest, In qua mensura mensus est, in ea illi metitum est. Unde autam doc dixerit Christus, paulo superius satis elucet : « Nolite, inquit, » judicare, ut non judicemini. In quo enim judicio judica» veritis, judicabimini. » Numquid si iniquo judicio judicabunt, iniquo judicabuntur ? Absit. Nulla quippe iniquitas apud Deum. Sed ita dictum est, « In quo judicio judicaveritis, in eo judicabimini ;» tanquam diceretur, in qua voluntate benefeceritis, in ipsa liberabimini; vel in qua voluntate malefeceritis in ipsa puniemini. Velut si quisquam ad turpem concupiscentiam oculis utens, excæcari juberetur, recte utique audiret, In quibus oculis peccasti, in eis supplicium meruisti. Judicio enim quisque animi sui, seu bono seu malo utitur vel ad benefaciendum vel ad peccandum. Unde non iniquum est, ut in quo judicat in eo judicetur, hoc est ut in ipso animi sui judicio pœnas

luat, cum ea mala patitur, quæ male judicantem animum consequuntur.

XXVI. Alia namque sunt manifesta tormenta, quæ post futura præparantur, etiam ipsa ex eodem malæ voluntatis cardine attracta : In ipso autem animo, ubi appetitus voluntatis humanorum omnium est mensura factorum, continuo pœna sequitur culpam, plerumque major non sentientis cæcitate graviore. Ideo cum dixisset, « In quo judicio judicaveritis, judicabimini; » secutus adjunxit, « Et » qua mensura mensi fueritis, metietur vobis. » In voluntate quippe propria metietur bonus homo bona facta, et in ea metietur ei beatitudo. Itemque in voluntate propria, metietur malus homo mala opera, et in ea metietur ei miseria : quoniam ubi quisque bonus est, cum bene vult, ibi etiam malus cum male vult. Ac per hoc ibi etiam fit vel beatus vel miser, hoc est in ipso suæ voluntatis affectu, quæ omnium factorum meritorumque mensura est. Ex qualitatibus quippe voluntatum, non ex temporum spatiis, sive recte facta sive peccata metimur. Alioquin majus peccatum haberetur, arborem dejicere quam hominem occidere. Illud enim fit longa mora, ictibus multis; hoc uno ictu, brevissimo tempore : pro quo tamen exigui temporis tam grandi peccato, si perpetua deportatione homo puniretur, etiam mitius cum illo actum, quam dignus fuerat, diceretur : quamvis in spatio temporali longitudo pœnæ cum brevitate facinoris nullo modo sit comparanda. Quid ergo contrarium est, si erunt pariter longa, vel etiam pariter æterna supplicia, sed aliis alia mitiora, vel acriora : ut quibus tempus æquale est, non sit æqualis asperitas, propter mensuram etiam peccatorum, non in productione temporum, sed in voluntate peccantium?

XXVII. Voluntas quippe ipsa punitur, sive animi

supplicio sive corporis; ut quæ delectatur in peccatis : ipsa plectatur in pœnis, et ut qui judicat sine misericordia, sine misericordia judicetur : et in hac quippe sententia, ad hoc solum eadem mensura est, ut quod non præstitit, non ei præstetur : atque ita quod ipse judicatur, æternum erit; quamvis quod judicavit, æternum esse nequiverit. In eadem igitur mensura, quamvis non æternorum malefactorum, æterna supplicia remetiuntur; ut quia æternam voluit habere peccati perfructionem, æternam vindictæ inveniat severitatem. Non autem sinit proposita brevitas responsionis meæ, ut colligam omnia, vel certe quamplurima, quæ de peccatis, et de peccatorum pœnis sancti libri habent, atque ex his unam eruam sine ulla ambiguitate sententiam, si tamen id valeam viribus mentis etiamsi congruum nanciscar otium. Nunc tamen arbitror satis esse monstratum, non esse contrarium æternitati suppliciorum, quod in eadem mensura redduntur, in qua peccata commissa sunt.

QUÆSTIO QUINTA.

De Filio Dei secundum Salomonem.

XXVIII. Post hanc quæstionem, qui eas ex Porphyrio proposuit, hoc adjunxit. « Sane etiam de illo, inquit, me dignaberis instruere, si vere dixit Salomon, Filium Deus non habet. »

XXIX. Cito respondetur, Non solum hoc non dixit, verumetiam dixit quod Deus habeat Filium. Apud eum enim Sapientia loquens ait, « Ante omnes colles genuit » me[1]. » Et quid est Christus, nisi Dei Sapientia? Item quodam loco Proverbiorum, « Deus, inquit, docuit me

[1] Prov. VIII, 25.

» sapientiam, et scientiam sanctorum cognovi. Quis ascendit in cœlum, et descendit? Quis collegit ventos in sinum? Quis convertit aquam in vestimento? Quis tenuit fines terræ? Quod nomen est ei, aut quod nomen est filii ejus[1]? » Horum duorum, quæ in extremo commemoravi, unum retulit ad Patrem, id est, « Quod nomen est ei ; » propter quod dixerat, « Deus docuit me sapientiam : » et alterum evidenter ad Filium, cum ait, « Aut quod nomen est filii ejus ; » propter cætera, quæ de Filio magis intelliguntur, hoc est, « Quis ascendit in » in cœlum, et descendit, » quod Paulus ita commemorat, « Qui descendit, ipse est et qui ascendit super » omnes cœlos[2] : Qui collegit ventos in sinum, » id est, animas credentium in occultum atque secretum ; quibus dicitur, « Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est » cum Christo in Deo[3] : » Quis convertit aquam in vestimento ; » ut dici posset, Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis[4]. Quis tenuit fines terræ ; » qui dixit Discipulis suis, « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa, et Samaria, et usque in fines » terræ[5]. »

QUÆSTIO SEXTA.

De Jona prophetâ.

XXX. Postrema quæstio proposita est de Jona : nec ipsa quasi ex Porphyrio, sed tanquam ex irrisione paganorum : sic enim posita est : « Deinde quid sentire, inquit, debemus de Jona, qui dicitur in ventre ceti triduo fuisse ; quod ἀπιθανόν est et incredibile, transvoratum cum veste hominem, fuisse in corde piscis. Aut si figura

[1] Prov. xxx, 3. — [2] Ephes. iv, 10. — [3] Coloss. iii, 3. — [4] Galat. iii, 27. — [5] Act. i, 8.

est, hanc dignaberis pandere. Deinde quid sibi etiam illud vult, supra evomitum, Jonam cucurbitam natam; quid causæ fuit, ut hæc nasceretur[1]? » Hoc enim genus quæstionis, multo cachinno a paganis graviter irrisum animadverti.

XXXI. Ad hoc respondetur, quod aut omnia divina miracula credenda non sint : aut hoc cur non credatur, causa nulla sit. In ipsum autem Christum, quod tertio die resurrexerit, non crederemus, si fides Christianorum cachinnum metueret paganorum. Cum autem hinc quæstionem non proposuerit amicus noster, Utrum credendum sit, vel Lazarum resuscitatum esse quarto die, vel ipsum Christum tertio die resurrexisse : multum miror hoc quod factum est de Jona, eum pro incredibili posuisse, nisi forte facilius putat mortuum de sepulcro resuscitari, quam vivum in tam vasto ventre belluæ potuisse servari. Ut enim omittam commemorare, quanta magnitudo belluarum marinarum ab eis, qui experti sunt, indicetur; venter quem costæ illæ muniebant, quæ Carthagine in publico fixæ populo notæ sunt, quot homines in spatio suo capere posset, quis non conjiciat quanto hiatu patebat os illud, quod velut janua speluncæ illius fuit? Nisi forte, ut posuit, vestis esset impedimento, ne Jonas vorari posset illæsus, quasi per angusta sese coarctaverit, qui per abruptum aëris præcipitatus, sic exceptus est, prius reciperetur ventre bestiæ, quam dente laceraretur. Quanquam Scriptura neque nudum neque vestitum in illud antrum dejectum esse dixerit, ut possit intelligi illuc etiam nudus irruisse, si forte opus erat, tanquam ovo corium, ita illi vestem detrahi, quo facilius sorberetur. Sic enim sunt homines de Prophetæ hujus veste solliciti, quasi aut per fenestram parvam repsisse, aut in balneas

[1] Jonæ. II, I, et IV, 6.

intrasse dicatur; quo etiam si necesse esset intrare vestitum, vix molestum esset, non tamen mirum.

XXXII. Sed habent revera quod non credant in divino miraculo, vaporem ventris, quo cibi madescunt, potuisse ita temperari, ut vitam hominis conservaret. Quanto incredibilius ergo proponerent, tres illos viros ab impio rege in caminum missos, deambulasse in medio ignis illæsos? Quapropter si nulla isti divina miracula volunt credere, alia disputatione refellendi sunt. Neque enim debent unum aliquid tanquam incredibile proponere, et in quæstionem vocare, sed omnia quæ vel talia vel etiam mirabiliora narrantur. Et tamen si hoc, quod de Jona scriptum est, Apuleius Madaurensis, vel Apollonius Tyaneus fecisse diceretur, quorum multa mira nullo fideli auctore jactitant, quamvis et dæmones nonnulla faciant Angelis sanctis similia, non veritate sed specie, non sapientia, sed plane fallacia: tamen si de istis, ut dixi, quos magos vel philosophos laudabiliter nominant, tale aliquid narraretur, non jam in buccis creparet risus, sed typhus. Ita rideant Scripturas nostras: quantum possunt, rideant, dum per singulos dies rariores paucioresque se videant, vel moriendo, vel credendo: dum implentur omnia, quæ prædixerunt qui hos contra veritatem inaniter pugnaturos, vane latraturos, paulatim defecturos, tanto ante riserunt: nobisque posteris suis non solum ea legenda dimiserunt, verum experienda promiserunt.

XXXIII. Non sane absurde, neque importune requiritur, quid ista significent, ut cum hoc expositum fuerit, non tantum gesta, sed etiam propter aliquam significationem conscripta esse credantur. Prius ergo non dubitet Jonam prophetam in alvo ingenti marinæ belluæ triduo fuisse, qui vult scrutari, cur hoc factum sit: non enim frustra factum est, sed tamen factum est. Si enim movent

ad fidem quæ figurate tantum dicta, non facta sunt; quanto magis movere debent, quæ figurate non tantum dicta, sed facta sunt? Nam sicut humana consuetudo verbis, ita divina potentia etiam factis loquitur. Et sicut sermoni humano verba nova, vel minus usitata, moderate ac decenter aspersa, splendorem addunt; ita in factis mirabilibus congruenter aliquid significantibus, quodammodo luculentior est divina eloquentia.

XXXIV. Proinde quid præfiguraverit, quod Prophetam bellua illa devoratum tertio die vivum reddidit, cur a nobis quæritur, cum hoc Christus exponat? « Generatio, inquit, prava et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ : sicut enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus[1]. » De ipso autem triduo mortis Domini Christi, quomodo ratio reddatur, cum a parte totum intelligitur; in die primo et novissimo, ut toti tres dies, id est, cum suis noctibus computentur, longum est disserere, et in aliis sermonibus jam sæpissime dictum est. Sicut ergo Jonas ex navi in alvum ceti, ita Christus ex ligno in sepulcrum vel in mortis profundum. Et sicut ille pro his qui tempestate periclitabantur, ita Christus pro his qui in hoc sæculo fluctuant. Et sicut primo jussum est, ut prædicaretur Ninivitis a Jona, sed non ad eos pervenit prædicatio Jonæ, nisi posteaquam eum cetus evomuit : ita prophetia præmissa est ad gentes, sed nisi post resurrectionem Christi non pervenit ad gentes.

XXXV. Jamvero quod tabernaculum sibi constituit, et consedit ex adverso civitatis Ninive, quid ei futurum esset expectans, alterius significationis personam Prophe-

[1] Matth. XII, 39.

pheta gestabat. Præfigurabat enim carnalem populum Israël. Nam huic erat et tristitia de salute Ninivitarum, hoc est, de redemptione et liberatione gentium. Unde venit Christus vocare, non justos, sed peccatores in pœnitentiam [1]. Umbraculum ergo cucurbitæ super caput ejus, promissiones erant Veteris Testamenti, vel ipsa jam munera, in quibus erat utique, sicut dicit Apostolus : « Umbra futurorum [2]. » tanquam ab æstu temporalium malorum in terra promissionis defensaculum præbens. Vermis autem matutinus, quo rodente cucurbita exaruit, idem ipse rursus Christus occurrit ex cujus ore Evangelio diffamato, cuncta illa, quæ temporaliter apud Israëlitas velut umbratili prius significatione viguerunt, evacuata marcescunt. Et nunc ille populus amisso Jerosolymitano regno, et sacerdotio, et sacrificio (quod totum umbra erat futuri) in captiva dispersione magno æstu tribulationis aduritur, sicut Jonas, quod scriptum est, a solis ardore, et dolet graviter [3]; et tamen dolori ejus atque umbræ, quam diligebat, salus gentium pœnitentiumque præponitur.

XXXVI. Adhuc cachinnent pagani, et jam vermem Christum, et hanc interpretationem prophetici sacramenti superbiore garrulitate derideant, dum tamen et ipsos sensim paulatimque consumat. Nam de omnibus talibus Isaïas prophetat, per quem nobis dicit Deus; « Audite me, qui scitis judicium populus meus, in quorum » corde lex mea est : opprobria hominum nolite metuere, » et detractione eorum ne superemini, nec quod vos spernant magni duxeritis : sicut enim vestimentum, ita per » tempus absumentur, et sicut lana a tinea comedentur ; » justitia autem mea in æternum manet [4]. » Nos ergo agnoscamus vermem matutinum, quia et in illo Psalmo cu-

[1] Luc. v, 32. — [2] Coloss. II, 17. — [3] Jon. IV, 8. — [4] Isaï. LI, 7.

jus titulus inscribitur : « Pro susceptione matutina, » hoc se ipse nomine appellare dignatus, est : « Ego, inquit, sum vermis, et non homo ; opprobrium hominum, » et abjectio plebis [1]. » Hoc opprobrium de illis opprobriis est, quæ jubemur non metuere per Isaïam dicentem : « Opprobria hominum nolite metuere [2]. » Ab isto verme tanquam a tinea comeduntur, qui sub ejus dente evangelico per singulos dies paucitatem suam deficiendo mirantur. Nos hunc agnoscamus, et pro salute divina, humana opprobria sufferamus. Vermis est propter humilitatem carnis ; fortassis etiam propter virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacumque re terrena, sine ullo concubitu nascitur. Matutinus est, quia diluculo resurrexit. Poterat utique illa cucurbita et sine uno vermiculo arescere. Postremo si habebat Deus ad hoc vermem necessarium, quid opus erat addere matutinum, nisi ut ille vermis agnosceretur, qui cantat « Pro » susceptione matutina. Ego autem sum vermis, et non » homo ? »

XXXVII. Quid ista prophetia jam ipso rerum effectu et adimpletione lucidius ? Si irrisus est vermis iste cum penderet in cruce, sicut in eodem Psalmo scriptum est : « Locuti sunt labiis, et moverunt caput : Speravit in » Deum, eruat eum, salvum faciat eum, quoniam vult » eum [3] : » cum completa sunt quæ ibi prædixit : « Fo» derunt manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia » ossa mea : Ipsi vero consideraverunt, et conspexerunt » me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem » meam miserunt sortem [4] : » quod tanta manifestatione futurum in libro antiquo prophetatur, quanta manifestatione factum in novo Evangelio recitatur. Sed si in hac humilitate, ut dicere cœperam, iste vermis irrisus est,

[1] Psal. XXI, 7. — [2] Isaï. LI, 7. — [3] Psal. XXI, 8. — [4] Ibid. 17.

numquid adhuc irridendus est cum ea compleri cernimus, quæ consequentia Psalmus ipse habet : « Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines » terræ ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ » gentium, quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium [1] : » Sic commemorati sunt Ninivitæ, et conversi sunt ad Dominum. Hanc salutem pœnitentiæ gentium tanto ante præfiguratam in Jona, dolebat Israël, sicut nunc dolet umbra nudatus, et æstu sauciatus. Liceat sane cuilibet quamlibet aliter, dum tamen secundum regulam fidei, cætera omnia quæ de Jona propheta mysteriis operta sunt, aperire [2]. Illud plane quod in ventre ceti triduo fuit, fas non est aliter intelligere, quam ab ipso cœlesti magistro in Evangelio commemoravimus revelatum.

XXXVIII. Proposita exposuimus : ut potuimus sed ille qui proposuit, jam sit Christianus, ne forte cum expectat ante librorum sanctorum finire quæstiones, prius finiat vitam istam, quam transeat a morte ad vitam. Feri enim potest, quod antequam Christianis sacramentis imbuatur, quærit de resurrectione mortuorum. Concedendum etiam fortassis quod de Christo quæsivit, cur tanto post venerit, vel si quæ sunt aliæ paucæ et magnæ quæstiones, quibus cætera inserviunt. Si autem qualis est illa : « In qua » mensura mensi fueritis, metietur vobis ; » vel qualis ista de Jona, etiam omnes tales antequam sit Christianus finire cogitat, perparum, cogitat vel conditionem humanam, vel ætatem jam suam. Sunt enim innumerabiles, quæ non sunt finiendæ ante fidem, ne finiatur vita sine fide. Sed plane retenta jam fide, ad exercendam piam delectationem mentium fidelium studiosissime requirendæ, et quod in eis eluxerit, sine typho arrogantiæ communicandum ; quod autem latuerit, sine salutis dispendio tolerandum.

[1] Psal. XXI, 28. — [2] Jon. II, 1.

EPISTOLA CIII[1].

Domino recte ac merito suscipiendo, et omnibus modis honorando fratri AUGUSTINO, NECTARIUS in Domino salutem.

Nectario petenti veniam tribui civibus suis rescripserat Augustinus in epist. 97. non decere Christianam benevolentiam, ut insigne illud Calamensium scelus impunitum omnino dimittatur. Huic rursum scribit Nectarius, blandiens ac suppliciter suadens, ut iis parcatur sine ulla exceptione.

I. « SUMPTIS Litteris eximietatis tuæ, quibus idolorum cultum, et templorum cæremonias destruxisti, audire mihi visus sum Philosophi vocem, non illius, quem in Academiæ Licæo memorant tenebrosis humo angulis residentem, ex profunda quadam cogitatione demersum, reductis ad frontem caput implicuisse genibus, ut aliorum præclara inventa doctrinæ egenus quidam calumniator oppugnet, assertaque præclare, cum suum nihil defendat, accuset: sed plane excitatus oratione tua ante oculos stetit M. Tullius consularis, qui innumeris civium capitibus conservatis, forensis campi signa victricia stupentibus Græciæ scholis, laureatus inferret, tubamque illam canore vocis et linguæ, quam in criminum reos et Reipublicæ parricidas, spiritu justæ indignationis inflaverat, anhelus inverteret, togamque ipsam rugarum paginis resolutis, palliorum imitatus speciem retorqueret. »

II. « Ergo cum nos ad exuperantissimi Dei cultum re-

[1] Alias CCXII; quæ autem 103 erat, nunc 212. — Scripta ante finem Martii an. 409.

ligionemque compelleres, libenter audivi, cum cœlestem patriam intuendam esse suaderes, gratanter accepi. Non enim illam mihi civitatem dicere videbare, quam muralis aliquis gyrus coërcet, nec illam, quam philosophorum tractatus mundanam memorans communem omnibus profitetur : sed quam magnus Deus, et bene meritæ de eo animæ habitant atque incolunt, quam omes leges diversis viis et tramitibus appetunt, quam loquendo exprimere non possumus, cogitando forsitan invenire possemus. Hæc ergo licet principaliter appetenda atque diligenda sit; tamen illam non arbitror deserendam, in qua nati et geniti sumus : quæ prima nobis usum lucis hujus infudit, quæ aluit, quæ educavit, et ut quod ad causam proprie pertinet, dicam, de qua bene meritis viris, doctissimi homines ferunt, post obitum corporis in cœlo domicilium præparari, ut promotio quædam ad supernam præstetur, his ominibus, qui bene de genitalibus urbibus meruerunt; et hi magis cum Deo habitent, qui salutem dedisse, aut consiliis, aut operibus patriæ doceantur. Jam illud quod jlocaliter dignatus es dicere, Urbem nostram non armis, sed flammis incendiisque flagrare, et spinas magis ingenerare quam flores, non est maxima reprehensio, cum sciamus flores ex spinis plerumque generari. Nam et rosas ex spinis gigni quis dubitat, et fruges ipsas aristarum vallo sepiri, ita ut asperis suavia plerumque misceantur. »

III. « Postremum fuit in Litteris præstantiæ tuæ non caput aut sanguinem in Ecclesiæ postulari vindictam, sed quibus rebus maxime metuunt spoliandos. Ego autem (nisi me opinio fallit) sic arbitror, gravius esse spoliari facultatibus, quam occidi. Siquidem quod frequentatum in Litteris nosti, mors malorum omnium aufert sensum, egestosa vita æternam parit calamitatem : gravius

est enim male vivere, quam mala morte finire. Hoc etiam operæ vestræ indicat ratio. in quibus pauperes sustinetis, morbidos curatione relevatis, medicinam afflictis corporibus adhibetis : id postremo modis omnibus agitis, ut diuturnitatem calamitatis afflicti non sentiant. Quod autem ad modum pertinet peccatorum, nihil interest, quale videatur esse peccatum, cui indulgentia postulatur. Primum enim si pœnitentia et veniam tribuit, et purgat admissum ; pœnitet utique illum, qui rogat, qui pedes complectitur. Et si, ut quibusdam philosophis placet, omnia peccata paria sunt, indulgentia omnibus debet esse communis, petulantius locutus est aliquis ; peccavit : convicia aut crimina ingessit, æque peccavit : aliena quisquam diripuit, inter delicta numeratur : loca profana sacrave violavit, non est ab indulgentia secernendus. Postremo nullus esset veniæ locus, nisi peccata præcederent. »

IV. « Nunc quoniam non quantum debui, sed quantum potui, majus ut dicitur, minusve respondi, oro atque obsecro, utinam præsentem possem, ut etiam lacrymas meas pervideres, ut qui sis, quid profitearis, quid agas, etiam atque etiam cogites ; intendas quæ sit illius species civitatis, ex qua ad supplicium ducendi extrahuntur ; quæ sit matrum, quæ conjugum, quæ liberorum, quæ parentum lamentatio, quo pudore ad patriam venire possint, liberati, sed torti ; quos renovat dolores aut gemitus, consideratio vulnerum et cicatricum. Et his omnibus pertractatis, Deum primo consideres, hominumque cogites famam, bonitatem amicam potius, familiaremque conjunctionem, et ignoscendo potius laudem, quam vindicando conquiras. Atque hæc de his dicta sint, quos verus confessionis suæ reatus astringit. Quibus quidem legis contemplatione, quod laudare non desino, veniam

tribuistis. Jam illud explicari vix potest, quantum crudelitatis sit, innocentes appetere, et eos, quos a crimine constat esse discretos, in judicium capitis devocare. Quos si purgari contigerit, cogites quæso, quanta accusatorum liberabuntur invidia, cum reos sponte dimiserint victi, reliquerint innocentes. Deus summus te custodiat, et legis suæ te conservet præsidium atque ornamentum nostrum. »

EPISTOLA CIV [1].

Domino eximio meritoque honorabili ac suscipiendo fratri NECTARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Ad superioris epistolæ capita singula respondet Augustinus : id præter alia refellens, quod ex Stoicorum placito Nectarius induxerat, omnia peccata esse paria.

I. LEGI Litteras benignitatis tuæ, quibus mihi longe postea respondisti, quam meas ad te perferendas dedi. Nam ego rescripseram, cum adhuc nobiscum esset, neque navigasset sanctus frater et coepiscopus meus Possidius. Has autem quas mei causa illi dignatus es reddere, accepi VI Kal. April. post menses ferme octo, quam scripseram. Cur ergo ad te tam sero mea scripta pervenerint, aut ad me tua, prorsus ignoro. Nisi forte modo rescribere prudentiæ tuæ placuerit, quod facere ante contempseras. Hoc si ita est, miror unde sit. An aliquid audisti, quod nos adhuc latet, fratrem meum Possidium

[1] Alias CCLIV. quæ autem 104 erat, nunc 191. — Scripta post 6. Kal. Mart. an. forte 409.

adversus cives tuos (quos, pace tua dixerim, multo salubrius diligit ipse quam tu) quo plectantur severius impetrasse. Nam hoc et Epistola tua te metuere indicat, cum admones ut mihi ante oculos constituam, qualis illa sit species civitatis, ex qua ad supplicium ducendi extrahuntur : quæ sit matrum, quæ conjugum, quæ liberorum, quæ parentum lamentatio : quo pudore ad patriam venire possint liberati, sed torti, quos renovet dolores aut gemitus consideratio vulnerum et cicatricum. Absit, ut ista cuiquam inimicorum nostrorum vel per nos, vel per quemquam, quod ingerantur, instemus; sed, ut dixi, si aliquid tale ad te fama pertulit, apertius edissere, ut noverimus, vel quid agere ne ista fiant, vel quid hæc credentibus respondere debeamus.

II. Litteras meas potius intuere, quibus te rescribere piguit, illic enim satis expressi animum nostrum; sed, ut opinor, oblitus quid tibi rescripserim, omnino mihi alia longe diversa et dissimilia retulisti. Quippe quasi recordatus, quod in Litteris meis posui; hoc tuis inseruisti, quod omnino non posui. Postremum enim fuisse in Litteris meis dicis, non caput aut sanguinem in Ecclesiæ postulari vindictam, sed rebus, quibus maxime metuunt spoliandos. Deinde ostendens quantum sit hoc mali adjungis, atque contexis; nisi te opinio fallit, arbitrari gravius esse spoliari facultatibus, quam occidi. Atque ut apertius exponas, de quibus facultatibus dixeris, pergis atque addis, me frequentatum in Litteris nosse, quod mors malorum omnium auferat sensum, egestosa autem vita æternam pariat calamitatem. Deinde conclusisti, gravius esse in malis vivere, quam mala morte finire.

III. Et ego quidem nec in nostris, ad quas me serius fateor animum applicuisse, quam vellem, nec in vestris, quas ab ineunte ætate didici, litteris uspiam legisse re-

colo, quod egestosa vita æternam pariat calamitatem. Nam nec unquam peccatum est laboriosa paupertas, et est aliquanta restrictio et coërcitio peccatorum. Ac per hoc non est metuendum ne cuiquam post hanc brevem vitam, hoc ad æternam valeat animæ calamitatem, quod pauper hîc vixerit, et in hac ipsa, quam in terris degimus, nullo modo ulla calamitas æterna esse poterit; cum eadem vita æterna esse non possit, quæ nec saltem diuturna, est ad quamlibet ætatem, senectutemque, pervenerit. Hoc enim potius in illis litteris legi, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, in qua tu arbitraris, et frequentatum in litteris jam mones, æternam esse posse calamitatem: mortem autem malorum omnium esse finem, habent quidem vestræ litteræ, sed nec ipse omnes, Epicureorum est quippe ista sententia, et si qui alii mortalem animam putant. At illi quos Tullius quasi consulares philosophos appellat, quod eorum magni pendat auctoritatem, quoniam cum extremum diem fungimur, non extingui animam, sed emigrare censent, et ut merita quoque ejus asserunt seu bona, seu mala, vel ad beatitudinem, vel ad miseriam permanere. Hoc congruit et Litteris sacris, quarum me cupio litteratorem. Malorum ergo finis est mors, sed in eis quorum casta, pia, fidelis, innocens vita, non in eis qui temporalium nugarum et vanitatum cupiditate flagrantes, et cum hîc sibi felices videntur, ipsa voluntatis pravitate miseri convincuntur, et post mortem graviores miserias non habere tantum, verumetiam sentire coguntur.

IV. Hæc ergo cum et vestris quibusdam, quas honorabilius habetis, et nostris omnibus Litteris frequententur, o bone dilector etiam terrenæ patriæ tuæ, luxuriosam vitam time civibus tuis, non egestosam: aut si egestosam times, illam potius egestatem mone devitandam, quæ

magna licet rerum terrenarum prosperitate circumfluat, eis tamen insatiabiliter inhiando, ut vestrorum ipsorum verbis utar auctorum, neque copia neque inopia minuitur. Verumtamen in illis, quibus respondisti Litteris meis, inimicos Ecclesiæ cives tuos, nec illa egestate dixi emendandos, ubi necessaria naturæ desunt, cui succurrit misericordia, de qua nobis etiam præscribendum putasti, quod operum nostrorum hoc indicet ratio, quibus pauperes sustinemus, morbidos curatione relevamus, medicinam afflictis corporibus adhibemus (quanquam et sic egere utilius sit, quam ad satiandam nequitiam rebus omnibus abundare.) Sed absit, ut ego illa coërcitione ad hanc ærumnam eos, de quibus agimus, redigendos esse censuerim.

V. Recense Epistolam meam, si tamen dignam habuisti, si non quam relegeres, cum ei fuisset respondendum, saltem quam ita reponeres, ut tibi jubenti, cum volueris proferretur, et attende quid dixerim, hoc profecto invenies, cui te non respondisse, quantum existimo, fatearis. Nam ex Epistola illa mea verba nunc insero: « Non præterita, inquam, vindicando pascere iram nostram studemus, sed misericorditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali ubi et per Christianos non solum mansuete, verumetiam utiliter salubriterque plectantur. Habent enim quod corpore incolumi vivunt, habent unde vivunt, habent unde male vivunt. Duo prima salva sint, ut quos pœniteat. sint; hoc optamus, hoc, quantum in nobis est, etiam impensa opera instamus. Tertium vero si Dominus voluerit, tanquam putre noxiumque resecare valde misericorditer puniet. » Hæc verba mea si recensuisses, cum mihi rescribere dignareris, non solum de morte, sed et de tormentis corporalibus evitandis eorum, pro quibus agis, nos invidiosius, quam

officiosius rogandos putares; quorum dixi, velle nos in eis salvum esse, quod incolumes corpore vivunt. Nec egestosam vitam, ut victu indigeant ab aliis impartito, per nos eis utique formidares; quorum et illud secundum dixi velle nos salvum, quod habent unde vivunt. Tertium vero quod habent unde male vivunt, id est, ut nihil aliud dicam, certe unde falsorum deorum argentea fabricavere simulacra, pro quibus vel servandis, vel adorandis, vel sacrilego ritu adhuc colendis, usque ad Ecclesiæ Dei prosiliatur incendium, et religiosissimorum pauperum sustentacula infelici vulgo diripienda præbeantur, sanguisque fundatur, tu qui tuæ consulis civitati, quare metuis resecari, ne omnimodo impunitate perniciosa nutriatur et roboretur audacia? Hoc nobis edissere, hoc doce circumspecta disputatione quid mali sit, diligenter attende quod dicimus, ne id quod vobis dicimus, velut specie petendi quodammodo accusatione obliqua objicere videaris.

VI. Sint honesti cives tui probis moribus; non superfluis facultatibus: non eos volumus ad aratrum Quintii, et ad Fabricii focum per nos illa coërcitione perduci. Qua paupertate illi Romanæ reipublicæ principes non solum non viluerunt civibus suis, sed ob eam fuerunt præcipue chariores, et patriæ gubernandis opibus aptiores. Ne illud quidem optamus aut agimus, ut patriæ tuæ divitibus illius Ruffini bis consulis[1] argenti solum decem pondo remaneant, quod tunc laudabiliter severa censura adhuc resecandum tanquam vitium judicavit. Tantum nos consuetudo decoloris ætatis nimium marcidas animas mitius contrectare persuadet, ut mansuetudini christianæ, quod illis censoribus justum visum est, nimium videatur: et vides quam multum intersit, utrum jam punienda

1 *Lov.* argenticulus decerpendo remaneat.

culpa sit tantum habere, an propter alias gravissimas culpas, ut tantum quis habeat permittere; quod tunc jam fuit peccatum, nunc volumus sit saltem pœna peccati. Sed est quod fieri possit, et debeat; ut nec usque ad ista progrediatur severitas, nec nimis secura lætetur et debacchetur impunitas, et imitationis exemplum ad gravissimas et occultissimas pœnas infelicibus proponatur. Saltem concede, ut nimium superfluis suis timeant, qui necessaria nostra incendere ac vastare moliuntur. Liceat et hoc beneficium tribuere inimicis nostris, ut dum metuunt rebus, quas noxium non est amittere, quod sibi noxium est, non conentur admittere. Neque enim hæc dicenda est vindicta peccati, sed tutela consilii: non est hoc irrogare supplicium, sed ab excipiendo supplicio communire.

VII. Quisque imprudentem cum aliquo sensu doloris privat, ne supervacuis sceleribus assuefactus pœnas atrocissimas pendat; puero capillos vellit, ne serpentibus plaudat; atque ita, ubi molesta dilectio est, nullum membrum læditur, unde autem deterret, salus et vita periclitatur. Non tunc benefici sumus, cum id quod a nobis petitur, facimus, sed cum id facimus, quod non obsit petentibus. Nam pleraque non dando prosumus, et noceremus, si dedissemus. Unde illud proverbium: Nec puero gladium. « Tu vero, inquit Tullius, ne unico quidem filio. » Quo enim quemquam maxime diligimus, eo minus ei debemus, in quibus magno periculo peccatur, committere. Et de divitiis, ni fallor, cum hæc ageret, loquebatur. Proinde quæ periculose male utentibus committuntur, salubriter etiam plerumque detrahuntur. Medici cum vident secandam urendamque putredinem, sæpe adversus multas lacrymas misericorditer obsurdescunt. Si quoties parvuli, vel etiam grandiusculi veniam peccantes

deprecati sumus, toties a parentibus, vel magistris accepissemus, quin nostrum tolerandus crevisset? quis aliquid utile didicisset? providenter ista, non crudeliter fiunt. Ne quæso in hac causa nihil aliud intendas, nisi quemadmodum apud nos efficias, quod rogaris a tuis : omnia vero diligenter considera. Si præterita negligis, quæ fieri jam infecta non possunt : aliquantum prospice in posterum : non quid cupiant, qui te rogant, sed quid eis expediat prudenter attende. Non sane fideliter eos amare convincimur, si hoc solum intuemur, ne, non faciendo quod poscunt, minuatur quod amamur ab eis. Et ubi est, quod et vestræ Litteræ illum laudant patriæ rectorem, qui populi utilitati magis consulat quam voluntati?

VIII. « Nihil interest, inquis, quale videatur esse peccatum cum indulgentia postulatur. » Recte hoc diceres si de puniendis, non de corrigendis hominibus ageretur. Absit enim a corde christiano, ut libidine ulciscendi ad pœnam cujusque rapiatur. Absit ut in dimittendo cuique peccatum, aut non præveniat preces rogantis, aut certe continuo subsequatur : sed hoc utique ne oderit hominem, ne malum pro malo retribuat, ne nocendi inflammetur ardore, ne vindicta etiam lege debita pasci desideret; non autem ne consulat, ne prospiciat, ne compescat a malis. Fieri enim potest, ut vehementius adversando, emendationem quisque negligat hominis, quem gravius odit; et nonnulla molestia reddat coërcendo meliorem, quem maxime diligit.

IX. « Nam et pœnitentia, sicut scribis, impetrat veniam, et purgat admissum; » sed illa quæ in vera religione agitur, quæ futurum judicium Dei cogitat; non illa quæ ad horam hominibus, aut exhibetur, aut fingitur, non ut a delicto anima purgetur in æternum, sed ut interim a præsenti metu molestiæ vita cito peritura libere-

tur. Hinc est quod Christianis confitentibus atque deprecantibus, qui delicto illo fuerant implicati, vel non succurrendo arsuræ Ecclesiæ, vel de sceleratissimis rapinis aliquid auferendo, pœnitentiæ dolorem fructuosum esse credidimus, eisque ad correctionem sufficere existimavimus, quod inest cordibus eorum fides, qua considerare possent, quid de divino judicio formidare deberent. Quæ autem pœnitentia sanare potest eos, qui fontem ipsum indulgentiæ non solum agnoscere negligunt, verumetiam irridere ac blasphemare non desinunt : et contra hos tamen inimicitias in corde non retinemus, quod illi patet ac nudum est, cujus et in præsenti, et in futura vita et timemus judicium, et speramus auxilium. Sed arbitramur nos etiam pro ipsis aliquid providere, si homines qui Deum non timent, aliquid timeant, quo non eorum lædatur utilitas, sed vanitas castigetur ; ne ab eis Deus ipse quem spernunt, noxia securitate, audacioribus factis gravius offendatur, et ne aliis ad imitandum, eadem ipsa securitas multo perniciosius proponatur. Denique pro quibus abs te rogamur, nos pro illis Deum rogamus, uti eos ad se convertat, ut fide mundans corda eorum, veracem ac salubrem agere pœnitentiam doceat.

X. Ecce quanto eos, quibus nos arbitraris irasci, pace tua dixerim, ordinatius quam tu, utiliusque diligimus, pro quibus et ad evitanda tanto majora mala, et ad consequenda tanto majora bona, deprecamur. Quos etiam tu, si ex Dei cœlesti munere, non ex hominum terreno more diligeres, sinceriterque mihi rescriberes, quod cum te ad exuperantissimi Dei cultum religionemque compellerem, libenter audieris, non solum hæc eis optares, sed eis ad hæc ipse præires. Sic omne apud nos tuæ petitionis negotium cum magno et sano gaudio finiretur. Sic illam cœlestem patriam, quam cum intuendam esse sua-

derem, libens te accepisse dixisti, ex hujus etiam, quæ te carnaliter genuit, vera et pia dilectione promereris, vere consulens tuis non ad vanitatem lætitiæ temporalis, nec ad impunitatem perniciosissimam sceleris, sed ad gratiam sempiternæ felicitatis.

XI. Habes expositas in hac causa cogitationes et vota pectoris mei. Quid autem lateat in consilio Dei, fateor, homo sum, nescio : quidquid illud est, id est justius, atque sapientius, et firmissime stabilitum, incomparabili excellentia præ omnibus mentibus hominum. Verum est quippe quod legitur in libris nostris : « Multæ cogita» tiones sunt in corde viri, consilium autem Domini ma» net in æternum. » Proinde quid tempus afferat, quid nobis facultatis aut difficultatis oriatur, quid postremo voluntatis ex rerum præsentium, vel correctione, vel spe, subito possit existere, utrum Deus sic indignetur his factis, ut ea, quam petunt, impunitate magis severiusque puniantur, an illo modo, quo nobis placet, coërcendos misericorditer judicet, an aliqua duriore, sed salubriore eorum præcedente correctione, nec ad hominum, sed ad suam misericordiam veraci conversione quidquid terroris præparabatur, avertat et convertat in gaudium, jam novit ipse, nos autem ignoramus. Quid ergo hîc ante tempus, inter nos ego et præstantia tua frustra laboremus? Seponamus paululum curam, cujus hora non est, et quod semper instat, si placet, agamus. Nullum enim tempus est, quo non deceat, et oporteat agere, unde Deo placere possimus, quod in hac vita usque ad eam perfectionem impleri, ut nullum omnino peccatum insit in homine, aut non potest, aut forte difficillimum est : unde præcisis omnibus dilationibus, ad illius gratiam confugiendum est, cui verissime dici potest quod carmine adulatorio nescio cui nobili dixit, qui tamen ex Cumæo,

tanquam ex prophetico carmine se accepisse confessus est :

> Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
> Irrita perpetua solvent formidine terras [1].

Hoc enim duce, solutis omnibus dimissisque peccatis, hac via ad cœlestem patriam pervenitur, cujus habitatione cum eam tibi amandam, quantum potui, commendarem, admodum delectatus es.

XII. Sed quia dixisti, quod omnes eam legem diversis viis et tramitibus appetant; vereor ne forte, cum putas etiam illam viam, in qua nunc constitutus es, eo tendere, pigrior sis ad eam tenendam, quæ illuc sola perducit. Sed rursus verbum quod posuisti diligenter attendens, videor mihi tuam non imprudenter aperire sententiam : neque enim dixisti, quam omnes leges diversis viis et tramitibus assequuntur, aut ostendunt, aut inveniunt, aut ingrediuntur, aut obtinent, aut aliquid ejusmodi, sed dicendo, « Appetunt, » librato verbo, atque perpenso, non adeptionem significasti, sed adipiscendi cupiditatem. Ita nec illam, quæ vera est, exclusisti, nec alias, quæ falsæ sunt, admisisti : et illa quippe appetit, quæ perducit, nec perducit, omnis, quæ hoc appetit; quo quisquis perducitur, sine ulla dubitatione beatus est. Beati autem omnes esse volumus, hoc est, appetimus, nec tamen omnes qui volumus possumus, hoc est, quod quod appetimus, adipiscimur. Ille ergo adipiscitur, qui viam tenet, non solum qua id appetit, sed qua etiam pervenitur, relinquens alios in itineribus appetendi, sine fine adipiscendi. Quoniam nec error esset si nihil appeteretur, nec si appetita veritas teneretur. Si vero diversas vias ita dixisti, ut non intelligamus adversas, sicut

[1] Virg. Eglog. IV, 13, 14.

dicimus diversa præcepta, quæ tamen omnia bonam ædificent vitam, alia de castitate, alia de patientia, alia de fide, alia de misericordia, et si quæ sunt cætera, non solum appetitur viis et tramitibus ita diversis illa patria, verumetiam reperitur. Nam et in Scripturis sanctis et viæ leguntur, et via : viæ, sicut illud est, « Docebo » iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur[1] : » via, sicut illud, « Deduc me in via tua, et ambulabo in veri» tate tua[2]. » Non aliæ illæ, alia ista, sed omnes una, de quibus alio loco eadem sancta Scriptura dicit, « Uni» versæ viæ Domini misericordia et veritas[3] : » quæ si diligenter considerentur, copiosum pariunt sermonem, intellectumque suavissimum : quod si opus fuerit, in tempus aliud differam.

XIII. Nunc autem, quod satis esse arbitror pro suscepto officio rescribendi præstantiæ tuæ, quoniam Christus dixit, « Ego sum via[4], » in illo quærenda est misericordia et veritas; ne si alibi quæsierimus erremus, tenentes appetentem viam, sed non etiam perducentem. Velut si hanc ipsam tenere vellemus, unde quiddam commemorasti, « Omnia peccata esse paria ; » nonne ab illa patria veritatis, et beatitatis, nos longe exules mitteret? quid enim absurdius, quid insanius dici potest, quam ut ille, qui aliquanto immoderatius riserit, et ille qui patriam truculentius incenderit, peccasse judicentur æqualiter? Quam quidem tu ex quorumdam philosophorum opinione non diversam viam, quæ tamen ducat ad cœlestem habitationem, sed plane perversam, quæ ducit ad perniciosissimum errorem, non pro tuo sensu, sed pro causa civium tuorum adhibendam putasti; ut sic ignoscamus eis, quorum sævientium ignibus arsit Ecclesia, quemad-

[1] Psal. L, 15. — [2] Id. LXXXV, 11. — [3] Id. II, 4. — [4] Joan. XIV, 6.

modum ignosceremus, si ab eis aliquo petulanti convicio appeteremur.

XIV. Sed quemadmodum id astruxeris vide : « Et si, ut quibusdam, inquis, philosophis placet, omnia peccata paria sunt, indulgentia omnibus debet esse communis. » Deinde cum quasi moliris ostendere omnia paria esse peccata, subjungis et dicis, « Petulantius locutus est aliquis, peccavit; convicia aut crimina ingessit, æque peccavit. » Hoc non est docere, sed id quod perverse sentitur, sine ulla documentorum astructione proponere. Ad hoc enim, quod dicis, « Æque peccavit, » cito respondetur, non æque peccavit. Exigis fortassis ut probem : quid enim tu, quod æque peccaverit, jam probasti? An illud quod jungis audiendum est? « Aliena quisque diripuit, inter delicta numeratur. » Hìc etiam tu ipse verecundatus es : puduit enim te dicere quod peccavit æqualiter; sed, « Inter delicta, inquis, numeratur. Non autem ibi quæstio est utrum et hoc inter delicta numeretur, sed utrum hoc illi delicto æqualitate jungatur. Aut si propterea sunt paria, quia utraque delicta sunt, mures et elephanti pares erunt, quia utraque sunt animalia ; muscæ et aquilæ, quia utraque volatilia.

XV. Adhuc etiam progrederis, et conjectas, « Loca profana, sacraque violavit, non est ab indulgentia secernendus. » Hìc sane de violatis sacris locis ad facinus tuorum civium pervenisti : verum locutioni petulanti, nec tu ipse coæquasti; tantummodo eis petisti indulgentiam, quæ recte petitur a Christianis propter abundantem miserationem, non propter peccatorum parilitatem. Ego autem supra posui scriptum in Litteris nostris, « Universæ viæ Domini misericordia et veritas [1]. » Consequentur itaque misericordiam, si non oderint veritatem.

[1] Psal. XXIV, 10.

Quæ non quasi æque peccantibus, ac si petulantius locuti sint; sed de scelere immanissimo atque impio recte pœnitentibus christiano jure debetur. Tu vero vir merito laudabilis, ne quæso ista paradoxa Stoïcorum sectanda doceas paradoxum tuum, quem tibi optamus vera pietate ac felicitate grandescere. Nam quid generosus adolescens sapere iniquius, et tibi ipsi periculosius potest, quam si convicio in quemlibet extraneum jaculato, non dico parricidium sed ipsum in patrem convicium coæquaverit?

XVI. Convenienter itaque apud nos pro civibus tuis agis, ingerendo nobis misericordiam Christianorum, non duritiam Stoïcorum : quæ causæ a te susceptæ, non modo nihil suffragatur, verum etiam multum adversatur. Nam ipsam misericordiam, quam si non habeamus, nulla tua petitione, nullis illorum precibus flecti poterimus, in vitio Stoïci ponunt, eamque a sapientis animo penitus expellunt, quem prorsus ferreum et inflexibilem volunt. Melius itaque tibi occurreret de tuo Cicerone quod diceres, qui Cæsarem laudans, « Nulla, inquit, de virtutibus tuis admirabilior, vel gratior misericordia est [1]. » Quanto magis debet ea in Ecclesiis prævalere, quando eum sequuntur qui dixit, « Ego sum via [2] ; » et legunt, « Universæ viæ Domini misericordia et veritas [3]. » Noli ergo metuere innocentibus, ne moliamur exitium, qui nec nocentes volumus ad dignum supplicium pervenire : prohibente nos illa misericordia, quam in Christo cum veritate diligimus. Sed qui vitiis nutriendis parcit et fovet, ne contristet peccantium voluntatem, tam non est misericors, quam qui non vult cultrum rapere puero, ne audiat plorantem, et non timet, ne vulneratum doleat vel extinctum. Serva ergo tempori opportuno quod

[1] Orat. pro Q. Ligario. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Psal. XXIV, 10.

apud nos agas, pro his hominibus, in quorum dilectione (da veniam) non solum nos minime præcedis, sed nec adhuc sequeris; et rescribe potius quid te de hac via moveat, quam tenemus, et in quia nobiscum ad supernam patriam, qua te delectari novimus et gaudemus, ut gradiaris instamus.

XVII. Cives autem carnalis patriæ tuæ, etsi non omnes, sed quosdam innocentes quidem dixisti, verumtamen quod relecta illa Epistola mea debes advertere, non defendisti. Quorum non flores, sed spinas nos sensisse cum dicerem, respondens ad illud quod scripseras, florentem te cupere patriam relinquere, jocari me putasti. Hoc scilicet in malis tantis libeat, ita est prorsus. Fumant adhuc ruinæ incensæ Ecclesiæ, et in ea causa nos jocamur? Et ego quidem quamvis innocentes illic mihi non occurrerint, nisi qui aut absentes fuerunt, aut mala illa perpessi sunt, aut nullis ad prohibendum viribus, vel auctoritate valuerunt, tamen nocentiores a minus nocentibus in rescribendo distinxi, aliamque causam posui eorum, qui timuerunt offendere potentes inimicos Ecclesiæ, aliam eorum, qui hoc committi voluerunt: aliam eorum qui commiserunt, aliam eorum qui immiserunt; nihil agi de immissoribus volens, quia hoc sine tormentis corporalibus a proposito nostro abhorrentibus fortasse non potest inveniri. Stoïci autem tui omnes æqualiter nocentes esse concedunt, quibus placet omnia paria esse peccata; qui etiam duritiam suam qua misericordiam vituperant, huic sententiæ sociantes, nullo modo censent omnibus pariter ignoscendum, sed omnes pariter esse puniendos. Remove ergo illos quam longissime potes a patrocinio causæ istius, et opta potius ut tanquam Christiani agamus, ut sicut optamus nos in Christo eos,

quibus parcimus, acquiramus, ne perniciosa illis dissolutione parcamus. Deus misericors et verax te felicitate vera donare dignetur.

EPISTOLA CV[1].

AUGUSTINUS episcopus catholicus Donatistis.

Donatistas ad unitatem exhortans, ostendit leges juste necessarioque in eos latas fuisse ab Imperatoribus catholicis. Baptismi sanctitatem ex divini muneris gratia, non ex ministri hominis meritis pendere probat. Deinde catholicam Ecclesiam in sacris Scripturis agnosci : ac demum repertos in ea malos tolerari oportere.

I. CHARITAS Christi, cui omnem hominem quantum ad nostram pertinet voluntatem lucrari volumus, tacere nobis non permittit. Si propterea nos odistis, quia pacem vobis catholicam prædicamus : nos Domino servimus dicenti, « Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur[1] : » et in Psalmo scriptum est, « Cum iis qui oderunt pacem, eram pacificus; cum loquebar eis, debellabant me gratis[2]. » Propterea mandaverunt, nobis quidam presbyteri partis vestræ, dicentes, Recedite a plebibus nostris, si non vultis ut interficiamus vos. Quanto justius eis nos dicimus, Imo vos non recedite, sed accedite pacati ad plebes non nostras, sed illius cujus omnes sumus : aut si non vultis et impacati estis, vos

[1] Alias CLXVI. quæ autem 105 erat, nunc 194. — Scripta videtur ineunte an. 409. — [2] Matth, v, 9. — [3] Psal. CXIX, 7.

potius recedite a plebibus, pro quibus Christus suum sanguinem fudit; quas ideo vultis vestras facere ne Christi sint, quamvis eas sub ejus nomine possidere conemini : tanquam si servus furetur oves de grege Domini sui, et quæcumque ex illis nata fuerint, characterem Domini sui eis infigat, ne furtum ejus possit agnosci. Sic enim fecerunt majores vestri, separaverunt ab Ecclesia Christi populos habentes baptismum Christi, et quicumque illis accreverunt baptismo Christi, eos baptizaverunt. Sed Dominus et fures punit, si non se correxerint, et oves ab errore revocat ad gregem, nec in eis suum exterminat characterem.

II. Dicitis nos traditores, quod nec majores vestri in majores nostros potuerunt, nec vos in nos probare ullo modo poteritis. Quid vobis vultis faciamus, qui quando vobis dicimus ut causam nostram et vestram patienter audiatis, non nostis nisi superbire et insanire? Nam utique ostenderemus vobis, quia potius illi traditores fuerunt, qui Cæcilianum et socios ejus quasi traditionis crimine damnaverunt. Et dicitis, Recedite a plebibus nostris; quas docetis ut vobis credant, et Christo non credant. Vos enim eis dicitis, propter traditores, quos non ostenditis, remansisse Ecclesiam Christi in sola Africa partis Donati : quod non de Lege, non de Propheta, non de Psalmo, non de Apostolo, non de Evangelio, sed de corde vestro, et de parentum vestrorum calumniis recitatis. Christus autem dicit, « Prædicari in nomine suo pœnitentiam et remissionem peccatorum, » per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem[1] : » cui Ecclesiæ ex ore Christi manifestatæ, vos non communicatis, et alios in vestram perditionem trahentes, liberari non vultis.

[1] Luc. xxiv, 47.

III. Si autem ideo vobis displicemus, quia per Imperatorum jussiones ad unitatem cogimini, hoc vos fecistis, qui ubicumque vellemus prædicare veritatem, ut eam quisque securus audiret et volens eligeret, nunquam permisistis per violentias et terrores vestros. Nolite stridere, et perturbare animas vestras; patienter, si fieri potest, considerate quod dicimus, et recolite facta Circumcellionum vestrorum, et clericorum qui duces eorum semper fuerunt, et videbitis quæ causa vobis hoc excitaverit. Unde injuste querimini, quia vobis omnia ista ut juberentur coëgistis. Nam ut longe præterita et multa non repetamus saltem recentia facta vestra cogitate. Marcus presbyter Casphalianensis a nemine coactus, propria voluntate catholicus factus est. Quare illum vestri persecuti sunt, et pene occidissent, nisi Dei manus per homines supervenientes violentias eorum compressisset. Restitutus Victorianensis ad catholicam nullo cogente se transtulit. Quare raptus est de domo sua, cæsus, in aqua volutatus, buda vestitus, et nescio quot dies in captivitate retentus est, nec libertati propriæ fortasse restitutus esset, nisi jam pene propter ipsam causam Proculeianus sibi exhibitionem videret imminere. Marcianus Urgensis catholicam unitatem propria voluntate delegit. Quare subdiaconum ejus cum ipse fugisset, prope usque ad mortem cæsum, clerici vestri lapidibus obruerunt quorum domus pro suo scelere eversæ sunt.

IV. Quid amplius dicamus? Modo præconem misistis, qui clamaret Siniti : « Quisquis Maximiano communica- » verit, incendetur domus ejus : » qui antequam ipse ad Catholicam conversus esset, et nondum de transmarinis remeasset, ad quid aliud presbyterum Siniti miseramus, nisi ut nulli molestus nostros visitaret, et in domo juris sui positus, pacem catholicam volentibus prædicaret?

quem vos inde cum gravi injuria projecistis. Quid aliud agebamus, quando unus nostrum Calamensis episcopus Possidius ibat ad fundum Figulinensem, nisi ut nostri quamvis pauci, qui illic erant, visitarentur, et audito verbo Dei ad unitatem Christi qui vellent converterentur? Cui ambulanti viam suam, latronum more insidiati sunt, et quia in eorum insidias cadere non potuit, eum aperta violentia in fundo Livetensi pene vivum cum domo, quo fugerat, incenderant, nisi tertio suppositas flammas coloni ejusdem fundi propter periculum suæ salutis extinguerent : et tamen cum Crispinus propter hoc factum in proconsulari judicio convinceretur hæreticus; ejusdem episcopi Possidii intercessu decem libras auri non est exactus. Cui benevolentiæ et mansuetudini ingratus, ad Imperatores catholicos ausus est appellare. Unde hanc in vos iram Dei, de qua murmuratis, multo importunius et vehementius provocavit.

V. Videtis quia contra pacem Christi violenter insurgitis; et patimini non pro ipso, sed pro iniquitatibus vestris. Quæ est ista dementia, ut cum male vivitis, latronum facta faciatis; et cum jure punimini, gloriam Martyrum requiratis? Si ergo vos privata vestra audacia tam violenter cogitis homines aut ire in errorem, aut permanere in errore; quanto magis nos debemus per ordinatissimas potestates; quas Deus secundum suam prophetiam subdidit Christo, resistere furoribus vestris, ut miseræ animæ de vestra dominatione liberatæ, eruantur de vetustissima falsitate et assuescant in apertissima veritate? Nam quod a nobis nolentes dicitis cogi, multi etiam se cogi volunt; quod nobis antea et postea confitentur, ut vel sic evadant oppressiones vestras.

VI. Et tamen quid est melius, proferre veras Imperatorum jussiones pro unitate, an falsas indulgentias pro

perversitate, quod vos fecitis et mendacio vestro subito totam Africam implestis. In quo facto nihil aliud ostendistis nisi partem Donati semper de mendacio præsumentem, omni vento jactari et circumferri, sicut scriptum est: « Qui » fidit in falsis hic pascit ventos[1]. » Sicut enim vera fuit ista indulgentia, sic vera sunt crimina Cæciliani, et traditio Felicis Aptungensis; per quem ordinatus est, et quidquid aliud contra catholicos dicere consuevistis, ut a pace Ecclesiæ Christi infelices separetis, et infeliciter separemini. De nulla quidem nos hominis potestate præsumimus, quamvis utique multo sit honestius præsumere de Imperatoribus, quam præsumere de Circumcellionibus, præsumere de legibus, quam præsumere de seditionibus. Sed meminimus scriptum esse : « Maledictus omnis qui spem suam » ponit in homine [2]. » Unde ergo præsumimus, si vultis nosse, illum cogitate, de quo Propheta prænuntiavit, dicens : « Adorabunt eum omnes reges terræ et omnes » gentes servient illi [3]. » Et ideo hac Ecclesiæ potestate utimur, quam ei Dominus et promisit et dedit.

VII. Imperatores enim si in errore essent, quod absit, pro errore suo contra veritatem leges darent, per quas justi et probarentur et coronarentur, non faciendo quod illi juberent, quia Deus prohiberet. Sicut jusserat Nabuchodonosor, ut aurea statua adoraretur; quod qui facere noluerunt. Deo talia prohibenti placuerunt. Quando autem Imperatores veritatem tenent, pro ipsa veritate contra errorem jubent, quod quisquis contempserit, ipse sibi judicium acquirit. Nam et inter homines pœnas luit, et apud Deum frontem non habebit (42), qui hoc facere noluit qud ei per cor regis ipsa veritas jussit. Sicut ipse Nabuchodonosor postea miraculo salutis trium puerorum

[1] Prov. x, 4. — [2] Jerem. xvii, 5. — [3] Psal. lxxi, 11.

commotus atque mutatus [1], pro veritate contra errorem edictum proposuit, ut quicumque blasphemarent Deum Sidrach, Misach et Abdenago, in interitum irent, et domus eorum in dispersionem : et non vultis ut tale aliquid contra vos jubeant Imperatores Christiani, cum sciant a vobis in eis, quos rebaptizatis, Christum exsufflari? Si jussiones regum non pertinent ad prædicandam religionem et sacrilegia prohibenda, quare ad edictum regis talia jubentis etiam ipsi vos signatis? An ignoratis verba regis esse. « Signa et ostenta, quæ fecit mihi Dominus Deus » excelsus, placuit mihi in conspectu meo annuntiare » quam magnum et potens sit regnum ejus, regnum sem» piternum et potestas ejus in sæcula sæculorum [2]? » An cum hoc audieritis, non respondetis : « Amen [3]; » et hoc dicto clara voce ad edictum regis, vos in sancta solemnitate signatis? Sed modo quia nihil apud Imperatores potestis, nobis inde vultis facere invidiam. Si autem aliquid possetis, quanta faceretis; quando nihil potestis, et non cessatis?

VIII. Scitote quod primi majores vestri causam Cæciliani ad imperatorem Constantinum detulerunt. Exigite hoc a nobis probemus vobis, et si non probaverimus, facite de nobis quidquid potueritis. Sed quia Constantinus non est ausus de causa episcopi judicare, eam discudam atque finiendam episcopis delegavit. Quod et factum est in urbe Roma præsidente Melchiade episcopo illius Ecclesiæ cum multis collegis suis. Qui cum Cæcilianum innocentem pronuntiassent, et Donatum [4] qui schisma Carthagini fecerat, sententia percussissent, iterum vestri ad Imperatorem venerunt, de judicio episcoporum, in quo victi fuerant, murmurarunt. Quomodo enim potest

[1] Dan. III, 96. — [2] Ibid. 99. — [3] In Gothico officio dicebantur hæc in sabbato sancto, et respondebatur. Amen. — [4] Episcopum a casis nigris.

malus litigator laudare judices, quibus judicantibus victus est? Iterum tamen clementissimus Imperator alios judices episcopos dedit apud Arelatum Galliæ civitatem, et ab ipsis vestri ad ipsum Imperatorem appellarunt, donec etiam ipse causam cognosceret, et Cæcilianum innocentem, illos calumniosos pronuntiaret. Nec si toties victi quieverunt, sed de Felice Aptungitano, per quem Cæcilianus fuerat ordinatus, quotidianis interpellationibus ipsi Imperatori tædium fecerunt, dicentes eum esse traditorem. Et ideo Cæcilianum episcopum, esse non posse, quod a traditore fuerit ordinatus; donec et ipse Felix jussu Imperatoris causa cognita ab Æliano proconsule innocens probaretur.

IX. Tunc Constantinus prior contra partem Donati severissimam legem dedit. Hunc imitati filii[1] ejus talia præceperunt. Quibus succedens Julianus desertor Christi et inimicus, supplicantibus vestris Rogatiano et Pontio; libertatem perditionis parti Donati permisit : denique tunc reddidit basilicas hæreticis, quando templa dæmoniis, eo modo putans Christianum nomen posse perire de terris; si unitati Ecclesiæ, de qua lapsus fuerat, invideret et sacrilegas dissensiones liberas esse permitteret. Hæc erat ejus prædicanda justitia, quam supplicantes Rogatianus et Pontius laudaverunt, dicentes homini apostatæ, quod « Apud eum sola justitia haberet locum. » Huic successit Jovianus, qui quoniam cito mortuus est, nihil de rebus talibus jussit. Deinde Valentinianus; legite quæ contra vos jusserit. Inde Gratianus et Theodosius; legite quando vultis, quæ de vobis constituerint. Quid ergo de filiis[2] Theodosii miramini quasi aliud in hac causa sequi debuerint, quam Constantini judicium per tot Christianos Imperatores firmissime custoditum?

[1] Constantius et Constans. — [2] Honorio et Arcadio.

X. Ad Constantinum autem, sicut diximus, sicut vobis quando vultis, si tamen ignoratis, ostendimus, majores vestri causam Cæciliani ultro detulerunt. Defunctus est Constantinus, sed judicium Constantini contra vos vivit, quo vestri causam miserunt, apud quem judices episcopos reprehenderunt, ad quem a judicibus episcopis appellaverunt, quem tædiosissime de Felice Aptungitano interpellaverunt, a quo toties convicti et confusi redierunt, et a pernicie furoris et animositatis suæ non recesserunt, eamque vobis posteris suis hæreditariam reliquerunt, ut tam impudenter de jussionibus christianorum Imperatorum faciatis invidiam, cum si vobis liceret, non quidem jam Constantinum Christianum, quia veritati favit contra nos interpellaretis, sed apostatam Julianum ab inferis excitaretis; quasi vero si aliquid tale contingeret, esse magnum malum nisi vobis. Quæ est enim pejor mors animæ, quam libertas erroris?

XI. Sed jam tollamus ista omnia de medio, amemus pacem, quam omnis doctus et indoctus intelligit præponendam esse discordiæ; diligamus et teneamus unitatem. Hoc jubent Imperatores, quod jubet et Christus; quia cum bonum jubent, per illos non jubet nisi Christus. Et nos etiam per Apostolum obsecrat, ut idipsum dicamus omnes, et non sint in nobis schismata, neque dicamus, « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego » vero Cephæ, ego autem Christi[1]; » sed simul omnes non simus nisi Christi, quia nec divisus est Christus, nec Paulus crucifixus est pro nobis; quanto minus Donatus? nec in nomine Pauli baptizati simus; quanto minus in Donati? Hoc dicunt et Imperatores, quia Christiani catholici sunt, non idolorum servi, sicut vester Julianus; non hæretici, sicut quidam fuerunt, et Ecclesiam catho-

[1] I Cor. I, 10.

licam persecuti sunt, quando veri Christiani non pro hæretico errore pœnas justissimas sicut vos, sed pro catholica veritate passiones gloriosissimas pertulerunt.

XII. Attendite quam manifestissima veritate per cor regis quod in manu Dei est, ipse Deus dixerit in ista ipsa lege, quam contra vos prolatam dicitis; est autem, si intelligatis prolata pro vobis. Attendite quid habeant verba principis (43) : « Nam si in eis, qui primo initiati sunt, idcirco religio baptismatis judicatur infirma, quod ii a quibus accipitur, peccatores putentur; toties renovari necesse erit traditum sacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptismatis administrator; et fides nostra non ex nostræ voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum et clericorum qualitate pendebit. » Faciant mille concilia episcopi vestri, huic uni sententiæ respondeant, et ad quod volueritis consentimus vobis. Videte enim quam perverse et impie dicatur, quod dicere soletis, quia si bonus sit homo, ipse sanctificat eum quem baptizat; si autem malus sit, et nesciat ille qui baptizatur, tunc Deus sanctificat. Hoc si verum est, optare ergo debent homines, ut a malis ignoratis baptizentur, potius quam a notis bonis, ut magis a Deo quam ab homine possint sanctificari : sed absit a nobis ista dementia. Quare ergo non verum dicimus, et recte sapimus, quia semper Dei est illa gratia et Dei sacramentum, hominis autem solum ministerium; qui si bonus est, adhæret Deo, et operatur cum Deo; si autem malus est, operatur per illum Deus visibilem sacramenti formam, ipse autem donat invisibilem gratiam. Hoc sapiamus omnes, et non sint in nobis schismata.

XIII. Concordate nobiscum, fratres, diligimus vos, hoc vobis volumus quod et nobis. Si propterea nos gravius odistis, quia errare vos et perire non permittimus,

hoc Deo dicite, quem timemus minantem malis pastoribus, et dicentem, « Quod erraverat, non revocastis, » et quod perierat, non inquisistis[1]. » Hoc vobis per nos Deus ipse facit, sive obsecrando, sive minando, sive corripiendo, sive damnis, sive laboribus, sive per suas occultas admonitiones vel visitationes, sive per potestatum temporalium leges. Intelligite quid vobiscum agatur, perire vos non vult Deus in sacrilega discordia alienatos a matre vestra Catholica. Nihil in nos aliquando probare potuistis; vestri episcopi conventi a nobis, nunquam nobiscum pacifice conferre voluerunt, quasi fugientes cum peccatoribus loqui. Quis ferat istam superbiam, quasi Paulus apostolus non contulerit cum peccatoribus et cum valde sacrilegis? legite Actus Apostolorum, et videte. Quasi ipse Dominus non cum Judæis, a quibus crucifixus est, sermones de Lege habuerit, eisque congruenter responderit? Postremo diabolus est primus omnium peccatorum, qui converti ad justitiam nunquam poterit, et tamen nec ipse Dominus de Lege dedignatus est ei respondere : ut intelligatis istos ideo nobiscum nolle conferre, quia causam suam perditam norunt.

XIV. Nos ignoramus, quid adversus se ipsos homines jactent, qui calumniosis dissentionibus gaudent. In Scripturis discimus Christum, in Scripturis discimus Ecclesiam. Has Scripturas communiter habemus, quare non in eis et Christum et Ecclesiam communiter retinemus? Nos ubi agnovimus eum de quo dicit Apostolus, « Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus; non » dicit, Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam » in uno, Et semini tuo, quod est Christus[2]; » ubi agnovimus Ecclesiam, de qua dicit Deus ad Abraham, « In semine tuo benedicentur omnes gentes[3]. » Ubi agno-

[1] Ezech. XXXIV, 4. — [2] Galat. III, 16. — [3] Gen. XII, 3.

vimus Christum in Psalmo de se prophetantem, « Do-» minus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui » te[1]; » ibi agnovimus Ecclesiam, in eo quod sequitur, « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, » et possessionem tuam terminos terræ[2]. » Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Deus deorum » Dominus locutus est[3]; » ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod sequitur, « Et vocavit terram a solis ortu us-» que ad occasum. » Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Et ipse tanquam sponsus procedens de » thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam[4]; » ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod paulo superius dicitur, « In omnem terram exivit sonus eorum, et in » fines orbis terræ verba eorum. In sole posuit taberna-» culum suum[5]. » Ipsa est Ecclesia in sole posita, hoc est in manifestatione omnibus nota, usque ad terminos terræ. Ubi agnovimus Christum, in eo quod scriptum est, « Foderunt manus meas, et pedes, dinumeraverunt » omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et aspexe-» runt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super ves-» timentum meum miserunt sortem[6]; » ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod paulo post in Psalmo ipso dicitur, « Commemorabuntur et convertentur ad Dominum uni-» versi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus uni-» versæ patriæ gentium : quoniam Domini est regnum, » et ipse dominabitur gentium[7]. » Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Exaltare super cœlos » Deus[8]; » ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod sequitur, « Et super omnem terram gloria tua. » Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Deus judicium » tuum regi da, et justitiam tuam filio regis[9]; » ibi ag-

[1] Psal. II, 7. — [2] Ibid. 8. — [3] Id. XLIX, 2. — [4] Id. XVIII, 6. — [5] Ibid. 5. — [6] Id. XXI, 17. — [7] Ibid. 28. — [8] Id. LVI, 6. — [9] Id. LXXI, 2.

novimus et Ecclesiam, in eo quod de illo in Psalmo ipso dicitur, « Et dominabitur a mari usque ad mare, et a » flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo » procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. » Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Ara- » bum et Saba dona adducent, et adorabunt eum omnes » reges terræ, omnes gentes servient illi [1]. »

XV. Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Lapidem de monte sine manibus præcisum, fre- » gisse omnia regna terrarum [2]. » utique illa quæ de culturis dæmonum præsumebant; ibi agnovimus et Ecclesiam, in eo quod dictum est, « Lapidem ipsum cre- » visse, et factum montem magnum, et replevisse omnem » terram. » Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Prævalebit Dominus adversus eos, et exterminabit » omnes deos gentium terræ [3]; » ibi agnovimus et Eccle- siam, in eo quod illic sequitur, « Et adorabunt in con- » spectu ejus unusquisque de loco suo omnes insulæ gen- » tium. » Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Deus ab Africo veniet, et sanctus de monte um- » broso; operiet cœlos virtus ejus [4]; » ibi agnovimus Ecclesiam, in eo quod sequitur, « Et laudis ejus plena » est terra [5]. » Ab Africo enim posita est Jerusalem, si- cut legitur in libro Jesu Nave, unde nomen Christi dif- fusum est; et ibi est mons umbrosus, mons Oliveti, unde ascendit in cœlum ut cooperiret cœlos virtus ejus, et impleretur Ecclesia per omnem terram laudis ejus. Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, « Sicut » ovis ad immolandum ductus est, et sicut agnus coram » tondente se fuit sine voce; sic non aperuit os suum [6]; » et cætera quæ illic de ejus passione dicuntur; ibi agno-

[1] Psal. LXXI, 8. — [2] Dan. II, 34. — [3] Soph. II, 11. — [4] Habac. III, 3. — [5] Josuë. XV, 18. — [6] Isaï. LIII, 7.

vimus et Ecclesiam, in eo quod illic dicitur, « Lætare » sterilis, quæ non paris; erumpe et exclama, quæ non » parturis; quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus » quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum » tabernaculi tui, et aulæas tuas confige, non est quod » parcas : Porrige longius funiculos, et palos validos » confirma, etiam atque etiam in dexteram atque sinis- » tram extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes : » et civitates quæ desertæ erant inhabitabis. Non est » quod metuas, prævalebis enim; nec erubescas, quod » detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum » oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor; » quoniam ego sum Dominus, qui fecit te, Dominus no- » men ei. Et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ » vocabitur[1]. »

XVI. Non novimus quid de traditoribus dicatis, quos nunquam convincere, nunquam ostendere potuistis. Non dico, quia vestri potius in tali crimine detecti et confessi manifestantur: quid ad nos pertinet de sarcinis alienis? nisi ut quos possumus corrigamus, vel correptione vel quacumque disciplina in spiritu mansuetudinis et diligentia charitatis; quos autem corrigere non valemus, etiamsi necessitas cogit pro salute cæterorum ut Dei sacramenta nobiscum communicent, peccatis tamen eorum non communicemus, quod non fit nisi consentiendo et favendo. Sic enim eos in isto mundo, in quo Ecclesia catholica per omnes gentes diffunditur, quem agrum suum Dominus dicit, tanquam zizania inter triticum, vel in hac unitatis area tanquam paleam permixtam frumento, vel intra retia verbi et sacramenti tanquam malos pisces cum bonis inclusos, usque ad tempus messis aut ventilationis aut littoris toleramus, ne propter illos eradicemus

[1] Isaï. LIV, 1-8.

et triticum, aut grana nuda ante tempus de area separata, non in horreum mittenda purgemus, sed volatilibus colligenda projiciamus; aut disruptis per schismata retibus, dum quasi malos pisces cavemus, in mare perniciosæ libertatis exeamus. Propter hoc enim his atque aliis similitudinibus Dominus servorum suorum tolerantiam confirmavit, ne dum se boni putant malorum permixtione culpari, per humanas et temerarias dissensiones aut parvulos perdant, aut parvuli pereant. Quod usque adeo cœlestis magister cavendum præmonuit, ut etiam de præpositis malis plebem securam faceret, ne propter illos doctrinæ salutaris cathedra desereretur, in qua coguntur etiam mali bona dicere. Neque enim sua sunt quæ dicunt, sed Dei, qui in cathedra unitatis doctrinam posuit veritatis. Proinde ille verax et ipsa veritas de præpositis sua mala facientibus, et Dei bona dicentibus ait, « Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite, dicunt enim, et non faciunt[1]. » Non utique diceret, « Quæ faciunt, facere nolite, » nisi manifesta essent mala quæ faciunt.

XVII. Non ergo propter malos in mala dissensione pereamus: quamvis vestros majores non execratores malorum, sed accusatores innocentium fuisse, si velitis, possimus ostendere. Sed quicumque illi et qualescumque fuerint, portent sarcinas suas. Ecce Scripturæ communes, ecce ubi novimus Christum, ecce ubi novimus Ecclesiam. Si Christum ipsum tenetis, ipsam Ecclesiam quare non tenetis? Si in ipsum Christum quem legitis, et non videtis, tamen propter veritatem Scripturarum creditis; quare Ecclesiam negatis, quam et legitis et videtis? Hæc vobis dicendo et ad hoc bonum pacis et unitatis et charitatis vos compellendo, inimici vobis facti sumus; et

[1] Matth. XXIII, 3.

mandatis quia occidetis nos, qui veritatem vobis dicimus, et in errore vos perire quantum possumus non permittimus. Vindicet nos Deus de vobis, ut ipsum errorem vestrum in vobis occidat, et nobiscum de veritate gaudeatis. Amen.

EPISTOLA CVI[1].

Domino fratri dilecto MACROBIO AUGUSTINUS.

Augustinus Macrobio Donatianæ partis apud Hipponem, uti ex epist. 108. *intelligitur episcopo, agens ne subdiaconum quemdam rebaptizet.*

AUDIVI quod quemdam subdiaconum nostrum rebaptizare disponis. Noli : sic Deo vivas, sic Deo placeas, sic Christi sacramenta non inaniter habeas, sic non in æternum a Christi corpore separeris. Noli rogo te, frater, pro te ipso te magis rogo, certe paululum attende quod dico. Felicianus Mustitanus Primianum Carthaginensem damnavit, et vicissim ab illo etiam ipse damnatus est. Diu Felicianus in sacrilego Maximiani schismate fuit, multos ibi per suas ecclesias baptizavit, modo cum Primiano vester episcopus, sed et neminem post eum baptizans[2]. Qua ergo licentia post nos adhuc rebaptizandum putatis? Hanc mihi solve quæstionem, et me baptiza : si hanc autem solvere non potes, parce alienæ animæ, parce tuæ. Aut si me de Feliciano falsum dixisse arguis, exige ut probem, certe si non probavero, tunc fac quod

[1] Alias CCLXV. quæ autem 106 erat, nunc 186. — Scripta forte anno 409. — [2] *Forte* baptizastis.

putas. Addo etiam, si non probavero, non sim episcopus communionis meæ: si autem probavero, noli esse inimicus salutis tuæ. Opto te, domine frater, in pace esse nobiscum.

EPISTOLA CVII [1].

Domino beatissimo et venerabili multumque desiderabili patri AUGUSTINO MAXIMUS et THEODORUS in Domino salutem.

Maximus et Theodorus Augustino renuntiantes quid ipsis coram responderit Macrobius ad ipsius litteras.

« Ex præcepto sanctitatis tuæ ad episcopum Macrobium perreximus, ad quem cum Litteras beatitudinis tuæ perferremus, primo negavit se ne eidem legerentur. Deinde aliquando ex nostræ suggestione commotus, easdem sibi voluit recitari, quibus relectis, ait: *Non possum nisi ad me venientes suscipere*, *et iisdem fidem, quam postulaverint*, *dare*. Cum autem a nobis eidem diceretur, quid de facto Primiani diceret, dixit se nuper ordinatum patris sui judicem esse non posse, sed in id quod a prioribus suis acceperit permanere. Quod necesse habuimus his Litteris sanctitatis tuæ significare. Beatitudinem tuam nobis Dominus custodiat, domine pater. »

[1] Alias CCLXVI. quæ autem 107 erat, nunc. 216. — Scripta post superiorem.

EPISTOLA CVIII[1].

Domino dilecto fratri MACROBIO AUGUSTINUS.

Agit de non iterando baptismo, coarguens Donatistarum hac in re contumaciam; quippe qui Maximianensium baptisma ratum habuerunt. Evincit subinde nullam eos schismatis edendi justam causam habuisse.

I. CHARISSIMI filii mei honorabiles viri, cum ad tuam benevolentiam attulissent Litteras meas, quibus admonui rogavique te, ne subdiaconum nostrum rebaptizares, rescripserunt mihi te respondisse : « Non possum nisi ad » me venientes suscipere, et eis fidem quam postulaverint dare : » et tamen si ad te venerit in vestra communione baptizatus, qui diu a vobis separatus fuit, et per ignorantiam se putaverit denuo baptizandum, idque poposcerit, cum quæsieris et cognoveris ubi fuerit baptizatus, suscipis quidem ad te venientem, nec tamen ei das quam postulat fidem, sed doces hominem habere quod petit, nec verba errantis attendis, sed studium adhibes corrigentis. Male ergo dantem, quod jam dandum non est, et sacramentum quod datum est violantem suus error accusat, non petentis[2] excusat. Dic itaque mihi, obsecro te, quomodo non habeat qui petivit abs te, quod jam acceperat per me? Si propter alienam aquam, et alienum fontem, quod solent dicere qui non intelligunt, quia scriptum est (44) : « Ab aqua aliena abstine te, et de

[1] Alias CCLV. quæ autem 108 erat, nunc 265. — Scripta paulo post superiorem. — [2] *Lov.* potentis.

» fonte alieno ne biberis[1]; » Felicianus quando separatus est a vobis in parte Maximiani, « Veritatis adulter, catena sacrilegii, » sicut concilii[2] vestri verba indicant, trahebatur. Si secum abstulerat fontem vestrum, quis erat fons in quo illo separato vestros baptizastis? Simul enim nunc vester episcopus sedet cum Primiano a se damnato, et damnatore suo.

II. Sed sicut mihi suis[3] Litteris intimarunt nostri, qui in hac causa te viderunt, cum quærerent quid hinc diceres, respondisti te nuper ordinatum (45), factorum patris tui judicem esse non posse, sed in eo, quod a prioribus tuis acceperis, permanere. Hinc sane dolui necessitatem tuam, cum te existimem, sicut audio, bonæ indolis juvenem. Quid enim te ad hanc responsionem, nisi malæ causæ necessitas cogit? Sed si attendas, mi frater, si recte cogites, si Deum timeas, in mala[4] causa perseverare nulla necessitas cogit. Hæc enim responsio tua non quæstionem tibi a me propositam solvit, sed causam nostram ab omni calumnia vestræ causationis absolvit. Dicis enim te nuper ordinatum factorum patris tui judicem esse non posse, sed in eo quod a prioribus tuis acceperis permanere. Cur ergo non potius in Ecclesia, quam Scriptura teste incipientem ab Jerusalem[5], atque per omnes gentes fructificantem atque crescentem a Domino Christo, per Apostolos accepimus, permanemus; et de factis nescio quorum patrum, quæ ante pene centum annos admissa dicuntur, modo judicamur[6]? Si enim tu de patre tuo, adhuc in hac vita constituto, non audes judicare, quem potes interrogare; mihi quare dicitur ut judicem de mortuo longe antequam natus sum? et[7] christianis gentibus quare dicitur ut judicent de factis Afro-

[1] Prov. IX, 18. — [2] Bagaitani. — [3] Epist. 107. — [4] *Lov.* nulla — [5] Act. I, 8. — [6] *Forte* judicamus. — [7] *Lov.* nec.

rum traditorum ante tot annos mortuorum, quos nec vivos tot Christiani, qui tunc vivebant, in terris remotissimis constituti audire vel nosse potuerunt? Qui manentem notum non audes judicare Primianum, cur mihi antiquum et ignotum judicandum vis imponere Cæcilianum? Si patres tuos non judicas de factis suis, quare fratres tuos judicas de factis alienis?

III. An forte fratres nos negas? Sed melius audimus sanctum Spiritum per Prophetam præcipientem : « Au» dite qui pavetis verbum Domini. Dicite, fratres nostri » estis, his qui vos oderunt, et qui vos detestantur, ut » nomen Domini honorificetur, et appareat illis in ju» cunditate, ipsi autem erubescant[1]. » Revera enim si hominibus nomen Domini jucundius esset, quam nomina hominum, numquid Christus clamans : « Pacem meam » do vobis[2], » divideretur in membris suis per eos qui dicunt : « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, » ego vero Cephæ[3], » et per hominum nomina dilaniantur? Numquid Christus exsufflaretur in baptismo suo, de quo[4] dictum est : « Hic est qui baptizat[5], » de quo dictum est : « Christus dilexit Ecclesiam suam, et tradidit » se ipsum pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam » lavacro aquæ in verbo[6]? » Numquid ergo in ipso suo lavacro exsufflaretur, si nomen Domini esset jucundius, cujus est ipse baptismus, quam nomen hominum, de quibus dicitis : Sanctum est quod ille dat, non quod ille?

IV. Et tamen collegæ tui ubi voluerunt, veritatem potius attenderunt, et non solum baptismum, quem Primianus in vestra communione, sed et quem dedit Felicianus in Maximiani sacrilego schismate, propter honoris Domini jucunditatem sanctum esse senserunt; et

[1] Isaï. LXVI, 5, juxta LXX. — [2] Joan. XIV, 27. — [3] I Cor. III, 4. — [4] *Lov. omit.* de quo. — [5] Joan. I, 33. — [6] Ephes. V, 25, 26.

caracterem, non solum quem ipse apud vos acceperat, sed et quem aliis extra vos desertor infixerat, ipso correcto violare non ausi sunt, quia regium cognoverunt. De hoc eorum facto tam bono judicare non vis, ubi eos deberes laudabiliter imitari, et sequeris judicium eorum, in quo merentur ab omnibus detestari. Times de Primiano judicare, ne cogaris audire quod culpes : imo vero judica, et illic magis poteris invenire quod laudes. Non enim quod male fecit Primianus, te volumus memorare, sed quod optime fecit : qui in suscipiendis, quos ejus damnator in separatione sceleratissima baptizaverat, errorem hominum correxit, non Dei sacramenta destruxit. Bonum Christi et in hominibus malignis agnovit : malum autem hominum, non violato Christi bono, emendavit. Aut si hoc factum displicet tibi, illud saltem attende, illud pro bono tuo ingenio prudenter adverte, quia unum Primianum non judicas de factis ipsius Primiani, et orbem christianum judicas de factis Cæciliani. Times ne te polluat, si noveris quod vindicare non audeas. Absolve ergo gentes, quæ nec nosse poterant quod accusas.

V. Nec tamen illud unius Primiani factum est; scis in quantum opinor et tu, centum ferme episcopi vestri factione damnabili cum Maximiano conspirantes, ausi sunt damnare Primianum; et trecentorum decem Vagaïensi concilio, sicut decreti ejus verba personant : « Maximia- » num fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris » inimicum, Dathan, Chore, et Abiron ministrum, de » pacis gremio sententiæ fulmen excussit. » Hinc alii duodecim, qui ejus ordinationi, quando contra Primianum levatus est, interfuerant, non dilata damnatione conjuncti sunt : cæteris autem, ne nimia præcisio fieret, præstituto die, redeundi est concessa dilatio, salvis suis honoribus, si intra terminum temporis remeassent. Nec timuerunt

trecenti et decem ad suum collegium revocare tanto Maximiani sacrilegio accusatos, intuentes forte quod scriptum est : « Charitas cooperit multitudinem peccatorum [1]. » Quibus [2] autem est permissum tempus dilationis, foris a vestra communione baptizaverunt, quoscumque baptizare potuerunt. Neque enim nisi foris fuissent, dilatione concessa invitari poterant ut redirent. Deinde et antequam dilatio finiretur, et postea quam finita est, illi duodecim cum Maximiano damnati, apud tres aut amplius proconsules accusati sunt, ut e sedibus suis judiciario vigore pellerentur : inter quos erat Felicianus Mustitanus, de quo non ago, et Prætextatus Assuritanus nuper defunctus, in cujus damnati loco alter jam fuerat ordinatus. Quos duos non unus Primianus, sed multi coëpiscopi vestri, cum frequentissima numerositate Thamugadensis Optati natalitia (46) celebrarent, post eorum sine dilatione damnationem, post terminatam, quæ cæteris data fuerat, dilationem, post divulgatam [4] forensi etiam strepitu apud tot consules accusationem, in honoribus integris susceperunt, et post eos nullum baptizaverunt. Si huic assertioni resistitur, vel horum aliquid si negatur, periculo episcopatus mei exigar probare quod loquor.

VI. Finita est causa, frater Macrobi : Deus hoc egit, Deus hoc voluit : occultæ illius providentiæ fuit, ut in causa Maximiani speculum vobis correctionis proponeretur, ut omnis adversum nos, imo adversus Christi Ecclesiam toto orbe [5] crescentem, non dico vestra, ne in te videar contumeliosus, sed certe vestrorum criminosa calumnia finiretur. Nihil enim remansit omnino eorum, quæ contra nos tanquam de Scripturis ab hominibus non intelligentibus proferri solent. Nam hæc habere in

[1] I Petr. IV, 8. — [2] *Lov.* quia autem et permittatur. — [3] *Forte*, nunc. — [4] *Lov.* divulgata. — [5] *Id.* orbis.

ore consueverunt : « Ab aqua aliena abstine te[1]. » Sed respondetur, Non est aqua aliena quamvis sit in alienis; sicut nec aqua illa Maximiani fuit, unde vos non abstinuistis. Item proponitur nobis : « Facti sunt mihi sicut » aqua mendax, non habens fidem[2]. » Sed respondetur, Hoc dictum est de fictis hominibus non pertinentibus ad Dei sacramenta, quæ nec in mendacibus possunt esse mendacia. Nam utique mendaces fuerunt, qui Primianum, sicut ipsi perhibetis, falsis criminibus damnaverunt : nec tamen aqua mendax fuit, in qua separati a vobis quos potuerunt, baptizaverunt. Nam quando eam in his, quos Felicianus et Prætextatus foris baptizaverunt suscepistis, et in mendacibus veracem fuisse sensistis. Proponitur nobis : « Qui baptizatur a mortuo, quid prodest[3] lavacrum ejus[4]? Respondetur : Si[5] hoc de baptismo scriptum est, quo baptizant illi, quos tanquam mortuos ejecit Ecclesia, non dixit hoc lavacrum non esse, sed nihil prodesse; quod et nos dicimus. Verumtamen quando cum illo ad Ecclesiam venerit, quod foris oberat, intus proderit : non cum ipse repetitur baptismus, sed cum corrigitur baptizatus. Sicut Maximianum et socios ejus, tanquam mortuos a vestra congregatione, communionis ejectos loquitur Vagaïense concilium? « Veridica[6], inquit, unda, in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt » membra. Ægyptiorum quodam modo exemplo percuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte » major est pœna, quo post extortam aquis ultricibus[7] » animam, nec ipsam inveniunt sepulturam. » Ex hac turba mortuorum, quare reviviscentes Felicianum et Prætextatum, in suis honoribus suscepistis, et ab eis in illa

[1] Prov. IX, 18. — [2] Jerem. XV, 18. — [3] Eccli. XXXIV, 30. — [4] *Lov* est per. — [5] *Id.* Sed. — [6] Vide lib. 4. cont. Cresconc. c. 31 et lib. 4. c. 16. — [7] *Lov.* ejectam aquiultricibus.

morte baptizatos non rebaptizastis; quia baptismum Christi foris datum per mortuos, mortuis non prodesse, eumdem tamen ipsum prodesse intus reviviscentibus agnovistis. Proponitur nobis : « Oleum peccatoris non impinguet caput meum [1]. » Respondetur, hoc scriptum de assentatione leni atque fallaci blandi adulatoris intelligi, qua ungitur et crescit eis caput, cum laudantur peccatores in desideriis animæ suæ, et qui iniqua egerint, benedicuntur. Quod ex priore versu satis apparet; sic enim posita est tota sententia : « Emendabit me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum. » Malle se dixit veraci misericordis austeritate conteri [2], quam deceptiora laude fallentis extolli. Sed quomodolibet intelligatis, certe in eis quos in sacrilegio Maximiani Felicianus et Prætextatus baptizaverunt, aut peccatorum oleum suscepistis, aut etiam peccatoribus [3] ministrantibus datum Christi esse oleum cognovistis. Neque enim non erant peccatores, quando de illis in Vagajensi concilio dicebatur : « Famosi criminis reos, qui funesto opere perditionis, vas sordidum collecta fæculentia glutinarunt [4], damnatos esse cognoscite.

VII. Ista de baptismo dixisse suffecerit. Causa vero separationis vestræ his solet non intellectis testimoniis colorari. Scriptum est : « Ne communices peccatis alienis [5]. » Sed respondetur, eum communicare peccatis alienis, qui consentit malis factis; non eum, qui cum ipse sit triticum, simul tamen cum palea, quandiu area retrituratur, divinis communicat sacramentis. Scriptum est enim : « Exite » inde, et immundum ne tetigeritis: et, qui tetigerit pollu-

[1] Psal. CXL, 5. — [2] *Lov.* conseri. — [3] *Id.* peccatorum. — [4] *Id.* glutinorum. — [5] I Tim. V, 22.

» lutum, pollutus est [1] : » sed consensione voluntatis, qua deceptus est homo primus non conversatione corporis, qua et Judas osculatus est Christum. Pisces quippe illi, de quibus in Evangelio Dominus loquitur [2], boni et mali intra eadem retia, quibus congregationis coaptat unitatem usque ad finem sæculi, quod littoris nomine præfiguratur, pariter natant corporibus mixti, sed moribus separati. Scriptum est enim : « Modicum fermentum to- » tam massam corrumpit [3] : » sed eorum qui consentiunt mala facientibus, non eorum qui secundum prophetam Ezechielem gemunt [4], et mœrent ob iniquitates populi Dei, quæ fiunt in medio eorum.

VIII. Istam malorum permixtionem gemit et Daniel. Tres quoque viri gemuerunt ; ille hoc in oratione [5], illi in fornace testantur : nec tamen se ab unitate populi, cujus peccata confitebantur, corporali disjunctione separaverunt [6]. Prophetæ omnes in eumdem populum, in quo erant, quæ et quanta dixerunt ? nec sibi tamen alterum populum, in quo, essent, discessione corporali vel segregatione quæsierunt. Ipsi Apostoli permixtum sibi diabolum Judam usque in finem, quo se ipse etiam laqueo perdidit [7], sine ulla sui contaminatione toleraunt, ita ut diceret eis Dominus, propter illius inter eos præsentiam : « Et vos mundi estis, sed non omnes [8]. » Nec ob illius immunditiam, tanquam fermento in eis dissimilium morum massa corrupta est. Nec recte affirmari potest, quod eos illius latebat nequitia, nisi forte qua fuerat etiam Dominum traditurus. Nam ipsi de illo scripserunt, quod fur erat [9], et omnia quæ mittebantur, de dominicis loculis auferebat. Non eis quisquam calumniabatur illo testimo-

[1] Isaï. LII, 11. — [2] Matth. XIII, 48. — [3] I Cor. V, 6. — [4] Ezech. IX, 4. — [5] Dan. IX, 5. — [6] Id. III, 29. — [7] Matth. XXVII, 4. — [8] Joan. XIII, 10. — [9] Id. XII, 6.

nio : « Videbatis furem, et concurrebatis cum eo[1], » et factis enim malorum, non sacramentorum communione, sed eorumdem factorum consensione concurritur. Apostolus Paulus quantum de falsis fratribus conqueritur[2], quorum tamen corporali permixtione non maculabatur, cordis puri diversitate sejunctus? Nam a quibusdam quos invidos noverat, gaudet Christum pariter prædicari[3], et utique invidia diabolicum vitium est.

IX. Postremo episcopus Cyprianus, jam Ecclesia copiosius dilatata, vicinior temporibus nostris cujus auctoritate aliquando repetitionem baptismi confirmare conamini, cum illud concilium[4], vel illa scripta, si vere ipsius sunt, et non sicut aliqui putant, sub ejus nomine conscripta atque conficta, contineant quantum dilexerit unitatem, quomodo in ea tolerandos, etiam contra quos[5] ipse sentiebat apertisima exhortatione consuluerit, ne pacis vinculum rumperetur : id potissimum attendens, quia si quis alterutris, quibus aliud videtur, quam veritas habet, humanus error irrepserit, fraterna concordia custodita charitas etiam cooperit multitudinem peccatorum. Hanc ille sic tenuit, sic amavit, ut si quid aliter quam res est, de baptismi sacramento sapuerat, id quoque Deus illi revelaret, sicut Apostolus fratribus in charitate ambulantibus dicit : « Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus, et si » quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit; » verumtamen in quod pervenimus in eo ambulemus[6]. » Huc accedit, quoniam fructuosum sarmentum, si aliquid habebat adhuc purgandum, gloriosa martyrii falce purgatum est : non quia pro Christi nomine occisus est, sed quia pro Christi nomine in gremio unitatis occisus est.

[1] Psal. XLIX, 18.— [2] 2 Cor. XI, 26.— [3] Philip. I, 18.— [4] Carthaginense anni 256. de rebaptizandis hæreticis. — [5] *Lov.* contra quoque. — [6] Philip. III, 15.

Nam ipse scripsit, et fidentissime asserit, eos [1] qui extra unitatem, etiamsi pro illo nomine moriantur, occidi posse, non posse, coronari. Tantum valet sive ad delenda, sive ad confirmanda peccata, vel custodita, vel violata charitas unitatis.

X. Ipse ergo ille Cyprianus, cum per impiorum gentilium persecutionem vastata Ecclesia multos plangeret lapsos [2], malis hoc moribus tribuens eorum, qui in ipsa Ecclesia damnabili conversatione vivebant, de collegarum suorum moribus gemit, nec suum gemitum silentio tegit; sed dicit eos in tantam cupiditatem fuisse progressos, ut esurientibus etiam in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent. Puto istorum avaritia, fundis, et fœnore Cyprianum non fuisse maculatum; nec tamen ab eis se corporali segregatione, sed vitæ dissimilitudine fuisse disjunctum. Cum eis altare tetigit; sed immundam illorum vitam ille non tetigit, quando sic culpavit atque redarguit. Placentia quippe ista attinguntur [3], displicentia repelluntur. Ideoque illi optimo episcopo, nec censura, qua peccata coërcet, nec cautela defuit, qua unitatis vinculum custodiret. Legitur ejus in quadam Epistola [4], quam scripsit ad presbyterum Maximum, de hac re clara et aperta sententia, qua omnino præcepit, propheticam regulam tenens, nullo modo Ecclesiæ deseri debere unitatem, propter malorum permixtionem. « Nam etsi videntur, inquit, in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut charitas nostra, ut quoniam esse zizania in Ecclesia cernimus, nos de Ecclesia recedamus. Tantummodo nobis laborandum est, ut frumentum esse possimus. »

[1] In lib. de unitate Ecclesiæ. — [2] In serm. de lapsis versus init. — [3] *Lov.* arguuntur. — [4] Epist. 51.

XI. Istam charitatis legem ex ore Christi Domini promulgatam, (ipsius enim sunt istæ similitudines, et de zizaniis usque ad tempus messis in unitate agri per mundum, et de malis piscibus usque ad tempus littoris intra eadem retia tolerandis:) hanc ergo charitatis legem si majores vestri mente retinerent, si cum Dei timore cogitarent; non propter Cæcilianum, et nescio quos Afros, sive ut putatis, revera criminosos, sive quod magis credendum est, calumniis appetitos, se ab Ecclesia, quam descripsit ipse Cyprianus, per omnes gentes radios suos porrigente, et ramos suos per omnem terram copia ubertatis extendente; non, inquam, se a tot gentibus Christianis, quæ omnino nescierunt qui, vel quid, vel quibus objiciebant, nefaria separatione discinderent; quod non fit, nisi aut simultate privata potius quam utilitate communi, aut illo vitio quod consequenter Cyprianus ipse connumerat, vitandumque commemorat. Nam cum præcepisset propter zizania, quæ in Ecclesia cernuntur, non esse Ecclesiam deserendam, sequitur et adjungit: « Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cum cœperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere et labore nostro capiamus. Apostolus in Epistola sua dicit, » In domo autem magna non solum sunt vasa aurea et argentea, » sed et lignea et fictilia, et quædam quidem honorata, » quædam inhonorata[1]: » nos operam demus et quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Cæterum fictilia vasa confringere Domino soli[2], concessum est, cui et virga ferrea data est. Esse non potest major domino suo servus; nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit, ut se putet, aut ad aream ventilandam et purgandam[3], palam et ventilabrum

[1] I Tim. II, 20. — [2] *Lov.* sollicitum. — [3] Matth III, 12.

jam ferre posse, aut a frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista præsumptio, et sacrilega obstinatio, quam sibi furor pravus assumit, et dum sibi semper amplius aliquid, quam mitis justitia deposcit, assumunt, de Ecclesia pereunt; et dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt. »

XII. Quid hac Cypriani attestatione clarius? quid veracius? Vides quanta Evangelica et apostolica luce præfulgeat, vide eos, qui velut offensi pro sua justitia iniquitatibus alienis, Ecclesiæ deserunt unitatem, ipsos esse potius iniquissimos. Vides foris esse zizania eos, qui noluerunt in unitate agri Domini zizania tolerare. Vides foris esse paleam eos, qui noluerunt in unitate domus magnæ talia tolerare. Vides quam veraciter scriptum est, « Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum » non abluit[1] : » exitum scilicet, quo exit de Ecclesia, non purgat, non excusat, non defendit, non purum et sine crimine ostendit : hoc est enim, « Non abluit : » quia si non se ipsum justum diceret, sed vere ac legitime justus esset; non bonos propter malos impiissime desereret, sed malos propter bonos patientissime sustineret, donec ipse Dominus, sive per se, sive per Angelos suos, a tritico zizania, a frumentis paleas, a vasis misericordiæ vasa iræ, et hœdos ab ovibus, pisces malos a bonis in fine sæculi separaret.

XIII. Sed si testimonia illa Scripturarum, quæ majores vestri ad dividendum populum Dei, vel intelligenda, vel proferenda crediderunt, aliter quam divinorum eloquiorum sensus postulat, accipere conamini, jam desinite : attendite illud speculum quod ad vos admonendos, Deus misericordissima, si sapitis, provisione constituit.

[1] Prov. XXIV, juxta LXX.

Causam dico Feliciani, quem damnarunt « Fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris, » sicut in Vagaiensi concilio conclamatum est, inimicum, Dathan, Chore et Abiron ministrum, » de quo amplius addiderunt, quod eum aperta terra non absorbuit, sed ad majus supplicium superis reservasse. « Raptus enim, inquiunt, pœnam suam compendio lucraverat funeris; usuras nunc graviores colligit funeris[1], cum mortuis interest vivus. » Quæro enim utrum istum tunc immundum mortuum tetigerunt illi, qui cum eo conspirantes, Primiani innocentiam damnaverunt. Si enim tetigerunt, utique pollutum tangendo polluti sunt. Cua ergo in ejusdem communione, atque a vestra separatis, tanquam innocentibus dilatio redeundi conceditur, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta, et qui tanquam ordinationi Maximiani non interfuerint, mereantur audire, « Quod eos sacrilegi surculi non polluerunt plantaria, » in eadem parte positos, in eodem schismate colligatos, a vobis divisos, illis sociatos, simul in Africa constitutos, notissimos, amicissimos, conjunctissimos, qui etsi non præsentes eum ordinaverunt, propter eum tamen et absentem Primianum damnaverunt : et inquinasse dicitur surculus Cæciliani orbis terrarum populos Christianos numerosissimos, remotissimos, ignotissimos, cujus non dico causam, sed multi nec nomen nosse potuerunt. Non communicant peccatis alienis, qui peccatum Maximiani non solum scierunt, sed et contra Primianum levando[2] crexerunt : et communicat peccatis alienis, qui Cæcilianum episcopum factum, aut in longinquis gentibus nescierunt, aut in propinquioribus tantummodo audierunt, aut in ipsa Africa factum simpliciter, et pacifice cognoverunt, aut in ipsa Carthagine contra neminem

[1] In libris cont. Crescon. *fœnoris*. — [2] *Lov*. luendo.

levaverunt. Nec cum fure concurrebant, qui communicabant ei de quo dicit Nummasius advocatus, loquens pro præsente Restituto episcopo vestro, « Quod per occultum sacrilegii propemodum furtum, episcopalis nominis invaserit principatum ; » nec cum adultero portionem suam ponebant, qui communicabant veritatis adultero; nec modico fermento tota eorum massa corrumpebatur, cum ei faverent, cum in ejus parte, non quasi nescientes, a vobis præcisi, remanerent, sed a vobis contra præcidendam erigendamque curarent; deinde vos ipsi, qui eos ad redeundum sic invitastis, ut Maximiano tanta societate conjunctos, impollutos a sacrilegii surculo diceretis, quod Prætextatum quoque et Felicianum salvis eorum honoribus suscepistis, quod cum eis pacifice concordetis [quod hodieque Felicianum vobiscum consedentem videtis] nulla communione peccatorum alienorum maculati, nullo contactu immunditiæ coinquinati, nullius estis malignitatis fermento corrupti : et orbi christiano per hæc testimonia alienum crimen objicitur, unitatis divisio a separatione funesta defenditur, a præciso ramo, tanquam immundus ramus, qui in veræ matris radice manserit, accusatur.

XIV. Quid illud, quod soletis de sustentatis persecutionibus gloriari ? Si martyres non facit causa, sed pœna, cum diceretur, « Beati qui persecutionem patiuntur, » frustra est additum, « Propter justitiam[1]. » Nonne vos etiam in hujus tituli gloria Maximianistæ facillime vincunt, qui persecutionem non solum postea vobiscum, sed prius et a vobis pertulerunt? Advocati accusantis Maximianum, vestro collega præsente Restituto, qui in locum Salvii[2] Membressitani, cum cæteris illis undecim sine dilatione damnati, antequam ipse dies dilationis

[1] Matth v, 10. — [2] *Lov.* Salvi vide lib. 3 cont. Crescon cap 53.

transiret, jam fuerat ordinatus, verba sunt quæ jam paulo ante commemoravi. Titianus etiam die ipso dilationis transacto, Felicianum et Prætextatum de tota ipsa contra Primianum conspiratione verbis gravissimis accusavit. Concilium etiam Vagajense non semel Gestis proconsularibus, ac deinde municipalibus allegatum est, excitata judicia, impetratæ minacissimæ jussiones, postulatum atque præceptum est, ad coërcitionem resistentes perducerentur, impertitum [1] officium, concessa auxilia civitatum, per quæ id quod judicatum est, impleretur. Quid ergo nobiscum de imperata persecutione confligitis, qui vobiscum ista non æquo jure divisimus? Cum enim non semper qui persecutionem sustinet; perveniat ad passionem; sic inter nos composuerunt clerici et Circumcelliones vestri, ut vos persecutionem, nos passionem sustineremus. Sed, ut dixi, cum Maximianistis de ista laude certate, qui contra vos recitant Gesta forensia, ubi eos per judices persecutionibus agitastis: sed plane cum quibusdam eorum tali coërcitione correctis postea concordastis: unde nec nostra est desperanda concordia, si Deus adjuvare, et vobis pacificam mentem inspirare dignetur. Nam et illud, quod contra nos a vestra parte magis ore maledico, quam veredico solet dici, « Veloces » pedes eorum ad effundendum sanguinem, » nos potius ista in tantis latrociniis Circumcellionum, clericorumque vestrorum experti sumus, qui corporibus humanis cæde atrocissima laniatis, tot loca nostrorum sanguine cruentarunt: quorum duces, quando te ingrediente in hanc patriam, cum suis cuneis deduxerunt, Deo laudes inter cantica conclamantes quasi [2] voces velut tuba præliorum in suis omnibus latrociniis habuerunt. Alio tamen die concussi ac stimulati aculeis verborum tuorum, quæ in

[1] *Lov.* imperitum. — [2] *Forte* quas.

eos per punicum interpretem honesta et ingenua libertatis indignatione jaculatus es, factis eorum irritatus potius quam delectatus obsequiis, se de media congregatione, sicut ab eis qui aderant narrantibus audire potuimus, furibundis motibus rapuerunt, nec post eorum pedes veloces ad effundendum sanguinem, ulla aqua pavimenta salsavistis (47) : quod post nostros clerici tui putaverunt esse faciendum.

XV. Sed ut dicere cœperam hoc de Scripturis testimonium, quod in nos soletis magis conviciando, quam probando jactare, « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem[1]. » etiam in[2] Felicianum, et Prætextatum impetu vehementi, grandiloqua illa sententia concilii Vagaiensis evomuit. Nam cum de Maximiano, quæ visa sunt dicenda, dixissent : « Nec solum hunc, inquiunt, sceleris sui mors justa condemnat; trahit et ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii; de quibuss criptum est : « Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum » os maledictione, et amaritudine plenum est. Veloces » pedes eorum ad effundendum sanguinem. » Quibus dictis, ut deinde ostenderent qui essent, quos traheret ad consortium criminis catena sacrilegii, eosque cum Maximiano simili severitate damnarent : « Famosi ergo, inquiunt, criminis reos Victorianum Carcavianensem, » ad quem adjungunt alios undecim, inter quos Felicianum Mustitanum, et Prætextatum Assuritanum. Post hæc in eos dicta, facta est cum eis tanta concordia, ut nihil eorum minueretur honoribus : nullus ab eis ablutus, post abluentium pedes veloces ad effundendum sanguinem, rursus abluendus judicaretur[3]. Cur ergo de nostra concordia desperandum est? Deus diaboli averterit invidiam. « Et pax Christi vincat in cordibus nostris[4]. » Ac, sicut

[1] Psal. XIII, 3. — [2] *Lov. omittit.* in. — [3] *Id.* judicaret. — [4] Coloss. III, 15.

idem Apostolus dicit : « Donemus nobismetipsis, si quis » adversus aliquem habet querelam, sicut et Deus in » Christo donavit nobis[1], » ut quod jam dixi, et sæpe dicendum est, charitas cooperiat multitudinem peccatorum[2].

XVI. Verum tu frater, cum quo nunc ago, et de quo in Christo, sicut ipse novit, gaudere desidero, si partis Donati defensionem in hac Maximiani causa velis per ingenii tui et eloquii facultatem suscipere, nec mendaciter agere, quoniam recens est memoria ipsius, hominibus in quos hæc gesta sunt, adhuc in corpore constitutis, tot etiam proconsularibus et municipalibus Gestis, ubi adversus vos semper catholica Ecclesia commonita est : ut nec illud de aqua aliena, et de aqua mendacii, et lavacro mortui, et si qua alia sunt hujusmodi, sicut soletis, intelligenda fatearis; sed eo potius modo, ut baptismus Christi ad participationem salutis æternæ datus Ecclesiæ, nec extra Ecclesiam judicetur extraneus, nec in alienis deputetur alienus, sed extraneis et alienis valeat ad perniciem ; suis autem, et propriis ad salutem : atque in illis, cum ad pacem Ecclesiæ convertuntur, error emendetur, non sacramentum errorem puniendo destruatur; utque id quod oberat foris perverso, intus incipiat prodesse correcto. Nec illa rursus de non communicando peccatis alienis, de separatione a malis, de non tangendo immundo atque polluto, de cavenda modici fermenti corruptione, et cætera talia, sicut soletis accepturus es, ne vos in Maximiani causa inexplicabiliter implicetis. Sed ita sapiens hoc asseres, hoc tenebis, quod sana doctrina commendat, quod vera regula exemplis propheticis atque apostolicis probat, malos esse potius tolerandos, ne deserantur boni, quam bonos dese-

[1] Coloss III, 13. — [2] I Petr. IV, 8.

rendos, ut separentur mali[1]. Tantum ut ab imitatione, a consensione, a vitæ ac morum similitudine reprobi sejungantur, simul crescentes, simul in tribulatione permixti, simul intra retia congregati usque ad tempus messis, ventilationis, et littoris. De persecutione autem, quidquid ad expellendos et sedibus perturbandos Maximianistas a vestris per judices actum est, quomodo defensurus es, nisi hoc prudentiores vestros corrigendi animo, non nocendi moderato terrore fecisse: si qui autem humanum modum excesserunt, sicut in his, quæ Salvium Membressitanum esse perpessum civitas ipsa testatur, non præscribere cæteris tanquam palea cum frumentis in una sacramentorum communione constitutis, vitæ autem dissimilitudine separatis?

XVII. Quæ cum ita sint, amplector istam defensionem tuam. Ista quippe erit, si verax erit, et veritate vincetur, si ista non erit. Amplector, inquam, defensionem tuam, sed hanc esse cernis et meam. Cur non ergo in unitate areæ dominicæ simul frumentum esse laboremus, simul paleam toleramus? Cur non obsecro te, quæ causa, cui bono, ob quam utilitatem, dic mihi? Fugitur unitas, ut Agni unici sanguine populi comparati, adversus invicem studiis contrariis inflammentur, et dividantur oves, quasi nostræ inter nos, patrisfamilias illius, qui servo dixit: « Pasce oves meas[2], » non, Pasce oves tuas: et de quibus dictum est, « Ut sit unus grex, et unus » pastor[3], » qui clamat in Evangelio: » In hoc scient » omnes, quia Discipuli mei estis, si veram dilectionem » habueritis in vobis[4], » et, « Sinite crescere utraque us» que ad messem, ne forte cum vultis colligere zizania, » eradicetis simul et triticum[5]. » Fugitur unitas, ut huc

[1] *Lov.* boni. — [2] Joan. xxi, 27. — [3] Id. x, 16. — [4] Joan. xiii, 35. — [5] Matth. xiii, 30.

maritus, illuc uxor conveniat: dicat ille, Mecum tene unitatem, quia ego sum vir tuus; respondeat illa, Ibi morior, ubi est pater meus: ut in uno lecto dividant Christum, quos detestamur. si dividant lectum. Fugitur unitas. ut propinqui. et cives, et amici, et hospites, et quicumque sibi humana necessitudine colligati, utrique Christiani, in conviviis ineundis, in matrimoniis tradendis et accipiendis. in emendo ac vendendo, in pactis et placitis, in salutationibus, in consensionibus, in collocutionibus, in omnibus suis rebus negotiisque concordes sint, et ad Dei altare discordes. Qui enim quantamlibet aliunde conceptam. illic deberent finire discordiam, et secundum præceptum Domini, prius reconciliari fratribus suis, et tunc offerre munus altaris, alibi concordes, ibi discordant.

XVIII. Fugitur unitas, ut nos adversus vestrorum (nolo enim vestras dicere) improbitates quæramus publicas leges. et adversus ipsas leges armentur Circumcelliones, quas eo ipso furore contemnant, quo in vos eas cum furerent excitarunt. Fugitur unitas, ut contra possessores suos rusticana erigatur audacia, et fugitivi servi contra apostolicam disciplinam, non solum a dominis alienentur, verumetiam dominis comminentur: nec solum comminentur. sed et violentissimis[1] aggressionibus deprædentur; auctoribus et ducibus, et in ipso scelere principibus agonisticis confessoribus vestris, qui ad Dei laudes ornant honorem vestrum, qui ad Dei laudes fundunt sanguinem alienum, ut vos propter hominum invidiam collectis vestris, atque discursis promittatis prædas eis, a quibus ablatæ sunt, reddituros. Nec tamen et hoc velitis, ut valeatis implere, ne illorum audaciam, quam sibi putaverunt vestri presbyteri necessariam, nimium co-

[1] Lov. videntissimis.

gamini offendere. Jactant enim præcedentia circa vos merita sua, demonstrantes, et enumerantes ante istam legem (48), qua gaudetis vobis redditam libertatem, quod loca et basilicas per eos presbyteri vestri, vastatis nostris fugatisque tenuerunt, ut si in eos volueritis esse severi, beneficiis eorum appareatis ingrati.

XIX. Fugitur unitas, ut quicumque apud nos ferre detrectaverint disciplinam, ad illos fugiant defendendi, ut vobis offerantur rebaptizandi, Sicut iste de agro subdiaconus Rusticianus, cujus causa hæc ad te scribere magno sum dolore ac timore compulsus, propter reprobos et perversos mores excommunicatus a presbytero suo, multorum etiam in illa regione debitor factus, et contra ecclesiasticum vigorem, et contra conditores suos, aliud præsidium non quæsivit, nisi ut abs te iterum plagaretur, et ab ipsis quasi mundissimus amaretur. Jam talem diaconum nostrum, et ipsum a suo presbytero excommunicatum, decessor[1] tuus rebaptizavit, et vestrum diaconum fecit, qui non post multos dies, eorumdem perditorum sicut desideravit commixtus audaciæ, et in nocturna aggressione, in medio latrocinio atque incendio suo, subvenientis multitudinis concursu, peremptus est. Hi sunt fructus divisionis hujus, quam sanare non vultis, sic fugiendo unitatem, quemadmodum fuerat ipsa divisio fugienda; quæ per se ipsam fœda est, et damnabilis Deo, etsi propter ipsam hæc et alia tam horrenda et nefanda non fierent.

XX. Agnoscamus ergo, frater, pacem Christi, pariterque teneamus, et quantum Deus donat, simul boni esse studeamus, et simul malos salva unitate, quanta possumus disciplina emendemus, et propter ipsam unitatem, quanta possumus patientia toleremus: ne[2], sicut

[1] *Forte* proculeianus. — [2] Matth. XIII, 29.

Christus admonuit, cum volumus ante tempus colligere zizania, quæ beatus Cyprianus non extra, sed in Ecclesia videri cernique testatus est, eradicemus simul et triticum. Neque enim revera vos habetis propria quædam privilegia sanctitatis, ut nos polluant mali nostri, et vos non polluant mali vestri; ut vos antiqua contaminet, quam nescimus, timiditas traditorum, et vos non contaminet præsens, quam videtis audacia perditorum. Agnoscamus arcam illam, quæ præfiguravit Ecclesiam, simul illic munda animalia simus, nec in ea nobiscum etiam immunda portari usque in finem diluvii recusemus[1]. Simul in arca fuerunt, sed non simul Domino in odorem sacrificii de immundis obtulit Noë. Nec ideo tamen a mundis aliquibus arca ante tempus propter immunda deserta est. Corvus tantum deseruit, et se ante tempus ab illius arcæ communione separavit: sed de binis immundis, non de septenis mundis fuit: hujus separationis immunditiam detestemur. Nam quicumque talibus moribus laudabiles sunt, facit eos sola separatio ista damnabiles: quia filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit; quamvis insolenter elatus et ipse suo tumore cæcatus audeat dicere, quod Propheta prævidens detestatus est, « Noli me tangere, quoniam mundus sum[2]. » Quisquis ergo ante tempus, velut propter quorumdam immunditiam, congregationem hujus deserit unitatis, tanquam arcam in diluvio, munda atque immunda portantem, ostendit se potius hoc esse, quod fugit. Hoc voluit Dominus, ut et in hac civitate plebs tua per os cujusdam.

[1] Gen. VII, 8. — [2] Isaï. LXV, 5.

EPISTOLA CIX [1].

Venerabili ac desiderabili et toto sinu charitatis amplectendo episcopo AUGUSTINO, SEVERUS.

Severus Milevitanus antistes maximam delectationem fructumque ex Augustini lectione capere se profitetur, summis laudibus ipsum efferens, ac demum provocans ad rescribendum.

I. « DEO gratias, frater Augustine, cujus donum est quidquid in nobis bonorum gaudiorum est. Fateor, bene mihi tecum est; multum te lego : mirum dicam, sed verum plane, quam mihi absens solet esse præsentia, tam præsens facta est absentia tui. Nullæ se nobis interponunt turbulentæ actiones temporalium rerum. Ago quantum possum, etsi non tantum possum quantum volo : quid ego dicam, quantum volo? Nosti optime quam avarus sim tui; nec tamen murmuro, quia non tantum ago quantum volo, quoniam rursus non minus ago quantum possum. Deo ergo gratias, frater dulcissime, bene mihi tecum est, gaudeo tecum arctius conjunctus, et ut ita dicam, unissime quantum potest adhærens tibi, redundantiam uberum tuorum suscipiens vires comparo, si possim idoneus effici ad ea concutienda et exprimenda, ut quidquid secretius et interius clausum custodiunt, remotis pellibus quas adhuc lactenti sugendas inserunt, ipsa mihi viscera, si possibile est, dignentur effundere.

[1] Alias XXXVII, quæ autem 109 erat, nunc 211. — Scripta forte circa hoc tempus.

Viscera, inquam, mihi ut refundantur cupio : viscera tua, viscera pinguia sagina cœlesti, et condita omni dulcedine spiritali : viscera tua, viscera pura, viscera simplicia, nisi quod duplici sunt vinculo redimita geminæ charitatis : viscera tua, viscera perfusa lumine veritatis, et refulgentia veritatem. Horum me manationi vel resultationi subjicio, quo nox mea in lumine tuo deficiat, ut in diei claritate simul ambulare possimus. O vere artificiosa apis Dei, construens favos divini nectaris plenos, manantes misericordiam et veritatem, per quos discurrens deliciatur anima mea, et vitali pastu quidquid in se minus invenit, aut imbecillum sentit, resarcire et suffulcire molitur. »

II. « Benedicitur Dominus per præconium oris tui, et fidele ministerium : quod sic concinere et respondere facis canenti tibi Domino, ut quidquid de ejus plenitudine ad nos usque redundat, jucundius efficiatur et gratius per tuum elegantem famulatum, et succinctam munditiam, et fidele ac castum simplexque ministerium : quod ita resplendere facis per argutias tuas et vigilantiam tuam, ut perstringat oculos, et in se rapiat : nisi tu idem innuas Dominum, ut quidquid in te delectabile lucet, referentes nos ad illum, ipsius esse agnoscamus, de cujus bonitate tam bonus es, et de cujus puritate et simplicitate et pulchritudine purus, simplex et pulcher es : et illi agentes gratias de bono tuo dono suo dignetur nos tibi adjungere, vel quoquo modo subjungere, ut plenius subjiciamur illi, cujus te ductu ac moderatione talem gaudemus, ut et tibi contingat gaudere de nobis : quod non diffido fore, si tuis me orationibus adjuves, cujus imitatione nonnihil jam profeci, ut talis esse desiderem. Vides quid facias, quod sic bonus es, quam nos rapias in amorem proximi, qui nobis primus ad dilectionem Dei, et ultimus gradus est, et quasi limes, quo sibi uter-

que annectitur Dei et proximi : in quo nos, ut dixi, quasi limite stantes amborum calore tangimur, et amborum flagramus amore. Sed quantum nos iste ignis exusserit et purgaverit proximi, tantum nos in in illum puriorem Dei ire compellit. In quo jam nullus nobis amandi modus imponitur, quando ipse ibi modus est sine modo amare. Non ego verendum est ne plus amemus Dominum nostrum, sed ne minus, timendum. »

III. « Hæc Epistola superior, quæ tibi me quasi abstersa tristitia felicitate actionum, de liberali otio quod tecum mihi agere licuit in hoc rure posito (nam ita licere potuit) lætiorem offert, antequam sane venerabilis episcopus nos visitare dignaretur, quasi meta illorum gaudiorum scripta est, et quod vere mirer, eodem die venit quo scripta est. Quid hoc est, quæso anima mea, nisi forte quod nos delectat ; tamen etsi honestum est, non tamen satis utile, quia in parte est ? Interim licet universo hanc ipsam partem, id nos ipsos, quantum pro peccatis nostris nobis cedit materia, id est nos ipsi cedimus, nobis elimatiores et compaginabiliores, (si tamen admittis hoc verbum) aptare moliamur. Habes Epistolam non pro tua magnitudine, sed pro mea parvitate longiorem, qua te provocaverim, ut jam non pro mea parvitate, sed pro tua magnitudine mihi Epistola mittatur. Quæ tamen quantacumque erit, mihi longa non erit, cui totum tempus breve est ad te legendum. Rescribe mihi quando, aut ubi occurrere debeam, propter illam causam qua me jussisti occurrere. Quod si est integra, et non forte aliud melius placuit, tunc occurram : sin minus, rogo te, nolo me a cursu revoces meo. Illa enim sola visa est, quam præponerem mihi. Fratres omnes qui nobis in Domino conservi sunt, et desidero multum, et saluto. »

EPISTOLA CX[1].

Domino beatissimo atque dulcissimo, venerabili nimiumque desiderabili fratri et consacerdoti Severo, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Augustinus Severo episcopo blandissime expostulans et querens se ab ipso tantopere laudatum in superiore epistola.

I. Epistola mea, quam pervexit charissimus filius et condiaconus noster Timotheus, jam parata erat profecturo, quando filii nostri Quodvultdeus et Gaudentius ad nos venerunt cum litteris tuis. Inde factum est ut continuo proficiscens, non afferret responsionem meam, quoniam post illorum adventum quantulumcumque apud nos immoratus est, et profecturus per horas singulas videbatur. Sed etsi per eum respondissem, adhuc debitor forem. Nam et nunc quod videor respondisse debitor sum non dico charitatis, quam tanto magis debemus. quanto amplius impenderimus, cujus nos perpetuos debitores ostendit Apostolus dicens, « Nemini quidquam » debeatis, nisi ut invicem diligatis[2]; » sed ipsius Epistolæ tuæ: quando enim sufficiam tuæ suavitati, tantæque aviditati animi tui, quam mihi lecta nuntiavit? Rem quidem mihi in te notissimam insinuavit; verumtamen etsi non mihi rei novæ insinuatrix, nova tamen rescriptorum exactrix fuit.

[1] Alias cxxxv. quæ autem 110 erat, nunc 213.— Scripta post superiorem. — [2] Rom. xiii, 8.

II. Miraris fortasse cur me hujus debiti persolutorem imparem dicam, cum tu de me tam multum sentias, qui me tanquam anima mea noveris, sed hoc ipsum est, quod mihi magnam difficultatem fecit respondendi litteris tuis, quia et quantus mihi videaris parco dicere propter verecundiam tuam, et utique minus dicendo, cum tu in me tantam laudem contuleris, quid nisi debitor remanebo? Quod non curarem, si ea quæ de me ad me locutus es, non ex charitate sincerissima dicta scirem, sed adulatione inimica amicitiæ. Hoc quippe modo nec debitor fierem, quia talia rependere non deberem: sed quanto magis novi quam fideli animo loqueris, tanto magis video quanto debito graver.

III. Vide autem quid mihi contigit, ut me quodam modo ipse laudaverim, qui me a te fideliter laudatum dixerim. Sed quid aliud dicerem, quam id quod de te admonui, quem nosti. Ecce mihi novam feci quæstionem, quam tu non proposuisti, et eam fortassis expectas ut solvam : ita mihi parum erat quod debitor eram, nisi etiam me ampliore debito ipse cumularem : quanquam hoc facile sit ostendere, et si non ostendam facile tibi videre, et vera infideliter dici posse, et non vera fideliter. Qui enim sic credit ut loquitur, etsi non vera loquitur, fideliter loquitur : qui autem non credit quæ loquitur, etsi vera loquitur, infideliter loquitur. Numquid ergo dubito, quod ea de me credas, quæ scripsisti? Quæ cum in me non agnosco, potuisti fideliter de me non vera dicere.

IV. Sed nolo te vel benevolentia sic falli; cui benevolentiæ debitor sum, quia et tam fideliter, et tam benevole ea, quæ vera sunt, possum de te dicere, nisi, ut supra dixi, verecundiæ tuæ parcerem. Ego autem quando laudor a germanissimo et familiarissimo animæ

meæ, velut a me ipso lauder, sic habeo. Quod cernis quam molestum sit, etiam vera si dicantur. Quanto potius quia etiam cum sis altera anima mea, imo una sit anima tua et mea, sic in me falleris putando mihi adesse quæ desunt, quomodo et de se ipse unus homo falli potest? Quod non tantum ideo nolo, ne quem diligo, tu fallaris; verumetiam ne minus ores, ut sim quod jam me esse credis : nec in eo sum tibi debitor, ut eadem progressu benevolentiæ credam et loquar de te bona, quæ adhuc et tu tibi deesse cognoscis, sed ut animo tam quidem benevolo ea tantum dicam bona tua, dona Dei, de quibus in te certus sum. Quod non ideo non facio ne fallar in eis, sed ne tu a me laudatus, ipse te laudasse videaris : et propter illam justitiæ regulam, qua mihi fieri nolo. Quod si fieri debet, eligo esse debitor, quandiu puto non esse faciendum : si autem fieri non debet, nec debitor sum.

V. Sed novi quod mihi ad hæc respondere possis, Ita ista loqueris quasi prolixam Epistolam tuam de laudibus meis desideraverim. Absit ut hoc de te credam : sed Epistola tua nolo dicere quam veris, vel quam non veris, plena tamen laudibus meis, hoc de me ut reprehenderem, etiam te nolente, flagitavit. Nam si quid aliud volebas ut scriberem, largitorem me desiderabas, non redditorem. Porro justitiæ ordo sic habet, ut debitum prius reddamus; tum deinde cui reddimus, si hoc placet, aliquid et donemus. Quanquam etiam talia qualia desiderasti ut scriberem, si diligentius præcepta dominica cogitemus, reddimus potius quam donamus, si nemini quidquam debendum est, nisi ut invicem diligamus. Ipsa quippe dilectio exigit debitum, ut fraternæ charitati servientes, eum, qui se adjuvari recte velit, in quo possumus, adjuvemus. Sed mi frater et tu credo quod no-

veris quanta sint in manibus meis, quibus ob diversas curas, quas nostræ servitutis necessitas habet, vix mihi paucissimæ guttæ temporis stillantur, quas aliis rebus si impendero, contra officium meum mihi facere videor.

VI. Quod enim vis, ut ad te prolixam epistolam scribam, et hoc quidem debeo, fateor, debeo prorsus hoc tam dulci, tam sinceræ, tam meræ voluntati tuæ. Sed quia bonus es amator justitiæ, inde te admoneo, ut de illa, quam diligis, hoc a me libentius audias. Cernis prius esse quod et tibi et aliis, quam quod tibi tantummodo debeo; et tempus ad omnia mihi non sufficit, quando nec ad illa quæ priora sunt. Unde omnes charissimi et familiarissimi mei, quorum in nomine Christi inter primos mihi es, rem facient officii sui, si non solum alia mihi scribenda ipsi non imponant, verumetiam cæteros quanta possunt auctoritate et sancta benignitate prohibeant: ne videar ego durus cum a singulis petita non dedero, dum ea volo magis reddere, quæ omnibus debeo. Denique cum sicut speramus et promissum tenemus, ad nos venerit venerabilitas tua, scies quibus operibus litterarum et quantum occupatus sim, et instantius facies quod rogavi, ut et alios quos potueris, mihi aliquid aliud scribendum volentes injungere, a me demoliaris. Dominus Deus noster impleat cordis tui tam grandem, et tam sanctum sinum, quem ipse fecit, Domine beatissime.

EPISTOLA CXI [1].

Domino dilectissimo et desiderantissimo fratri et compresbytero VICTORIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Victoriano presbytero, consolans eum ad toleranter accipienda mala quæ barbari in Italiam et Hispaniam incursionem facientes, inferebant sanctis viris et sacris virginibus.

I. LITTERÆ tuæ impleverunt grandi dolore cor nostrum, quibus petisti ut prolixo opere aliqua responderem; cum talibus malis magis prolixi gemitus et fletus, quam prolixi libri debeantur. Totus quippe mundus tantis affligitur cladibus, ut pene pars nulla terrarum sit, ubi non talia, qualia scripsisti, committantur atque plangantur. Nam ante parvum tempus, etiam in illis solitudinibus Ægypti, ubi monasteria separata ab omni strepitu, quasi secura delegerant, a barbaris interfecti sunt fratres. Jamvero quæ modo in regionibus Italiæ, quæ in Galliis nefaria perpetrata sint, etiam vos latere non abitror; de Hispanis quoque tot provinciis, quæ ab his malis diu videbantur intactæ, cœperunt jam talia nuntiari. Sed quid longe imus? Ecce in regione nostra Hipponensi, quoniam eam barbari non attigerunt, clericorum Donatistarum et Circumcellionum latrocinia sic vastant Ecclesias, ut barbarorum fortasse facta mitiora sint. Quis enim barbarus excogitare potuit quod isti, ut in oculos clericorum nostrorum calcem et acetum mitterent, quorum membra

[1] Alias CXXII. quæ autem III erat, nunc 148. — Scripta exeunte an. 409 forte mense Nov.

etiam cætera plagis horrendis vulneribusque sauciarunt? Deprædantur etiam domos aliquas et incendunt, fructus aridos diripiunt, humidos fundunt, et talia cæteris comminando, multos etiam rebaptizari compellunt. Pridie quam ista ad te dictavi, ex uno loco per hujusmodi terrores quadraginta et octo animæ mihi rebaptizatæ nuntiatæ sunt.

II. Plangenda sunt hæc, non miranda et exclamandum, ad Deum ut non secundum merita nostra, sed secundum misericordiam suam a tantis malis liberet nos. Nam quid utique sperandum fuit generi humano; cum hæc et in Prophetis et in Evangelio tanto ante prædicta sint? Non itaque debemus tam nobis ipsis esse contrarii, ut credamus quando leguntur, et queramur quando complentur : sed potius et illi qui increduli fuerant, cum hæc in sanctis libris conscripta legerent vel audirent, nunc saltem credere debent cum compleri jam vident : ut de his tam magnis pressuris tanquam in torculari Domini Dei nostri, sicut amurca infidelium murmurantium et blasphemantium fluit, ita oleum quoque fidelium confitentium et orantium exprimi et liquari non cesset. Illis enim qui contra Christianam fidem querelas impias jactare non quiescunt, dicentes, quod antequam ista doctrina per mundum prædicaretur, tanta mala non patiebatur genus humanum, facile est ex Evangelio repondere. Dominus enim dicit : « Servus nesciens voluntatem Domini » sui, et faciens digna plagis : vapulabit paucas : servus » autem sciens voluntatem domini sui, et faciens digna » plagis, vapulabit multas[1]. » Quid ergo mirum, si temporibus iste mundus, tanquam servus jam sciens voluntatem Domini sui, et faciens digna plagis, vapulat multas? Attendunt quanta celeritate Evangelium prædi-

[1] Luc. XII, 47.

catur, et non attendunt quanta perversitate contemnitur. Servi autem Dei humiles et sancti, qui dupliciter mala temporalia patiuntur, quia et ab ipsis impiis, et cum ipsis patiuntur, habent consolationes suas, et spem futuri sæculi. Unde dicit Apostolus : « Non sunt condignæ pas-
» siones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ reve-
» labitur in nobis[1]. »

III. Proinde, charissime, etiam illis quorum verba dicis te ferre non posse, quoniam dicunt, Si nos peccatores ista meruimus, quare servi Dei barbarorum ferro perempti sunt et ancillæ Dei captivæ ductæ sunt? humiliter et veraciter et pie responde, Quantamlibet enim justitiam servemus, quantamlibet Domino obedientiam exhibeamus, numquid meliores esse possumus, illis tribus viris, qui in caminum ignis ardentis pro conservanda Lege Dei projecti sunt? Et tamen lege quid illic dicat Azarias unus ex tribus, qui aperiens os suum in medio ignis, dixit;
« Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum et lauda-
» bilis, et gloriosum nomen tuum in sæcula : quoniam
» justus es in omnibus, quæ fecisti nobis, et omnia opera
» tua vera, et rectæ viæ tuæ, et omnia judicia tua veritas,
» et judicia veritatis fecisti per omnia, quæ intulisti no-
» bis, et civitati sanctæ patrum nostrorum Jerusalem :
» quoniam in veritate et judicio intulisti nobis omnia hæc,
» propter peccata nostra : quoniam peccavimus, et Legi
» tuæ non paruimus, et mandatis tuis non obaudivimus;
» ut bene nobis esset : et omnia quæ intulisti nobis, in
» judicio vero intulisti. Et tradidisti nos in manus iniquo-
» rum inimicissimorum transfugarum, et regi injusto et
» pessimo ultra universam terram. Et nunc non est, ut
» possimus aperire os. Vere confusio et opprobrium facti
» sumus servis tuis, et eis qui te colunt. Ne tradideris nos

[1] Rom. VIII, 18. — [2] Dan. III, 26.

» in perpetuum propter nomen tuum Domine, et despexeris Testamentum tuum, et ne abstuleris misericordiam tuam a nobis, propter Abraham qui a te dilectus » est, et propter Isaac servum tuum, et Israël sanctum » tuum, quibus locutus es multiplicaturum te semen eo» rum ut astra cœli et arenam maris : quoniam, Domine, » minimi facti sumus præ omnibus nationibus, et sumus » humiles hodie in terra propter peccata nostra [1]. » Vides certe frater, quales viri, quam sancti, quam fortes in medio tribulationis, ubi tamen eis parcebatur, et eos urere ipsa flamma verebatur, peccata sua confitebantur, pro quibus se digne et juste humiliari noverant, nec tacebant.

IV. Numquid etiam meliores esse possumus ipso Daniele, de quo per Ezechielem prophetam dicit Deus ad principem Tyri : « Numquid tu sapientior quam Da» niel [2]? » Et qui ponitur unus in tribus justis quos dicit Deus solos se liberaturum; ostendens utique in illis tres quasdam formas justorum, quos ita se liberaturum dicit, ut nec filios suos secum liberent, sed ipsi soli liberentur, Noë (49), Daniel, et Job? Lege tamen etiam precem Danielis [3], et vide quemadmodum in captivitate positus peccata non tantum populi sui, verumetiam sua confiteatur, et pro his dicat per justitiam Dei se ad illam captivitatis pœnam et opprobria pervenisse. Sic enim scriptum est ; « Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut quære» rem preces et obsecrationes in jejunationibus et sacco, » et precatus sum Dominum Deum meum, et confessus » sum et dixi : Domine Deus magne et mirabilis, et qui ser» vas Testamentum tuum, et misericordiam diligentibus » te et servantibus præcepta tua, peccavimus, adversus » Legem fecimus, impie egimus, et recessimus, et declina» vimus a præceptis tuis, et a judiciiis tuis, et non exau-

[1] Dan III, 26-37. — [2] Ezech. XXVIII, 3. — [3] Id. XIV, 14.

» divimus servos tuos Prophetas, qui loquebantur in nomine tuo ad reges nostros, et ad omnem populum » terræ. Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei, sicut dies hic viro Juda, et habitantibus Jerusalem, » et omni Israël, qui proximi sunt, et qui longe sunt in » omni terra, in qua eos disseminasti ibi, propter contumaciam eorum, quia improbaverunt te, Domine. Nobis » autem confusio faciei, regibus nostris, et principibus » nostris, et patribus nostris, qui peccavimus. Tibi Domino Deo nostro miserationes et propitiationes, quoniam recessimus, et non audivimus vocem Domini Dei » nostri, ut essemus in præceptis Legis hujus, quam dedit » in conspectu nostro in manu servorum ejus Prophetarum. Et omnis Israël peccaverunt adversus Legem » tuam, et declinaverunt ne audirent vocem tuam : et » supervenit nobis maledictio et jusjurandum, quod » scriptum est in Lege Moysi servi Dei : quoniam peccavimus, et statuit sermones suos, quo locutus es ad nos » judices nostros, qui judicabant nos, superducere in nos » mala magna, quæ nunquam facta sunt sub omni cœlo » secundum ea, quæ facta sunt in Jerusalem. Sicut scriptum est in Lege Moysi, omnia mala hæc venerunt ad » nos, et non rogavimus Dominum Deum nostrum, ut » averteret a nobis delicta nostra, et ut intelligeremus » omnem veritatem tuam[1]. Et vigilavit Dominus Deus » ad omnem sanctum suum, et perduxit ea, quæ fecit ad » nos, quoniam justus Dominus Deus noster in omni » mundo suo quem fecit et non audivimus vocem ejus. » Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum » tuum de terra Ægypti in manu forti, et fecisti tibi nomen sicut dies hic, delicta adversus Legem tuum fecimus » Domine, in omni misericordia tua avertatur impetus

[1] Deut. c. 28, 29.

» tuus, et ira tua a civitate tua Jerusalem, et monte sancto » tuo. Propter peccata enim nostra et iniquitates pa- » trum nostrorum. Jerusalem et populus tuus in confu- » sionem venit omnibus, qui circum nos sunt. Et nunc » exaudi Deus noster preces servi tui et orationem ejus, » et ostende nobis faciem tuam ad sanctificationem tuam, » quæ deserta est. Propter te inclina, Domine Deus meus, » aurem tuam et exaudi; aperi oculos tuos, et vide inte- » ritum nostrum et civitatis tuæ Jerusalem, super quam » invocatum est nomen tuum super eam, quoniam non » in nostra justitia jactavimus precem nostram in cons- » pectu tuo, sed ad misericordiam tuam, quæ magna est. » Exaudi Domine, propitiare Domine, intende Domine, » et ne tardaveris propter te Deus meus; quoniam nomen » tuum invocatum est in civitate tua, super civitatem tuam » et populum tuum. Et adhuc me loquente et orante et » enumerante peccata mea et peccata populi mei [1]. » Vide quemadmodum sua peccata prius dixit, et postea populi sui. Et hanc Dei commendat justitiam, et hanc Dei laudem dicit; quia non injuste, sed pro peccatis eorum flagellat etiam ipsos sanctos suos. Si ergo ista dicunt qui excellentissima sanctitate ignes et leones circa se innoxios habuerunt, quid nos oportet dicere in humilitate nostra, qui tam longe illis impares sumus quantamcumque justitiam servare videamur.

V. Sed ne aliquis existimet illos Dei servos, quos dicis a barbaris interfectos, sic illam mortem evadere debuisse, quomodo tres illi viri ab ignibus, et Daniel a leonibus liberatus est, sciat illa propterea facta miracula, ut eos verum Deum colere crederent reges, a quibus in illa supplicia tradebantur. Hoc enim erat in occulto judicio et misericordia Dei, ut illis regibus eo modo consuleret

[1] Dan. IX, 3-20.

ad salutem, Antiocho autem regi, qui Machabæos pœnis crudelibus interemit[1], noluit ita consulere, sed eorum gloriosissimis passionibus cor duri regis acriori severitate punivit. Lege tamen, etiam unus illorum, qui sexto loco patiebatur, quid dicat. Ita enim scriptum est : « Et post » hunc sextum applicuerunt. Cumque hic tormentis ex- » cruciatus moreretur, dixit; Noli te seducere propter » nos ; hæc patimur peccantes in Deum nostrum, et facta » sunt hæc digna nobis. Tu autem noli te putare impu- » nitum futurum, qui adversus Deum et Legem ejus le- » gibus tuis pugnare voluisti. » Vides etiam isti quam humiliter et veraciter sapiant, qui pro peccatis suis se flagellari a Domino confitentur. De quo scriptum est, « Quem enim diligit Dominus corripit ; flagellat autem » omnem filium quem recipit[2]. » Unde et Apostolus, « Si enim nosmetipsos judicaremus, a Domino non uti- » que judicaremur. Cum judicamur autem, a Domino » corripimur, ne cum hoc mundo damnemur[3]. »

VI. Hæc fideliter lege, fideliter prædica, et quantum potes cave, et cavendum doce, ne adversus Deum in his tentationibus et tribulationibus murmuretur. Bonos dicis Dei servos et fideles et sanctos, gladio barbarorum peremptos. Quid autem interest, utrum eos febris an ferrum de corpore solverit? Non qua occasione exeant, sed quales ad se exeant Dominus attendit in servis suis, nisi quod majorem habet pœnam languor diuturnus quam citissimus exitus : et tamen etiam ipsum languorem diuturnum et horrendum legimus, qualem passus est Job ille, cujus certe justitiæ Deus ipse, qui falli non potest, tale perhibet testimonium.

VII. Gravissima sane et multum dolenda est illa captivitas fœminarum castarum atque sanctarum, sed non

[1] 2 Mach. VII, 2. — [2] Prov. II, 12. — [3] Hebr. XII, 5, et 1 Cor. XI, 31.

est captivus earum Deus, nec captivas deserit suas, si novit suas. Nam et illi sancti quorum passiones et confessiones de Scripturis sanctis commemoravi, ab hostibus ducti atque in captivitate positi, illa dixerunt, quæ conscripta legerentur a nobis, ut disceremus captivos Dei servos non deseri a Domino suo. Unde autem scimus quid etiam per istas omnipotens et misericors Deus in ipsa terra barbarica fieri velit mirabilium suorum. Tantum non cessetis pro illis ingemiscere ad Deum, et quærere quantum potestis, et quantum ipse permittit, cum tempus et facultatem dederit, quid de illis factum sit, vel quæ vestra possint habere solatia. Nam de Sitifensi ante paucos annos Severi episcopi neptis sanctimonialis a barbaris ducta est, et per mirabilem Dei misericordiam cum honore magno suis parentibus restituta est. Domus enim illa barbarorum, ubi captiva ingressa est, subita cœpit dominorum infirmitate jactari, ita ut omnes ipsi barbari, tres nisi fallor, vel amplius fratres, periculosissima infirmitate laborarent. Quorum mater animadvertit puellam Deo deditam, et credidit quod ejus orationibus sui filii possent ab imminentis jam mortis periculo liberari; petivit ut oraret pro eis, pollicens quod, si salvi facti essent, eam suis parentibus redderent. Jejunavit illa et oravit, et exaudita continuo est. Ad hoc enim factum erat, quantum exitus docuit. Ita illi tam repentino Dei beneficio salute percepta, mirantes eam et honorantes, quod eorum mater promiserat impleverunt.

VIII. Ora ergo Deum pro eis, et roga ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia supra memoratus sanctus Azarias, inter cætera in oratione et confessione sua fudit ad Deum. Sic enim sunt illæ in terra captivitatis suæ, quomodo erant illi in ea terra, ubi nec sacrificare more suo poterant Dominum, sicut nec istæ possunt, vel ferre

oblationem ad altare Dei, vel invenire ibi sacerdotem per quem offerant Deo. Donet ergo eis Dominus ut ei dicant, quod Azarias dixit in consequentibus precum suarum; « Non est in hoc tempore Princeps et Propheta » et Dux; non holocausta, neque oblatio, neque suppli- » cationes, nec locus ad sacrificandum in conspectu tuo, » et invenire misericordiam; sed in anima contrita et » spiritu humilitatis accipiamur. Sicut in holocauneto- » matibus arietum et taurorum, et in multitudine ag- » norum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in con- » pectu tuo hodie perficere subsequentes te; quoniam non » erit confusio iis, qui in te confidunt. Et nunc sequimur » toto corde et timemus te, et quærimus faciem tuam » Domine; ne confundas nos, sed fac nobiscum secun- » dum mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem » misericordiæ tuæ, et libera nos secundum mirabilia » tua, et da gloriam nomini tuo Domine, et revereantur » omnes, qui ostendunt servis tuis mala, et confundan- » tur ab omnipotentia, et virtus eorum conteratur, et » sciant quoniam tu es Dominus Deus solus et gloriosus » in universo orbe terræ[1]. »

IX. Hæc illis dicentibus, et ad Deum ingemiscentibus omnino suis aderit, qui suis adesse consuevit, et aut nihil in earum castissimis membris libidine hostili perpetrari permittet; aut si permittet, non imputabit. Cum enim animus nulla consensionis turpitudine maculatur, etiam carnem suam defendit a crimine: et quidquid in ea nec commisit, nec permisit libido patientis[2], solius erit culpa facientis; omnisque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis vulnere deputabitur. Tantum enim in mente valet integritas castitatis, uti illa inviolata, nec in corpore possit pudicitia violari,

[1] Dan. III, 38-45. — [2] De civit. Dei cap. 16-18.

cujus membra potuerint superari. Hæc Epistola pro tuo desiderio brevis, pro meis tamen occupationibus multum prolixa, et propter perlatoris festinationem nimis accelerata sufficiat charitati tuæ. Multo uberius vos Dominus consolabitur, si Scripturas ejus intentissime legeritis.

EPISTOLA CXII[1].

Domino eximio, et sincerissima dilectione honorabili fratri DONATO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Donatum exproconsulem hortatur, ut abjecto omni fastu sectetur Christum, atque ad Ecclesiæ catholicæ communionem suos alliciat.

I. QUOD te administrantem multum desiderans, etiam cum Tibilim venisses, videre non potui, credo propterea factum esse ut animo tuo curis publicis expedito potius fruerer, quam ut illa salutatio me apud te otioso, et te negotioso, neutri nostrum, quantum satis esset desiderium temperaret: recolens quippe honestatem ab ineunte ætate indolis tuæ: abundanter idoneum tuum pectus existimo cui se Christus largissime infundat, ut fructus ei afferas æterna et cœlesti gloria quam temporali et terreno præconio digniores.

II. A multis enim, imo prorsus ab omnibus, quos vel percontari, vel ultro etiam prædicantes audire potui, castitatem virtutemque administrationis tuæ constanter omnino laudantibus atque præferentibus, et sine ullo scrupulo dissonæ varietatis accepi, et eo certius, quo

[1] Alias CXXVIII. quæ autem 112 erat, nunc 147. — Scripta exeunte an. 409 aut ineunte 410.

ignorabant necessitudinem nostram, et utrum te vel tenuiter nossem penitus nesciebant prædicatores tui, ne magis eos auribus meis se dedisse, quam vera de te spargere crederem. Ibi enim est a vanitate remota laudatio, ubi etiam vituperatio ab offensione secura est. Verumtamen, o frater eximie, et sincerissima dilectione honorabilis, non nunc docendus es, sed fortasse admonendus, omnem istam gloriam famamque popularem non in ore vulgi esse lætabilem, sed in rebus ipsis : quæ etiamsi vulgo displiceant, proprio tamen fulgore ac pondere, non imperitorum commendatione pretiosæ sunt : magisque miserandus est, qui talia improbat, quam ille qui de talibus improbatur judicandus miser. Cum vero placent, et sibi debita laude populariter quoque prædicantur, nec sic quidem ipsæ majores melioresque fiunt alieno judicio; quoniam integrantur intima veritate, et solius conscientiæ robore solidantur. Unde magis hominibus recte existimantibus, quam ei, de quo vulgus bene existimat, aliquid ex eo felicitatis accidit[1].

III. Quæ cum optime noveris, vir bone, intuere ut cœpisti fortissima cordis acie Dominum nostrum Jesum Christum, et ab omni inani fastu omnino detumescens, assurge in illum, qui non ventose allevat conversos ad se, sed certis fidei passibus innitentes atque ascendentes collocat in sempiterno fastigio cœlestis atque angelicæ dignitatis. Per quem te obsecro ut rescribas mihi, tuosque omnes quod in Sinitensi vel Hipponensi habes, ad catholicæ Ecclesiæ communionem comiter et benigne adhorteris. In cujus gremio etiam patrem suum laudabilem et egregium virum abs te genitum esse cognovi; quem ut debito meritis ejus a me officio salutes peto, et nos visere non graveris. Quod etiam

[1] *Forte* accedit.

propter rem tuam, quam hîc habes, meliorem apud Deum faciendam, non impudenter exposco. Dei misericordia te circumplectatur, et ab omni iniquitate conservet.

EPISTOLA CXIII [1].

Domino dilectissimo, meritoque honorabili et suscipiendo fratri CRESCONIO (50) AUGUSTINUS in Domino salutem.

Cresconium rogat Augustinus ut suæ pro Faventio petitionis adjutor sit.

Si ab ista causa dissimulavero, de qua tuæ religioni ecce iterum scribo; non solum eximietas tua, sed etiam ipse, quisquis ille est, in cujus causa Faventius sic raptus est, merito me culpabit, et recte reprehendet: judicans utique, si etiam ipse ad auxilium Ecclesiæ confugisset, si ei simile aliquid accidisset, ita me fuisse ab ejus necessitate et tribulatione dissimulaturum. Deinde, si hominum existimatio contemnenda est, ipsi Domino Deo nostro quid dicam, et quam rationem reddam; si quantum possum non egero, pro ejus salute, qui se ecclesiæ, cui servio, tuendum adjuvandumque commisit, Domine dilectissime et venerabilis fili? Rogo itaque benignitatem tuam, quoniam difficile et incredibile est, ut non jam vel noveris vel nosse possis; in qua causa detentus sit, hoc interim apud apparitorem qui eum tenet, petitionem meam adjuvare digneris, ut faciat quod imperatoris lege præcipitur (51): ut eum apud Acta mu-

[1] Alias CCXIX. quæ autem 113 erat, nunc 15.—Scripta circa hoc tempus, sive non ante an. 409 nec post 413.

nicipalia interrogari faciat: utrum sibi velit dies triginta concedi, quibus agat sub moderata custodia in ea civitate, in qua detentus est, ut sua ordinet, sumptusque provideat. Quorum dierum spatio, tua nobis annuente benevolentia, si ejus causam amica disceptatione finire potuerimus, gratulabimur : si autem non potuerimus, inveniet eum exitus judiciorum, qui placuerit Deo, secundum causæ ipsius meritum vel Domini omnipotentissimi voluntatem.

EPISTOLA CXIV[1].

Domino dilectissimo filio FLORENTINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Ad Florentinum super eadem causa Faventii.

CUJUS potestatis jussione Faventium rapueris, ipse videris : hoc autem scio, quod omnis potestas sub imperio constituta, Imperatoris sui legibus servit. Quamvis ergo jam per fratrem et compresbyterum meum Cœlestinum miserim legem, quam quidem et antequam mitterem, ignorare utique non deberes, qua concessum est eis, qui præcipiuntur ab aliqua potestate judiciis exhiberi, ut ad Gesta municipalia perducantur, atque illic interrogentur, utrum velint triginta dies in ea civitate, ubi tenentur, agere sub moderata custodia, ad parandos sibi fructus, vel rem suam : sicut necesse fuerit, ordinandam ; quæ lex, sicut mihi memoratus presbyter renuntiavit, tuæ religioni recitata est : tamen etiam nunc eam

[1] Alias CCXXVIII. quæ autem 114 erat, nunc 5. — Scripta eodem tempore, post superiorem.

cum his litteris identidem misi; non terrens, sed rogans, et pro homine humane, et episcopali misericordia, quantum ipsa permittit humanitas et pietas, intercedens, domine fili, ut et hoc existimationi tuæ et petitioni meæ præstare digneris, et quod lex Imperatoris jubet, cujus reipublicæ militas, meo quoque interventu et deprecatione accedente facere non graveris.

EPISTOLA CXV [1].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo fratri et consacerdoti FORTUNATO et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Ad Fortunatum Cirtensem episcopum de eadem re.

Faventium bene novit sanctitas tua, qui Paratianensis salus conductor fuit. Is, cum ab ejusdem possessionis domino nescio quid sibi metueret, ad Hipponensem confugit ecclesiam; et ibi erat, ut confugientes solent, expectans quomodo per intercessionem nostram sua negotia terminaret. Qui, ut sæpe fit, per dies singulos minus minusque sollicitus, et quasi adversario cessante securus, cum ab amico suo de cœna egrederetur, subito raptus est a Florentino quodam, ut dicunt, Comitis Officiali, per armatorum manum, quanta eis ad hoc factum sufficere visa est. Quod cum mihi nuntiatum, et adhuc quo vel a quibus raptus fuerit ignoraretur, suspicio tamen esset de illo, quem metuens se per ecclesiam tuebatur; continuo misi ad Tribunum, qui custodiendo littori

[1] Alias ccxxx. quæ autem 115 erat, nunc 9 et 14. — Scripta paulo post superiorem.

constitutus est. Misit militares : nemo potuit reperiri. Sed mane cognovimus et in qua domo fuerit, et quod post galli cantum cum illo abcesserit, qui eum tenuerat. Etiam illuc misi quo dicebatur abductus : ubi memoratus Officialis inventus, concedere presbytero, quem miseram, noluit ut eum saltem videret. Alio die misi litteras, petens, ut ei concederetur quod jussit in causis talibus Imperator, id est, ut Actis municipalibus interrogarentur, qui præcepti fuerint exhibendi, utrum velint in ea civitate sub custodia moderata triginta dies agere, ut rem suam ordinent vel præparent sumptus : id utique existimans quod per dies ipsos possemus fortasse causam ejus amica disceptatione finire. Jam vero cum illo Officiali profectus ductus est : sed metus est, ne forte ad Consularis perductus officium, mali aliquid patiatur. Habet enim causam cum homine pecuniosissimo, quamvis judicis integritas fama clarissima prædicetur. Ne quid tamen apud Officium pecunia prævaleat, peto sanctitatem tuam, domine dilectissime et venerabilis frater, ut honorabili nobisque charissimo Consulari digneris tradere litteras meas, et has ei legere; quia bis eamdem causam insinuare necessarium non esse arbitratus sum : et ejus causæ differat audientiam, quoniam nescio utrum in ea nocens an innocens sit. Et quod circa eumdem leges non servatæ sunt, ut sic raperetur; neque ut ab Imperatore præceptum est, ad Acta municipalia perduceretur interrogandus, utrum beneficium dilationis vellet accipere, non contemnat : ut per hoc possimus cum ejus adversario rem finire.

EPISTOLA CXVI[1].

Domino eximio et merito insigni, honorabiliterque charissimo filio Generoso, Augustinus, in Domino salutem.

Generoso Numidiæ Consulari Augustinus commendans causam Faventii.

Laus et prædicatio administrationis tuæ et fama præclara cum me pro dilectione, quam tuis meritis benevolentiæque debemus, plurimum delectaret; nunquam adhuc in aliquo beneficio postulando eximietati tuæ mea intercessio extitit onerosa, domine dilectissime et venerabilis fili. Sed nunc quid in civitate, in qua ecclesiæ Dei servio, factum sit, cum ex litteris, quas ad venerabilem fratrem et coëpiscopum meum Fortunatum dedi, cognoverit præstantia tua, qua fuerim necessitate compulsus ut petitionem meam ingererem occupationibus tuis, tua benignitas pervidebit. Et profecto facies quod non solum integrum, verumetiam Christianum judicem decet, eo circa nos animo, de quo in nomine Christi utique fuerat præsumendum.

[1] Alias ccxxxi. quæ autem 116 erat, nunc 10.— Scripta cum superiore.

EPISTOLA CXVII[1].

Dioscorus ad Augustinum mittit multas quæstiones ex libris Ciceronis, rogans ut mature ad eas respondeat.

« Prooemiari apud te non solum superfluum est, sed etiam molestum, qui rem, non verba desideras. Ideoque simpliciter audi. Senex Alypius rogatus a me, sæpius pollicitus erat, tecum respondere dialogorum pauculis interrogatiunculis : et quoniam in Mauritania dicitur hodieque esse, peto viribus omnibus et rogo, ut tu solus respondere digneris, quod etiam præsente ipso fratre tuo, sine dubio facturus eras. Non est pecunia, non est aurum, quod pro quovis daturus eras procul dubio, si haberes; nunc vero sine labore loqueris, quod requiro. Possem te plus et per multos charos tuos exorare ; sed novi animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantum absit quod dedecet, quod in hac re penitus nihil est dedecoris : tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo. Nosti quam mihi molestissimum est oneri esse, non dico sinceritati tuæ, sed cuipiam. Solus autem Deus novit, quomodo nimia necessitate impulsus hoc feci. Vobis enim salvis, et favente Deo navigaturus sum : et mores hominum non ignoratis, qui proclives sunt ad vituperandum, et quam, si interrogatus quis non responderit, indoctus et hebes putabitur vides. Ergo, obsecro te, ad omnia sine cunctatione responde, ne me tristem dimittas. Sic videam parentes meos ; quia

[1] Alias LV. quæ autem 117 erat, nunc 4. — Scripta forte ineunte an. 410.

propter hoc solum Cerdonem misi, et ipsum expecto solum. Frater Zenobius, Magister Memoriæ (52) factus est, et misit nobis evectionem cum annonis. Si ego dignus non sum, ut respondeas interrogatiunculis meis, saltem timeantur[1] annonæ. Incolumem te summa divinitas, longa nobis tueatur ætate. Papas plurimum dignationem tuam salutat. »

EPISTOLA CXVIII[2].

Augustinus Dioscoro respondet ejusmodi quæstiones nec decore tractari ab episcopo, nec utiliter disci a Christiano. Disputat de studiorum fine ac de summo bono, exhortans Dioscorum ut christianam sectetur philosophiam, quæ sola divinæ humilitatis exemplo proposito veritatem persuadere potuit. Illustrat demum locos quosdam Ciceronis Philosophorum de Deo sententias reprehendentis.

I. Tu me innumerabilium quæstionum turba repente circumvallandum, vel potius obruendum putasti, etiamsi vacantem otiosumque credidisti : quando enim ego in quolibet otio, tot rerum nodos tam festinanti, et ut scribis, jam pene proficiscenti possem dissolvere? Numero enim rerum ipsarum impedirer, etiamsi nodi faciles ad solvendum forent. Tanta sunt autem perplexitate involuti, et tenacitate constricti, ut etiamsi pauci essent, otiosissimum me occupantes, magna mora temporis fatigarent intentionem, atque attererent ungues meos. Ego autem vellem te

[1] *Forte* timeatur. — [2] Alias LVI, quæ autem 118 erat, nunc 54. — Scripta paulo post superiorem.

abripere de medio deliciosarum inquisitionum tuarum, et constipare inter curas meas, ut vel disceres non esse inaniter curiosus, vel curiositatem tuam cibandam atque nutriendam imponere non auderes eis quorum inter curas vel maxima cura est reprimere ac refrenare curiosos. Quanto enim melius, quantoque fructuosius, si in dandis ad te ullis litteris tempus atque opera impenditur, ad hoc potius impenditur, ut resecentur vanæ atque fallaces cupiditates tuæ, quæ tanto magis cavendæ sunt, quanto facilius decipiunt, nescio qua umbra honestatis et liberalium studiorum nomine velatæ atque palliatæ : quam ut nostro ministerio, atque, ut ita dixerim, satellitio, in dominatum, quo tam bonam tuam mentem premant, vehementius excitentur.

II. Ecce enim tot dialogi lûcti, si ad vivendum finem et capescendum omnium actionum tuarum nihil te adjuverunt, quid prosunt, dic mihi? Nam ubi finem constitueris totius hujus flagrantissimi studii tui et tibi infructuosi, et nobis molesti, epistola tua satis indicas. Cum enim de solvendis quæstionibus, quas misisti, apud me per litteras satageres, ita scripsisti : « Possem te, inquis, plus et per multos charos tuos exorare : sed novi animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantum absit quod dedecet, quod in hac re penitus nihil est dedecoris ; tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo. » In his verbis epistolæ tuæ recte quidem de me existimas, quod omnibus præstare desiderem, si absit quod dedecet : sed in hac re nihil esse dedecoris non mihi videtur. Non enim decora facies rerum attingit sensum meum, cum cogito episcopum ecclesiasticis curis circumstrepentibus districtum atque distentum, repente quasi obsurdescentem cohibere se ab his omnibus, dialogorum Tullianorum quæstiunculas uni scholastico

exponere. Quod quantum dedeceat, quanquam tuorum studiorum raptus ardore prorsus nolis attendere, tu etiam sentis tamen. Quid enim aliud indicat, quod cum dixisses, in hac re penitus nihil esse dedecoris, statim adjunxisti : « Tamen quodcumque est peto præstes naviga- » turo. » Hoc enim sonat, videri tibi quidem nihil in hac re esse dedecoris, tamen quodcumque est dedecoris, petere te ut præstem navigaturo. Sed quid est, quæso te, quod addidisti : « Navigaturo ? » An ego, nisi navigaturus esses, præstare tibi aliquid dedecoris non deberem ? Nimirum putas, quod aqua marina dedecus abluatur. Quod si ita esset, meum certe qui navigaturus non sum, inexpiatum remaneret.

III. Scribis etiam nosse me, quam tibi molestissimum sit oneri esse cuipiam, et attestaris solum Deum nosse, quod nimia necessitate impulsus hoc feceris. Hic sane cum epistolam tuam legerem, satis adverti animum cognoscere necessitatem tuam. Cum ecce mihi affers et dicis : « Mores hominum non ignoratis, qui proclives sunt ad vituperandum, et quam, si interrogatus quis non responderit, indoctus et hebes putabitur. » Hoc loco vero exarsi ad rescribendum tibi : hoc enim languore animi tui penetrasti mihi pectus, et irrupisti in curas meas, ut dissimulare non possem, quantum me Deus adjuvaret, mederi tibi; non ut de tuis quæstionibus enodandis explicandisque cogitarem, sed ut felicitatem tuam pendentem ex linguis hominum atque nutantem a tam infelici retinaculo abrumperem, et cuidam sedi omnino inconcussæ stabilique religarem. Tunc, o Dioscore, nec Persium tuum respicis insultantem tibi contorto versiculo, sed plane puerile caput, si sensus adsit, idoneo colapho contundentem atque coërcentem ;

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter [1].

[1] Persius Satyra 1,

Tot, ut superius dixi, legisti dialogos, tot philosophorum altercationibus cor inseruisti. Dic mihi, quis eorum finem actionum suarum constituerit in fama vulgi, aut in lingua hominum vel bonorum atque sapientium? Tu autem, et quod magis pudendum est, jam navigaturus, satis præclare te in Africa profecisse testaris, cum aliam ob causam te oneri non esse asseris negotiosissimis, et in alia longe distantia intentis episcopis, ut tibi exponant Ciceronem, nisi quia times homines proclives ad vituperandum, ne interrogatus ab eis, si non responderis, indoctus et hebes puteris. O rem dignam vigiliis et lucubrationibus episcoporum!

IV. Non mihi videris aliunde dies noctesque cogitare, nisi ut in studiis tuis atque doctrina lauderis ab hominibus. Quod etsi semper ad certa et recta tendentibus periculosum esse judicavi, nunc tamen in te maxime experior. Non enim aliunde quam ex eadem pernicie non vidisti, qua tandem re possemus moveri, ut tibi quod petebas daremus. Quam enim perverse tu ipse non ob aliud ad ea discenda, quæ interrogas, raperis, nisi ut lauderis, aut non vitupereris ab hominibus : tam perverse etiam nos putas in tua petitione talibus causis allegatis moveri. Et utinam possemus efficere, ut tu quoque tam inani atque fallaci humanæ laudis bono minime movereris, cum tibi nos indicaremus, non ad præstandum tibi quod petis, quoniam hæc de te scribis, sed ad te corrigendum moveri. « Mores hominum, inquis, proclives sunt ad vituperan» dum. Quid deinde? Si interrogatus quis non respon» derit, inquis, indoctus et hebes putabitur. » Ecce ego te interrogo non de Ciceronis libris aliquid, cujus sensum fortasse legentes indagare non possunt; sed de epistola ipsa tua, et de sententia verborum tuorum. Quæro enim cur non dixeris qui non responderit, indoctus et hebes

manifestabitur; sed potius dixeris: « Indoctus et hebes » putabitur? » nisi quia satis etiam ipse intelligis, eum, qui talia non responderit, non esse indoctum et hebetem, sed putari. At ego te admoneo, eum qui talium putatorum linguis tanquam falcibus concidi timet, lignum esse aridum; et ideo non putari tantum indoctum et hebetem, sed vere esse atque convinci.

V. Fortasse dixeris, sed cum hebes animo non sim, et præcipue non esse studeam, nolo hebes animo vel putari. Recte; sed quo fine nolis, id quæro. Quod enim in illis quæstionibus aperiendis tibi et explicandis, nec nobis oneri esse dubitasti, hanc causam et hunc finem esse dixisti, et tam necessarium ut eam nimiam necessitatem appellares, ne scilicet de his interrogatus neque respondens, ab hominibus, ad vituperandum proclivibus, hebes indoctusque puteris. Ego autem quæro, hoccine totum, sit, cur a nobis ista desideres, an etiam indoctus et hebes putari propter aliud aliquid nolis? Si hoc totum est, cernis, ut arbitror, hunc esse finem tam vehementis intentionis tuæ, qua nobis quoque oneri es, ut fateris. Quid autem a Dioscoro potest nobis esse oneri nisi quod ipsum Dioscorum etiam nescientem onerat? quod non sentiet, nisi cum surgere voluerit: atque utinam non sic alligentur hæc onera, ut frustra etiam humeros conetur excutere. Quod non ideo dico, quia istæ discuntur quæstiones sed quia tali fine discuntur. Hunc enim finem jam certe sentis esse nugatorium inanem, ventosum. Habet et tumorem, sub quo etiam tabes gignitur, et pupula mentis ad non videndam opulentiam veritatis offunditur. Crede, sic est, mi Dioscore, ita te fruar in ipsa voluntate, et in ipsa, cujus umbra averteris, dignitate veritatis. Unde enim tibi, nisi vel hoc modo, de hac re fidem faciam, non invenio. Non enim vides eam, aut ullo modo quan-

diu linguis humanis ruinosa gaudia construis, potes eam videre.

VI. Si autem ibi non finis est harum actionum, atque intentionis tuæ, sed propter aliud aliquid indoctus et hebes non vis putari; quæro quid illud sit? Si propterea ne angustior tibi aditus ad acquirendas temporales divitias, uxorem impetrandam, honores capessendos, et cætera hujusmodi, præcipiti fluxu transcurrentia, atque in se lapsos in imum rapientia: neque ad hunc finem tibi servire nos decet, imo decet etiam hinc te amovere. Non enim sic te prohibemus in incerto famæ finem ponere, ut tanquam de Mincio in Eridanum emigres; quo te ipse fortasse Mincius etiam non emigrantem impingeret. Cum enim non satiaverit avidum spiritum vanitas laudis humanæ, quia nihil ad cibandum affert, nisi inane et inflatum; cogit eam ipsa aviditas referre in aliud, quasi uberius atque fructuosius: quod nihilominus si temporali lapsu præterfluit, ita est quasi fluvius ducat in fluvium, ut non sit finis miseriæ, quandiu finis officiorum nostrorum in re instabili collocatur. In aliquo igitur firmo atque incommutabili bono te figere volumus constantissimæ intentionis domum, et securissimam requiem omnis bonæ atque honestæ actionis tuæ. An forte istam ipsam terrenam felicitatem, quam commemoravi, si prosperi rumoris aura, aut etiam flatibus vel a pandendo ad eam potueris pervenire, hanc etiam cogitas referre in aliud certum, et verum et plenum bonum? At mihi non videtur, atque omnino ipsa veritas negat, vel tantis ad se anfractibus, quæ tam proxima est, vel tantis sumptibus, quæ tam gratuita est, perveniri.

VII. An ipsa humana laude, tanquam instrumento utendum existimas, ut aditum per hanc præpares ad

animos hominum, persuadendi vera atque salubria; et caves ne te cum indoctum atque hebetem putaverint, indignum arbitrentur, cui autem vel intentissimam vel patientissimam præbeant, sive ad recte facta quemquam exhorteris, sive malitiam atque nequitiam peccantis objurges? Hunc tu finem justitiæ ac beneficentiæ, si in illis interrogandis quæstionibus cogitasti, nos de te male meruimus, quibus in Epistola tua, non id potius, quo moveremur, posuisti, ut aut libenter daremus quod petebas, aut ideo non daremus, quia causa quælibet alia fortasse prohiberet; non tamen quia tuæ vanæ cupiditati, non solum servire, verumetiam non resistere puderet. Quanto enim melius atque salubrius, quæso te, ipsas veritatis regulas, multo certius et brevius per se ipsas accipis, quibus falsa omnia possis ipse refellere, ne quod falsum et pudendum est, si multorum annosas et decrepitas falsitates, studio jactantiori quam prudentiori diceris, doctum atque intelligentem te esse arbitreris; quod jam non existimo tibi videri. Non enim frustra tam diu tam vera Dioscoro diximus, ex quo in hac Epistola gradimur.

VIII. Quapropter jam illud videamus, cum te istarum rerum ignorantia nequaquam indoctum atque hebetem judices, sed ipsius potius veritatis, ut quisquis de his rebus scripsit vel scripserit, aut ea sint, quæ jam certus tenes, aut si falsa sunt, securus ignores, neque de diversitate cognoscenda sententiarum alienarum, ne quasi indoctùs et hebes remaneas, inani sollicitudine macereris. Cum ergo hæc ita sint, etiam illud si placet, videamus, utrum aliorum falsa existimatio, qui sunt, ut scribis, ad vituperandum proclives, ita ut si te ista ignorare persenserint, indoctum atque hebetem, falso quidem, sed tamen putent, sic te movere debeat, ut etiam ab episcopis tibi

hæc exponi non incongruenter petas : quandoquidem eo fine jam te ista cupere credimus, quo illis consulas ad persuadendam veritatem vitamque eorum corrigendam, qui te, si in illis Ciceronis libris indoctum hebetemque putaverint, indignum habebunt, a quo aliquid utilis salubrisque scientiæ sibi accipiendum esse arbitrentur. Quod non ita est, mihi crede.

IX. Primum quia esse aliquos in illis terris, ubi imperitus minimeque acutus videri times, qui te de istis quæstionibus quidquam interrogent, omnino non video : quandoquidem hîc, quo ad ea discenda venisti, et Romæ expertus es, quam negligenter habeantur, et ob hoc neque doceantur, neque discantur : et in Africa usque adeo de his interrogatorem pateris neminem, ut nec te ipsum qui patiatur invenias; eaque inopia episcopis exponenda ea mittere cogaris : quasi vero episcopi isti, etiamsi adolescentes, eodem quo tu raperis animi ardore, vel potius errore, quasi aliquid magnum hæc discere curarunt, usque ad canos episcopales, et usque ad cathedras ecclesiasticas, ea sibi in memoria durare paterentur : aut si ipsi vellent, non illa, etiam de invitorum cordibus, curæ majores gravioresque secluderent : aut si aliqua ex eis in animis eorum nimia consuetudine remanerent, non etiam ipsa oblivione sepeliri mallent recordata, quam ad inepta respondere quæsita : cum in ipsa etiam scholari levitate et rhetoricis cathedris, ita obmutuisse atque obtorpuisse videantur, ut a Carthagine Hipponem, quo exponi possint, mittenda existimentur : ubi tam insolita, atque omnino peregrina sunt, ut si vellem respondendi cura inspicere aliquid, volens videre quomodo ad sententiam, quæ mihi exponenda esset, desuper veniatur, aut ab ea deinceps quæ contexeretur oratio, codicem prorsus invenire non possem. Illi autem Carthaginenses rhetores,

si huic tuo studio defuerunt, non modo a me non reprehenduntur, sed etiam approbantur, si forte jam recolunt, non Romanorum fororum, sed Græcorum gymnasiorum ista solere esse certamina. Tu vero cum et in gymnasia cogitationem injecisti, et ea quoque ipsa invenisti talibus rebus nuda atque frigida, ubi has curas tuas deponeres, Christianorum tibi basilica Hipponensis occurrit; quia in ea nunc sedet episcopus, qui aliquando ista pueris vendidit. Sed nec te volo esse adhuc puerum; et me jam esse puerilium rerum, sicut non venditorem; ita nec largitorem decet. Quæ cum ita sint, id est, cum duæ tantæ urbes, latinarum litterarum artifices, Roma atque Carthago, nec tædio tibi sint, ut a te ista perquirant, nec tædia tua curent, ut te ista perquirentem exaudiant; miror tantum quantum dici non potest, vereri te tam boni ingenii juvenem, ne in græcis atque orientalibus urbibus quemquam de his rebus molestum interrogatorem feras. Facilius quippe corniculas in Africa audieris, quam in illis partibus hoc genus vocis.

X. Deinde si fallor, et quisquam ibi forte hujusmodi quæstionum tanto utique odiosior, quanto in illis locis ineptior percontator extiterit, nonne magis caves ne multo facilius existant, qui te græci homines in Græcia constitutum, et græca imbutum primitus lingua, de ipsis philosophorum libris aliqua interrogent, quæ Cicero in suis litteris non posuit? Quod si acciderit, quid responsurus es, potius te ista in latinorum auctorum libris, quam in græcorum nosse voluisse? Qua responsione primo Græciæ facies injuriam, et nosti quam illi homines hoc non ferant. Deinde jam exulcerati et irati, quam cito te, quod nimis non vis, et hebetem judicabunt, qui græcorum philosophorum dogmata, vel potius dogmatum particulas quasdam discerptas atque dispersas in latinis dia-

logis, quam in ipsorum auctorum libris græcis tota atque contexta discere maluisti : et indoctum, qui cum tam multa in tua lingua nescias, earum rerum frusta in aliena colligere ambisti. An forte illud respondebis, non te græcos de his rebus libros contempsisse, sed prius latinos curasse cognoscere, nunc autem velle te in latinis doctum, jam græca quærere? Si hoc non pudet hominem græcum latina puerum didicisse, nunc velle discere græca barbatum, pudebit-ne tandem in ipsis latinis ignorare aliqua, quæ quam multi latini docti tecum nesciant, vel hoc ipso sentis, quod te nobis magna necessitate dicis onerosum, in tanta doctorum multitudine apud Carthaginem constitutus?

XI. Postremo fac te de omnibus quæ a nobis quæris interrogatum, respondere potuisse. Ecce jam doctissimus atque acutissimus diceris, ecce jam te laudibus in cœlum græculus flatus attollit, tu tantum memento gravitatis tuæ, et illam mereri laudem quo fine volueris, ut scilicet eos leviter levia ista miratos, et benevolentissime atque avidissime jam in tua ora suspensos, gravissimum aliquid et saluberrimum doceas : idipsum quidquid est gravissimum et saluberrimum, utrum teneas, et recte tradere noveris, vellem cognoscere. Ridiculum est enim cum propterea superflua multa didiceris, ut tibi aures hominum ad necessaria præparentur, ipsa necessaria non tenere, quibus excipiendis eas per superflua præparaveris; et dum occuparis ut discas unde facias intentos, nolle discere quod infundatur intentis. Sed si hoc te scire jam dicis, idque ipsum christianam doctrinam esse respondes, quam te omnibus præponere novimus, et in ea sola esse præsumere spem salutis æternæ, non opus est ei cognitione dialogorum Ciceronis, et collectione emendicatarum discordantium sententiarum alienarum pro-

curari auditores. Moribus tuis intenti fiant, qui abs te aliquid tale accepturi sunt. Nolo prius aliquid doceas, quod dediscendum est, ut vera doceas.

XII. Nam si alienarum sententiarum dissidentium, et repugnantium cognitio aliquid adjuvat insinuatorem christianæ veritatis, ut noverit quomodo adversantes destruat falsitates, ad hoc duntaxat, ne quis contra differens, nonnisi in refellendis tuis figat oculum, sua vero sedulo occultet. Nam cognitio veritatis, omnia falsa, si modo proferantur, etiam quæ prius inaudita erant, et dijudicare et subvertere idonea est. Sed ut non solum aperta feriantur, sed etiam abscondita eruantur, si alienos opus est cognoscere errores, erige oculos auresque, oro te, et vide atque ausculta, utrum aliquis adversus nos de Anaximene et de Anaxagora proferat aliquid : quando jam ne ipsorum quidem multo recentiorum, multumque loquacium Stoïcorum aut Epicureorum cineres calcant, unde aliqua contra fidem christianam scintilla excitetur : sed circuli atque conventicula partim fugacia, partim etiam audacter prompta, vel Donatistarum, vel Maximianensium, vel Manichæorum, vel etiam ad quorum greges turbamque venturus es Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum, Cataphrygarum, cæterarumque pestium innumerabiliter perstrepant : quorum omnium errores si cognoscere piget, quid nobis est, propter defensionem christianæ religionis, quærere quid senserit Anaximenes, et olim sopitas lites inani curiositate recoquere, cum quorumdam etiam hæreticorum, qui nomine christiano gloriari voluerunt, ut Marcionistarum et Sabellianorum, multorumque præterea, jam dissensiones quæstionesque sileantur. Tamen si opus est, ut dixi veritati adversantes prænoscere aliquas, et pertractatas habere sententias, de hæreticis potius, qui se Christianos

vocant, quam de Anaxagora et Democrito nobis cogitandum fuit.

XIII. Ille autem quisquis abs te quæsiverit, quæ tu a nobis quæris, audiat, quod ea doctius et prudentius nescias. Si enim Themistocles non curavit, quod est habitus indoctior, cum canere nervis in epulis recusasset, ubi cum se nescire illa dixisset, atque ei dictum esset; Quid igitur nosti? respondit, Rempublicam ex parva magnam facere: dubitandum est tibi dicere, te ista nescire, cum ei qui rogarit quid noveris, respondere possis, Nosse te quomodo etiam sine istis homo esse possit beatus? Quod si adhuc non tenes, tam perverse ista conquiris, quam perverse si aliquo corporis periculoso morbo gravareris, delicias et tenerrimas vestes potius quam medicamenta medicosque conquireres. Non enim ullo modo differenda est ista cognitio, aut ulla huic a te, præsertim jam in hac ætate, vel discendi ordine præferenda est. Vide autem quam facile posses hoc scire, si velles. Qui enim quærit quomodo ad beatam vitam perveniat, nihil aliud profecto quærit, nisi ubi sit finis boni, hoc est ubi constitutum sit, non prava opinione atque temeraria; sed certa atque inconcussa veritate, summum hominis bonum: quod a quolibet ubi constituatur non invenitur, nisi aut in corpore, aut in animo, aut in Deo, aut in duobus aliquibus horum, aut certe in omnibus. Quod si didiceris, neque summum bonum, nec aliquam partem summi boni omnino esse in corpore; duo restabunt, animus et Deus, quorum vel in uno vel in ambobus sit. Si autem adjeceris et didiceris hoc idem de animo, quod de corpore; quid aliud jam nisi Deus occurret, in quo summum hominis bonum constitutum sit; non quo alia bona non sint, sed summum id dicitur, quo cuncta referuntur. Eo enim fruendo quisque beatus est propter quod

cætera vult habere, cum illud jam non propter aliud, sed propter se ipsum diligatur. Et ideo finis ibi dicitur, quia jam quo excurrat, et quo referatur, non invenitur. Ibi requies appetendi, ibi fruendi securitas, ibi tranquillissimum gaudium optimæ voluntatis.

XIV. Da igitur qui cito videat, non corpus esse animi bonum, sed animum potius esse corporis bonum; recedetur jam ab inquirendo utrum summum illud bonum, vel aliqua ejus pars sit in corpore. Quod enim stultissime negatur, melior est animus corpore. Item stultissime negatur meliorem esse eum, qui dat beatam vitam vel partem aliquam beatæ vitæ, quam eum qui accipit. Non igitur accipit animus a corpore vel summum bonum, vel partem aliquam summi boni. Hoc qui non vident, cæcati sunt dulcedine carnalium voluptatum, quam ex indigentia sanitatis venire non intuentur. Sanitas autem perfecta corporis, illa extrema totius hominis immortalitas erit. Tam potenti enim natura Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporum sanctis promittitur; redundet, etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, non beatitudo, quæ fruentis et intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis, id est, incorruptionis vigor. Quod qui non vident, ut dixi, bellant inquietis altercationibus, varie pro suo quisque captu, in corpore constituentes summum hominis bonum, et carnalium seditiosorum turbas concitant: inter quos Epicurei apud indoctam multitudinem excellentiore auctoritate viguerunt.

XV. Da item qui cito videat animum quoque ipsum, non suo bono beatum esse, cum beatus es, alioquin nunquam esset miser; et recedetur a quærendo, utrum in animo sit summum illud, atque, ut ita dixerim, beatificum bonum, vel aliqua pars ejus. Nam cum se ipso sibi

quasi suo bono animus gaudet, superbus est. Cum vero perspicit se esse mutabilem, vel hoc uno saltem quod de stulto sapiens efficitur, sapientiamque esse incommutabilem cernit, simul oportet cernat esse illam supra suam naturam, ejusque participatione atque illustratione se uberius et certius gaudere, quam se ipso. Ita cessans atque detumescens a jactatione atque inflatione propria inhærere Deo, atque ab illo incommutabili refici, et reformari nititur, a quo esse jam capit non solum omnem speciem rerum omnium, sive quæ intelligentia mentis attinguntur; sed etiam ipsam capacitatem formationis ante formationem, cum vel informe aliquid dicitur, quod formari potest. Itaque tanto minus se esse stabilem sentit, quanto minus hæret Deo, qui summe est : et ideo illum summe esse, quia nulla mutabilitate proficit seu deficit : sibi autem illam commutationem expedire, qua proficit, ut perfecte illi cohæreat; eam vero commutationem, quæ in defectu est, esse vitiosam : omnem autem defectum ad interitum vergere; quo utrum aliqua res perveniat, tametsi non appareat, tamen apparere omnibus eo ducere interitum, ut non sit quod erat. Unde colligit non ob aliud res deficere. vel posse deficere, nisi quod ex nihilo factæ sunt : ut quod in eis est quod sunt et manent, et pro defectibus etiam suis ad universitatis complexum ordinantur, ad ejus bonitatem omnipotentiamque pertineat, qui summe est et conditor, qui potens est etiam ex nihilo, non tantum aliquid, sed etiam magnum aliquid facere : primum autem peccatum, hoc est primum voluntarium defectum, esse gaudere ad propriam potestatem; ad minus enim gaudet, quam si ad potestatem , quæ sensu corporis, sive Dei gaudeat, quæ utique major est. Hoc non videntes, et potentias intuentes animi humani, magnamque pulchritudinem factorum atque dictorum, etiamsi

in corpore puduit ponere summum bonum, in ipso tamen animo ponentes, infra utique posuerunt; quam ubi sincerissima ratione ponendum est. Inter hos qui ita sentiunt apud græcos philosophos et numero et disputandi subtilitate Stoïci prævaluerunt, qui tamen in naturalibus corporea omnia esse arbitrantes, magis a carne quam a corpore animum avertere potuerunt.

XVI. Inter eos autem qui fruendum Deo a quo et nos et omnia facta sunt, unum atque summum bonum nostrum esse dicunt, apud illos eminuerunt Platonici, qui non immerito ad officium suum pertinere arbitrati sunt, Stoïcis, et Epicureis maxime et prope solis omnino resistere. Iidem quippe Academici qui Platonici, quod docet auditorum ipsa successio. Archesilas enim qui primus occultata sententia sua, nihil aliud istos quam refellere statuit, quære cui successerit, Polemonem invenies: quære cui Polemon, Xenocratem. Xenocrati autem discipulo Academiam scholam suam reliquit Plato. Quantum igitur pertinet ad quæstionem de summo hominis bono, remove personas hominum, atque ipsam disceptationem constitue; profecto reperies duos errores inter se adversa fronte collidi: unum constituentem in corpore, alium constituentem in animo summum bonum. Rationem autem veritatis, qua summum bonum nostrum Deus esse intelligitur, utrique resistere, sed non prius docentem, vera quam prava dedocentem. Idipsum rursum adjunctis personis constitue; reperies Epicureos et Stoïcos inter se acerrime dimicantes: eorum vero litem conantes dijudicare Platonicos, occultantes sententiam veritatis, et illorum vanam in falsitate fiduciam convincentes et redarguentes.

XVII. Sed non sicut illi errorum suorum, ita Platonici veræ rationis personam implere potuerunt. Omnibus enim

defuit divinæ humilitatis exemplum, quod opportunissimo tempore per Dominum nostrum Jesum Christum illustratum est : cui uni exemplo in cujusvis animo ferociter arrogantis omnis superbia cedit et frangitur et emoritur. Ideoque non valentes illi auctoritate turbas terrenarum rerum dilectione cæcatas ad invisibilium fidem ducere, cum eas viderent Epicureis maxime contentionibus commoveri, non solum ad hauriendam, quo ultro ferebantur, sed etiam ad defensitandam corporis voluptatem, ut in ea summum bonum hominis constitueretur; eos autem qui adversus hanc voluptatem virtutis laude moverentur, minus difficulter eam contemplari in animis hominum, unde facta bona, de quibus utcumque poterant judicare, procederent : simul videbant si eis conarentur insinuare aliquam rem divinam et super omnia incommutabilem, quæ nullo attingeretur corporis sensu, sed sola mente intelligeretur, quæ tamen etiam naturam ipsius mentis excederet, eumque esse Deum propositum animo humano ad fruendum purgato ab omni labe humanarum cupiditatum, in quo uno acquiesceret omnis beatitudinis appetitus, et in quo nobis uno bonorum omnium finis esset non eos intellecturos, et repugnantibus vel Epicureis vel Stoïcis multo quam sibi facilius palmam daturos, ita ut vera salubrisque sententia, quod perniciossimum est generi humano, imperitorum populorum irrisione sordesceret : et hoc in moralibus.

XVIII. In naturalibus autem quæstionibus, si isti dicerent effectricem omnium naturarum esse incorpoream Sapientiam, illi autem a corpore nusquam discederent, cum alii atomis, alii quatuor elementis in quibus ad efficienda omnia ignis prævaleret, principia rerum darent; quis non videret stultorum abundantiam corpori deditam, cum incorpoream potentiam conditricem rerum ne-

quaquam valeret intueri, in quorum potius suffragium raperetur?

XIX. Restabat pars rationalium quæstionum. Nosti enim quidquid propter adipiscendam sapientiam quæritur, aut de moribus, aut de natura, aut de ratione quæstionem habere. Cum ergo Epicurei nunquam sensus corporis falli dicerent, Stoïci autem falli aliquando concederent, utrique tamen regulam comprehendendæ veritatis in sensibus ponerent; quis istis contradicentibus audiret Platonicos? Quis non modo in sapientium, sed omnino in hominum numero habendos putaret, si ab eis prompte diceretur, non solum esse aliquid, quod neque tactu corporis; neque olfactu vel gustatu, neque his auribus aut oculis percipi possit, neque omnino talium rerum, quæ ita sentirentur, aliqua imaginatione cogitari; sed id solum vere esse atque id solum posse percipi quia incommutabile et sempiternum est; percipi autem sola intelligentia, qua una veritas quomodo attingi potest, attingitur?

XX. Cum ergo talia sentirent Platonici, quæ neque docerent carni deditos homines, neque tanta essent auctoritate apud populos, ut credenda persuaderent, donec ad eum habitum perduceretur animus, quo ista capiuntur, elegerunt occultare sententiam suam, et contra eos disserere, qui verum se invenisse jactarent, cum inventionem ipsam veri in carnis sensibus ponerent. Et eorum quidem consilium quale fuerit quid attinet quærere? divinum certe vel divina aliqua auctoritate præditum non fuit. Tantum illud attende, quoniam Plato a Cicerone multis modis apertissime ostenditur in sapientia non humana, sed plane divina unde humana quodam modo accenderetur, in illa utique sapientia prorsus immutabili, atque eodem modo semper se habente veritate constituisse et finem boni, et causas rerum, et ratiocinandi fiduciam:

oppugnatos autem esse nomine Epicureorum et Stoïcorum a Platonicis eos, qui in corporis vel in animi natura ponerent et finem boni, et causas rerum, et ratiocinandi fiduciam, eo rem successione temporum esse devolutam, ut christianæ jam ætatis exordio, cum rerum invisibilium atque æternarum fides per visibilia miracula salubriter prædicaretur hominibus, qui nec videre nec cogitare aliquid præter corpora poterant, beato apostolo Paulo, qui eamdem fidem gentibus præseminabat, iidem ipsi Epicurei et Stoïci, in Actibus Apostolorum contradixisse inveniantur.

XXI. Qua in re satis mihi videtur demonstratum esse, errores gentium, sive de moribus, sive de natura rerum, sive de ratione investigandæ veritatis, qui quamvis essent multi atque multiplices, in his tamen maxime duabus sectis eminebant, expugnantibus doctis et tanta disserendi subtilitate atque copia subvertentibus, durasse tamen usque in tempora christiana. Quos jam certe nostra ætate sic obmutuisse conspicimus, ut vix jam in scholis rhetorum commemoretur tantum quæ fuerint illorum sententiæ: certamina tamen etiam de loquacissimis Græcorum gymnasiis eradicata atque compressa sunt, ita ut si qua nunc erroris secta contra veritatem, hoc est, contra Ecclesiam Christi emerserit, nisi nomine cooperta christiano, ad pugnandum prosilire non audeat. Ex quo intelligitur ipsos quoque Platonicæ gentis philosophos, paucis mutatis, quæ christiana improbat disciplina invictissimo uni regi Christo, pias cervices oportere submittere; et intelligere Verbum Dei homine indutum, qui jussit, et creditum est, quod illi vel proferre metuebant.

XXII. Huic te, mi Dioscore, ut tota pietate subdas velim, nec aliam tibi ad capessendam, et obtinendam

veritatem viam munias, quam quæ munita est ab illo qui gressuum nostrorum tanquam Deus vidit infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, et quoties interrogares hoc dicerem, non quo alia non sint præcepta, quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcumque bene facimus et præcesserit et comitetur et consecuta fuerit, et proposita quam intueamur, et apposita cui adhæreamus, et imposita qua reprimamur, jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cætera in peccatis, superbia vero etiam in recte factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque sicut rhetor [1] ille nobilissimus cum interrogatus esset, quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, Pronuntiationem dicitur respondisse; cum quæreretur quid secundo, eamdem pronuntiationem; quid tertio nihil aliud quam pronuntiationem dixisse : ita si interrogares, et quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere nisi humilitatem liberet, etsi forte alia dicere necessitas cogeret.

XXIII. Huic humilitati saluberrimæ, quam Dominus noster Jesus Christus, ut doceret humiliatus est : huic, inquam, maxime adversatur quædam, ut ita dicam, imperitissima scientia, dum nos scire gaudemus, quid Anaximenes, quid Anaxagoras, quid Pythagoras, quid Democritus senserint, et cætera hujusmodi, ut docti eruditique videamur, cum hoc a vera doctrina et eruditione longe absit. Qui enim didicerit Deum non distendi aut diffundi per locos, neque finitos neque infinitos, quasi in aliqua parte major sit, in aliqua minor, sed totum ubique esse præsentem, sicut veritatem cujus

[1] Demosthenes.

nemo sobrie dicit partem esse in isto loco, et partem in illo, quoniam veritas utique Deus est; nequaquam eum movebit quod de infinito aëre sensit, quicumque sensit quod ipse Deus esset. Quid ad illum si nesciat quam dicant isti corporis formam? eam quippe dicunt quæ undique finita sit: et utrum refellendi causa tanquam Academicus Anaximeni Cicero[1] objecerit, formam et pulchritudinem Deum habere oportere (53), quasi corpoream speciem cogitans, quia ille corporeum Deum esse dixerat, aër enim corpus est; an ipse sentiebat esse formam, et pulchritudinem incorpoream veritati, qua ipse animus informatur, et per quam omnia sapientis facta pulchra esse judicamus, ut non tantum refellendi gratia, sed etiam verissime dixerit, quod Deum pulcherrima specie deceat esse, quia nihil est pulchrius ipsa intelligibili atque incommutabili veritate. Quod autem ait ille gigni aërem, quem tamen Deum esse censebat, nullo modo movet hunc virum, qui intelligit non sicut aër gignitur, id est, aliqua causa, ut sit efficitur, cum omnino Deus non sit, ita genitum esse Verbum Dei, Deum apud Deum, sed longe alio modo, quem nemo, nisi cui ipse Deus inspirarit, intelligit. Illum autem etiam in ipsis corporalibus desipere quis non videat, cum aërem gigni dicat, et Deum velit; eum autem a quo aër gignitur, non enim a nullo gigni potest, non dicat Deum? Cum autem dicitur aër esse semper in motu, nequaquam conturbabit hominem, ut propterea illum Deum putet, qui novit omnis corporis motum inferiorem esse, quam est motus animi; motum autem animi longe pigriorem, quam est motus summæ atque incommutabilis Sapientiæ.

XXIV. Item Anaxagoras, sive quilibet, si mentem dicit ipsam veritatem atque sapientiam, quid mihi est de

[1] Lib. I. de Nat. Deorum.

verbo cum homine contendere? Manifestum est enim omnium rerum descriptionem et modum ab illa fieri, eamque non incongrue dici infinitam, non per spatia locorum, sed per potentiam, quæ cogitatione humana comprehendi non potest; neque quod informe aliquid sit ipsa sapientia, hoc enim corporum est, ut quæcumque infinita fuerint, sint et informia. Cicero autem studio refellendi[1], quantum videtur, propter adversarios corporaliter sentientes negat infinito aliquid jungi posse, quia ex ea parte qua quidquid adjungitur; necesse esse in corporibus aliquem finem. Ideo ait « Non eum vidisse, neque motum sensui junctum et continentem, » id est continua copulatione adhærentem, « Infinito, id est infinitæ rei, ullum esse posse, » quasi de corporibus ageret, quibus nihil jungi, nisi per fines locorum potest. Sic autem addidit, « Neque sensum omnino, quo non tota natura pulsa sentiret, » quasi ille dixisset mentem illam ordinatricem et moderatricem rerum omnium habere sensum, qualem habet anima per corpus. Nam manifestum est totam sentire animam, cum per corpus aliquid sentit. Nam totam utique non latet, quidquid illud est quod sentitur. Ad hoc autem dixit totam naturam sentire, ut illi quasi auferret, quod ait mentem infinitam. Quomodo enim tota sentit, si infinita est? Sensus enim corporis ab aliquo loco incipit, nec percurrit totum, nisi ad cujus finem pervenerit; quod in infinito dici non potest. Sed neque ille de sensu corporis aliquid dixerat. Et aliter dicitur totum, quod incorporeum est, quia sine finibus locorum intelligitur, ut et totum et infinitum dici possit: totum propter integritatem; infinitum, quia locorum finibus non ambitur.

XXV. « Deinde, inquit, si mentem ipsam quasi animal

[1] Lib. I, de Nat. Deorum.

aliquod esse voluit, erit aliquid interius ex quo illud animal nominetur[1]; » ut mens ista quasi corpus sit, et habeat intus animam unde animal appelletur. Vide quemadmodum corporali consuetudine loquitur, quomodo solent videri animalia, propter sensum crassum, ut opinor, eorum contra quos disserit : et tamen dixit rem, quæ illos, si evigilare possent, satis admoneret, omne quod sicut corpus vivum animo occurrit, magis animam habere et esse animal, quam animam esse cogitari oportere. Hoc est enim quod ait, « Erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. » Sed adjungit, « Quid autem interius mente? » Non ergo potest mens habere interiorem animam ut sit animal; quia ipse est interior. Ergo corpus habeat extrinsecus, cui sit interior, ut sit animal. Hoc est enim quod ait, « Cingitur igitur corpore externo : » quasi Anaxagoras dixerit, nisi animalis alicujus esset, mentem esse non posse. Si mentem ipsam summam sapientiam esse sentiebat, quæ nullius quasi animantis propria est, quia omnibus animis se frui valentibus veritas communiter præsto est. Et ideo vide quam urbane concludat : « Quod quoniam non placet, » inquit hoc est non placet Anaxagoræ, ut illa mens, quam dicit Deum, cingatur corpore externo, quo animal esse possit, « Aperta simplexque mens nulla re adjuncta qua sentire possit, » id est nullo corpore adjuncto per quod sentire possit, « Fugere intelligentiæ nostræ, vim et notionem videtur. »

XXVI. Nihil verius quam fugere hoc vim et notionem intelligentiæ Stoïcorum et Epicureorum, qui nisi corporalia cogitare non possunt. Quod autem ait, « Nostræ, » humanæ intelligi voluit : et bene non ait, fugit, sed « Fugere videtur. » Hoc enim illis videtur, neminem hoc

[1] Cicero ibid.

posse intelligere, et ideo nihil tale esse arbitrantur, sed quorumdam intelligentiam, quantum homini datum est, non fugit esse apertam simplicemque sapientiam atque veritatem, quæ nullius animantis sit propria, sed qua communiter omnis, quæ id potest anima, sapiens et verax efficitur. Quam si sensit esse Anaxagoras, eamque Deum esse vidit, mentemque appellavit, non solum nomen Anaxagoræ, quod propter litteratam vetustatem, omnes ut militariter loquar, litteriones libenter sufflant (53), nos doctos et sapientes non facit, sed ne ipsa quidem ejus cognitio, qua id verum esse cognovit. Non enim mihi propterea veritas chara esse debet, quia non latuit Anaxagoram, sed quia veritas est, etiamsi nullus eam cognovisset illorum.

XXVII. Si igitur nec ejus hominis, qui verum forsitan vidit, cognitio nos inflare debet, ut ea quasi docti esse videamur; sed nec ipsius veri solida res, qua vere docti esse possumus, quanto minus eorum hominum, qui falsa senserunt, nomina et dogmata nostram possunt adjuvare doctrinam, et latentia cognita facere? cum si homines simus, magis nos contristari deceat tot et tam nobilitatorum hominum erroribus, si eos audire contigerit, quam hæc propterea studiose quærere, ut inter eos, qui illa nesciunt, jactatione inanissima ventilemur. Quanto enim melius ne audissem quidem nomen Democriti, quam cum dolore cogitarem, nescio quem suis temporibus magnum putatum, qui deos esse arbitraretur imagines, quæ de solidis corporibus fluerent, solidæque ipse non essent, easque hac atque hac motu proprio circumeundo atque illabendo in animos hominum facere ut vis divina cogitetur, cum profecto illud corpus, unde imago flueret, quanto solidius est, tanto præstantius quoque esse judicetur? Ideoque fluctuavit ejus, sicut

isti dicunt, nutavitque sententia, ut aliquando naturam quamdam de qua fluerent imagines Deum esse diceret; qui tamen cogitari non posset, nisi per eas imagines quas fundit, ac emittit, id est quæ de illa natura, quam nescio quam corpoream et sempiternam, ac etiam per hoc divinam putat, quasi vaporis similitudine continua velut emanatione ferrentur, et venirent atque intrarent in animos nostros, ut Deum vel deos cogitare possemus. Nullam enim aliam causam cujuslibet cogitationis nostræ opinantur isti, nisi cum ab his corporibus, quæ cogitamus, veniunt atque intrant imagines in animos nostros: quasi non multa ac prope innumerabilia cogitentur, incorporaliter atque intelligibiliter ab eis, qui talia cogitare noverunt, sicut ipsa sapientia et veritas. Quam si isti non cogitant, miror quomodo de illa utcumque disputent: si autem cogitant, vellem mihi dicerent, vel de quo corpore, vel qualis in eorum animos veniat imago veritatis.

XXVIII. Quanquam Democritus etiam hoc distare in naturalibus quæstionibus ab Epicuro dicitur, quod iste sentit inesse concursioni atomorum vim quamdam animalem et spirabilem: qua vi eum credo et imagines ipsas divinitate præditas dicere non omnes omnium rerum, sed deorum, et principia mentis esse universis, quibus divinitatem tribuit, et animantes imagines, quæ vel prodesse nobis soleant vel nocere. Epicurus vero neque aliquid in principiis rerum ponit præter atomos, id est, corpuscula quædam tam minuta, ut jam dividi nequeant, neque sentiri, aut visu, aut tactu possint: quorum corpusculorum concursu fortuito, et mundos innumerabiles, et animantia, et ipsas animas fieri dicit, et deos quos humana forma non in aliquo mundo, sed extra mundos, atque inter mundos constituit: et non

vult omnino aliquid præter corpora cogitare : quæ tamen ut cogitet, imagines dicit ab ipsis rebus, quas atomis formari putat, defluere atque in animum introire subtiliores quam sunt illæ imagines, quæ ad oculos veniunt. Nam et videndi causam hanc esse dicit, ingentes quasdam imagines ita ut universum mundum complectantur extrinsecus. Intelligis autem jam, ut arbitror, quas isti opinentur imagines.

XXIX. Miror non admonuisse Democritum vel hoc ipso falsa esse quæ dicit, quia venientes tam magnæ imagines in tam brevem animum nostrum, si corporeus, ut illi volunt, tam parvo corpore includitur, totæ illum tangere non possunt. A magno enim corpore cum parvum corpus attingitur, a toto simul attingi nullo pacto potest : quomodo igitur totæ simul cogitantur, si in tantum cogitantur, in quantum venientes atque intrantes animum attingunt, quæ nec totæ intrare possunt per tam parvum corpus, nec totæ tam parvum animum attingere? Memento me secundum illos hæc dicere : non enim ego talem animum sentio : aut si incorporeum Democritus animum existimat, Epicurus quidem solus ista ratione urgeri potest : sed etiam ille quare non vidit, non opus esse nec fieri posse, ut incorporeus animus adventu atque contactu corporearum imaginum cogitet? De visu certe oculorum, ambo pariter redarguuntur : tam enim breves oculos, tam grandia imaginum corpora tota attingere nullo modo possunt.

XXX. Cum autem quæritur ab eis, quare una imago videatur corporis alicujus, a quo innumerabiliter imagines fluunt : respondent, eo ipso quo frequenter fluunt et transeunt imagines, quasi quadam earum constipatione et densitate fieri, ut ex multis una videatur. Quam vanitatem Cicero ita refellit, ut eo ipso neget æternum

Deum eorum posse cogitari[1], quo innumerabiliter fluentibus et labentibus imaginibus cogitatur. Et quoniam innumerabilitate atomorum suppeditante, dicunt fieri formas deorum sempiternas, cum ita discedant quædam corpuscula de divino corpore ut alia succedant, et dissolvi illam naturam eadem successione non sinant: « Omnia ergo, inquit, æterna essent, » quia nulli deest ista innumerabilitas atomorum, quæ perpetuas ruinas subinde suppleat. Deinde quomodo non vereatur iste deus ne intereat, « Cum sine ulla intermissione pulsetur, agiteturque atomorum incursione sempiterna? » pulsari enim dicit illud corpus, quod irruentibus atomis feriatur, et agitari quod penetretur: deinde « Cum ex ipso imagines, » de quibus jam satis dictum est, « Semper affluant, » quomodo potest de immortalitate confidere?

XXXI. In quibus omnibus deliramentis hæc opinantium, illud præcipue dolendum est, quod non sufficit ea narrari, ut nulla cujusquam disputatione adversante respuantur: sed acutissimorum hominum ingenia id etiam negotium susceperunt, ut copiose ista refellerent, quæ statim dicta etiam a tardissimis derideri abjicique debuerunt. Si enim concesseris esse atomos, si concesseris etiam concursu fortuito se ipsas pellere et agitare; num et illud eis fas est concedere; ut inter se atomi fortuito concurrentes, rem aliquam ita conficiant, ut eam forma modificent, figura determinent, æqualitate poliant, colore illustrent, anima vegetent? quæ omnia nullo modo nisi arte divinæ providentiæ fieri videt, quisquis magis mente quam oculis amat videre, idque ab eo expetit a quo factus est. Nam nec ipsas atomos esse ullo modo concedendum est, quod, omissa subtilitate, quæ de divisione corporum a doctis traditur, vide quam facile secundum

[1] Lib. I. de Nat. Deorum.

ipsorum opinionem possit ostendi. Certe enim ipsi dicunt omnia quæ sint naturæ, nihil esse aliud quam corpora et inane quæque his accidant; quod credo motum et pulsum dicere et consequentes formas. Dicant ergo in quo genere ponant imagines, quas de corporibus solidioribus affluere putant, ipsas minime solidas, ita ut tactu nisi oculorum cum videmus, et animi cum cogitamus, sentiri non possint, si et ipsa corpora sunt. Nam ita censent, ut exire a corpore et venire ad oculos, vel ad animum possint, quem nihilominus dicunt esse corporeum. Quæro utrum etiam ab ipsis atomis affluant imagines? Si affluunt, quomodo jam sunt atomi, a quibus aliqua corpora separantur? Si non affluunt, aut potest aliquid sine imaginibus cogitari, quod vehementer nolunt; aut unde norunt atomos, quas nec cogitare potuerunt? Sed jam pudet me ista refellere, cum eos non puduerit ista sentire. Cum vero ausi sint etiam defendere, non jam eorum, sed ipsius generis humani me pudet, cujus aures hæc ferre potuerunt.

XXXII. Cum igitur tanta sit cæcitas mentium per illuviem peccatorum amoremque carnis, ut etiam ista sententiarum portenta, otia doctorum conterere disputando potuerint, dubitabis tu Dioscore, vel quisquam vigilanti ingenio præditus, ullo modo ad sequendam veritatem melius consuli potuisse generi humano, quam ut homo ab ipsa veritate susceptus ineffabiliter atque mirabiliter, et ipsius in terris personam gerens, recta præcipiendo, et divina faciendo, salubriter credi persuaderet, quod nondum prudenter posset intelligi? Hujus nos gloriæ servimus, huic te immobiliter atque constanter credere hortamur, per quem factum est, ut non pauci, sed populi etiam, qui non possunt ista dijudicare ratione, fide credant, donec salutaribus præceptis adminiculati

evadant ab his perplexitatibus in auras purissimæ atque sincerissimæ veritatis. Cujus auctoritati tanto devotius obtemperari oportet, quanto videmus nullum jam errorem se audere extollere, ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non Christiani nominis velamenta conquirat : eos autem solos[1] ex veteribus præter Christianum nomen in conventiunculis suis aliquanto frequentius perdurare qui Scripturas eas tenent, per quas annuntiatum esse ipsum Dominum Jesum Christum, se intelligere et videre dissimulant. Porro illi qui cum in unitate atque communione catholica non sint, Christiano tamen nomine gloriantur, coguntur adversari credentibus, et audent imperitos quasi ratione traducere, quando maxime cum ista medicina Dominus venerit, ut fidem populis imperaret. Sed hoc facere coguntur, ut dixi, quia jacere se abjectissime sentiunt, si eorum auctoritas cum auctoritate catholica conferatur. Conantur ergo auctoritatem stabilissimam fundatissimæ Ecclesiæ quasi rationis nomine et pollicitatione superare. Omnium enim hæreticorum quasi regularis est ista temeritas. Sed ille fidei Imperator clementissimus, et per conventus celeberrimos populorum atque gentium, sedesque ipsas Apostolorum arce auctoritatis munivit Ecclesiam, et per pauciores pie doctos et vere spiritales viros copiosissimis apparatibus etiam invictissimæ rationis armavit. Verum illa rectissima disciplina est, in arcem fidei quam maxime recipi infirmos, ut pro eis jam tutissime positis, fortissima ratione pugnetur.

XXXIII. Platonici vero, qui falsorum philosophorum erroribus illo tempore circumlatrantibus, non habentes divinam personam qua imperarent fidem, sententiam suam tegere quærendam, quam polluendam proferre

[1] Judæos.

maluerunt, cum jam Christi nomen terrenis regnis admirantibus perturbatisque crebresceret, emergere cœperant, ad proferendum atque aperiendum quid Plato sensisset. Tunc Plotini schola Romæ floruit, habuitque condiscipulos multos acutissimos et solertissimos viros. Sed aliqui eorum magicarum artium curiositate depravati sunt, aliqui Dominum Jesum Christum ipsius veritatis atque sapientiæ incommutabilis, quam conabantur attingere, cognoscentes gestare personam, in ejus militiam transierunt. Itaque totum culmen auctoritatis lumenque rationis in illo uno salutari nomine atque in una ejus Ecclesia, recreando atque reformando humano generi constitutum est.

XXXIV. Hæc me tibi diutissime in hac Epistola locutum, etsi alia forte tu malles, omnino non pœnitet. Probabis enim hæc magis, quanto magis in veritate proficies; et tunc probabis consilium meum, quod nunc utilitati studiorum tuorum minus obsecutum putas. Quanquam etiam illis ipsis quæstionibus tuis, non solum quibusdam in hac Epistola, sed etiam cæteris pene omnibus in ipsis membranis, in quibus eas misisti, ut potui breviter annotando responderim. In quibus si me parum, aut aliud quam volebas egisse arbitraris, non recte cogitas, mi Dioscore, a quo nunc ista quæsieris. Oratoris autem librorumque de oratore omnes quæstiones prætermisi. Nescio quis enim nugator mihi esse visus sum, si eas exponendas persequerer. Nam de cæteris possem etiam decenter interrogari, si mihi quisquam res ipsas, non de libris Ciceronis, sed per se ipsas tractandas dissolvendasque proferret. In illis autem res ipsæ nunc nostræ professioni minus congruunt. Hæc autem omnia non facerem, nisi me post ægritudinem, in qua eram cum homo tuus venisset, aliquantum ab Hippone re-

movissem. Quibus item diebus perturbatione valetudinis febribusque repetitus sum. Inde factum est ut tardius quam possent tibi hæc mitterentur. Quæ quomodo acceperis, rescripta flagito.

EPISTOLA CXIX[1].

Domino sancto ac beatissimo papæ AUGUSTINO CONSENTIUS.

Consentius Augustino proponit quæstiones de Trinitate.

I. « JAM quidem sancto, mihique cunctis animi virtutibus admirando, fratri tuo Alypio episcopo genus petitionis meæ brevi sermone suggesseram, sperans precum mearum ut apud te esse adjutor dignaretur. Sed quia præsentiam mihi tuam ea, quæ ad villam ire compulit, causa fraudavit, malui litteris precem inserere, quam expectationem animi fluctuare; maxime cum id quod postulo, si mihi concedi oportere perspexeris, adjuvare sensum tuum altissima mysteria perscrutantem, loci ipsius, ut arbitror, in quo nunc consistis, valeat solitudo. Ego igitur cum apud memetipsum prorsus definierim, veritatem rei divinæ ex fide magis quam ex ratione percipi oportere; si enim fides sanctæ Ecclesiæ ex disputationis ratione, non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nemo præter philosophos atque oratores beatitudinem possideret. Sed quia placuit Deo, qui infirma mundi hujus elegit ut confundat fortia [2], per stultitiam prædicationis salvare credentes, non tam ratio requirenda de-

[1] Alias CCXXI. quæ autem 119 erat, nunc 55. — Scripta forte circa idem tempus. — [2] 1 Cor. 1, 27.

Deo, quam auctoritas est sequenda sanctorum. Nam profecto neque Ariani, qui Filium, quem genitum confitemur, minorem putant, in hac impietate persisterent, neque Macedoniani Spiritum sanctum, quem neque genitum neque ingenitum credimus, quantum in ipsis est a Divinitatis arce detruderent, si Scripturis sanctis magis quam suis ratiocinationibus accommodare fidem mallent. »

II. « Tamen tu vir admirabilis, si tibi ille Pater noster, solus conscius secretorum, qui habet clavem David [1], serenissimi cordis obtutu cœlorum machinam penetrare concessit, et revelata, ut scriptum est, facie gloriam Domini speculari [2], in quantum tibi ille, qui hujusmodi cogitationem dedit, promendi dederit facultatem, enuntia nobis aliquam ineffabilis substantiæ portionem, et imaginem similitudinis ejus ipso adjuvante exprimere, in quantum potes, verbis enitere : quoniam nisi tu tantæ rei dux ac magister affueris, velut lippientibus oculis prospicere in eam tanti luminis repercussa fulgore cogitatio nostra formidat. Intra ergo in illam, quæ nostros arcet intuitus, mysteriorum Dei obscurissimam nubem; quæstiunculas in quibus absolvendis me errare cognosco, qui auctoritatem sanctitatis tuæ fide magis sequi volo, quam rationis corde conceptæ falsa imagine depravari, primum in memetipso, dehinc in libris corrige. »

III. « Ego siquidem in circumspecta admodum simplicitate audiens credensque Dominum Jesum Christum lumen esse de lumine, sicut scriptum est, « Bene nun» tiate diem de die salutare ejus [3]; » et in Sapientia Salomonis, « Candor est enim lucis æternæ [4]; » credebam Deum quod licet credere ut dignum est non valebam, tamen esse inæstimabilis cujusdam lucis infinitam magnitudinem, cujus nec qualitatem æstimare, nec quanti-

[1] Apoc. III, 7. — [2] 2 Cor. III, 18. — [3] Psal. XCV, 2. — [4] Sap. VII, 26.

tatem metiri, nec speciem fingere, quanquam sublime cogitans mens humana sufficeret, tamen esse illud quiddam quidquid est, cui adsit incomparabilis forma, inæstimabilis pulchritudo, quam etiam carnalibus oculis saltem Christus aspiciat. Cum ergo circa finem primi libri, sicut procul dubio meminisse dignaris, cupiens comprobare Dominum Jesum Christum, id est, hominem assumptum, ita divinam possidere potentiam, ut materia carnis humanæ, quam susceperat, permaneret, quam in illis visceribus nisi aliud quam infirmitatem perisse docuissem, illius mihi nodus quæstionis objectus est. Si, inquit, homo ille quem assumpsit Christus, in Deum versus est, ergo localis esse non debuit. Cur ergo post resurrectionem dixit : « Noli me tangere, nondum » enim ascendi ad Patrem meum[1] ? »

IV. « Ego igitur elaborans approbare ubique esse Christum virtute non opere, divinitate non carne; de unitate Dei et personarum trinitate hujusmodi verba conscripsi : Deus, inquam, unus est, et personæ tres sunt. Deus indiscretus est, et personæ discretæ sunt. Deus intra omnia, trans omnia est, ultima includit, media implet, summa transcendit, ultra universa et per universa diffunditur : personæ autem sibi constantes, proprietate secernuntur, non confusione miscentur. Deus ergo unus est, et ubique est; quia et alius præter illum non est, et locus non est vacuus ubi esse alius possit. Plena sunt Deo omnia, et præter Deum nihil est. Ipse est in Patre, ipse in Filio, ipse in Spiritu sancto : ac per hoc, Pater et Filius, et Spiritus sanctus non plures dii, sed ipse unus est Deus : et non est ipse Pater qui est Filius, nec Filius qui est Spiritus sanctus. Pater in Filio est, Filius in Patre, in utroque Spiritus sanctus : quia

[1] Joan. XX, 17.

in tribus numero non ordine, id est, personis non virtute discretis, unus atque indivisibilis habitat Deus. Omnia quæ Patris sunt, Filii sunt; et quæ Filii sunt, Patris sunt; et quæ utriusque sunt, Spiritus sancti sunt : quia non quasi æqualem, sed eamdem, id est, unicam, non separatam possident substantiam Deitatis; et ideo vel majestate vel ætate alter alterum non præcedit; quia dividi quod plenum est non potest, nec est in plenitudine aliquid, quod possit plenitudinem separare, et majorem uni, minorem alteri facere portionem. In personis autem non ita est : quia Patris persona non est Filii, nec Filii persona eadem est Spiritus sancti. Una virtus est, quam trina possidet virtus; una substantia est, in qua tria sunt quæ subsistunt. Pater ergo et Filius, et Spiritus sanctus majestate ubique sunt, quia unum sunt : personis tantum apud se sunt, quia tres sunt. Et reliqua hujusmodi texens, rem eo usque deduxi, ut præsentes quidem et ubique esse personas, sed illam, quæ supra cœlos, trans maria, ultra inferos, una atque eadem est majestate, firmarem. Ex quo intelligi debere monstrabam, hominem, quem Christus assumpsit, in Deum quidem versum susceptam non amisisse naturam, non tamen quasi quartam credi personam. «

V. « Sed tu vir cui cœlum, ut arbitror, ipsum subtilitate cogitationum intrare concessum est; verax etenim est qui ait : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum » videbunt[1]; » super omnia sidera ad ipsam contemplationem altitudinem mundi cordis attollis, ais non tanquam aliquod corpus debere cogitari Deum. Nam etiamsi quispiam animo lucem millies quam hujus solis clariorem intensioremque confingat, nullam illic Dei similitudinem comprehendi posse, quia corpus est omne quod cerni potest : sed sicut justitiam vel pietatem corpoream cogi-

[1] Matth. v, 8.

tare non possumus, nisi aliqua forte nobis fœminea corpora gentili vanitate fingamus; ita et Deum sine aliqua phantasiæ simulatione in quantum possumus cogitandum. Mihi autem, qui subtilitatem disputationis tepido percipere admodum corde vix possum, videbatur nihil vivum secundum substantiam inesse justitiæ, ideoque non possum adhuc Deum, id est viventem, naturam, justitiæ similem cogitare; quia justitia non in se, sed in nobis vivit; imo potius non secundum justitiam vivimus, ipsa vero justitia per se nequaquam vivit nisi forte non hujus humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est, sola asseratur esse justitia. »

VI. « Unde confirmari me ex ominibus non solum præsentibus verbis, sed etiam pleniori epistola velim. Neque enim fas est, ut nostri tantum pedes ab ista, in qua multi ingredimur, erroris via, te monente revocentur. Cum enim multi in illis in quibus habitamus insulis, dum recto ad viam pergunt aggere, in tramitem tortuosi hujus erroris incurrerint, erit-ne aliquis illic Augustinus cujus auctoritati cedant, cujus doctrinæ credant, cujus ingenio superantur? An forte ex illo paternitatis affectu mavis me occulta commonitione dirigere, quam velut comitem pravi itineris, increpare? Sed mihi pro utilitate animæ, magis quam pro sæculi laude currere cupienti, non est inutilis, ac proinde etiam non amara cōargutio tua : maxime cum et mihi et cæteris vitam simul laudemque paritura sit. Nemo siquidem tam injustus esse, ut arbitror, potest, qui me ex eo quod aliquando devia sum secutus, stultitiæ denotare malit, quam ex eo quod recta delegerim prudenter judicare cunctetur. Neque enim stulti æstimandi sunt, quos Paulus apostolus, ne in incertum currerent admonebat dicens : « Sic currite ut

» comprehendatis[1] : » Quapropter via ista quam currimus, non solum relinquenda nobis, verumetiam intercludenda atque præcidenda est, ne forte etiam eos fallaci dilectionis simulatione frustretur. Tu enim non editorum jam a me librorum lector, sed probandorum emendator, ni fallor, electus es. Nam in illa epistola, quam in illis meis libellis velut præfatiunculam, prætuli, hujusmodi verba conscripta sunt : « Placuit, inquam, fluctuantem » fidei nostræ cymbam, beati Augustini episcopi stabi» lire sententia. » Cur ego vir doctrinæ hujus, quæ in Christo est culmen, arguere palam corrigendum de cætero filium dubitas, cum sententiæ tuæ anchora nisi morsum altius presserit, nos certius stabilire non possit ? Non enim levis aut culpata quæstio, in qua non solum nihil profecit, verumetiam post, ut a te fortissime dictum est, idololatriæ crimen cæcitas nostræ cogitationis incurrit. Hanc a te caute prudenterque discuti vellem, ut doctrinæ tuæ ingeniique serenitas ita nebulam nostræ mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non possumus, intelligentiæ a te lumine declaratum, oculis[2] cordis videre valeamus. Incolumis ac beatus in æternum mei memor cœlestia regna possideas, Domine sancte ac beatissime papa. »

[1] I Cor. IX, 24. — [2] *Forte* quodammodo.

EPISTOLA CXX[1].

Fratri dilectissimo et in Christi visceribus honorando CONSENTIO AUGUSTINUS, in Domino salutem.

Consentio ad quæstiones de Trinitate sibi propositas.

I. EGO propterea ut ad nos venires rogavi, quoniam in libris tuis valde sum tuo delectatus ingenio. Proinde volui ut quædam nostra opuscula, quæ arbitratus sum tibi esse necessaria, non procul a nobis positus, sed potius apud nos legeres; ut ea quæ forte minus intellexisses, non difficulter præsens interrogares, atque ex nostra sermocinatione mutuoque colloquio, quantum Dominus et nobis promere, et tibi capere tribuissset, quid in libris tuis emendandum esset, ipse cognoceres, ipse emendares. Ejus quippe es facultatis, ut possis ea quæ senseris explicare : ejus porro probitatis et humilitatis, ut merearis vera sentire. Et nunc in eadem sum, quæ nec tibi debet displicere, sententia; unde te nuper admonui, ut in his quæ a nobis elaborata apud te legis, signa facias ad ea loca, quæ te movent, et cum his ad me venias, et de singulis quæras. Nondum quæ fecisti, exhortor ut facias. Recte quippe verecundareris, ac te pigeret id agere, si vel semel voluisses, et me difficilem reperisses. Illud quoque dixeram, cum a te audissem, quod mendosissimis fatigareris codicibus, ut in nostris legeres, quos emendatiores posses cæteris invenire.

II. Quod autem petis, ut quæstionem Trinitatis, hoc est, de unitate divinitatis et discretione personarum, caute

[1] Alias CCXXII. quæ autem 120 erat, nunc 140. — Scripta paulo post superiorem.

prudenterque discutiam, ut doctrinæ meæ, sicut dicis, ingeniique serenitas, ita nebulam vestræ mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non potestis, intelligentiæ a me lumine declaratum oculis quodam modo videre possitis : vide prius utrum ista petitio cum tua superiori definitione concordet. Superius quippe in eadem ipsa epistola, in qua hoc petis, apud temetipsum definisse te dicis, ex fide veritatem magis quam ex ratione percipi oportere. « Si enim fides, inquis, sanctæ Ecclesiæ ex » disputationis ratione, et non ex credulitatis pietate ap» prehenderetur, nemo præter philosophos atque orato» res beatitudinem possideret. Sed quia placuit, inquis, » Deo, qui infirma hujus mundi elegit, ut confunderet » fortia, per stultitiam prædicationis salvos facere cre» dentes, non tam ratio requirenda, quam auctoritas est » sequenda sanctorum[1]. » Vide ergo secundum hæc verba tua, ne potius debeas, maxime de hac re, in qua præcipue fides nostra consistit, solam sanctorum auctoritatem sequi, nec ejus intelligentiæ a me quærere rationem. Neque enim cum cœpero te in tanti hujus secreti intelligentiam utcumque introducere (quod nisi Deus intus adjuverit, omnino non potero) aliud disserendo facturus sum, quam rationem ut potero redditurus : quam si a me, vel a quolibet doctore non irrationabiliter flagitas, ut quod credis intelligas ; corrige definitionem tuam, non ut fidem respuas, sed ut ea quæ fidei firmitate jam tenes, etiam rationis luce conspicias.

III. Absit namque ut hoc in nobis Deus oderit, in quo nos reliquis animantibus excellentiores creavit. Absit, inquam, ut ideo credamus, ne rationem accipiamus sive quæramus ; cum etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. Ut ergo in quibusdam rebus ad

[1] 1 Cor. 1, 27-29.

doctrinam salutarem pertinentibus, quas ratione nondum percipere valemus, sed aliquando valebimus, fides præcedat rationem, qua cor mundetur, ut magnæ rationis capiat et perferat lucem, hoc utique rationis est. Et ideo rationabiliter dictum est per Prophetam; « Nisi credide- » ritis, non intelligetis[1]. » Ubi procul dubio discrevit hæc duo deditque consilium, quo prius credamus ut id quod credimus intelligere valeamus. Proinde ut fides præcedat rationem, rationabiliter visum est. Nam si hoc præceptum rationabile non est, ergo irrationabile est : absit. Si igitur rationabile est, ut ad magna quædam, quæ capi nondum possunt, fides præcedat rationem, procul dubio quantulacumque ratio quæ hoc persuadet, etiam ipsa antecedit fidem.

IV. Propterea monet apostolus Petrus paratos nos esse debere ad responsionem omni poscenti nos rationem de fide et spe nostra[2], quoniam si a me infidelis rationem poscit fidei et spei meæ, et video quod antequam credat capere non potest, hanc ipsam ei reddo rationem in qua si fieri potest, videat quam præpostere ante fidem poscat rationem earum rerum, quas capere non potest. Si autem jam fidelis rationem poscat, ut quod credit intelligat, capacitas ejus intuenda est, ut secundum eam ratione reddita sumat fidei suæ quantam potest intelligentiam; majorem si plus capit, minorem, si minus : dum tamen quousque ad plenitudinem cognitionis perfectionemque perveniat, ab itinere fidei non recedat. Hinc est quod dicit Apostolus : « Et tamen si quid aliter sapitis, id quo- » que vobis Deus revelabit : verumtamen in quod per- » venimus, in eo ambulemus[3]. » Jam ergo si fideles sumus, ad fidei viam pervenimus, quam si non dimiserimus, non solum ad tantam intelligentiam rerum incor-

[1] Isaï. VII, 9, juxta LXX. — [2] I Petr. III, I. — [3] Philip. III, 15, 16.

porearum et incommutabilium, quanta in hac vita capi non ab omnibus potest, verumetiam ad summitatem contemplationis, quam dicit Apostolus : « Facie ad faciem[1], » sine dubitatione perveniemus. Nam quidem etiam minimum, et tamen in via fidei perseverantissime gradientes, ad illam beatisimam contemplationem perveniunt : quidam vero quid sit natura invisibilis, incommutabilis, incorporea, utcumque jam scientes, et viam quæ ducit ad tantæ beatitudinis mansionem, quoniam stulta illis videtur, quod est Christus crucifixus, tenere recusantes, ad quietis ipsius penetrale, cujus jam luce mens eorum velut in longinqua radiante perstringitur pervenire non possunt.

V. Sunt autem quædam, quæ cum audierimus, non eis accommodamus fidem, et ratione nobis reddita vera esse cognoscimus, quæ credere non valemus. Et universa Dei miracula ideo ab infidelibus non creduntur, quia eorum ratio non videtur. Et revera sunt, de quibus ratio reddi non potest, non tamen non est. Quid enim est in rerum natura, quod irrationabiliter fecerit Deus? Sed quorumdam mirabilium operum ejus, etiam expedit tantisper occultam esse rationem, ne apud animos fastidio languidos, ejusdem rationis cognitione vilescant. Sunt enim, et multi sunt, qui plus tenentur admiratione rerum quam cognitione causarum, ubi miracula mira esse desistunt, et opus est eos ad invisibilium fidem visibilibus miraculis excitari, ut charitate purgati, eo perveniant, ubi familiaritate veritatis mirari desistant. Nam et in theatris homines funambulum mirantur, musicis delectantur : in illo stupet difficultas; in his retinet pascitque jucunditas.

VI. Hæc dixerim, ut fidem tuam ad amorem intelligentiæ cohorter, ad quam ratio vera perducit, et cui fides

[1] I Cor. XIII, 12.

animum præparat. Nam illa quæ persuasit, in ea Trinitate, quæ est Deus, Filium Patri non esse coæternum, vel alterius esse substantiæ atque aliqua parte dissimilem, et eo modo inferiorem Spiritum sanctum; itemque illa quæ persuasit, Patrem et Filium unius ejusdemque, Spiritum vero sanctum alterius esse substantiæ, non ideo quia ratio est, sed quia falsa ratio est, cavenda et detestanda dicenda est. Nam si ratio vera esset, non utique errasset. Quapropter sicut non ideo debes omnem vitare sermonem, quia est et sermo falsus; ita non debes omnem vitare rationem, quia est et falsa ratio. Hoc et de sapientia dixerim. Neque enim propterea sapientia vitanda est, quia est et falsa sapientia, cui stultitia est Christus crucifixus; qui est Dei Virtus, et Dei Sapientia [1]: et ideo per hanc stultitiam prædicationis placuit Deo salvos facere credentes; quoniam quod stultum est Dei, sapientius est hominibus [2]. Hoc quibusdam philosophorum et oratorum, non veram viam, sed veri similem sectantibus, et in ea se ipsos aliosque fallentibus persuaderi non potuit, quibusdam vero eorum potuit. Quibus potuit, neque scandalum est Christus crucifixus, neque stultitia: in iis enim sunt, quibus vocatis Judæis et Græcis, Dei Virtus est Dei Sapientia. In qua via, id est, in cujus Christi crucifixi fide, qui ejus rectitudinem per Dei gratiam comprehendere potuerunt, etsi philosophi appellati sunt sive oratores profecto humili pietate confessi sunt, sibi longe excellentius in ea fuisse prævios piscatores, non solum credendi firmissimo robore, verumetiam intelligendi certissima veritate. Cum enim didicissent, ad hoc electa stulta esse mundi et infirma, ut fortia et sapientia confunderentur, seque cognovissent fallaciter sapere, et imbecilliter prævalere; confusi salubriter, facti sunt stulti et infirmi, ut per stultum et infir-

[1] 1 Cor. 1, 24. — [2] Ibid. 25.

mum Dei, quod sapientius et fortius est hominibus, inter electa stulta et infirma fierent veraciter sapientes, et efficaciter fortes.

VII. Cui autem nisi verissimæ rationi fidelis pietas erubescit, ut quamdam idololatriam, quam in corde nostro ex consuetudine visibilium constituere conatur humanæ cogitationis infirmitas, non dubitemus evertere; nec audeamus credere, ita esse Trinitatem, quam invisibilem et incorpoream atque incommutabilem colimus, quasi tres quasdam viventes moles; licet maximas et pulcherrimas, suorum tamen spatiis propriis terminatas et sibimet in suis locis contigua propinquitate cohærentes, sive una earum sit in medio constituta, ut duas dirimat sibi ex lateribus singulis junctas, sive in modum trigoni duas cæteras unaquæque contingat, ut nulla ab aliqua separetur, earumque trium tantarum ac talium personarum, licet in grandi valde, molibus tamen a summo et imo et circumquaque terminatarum, unam esse divinitatem aliquam quartam nec talem, qualis est aliqua ex illis, sed communem omnibus tanquam numen omnium, et in omnibus et in singulis totum, per quam unam divinitatem dicatur eadem Trinitas unus Deus; ejusque tres personas nusquam esse nisi in cœlis, illam vero divinitatem nusquam non esse, sed ubique præsentem, ac per hoc recte quidem dici, Deum et in cœlo esse et in terra, propter illam divinitatem quæ ubique sit, tribusque communis; non autem recte dici, Patrem esse in terra vel Filium vel Spiritum sanctum, cum huic Trinitati sedes nonnisi in cœlo sit. Istam cogitationis [1] carnalis compositionem vanumque figmentum ubi vera ratio labefactare incipit, continuo illo intus adjuvante atque illuminante, qui cum talibus idolis in corde nostro habitare non vult, ita ista

[1] Alias epistola LXXXV. ab hoc verbo incipiebat: *Cogitationis.*

confringere, atque a fide nostra quodam modo excutere festinamus, ut ne pulverem quidem ullum talium phantasmatum illic remanere patiamur.

VIII. Quamobrem nisi rationem disputationis, qua forinsecus admoniti, ipsa intrinsecus veritate lucente, hæc falsa esse perspicimus, fides in corde nostro antecessisset, quæ nos indueret pietate, nonne incassum quæ vera sunt audiremus? Ac per hoc quoniam id quod ad eam pertinebat fides egit, ideo subsequens ratio aliquid eorum quæ inquirebat invenit. Falsæ itaque rationi, non solum ratio vera, qua id quod credimus intelligimus, verumetiam fides ipsa rerum nondum intellectarum sine dubio præferenda est. Melius est enim quamvis nondum visum, credere quod verum est, quam putare te verum videre quod falsum est. Habet namque fides oculos suos, quibus quodam modo videt verum esse, quod nondum videt, et quibus certissime videt, nondum se videre quod credit. Porro autem qui vera ratione jam quod tantummodo credebat intelligit, profecto præponendus est ei, qui cupit adhuc intelligere quod credit: si autem nec cupit, et ea, quæ intelligenda sunt, credenda tantummodo existimat, cui rei fides prosit ignorat. Nam pia fides sine spe et sine charitate esse non vult. Sic igitur homo fidelis debet credere quod nondum videt, ut visionem et speret et amet.

IX. Et visibilium quidem rerum præteritarum, quæ temporaliter transierunt, sala fides est[1], quoniam non adhuc videnda sperantur, sed facta et transacta creduntur[2], sicut est illud, quod Christus semel pro peccatis nostris mortuus est et resurrexit[3], nec jam moritur, et mors ei ultra non dominabitur. Ea vero quæ nondum sunt, sed futura sunt, sicut nostrorum spiritalium cor-

[1] I Petr. III, 18. — [2] Rom. XIV, 9. — [3] Rom. VI, 9.

porum resurrectio, ita creduntur ut etiam videnda sperentur : sed ostendi modo, nullo possunt modo. Quæ vero ita sunt ut neque prætereant, neque futura sint, sed æterna permaneant, partim sunt invisibilia, sicut justitia, sicut sapientia; partim visibilia, sicut Christi immortale jam corpus : sed invisibilia intellecta conspiciuntur, ac per hoc et ipsa modo quodam sibi congruo videntur : et cum videntur, multo certiora sunt quam ea quæ corporis sensus attingit; sed ideo dicuntur invisibilia quia oculis istis mortalibus videri omnino non possunt. At illa quæ visibilia sunt permanentia, possunt, si ostendantur, etiam his mortalibus oculis conspici, sicut se Discipulis post resurrectionem Dominus ostendit, sicut etiam post ascensionem apostolo Paulo et Stephano diacono[1].

X. Proinde ista visibilia permanentia ita credimus, ut etiamsi non demonstrentur, speremus ea nos quandoque visuros; nec ea conemur ratione vel intellectu comprehendere, nisi ut ea, quia visibilia sunt, ab invisibilibus distinctius cogitemus : et cum cogitatione qualia sint imaginamur, satis utique novimus ea nobis nota non esse. Nam et Antiochiam cogito incognitam, sed non sicut Carthaginem cognitam. Illam quippe visionem cogitatio mea fingit, hanc recolit; nequaquam tamen dubito, sive quod de illa testibus multis, sive quod de ista meis aspectibus credidi. Justitiam vero et sapientiam et quidquid ejusmodi est, non aliter imaginamur, aliter contuemur, sed hæc invisibilia simplici mentis atque rationis intentione intellecta conspicimus, sine ullis formis et molibus corporalibus, sine ullis liniamentis figurisque membrorum, sine ullis localibus sive finitis sive spatiis infinitis.

[1] Act. I. Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joan. XX, 21. Act. IX, 4, et VII, 55.

Ipsumque lumen, quo cuncta ista discernimus, in quo nobis satis apparet quid credamus incognitum, quid cognitum teneamus, quam formam corporis recordemur, quam cogitatione fingamus, quid corporis sensus attingat, quid imaginetur animus simile corpori, quid certum et omnium corporum dissimillimum intelligentia contempletur: hoc ergo lumen ubi hæc cuncta dijudicantur, non utique, sicut hujus solis et cujusque corporei luminis fulgor, per localia spatia circumquaque diffunditur, mentemque nostram quasi visibili candore illustrat, sed invisibiliter et ineffabiliter, et tamen intelligibiliter lucet, tamque nobis certum est, quam nobis efficit certa, quæ secundum ipsum cuncta conspicimus.

XI. Cum igitur tria sint rerum genera quæ videntur, unum corporalium, sicut hoc cœlum et hæc terra, et quidquid in eis corporeus sensus cernit et tangit; alterum simile corporalibus, sicut sunt ea quæ spiritu cogitata imaginamur, sive recordata vel oblita quasi corpora contuemur, unde sunt etiam visiones quæ vel in somnis, vel in aliquo mentis excessu, his quasi localibus quantitatibus ingeruntur; tertium ab utroque discretum, quod neque sit corpus, neque ullam habeat similitudinem corporis, sicut est sapientia, quæ mente intellecta conspicitur, et in cujus luce de his omnibus veraciter judicatur: in quo istorum genere credendum est esse istam, quam nosse volumus, Trinitatem? Profecto aut in aliquo, aut in nullo. Si in aliquo, eo utique quod est aliis duobus præstantius, sicut est sapientia; quod si donum ejus in nobis est, et minus est quam illa summa et incommutabilis, quæ Dei Sapientia dicitur, puto quod non debemus dono suo inferius cogitare donantem, si autem aliquis splendor ejus in nobis est, quæ nostra sapientia dicitur, quantumcumque ejus per speculum et in ænigmate capere

possumus, oportet eam et ab omnibus corporibus, et ab omnibus corporum similitudinibus secernamus.

XII. Si autem in nullo istorum genere putanda est ista Trinitas; et sic est invisibilis, ut nec mente videatur; multo minus de illa hujusmodi opinionem habere debemus, ut eam rebus corporalibus vel corporalium rerum imaginibus similem esse credamus. Non enim corpora pulchritudine molis aut magnitudine superat, sed dissimilitudine ac disparilitate naturæ : et si discreta est a comparatione bonorum animi nostri, qualia sunt sapientia, justitia, charitas, castitas, et cætera talia, quæ profecto mole corporis non pendimus, nec eorum quasi corporeas formas cogitatione figuramus, sed ea quando recte intelligimus, sine aliqua corpulentia vel similitudine corpulentiæ in luce mentis aspicimus; quanto est ab omnium qualitatum et quantitatum corporalium comparatione discretior? Non eam tamen a nostro intellectu omnino abhorrere Apostolus testis est, ubi ait : « Invisibilia enim a constitutione mundi, per ea quæ facta sunt » intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus » ac Divinitas[1]. » Ac per hoc cum eadem Trinitas fecerit et corpus et animam, sine dubitatione est utroque præstantior. Anima itaque considerata, maxime humana et rationalis atque intellectualis, quæ ad ejus imaginem facta est, si cogitationes nostras et intelligentias non evicerit, sed ejus quod habet præcipuum, id est, ipsam mentem atque intelligentiam mente atque intelligentia potuerimus apprehendere, non erit fortassis absurdum, ut eam ad suum quoque Creatorem intelligendum, ipso adjuvante meditemur attollere. Si autem in se ipsa deficit; sibique succumbit, pia fide contenta sit quandiu peregrinatur a Domino, donec fiat in homine quod promis-

[1] Rom. I, 20.

sum est, faciente illo « Qui potens est, sicut ait Aposto-» lus, facere supra quam petimus aut intelligimus[1]. »

XIII. Quæ cum ita sint, interim volo ut legas ea, quæ ad istam quæstionem pertinentia jam multa conscripsimus; illa etiam, quæ in manibus habemus, et propter magnitudinem tam difficilis quæstionis, nondum possumus explicare. Nunc vero tene inconcussa fide, Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse Trinitatem, et tamen unum Deum; non quod sit eorum communis quasi quarta Divinitas, sed quod sit ipsa ineffabiliter inseparabilis Trinitas. Patremque solum genuisse Filium, Filiumque solum a Patre genitum, Spiritum vero sanctum et Patris et Filii esse Spiritum. Et quidquid tibi, cum ista cogitas, corporeæ similitudinis occurrerit, abige, abnue, nega, respue, abjice, fuge. Non enim parva est inchoatio cognitionis Dei, si antequam possimus nosse quid sit, incipiamus jam nosse quid non sit. Intellectum vero valde ama; quia et ipsæ Scripturæ sanctæ, quæ magnarum rerum ante intelligentiam suadent fidem, nisi eas recte intelligas, utiles tibi esse non possunt. Ones enim hæretici, qui eas in auctoritate recipiunt, ipsas sibi videntur sectari, cum suos potius sectentur errores; ac per hoc non quod eas contemnant, sed quod eas non intelligant hæretici sunt.

XIV. Tu autem, charissime, ora fortiter et fideliter, ut det tibi Dominus intellectum, ac sic ea, quæ forinsecus adhibet diligentia præceptoris sive doctoris, possint esse fructuosa: quoniam « Neque qui plantat est aliquid, » neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus[2] : » cui dicimus : « Pater noster, qui es in cœlis[3]; » non quia ibi est, et hîc non est, qui præsentia in corporea ubique est totus, sed quia in eis habitare dicitur, quorum pietati

[1] Ephes. III, 20. — [2] I Cor. III, 7. — [3] Matth. VI, 9.

adest, et hi maxime in cœlis sunt; ubi etiam nostra conversatio est; si nos os nostrum veraciter sursum cor habere respondeat. Nam etsi carnaliter acceperimus quod scriptum est : « Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum » pedum meorum[1]; » et ibi et hîc eum credere debemus : quamvis non totum ibi, quia hîc essent pedes; nec totum hîc, quia ibi essent superiores corporis partes. Quam cogitationem carnalem, rursum illud nobis excutere, quod de illo scriptum est, potest : « Qui cœlum mensus est » palmo, et terram pugillo[2]. » Quis enim sedeat in spatio palmi sui aut in tanto loco pedes ponat, quantum ejus pugnus apprehendit? Nisi forte in tantum caro vana progreditur, ut ei parum, sit humana membra substantiæ Dei tribuere, si ea non etiam monstruosa confingat, ubi palmus lumbis, et pugillus ambabus palmis conjunctis, sit latior. Sed hæc dicuntur, ut cum sibi non conveniunt quæ carnaliter audimus, eis ipsis admoniti, ineffabiliter spiritualia cogitemus.

XV. Unde etiam si corpus Domini, quod de sepulcro excitatum levavit in cœlum, nonnisi specie humana membrisque cogitamus; non tamen ita putandum est sedere ad dexteram Patris, ut ei Pater ad sinistram sedere videatur. In illa quippe beatitudine, quæ omnem superat humanum intellectum, sola dextera est; et eadem dextera ejusdem beatitudinis nomen est. Proinde nec illud quod post resurrectionem suam dixit Mariæ : « Noli me tangere, » nondum enim ascendi ad Patrem meum[3], » tam absurde accipiendum est, ut existimemus eum, cum ascendisset, voluisse a fœminis tangi, qui se tangendum viris antequam ascenderet præbuit. Sed Mariæ profecto, in qua figurata Ecclesia est, quando illud dixit, intelligi voluit tunc ascendisse ad Patrem, cum illum Patri cognovit

[1] Isaï, LXVI, 2. — [2] Id. XL, 12. — [3] Joan. XX, 17.

æqualem ; et tali fide illum salubriter tetigit, ne si hoc solum eum esse crederet quod in carne apparuerat, non bene tangeret. Sic eum Photinus hæreticus tetigit, qui hominem tantummodo credidit.

XVI. Et si forte aliud in his verbis Domini aptius meliusque intelligi potest, opinio tamen qua putatur substantia Patris esse in cœlo, secundum quod Pater una in Trinitate persona est, divinitas vero non in cœlo tantum, sed ubique est : quasi aliud sit Pater, aliud divinitas ejus, quæ illi communis est cum Filio et cum Spiritu sancto : ut ipsa Trinitas, tanquam locis corporalibus et tanquam corporea sit, divinitas vero una trium personarum ubique sit præsens, et ipsa sola tanquam incorporea ubique sit tota, sine dubitatione respuenda. Si enim qualitas eorum esset, (quod absit, ut in Patre aut Filio aut Spiritu sancto aliud sit qualitas, aliud substantia,) tamen si eorum qualitas esse posset, utique amplius alicubi quam in sua substantia esse non posset : si autem substantia est, et alia est quam sunt ipsi; alia substantia est : quod nihilominus falsissime creditur.

XVII. Sed si forte minus intelligis inter substantiam et qualitatem quid intersit; hoc certe facilius advertis, quod et divinitas Trinitatis (quæ putatur alia esse quam est ipsa Trinitas, et propter hanc dici non tres deos, sed unum Deum, quoniam ipsa est tribus una communis) aut substantia est, aut non est substantia. Si substantia est, et alia est quam Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus, aut eadem simul Trinitas; procul dubio alia substantia est : hoc autem veritas refellit et respuit. Si autem non est substantia ista divinitas, et ipsa est Deus, quia ipsa est ubique tota, non illa Trinitas : ergo Deus non est substantia : quis hoc catholicus dixerit? Item si non est substantia ista divinitas, et secundum

hanc est Trinitas unus Deus, quod hæc una est in tribus ; non debuit dici Pater et Filius et Spiritus sanctus unius substantiæ, sed unius divinitatis quæ non est substantia. Agnoscis autem in fide catholica, quoniam hoc est verum, hoc est confirmatum, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus, ideo cum sit Trinitas, unus est Deus; quia inseparabiliter sunt unius ejusdemque substantiæ, vel (si hoc melius dicitur) essentiæ. Nam nonnulli nostri, et maxime Græci, Trinitatem quæ Deus est, magis essentiam ὁμοούσιον, quam unam substantiam esse dixerunt ; aliquid inter hæc duo nomina interesse arbitrantes, vel intelligentes : unde nunc disputare non est opus ; quod etsi divinitatem istam, quæ aliud existimatur esse quam ipsa Trinitas, non substantiam, sed essentiam dixerimus, eadem falsitas consequetur. Si enim alia est quam ipsa Trinitas, altera erit essentia : quod absit ut catholicus sentiat. Restat itaque ut ita credamus unius esse substantiæ Trinitatem, ut ipsa essentia non aliud sit quam ipsa Trinitas. Ad quam videndam quantumlibet in hac vita proficiamus, per speculum erit et in ænigmate quod videbimus. Cum vero, quod in resurrectione promittitur, spiritale corpus habere cœperimus, sive illam mente, sive mirabili modo, quoniam ineffabilis est spiritalis corporis gratia, etiam corpore videamus; non tamen per locorum intervalla, nec in parte minorem, in parte majorem, quoniam non est corpus, et ubique tota est, pro nostra capacitate videbimus.

XVIII. Quod vero posuisti in Epistola tua, videri tibi, vel potius quod « Videbatur tibi, nihil vivum secundum substantiam inesse justitiæ, ideoque te non posse adhuc Deum, id est, viventem naturam, justitiæ similem cogitare : quia justitia, sicut dicis, non in se, sed in nobis vivit; imo nos potius secundum illam vivimus,

ipsa vero per se justitia nequaquam vivit. » Ad hoc ut tibi ipse respondeas, illud intuere, utrum recte dici possit, vitam ipsam non vivere, qua fit ut vivat quidquid non falso dicimus vivere. Puto enim absurdum tibi videri, ut per vitam vivatur, et vita non vivat. Porro si vita ipsa præcipue vivit, qua vivit omne quod vivit, recole obsecro quas dicat Scriptura divina animas mortuas; profecto invenies injustas, impias, infideles. Nam licet per illas vivant corpora impiorum, de quibus dictum est, « Quod mortui sepeliant mortuos suos [1]; et ibi intelligantur etiam iniquæ animæ non esse sine aliqua vita; neque enim aliter ex eis possent corpora vivere, nisi qualicumque vita, qua omnino animæ carere non possunt, unde immortales merito vocantur : non tamen ob aliud amissa justitia dicuntur mortuæ, nisi quia et animarum, licet immortaliter qualicumque vita viventium, verior et major vita justitia est, tanquam vita vitarum, quæ cum sint in corporibus, etiam ipsa corpora viva sunt, quæ per se ipsa vivere nequeunt. Quapropter si animæ non possunt, nisi etiam in se ipsis utcumque vivere, quia ex eis vivunt et corpora, a quibus deserta moriuntur : quanto magis vera justitia etiam in se ipsa vivere intelligenda est, ex qua sic vivunt animæ, ut hac amissa mortuæ nuncupentur, quamvis quantulacumque vita non desinant vivere.

XIX. Ea porro justitia quæ vivit in se ipsa, procul dubio Deus est, atque incommutabiliter vivit. Sicut autem hæc cum sit in se ipsa vita, etiam nobis fit vita, cum ejus efficimur utcumque participes : ita cum in se ipsa sit justitia, etiam nobis fit justitia, cum ei cohærendo juste vivimus, et tanto magis minusve justi sumus, quanto magis illi minusve cohæremus. Unde scriptum est de

[1] Matth. VIII. 22.

unigenito Filio Dei, cum sit utique Patris Sapientia atque Justitia, et semper in se ipsa sit, « Quod factus sit » nobis a Deo Sapientia et Justitia, et Sanctificatio et » Redemptio : ut quemadmodum scriptum est, Qui glo» riatur, in Domino glorietur[1]. » Quod quidem et ipse vidisti, addendo atque dicendo, « Nisi forte non hæc » humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est sola esse as» seratur justitia. » Est plane ille summus Deus vera justitia, vel ille verus Deus summa justitia, quam profecto esurire et sitire, ea nostra est in hac peregrinatione justitia, et qua postea saturari, ea nostra est in æternitate plena justitia. Non ergo Deum nostræ justitiæ similem cogitemus, sed cogitemus nos potius tanto similiores Deo, quanto esse poterimus ejus participatione justiores.

XX. Si ergo cavendum est ne justitiæ nostræ similem putemus Deum, quoniam lumen quod illuminat, incomparabiliter excellentius est illo quod illuminatur : quanto magis caveri oportet, ne aliquid inferius et quodam modo decoloratius eum esse credamus, quam est nostra justitia. Quid est autem aliud Justitia, cum in nobis est, vel quælibet virtus qua recte sapienterque vivitur, quam interioris hominis pulchritudo? Et certe secundum hanc pulchritudinem magis quam secundum corpus, facti sumus ad imaginem Dei. Unde nobis dicitur, « Nolite con» formari huic sæculo, sed reformamini in novitate men» tis vestræ, ad probandum vos quæ sit voluntas Dei, » quod bonum et beneplacitum et perfectum[2]. » Si ergo non in mole neque in distantibus per loca sua partibus, sicut corpora sive cernuntur sive cogitantur; sed in virtute intelligibili, qualis est justitia, mentem dicimus, seu novimus, seu volumus pulchram, et secundum hanc

[1] I Cor. I, 30, 31 — [2] Rom. XII, 2.

pulchritudinem reformamur ad imaginem Dei : profecto ipsius Dei, qui nos formavit et reformat ad imaginem suam, non in aliqua mole corporea suspicanda est pulchritudo; eoque justorum mentibus credendus est incomparabiliter pulchrior, quo est incomparabiliter justior[1]. Hæc dilectionem tuam, quantum ad usitatum Epistolarum modum attinet, prolixius forsitan quam expectabas, quantum autem ad tam magnæ rei quæstionem; breviter admonuisse suffecerit : non ut satis sit eruditioni tuæ, sed ut aliis quoque lectis vel auditis diligenter instructus, ipse uberius tua secus dicta redarguas, quod est utique tanto melius quanto fit humilius et fidelius.

EPISTOLA CXXI[2].

Paulinus Nolensis episcopus Augustino proponit quæstiones aliquot primum de Psalmis, tum de Apostolo, et ad extremum de Evangelio.

I. « De paucis quæ nunc jam ad navem currente litterarum perlatore, et mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam : quæ si forte lucida sunt, et mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui forte de nostris in hora lectiunculæ hujus circa te steterint, de insipientia mea rideat, sed potius benevolentia fraternæ charitatis faveat instruendo, ut efficiar videntium

[1] Hic desinebat epistola, quæ olim erat LXXXV. — [2] Alias LVIII. quæ autem 121 erat, nunc 130. — Scripta circa an. 410.

participeps et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de Lege Domini. »

QUÆSTIONES EX PSALMIS.

II. Quæstio *de Psalmo* xv. — « Dic ergo mihi, benedicte doctor Israël, quid sit quod dicitur in Psalmo decimo quinto, « Sanctis qui in terra sunt ejus, mirifi» cavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ » sunt enim infirmitates eorum; postea acceleraverunt. » Quos ait Sanctos, qui in terra sunt Sancti? Num illos Judæos, qui filii carnis, Abrahæ, et non filii repromissionis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est[1], ideo Sanctos in terra, quia Sancti genere carnali, vita autem sensuque terreni sunt, qui terrena sapiunt, et carnali observantia in vetustate litteræ consenescunt; non renascentes in novam creaturam, quia non receperunt eum, per quem vetera transierunt, et facta sunt nova? Sic enim forte eos in hoc Psalmo Sanctos appellat, quomodo et in Evangelio justos, ubi dicit : « Non veni vocare » justos, sed peccatores[2] : » id est, illos justos, qui in sanctitate generis et littera Legis gloriantur. Quibus dicitur : « Nolite gloriari in patre Abraham, quia potens est » Deus de lapidibus istis excitare filios Abrahæ[3]. » Quorum forma in illo Pharisæo proponitur, qui justitias suas tanquam nescienti Domino recolens, prædicabat in templo[4]; non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus bonis quidem, sed ingratis Deo : quia quod justitia ædificaverat, superbia destruebat : nec idipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui et ab hominibus

[1] Rom. IX, 8, 7. — [2] Matth. IX, 13. — [3] Id. III, 9. — [4] Luc. XVIII, 11.

vellet audiri. Atque ideo non placuit Deo, quia placebat sibi : quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. « Confusi sunt, inquit, quia sprevit illos, » qui cor humile et contribulatum non spernit[1]. »

III. « Denique et in ipsa Evangelii parabola, qua Pharisæi et Publicani persona confertur[2], evidenter ostendit ipse Dominus quid in homine suscipiat, quid repellat, sicut scriptum est ; « Quia Deus superbis resistit, humi» libus autem dat gratiam[3]. » Ideo protestatur magis justificatum abiisse e templo Publicanum de confessione peccatorum suorum, quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Merito autem ille laudator sui, repudiatus abscessit a facie Dei, qui cum ipso nomine peritiam Legis præferret, oblitus fuerat in Propheta dicentem Dominum : « Super quem habitabo nisi super » humilem et quietum et trementem sermones meos[4]? » Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo (quales Judæi Sancti sunt) reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Judæi illi, de quibus Apostolus ait : « Quod suam justitiam statuere cupientes, » quæ ex Lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti quæ » est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham ad » justitiam, non ex operibus, quia secundum omnipo» tentiam Dei credidit Deo : apud quem ille vere justus » est, qui ex fide vivit[5] : » nec Sanctus in terra est, sed in cœlo, quia non carne, sed Spiritu ambulat : cujus conversatio in cœlis est ; non gloriantis in circumcisione carnis, sed in circumcisione cordis quæ non littera, sed

[1] Psal. LII, 6. — [2] Luc. XVIII, 10. — [3] Jacob. IV, 6. — [4] Isaï. LXVI, 2. — [5] Rom. X, 3, et Rom. IV, 2.

spiritu agitur invisibiliter : unde laus ejus non ex hominibus est, sed ex Deo. »

IV. « Deinde quod jungit in eodem versiculo, « Miras » fecit voluntates suas inter illos : » credo ex eo dicit, quod ipsis primum lucernam Legis accendit, et præcepta vivendi dedit. « Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, » et filiis Israël voluntates suas[1]. » Deinde ipsum pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est, natus in carne ex virgine Deus in gente ipsorum, et de carne ipsorum factus ex semine David homo. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis et coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est, sed et blasphematus est ab eis, cum dicerent : « Hic homo si a Deo esset, non curaret » sabbatis[2] : » et, « Non ejicit dæmonia nisi in Beelze» bub principe dæmoniorum[3]. » Propter hanc mentem obdurata impietate cæcatam, multiplicatæ sunt infirmitata et tenebræ eorum. »

V. « Sed quid est quod ait, « Postea acceleraverunt? » Utrum in pœnitentiam, sicut illi in Actibus Apostolorum, qui beati Petri prædicatione compuncti[4], crediderunt in eum quem crucifixerant, et festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ cucurrerunt? An vero quia virtutes animæ ex fide et charitate Dei roborantur, illis impiis utroque vacuis multiplicatæ sunt infirmitates animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupatæ? Christus etenim lumen et vita credentium est, et sanitas sub pennis ejus : unde non mirum si et tenebræ et infirmitates eorum multiplicatæ sunt in interitum, qui vitam et lucem non receperunt, neque sub pennis ejus manere voluerunt : quos, ut ipse flens in Evangelio suo protestatur, sæpe voluit congregare sub alas suas[5],

[1] Psal. CII, 7. — [2] Joan. IX, 16. — [3] Matth. XII, 24. — [4] Act. II, 37. — [5] Matth. XXIII, 37.

sicut gallina congregat pullos suos, et noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus quo acceleraverunt? forte in crucem Domini conclamandam, et invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimplerent mensuram patrum suorum, ut isti Dominum Prophetarum occiderent, quorum patres ipsos Prophetas interfecerunt, a quibus hic mundi Salvator esse venturus nuntiabatur. « Postea acceleraverunt : Veloces enim pedes eorum ad » effundendum sanguinem[1]. » Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt, id est, Christum qui dicit : « Ego sum via [2]. »

VI. QUÆSTIO *de Psalmo* XVI, 14. « In consequenti Psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat ; « De ab» sconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati » sunt porcina, » vel, sicut in quibusdam psalteriis scriptum audio, « Saturati sunt filiis[3], et reliquerunt » quæ superfuerunt parvulis suis. »

VII. QUÆSTIO *de Psalmo* LVIII, 12. « Rursus in alio Psalmo admirari soleo, Filium ad Patrem loqui intelligens, in Psalmo quinquagesimo octavo, ubi de Judæis inimicis, de quibus supra dixerat, « Ecce ipsi loquentur » in ore suo, et gladius in labiis eorum : » paulo infra dicit : « Ne occideris eos, ne quando obliviscantur legis » tuæ. Disperge illos in virtute tua, et destrue eos, Do» mine. » Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim a veteri sua gloria sine templo et sine sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes? Sed quid miramur quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus et sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens : « Pater dimitte eis,

[1] Psal. XIII, 3. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Υἱῶν filiis, ὑῶν suibus. *Hieronymus tamen ex Hebræo vertit* filiis.

» non enim sciunt quid faciunt[1]? » Verum quod adjecit : « Ne unquam obliviscantur legis tuæ, » tanquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem, quæ sola fide quæritur, prodest in Legis memoria et meditatione versari? nisi forte propter honorem Legis ipsius, vel generis Abraham, ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videtur secundum arenam maris computari, Legis antiquæ littera perseveret, ne forte aliqui legendo Legem illuminentur ad fidem Christi, qui et Legis et Prophetarum finis est, et in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet : aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribubus electi, in duodenis millibus designantur; quibus ipsa revelatio beati Joannis ex voce Angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet[1], quia comitatui regis æterni familiarius adhærebunt penitus immaculati, et humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter ait : « Sequuntur Agnum quocumque ierit, » quia cum mulieribus se non coinquinaverunt; virgines » enim sunt[2]. »

VIII. Quæstio *de Psalmo* LXVII, 22. « In sexagesimo-septimo præter alia illud mihi obscurissimum est quod ait : « Verumtamen Deus conquassavit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in » delictis suis ; » quid sit verticem capilli perambulare in delictis? Non enim dixit, verticem capitis, sed, « Verticem capilli, » qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum est : « Omne cor » in dolore a pedibus usque ad caput[4]. » Et paulo infra quod ait : « Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso[5]. »

[1] Luc. XXIII, 34. — [2] Apoc. VII, 5. — [3] Id. XIV, 4. — [4] Isaï. I, 6. — [5] Psal. LXVII, 24.

A quo ipso? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio canes nominat[1]? Aut-ne forte ipsos canes Dei dicat, quales æstimari possunt, si qui nomine Chritiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur; quia Deum quem verbis colunt factis negant[2]? »

QUÆSTIONES EX APOSTOLO.

IX. Quæstio *de Ephes.* iv, 11. « Hæc interim de Psalmis, nunc et de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad Ephesios quod in alia epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu sancto divisiones gratiarum : « Et quosdam quidem dedit » Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evan» gelistas, alios autem Pastores et Doctores ad consum» mationem sanctorum[4], » et reliqua. Hoc opto destinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas : quid proprium sit Apostolorum, quid Prophetarum, quid Evangelistarum, quid Pastorum, quidve Doctorum. In omnibus enim his diversis nominibus simile et prope unum doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem Prophetas, quos post Apostolos posuit, non puto illos esse qui ordine temporum ante Apostolos fuerunt; sed illos, quibus jam sub Apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio Scripturarum et inspectio mentium, aut prædictio temporis secuturi; ut Agabus cernebat, qui et famem instantem prædixit[3], et quæ beatus Paulus in Jerosolymis passurus esset, et verbo denuntiavit, et signo zonæ ejus ostendit, Inter Pastores specialiter et Doctores quid intersit dignoscere volo quia præpositis Ecclesiæ utrumque nomen ascribi solet. »

[1] Matth. xv, 26. — [2] 1 Cor. ii, 18. — [3] Act. xxi, 11.

X. QUÆSTIO *de* I *Tim.* II, 1. « Item quod ait ad Timotheum : « Obsecro igitur primum omnium fieri » obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum ac» tiones pro omnibus hominibus, » quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac diversitate verborum, cum omnia mihi, quærendo dixit, orationis officio convenire videantur. »

XI. Item quod ad Romanos ait, interrogo et rogo ut edisseras mihi; multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli sententia de Judæis quod ait; « Secundum » Evangelium quidem inimici propter vos; secundum » electionem autem charissimi propter patres : » quomodo iidem et inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus tanquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent[1]; aut ipse unus omnium creator Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire, capax non fuerat acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret : deinde charissimi, quomodo aut unde non credant, et inimici Deo esse persistant? « Nonne, inquit, qui oderant te, Deus, » oderam illos, et super inimicos tuos tabescebam, per» fecto odio oderam illos[2]? » Certe hoc puto paterna vox loquitur ad Filium per Prophetam in eodem Psalmo, ubi supra de parte credentium dixerat : « Mihi autem nimis » honorificati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est » principatus eorum[3]. » Quid autem illis prodest ad salutem, quæ nonnisi per fidem et gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum charissimi Deo sint? cui bono diliguntur quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a Prophetarum et Patriarcharum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo charissimi Deo, quomodo pe-

[1] I Tim. II, 4. — [2] Psal. CXXXVIII, 21. — [3] Ibid. 17.

ribunt? Et si non credunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo et propter patres non salvabuntur, sed etsi fuerint Noë, Daniel, et Job in medio eorum[1], filos impios non salvabunt, soli salvi erunt? »

XII. QUÆSTIO *de Coloss.* II, 16. — « Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo, et in vadum profer. In Epistola Colossensium omnino intielligere non possum, quod ait, « Nemo vos seducat, volens in humilitate et re» ligione Angelorum, quæ non vidit; ambulans, frustra » inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput: » de quibus angelis dicit? si de inimicis et malis, quæ illorum religio, aut quæ humilitas, et quis sit magister seductionis hujus, qui per obtentum nescio cujus angelicæ religionis, quasi visa et comperta doceat quæ non vidit[2]? Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum et sequuntur et promunt, conceptis ab eorum spiritu adinventionibus, quæ non viderunt phantasmata, quasi visa fingentes, et pestiferis disputationibus in corde male credula seminantes, hi sunt qui non tenent caput, id est, Christum fontem veritatis, cujus doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum, de quibus dici puto: « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ et foderunt » sibi lacus contritos, qui non tenent aquam [3]. »

XIII. « Deinde in subsequenti capite adjecit: « Ne te» tigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis, quæ » sunt omnia in interitum ipso usu secundum præcepta » et doctrinas hominum, rationem quidem habentia sa» pientiæ in superstitione et humilitate, ad non parcen» dum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem car» nis [4]. » Quæ sunt ista, quibus et rationem sapientiæ

[1] Ezech. XIV, 14. — [2] I Tim. IV, 1. — [3] Matth. XV, 14, et Jerem. II, 13. — [4] Coloss. II, 21.

inesse testatur magister veritatis et tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit : « Habentes autem spe» ciem pietatis, virtutem ejus abnegantes [1]? » Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Colossensium Epistola per singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus execranda permiscuit. Quid est enim tam laudabile, quam ratio sapientiæ, et quid tam execrabile, quam superstitio erroris? Humilitas quoque Deo placita, et maxime in vera religione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur, de quorum doctrinis et actibus dicitur nobis, « Ne teti» geritis, neque gustaveritis, quæ sunt in interitum [2], » quia non sunt ex Deo : et omne quod non est ex fide, peccatum est [3]. Deus autem dissipavit consilia sapientium [4], qui Deo stulti sunt per prudentiam carnis, quæ non potest legi Dei esse subjecta [5]. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt [6]. Qualem humilitatem, qualemque rationem sapientiæ superstitioni ex hominum doctrinis venienti inesse dicat, requiro. Et quod ait: « Ad » non parcendum corpori, non in honore aliquo ad satu» ritatem carnis [7]. » Prorsus hæc parum intelligo, quia in eadem sententia magna mihi videtur esse discretio : arbitror enim eum de abstinentia qualibet ficta vel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari, hoc dicere, « Ad » non parcendum corpori : » quod autem, adjecit, « Non » in honore aliquo, » quia sancti operis speciem, non in fide veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel fructu agunt quod in magna erroris perversi reprehensione conficiunt, transfigurante se in ministros justitiæ. Sed quod adjecit, « Ad saturitatem carnis. » contrarium mihi videtur illi quod dicit, « Ad non parcendum corpori : »

[1] 2 Tim. III, 5.— [2] Coloss. II, 21.— [3] Rom. XIV, 23.— [4] Psal. XXXII, 10. [5] Rom. VIII, 7.— [6] Psal. XCIII, 11. — [7] Coloss. II, 23.

videtur enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit : « Lividum facio » corpus meum, et in servitutem redigo [1] : » a quo opere saturitas carnis aliena est : nisi forte et ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime observantiam religionis prætendentibus probrosa est, non parcere corpori dixit, secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit [2], ut unusquisque suum vas honorifice possidere noverit, ut hostiam vivam, placentem Deo suum corpus exhibeat; non in saturitatem carnis, quia distensio corporis animæ sobrietatem necat et inimica est castitati.

QUÆSTIONES DE EVANGELIO.

XIV. « RESTAT ut aliquid et de Evangelicis locis suggeram beatitudini tuæ : non quidem quanta legenti per otium occurrere solent (nec enim nunc vacabit dispersa per libros quære, aut in reminiscendis memoriam ventilare) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consultationi meæ, dum Carthagini hyemares (54), rescripseras, si habes relatam in schedis, rogo ut mittas, aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam et si scripta non extat, quia forte brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promptam de thesauro cordis tui, et mitte ad me inter alia responsa, quæ reddes mihi, ut spero, præstante mihi ac tibi commeatum dierum Christo, ut ea, quo labor tuus in me fructificet, accipiam ; secundum hæc capitula Scripturarum, de quibus te qui vides quasi per Deum interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus.

[1] Cor. IX. 27. — [2] I Thess. IV, 4, et Rom. XII, I.

XV. Quæstio, *Quomodo Christus post resurrectionem a quibusdam agnitus sit et non agnitus.* — Hoc autem rogo lucere mihi facias, quomodo vel qua ratione Dominus post resurrectionem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde Discipulis suis, et non agnitus sit, et agnitus [1]. In eodem enim corpore resurrexit, in quo et passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem corporis forma quæ fuerat; aut si eadem erat, quomodo non agnoscebatur ab his, qui eam noverant? Illud vero sacramenti esse credo; quod qui in via ambulantibus non fuerat agnitus, in fractione panis revelatus est. Idipsum tamen tuo sensu volo tenere, non meo. »

XVI. Quæstione *de Joan.* xx, 17. — « Et quod ad Mariam ait, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem : Si cominus stantem non sinebatur attingere, quomodo eum tangeret cum ascendisset ad Patrem ; nisi forte fidei profectu et mentis ascensu : qua Deus homini fit longinquus aut proximus : et illa dubitaverit de Christo, quem hortulanum putaverat ; ideo fortassis audire meruit, « Noli me tangere. Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum fide apprehenderat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum putasset, de quo paulo ante ab Angelis audierat : Quid quæritis viventem cum mortuis ? « Noli ergo me tangere, » quia tibi nondum ascendi ad Patrem [2]. » cui adhuc tantum homo videor : postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo conscenderis.

XVII. Quæstio *de verbis Simeonis. Luc* II, 34 — De illis etiam beatissimi Simeonis verbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum ; quibus cum ad videndum ex oraculo Dei Christum agente Spiritu venis-

[1] Luc, xxiv, 30. — [2] Ibid. 6.

set in templum, et acceptum sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam. « Ecce hic positus est in rui-
» nam et resurrectionem multorum in Israël, et in sig-
» num cui contradicetur : et tuam ipsius animam per-
» transibit gladius, ut revelentur multorum cordium
» cogitationes. » Numquid de passione Mariæ; quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse credendus est? An vero de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum, quod ipsa pepererat, maternorum viscerum dolore confixa est : et animam illius, illa quæ ejus secundum carnem filium ipsa spectante confoderat, crucis rhomphæa penetrabat. Video enim et in Psalmis de Joseph ita dictum esse : « Hu-
» miliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertran-
» siit animam ejus, sicut in Evangelio dixit Simeon [1]. Et
» tuam ipsius animam pertransibit gladius. » Non ait carnem, sed animam [2], in qua pietatis affectio continetur, et doloris aculeus quasi gladius operatur, cum aut aliqua carnis suæ injuria afficitur; ut Joseph, qui non mortis, sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, et in reum vinculatus, et carceri datus: aut cum affectionis internæ tristitia vel dolore cruciatur; ut in Maria, quam utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens duxerat, ut cum eum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepeliendumque colligeret, nihil sibi de ipsius resurrectione præsumens, quia subsecuturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cæcabat. Quamvis eamdem astantem cruci suæ Dominus non morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, qua obibat volens, in potestate habens mortem, plena virtute viventis, et constantia resurrecturi de cruce admonet, dicens de beato

[1] Psal. civ, 18. — [2] Luc. ii, 35.

apostolo Joanne, « Mulier, ecce filius tuus : itemque illi » ibidem consistenti, Ecce mater tua[1]. » Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex fœmina, per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ, et ex Discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini Apostolo virginem matrem : duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens nobis, cum est de matre sollicitus ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura; sed nec corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum : et illud quod ad fidem omnium pertineret, salutiferum pietatis suæ sacramentum arcana divini ratione consilii sub hac voce consignans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, et vice sua consolandam, atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, imo, ut ita dixerim, gigneret : quo ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere; quia nec Salvator tantopere curam de solatio habuisset ejus, si illi unicus non fuisset. »

XVIII. « Sed redeamus ad verba Simeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare fateor. « Et tuam » inquit, animam pertransibit framea, *vel*, gladius, ut » revelentur multorum cordium cogitationes. » Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio Sanctus ille ei futuram passionem prophetasse videatur. Sed et quod subjecit : « Ut revelentur » multorum cordium cogitationes[2]. Scrutans enim, in» quit, corda et renes Deus[3]. » Et de futuro judicio Apostolus ait, quia tunc manifestabit Deus operta cordium et occulta tenebrarum[4]. Itidem Apostolus, spiri-

[1] Joan. xix, 26. — [2] Luc. ii, 35. — [3] Psal. vii, 10. — [4] I Cor. iv, 5.

taliter exprimens arma cœlestia. quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritus dicit verbum Dei[1] : de quo ad Hebræos ait : « Vivus est sermo Dei et » efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti[2] ; pertin- » gens (inquit) usque ad divisionem animæ et spiritus ; » et reliqua quæ nosti. Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, et ancipitis gladii penetrabilior acies, et sancti Joseph olim. et postea beatæ Mariæ animam pertransivit? Nam neque in illius neque in hujus corpore ferrum transisse cognovimus. Atque ut magis pateat ibi Prophetam ferrum pro verbi gladio posuisse, statim subsequente versiculo ait : « Sermo Domini ignivit illum[3]. Sermo enim » Dei et ignis et gladius est, Verbo ipso Deo utrumque » dicente de se : Ignem enim, inquit, veni mittere in » terram ; et quid volo nisi ut jam accendatur[4]? » Item alibi dicit : « Non veni pacem mittere, sed gladium[5]. » Vides eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis et gladii nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret? Itaque hoc scire cupio, quid ad Mariam pertineret, ut revelarentur multorum cordium cogitationes : aut ubi apparuit, quia ex eo quod animam ejus. sive carnalis in ferro, sive spiritalis gladius in verbo Dei pertransivit, exinde multorum cordium cogitationes revelatæ sunt. Expone ergo hanc maxime de verbis Simeonis clausulam mihi ; quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ. quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari et inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, et illuminet vultum suum super me per lucernam verbi tui. sancte Domine beatissime frater in Domino Christo unanime. magister meus in fide veritatis, et susceptor meus in visceribus charitatis. »

[1] Ephes. VI, 17. — [2] Hebr. IV, 12. — [3] Psal. CIV, 18. — [4] Luc. XII, 49. — [5] Marc. X, 34.

EPISTOLA CXXII[1].

Dilectissimis fratribus conclericis et universæ plebi AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus clero et populo Hipponensi excusat absentiam suam, adhortans ut in sublevandis pauperibus solito sint alacriores, ob afflictiones temporarias.

1. IMPRIMIS peto charitatem vestram, et per Christum obsecro, ne vos mea contristet absentia corporalis. Nam spiritu et cordis affectu puto vos non dubitare nullo modo me a vobis posse discedere : quamvis me amplius contristet; quam forte vos ipsos, quod infirmitas mea sufficere non potest omnibus curis, quas de me exigunt membra Christi, quibus me et timor ejus et charitas servire compellit. Illud enim noverit dilectio vestra, nunquam me absentem fuisse licentiosa libertate, sed necessaria servitute, quæ sæpe sanctos fratres et collegas meos, etiam labores marinos et transmarinos compulit sustinere; a quibus me semper non indevotio mentis, sed minus idonea valetudo corporis excusavit. Proinde dilectissimi fratres, sic agite, « Ut, quod ait Apostolus, sive » adveniens et videns vos, sive absens, audiam de vobis, » quia statis in uno spiritu, uno animo collaborantes » fidei evangelicæ[2]. » Si vos aliqua modestia temporalis exagitat, ipsa vos magis admonere debet, quemadmodum de illa vita cogitare debeatis, ubi sine aliquo labore vivatis, evadentes non molestas angustias temporis parvi,

[1] Alias CXXXVII, quæ autem 122 erat, nunc 111. — Scripta circa idem tempus. — [2] Philip. I, 27.

sed horrendas pœnas ignis æterni. Nam si modo tanta cura, tanta intentione, tanto labore agitis, ne in aliquos cruciatus transitorios incidatis; quantum vos oportet esse sollicitos, ut sempiternas miserias fugiatis? Et si mors sic timetur, quæ finit temporalem laborem; quomodo timenda est, quæ mittit in æternum dolorem? Et si deliciæ sæculi hujus, breves et sordidæ, sic amantur; quanto vehementius futuri sæculi gaudia pura et infinita quærenda sunt? Ista cogitantes nolite esse pigri in operibus bonis, ut ad vestri seminis messem suo tempore veniatis.

II. Nuntiatum enim est mihi, quod morem vestrum de vestiendis pauperibus fueritis obliti, ad quam misericordiam cum præsens essem vos exhortatus sum, et nunc exhortor, ne vos vincat, et pigros faciat contritio hujus mundi, cui talia videtis accidere, qualia Dominus et Redemptor noster, qui mentiri non potest, ventura prædixit. Non solum ergo non debetis minus facere opera misericordiæ, sed etiam debetis amplius quam soletis. Sicut enim ad loca munitiora festinantius migrant, qui ruinam domus vident contritis parietibus imminere: sic corda christiana quanto magis sentiunt mundi hujus ruinam crebrescentibus tribulationibus propinquare, tanto magis debent bona, quæ in terra recondere disponebant, in thesaurum cœlestem impigra celeritate transferre; ut si aliquis humanus casus acciderit, gaudeat qui de loco ruinoso emigravit: si autem nihil tale fuerit subsecutum, non contristetur qui quandoque moriturus, immortali Domino, ad quem venturus est, bona propria commendavit. Itaque, fratres mei dilectissimi, ex eo quod quisque habet, secundum suas vires quas ipse novit, facite quod soletis, alacriore animo quam soletis, et inter omnes sæculi hujus molestias apostolicam exhortationem corde

retinete, ubi ait : « Dominus in proximo est, nihil solli-
» citi fueritis [1]. » Talia mihi de vobis nuntientur, quibus noverim, non propter meam præsentiam, sed propter Dei præceptum, qui nunquam est absens, vos solere facere, quod multis annis me præsente, et aliquando etiam me absente fecistis. Dominus vos in pace conservet, et dilectissimi fratres orate pro nobis.

EPISTOLA CXXIII [2].

Hieronymus Augustino quædam per ænigma renuntians.

« Multi utroque claudicant pede, et ne fractis quidem cervicibus inclinantur, habentes affectum erroris pristini, cum prædicandi eamdem non habeant libertatem. Sancti fratres qui cum nostra sunt parvitate, præcipue sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ suppliciter te salutant. Fratres tuos Dominum meum Alypium, et Dominum meum Evodium, ut meo nomine salutes, precor coronam tuam. Capta Jerusalem tenetur a Nabuchodonosor (55), nec Jeremiæ vult audire consilia : quin potius Ægyptum desiderat, ut moriatur in Taphnes, et ibi servitute pereat sempiterna. »

[1] Philip. IV, 6. — [2] Alias XXVI. quæ autem 123 erat, nunc 257. — Scripta forte sub finem an. 410.

EPISTOLÆ.

CLASSIS III.

Epistolæ quas ab anno habitæ collationis cum Donatistis, Pelagianæque hæreseos in Africa deprehensæ, scripsit Augustinus deinceps reliquo tempore vitæ suæ, id est, ab anno 411 ad 430.

EPISTOLA CXXIV[1].

Dominis in Domino insignibus, et sanctitate charissimis ac desideratissimis fratribus, ALBINÆ, PINIANO, et MELANIÆ (56), AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus ad Albinam, Pinianum et Melaniam ipsius desiderio venientes in Africam et Thagastæ commorantes excusat se, quod illuc ad eos visendos pergere, non tam per hyemis rigorem, quam per statum Hipponensis ecclesiæ titubantem haud sibi licuisset.

I. CUM habitu valetudinis vel natura frigus ferre non possim, nunquam tamen majores æstus, quam ista hyeme tam horrenda, perpeti potui, quod ad vos ad quos volatu maria transeunda fuerant, tam in proximo

[1] Alias CCXXVII, quæ autem 124 erat, nunc 96. — Scripta circa ineuntem an. 411.

constitutos, tam de longinquo visendi nos gratia venientes, non dicam pergere, sed volare non potui. Et forte sanctitas vestra eamdem hyemalem asperitatem pœnæ meæ tantum causam putaverit. Absit, charissimi. Quid enim grave ac molestum, vel etiam periculosum habent imbres isti, quod non mihi subeundum ac ferendum fuit, ut ad vos venirem, tanta in tantis malis nostris solatia, in hac generatione tortuosa ac perversa, tam ardenter accensa de summo lumine lumina, suscepta humilitate sublimia, et contempta claritate clariora? Simul etiam fruerer carnalis patriæ meæ tam spirituali felicitate, quæ vos etiam præsentes habere meruit: de quibus absentibus, cum id quod nati estis, et quod gratia Christi facti estis, audiret, quamvis charitate crederet, tamen, ne non crederetur, narrare forsitan verebatur.

II. Dicam igitur quare non venerim, et quibus malis a tanto bono impeditus sim; ut non solum a vobis veniam, sed etiam vestris orationibus ab illo, qui in vobis quod ei vivitis operatur, merear misericordiam. Populus Hipponensis, cui me Dominus servum dedit, cum ex magna et pene ex omni parte ita infirmus sit, ut pressura etiam levioris tribulationis possit graviter ægrotare, nunc tam magna tribulatione cæditur, ut etiamsi non sic esset infirmus, vix eam cum aliqua salute animi sustineret. Eum autem modo cum regressus sum, periculosissime scandalizatum comperi de absentia mea: vestris autem, de quorum spirituali robore gaudemus in Domino, sanis utique faucibus, sapit quomodo dictum sit: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scan» dalizatur, et ego non uror[1]? » Præsertim quoniam multi sunt hîc, qui detrahendo nobis cæterorum animos, a quibus diligi videmur adversus nos perturbare conan-

[1] 2 Cor. xi, 29.

tur, ut locum in eis diabolo faciant. Cum autem irascuntur nobis de quorum salute satagimus, magnum illis consilium vindicandi, est libido moriendi, non in corpore, sed in corde, ubi funus occulte prius suo putore sentitur, quam nostra cogitatione prospicitur. Huic meæ sollicitudini procul dubio libenter ignoscitis: præsertim quoniam si succenseretis, et velletis ulcisci, nihil fortasse gravius inveniretis, quam id quod patior, cum vos Thagastæ non video. Spero autem vestris adjutus orationibus, quod mihi ad vos ubicumque in Africa fueritis, venire quantocyus concedetur, cum hoc, quo nunc detentus sum, præterierit: si hæc civitas in qua laboramus, digna non est, quia nec ego audeo dignam putare, quæ nobiscum de vestra præsentia collætetur.

EPISTOLA CXXV [1].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo fratri et consacerdoti Alypio et qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Cum Hipponem ad invisendum Augustinum venisset Pinianus, ibique rei sacræ interesset, subito populi tumultu ad presbyterium postulatus fuit, nec evadere permissus donec jurasset non se Hippone discessurum, atque si quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, nonnisi in ipsa Hipponensi ecclesia suscepturum hoc munus. Conquesti sunt Albina filiique ipsius (puta Pinianus et Melania) Hipponenses pecuniæ cupiditate, virum prædivitem vindicare sibi sategisse, nulliusque vigoris esse volebant juramentum vi metuque extortum. Quam ob causam Augustinus ad Alypium scribit quomodo suspicionibus et querelis istis sit occurrendum, quave religione exsolvendum juramentum datum a Piniano.

I. Dolemus quidem graviter, nec fieri potest ut parvi pendamus; quod in injurias sanctitatis tuæ populus Hipponensis tanta clamavit : sed multo gravius dolendum est, frater bone, talia de nobis existimari, quam illa clamari. Quando enim nos credimur cupiditate pecuniæ, non dilectione justitiæ servos Dei velle retinere, nonne optandum est, ut qui hoc credunt, occultum cor-

[1] Alias ccxxiv. quæ autem 125 erat, nunc 259. — Scripta paulo post superiorem.

dis sui voce testentur, ac sic aliqua, si fieri potest, tanto majora remedia requirantur, quam ut taciti pereant perniciosis suspicionibus venenati? Quapropter magis satagendum est, unde, etiam priusquam hoc fieret, locuti sumus, quomodo persuadeatur hominibus, quibus nos ad exemplum bonorum operum præbere præcipimur, falsum esse quod suspicantur, quam quomodo arguendi sunt, qui suspiciones suas vocibus verbisque declarant.

II. Proinde ego sanctæ Albinæ non succenseo, nec arguendam judico, sed a tali suspicione sanandam. Quæ, quia non in meam personam eadem verba direxit, sed tanquam de Hipponensibus questa est, quod aperuerint cupiditatem suam, se non clericatus, sed pecuniæ causa hominem divitem, atque hujusmodi pecuniæ contemptorem et largitorem apud se tenere voluisse: tamen quod de nobis senserit, pene clamavit. Nec ipsa tantum, verumetiam sancti filii ejus, qui hoc etiam ipsa die in abside dixerunt. Hos ergo, ut dixi, magis sanandos ab hujusmodi suspicionibus, quam propter has arguendos existimo. Ubi enim nobis a spinis talibus securitas et requies præparari vel præberi potest, si adversus nos in tam sanctis nobisque charissimis cordibus nostris pullulare potuere? De te quippe imperitum vulgus hoc sensit: de nobis lumina Ecclesiæ: unde quid magis dolendum sit, vides. Utrumque autem non accusandum censeo, sed sanandum: homines enim sunt, et de hominibus talia, licet falsa, non tamen incredibilia suspicantur. Nam utique non usque adeo desipiunt tales homines, ut credant populum suam desiderare pecuniam: præsertim jam experti, quod nihil ex ea populus Thagastensis accepit: sic ergo et Hipponensis. Verum omnis hæc invidia non nisi in clericos æstuat, maximeque in episcopos, quorum videtur præminere dominatus, qui uti fruique rebus ec-

clesiæ tanquam possessores et domini existimantur. Ad istam cupiditatem tam noxiam atque mortiferam, si fieri potest, mi Alipi, non ædificentur per nos infirmi. Recordare quid locuti fuerimus, antequam ista tentatio quæ plus ad hoc cogit accideret. Ex hoc potius conferendo, adjuvante Domino, providere conemur : nec nobis sufficiat nostra conscientia, quia non talis causa est ubi debeat sola sufficere. Si enim servi Dei non reprobi sumus, si aliquid viget in nobis illius igniculi, quo charitas non quærit quæ sua sunt; providere utique debemus bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, ne tranquillam aquam bibentes in nostra conscientia pedibus incautis agere convincamur, ut oves dominicæ turbidam bibant.

III. Nam quod scripsisti, de genere jurationis violenter extortæ, ut inter nos requiramus, obsecro te, ne res lucidissimas disputatio nostra faciat obscuras. Si enim certa mors intentaretur, ut aliquid illicitum ac nefarium servus Dei se juraret esse facturum, mori malle quam jurare debuerat, ne jurationem scelere impleret. Nunc vero cum tantummodo populi perseverantissimus clamor, ad nullum nefas hominem cogeret, sed ad id quod si fieret, licite fieret; cumque metueretur quidem, ne aliqui perditi, qui multitudini etiam bonorum plerumque miscentur occasione seditionis et quasi justæ indignationis inventa, in aliquam vim sceleratam rapinarum cupiditate prorumperent, sed tamen illud quod mutuebatur esset incertum; quis censeat propter incerta non dico damna et quaslibet injurias corporales, sed propter ipsam mortem cavendam, certum perjurium debere committi? Nescio quis ille Regulus nihil in scripturis sanctis de impietate falsæ jurationis audierat, nihil de Zachariæ falce didicerat, et nimirum Carthaginensibus non per sacra-

menta Christi, sed per dæmonum inquinamenta juraverat: et tamen certissimos cruciatus et horrendi exempli mortem, non ut juraret necessitate pertimuit, sed libera voluntate quia juraverat, ne pejeraret excepit. Et Romana tunc illa censura noluit habere, non in numero sanctorum, sed in numero senatorum ; nec in cœlesti gloria, sed in terrestri curia, non solum eos qui metu mortis crudeliumque pœnarum apertissime pejerare, quam ad immanes hostes remeare maluerunt, sed etiam illum qui reatu perjurii se putaverat absolutum, quia post jurationem ficta nescio qua necessitate redierat. Ita non attenderunt, qui eum senatu pepulerunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat expectarent. Nec legerant quod nos usquequaque cantamus : « Qui jurat proximo » suo, et non decipit[1]. » Solemus hæc, quamvis in hominibus a Christi gratia et nomine alienis, cum ingenti admiratione laudare; et adhuc in libris divinis inquirendum putamus, utrum aliquando licite pejeremus ubi nobis ne jurandi facilitate in perjurium prolabamur, etiam præceptum est ne juremus.

IV. Illud sane rectissime dici non ambigo ; non secundum verba jurantis, sed secundum expectationem illius cui juratur, quam novit ille qui jurat, fidem jurationis impleri. Nam verba difficillime comprehendunt, maxime breviter, sententiam cujus a jurante fides exigitur. Unde perjuri sunt, qui servatis verbis, expectationem eorum quibus juratum est deceperunt : et perjuri non sunt, qui etiam verbis non servatis, illud quod ab eis cum jurarent expectatum est, impleverunt. Proinde quia Hipponenses sanctum Pinianum non sicut damnatum, sed sicut charissimum inhabitatorem suæ civitatis habere voluerunt, etsi verbis ejus non satis comprehendi potuit, usque adeo

[1] Psal. XIV, 4.

tamen in promptu est quid ab illo expectaverint, ut quod nunc post jurationem absens est, neminem moveat eorum, qui audire potuerunt, certa eum causa profecturum esse, cum voluntate redeundi. Ac per hoc perjurus nec erit, nec ab eis putabitur, nisi eorum expectationem deceperit. Non autem decipiet, nisi aut voluntatem mutaverit apud eos habitandi, aut aliquando discesserit sine dispositione redeundi. Quod absit ab ejus moribus et fide, quam Christo et Ecclesiæ debitam servat. Nam ut omittam quod mecum nosti, quam sit tremendum de perjurio divinum judicium : illud certe scio, nulli nos deinceps succensere debere qui nobis jurantibus non crediderit, si talis viri perjurium non modo æquo animo ferendum, verumetiam defendendum putabimus. Quod et a nobis et ab illo avertat illius misericordia, qui eruit a tentatione sperantes in se. Sicut ergo in commonitorio rescripsisti, impleat promissum, quo ita se promisit ab Hippone non recessurum, quemadmodum ego vel ipsi Hipponenses non recedimus, quibus tamen et abeundi et redeundi facultas est libera : nisi quod his qui juratione non detinentur, etiam omnino et migrandi et non redeundi sine perjurii reatu potestas est.

V. Clericos sane nostros vel fratres in monasterio constitutos, participes vel hortatores fuisse contumeliarum tuarum, utrum probari possit, ignoro. Nam cum hoc quæsissem, dictum est unum tantummodo Carthaginensium de monasterio clamasse cum populo, cum illum presbyterum peterent, non cum in te indigna jactarent. Adjunxi huic epistolæ ipsius promissionis exemplum, ex chartula eadem translatum, quam ipse subscripsit, et me inspiciente emendatum.

EPISTOLA CXXVI[1].

Dominæ sanctæ ac venerabili famulæ Dei ALBINÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Ejusdem argumenti cum superiore; Albinæ scilicet Augustinus exponit quomodo res apud Hipponem circa Pinianum gesta fuerit, expostulationibus ejus et male conceptis suspicionibus satisfaciens.

I. DOLOREM animi tui, quem te scribis explicare non posse, consolari æquum est, non augere: ut si fieri potest, sanemus suspiciones tuas, non ut eis pro nostra causa succensendo, venerandum cor tuum et Deo dicatum amplius perturbemus. Sancto fratri nostro filio tuo Piniano, nullus ab Hipponensibus metus mortis ingestus est, etiamsi forte ipse tale aliquid timuit. Nam et nos metuebamus, ne ab aliquibus perditis, qui sæpe multitudini occulta conspiratione miscentur, in violentam prorumperetur audaciam, occasione seditionis inventa, quam velut justa indignatione concitarent. Sed sicut post audire potuimus, nihil tale a quoquam dictum est vel molitum: sed vere in fratrem meum Alypium multa contumeliosa et indigna clamabant, a quo tam ingenti reatu utinam per illius orationes mereantur absolvi. Ego autem post primos eorum clamores, cum eis dixissem de illo invito non ordinando, qua jam promissione detinerer, atque adjecissem, quod si mea fide violata illum haberent presbyterum, me epis-

[1] Alias CCXXV. quæ autem 126 erat, nunc 20. — Scripta paulo post superiorem.

copum non haberent; ad nostra subsellia, relicta turba, redieram. Tum illi aliquantulum inopinata mea responsione cunctati atque turbati, velut flamma vento paululum pressa, deinde cœperunt multo ardentius excitari, existimantes fieri posse, ut vel mihi extorqueretur illud non servare promissum, vel me tenente promissi fidem, ab alio episcopo ordinaretur. Dicebam ego quibus poteram, qui ad nos in absidem honoratiores, et graviores ascenderant, nec a promissi fide me posse dimoveri, nec ab alio episcopo in Ecclesia mihi tradita, nisi me interrogato ac permittente, posse ordinari : quod si permitterem, a fide nihilominus deviarem. Addebam etiam, nihil eos velle, si ordinaretur invitus, nisi ut ordinatus abscederet. Illi hoc posse fieri non credebant. Multitudo vero pro gradibus constituta, horrendo et perseverantissimo clamorum fremitu in eadem voluntate persistens, incertos animi consiliique faciebat. Tunc illa in fratrem meum indigna clamabantur, tunc a nobis graviora timebantur.

II. Sed quamvis tanto motu populi et tanta perturbatione Ecclesiæ permoverer, nec aliud constipationi illi dixissem nisi eum me invitum ordinare non posse : nec sic tamen adductus sum, quia et hoc promiseram non me fuissse facturum, ut aliquid ei de suspiciendo presbyterio suaderem : quod si persuadere potuissem, non jam ordinaretur invitus. Servavi utriusque promissionis fidem, non solum illius quam jam populo patefeceram; verumetiam illius in qua uno teste, quantum ad homines attinet, detinebat. Servavi, inquam, fidem promissionis, non jurationis, in tanto periculo : quod licet falso, sicut postea comperimus, metuebatur; omnibus tamen, si quod esset, communiter impendebat : et erat metus ipse communis, ac propter Ecclesiam in qua eramus, maxime metuens abscedere cogitabam. Sed metuendum fuit, ne magis me

absente tale aliquid faceret et reverentia minor et dolor ardentior. Deinde si cum fratre Alypio discederem per populum constipatum, cavendum fuit ne quisquam in eum manum mittere auderet. Si autem sine illo, quæ frons esset existimationis, si quis ei fortassis accideret; et viderer eum propterea deseruisse, ut furenti populo traderetur?

III. Inter hos æstus meos gravemque mœrorem, et nullius consilii respirationem, ecce repente atque inopinate sanctus filius noster Pinianus mittit ad me servum Dei, qui mihi diceret, eum se velle populo jurare, quod si esset ordinatus invitus, ex Africa omnino discederet : credo existimans eos, quandoquidem pejerare non posset, non jam ulterius infructuosa perseverantia clamaturos, ad expellendum hinc hominem, quem saltem deberemus habere vicinum. Mihi autem, quia videbatur vehementiorem eorum dolorem post hanc jurationem fuisse metuendum, apud me tacitus habui; et quia simul petierat, ut ad eum venirem, non distuli. Cum mihi dixisset hoc ipsum, continuo et illud adjunxit eidem jurationi, quod mihi, dum ad eum pergo, per alium Dei servum mandaverat, de præsentia scilicet sua, si ei clericatus sarcinam nolenti nullus imponeret. Hic ego tantis angustiis quasi aura spirante recreatus, nihil ei respondi; sed ad fratrem Alypium gradu concitatiore perrexi, eique quid dixerit dixi. At ille ut existimo, devitans ne quid se auctore fieret, unde vos putabat offendi : « Hinc me, inquit, nemo consulat. » Quo audito, ad populum tumultuantem perrexi, factoque silentio, quid promissum esset cum promissione etiam jurationis aperui. Illi vero qui solum ejus presbyterium cogitabant atque cupiebant, non ita ut putabam quod oblatum fuerat acceperunt; sed inter se aliquantulm mussitantes, petiverunt ut adderetur eidem promissioni atque

jurationi, ut si quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, non nisi in ipsa Hipponensi Ecclesia consentiret. Retuli ad eum, sine dubitatione annuit. Renuntiavi illis, lætati sunt; et mox jurationem pollicitam poposcerunt.

IV. Reverti ad filium nostrum, eumque inveni fluctuantem quibusnam verbis comprehendi posset illa cum juratione promissio, propter necessitates irruentes, quæ possent eum ut abscederet cogere. Simul etiam quid timeret ostendit, ne quis irruisset hostilis incursus, qui esset discessione vitandus. Volebat addi sancta Melania, et aëris morbidi causationem : sed illius responsione reprehensa est. Ego autem dixi, gravem ab illo et non contemnendam causam necessitatis ingestam, quæ cives etiam emigrare compelleret : sed si hæc populo dicerentur, timendum esse ne male nos ominari videremur : si autem sub necessitatis nomine fieret excusatio, non nisi fraudulentam necessitatem putari. Placuit tamen ut de hac re populi animum experiremur; et nihil aliud quam id quod putaveramus invenimus. Nam cum ejus verba a diacono dicta recitatarentur, et omnia placuissent; ubi nomen interpositæ necessitatis insonuit, continuo reclamatum est, promissioque displicuit, tumultu recrudescente, et nihil aliud quam fraude secum agi populo existimante. Quod cum sanctus filius noster vidisset, jussit inde auferri nomen necessitatis, rursumque ad lætitiam populus remeavit.

V. Et cum lassitudinem excusarem, sine me ad plebem accedere noluit, simul accessimus. Dixit ei quæ a diacono audita erant se mandasse, se jurasse eaque se esse facturum, continuoque omnia eo tenore, quo dictaverat, prosecutus est. Responsum est, Deo gratias : et petitum ut totum scriptum subscriberetur. Dimisimus catechumenos, continuoque scriptum subscripsit. Deinde peti

cœpimus nos episcopi, non vocibus populi, sed tamen a populo per honestos fideles, ut nos quoque subscriberemus. At ubi cœpi subscribere, sancta Melania contradixit. Miratus sum quare tam sero, quasi promissionem illam et jurationem nos, non subscribendo, facere possemus infectam : sed tamen obtemperavi : ac sic remansit mea non plena subscriptio, nec ultra nobis quisquam ut subscriberemus putavit instandum.

VI. Qui autem alio die postea quam ipsum discessisse didicerunt, fuerint motus vel linguæ hominum, quantum satis arbitratus sum, sanctitati vestræ per commonitorium intimare curavi. Quisquis itaque vobis contraria his, quæ narravi, forte narravit, aut mentitur, aut fallitur. Quædam enim quæ mihi ad curam non pertinere visa sunt prætermisisse me sentio, nulla tamen falsa dixisse. Proinde sanctus filius noster Pinianus, quod me præsente ac permittente juraverit, verum est : quod autem me præcipiente juraverit, falsum est. Scit ipse, sciunt servi Dei, quos ad me misit primo sanctus Barnabas, deinde Timasius, per quem etiam de promissione præsentiæ suæ mihi mandavit. Ipse quoque populus ad presbyterium, non ad jusjurandum clamando cogebat : sed oblatum sibi non respuit, ea spe quo posset in eodem apud nos habitante voluntas fieri, quo consentiret ad ordinationem, ne sicut juraverat, si invitus ordinaretur, abscederet. Ac per hoc et illi propter opus Dei clamaverunt, (neque enim sanctificatio presbyterii non est opus Dei) et quod postea de promissa præsentia gratulati non sunt, nisi adderetur, quod si quando ad suscipiendum clericatum consentire vellet, non nisi in Hipponensi Ecclesia consentiret ; satis in promptu est, quod etiam de ipsa ejus apud se habitatione speraverint, ideoque ab illo operis Dei desiderio non recesserunt.

VII. Quomodo ergo dicis hoc eos fecisse turpissimo appetitu pecuniæ? Primo quia ad plebem, quæ clamabat, omnino non pertinet. Sicut enim plebs Thagastensis de his, quæ contulistis Ecclesiæ Thagastensi, non habet nisi gaudium boni operis vestri; sic et Hipponensis et cujuslibet alterius loci, ubi de mammona iniquitatis Domini præcepta fecistis, vel estis ubicumque facturi. Non ergo populus ut de tanto viro Ecclesiæ consuleret suæ ardentissime flagitans, suum pecuniarium quæsivit commodum a vobis; sed vestrum pecuniæ contemptum dilexit in vobis. Nam si in me dilexerunt, quod audierant paucis agellulis paternis contemptis ad Dei liberam servitutem me fuisse conversum, neque in hoc inviderunt Ecclesiæ Thagastensi, quæ carnalis patria mea est; sed cum illa clericatum mihi non imposuisset, quando potuerunt, habendum invaserunt: quanto flagrantius in nostro Piniano amare potuerunt tantam mundi hujus cupiditatem, tantas opes, tantam spem, tanta conversione superatam atque calcatam? Ego quippe secundum multorum sensum comparantium semetipsos sibimetipsis, non divitias dimisisse, sed ad divitias videor venisse. Vix enim vigesima particula res mea paterna existimari potest, in comparatione prædiorum Ecclesiæ, quæ nunc ut Dominus existimor possidere. In qualibet autem maxime Africanarum Ecclesiarum, hic noster, non dico presbyter, sed episcopus sit, comparatus pristinis opibus suis etiamsi animo dominantis egerit, pauperrimus erit. Multo ergo liquidius et securius in hoc amatur Christiana paupertas, in quo nulla rerum ampliorum potest putari cupiditas. Hoc accendit animos populi, hoc in illam violentiam perseverantissimi clamoris erexit. Non eos turpis cupiditatis insuper accusemus, sed magis bonum quod ipsi non habent, saltem in aliis diligere sine crimine permittamus. Nam

etsi fuerint illi multitudini permixti inopes vel mendici, qui simul clamabant, et de vestra venerabili redundantia indigentiæ suæ supplementum sperabant; nec ista, ut arbitror, cupiditas turpis est.

VIII. Restat ergo ut iste pecuniæ turpissimus appetitus ex obliquo in clericos, et maxime in episcopum dirigatur. Nos enim rebus Ecclesiæ dominari existimamur, nos opibus frui. Postremo quidquid de istis nos accepimus nos vel adhuc possidemus, vel ut placuit erogavimus: nihil inde populo extra clericatum vel extra monasterium constituto, nisi paucissimis indigentibus largiti sumus. Non ergo dico quia vel in nos maxime a vobis dici ista debuerunt, verumtamen in nos solos credibiliter dici potuerunt. Quid ergo faciemus? Qua nos, si apud inimicos non possumus, saltem apud vos ratione purgamus? Res hæc animi est, intus est, procul ab oculis secreta mortalium, Deo tantummodo nota est. Quid ergo restat, nisi Deum testari cui nota est. Cum ergo de nobis ista sentitis, non præcipitis (quod multo melius est, et quod mihi in Epistola tua tanquam culpabile objiciendum putasti) sed omnino cogitis ut juremus; non intentato metu mortis carnis nostræ, quod populus Hipponensis fecisse putatus est, sed intentato metu mortis existimationis nostræ, quæ propter infirmos quibus nos præbere ad exemplum bonorum operum qualicumque conversatione conamur, etiam vitæ carnis hujus utique præponenda est.

IX. Verumtamen vobis nos ita cogentibus ut juremus, non succensemus, sicut vos Hipponensibus succensetis. Creditis enim tanquam homines de hominibus, etsi ea quæ in nobis non sunt, non tamen ea quæ in nobis esse non possunt. Sananda ista in vobis, non accusanda sunt; et nostra purganda vobis est fama, si est Domino purgata conscientia. Qui fortasse præstabit, sicut, antequam ac-

cidisset ista tentatio, ego et frater meus Alypius collocuti sumus, non ut solum vobis a charissimis commembris nostris, verumetiam ipsis inimicissimis notissimum fiat nulla nos cupiditate pecuniæ in rebus ecclesiasticis sordidari. Quod donec fiat, si Dominus donabit ut fiat, ecce nunc interim quod cogimur facimus, ne vestri cordis medicinam in quantamlibet moram temporis differamus. Deus testis est, istam omnem rerum ecclesiasticarum procurationem, quarum credimur amare dominatum, propter servitutem quam debeo charitati fratrum et timori Dei, tolerare me, non amare; ita ut ea, si salvo officio possim, carere desiderem. Nec aliud me de fratre meo Alypio sentire, ipse Deus testis est. Tamen et de illo aliter sentiendo populus, et quod est gravius, Hipponensis, in tantas est illius præcipitatus injurias : et de nobis vos sancti Dei et pleni visceribus misericordiæ talia credendo, nomine ejusdem populi, qui ad causam hujuscemodi cupiditatis omnino non pertinet, nos tangere atque admonere voluistis, utique ad nos corrigendos, neque enim odio, quod absit a vobis : unde non irasci, sed gratias agere debeo, quod nec verecundius nec liberius agere potuistis, ut episcopo non quasi conviciose objiceretis quod sentiebatis, sed ex obliquo intelligendum relinqueretis.

X. Nec molestum sit vobis, ut vos velut gravatos arbitremini, quia jurandum putavi. Neque enim gravabat Apostolus, aut eos parum diligebat quibus dicebat : « Non in sermone adulationis fuimus apud vos, sicut » scitis ; nec in occasione cupiditatis, Deus testis est[1]. » Rei quippe apertæ ipsos testes adhibuit; rei autem occultæ quem, nisi Deum? Si ergo ille merito est veritus ne humana ignorantia de illo aliquid tale sentiret, cujus labor omnibus in promptu erat, quod nisi summa neces-

[1] 1 Thess. II. 5.

sitate a populis quibus gratiam Christi dispensabat, in usus suos aliquid non sumebat, cætera vero suo victui necessaria suis manibus transigebat: quanto magis nobis laborandum est, ut credatur, qui et merito sanctitatis et virtute animi longe impares sumus; nec aliquid ad sustentacula hujus vitæ operari nostris manibus possumus: et si possemus, tantis occupationibus, quas tunc illos non credo fuisse perpessos nequaquam sineremur? Non ergo ulterius in hac causa populo christiano, quæ Ecclesia est Dei, objiciatur pecuniæ turpissimus appetitus. Tolerabilius enim nobis objicitur, in quos hujus mali quamvis falsa, tamen veri similis suspicio cadere potuit, quam illis, quos ab hoc appetitu et suspicione constat esse alienos.

XI. Denegare autem jurationem qualibet fide præditas mentes, quanto magis fide christiana, non dico aliquid contrarium confirmare, sed omnino dubitare fas non est. De qua re quid sentiam, satis, ut arbitror, in Epistola quam ad fratrem meum[1] scripsi, plenissime aperui. Scripsit mihi sanctitas tua: « Si aut ego aut Hipponenses hoc censent, ut jurejurando violenter extorto satis fiat. » Tu enim ipsa quid censes? Placet-ne tibi, ut etiam certa morte imminente, quod tunc inaniter metuebatur, nomen Domini Dei sui in fallaciam Christianus assumat, Deum suum testem falsitati Christianus adhibeat? Qui profecto si præter jurationem ad falsum testimonium morte imminente cogeretur, maculare vitam suam magis timere debuit quam finire. Hostiles inter se acies et armatæ, certe apertissima mortis intentatione confligunt; et tamen cum invicem jurant, laudamus fidem servantes, fallentes autem merito detestamur. Ut autem jurarent, quid utræque ab alterutris, nisi occidi vel capi timue-

[1] Alypium.

runt? Ac per hoc vel mortis vel captivitatis metu extortæ jurationi nisi pareatur, nisi fides quæ ibi data est custodiatur, sacrilegii, perjurii crimine detinentur, etiam tales homines qui magis metuunt pejerare, quam hominem occidere : et nos utrum implenda sit extorta juratio servorum Dei, munere sanctitatis præeminentium, monachorum ad perfectionem mandatorum Christi rerum etiam suarum distributione currentium, quasi disceptaturi ponimus quæstionem?

XII. Nam quid exilii vel deportationis aut relegationis nomine promissa illa præsentia prægravatur, obsecro te? Puto quod presbyterium non est exilium. Hoc ergo noster eligeret, quam illud exilium? Absit a nobis, ut sic Sanctus Dei et nobis charissimus defendatur. Absit, inquam, ut dicatur maluisse exilium quam presbyterium, aut maluisse perjurium quam exilium. Hæc dicerem, si vere a nobis, aut a populo juratio ei fuisset extorta promittendæ præsentiæ : nunc vero non extorta est dum negaretur, sed dum offerretur accepta. Et hoc ea spe, sicut supra diximus, quia per illam præsentiam creditum est, eum etiam ad clericatum suscipiendum posse desiderantibus consentire. Postremo quodlibet de nobis vel de Hipponensibus sentiatur, longe alia est eorum causa qui coëgerint jurare, quam eorum qui non dico coëgerint, sed suaserint pejerare. Ipse etiam de quo agitur, considerare non renuat, utrum sit pejus, sub quolibet timore jusjurandum, an remoto ipso timore perjurium?

XIII. Deo gratias, quia non aliter Hipponenses promissum circa se impleri sentiunt, quam ut adsit voluntate habitandi, et eat quo necesse fuerit cum dispositione redeundi. Nam si verba jurationis attenderent et exigerent, tam nullo modo servus Dei recedere, quam ullo modo debuit pejerare. Sed quia crimen eorum esset, non

dico talem virum, sed quemlibet hominem sic tenere : nec ipsi aliam expectationem se habuisse probaverunt, qui audientes quod rediturus abscesserit gratulati sunt, nec aliud illis verax juratio debet, quam id quod ab illa expectaverunt. Quid est autem quod dicitur, eum juratione ore suo expressa, exceptionem fecisse necessitatis? Quasi non ore suo hoc rursum jusserit auferri. Certe ad populum quando ipse locutus est, tunc etiam interponeret, quod si fecisset non utique responderetur, Deo gratias; sed ad illam rediretur reclamationem, quæ facta fuerat quando sic a diacono recitatum est. Et numquid ad rem pertinet sive interposita sit ad recedendum necessitatis excusatio, sive non sit? Nihil ab illo aliud expectatum est, quam id quod supra diximus. Expectationem autem eorum, quibus juratur, quisquis deceperit, non potest esse non perjurus.

XIV. Fiat ergo quod promissum est, et infirmorum corda sanentur, ne tanto exemplo quibus hoc placuerit ad imitandum perjurium ædificentur : quibus autem displicet, justissime dicant, nulli nostrum credendum esse, non solum promittenti aliquid, sed etiam juranti. Hinc enim potius cavendæ sunt linguæ inimicorum, de quibus tanquam jaculis ad interficiendos infirmos major utitur ille inimicus. Sed absit ut de tali anima speremus aliud quam quod Dei timor inspirat, et tanta, quæ in illa est, excellentia sanctitatis hortatur. Ego autem, quem dicis etiam prohibere debuisse, fateor non potui sic sapere, ut tanto vel tumultu vel offensione magis everti vellem Ecclesiam cui servio, quam id quod a tali viro nobis offerebatur, accipere.

EPISTOLA CXXVII[1].

Dominis eximiis meritoque honorabilibus ac desiderabilibus filiis, ARMENTARIO et PAULINÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Armentarium et hujus uxorem Paulinam hortatur ut mundum contemnant, et continentiæ votum quo se pariter obligarunt exsolvant.

I. VIR egregius filius meus Ruferius affinis vester retulit mihi quid Domino voveritis: qua ejus narratione exhilaratus, et ibidem metuens ne aliud suadeat ille tentator, qui bonis talibus antiquitus invidet, exhortandam paucis credidi charitatem tuam, Domine eximie meritoque honorabilis et desiderabilis fili, ut cogites quod in divinis eloquiis legitur: « Ne tardes converti ad Domi» num, neque differas de die in diem[2]: » atque arripias curesque reddendum, quod ei te vovisse nosti, qui et debita exigit, et promissa persolvit. Nam et hoc scriptum est: « Vovete, et reddite Domino Deo vestro[3]: » quanquam etsi non vovisses, quid aliud tibi suadendum fuit, aut quid melius ab homine fieri potest, quam ut ei se restituat, a quo institutus est, præsertim quia charitatis erga nos Dei tantum apparuit atque eluxit indicium, ut Filium suum unigenitum mitteret, qui pro nobis moreretur? Restat ergo ut fiat quod Apostolus ait propterea mortuum esse Christum, « Ut qui vivunt non sibi jam

[1] Alias XLV. quæ autem 127 erat, nunc 100. — Scripta forte an. 411. — [2] Eccli. v, 8. — [3] Psal. LXXV, 12.

» vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit[1]. » Nisi forte adhuc mundus amandus est, tanta rerum labe contritus, ut etiam speciem seductionis amiserit. Nam quantum illi laudandi atque prædicandi, qui dignitati non sunt etiam cum mundo florente florere : tantum increpandi et accusandi sunt, quos perire cum pereunte delectat.

11. Labores et pericula et exitia hujus transitoriæ vitæ, si pro eadem vita quandoque finienda subeuntur, ut mors ejus non omnino auferatur, sed paululum differatur, quanto magis pro æterna subeunda sunt, ubi mortem nec natura sollicite cavet, nec ignavia turpiter timet, nec sapientia fortiter sustinet? Nulli quippe erit quæ non erit. Habeat igitur te vita æterna in dilectoribus suis. Nonne cernis, hæc vita miserabilis et egena quam vehementes habeat, quantumque sibi obliget amatores suos? qui tamen periculo ejus sæpe turbati, citius eam finiunt, eo ipso quo finire formidant, et mortem dum declinant, accelerant, veluti si quisquam fluvio rapiendus irruat, latronem bestiamve fugiendo? Jactant in mare tempestate sæviente aliquando et alimenta; et ut vivant, projiciunt unde vivunt, ne cito finiatur, quod vel in labore vivitur. Quantis laboribus agitur, ut longiore tempore laboretur, et mors cum impendere cœperit, ideo cavetur, ut diutius timeatur? Nam inter tot casus fragilitatis humanæ, quam multæ mortes timentur, quarum certe una cum venerit, restat cæteras non timeri : et tamen fugitur una, ut omnes timeantur. Quibus excruciantur doloribus, qui curantur a medicis et secantur? Numquid ut non moriantur? sed ut aliquanto serius moriantur. Multi cruciatus suscipiuntur certi, ut pauci dies adjiciantur incerti : et nonnunquam ipsis doloribus victi continuo moriuntur,

[1] 2 Cor. v, 15, et Beda vulgatus ibidem.

quos mortis timore suscipiunt: et cum omnino non eligant vitam finire ne doleant, sed dolere ne finiant, accidit eis ut doleant et finiant: non solum quia et sanati utique vitam finiunt post dolores, quæ tantis pœnis comparata nec sempiterna esse potest, quia mortalis est; nec diuturna, quia tota brevis est; nec de ipso brevi spatio sui secura, quia semper incerta est: verumetiam quod aliquando eam dolore finierunt, quam ne finirent, dolere voluerunt.

III. Habet etiam hoc magnum malum, ac vehementer execrandum et horrendum nimius amor vitæ istius, quod multi dum volunt paulo diutius vivere, graviter offendunt Deum, apud quem est fons vitæ. Atque ita dum ab eis frustra, qui necessario futurus est vitæ finis metuitur, illinc prohibentur, ubi sine fine vivitur. Huc accedit quia vita misera etiamsi posset esse perpetua, nullo modo beatæ vitæ etiam brevissimæ comparanda est: et tamen isti amando miserrimam atque brevissimam, perdunt beatissimam ac sempiternam; cum in hac ipsa, quam male diligunt, hoc velint quod in altera perdunt: quia utique in ista nec miseriam diligunt, nam beati esse volunt, nec brevitatem, nam eam finiri nolunt; tantum quia vita est, sic amatur, ut sæpe propter eam (licet miseram et brevem) beata et sempiterna amittatur.

IV. His consideratis, quid magnum vita æterna jubet amatoribus suis, cum se jubet sic amari, quemadmodum hæc amatur a suis? An vero dignum est vel ferendum, cum contemnuntur omnia, quæ amantur in mundo, ut vita post paululum finienda, saltem ipsum paululum teneatur in mundo; et non contemnitur mundus, ut obtineatur vita, quæ sine fine apud illum est, per quem factus est mundus? Modo cum ipsa Roma domicilium clarissimi Imperii barbarico vastaretur incursu, quam

multi hujus vitæ temporalis amatores, ut eam vel infeliciter producendam nudamque redimerent, dederunt omnia, quæ illi non solum oblectandæ et ornandæ, verumetiam sustentandæ tuendæque servabant. Solent certe amatores illis quas amant, ut eas habeant, multa conferre : isti amatam suam non haberent, nisi amando inopem reddidissent; nec ei multa conferrent, sed cuncta potius auferrent, ne sibi eam hostis auferret. Nec eorum reprehendo consilium. Quis enim nesciat perituram fuisse ipsam, si non ea periissent, quæ recondita fuerant propter ipsam? quamvis et quidam perdiderint prius illa, mox ipsam : quidam vero licet parati cuncta perdere propter ipsam, prius perdiderint ipsam. Sed hinc admonendi sumus, quales æternæ vitæ dilectores esse debeamus, ut propter eam contemnamus cuncta superflua, cum pro hac transitoria vita contempta sint, quæ illi fuerant necessaria.

V. Neque enim amatam nostram, sicut illi suam, ut teneamus, expoliamus, sed illi æternæ adipiscendæ istam temporalem velut famulam expeditiorem servire facimus, si eam nec ornamentorum vanorum vinculis alligemus, nec curarum noxiarum sarcinis oneremus, audiamusque Dominum, qui nobis illam vitam summo ardore desiderandam fidelissime pollicetur, velut in totius mundi concione clamantem : « Venite ad me omnes qui laboratis et »onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum » super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis »corde; et invenietis requiem animabus vestris. Jugum » enim meum lene, et onus meum leve est[1].» Hæc disciplina piæ humilitatis, ventosam et turbidam cupiditatem, avidam rerum extra nostram potestatem constitutarum, pellit ex animo, et quodam modo expirat. Ibi

[1] Matth. XI, 28.

enim labor, ubi multa quæruntur et diliguntur, quibus adipiscendis atque retinendis voluntas non satis est, quia consequentem non habet facultatem. Justa vero vita, cum volumus adest, quia eam ipsam plene velle, justitia est; nec plus aliquid perficienda justitia, quam perfectam voluntatem requirit. Vide si labor est, ubi velle satis est. Unde divinitus dictum est, « Pax in terra hominibus » voluntatis[1]. » Ubi pax, ibi requies : ubi requies, ibi finis appetendi, et nulla causa laborandi. Sed hæc voluntas ut plena sit, oportet ut sana sit. Erit autem sana, si medicum non refugiat, cujus solius gratia sanari potest a morbo desideriorum noxiorum. Ipse est ergo medicus qui clamat, « Venite ad me omnes qui laboratis, » jugum suum lene, et onus leve dicens : quia diffusa per Spiritum sanctum charitate in cordibus nostris, profecto amabitur quod jubetur, et non erit asperum nec onerosum, si sub hoc uno jugo, quanto minus tumida, tanto magis libera cervice serviatur. Et hæc est una sarcina, qua ejus bajulus non premitur, sed levatur. Divitiæ si diliguntur, ibi serventur, ubi perire non possunt. Honor si diligitur, illic habeatur ubi nemo indignus honoratur. Salus si diligitur, ibi adipiscenda desideretur, ubi adeptæ nihil timetur. Vita si diligitur, ibi acquiratur, ubi nulla morte finitur.

VI. Reddite igitur quod vovistis, quia vos ipsi estis, et ei vos redditis a quo estis; reddite obsecro. Neque enim quod redditis, reddendo minuetur, sed potius servabitur et augebitur. Benignus enim exactor est, non egenus; et qui non crescat ex redditis, sed in se crescere faciat redditores. Huic ergo quod non redditur, perditur : quod autem redditur, reddenti additur : imo vero in eo cui redditur, ipse reddens servatur. Idipsum quippe erit reddi-

[1] Luc. II, 14.

tum et redditor, quia idipsum erat debitum et debitor. Deo namque se ipsum debet homo, eique reddendus est ut beatus sit, a quo accepit ut sit. Hoc significat quod in Evangelio Dominus ait : « Reddite Cæsari quæ Cæsaris » sunt, et Deo quæ Dei sunt[1]. » Hoc enim dixit, cum sibi demonstrato nummo, et quæsito cujus haberet imaginem, responsum esset, Cæsaris : ut hinc intelligerent, quod Deus exigeret ab homine imaginem suam in homine ipso, sicut Cæsar suam exigebat in nummo. Quanto magis ergo reddenda est cum promittitur, cui etiam non promissa debetur?

VII. Quapropter, charissime, possem quidem pro mea quantulacumque facultatula, sancti propositi, quod Deo vovisse vos comperi, uberius laudare fructum, ac demonstrare quid distet inter Christianos dilectores mundi hujus, et contemptores, quamvis fideles utrique dicantur. Eodem utrique lavacro sacri fontis abluti sunt, eisdem imbuti consecratique mysteriis, utrique ejusdem Evangelii non auditores tantum, verumetiam prædicatores : nec utrique tamen regni Dei lucisque participes, et vitæ æternæ, quæ sola est beata, cohæredes. Dominus enim Jesus non ab eis qui non audiunt, sed eos inter se auditores verborum suorum, latissimo limite, non tenui distinctione discrevit. « Qui audit, inquit, verba mea » hæc, et facit ea, similabo eum viro prudenti, qui ædi- » ficavit domum suam supra petram : descendit pluvia, » venerunt flumina, flaverunt venti, et impegerunt in do- » mum illam, et non cecidit : fundata enim erat supra » petram. Qui autem audit verba mea hæc, et non facit » ea, similabo eum viro stulto, qui ædificavit domum » suam super arenam : descendit pluvia, venerunt flu- » mina, flaverunt venti, et impegerunt in domum illam,

[1] Matth. XXII, 21.

» et cecidit, et facta est ruina ejus magna[1]. » Audire ergo illa verba, ædificare est. In hoc utrique pares sunt. In faciendo autem, et non faciendo quod audiunt, tantum dispares, quantum ædificium, petræ soliditate fundatum dispar est ei, quod sine ullo fundamento facili arenæ mobilitate subvertitur. Nec ideo quisquis omnino non audit, tutius sibi aliquid comparat. Nihil enim ædificans, sine ullo tecto multo facilius obruendus, rapiendus, et dispergendus imbribus fluviis ventisque donatur.

VIII. Possem etiam pro modulo meo eosdem ipsos pertinentes ad dexteram regnumque cœlorum in suis gradibus meritisque distinguere, atque ostendere, quo differat vita conjugalis filios procreantium patrum matrumque familias, verumtamen religiosorum ac piorum, ab ea vita quam vos Deo vovistis, si nunc ad eam vovendam exhortandus esses: sed quia jam vovisti, jam te obstrinxisti, aliud tibi facere non licet. Priusquam esses voti reus, liberum fuit, quo esses inferior: quamvis non sit gratulanda libertas, qua fit ut non debeatur quod cum lucro redditur. Nunc vero quia tenetur apud Deum sponsio tua, non te ad magnam justitiam invito, sed a magna iniquitate deterreo. Non enim talis eris, si non feceris quod vovisti, qualis mansisses, si nihil tale vovisses. Minor enim tunc esses, non pejor. Modo autem tanto, quod absit, miserior, si fidem Deo fregeris, quanto beatior, si persolveris. Nec ideo te vovisse pœniteat, imo gaude jam tibi non licere, quod cum tuo detrimento licuisset. Aggredere itaque intrepidus, et dicta imple factis: ipse adjuvabit, qui vota tua expetit. Felix est necessitas, quæ in meliora compellit.

IX. Una sola esse causa posset, qua te id quod vovisti,

[1] Matth. VII, 24, et Luc. VI, 47.

non solum non hortaremur, verumetiam prohiberemus implere, si forte tua conjux, hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate recusaret. Nam et vovenda talia non sunt a conjugatis, nisi ex consensu et voluntate communi. Et si præpropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas quam persolvenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum. Divina quippe de hac re per Apostolum est prolata sententia; « Uxor non habet potestatem » corporis sui, sed vir : similiter et vir non habet potes- » tem corporis sui, sed mulier [1] : » sexum nomine corporis nuncupavit. Sed cum illam tam paratam esse audiam Deo dicare continentiam, ut eo solo impediatur, si tibi debitum reddere conjugali jure compellitur; ambo Deo reddite, quod ambo vovistis, ut illi persolvatur quod ab ultero non exigitis. Si continentia virtus est, sicuti est, cur ad eam sit promptior sexus infirmior, cum virtus a viro potius cognominata videatur, sicut similitudo vocabuli resonat? Noli ergo vir abhorrere a virtute, quam mulier est parata suscipere. Sit vester consensus oblati o ad supernum altare Creatoris, et victa concupiscentia tanto fortius quanto sanctius vinculum charitatis. Gaudeamus de vobis in abundanti gratia Christi, Domini eximii meritoque honorabiles et desiderabiles filii.

[1] I Cor. VII, 4.

EPISTOLA CXXVIII[1].

Honorabili ac dilectissimo filio, viro clarissimo et spectabili tribuno et notario, MARCELLINO (57), AURELIUS, SILVANUS, et universi episcopi catholici.

Marcellini Edicto collationis apud Carthaginem habendæ conditiones præscribenti consentire se profitentur episcopi catholici, id etiam ultro pollicentes, non postulaturos ut sibi servetur episcopatus si victi fuerint, cum tamen velint dignitatem Donatistis episcopis etiam victis suam cuique integram manere.

I. EDICTO spectabilitatis tuæ, quo nostræ collationi tranquillitati quietique servandæ, et veritati manifestandæ muniendæque consultum est, in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus : hoc est de loco et tempore ipsius collationis et de numero eorum, quos præsentes esse oportebit. Consentimus etiam, ut hi quibus conferendi delegamus officium, subscribant prosecutionibus suis : inque illo scripto, quo eis hoc munus imponimus, ratumque nos habituros quod egerint pollicemur, subscriptiones omnium nostrum non solum habeas factas, verumetiam cum fiunt ipse perspicias; admonituri quoque, domino adjuvante, populum Christianum, ut a collationis loco, quietis et tranquillitatis gratia, suum abstineat omnino conventum, et ea quæ aguntur, non cum aguntur, audire festinet, sed

[1] *Ascita ex 9. veteris edit. Tom.* Quæ autem 128 erat, nunc 112. — Scripta an. 411.

conscripta ut cognoscat, expectet, sicut ea te prolaturum omnibus promisisti.

II. Illo etiam, veritate confisi, nos vinculo conditionis obstringimus, ut si nobis ii, cum quibus agimus, demonstrare potuerint, cum secundum Dei promissa populi Christiani usquequaque crescendo jam magnam partem orbis implerent, et in cæteram dilatarentur implendam; subito Ecclesiam Christi, nescio quorum, quos isti accusant, peccatorum perissse contagio, et in sola remansisse parte Donati; si hoc, ut dictum ist, demonstrare potuerint, nullos apud eos honores episopalis muneris requiremus, sed eorum sequemur, pro sola æterna salute, consilium, quibus tanti gratiam beneficii pro cognita veritate debebimus. Si autem nos potius valuerimus ostendere Ecclesiam Christi, omnium non solum Africanarum, verumetiam transmarinarum provinciarum, multarumque gentium spatia feracissima populorum copia jam tenentem, et sicut scriptum est toto mundo fructificantem atque crescentem, nullorum hominum sibi commixtorum peccatis perire potuisse: si denique ipsorum, quos tunc accusare voluerunt, potius quam convincere valuerunt, quæstionem demonstraverimus esse finitam, quamvis non in eis Ecclesiæ causa consistat; et Cæcilianum innocentem, illos autem violentos et calumniosos esse judicatos ab eo Imperatore, ad cujus examen criminationes suas ultro accusando miserunt: postremo si quidquid de peccatis quorumlibet hominum dixerint, vel humanis documentis, vel divinis probaverimus, aut eorum innocentiam falsis criminibus appetitam, aut Christi Ecclesiam, cujus communioni cohæremus, nullis eorum delictis esse destructam: sic ejus nobiscum teneant unitatem, ut non solum viam salutis inveniant, sed nec honorem Episcopatus amittant. Neque enim in eis divinæ Sacramenta ve-

ritatis, sed commenta humani detestamur erroris : quibus sublatis fraternum pectus amplectimur, Christiana nobis charitate conjunctum, quod nunc dolemus dissensione diabolica separatum.

III. Poterit quippe unusquisque nostrum, honoris sibi socio copulato, vicissim sedere eminentius, sicut peregrino episcopo juxta considente collega. Hoc cum alternis Basilicis utrinque conceditur, uterque ab alterutro honore mutuo prævenitur : quia ubi præceptio charitatis dilataverit corda, possessio pacis non fit angusta; ut uno eorum defuncto, deinceps jam singulis singuli pristino more succedant. Nec novum aliquid fiet : nam hoc ab ipsius separationis exordio, in eis qui damnato nefariæ discissionis errore unitatis dulcedinem vel sero sapuerunt, catholica dilectio custodivit. Aut si forte Christiani populi singulis delectantur episcopis, et duorum consortium, inusitata rerum facie tolerare non possunt, utrique de medio secedamus, et Ecclesiis in singulis damnata schismatis causa, in unitate pacifica constitutis, ab his qui singuli in Ecclesiis singulis invenientur, unitate facta per loca necessaria singuli constituantur episcopi. Quid enim dubitemus Redemptori nostro sacrificium istius humilitatis offerre? An vero ille de cœlis in membra humana descendit, ut membra ejus essemus; et nos, ne ipsa ejus membra crudeli divisione lanientur, de cathedris descendere formidamus? Propter nos nihil sufficientius, quam Christiani fideles et obedientes sumus : hoc ergo semper simus. Episcopi autem propter Christianos populos ordinamur. Quod ergo Christianis populis ad Christianam pacem prodest; hoc de nostro episcopatu faciamus. Si servi utiles sumus, cur Domini æternis lucris pro nostris temporalibus sublimitatibus invidemus? Episcopalis dignitas fructuosior nobis erit (58), si gregem Christi magis

deposita collegerit, quam retenta disperserit. Nam qua fronte in futuro sæculo promissum a Christo sperabimus honorem, si Christianam in hoc sæculo noster honor impedit unitatem?

IV. Hæc propterea præstantiæ tuæ scribenda curavimus, ut et per te innotescant omnibus. Postulamus ut in adjutorio Domini Dei nostri, quo admonente ista promittimus, et quo adjuvante nos implere posse confidimus, etiam ante collationem. si fieri potest, corda hominum vel infirma, vel dura, pia charitas aut sanet, aut edomet. Ac sic jam pacificis mentibus non resistamus manifestissimæ veritati, et disputationem nostram vel præcedamus concordia vel sequamur. Neque enim desperare debemus, si recolunt : « Beatos esse pacificos quoniam ipsi Filii Dei » vocabuntur [1], » multo dignius ei facilius eos velle, ut pars Donati universo orbi Christiano reconcilietur, quam universus orbis Christianus a parte Donati rebaptizetur : cum præsertim de Maximiani sacrilego et damnato schismate venientes, quos etiam terrenarum potestatum jussionibus insectando emendare curarunt tanta dilectione quæsierint, ut nec baptismum ab eis datum rescindere auderent, et quosdam eorum damnatos, sine ulla honoris eorum diminutione susciperent, quosdam vero in illius discissionis societate impollutos fuisse censerent. Quorum inter se concordiæ non invidemus; sed eos certe oportet advertere, quam pie tanto studio ramum a se fractum radix Catholica inquirit, si ramus ipse similiter a se parvum fragmen incisum sic colligere laboravit. Et alia manu : Optamus te, fili, in Domino bene valere. Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis, huic epistolæ subscripsi. Item alia manu : Sylvanus senex Ecclesiæ Summensis subscripsi.

[1] Matth. v, 9.

EPISTOLA CXXIX[1].

Honorabili ac dilectissimo filio V. C. et spectabili tribuno et notario Marcellino, Aurelius, Sylvanus, et universi episcopi catholici.

Catholici episcopi Notoriæ Donatistarum respondent, significantes Marcellino, se illis concedere quod petierant, ut universi qui venerant eorum episcopi præsentes essent in eo loco ubi celebranda erat collatio: tum etiam catholicæ Ecclesiæ causam adversus eorum schisma validis argumentis vindicant.

I. Multum nos sollicitos reddidit Notoria (59), vel litteræ fratrum nostrorum, quos cupimus ad catholicam pacem a perniciosa dissensione converti; quod Edicto nobilitatis tuæ, quo ipsius disputationis nostræ tranquillitati quietique providisti, consentire noluerunt : ne forte etiamsi non omnes, aliqui tamen eorum per multitudinis tumultum seu strepitum, collationem, quæ pacifica et pacata esse debet, impediant. Atque utinam ipsos non pertentet ista cogitatio, et nos potius fallat ista suspicio : et ideo si velint omnes esse præsentes, ut cum eis visum fuerit, congregatis illuc etiam nobis, simul inde egrediamur concordes atque pacati, et schismatica divisione correcta, fraterno unitatis Christi vinculo obstricti, mirantibus et gaudentibus omnibus bonis, dolente autem solo diabolo et similibus ejus, pariter in Ecclesiam ad gratia-

[1] *Desiderabatur in editis.* Quæ autem 129 erat, nunc 97. — Scripta paulo post superiorem.

rum actionem, laudesque Dei reddendas ardentissima et ludicissima charitate pergamus.

II. Quid enim magnum est, si oculos pacatus attendat, et cogitatio Christiana non deserat considerare et videre, remotis humanis criminationibus seu veris seu falsis in eis litteris Ecclesiam esse quærendam, ubi Christus Redemptor ejus innotuit? Nam sicut non audimus contra Christum eos, qui dicunt corpus ejus de sepulcro furatum a Discipulis; sic non debemus audire contra ejus Ecclesiam eos, qui dicunt non eam esse nisi in solis Afris et Afrorum paucissimis sociis. Apostolus quippe dicit, quoniam veraces Christiani membra sunt Christi. Sicut ergo non credimus furto cujusquam periisse carnem Christi mortuam de sepulcro; sic credere non debemus peccato cujusquam viva ejus membra periisse de mundo. Non est itaque difficile, quoniam caput est Christus, et corpus Ecclesia, simul in Evangelio commendatum videre, et caput contra calumnias Judæorum, et corpus contra criminationes hæreticorum. Nam quod legitur : « Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertio » die [1], » contra eos est, qui dicunt mortuum de sepulcro esse sublatum : quod autem sequitur : « Et prædicari in » nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum, » per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem [2], » contra eos est, qui dicunt non esse Ecclesiam in orbe terrarum : ut uno brevi capitulo paucisque verbis, et inimicus capitis et inimicus corporis repellatur, et si fideliter attenderit, corrigatur.

III. Nam tenere istas inimicitias fratres nostros tanto magis dolemus, quanto magis eos constat easdem Scripturas nobiscum tenere, quibus hæc apertissima testimonia continentur. Judæi quippe qui negant resurrexisse

[1] Luc. XXIV, 46. — [2] Ibid. 47.

Christum, saltem non accipiunt Evangelium : isti autem fratres nostri utriusque Testamenti auctoritate devincti sunt; et tamen criminari nos volunt de Evangelio tradito, et nolunt ei credere recitato. Sed nunc fortasse hujus collationis cura suscepta diligentius persecutati sunt Scripturas sacras, et quia in eis innumerabilia testimonia repererunt, quibus promissa est Ecclesia futura in omnibus gentibus, et toto orbe terrarum, sicut eam reddi et præsentari cœpisse in Evangelio et epistolis apostolicis, et in Actibus Apostolorum videmus, ubi et ipsa loca, et civitates, et provinciæ leguntur, per quas crevit, incipiens ab Jerusalem, ut inde se etiam in Africam non migrando, sed crescendo diffunderet. Non autem invenerunt alquod Testimonium divinorum eloquiorum, ubi dictum est eam perituram de cæteris partibus mundi, et in sola Africa Donati parte mansuram, et viderunt quam sit absurdum, pro illa, quæ fuerat peritura, tot testimonia divina recitari; pro ea vero, quæ, sicut putant, fuerat domino platitura, nullum ejus testimonium reperiri. Hæc forte cogitantes, ad finiendas vanas, et perniciosas, et saluti æternæ contrarias inimicitias, ad locum collationis nostræ omnes convenire voluerunt, non ut tumultus novus oriatur, sed ut vetusta discordia finiatur.

IV. Nam et illud, quo in nos solent graviter irritari, quod reges terræ, quos tanto ante prædictum est Christo domino servituros, leges contra hæreticos et schismaticos pro catholica pace constituunt, credimus quod aliquando cogitaverint, non esse culpandum : quia et antiqui reges non solum gentis Hebraïcæ, sed etiam alienigenæ, ne quisquam contra Deum Israël, hoc est verum Deum, non tantum faceret, sed vel diceret aliquid, omnes regni sui populos præceptis minacissimis terruerunt; et majores istorum ipsam Cæciliani causam, unde nata est ista dis-

sensio, ad Constantinum imperatorem per Anulinum proconsulem accusando miserunt, quod utique non ob aliud videntur fecisse, nisi ut imperator Constantinus contra eos qui superati essent, eis qui superassent, aliquid regali auctoritate decerneret; totamque ipsam causam potuerunt, (et forte fecerunt ipsius collationis necessitate) archivis publicis perscrutatis, invenire olim esse finitam, post ecclesiastica judicia, quibus absolutus est Cæcilianus, illo etiam Imperatore judicante, ad cujus examen rem totam et primo miserunt, et postea perduxerunt. Ibi potuerunt etiam causam Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani, quem malorum omnium fontem in concilio[1] suo dixerant, cognoscente Æliano proconsule ex præcepto ejusdem Imperatoris invenire purgatam.

V. Quanquam et hoc si attenderunt, et, quod facile fuerat, adverterunt in Scripturis sanctis Ecclesiam Christi permixtis zizaniis, et palea, et piscibus malis futuram esse promissam usque ad tempus messis, ventilationis, et littoris, utique cogitare potuerunt, etiamsi malam causam Cæcilianus et coëpiscopi ejus habuissent, nihil eos præjudicare potuisse orbi Christiano, quem Deus paucis credentibus tanto ante promisit, et nunc multis videntibus reddidit. Nisi forte plus contra Ecclesiam valuit homo peccans, quam pro Ecclesia Deus jurans, et iniquitas quod amisit, quam veritas quod promisit. Hæc sentire quam sit stultum et impium jam fortasse viderent : cogitaverunt quoque damnatos a se Maximianistas Primiani damnatores per potestates terrenas etiam de basilicis curasse pellendos, et ibi certius exemplo suo recentiore didicerunt non esse peccatum, si tale aliquid Ecclesia contra rebelles suos ab hujusmodi potestatibus postulat et quod aliquos ex damnatis postea receperunt, quos cum

[1] Carthaginensi an. 311.

damnarent, aliis etiam plurimis in eadem societate schismatis constitutis dilationem dederunt, quos in Maximiani sacrilegi surculi communione impollutos mansisse dixerunt; et baptismum vel a damnatis, vel a sociis eorum, quamvis foris in schismate datum, rescindere atque iterare non ausi sunt; satis utique judicarunt, ea quæ contra nos dicebant, exemplo suo esse damnata : et credendum est quod jam intelligant quam sit indignum, quam intolerabile, ut cum sedeant in cathedris episcopalibus, cum istis, et cum ipso simul Primiano damnatores ejus et damnati in causa ejus, ut si pax in parte Donati, de Cæciliano infametur orbis Christianus, ne in pace vivat unitas Christi.

VI. Hæc omnia fortasse cogitantes, et Dei timore permoti omnes collationis loco adesse voluerunt, non tumultus dispositione, sed pacis. Quod enim propterea se universos adesse dixerunt, ut eorum numerus appareat, quoniam eos paucos esse advesrarii sæpe sui mentiti sunt; hoc si aliquando a nostris dictum est, de his locis dici verissime potuit, ubi nostrorum coëpiscoporum et clericorum atque laïcorum longe major est numerus, et maxime in Proconsulari provincia : quanquam, excepta Numidia consulari, etiam in cæteris provinciis Africanis nostrorum numero facillime superentur; aut certe in comparatione omnium gentium, per quas catholica communio dilatatur, eos esse paucissimos rectissime dicimus. Sed nunc si numerum suum innotescere voluissent, nonne ordinatius atque tranquillius innotesceret per eorum subscriptiones, quas ut mandato suo te cernente subjungant, edicto admonuisti? Quid sibi ergo vult quod collationis loco omnes adesse desiderant? Si enim pacem non cogitant, quid non perturbabunt locuturi, aut quid illic

facient tacituri? Nam etiamsi clamor non sit, solus susurrus ipse multorum, satis magnum strepitum faciet, quo impediatur illa collatio.

VII. Quid est autem quod in Notoria sua ponendum putarunt, ideo se juste flagitasse, ut omnes adessent, quia omnes conventi sunt ut venirent : quasi possent eligi pauci, qui adesse deberent, nisi ab omnibus qui venissent, ut eorum electioni te præsente subscriberent, ac sic in paucis omnes essent, cum ab omnibus pauci electi essent. Aut ergo tumultus ab eis cogitatur, aut pax; quorum illud optamus, illud cavemus : et ideo ne forte, quod absit, hoc præparetur potius quod cavemus, quam quod optamus, consentimus adesse omnes illos, ut tamen a nobis tantus adsit numerus, quantus tuæ spectabilitati sufficere visus est : ut tumultuosum per turbas si quid emerserit, nonnisi eis recte imputetur, in quorum parte præsens fuerit ad rem, quæ a paucis agenda est, omnino superflua multitudo. Si autem quod votis omnibus cupimus, quod ardenter appetimus, quod suppliciter a Domino deprecamur, causa unitatis faciendæ illa erit necessaria multitudo, cum voluerint, omnes aderimus, et tantum bonum, illo adjuvante qui hoc donat; alacriter convolabimus, dicentes : « Fratres nostri estis, » non jam eis, qui nos detestantur, sed qui odio finito amplectuntur, ut nomen Domini honorificetur [1], et appareat illis in jucunditate jam nobiscum experientibus, quam bonum sit et jucundum fratres habitantes in unum. Et alia manu : Optamus te, fili, in Deo bene valere. Item alia manu : Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis subscripsi. Item : Sylvanus primæ sedis provinciæ Numidiæ subscripsi.

[1] Isaï. LXVI, 5, juxta LXX.

EPISTOLA CXXX [1].

AUGUSTINUS episcopus servus Christi, servorumque Christi, religiosæ famulæ Dei PROBÆ (60), in Domino dominorum salutem.

Augustinus Probæ viduæ diviti præscribit quomodo sit orandus Deus.

I. ET petisse te et promisisse me recolens, ut de orando Deo ad te aliquid scriberem, ubi tribuente ipso quem oramus, tempus facultasque concessa est, oportuit ut debitum meum jamjamque persolverem, et pio studio tuo in Christi charitate servirem. Quam me autem lætificaverit ipsa petitio tua in qua cognovi quantam rei tantæ curam geris, verbis explicare non possum. Quod enim majus oportuit esse negotium viduitatis tuæ, quam persistere in oratione nocte ac die, secundum Apostoli admonitionem? Ille quippe ait : « Quæ autem vere vidua est et » desolata, speravit in Domino, et persistit in oratione » nocte ac die [2]. » Unde mirum videri potest, cum sis secundum hoc sæculum nobilis, dives, tantæque familiæ mater ; et ideo licet vidua, non tamen desolata : quomodo occupaverit cor tuum præcipueque sibi vindicaverit orandi cura, nisi quia prudenter intelligis, quod in hoc mundo et in hac vita nulla anima possit esse secura.

II. Proinde qui tibi eam cogitationem dedit, profecto facit quod Discipulis suis non pro se ipsis, sed pro humano

[1] Alias CXXI. quæ autem 130 erat, nunc 144. — Scripta an. 411 aut 412. — [2] 1 Tim. V, 5.

genere contristatis, et desperantibus quemquam posse salvari, posteaquam ab illo audierunt, facilius esse camelum intrare per foramen acus, quam divitem in regnum cœlorum [1]; mirifica et misericordissima pollicitatione respondit, Deo esse facile quod hominibus impossibile est. Cui ergo facile est, ut etiam dives intret in regnum cœlorum, inspiravit tibi piam sollicitudinem, de qua me consulendum putasti, quonam modo esset tibi orandum. Ille namque cum etiam hic adhuc esset in carne, Zachæum divitem in regnum cœlorum misit [2], et resurrectione atque ascensione glorificatus, multos postea divites impartito Spiritu sancto fecit hujus sæculi contemptores, et finita divitiarum cupiditate ditiores. Quomodo enim tu sic studeres orare Deum, nisi sperares in eo? quomodo autem sperares in incerto divitiarum, et contemneres præceptum saluberrimum, quo Apostolus ait: « Præcipe » divitibus hujus mundi non superbe sapere; neque spe- » rare in eo, si sperares in incerto divitiarum, sed in Deo » vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruen- » dum; ut divites sint in operibus bonis, facile tribuant, » communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum » in futurum, ut apprehendant veram vitam [3]. »

III. Debes itaque præ amore hujus veræ vitæ etiam desolatam te putare in hoc sæculo, in quantalibet ejus felicitate verseris. Nam sicut est illa vera vita, in cujus comparatione utique ista quæ multum amatur, quamlibet jucunda atque producta sit, nec vita dicenda est: sic est etiam solatium verum, quod per Prophetam Dominus promittit dicens: « Dabo illi solatium verum, pacem su- » per pacem [4]: » sine quo solatio quæcumque sunt terrena solatia, magis in eis desolatio, quam consolatio

[1] Matth. XIX, 24. — [2] Luc. XIX, 9. — [3] I Tim. VI, 17. — [4] Isaï. LVII, 18, 19, juxta LXX.

reperitur. Divitiæ quippe atque fastigia dignitatum, cæteraque hujusmodi quibus se felices esse putant mortales veræ illius felicitatis expertes, quid afferunt consolationis, cum sit eis non indigere quam eminere præstantius; quæ plus excruciant adepta timore amissionis, quam concupita adeptionis ardore? Talibus bonis non fiunt homines boni, sed aliunde boni facti bene utendo faciunt ut ista sint bona. Non sunt ergo in iis vera solatia, sed ibi potius, ubi vera vita. Nam inde necesse est ut fiat homo beatus, unde fit bonus.

IV. Homines autem boni videntur etiam in hac vita præstare non parva solatia. Nam si paupertas angit, si luctus mœstificat, si dolor corporis inquietat, si contristat exilium, si ulla calamitas alia vexat, adsint boni homines, qui non solum gaudere cum gaudentibus, verumetiam flere cum flentibus norunt[1], et salubriter alloqui et colloqui sciunt, plurimum illa aspera leniuntur, relevantur gravia, superantur adversa. Sed ille hoc in eis et per eos agit, qui Spiritu suo bonos fecit. Econtra si divitiæ circumfluant, nulla orbitas accidat, adsit sanitas carnis, incolumi habitetur in patria, et cohabitent mali homines, in quibus nemo sit cui fides habeatur, a quo non dolus, fraus, iræ, discordiæ, insidiæ timeantur atque sustineantur; nonne illa omnia fiunt amara et dura, nec aliquid lætum vel dulce est in eis? ita in quibuslibet rebus humanis nihil est homini amicum sine homine amico. Sed quotusquisque talis invenitur, de cujus animo et moribus sit in hac vita certa securitas? Nam sicut sibi quisque, nemo alter alteri notus est; et tamen nec sibi quisque ita notus est, ut sit de sua crastina conversatione securus. Proinde quamvis ex fructibus suis multi cognoscantur, et alii quidem bene vivendo proximos lætificent,

[1] Rom. XII, 15.

alii male vivendo contristent, tamen propter humanorum animorum ignota et incerta, rectissime Apostolus admonet, ut non ante tempus quidquam judicemus, donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestet cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo[1].

V. In iis igitur vitæ hujus tenebris, in quibus peregrinamur a Domino[2], quandiu per fidem ambulamus, non per speciem, desolatam debet se christiana anima reputare, ne desistat orare : et Scripturarum divinarum sanctarumque sermoni discat tanquam lucernæ in obscuro loco positæ, fidei oculum intendere, donec dies lucescat, et lucifer oriatur in cordibus nostris[3]. Hujus enim lucernæ quidam fons ineffabilis lumen illud est, quod sic lucet in tenebris, ut non comprehendatur a tenebris, cui videndo, fide corda mundanda sunt. « Beati » enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt[4] : et, » Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, » quoniam videbimus eum sicuti est[5]. » Tunc erit vera vita post mortem, verumque solatium post desolationem. Illa vita eximet animam nostram de morte, et illud solatium oculos nostros a lacrymis. Et quoniam ibi jam non erit ulla tentatio, ideo sequitur in eodem Psalmo, « Pedes » meos a lapsu[6]. » Porro si nulla tentatio, jam nulla oratio : non enim ibi adhuc erit promissi boni expectatio, sed redditi contemplatio : unde, « Placebo, inquit, Do» mino in regione vivorum, » ubi tunc erimus, non in deserto mortuorum, ubi nunc sumus. « Mortui enim es» tis, ait Apostolus, et vita vestra abscondita est cum » Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita » vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria[7]. »

[1] 1 Cor. IV, 5. — [2] 2 Cor. V, 6, 7. — [3] 2 Petr. I, 19. — [4] Matth. V, 8. — [5] 1 Joan. III, 2. — [6] Psal. CXIV, 8. — [7] Coloss. III, 3.

Hæc est enim vera vita, quam jubentur bonis operibus apprehendere divites : et ibi est verum solatium, quo solatio nunc vidua desolata, etiam quæ filios et nepotes habet, et domum suam pie tractat, agens cum omnibus suis ut ponant in Deo spem suam, dicit tamen in oratione : « Sitivit tibi anima mea, quam multipliciter tibi » et caro mea, in terra deserta et sine via et sine aqua[1], » quod est ista moribunda vita, quibuslibet mortalibus solatiis frequentetur, quibuslibet itinerantibus comitetur, quantalibet rerum copia cumuletur : nosti quippe ista omnia quam incerta sint. Et in illius promissæ felicitatis comparatione quid essent, etiamsi incerta non essent?

VI. Hæc dixi quoniam sermonem meum vidua dives et nobilis, et tantæ familiæ mater, de oratione quæsisti, ut etiam tecum in hac vita permanentibus et obsequentibus tuis, te sentias desolatam, nondum utique apprehensa illa vita, ubi est verum certumque solatium, ubi implebitur quod in prophetia dictum est : « Satiati sumus » mane misericordia tua, et exultavimus et jucundati su- » mus in omnibus diebus nostris. Jucundati sumus pro » diebus quibus nos humiliasti annis quibus vidimus » mala[2]. »

VII. Antequam ergo ista consolatio veniat, quantacumque temporalium bonorum felicitate circumfluas, ut persistas in orationibus die ac nocte, desolatam te esse memineris. Non enim Apostolus qualicumque viduæ hoc munus tribuit : « Sed quæ vere, inquit, vidua est et de- » solata, speravit in Domino, et persistit in orationibus » die ac nocte[3]. » Quod vero sequitur vigilantissime cave : « Quæ autem in deliciis agit, vivens mortua est. » Agit enim homo in iis quæ diligit, quæ pro magno appetit, quibus beatum se esse credit. Quapropter quod Scriptura

[1] Psal. XLI, 3. — [2] Id. LXXXIX, 14. — [3] I Tim. V, 5.

dixit de divitiis : « Divitiæ si affluant ne apponatis cor[1], » hoc etiam de deliciis tibi dico : Deliciæ si affluant, ne apponas cor. Non ideo te magnipendas, quod non desunt, quod affatim suppetunt, quod velut ex fonte largissimo terrenæ felicitatis fluunt. Omnino hæc in te despice atque contemne, nec in iis quidquam requiras præter integram corporis valetudinem. Hæc enim contemnenda non est propter necessarios usus vitæ, antequam mortale hoc induatur immortalitate[2], hoc est vera et perfecta et perpetua sanitate, quæ non terrena deficiens infirmitate, corruptibili voluptate reficitur, sed cœlesti firmitate persistens, æterna incorruptione vegetatur. Nam et ipse Apostolus : « Carnis, inquit, providentiam ne feceritis in concupiscentiis[3], » quia gerimus curam carnis, sed ad necessitatem salutis. « Nemo enim unquam » carnem suam odio habuit[4], » sicut itidem ipse dicit. Hinc est enim quod et Timotheum, nimium, sicut apparet, corporis castigatorem admonet, ut modico vino utatur, propter stomachum et frequentes suas infirmitates[5].

VIII. Has ergo delicias, in quibus vidua si agit, hoc est, si delectatione cordis hæret atque habitat, vivens mortua est, multi Sancti et Sanctæ omni modo caventes, ipsas velut matres deliciarum divitias dispergendo pauperibus abjecerunt, et tali modo in cœlestibus thesauris tutius condiderunt. Quod si tu devincta aliquo pietatis officio non facis, tu scis quam de iis rationem reddas Deo[6]. Nemo enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Nos non debemus ante tempus quidquam judicare, donec veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo[7].

[1] Psal. LXI, 11. — [2] I Cor. XV, 54. — [3] Rom. XIII, 14. — [4] Ephes. V, 29. — [5] I Tim. V, 21. — [6] I Cor. II, 11. — [7] Id. IV, 5.

Pertinet tamen ad vidualem curam tuam, deliciæ si affluant, ne apponas cor, ne in eis putrescendo moriatur, quod sursum esse debet ut vivat. Te in illorum numero deputato, de quibus scriptum est : « Vivent corda eorum » in sæculum sæculi[1]. »

IX. Audisti qualis ores, nunc audi et quid ores, unde me maxime consulendum putasti, quoniam te permovet quod ait Apostolus : « Quid enim oremus sicut oportet nesci» mus[2] : » et timuisti ne magis tibi obsit, non sicut oportet orare, quam non orare. Quod itaque dici breviter potest? Ora beatam vitam. Hanc enim habere omnes homines volunt. Nam et qui pessime et perdite vivunt, nullo modo ita viverent, nisi eodem modo se esse vel posse fieri beatos putarent. Quid ergo aliud oportet te orare, nisi id quod cupiunt et mali et boni, sed ad quod perveniunt nonnisi boni?

X. Hîc fortasse jam quæras, quid sit ipsa beata vita. In qua quæstionem multorum philosophorum ingenia otiaque contrita sunt, qui tamen eam tanto minus invenire potuerunt, quanto minus ejus fontem honoraverunt, eique gratias non egerunt. Prius itaque attende, utrum acquiescendum sit eis, qui dicunt eum beatum esse, qui secundum suam vivit voluntatem. Sed absit ut hoc verum esse credamus. Quid si enim nequiter velit vivere? Nonne tanto miserior esse convincitur, quanto facilius mala ejus voluntas impletur? Merito hanc sententiam etiam ipsi, qui sine cultu Dei philosophati sunt, respuerunt. Nam quidam eorum vir eloquentissimus ait : « Ecce autem alii non philosophi quidem[3], sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos qui vivant ut ipsi velint. Falsum id quidem, Velle enim quod non deceat, idem ipsum miserrimum : nec tam miserum est non adi-

[1] Psal. XXI, 27. — [2] Rom. VIII, 26. — [3] Cicero in Hortensio.

pisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. » Quid tibi videtur? Hæc verba nonne ab ipsa veritate per quemlibet hominem dicta sunt? Possumus ergo hîc dicere quod Apostolus ait de quodam Propheta Cretensi, cum ejus illi sententia placuisset : « Testimonium hoc ve- » rum est[1]. »

XI. Ille igitur beatus est, qui omnia quæ vult habet, nec aliquid vult quod non decet. Quod si ita est, vide jam quæ homines non indecenter velint. Alius vult conjugari, alius conjugio viduatus deinceps continenter eligit vivere, alius nullum concubitum nec in ipsis nuptiis experiri. Et si aliud hîc alio melius reperitur; nullum tamen istorum possumus dicere incedenter aliquid velle : sic et optare filios, nuptiarum scilicet fructum, et eis qui suscepti fuerint vitam ac salutem, quo voto plerumque occupatur etiam continentia vidualis : nam etsi spreto conjugio jam non optant etiam filios procreare, optant tamen quos procreaverunt incolumes vivere. Ab hac omni cura immunis est virginalis integritas. Habent tamen omnes charos et charas, quibus non indecenter optant etiam temporalem salutem. Sed cum istam salutem in se ipsis et in eis quos diligunt adepti homines fuerint, num poterimus eos dicere jam beatos? Habent enim aliquid quod non dedecet velle : sed si alia non habent majora atque meliora et utilitatis decorisque pleniora, adhuc a beata vita longe absunt.

XII. Placet-te igitur ut super salutem istam temporalem optent sibi ac suis honores et potestates? Sane, si ut per hoc consulant eis, qui vivunt sub eis, non propter hæc ipsa, sed propter aliud quod inde fit bonum, decet ea velle : si autem propter inanem fastum elationis pompamque superfluant vel etiam noxiam vanitatis, non de-

[1] Tit. 1, 13.

cet. Quocirca si optant sibi ac suis etiam sufficientiam rerum necessariarum, de qua sic Apostolus loquitur: « Est » autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil » enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre hinc » aliquid possumus : victum et tegumentum habentes his » contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt » in tentationem et laqueum et desideria multa stulta et » noxia, quæ mergunt homines in interitum et perditio- » nem. Radix enim omnium malorum est avaritia, quam » quidam appetentes a fide erraverunt, et inseruerunt » se doloribus multis[1]. » Hanc ergo sufficientiam non indecenter vult, quisquis vult, nec amplius vult : alioquin non ipsam vult, et ideo nec decenter vult. Hanc optabat et pro hac orabat qui dicebat, « Divitias et pau- » pertatem ne dederis mihi : constitue autem mihi quæ » necessaria sunt sufficienter, ut ne satiatus mendax effi- » ciar, et dicam, Quis me videt? aut pauper factus furer; » et perjurem nomen Dei mei[2]. » Vides certe et istam sufficientiam non appeti propter se ipsam, sed propter salutem corporis, et congruentem habitum personæ hominis, quo habitu non sit inconveniens eis, cum quibus honesteque officioseque vivendum est.

XIII. In his itaque omnibus incolumitas hominis et amicitia propter se ipsa appetuntur; sufficientia vero rerum necessariarum non propter se ipsam, sed propter duo superiora quæri solet, cum decenter quæritur. Incolumitas porro in ipsa vita ac salute atque integritate animi et corporis constituta est. Itemque amicitia non angustis finibus terminanda est : omnes enim, quibus amor et dilectio debetur, amplectitur, quamvis in alios propensius, in alios suspensius inclinetur : pervenit autem usque ad inimicos, pro quibus etiam orare præcipimur.

[1] I Tim. VI, 6, et Job. I, 21. — [2] Prov. XXX, 8.

Ita nemo est in genere humano, cui non dilectio, etsi non pro mutua charitate, pro ipsa tamen communis naturæ societate debeatur. Sed ii nos multum justeque delectant, a quibus vicissim sancte casteque diligimur. Ista cum habentur ut teneantur, cum autem non habentur ut habeantur, orandum est.

XIV. Hocci-ne totum, et hæc sunt omnia quibus beatæ summa vitæ colligitur, an aliquid aliud veritas docet quod his omnibus præferatur? Nam et illa sufficientia, et ipsa incolumitas, vel propria vel amicorum, quandiu temporalis est, pro æternæ vitæ adeptione abjicienda est : quanquam fortasse corpus, animus vero nullo modo sanus existimandus est, qui non temporalibus æterna præponit. Neque enim in tempore utiliter vivitur nisi ad comparandum meritum quo in æternitate vivatur. Ad illam ergo unam vitam, qua cum Deo et de Deo vivitur, cætera quæ utiliter et decenter optantur, sine dubio referenda sunt. In eo quippe nosmetipsos diligimus, si Deum diligimus : et ex alio præcepto proximos nostros sicut nosmetipsos ita vere diligimus, si eos ad Dei similem dilectionem, quantum in nobis est, perducamus. Deum igitur diligimus propter se ipsum, et nos ac proximos propter ipsum : nec cum ita vivimus, jam nos in ipsa beata vita constitutos existimemus, quasi nihil sit amplius quod oremus. Quomodo enim jam beate vivimus, cum illud adhuc desit, propter quod unum bene vivimus?

XV. Ut quid ergo per multa dispergimur, et quærimus quid oremus, timentes ne forte sicut non oportet oremus, ac non potius cum Psalmo dicimus, « Unam » petii a Domino, hanc requiram, ut habitem in domo » Domini omnes dies vitæ meæ : ut contempler delecta-

» tionem Dei, et visitem templum ejus[1]. » Ibi namque omnes dies non veniendo et transeundo fiunt omnes, nec initium alterius est finis alterius; omnes sine fine simul sunt, ubi nec ipsa vita habet finem, cujus illi dies sunt. Propter hanc adipiscendam vitam beatam ipsa vera Vita beata nos orare docuit, non in multiloquio, tanquam eo fiat ut exaudiamur, quo loquaciores sumus, cum eum oremus qui novit, sicut ipse Dominus ait, quid nobis necessarium sit, priusquam petamus ab eo[2]. Unde mirum videri potest, quamvis multiloquium prohibuerit, cur nos sic orare adhortatus sit, qui novit quid nobis necessarium sit priusquam petamus ab eo, ut diceret, « Oportet semper orare, et non deficere[1], » viduæ cujusdam proposito exemplo; quæ de suo adversario cupiens vindicari, judicem iniquum sæpe interpellando flexit ad audiendum, non justitia vel misericordia permotum, sed tædio superatum : ut hinc admoneremur, quam certius nos exaudiat misericors et justus Dominus Deus sine intermissione orantes, quando illa nec ab iniquo et impio judice potuit assidua interpellatione contemni : et quam libens atque placatus bona desideria impleat eorum, a quibus aliena peccata novit ignosci, si quo cupiebat illa pervenit, quæ voluit vindicari. Ille quoque cui amicus de via venerat[2], nec quod ei apponeret habebat, ab amico sibi tres panes cupiens commodari, quibus fortasse ipsa Trinitas unius substantiæ figurata est, jam cum suis servis dormientem petitor instantissimus et molestissimus excitavit, ut daret ei quantos volebat, magis et ipse vitando tædium quam benevolentiam cogitando : ut hinc intelligeremus, si dare cogitur qui, cum dormiat, a petente excitatur invitus, quanto det benignius qui nec dormire novit, et dormientes nos excitat ut petamus.

[1] Psal. xxvi, 4. — [2] Matth. vi, 8. — [3] Luc. xviii, 1. — [4] Id. xi, 5.

XVI. Hinc est et illud; « Petite et accipietis : quærite, » et invenietis : pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim » qui petit accipit, et quærens invenit, et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, a quo filius suus » panem petit, numquid lapidem porrigit ei? aut si pis» cem petit, numquid serpentem porrigit illi? aut si » ovum petit, numquid porrigit ei scorpium? Si ergo » vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, » quanto magis Pater vester cœlestis dabit bona petenti» bus se[1]? » Cum ergo secundum tria illa quæ commendat Apostolus, fides significetur in pisce, vel propter aquam baptismi, vel quod in hujus sæculi fluctibus integra est; cui contrarius est ille serpens, qui ut non crederetur Deo, venenosa fraude persuasit : spes in ovo, quia vita pulli nondum est, sed futura est, nec jam videtur, sed adhuc speratur; spes enim quæ videtur, non est spes; cui contrarius est scorpius, quoniam qui sperat æternam vitam, quæ retro sunt obliviscitur, et in anteriora se extendit[2]; cui noxium est retro respicere; scorpius autem ex ea parte cavendus est, quam venenatam et aculeatam retrorsum habet : charitas, in pane : major enim horum charitas[3], et in cibis utique vincit cætera panis utilitas; cui contrarius est lapis, quoniam dura corda respuunt charitatem : sive aliud aliquid congruentius ista significent, tamen qui novit bona data dare filiis suis, petere nos et quærere et pulsare compellit.

XVII. Quod quare faciat, qui novit, quid nobis necessarium sit, priusquam petamus ab eo, movere animum potest, nisi intelligamus quod Dominus et Deus noster non voluntatem nostram sibi velit innotescere, quam non potest ignorare; sed exerceri in orationibus desiderium nostrum, quo possimus capere quod præparat dare. Illud

[1] Luc. XI, 9, et seqq. — [2] Rom. VIII, 24. — [3] I Cor. XIII, 13.

enim valde magnum est, sed nos ad capiendum parvi et angusti sumus. Ideo nobis dicitur, « Dilatamini, ne sitis » jugum ducentes cum infidelibus[1]. » Tanto quippe illud quod valde magnum est quod nec oculus vidit, quia non est color; nec auris audivit, quia non est sonus; nec in cor hominis ascendit[2], quia cor hominis illuc debet ascendere, sumemus capacius, quanto id et fidelius credimus, et speramus firmius, et desideramus ardentius.

XVIII. In ipsa ergo fide et spe et charitate continuato desiderio semper oramus. Sed ideo per certa intervalla horarum et temporum etiam verbis rogamus Deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus; quantumque in hoc desiderio profecerimus nobis ipsis innotescamus, et ad hoc augendum nos ipsos acrius excitemus. Dignior enim sequetur effectus, quem ferventior præcedit affectus. Ac per hoc et quod ait Apostolus, « Sine intermis» sione orate[3], » quid est aliud quam beatam vitam, quæ nulla nisi æterna est, ab eo qui eam solus dare potest, sine intermissione desiderate? Semper ergo hanc a Domino Deo desideremus et oramus semper. Sed ideo ab aliis curis atque negotiis, quibus ipsum desiderium quodam modo tepescit, certis horis ad negotium orandi mentem revocamus, verbis orationis nos ipsos admonentes in id, quod desideramus, intendere, ne quod tepescere cœperat, omnino frigescat, et penitus extinguatur, nisi crebrius inflammetur. Unde et illud quod idem Apostolus ait, « Postulationes vestræ innotescant apud Deum[4], » non sic accipiendum est, tanquam Deo innotescant, qui eas et antequam essent utique noverat, sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per jactantiam. Aut forte etiam innotescant Angelis qui sunt apud Deum, ut quodam modo eas offerant Deo, et

[1] 2 Cor. VI, 14. — [2] Id. II, 9. — [3] 1 Thess. V, 16. — [4] Philip. IV, 6.

de his consulant, et quod eo jubente implendum esse cognoverint, sicut oportere ibi cognoverint, hoc nobis vel evidenter vel latenter apportent. Dixit enim Angelus homini, « Et nunc quando orabas tu et Sara, ego obtuli » orationem vestram in conspectu claritatis Dei [1]. »

XIX. Quæ cum ita sint, etiam cum diu orare vacat, id est, cum alia bonarum et necessariarum actionum non impediuntur officia, quamvis et in eis, ut dixi, desiderio illo semper orandum sit, non est improbum nec inutile. Neque enim, ut nonnulli putant, hoc est orare in multiloquio, si diutius oretur. Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam de ipso Domino scriptum est, quod pernoctaverit in orando, et quod prolixius oraverit [2]: ubi quid aliud quam nobis præbebat exemplum, in tempore precator opportunus, cum Patre exauditor æternus.

XX. Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen brevissimas, et raptim quodam modo jaculatas, ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, per productiores moras evanescat atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt, hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest, ita si perduraverit, non cito esse rumpendam. Absit enim ab oratione multa locutio, sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio. Nam multum loqui, est in orando rem necessariam superfluis agere verbis. Multum autem precari. est ad eum, quem precamur, diuturna et pia cordis excitatione pulsare. Nam plerumque hoc negotium plus gemitibus quam sermonibus agitur, plus fletu quam affatu. Ponit autem lacrymas nostras in conspectu suo, et

[1] Tob. XII, 12. — [2] Luc. VI, 12.

gemitus noster non est absconditus ab eo, qui omnia per Verbum condidit, et humana verba non quærit.

Exposito Orationis Dominicæ.

XXI. Nobis ergo verba necessaria sunt, quibus commoneamur, et inspiciamus quid petamus, non quibus Dominum seu docendum seu flectendum esse credamus. Cum ergo dicimus, « Sanctificetur nomen tuum[1], » nos ipsos admonemus desiderare, ut nomen ejus quod semper sanctum est, etiam apud homines sanctum habeatur, hoc est non contemnatur; quod non Deo, sed hominibus prodest. Et in eo quod dicimus, « Adveniat regnum » tuum, » quod seu velimus, seu nolimus, utique veniet, desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut nobis veniat, atque nos in eo regnare mereamur. Cum dicimus, « Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra, » nobis ab illo precamur ipsam obedientiam, ut sic a nobis fiat voluntas ejus, quemadmodum fit in cœlestibus ab Angelis ejus. Cum dicimus, « Panem nostrum quotidia» num da nobis hodie, » per id quod dicitur hodie, significatur hoc tempore, ubi vel illam sufficientiam petimus, a parte quæ excellit, id est nomine panis totam significantes; vel sacramentum fidelium, quod in hoc tempore necessarium est, non tamen ad hujus temporis, sed ad illam æternam felicitatem assequendam. Cum dicimus, « Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debi» toribus nostris, » nos admonemus et quid petamus, et quid faciamus, ut accipere mereamur. Cum dicimus, « Ne nos inferas in tentationem, » nos admonemus hoc petere, ne deserti ejus adjutorio alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Cum dicimus, « Libera nos a malo, » nos admonemus cogitare, nondum

[1] Matth. VI, 9, et Luc. XI, 2.

nos esse in eo bono ubi nullum patiemur malum. Et hoc quidem ultimum quod in dominica Oratione positum est, tam late patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus in hoc gemitus edat, in hoc lacrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. His enim verbis res ipsas memoriæ nostræ commendari oportebat.

XXII. Nam quælibet alia verba dicamus, quæ affectus orantis vel præcedendo format ut clareat, vel consequendo attendit ut crescat, nihil aliud dicimus quam quod in ista dominica Oratione positum est, si recte et congruenter oramus. Quisquis autem id dicit quod ad istam evangelicam precem pertinere non possit, etiamsi non illicite orat, carnaliter orat : quod nescio quemadmodum non dicatur illicite, quandoquidem spiritu renatos nonnisi spiritaliter decet orare. Qui enim dicit verbi gratia, « Clarificare in omnibus gentibus, sicut clarificatus es in nobis[1], » et, « Prophetæ tui fideles inveniantur[2] : » quid aliud dicit quam, « Sanctificetur nomen tuum? » Quid dicit, « Deus virtutum converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus[3] : » quid aliud dicit quam, « Veniat regnum tuum? » Qui dicit, « Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et ne dominetur mei omnis iniquitas[4] : » quid aliud dicit quam, « Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra? » Qui dicit, « Paupertatem et divitias ne dederis mihi[5] : » quid aliud dicit quam, « Panem nostrum quotidianum da nobis hodie? » Qui dicit, « Memento Domine David, et omnis mansuetudinis ejus[6] : » aut, « Domine, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala[7] : » quid aliud dicit quam, « Dimitte

[1] Eccli. XXXVI, 4. — [2] Ibid. 18. — [3] Psal. LXXIX, 4. — [4] Id. CXVIII, PHE, 133. — [5] Prov. XXX, 8. — [6] Psal. CXXXI, 1. — [7] Id. VII, 4.

» nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus » nostris? » Qui dicit, « Aufer a me concupiscentias ven» tris, et desiderium concubitus ne apprehendat me [1], » quid aliud dicit quam, « Ne nos inferas in tentationem? » Quid dicit, « Erue me ab inimicis meis, Deus, et ab in» surgentibus super me, libera me [2], » quid aliud dicit quam, « Libera nos a malo? » Et si per omnia precationum sanctarum verba discurras, quantum existimo, nihil invenies quod in ista dominica non contineatur et concludatur Oratione. Unde liberum est aliis atque aliis verbis, eadem tamen in orando dicere; sed non debet esse liberum alia dicere.

XXIII. Hæc et pro nobis, et pro nostris; et pro alienis, atque pro ipsis inimicis sine fluctu dubitationis oranda sunt: quamvis alius pro isto, alius pro illo, sicut se habent propinquitates vel longinquitates necessitudinum in corde orantis oriatur aut excellat affectus. Qui autem dicit in oratione, verbi gratia: Domine, multiplica divitias meas, aut, Da mihi tantas quantas illi vel illi dedisti, aut, Honores meos auge, fac me in hoc sæculo præpotentem atque clarentem, vel si quid hujusmodi est; et hæc dicit, eorum habens concupiscentiam, non id attendens, ut ex his secundum Deum prosit hominibus: puto eum non invenire in Oratione dominica, quo possit hæc vota coaptare. Quamobrem pudeat saltem petere quæ non pudet cupere; aut si et hoc pudet, sed cupiditas vincit, quanto melius hoc petitur, ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet, cui dicimus, « Libera nos a » malo. »

XXIV. Habes quantum arbitror, non solum qualis ores; verumetiam quid ores; non me docente, sed illo qui omnes nos docere dignatus est. Beata vita quærenda

[1] Eccli. XXIII, 6. — [2] Psal. LVIII, 2.

est, hæc a Domino Deo petenda est. Quid sit beatum esse, a multis multa sunt disputata, sed nos ad multos et ad multa ut quid imus? Breviter in Scriptura Dei veraciterque dictum est; « Beatus populus cujus est Domi- » nus Deus ipsius[1]. » In ipso populo ut simus, atque ad eum contemplandum, et cum eo sine fine vivendum pervenire possimus, « Finis præcepti est charitas de corde » puro et conscientia bona, et fide non ficta[2].» In eisdem tribus, pro conscientia bona spes posita est. Fides ergo et spes et charitas ad Deum perducunt orantem, hoc est, credentem, sperantem, desiderantem, et quæ petat a Domino in dominica Oratione considerantem. Jejunia et ab aliis voluptatibus sine salutis neglectu carnalis concupiscentiæ refrenatio, maximeque eleemosynæ multum adjuvant orationem, ut possimus dicere; « In die tribula- » tionis meæ, Deum exquisivi manibus meis, nocte » coram eo, et non sum deceptus[3].» Quomodo enim Deus incorporalis et impalpabilis manibus exquiritur, nisi operibus exquiratur?

XXV. Adhuc est fortasse, quod quæras, cur Apostolus dixerit, « Quid enim oremus, sicut oportet nesci- » mus[4]. » Neque enim ullo modo credendum est vel ipsum, vel quibus ista dicebat, dominicam nescisse Orationem. Cur ergo putamus hoc eum dixisse, quod nec temere potuit, nec mendaciter dicere, nisi quia molestiæ tribulationesque temporales plerumque prosunt, vel ad sanandum tumorem superbiæ, vel ad probandam exercendamve patientiam, cui probatæ et exercitatæ clarior merces uberiorque servatur, vel ad quæcumque flagellanda et abolenda peccata; tamen nos nescientes quid ista prosint, ab omni tribulatione optamus liberari? Ab

[1] Psal. CXLIII, 15. — [2] I Tim. I, 5. — [3] Psal. LXXVI, 3. — [4] Rom. VIII, 26.

hac ignorantia nec se ipsum Apostolus ostendit alienum, nisi forte quid oraret sicut oportet sciebat, quando in revelationum magnitudine ne extolleretur datus est illi stimulus carnis. angelus Satanæ, qui eum colaphizaret, propter quod ter Dominum rogavit[1], ut eum auferret ab eo, utique sicut oportet nesciens quid oraret. Denique Dei responsum cur non fieret, quod vir tantus orabat, et quare fieri non expediret, audivit; « Sufficit » tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur[2].»

XXVI. In his ergo tribulationibus, quæ possunt et prodesse et nocere, quid oremus sicut oportet nescimus: et tamen quia dura, quia molesta, quia contra sensum nostræ infirmitatis sunt, universali humana voluntate, ut a nobis hæc auferantur, oramus. Sed hoc devotionis debemus Domino Deo nostro, ut si ea non abstulerit, non ideo nos ab eo negligi existimemus, sed potius pia patientia malorum, bona speremus ampliora: sic enim virtus in infirmitate perficitur. Nonnullis quippe impatientibus Dominus Deus quod petebant concessit iratus, sicut contra Apostolo negavit propitius. Nam legimus Israëlitæ quid et quomodo rogaverint et acceperint[3], sed expleta concupiscentia, impatientia est graviter castigata. Dedit et regem petentibus secundum cor eorum[4], sicut scriptum est, non secundum cor suum. Dedit etiam quod diabolus postulavit, ut probandus ejus famulus tentaretur[5]. Exaudivit rogantes et immundos spiritus, ut in multos sues legio dæmonum mitteretur[6]. Hæc scripta sunt, ne forte se quisque magnipendat, si fuerit exauditus, cum aliquid impatienter petit, quod non impetrare plus prosit; aut se abjiciat, et de divina erga se miseratione desperet, si non exaudiatur, cum forte aliquid petit,

[1] 2 Cor. XII, 7. — [2] Ibid. 9. — [3] Num. XI, 33. — [4] 1 Reg. VIII, 7. — [5] Job. I, 12, et cap. II, 6. — [6] Luc. VIII, 32.

quo accipiendo affligatur atrocius, vel a prosperitate corruptus penitus evertatur. In talibus ergo quid oremus sicut oportet, nescimus. Unde si aliquid contra quam oramus acciderit, patienter ferendo, et in omnibus gratias agendo, hoc potius oportuisse quod Dei, non quod nostra voluntas habuit, minime dubitare debemus. Nam et hujusmodi exemplum præbuit nobis ille Mediator, qui cum dixisset, « Pater, si fieri potest, transeat a me » calix iste[1], » humanam in se voluntatem ex hominis susceptione transformans, continuo subjecit, « Verum » non quod ego volo, sed quod tu vis, Pater. » Unde non immerito per unius obedientiam justi constituuntur multi[2].

XXVII. Quisquis autem illam unam petit a Domino, et hanc requirit certus ac securus petit[3], nec timet ne forte obsit cum acceperit, sine qua nihil prodest quidquid aliud orando sicut oportet acceperit. Ipsa est enim una vera et sola beata vita, ut contemplemur Domini delectationem in æternum, immortales atque incorruptibiles corpore et spiritu. Propter hanc unam cætera requiruntur, et non indecenter petuntur. Istam quisquis habuerit, omnia quæ vult habebit, nec aliquid ibi velle habere poterit, quod non decebit. Ibi quippe est fons vitæ, quem sitire nunc oportet in oratione, quandiu in spe vivimus, et quod speramus nondum videmus, in protectione alarum ejus, ante quem est omne desiderium nostrum, ut inebriemur ab ubertate domus ejus et torrente voluptatis ejus potemur[4] : quoniam apud eum est fons vitæ, et in lumine ejus videbimus lumen : quando satiabitur in bonis desiderium nostrum : et nihil erit ultra quod gemendo quæramus, sed quod gaudendo teneamus. Verumtamen quia ipsa est pax, quæ præcellit

[1] Matth. XXVI, 39. — [2] Rom. V, 19. — [3] Psal. XXVI, 4. — [4] Id. XXXV, 9.

omnem intellectum, etiam ipsam in oratione poscendo, quid oremus sicut oportet nescimus. Quod enim sicuti est cogitare non possumus, utique nescimus; sed quidquid cogitanti occurrerit, abjicimus, respuimus, improbamus, non hoc esse quod quærimus novimus, quamvis illud nondum quale sit noverimus.

XXVIII. Est ergo in nobis quædam, ut ita dicam, docta ignorantia, sed docta Spiritu Dei, qui adjuvat infirmitatem nostram. Nam cum dixisset Apostolus: « Si » autem quod non videmus speramus, per patientiam ex» pectamus; ibi subjecit: Similiter et Spiritus adjuvat » infirmitatem nostram. Quid enim oremus sicut oportet » nescimus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemi» tibus inenarrabilibus: qui autem scrutatur corda, scit » quid Spiritus sapiat, quia secundum Deum interpellat » pro Sanctis[1]. » Quod non sic est intelligendum, ut existimemus sanctum Spiritum Dei, qui in Trinitate incommutabilis Deus est, et cum Patre et Filio unus Deus, tanquam aliquem qui non sit quod Deus est interpellare pro Sanctis. Dictum quippe est: « Interpellat pro Sanc» tis, » quia interpellare Sanctos facit, sicut dictum est: » Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis » eum[2], » hoc est ut scire vos faciat. Interpellare itaque Sanctos facit gemitibus inenarrabilibus, inspirans eis desiderium etiam adhuc incognitæ tantæ rei, quam per patientiam expectamus. Quomodo enim narratur, quando desideratur quod ignoratur? Nam utique si omni modo ignoraretur, non desideraretur: et rursus, si videretur, non desideraretur, nec gemitibus quæreretur.

XXIX. Hæc omnia considerans, et si quid aliud de hac re tibi Dominus insinuaverit, quod vel mihi non occurrit, vel dici a me longum fuit, concerta in oratione

[1] Rom. VIII, 25. — [2] Deut. XIII, 3.

vincere hoc sæculum, ora in spe, ora fideliter et amanter, ora instanter atque patienter, ora sicut vidua Christi. Quamvis enim ad omnia membra ejus, hoc est, ad omnes qui in eum credunt, et ejus corpori sociantur, sicut docuit, orare pertineat; specialiter tamen diligentior cura orationum in Scripturis ejus viduis invenitur injuncta. Nam duæ fuerunt Annæ honorabiliter nominatæ, una conjugata quæ sanctum Samuëlem peperit : alia vidua quæ Sanctum Sanctorum, cum adhuc infans esset, agnovit[1]. Oravit et conjugata in dolore animi et afflictione cordis, quia filios non habebat; tunc ipsum Samuëlem impetravit, et acceptum Deo reddidit, quia cum posceret, vovit[2]. Sed oratio ejus quomodo ad Orationem illam dominicam pertineat, non facile reperitur, nisi quia in eo quod ibi positum est : « Libera nos a malo[3], » non parvum malum videbatur, et nuptam esse, et fructu carere nuptiarum, cum sola excuset nuptias procreandorum causa filiorum. De illa vero Anna vidua vide quid scriptum sit; « Quia non discedebat de templo, » jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die[4]. » Nec aliunde Apostolus, quod et supra commemoravi : « Quæ » autem vere vidua est, inquit, et desolata speravit in » Domino, et persistit in orationibus nocte ac die[5] : » et Dominus cum semper ad orandum, et non deficiendum nos hortaretur, viduam commemoravit[6], quæ licet iniquum et impium judicem, ac Dei et hominum contemptorem, ad audiendam causam suam assidue interpellando convertit. Quam ergo præ cæteris viduæ debent vacare orationibus, satis hinc intelligi potest, quod omnibus ad suscipiendum orandi studium de viduis propositum est exhortationis exemplum.

[1] I Reg. I, 2, et Luc. II, 26. — [2] I Reg. I, 11. — [3] Matth. VI, 13. — [4] Luc. II, 37. — [5] I Tim. V, 5. — [6] Luc. XVIII, 1.

XXX. Quid autem in hoc operis genere in viduis electum est, nisi destitutio et desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc sæculo destitutam atque desolatam quandiu peregrinatur a Domino, profecto quamdam viduitatem suam Deo defensori assidua et impensissima precatione commendat. Ora ergo ut vidua Christi, nondum habens ejus conspectum, cujus precaris auxilium. Et licet sis ditissima, sicut pauper ora. Nondum enim veras futuri sæculi divitias habes, ubi nulla damna formides. Licet habeas filios et nepotes, numerosamque familiam, quod et supra dictum est, sicut desolata ora; incerta sunt enim omnia temporalia, etiam usque in finem vitæ hujus in nostram consolationem mansura. Tu autem si ea quæ sursum sunt quæris et sapis, æterna et certa desideras, quæ quandiu nondum habes etiam salvis omnibus atque obsequentibus tuis, tanquam desolatam deputare te debes. Et si tu, profecto etiam tuo exemplo religiosissima nurus tua, et aliæ sanctæ viduæ virginesque sub vestra cura securius constitutæ: quanto enim magis domum vestram pie tractatis; tanto impensius orationibus instare debetis, rerum præsentium non occupatæ negotiis, nisi quæ flagitat causa pietatis.

XXXI. Sane memineritis et pro nobis non negligenter orare. Nolumus enim sic nobis honorem quem periculosum gerimus deferatis, ut adjutorium, quod necessarium novimus, auferatis. A familia Christi oratum est pro Petro, oratum est pro Paulo[1]; et vos in ejus familia esse gaudemus, et incomparabiliter plus quam Petrus et Paulus orationum fraternarum auxiliis indigemus. Orate certatim concordi sanctoque certamine: non enim adversus alterutrum certatis, sed adversus diabolum Sanctis omnibus inimicum. In jejuniis et vigiliis, et omni castiga-

[1] Act. XII, 5.

tione corporis quam plurimum adjuvatur oratio[1]. Faciat quæque vestrum quod poterit : quod altera minus potest, in ea quæ potest facit, si in altera diligit, quod ideo quia non potest ipsa non facit : proinde quæ minus valet, non impediat plus valentem, et quæ plus valet, non urgeat minus valentem. Conscientiam quippe vestram Deo debetis, nemini autem vestrum aliquid debeatis, nisi ut invicem diligatis. Exaudiat te Dominus, qui potens est facere supra quam petimus aut intelligimus.

EPISTOLA CXXXI[2].

Dominæ insigni et merito illustri et præstantissimæ filiæ PROBÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Probam resalutat, et gratias agit, quod de salute ipsius fuerit sollicita.

EST quidem ita, ut dicis, quod in corpore corruptibili anima constituta terrena quadam contagione constringitur, et tali onere quodam modo depressa curvatur, ut in imo multa, quam in summo unum facilius concupiscat et cogitet. Nam hoc etiam sancta Scriptura ita dicit : « Corpus enim quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem[2]. » Sed ideo venit Salvator noster, qui mulierem illam in Evangelio per decem et octo annos curvam[3], quæ fortasse hoc significabat, verbo salutis erexit, ut anima christiana non frustra audiat, « Sursum cor : » nec frus-

[1] Tob. XII, 3. — [3] Alias CLVI. quæ autem 131 erat, nunc 101. — Scripta circa idem tempus. — [3] Sap. IX, 15. — [4] Luc. XIII.

tra respondeat, « Se habere ad Dominum. » Quod intuens recte facis, mala hujus mundi tolerabilia ducere spe futuri. Sic enim usu quosdam bono convertuntur in bonum, dum non augent nostram concupiscentiam, sed exercent patientiam : de qua re Apostolus ait : « Scimus » quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bo- » num [1]. » Omnia, inquit : non solum ergo illa quæ appetuntur ut suavia, verumetiam illa quæ ut molesta vitantur, quando alia sic sumimus ne capiamur, alia sic ferimus ne frangamur, et secundum præcepta divina in omnibus gratias agimus ei, de quo dicimus : « Benedicam » Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore » meo [2]; et Bonum est mihi quod humiliasti me, ut dis- » cam justificationes tuas [3]. Neque enim revera, si fallacis prosperitatis semper hic tranquillitas arrideret, anima humana portum illum veræ certæque securitatis appeteret, domina insignis et merito illustris et præstantissima filia. Reddens itaque debitum præstantiæ tuæ salutationis obsequium, agensque gratias quod salutis nostræ religiosissimam curam geris, posco tibi a Domino futuræ vitæ præmia præsentisque solatia, omniumque vestrum in quorum cordibus per fidem habitat Christus, me dilectioni orationique commendo. « Et alia manu. » Deus verus et verax veraciter consoletur cor tuum, et protegat salutem tuam, domina insignis et merito illustris ac præstantissima filia.

[1] Rom. VIII, 28. — [2] Psal. XXXIII, 2. — [3] Id. CXVIII, Thet. 71.

EPISTOLA CXXXII[1].

Domino illustri et merito præstantissimo filio VOLUSIANO (61) AUGUSTINUS episcopus.

Augustinus Volusiano, exhortans illum u sacrarum Scripturarum lectioni vacet, sibique rescribat si quid in eis difficultatis legenti occurrerit.

DE salute tua, quam et in hoc sæculo, et in Christo esse cupio, sanctæ matris tuæ votis sum fortasse etiam ipse non impar. Unde meritis tuis reddens salutationis obsequium, hortor ut valeo, ut litterarum vere certeque sanctarum studio te curam non pigeat impendere. Sincera enim et solida res est, nec fucatis eloquiis ambit ad animum, nec ullo linguæ tectorio inane aliquid ac pendulum crepitat. Multum movet, non verborum, sed rerum avidum : et multum terret, factura securum. Præcipue Apostolorum linguas exhortor ut legas, ex his enim ad cognoscendos Prophetas excitaberis, quorum testimoniis utuntur Apostoli. Si quid autem vel cum legis, vel cum cogitas tibi oritur quæstionis, in quo dissolvendo videar necessarius, scribe ut rescribam. Magis enim hoc forte Domino adjuvante potero, quam præsens talia loqui tecum, non solum propter occupationes varias et meas et tuas, (quoniam non cum mihi vacat, occurrit ut et tibi vacet) verumetiam, propter eorum irruentem præsentiam, qui plerumque non sunt apti tali negotio, magisque linguæ

[1] Alias 1. quæ autem 132 erat, nunc 166. — Scripta circa ineuntem an. 412.

certaminibus, quam scientiæ luminibus delectantur : quod autem scriptum habetur, semper vacat ad legendum, cum vacat legenti : nec onerosum sit præsens, quod cum voles sumitur, cum voles ponitur.

EPISTOLA CXXXIII [1].

Domino eximio et merito insigni atque charissimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Marcellino tribuno, ut Donatistas in quæstione confessos atrocia facinora, puniat citra supplicium capitis, uti congruit Ecclesiæ mansuetudini.

I. CIRCUMCELLIONES illos et clericos partis Donati, quos de Hipponensi ad judicium pro factis eorum publicæ disciplinæ cura deduxerat, a tua nobilitate comperi auditos, et plurimos eorum de homicidio, quod in Restitutum catholicum presbyterum commiserunt, et de cæde Innocentii alterius catholici presbyteri, atque de oculo ejus effosso, et de digito præciso fuisse confessos. Unde mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur. Ideoque his litteris obtestor fidem tuam quam habes in Christo, per ipsius Domini Christi misericordiam; ut hoc nec facias, nec fieri omnino permittas. Quamvis enim ab eorum interitu dissimulare possemus, qui non accusantibus nostris, sed illorum Notoria ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat,

[1] Alias CLIX, quæ autem 133 erat, nunc 99. — Scripta forte circa idem tempus.

præsentati videantur examini; nolumus tamen passiones servorum Dei, quasi vice talionis, paribus suppliciis vindicari. Non quo scelestis hominibus licentiam facinorum prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere volumus; ut vivi et nulla corporis parte truncati, vel ab inquietudine insana ad sanitatis otium legum coërcitione dirigantur, vel a malignis operibus alicui utili operi deputentur. Vocatur quidem et ista damnatio: sed quis non intelligat magis beneficium quam supplicium nuncupandum, ubi nec sæviendi relaxetur audacia, nec pœnitendi subtrahatur medicina.

II. Imple, Christiane judex, pii patris officium; sic succense iniquitati, ut consulere humanitati memineris: nec in peccatorum atrocitatibus exerceas ulciscendi libidinem; sed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem. Noli perdere paternam diligentiam, quam in ipsa inquisitione servasti, quando tantorum scelerum confessionem, non extendente eculeo, non sulcantibus ungulis, non urentibus flammis; sed virgarum verberibus eruisti. Qui modus coërcitionis a magistris artium liberalium, et ab ipsis parentibus, sæpe etiam in judiciis solet ab episcopis adhiberi. Noli ergo atrocius vindicare, quod lenius invenisti. Inquirendi quam puniendi necessitas major est. Ad hoc enim et mitissimi homines facinus occultatum diligenter atque instanter examinant, ut inveniant quibus parcant. Unde plerumque necesse est, exerceatur acrius inquisitio, ut manifestato scelere sit ubi appareat mansuetudo. Omnia quippe bona opera amant in luce constitui, non propter humanam gloriam: « Sed » ut videant, ait Dominus, bona opera vestra et glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est[1]. » Et ideo non suffecit Apostolo monere, ut mansuetudinem serva-

[1] Matth. v, 71.

remus, sed ut eam etiam notam omnibus faceremus: « Mansuetudo, inquit, vestra nota sit omnibus hominibus [1]. Et alio loco, Mansuetudinem ostentantes ad omnes homines [2]. » Unde nec illa sancti David, quando inimico sibi in manus tradito clementer pepercit, præclarissima lenitas emineret, nisi potestas pariter appareret [3]. Non te ergo exasperet vindicandi potestas, cui lenitatem non excussit examinandi necessitas. Noli facinore invento quærere percussorem in quo inveniendo noluisti adhibere tortorem.

III. Postremo pro Ecclesiæ utilitate missus es. Hoc Ecclesiæ catholicæ, aut ut modum dispensationis meæ non supergredi videar, hoc Ecclesiæ ad Hipponensium Regiorum diœcesim pertinenti prodesse, hoc expedire contestor. Si non audis amicum petentem, audi episcopum consulentem. Quamvis quoniam Christiano loquor, maxime in tali causa, non arroganter dixerim, audire te episcopum convenit jubentem, Domine eximie et merito insignis atque charissime fili. Unde scio quidem causas ecclesiasticas, excellentiæ tuæ potissimum injunctas, sed quia credo istam curam ad virum clarissimum atque spectabilem Proconsulem pertinere, ad eum quoque litteras dedi; quas rogo ut ipse illi tradere et allegare, si opus est non graveris: atque ambos obsecro, ne importunam arbitremini, vel intercessionem, vel suggestionem, vel sollicitudinem nostram et passiones catholicorum servorum Dei, quæ infirmis ad ædificationem spiritalem utiles esse debent, haud reciproca inimicorum, a quibus passi sunt, pœna decoloretis, sed potius refracta judiciaria severitate, et vestram fidem, quia filii estis Ecclesiæ, et ipsius matris mansuetudinem commendare mi-

[1] Philip. IV, 5. — [2] Tit. III, 2. — [3] I Reg. XXIV, 7.

nime negligatis. Deus omnipotens præstantiam tuam bonis omnibus augeat, Domine eximie et merito insignis atque charissime fili.

EPISTOLA CXXXIV [1].

Domino insigni et merito sublimi ac præstantissimo filio Apringio Augustinus.

Augustinus Apringium Proconsulem rogat ac monet, ut Circumcelliones atrocia confessos mitius puniat, memor ecclesiasticæ mansuetudinis.

1. Non dubito in hac potestate, quam tibi Deus homini in homines dedit, cogitare te divinum judicium, ubi et judices stabunt rationem de suo judicio reddituri. Christiana quippe fide te imbutum scio; unde mihi ad excellentiam tuam major fiducia tribuitur, non solum petendi, verumetiam monendi propter illum Dominum, in cujus familia nobiscum cœlesti jure censeris, in quo spem vitæ æternæ pariter habemus, et quem pro vobis in sacrosanctis mysteriis invocamus. Proinde Domine insignis et merito sublimis ac præstantissime fili, primum quæso, ut non tibi videar importunus irruere actibus tuis, ea sollicitudine quam me præcipue gerere oportet pro Ecclesia mihi credita, cujus utilitatibus servio, cui non tam præesse quam prodesse desidero. Deinde obsecro ut quod moneo vel rogo, non dedigneris accipere, non cuncteris acquiescere.

[1] Alias CLX. quæ autem 134 erat, nunc 58. — Scripta cum superiore.

II. Circumcelliones quosdam et clericos Donatistas cura eorum, qui disciplinæ publicæ inserviunt, præmissa Notoria ad judicia legesque perduxit. Hi cum audirentur a viro clarissimo et spectabili tribuno et notario fratre tuo, filio meo Marcellino, non tormentis ungularum atque flammarum, sed virgarum coërciti, horrenda facinora in fratres et compresbyteros meos a se perpetrata confessi sunt, quod scilicet unum eorum exceptum insidiis trucidaverunt, alterum e domo raptum, oculo effosso digitoque amputato truncaverunt. Hæc cum comperissem illos fuisse confessos, ideoque minime dubitarem sub jura tuæ securis esse venturos, has ad tuam nobilitatem literas acceleravi, quibus deprecor, et per misericordiam Christi obsecro, sic de tua majore atque certiore felicitate gaudeamus, ut eis paria non retribuantur : quanquam lapidis ictibus digitum præcidere oculumque convellere leges puniendo non possint, quod isti sæviendo potuerunt. Unde securus sum de iis qui hoc se fecisse confessi sunt, quod hanc vicissitudinem non reportabunt : sed ne vel ipsi vel illi, quorum homicidium patefactum est, per tuæ potestatis sententiam mulctentur, hoc timeo, hoc ne fiat et Christianus judicem rogo, et Christianum episcopus moneo.

III. De vobis quidem dixisse Apostolum legimus[1], quod non sine causa gladium geratis, et ministri Dei sitis vindices in eos qui male agunt : Sed alia causa est provinciæ, alia est Ecclesiæ. Illius terribiliter gerenda est administratio, hujus clementer commendanda est mansuetudo. Si apud judicem non Christianum mihi sermo esset, aliter agerem; nec tamen etiam sic Ecclesiæ causam desererem ; et quantum admittere dignaretur, instarem, ne passiones servorum Dei catholicorum, quæ prodesse

[1] Rom. XIII, 4.

debent ad exempla patientiæ inimicorum suorum sanguine fœdarentur: ea si nollet acquiescere, inimico animo eum resistere suspicarer. Nunc vero quando apud te res agitur alia mihi ratio est, alia consultatio. Rectorem te quidem præcelsæ potestatis videmus, sed etiam filium Christianæ pietatis agnoscimus. Subdatur sublimitas tua, subdatur fides tua, causam tecum tracto communem; sed tu in ea potes, quod ego non possum. Confer nobiscum consilium, et porrige auxilium.

IV. Diligenter actum est, ut inimici Ecclesiæ, qui solent vaniloquio seductionis sollicitare animos imperitos tanquam de persecutione gloriantes, quam se perpeti jactant, horrenda facinora sua in catholicos clericos perpetrata faterentur, et suis verbis implicarentur. Legenda sunt Gesta ad sanandas animas, quas pestifera suasione venenaverunt. Numquid placet tibi, ut ad finem Gestorum, si cruentum istorum supplicium continebit, legendo pervenire timeamus, ubi ponimus et ipsam conscientiam, ne malum pro malo, qui passi sunt, reddidisse videantur? Si ergo nihil aliud constitueretur frenandæ malitiæ perditorum, extrema fortasse necessitas ut tales occiderentur urgeret; quanquam quod ad nos attinet, si nihil mitius eis fieri posset, mallemus eos liberos relaxari, quam passiones fratrum nostrorum fuso eorum sanguine vindicari: nunc vero cum aliquid fieri possit, quo et mitis commendetur Ecclesia, et immitium cohibeatur audacia; cur non flectas id partem providentiorem lenioremque sententiam, quod licet judicibus facere etiam non in causis Ecclesiæ. Time ergo nobiscum judicium Dei Patris, et commenda mansuetudinem matris. Cum enim tu facis, Ecclesia facit, propter quam facis, et cujus filius facis. Contende bonitate cum malis. Illi scelere immani membra de corpore vivo avulserunt: tu opere misericordi

effice, ut illa quæ nefandis operibus exercebant, alicui utili operi integra eorum membra deserviant. Illi non pepercerunt correctionem sibi prædicantibus Dei servis : tu parce comprehensis, parce ductis, parce convictis. Illi impio ferro fuderunt sanguinem Christianum : tu ab eorum sanguine etiam juridicum gladium cohibe propter Christum. Illi ministro Ecclesiæ occiso extorserunt spatium vivendi : tu inimicis Ecclesiæ viventibus relaxa spatium pœnitendi. Talem te oportet esse in causa Ecclesiæ judicem Christianum, petentibus, monentibus, intercedentibus nobis. Solent homines quando cum inimicis eorum convictis lenius agitur, a mitiore sententia provocare : sed inimicos nostros ita diligimus, ut nisi de tua Christiana obedientia præsumamus, a tua severa sententia provocemus. Deus omnipotens excellentiam tuam auctiorem feliciorem que conservet, Domine insignis et merito sublimis ac præstantissime fili.

EPISTOLA CXXXV[1].

Domino vere sancto, ac merito venerabili patri AUGUSTINO episcopo, VOLUSIANUS.

Volusianus Augustino, proponens illi quæstiones, quomodo Deus immensus claudi potuerit utero virginis, et infantis corpusculo; an mundi curam deseruerit interim, etc., num etiam miraculis satis declarata sit ejus divinitas.

I. « PETIS me, vir probitatis justitiæque documentum,

[1] Alias II. quæ autem 135 erat, nunc 110. — Scripta sub initium an. 412.

ut aliqua ex ambiguis lectionis peritæ discenda perconter. Amplector gratiam muneris imperati, meque libens in disciplinas tuas offero, veteris sententiæ auctoritatem secutus, quæ nullam ad perdiscendum abundare credit ætatem. Neque immerito Sapiens, prudentiæ studia nullis terminis, neque fine conclusit, quando primordiis suis remota virtus nunquam adeo reseratur adeuntibus, ut omnis protinus ad agnitionem patescat. Domine vere sancte ac merito venerabilis pater, est operæ pretium cognoscere habitam inter nos proxime confabulationem. Quibusdam amicorum conventibus aderamus, frequentes proferebantur illic pro ingeniis studiisque sententiæ. Erat tamen sermo rethorica partitio : apud agnoscentem loquor; nam etiam ista paulo ante docuisti. Astruebatur quid esset inventio, quæ inventionis acrimonia, quantus disponendi labor, quæ translationis gratia, quæ iconismatum pulchritudo, et pro ingenio naturaque materiæ, apposita etiam dicendi facultas. Alii rursus poëticam elevabant faventes. Ne hanc quidem eloquentiæ partem tacitam aut inhonoram relinquis ut convenienter Poëta dixerit,

Inter victrices hederam tibi serpere lauros [1].

Dicebatur ergo quantus œconomiæ esset ornatus, quæ metaphorarum venustas, quanta in comparatione sublimitas : jam leves enodesque versus, atque ut ita dixerim, cæsurarum modulata variatio. Tunc ad familiarem tuam philosophiam sermo deflectit, quam ipse Aristotelico more tanquam Isocraticam fovere consueveras. Quærebamus et quid egerit præceptor ex Lyceo ; quid Academiæ multiplex et continuata cunctatio ; quid ille disputator ex

[1] Virg. Eglog. VIII, vers. 13.

porticu; quid physicorum peritia; quid Epicureorum voluptas; quid inter omnes infinita disputandi libido, tuncque magis ignorata veritas, postquam præsumptum est quod possit agnosci. »

11. « Dum in his confabulatio nostra remoratur, unus e multis, Et quis, inquit, est sapientia ad perfectum christianitatis imbutus, qui ambigua in quibus hæreo possit aperire, dubiosque assensus meos vera vel verisimili credulitate firmare? Stupemus tacentes. Tunc in hæc sponte prorumpit, Miror utrum mundi Dominus et rector, intemeratæ fœminæ corpus impleverit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, et tamen virgo enixa sit solemnitate pariendi, et post hæc virginitas intacta permanserit. His et alia subnectit: Intra corpusculum vagientis infantiæ latet, cui par vix putatur universitas; patitur puerilitatis annos, adolescit, juventute solidatur; tandiu a sedibus suis abest ille regnator, atque ad unum corpusculum totius mundi cura transfertur: deinde in somnos resolvitur, cibo alitur, omnes mortalium sentit affectus; nec ullis competentibus signis tantæ majestatis indicia clarescunt, quoniam larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis; hæc si et alios cogites Deo parva sunt. Intervenimus ulterius inquirenti, solutoque conventu, ad potioris peritiæ merita distulimus, ne dum incautius secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus. Accepisti, vir totius gloriæ capax, imperitiæ confessionem, quid a partibus vestris desideretur agnoscis. Interest famæ tuæ, ut quæsita noverimus. Utcumque absque detrimento cultus divini in aliis sacerdotibus toleratur inscitia, at cum ad antistitem Augustinum venitur, legi deest quidquid contigerit ignorari. Incolumem venerationem tuam divinitas summa tueatur, Domine vere sancte ac merito venerabilis pater. »

EPISTOLA CXXXVI[1].

Domino nimiumque venerabili, et omnibus mihi officiis unice percolendo patri AUGUSTINO, MARCELLINUS.

Marcellinus Augustino, rogans ut Volusiano faciat satis, et narrans quosdam calumniari, quod Deus veterem Legem præ tædio seu consiliorum inconstantia abrogarit, quodque doctrina evangelica sit reipublicæ inutilis; denique Christianos principes multum malorum invexisse reipublicæ.

I. VIR illustris Volusianus beatitudinis tuæ mihi litteras legit, imo me quidem cogente pluribus legit, quæ scilicet omnia quæ a te dicuntur, cum vere miranda sint, usquequaque miratus sum. Sermonis enim divini gratia humiliter tumens, facile ut placeret emeruit. Hinc enim plurimum placuit, quod hominis gressus aliquanto titubantes boni propositi exhortatione statuere et firmare contendis. Est enim nobis cum eodem quotidiana pro viribus nostris, et pro ingenii paupertate disputatio. Sanctæ siquidem matris ejus precatione compulsus, cura mihi est eum frequentius salutandi gratia convenire, licet vicem in hac parte reddere etiam ipse dignetur. Accepta autem venerabilitatis tuæ epistola, homo qui a veri Dei stabilitate, multorum quorum in hac urbe copia est, persuasione revocatur, ita motus est, ut si, quantum ipse confirmat, litterarum prolixitatem minime formidasset, omne

[1] Alias IV, quæ autem 136 erat, nunc 77. — Scripta eodem tempore.

beatitudini tuæ quod habere potest insinuasset ambiguum. Sed tamen satis, sicut etiam ipse probare digna-beris, culto accuratoque sermone, et Romanæ eloquentiæ nitore perspicuo, aliqua sibi exsolvi impendio postulavit. Quæ quidem quæstio usquequaque detrita est, et eorum super hac parte satis nota calliditas, qui dispensationem dominicæ incarnationis infamant. Sed tamen etiam ego in hac parte, quia plurimis quidquid rescripseris profuturum esse confido, precator accesserim, ut ad ea vigilantius respondere digneris, in quibus nihil amplius Dominum quam alii homines facere potuerunt, gessisse mentiuntur. Apollonium siquidem suum nobis, et Apuleium aliosque magicæ artis homines in medium proferunt, quorum majora contendunt extitisse miracula. »

II. Ipse autem vir illustris superius memoratus, multa esse dixit præsentibus aliquantis, quæ huic possent jungi non immerito quæstioni, si ut ante dixi, non ab ejus partibus epistolaris considerata brevitas fuisset. Quæ tamen licet scribere noluerit, tacere non est passus. Dicebat enim, quod etsi sibi hodie incarnationis dominicæ ratio redderetur; reddi vix ad liquidum possit, cur hic Deus, qui et Veteris Testamenti Deus esse firmatur, spretis veteribus sacrificiis delectatus est novis. Nihil enim corrigi posse asserebat, nisi quod ante factum non recte probaretur, vel quod semel recte factum sit, immutari ullatenus non debuisse. Recte enim facta dicebat mutari nisi injuste non posse: maxime quia ista varietas inconstantiæ Deum possit arguere. Tum deinde quod ejus prædicatio atque doctrina, reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat; utpote, sicut a multis dicitur, cujus hoc constet præceptum ut nulli malum pro malo reddere debeamus [1], et percutienti aliam præbere maxillam, et pallium dare

[1] Rom. XII, 17.

persistenti tunicam tollere, et cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spatio itineris duplicato[1] : quæ omnia reipublicæ moribus asserit esse contraria. Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ deprædatori non mala velit belli jure reponere? et cætera quæ dici ad reliqua posse intelligit venerabilitas tua. Hæc ergo omnia, ipsi posse adjungi æstimat quæstioni, in tantum ut per Christianos principes, Christianam religionem maxima ex parte servantes, tanta (etiamsi ipse de hac parte taceat) reipublicæ mala evenisse manifestum sit. »

III. « Unde sicut beatitudo tua mecum dignatur agnoscere, ad hæc omnia (quoniam multorum manibus sine dubio tradetur sanctitatis tuæ desiderata responsio), plenus debet et elucubratus solutionis splendor ostendi ; maxime quia cum ista gererentur, eximius Hipponensis regionis possessor et dominus præsens aderat, qui et sanctitatem tuam sub ironiæ adulatione laudaret, et sibi, cum de his quæreret, minime satisfactum esse contenderet. Ego vero ad hæc omnia promissionis non immemor sed exactor, libros confici deprecor, Ecclesiæ, hoc maxime tempore, incredibiliter profuturos. »

[1] Matth. v, 39.

EPISTOLA CXXXVII[1].

Domino illustri et merito insigni, et præstantissimo filio VOLUSIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Respondet Augustinus ad singulas quæstiones superius propositas a Volusiano.

I. LEGI litteras tuas, in quibus vidi magni cujusdam dialogi specimen, laudabili brevitate comprehensum. Respondere igitur debui, nec pro dilatione aliquid excusationis opponere. Accidit enim opportune, ut ab alienis negotiis mihi aliquantulum vacaret. Quibus autem dictandis hoc otium statueram impendere, paululum distuli, nequaquam justum esse arbitratus, ut quem ad quærendum exhortatus ipse fueram, differrem quærentem. Quis autem nostrum, qui Christi, ut possumus, gratiam ministramus, cum tua verba legerit, ita te velit doctrina instrui Christiana, ut tibi tantum sufficiat ad salutem non hujus vitæ (quam vaporis esse simillimam, tantillum apparentis, et illico vanescentis atque pereuntis, sermo divinus admonere curavit[2]) sed illam salutem propter quam adipiscendam et in æternum obtinendam Christiani sumus? Parum est ergo nobis sic te instrui, ut tibi sit liberando satis. Ingenium quippe et eloquium tuum tam excellens tamque luculentum prodesse debet etiam cæteris, contra quorum tarditatem seu perversitatem, convenientissime defendenda est tantæ gratiæ dispensatio, quam superbæ animulæ nihili pendunt, quæ nimis affectant plurimum

[1] Alias III. quæ autem 137 erat, nunc 78. — Scripta paulo post superiorem. — [2] Jacob. IV, 15.

posse, et ad sua vitia sananda vel etiam refrenanda nihil possunt.

II. Quæris igitur : « Utrum mundi Dominus et rector, intemeratæ fœminæ corpus impleverit; pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, et tamen virgo enixa sit solemnitate pariendi, et post hæc virginitas inviolata permanserit. Utrum intra corpusculum vagientis infantiæ latuerit, cui par vix putatur universitas; passus fuerit puerilitatis annos, adoleverit, juventute solidatus sit; tandiu a sedibus suis abfuerit regnator ille, atque in unum corpusculum, totius mundi cura translata sit : deinde in somnos resolutus sit; cibo alitus, omnes mortalium senserit affectus; neque ullis competentibus signis claruerint tantæ majestatis indicia; quoniam larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis, hæc si et alios cogitemus, Deo parva sunt. » Hanc scribis in quodam conventu amicorum ab uno ex multis, qui aderant, illatam esse quæstionem; vos autem intervenisse ulterius inquirenti, solutumque conventum, ad potioris peritiæ merita distulisse, nedum incautius secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus.

III. Deinde ad me litterarum tuarum dirigis intentionem, et post hanc imperitiæ confessionem, admones ut a partibus nostris quid desideretur agnoscam. Adjungis etiam famæ meæ interesse ut quæsita noveritis, quod utcumque absque detrimento divini cultus in aliis sacerdotibus toleratur inscitia, at cum ad me antistitem venitur, legi deesse quidquid contigerit ignorari. Primum igitur hanc de me opinionem facile præsumptam, quæso deponas, eumque animum quamvis erga me benevolentissimum solvas atque exuas; ac de me mihi magis quam ulli alteri credas, si mihi dilectionis vicem rependis. Tanta est enim Christianarum profunditas litterarum, ut in eis

quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere : non quod ad ea quæ necessaria sunt saluti, tanta in eis perveniatur difficultate : sed cum quisque ibi fidem tenuerit, sine qua pie recteque non vivitur; tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opacata intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verumetiam in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contigat, quod eadem Scriptura quodam loco habet : « Cum consummaverit » homo, tunc incipit [1]. »

IV. Sed quid hinc plura? Veniendum potius est ad rem, quam requiris. Ubi primum te scire volo, non hoc habere Christianam doctrinam quod ita sit Deus infusus carni, qua ex virgine nasceretur, ut curam gubernandæ universitatis vel deseruerit vel amiserit, vel ad illud corpusculum quasi contractam materiam collectamque transtulerit. Hominum iste sensus est, nihil nisi corpora valentium cogitare, sive ista crassiora, sicut sunt humor atque humus, sive subtiliora, sicut aëris et lucis; sed tamen corpora, quorum nullum potest esse ubique totum, quoniam per innumerabiles partes aliud alibi habeat necesse est, et quantumcumque sit corpus seu quantulumcumque corpusculum, loci occupet spatium, eumdemque locum sic impleat, ut in nulla ejus parte sit totum. Ac per hoc densari ac rarescere, contrahi et dilatari, in minutias deteri et grandescere in molem, nonnisi corporum est. Longe aliud est animæ natura quam corporis : quanto magis Dei, qui creator est et animæ et corporis? Non sic Deus dicitur implere mundum, velut aqua, velut aër,

[1] Eccli. XVIII, 6.

velut ipsa lux, ut minore sui parte minorem mundi impleat partem, et majore majorem. Novit ubique totus esse, et nullo contineri loco : novit venire non recedendo ubi erat novit; abire non deserendo quo venerat.

V. Miratur hoc mens humana, et quia non capit, fortasse nec credit : se ipsam primitus ingrata miretur, se ipsam paululum, si potest, attollat a corpore, et ab eis rebus quas solet sentire per corpus ; et videat ipsa quid sit quæ utitur corpore. Sed forte non potest. Magni quippe est ingenii, ut ait quidam [1], sevocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere. Ipsos ergo corporis sensus aliquanto insuetius, et vigilantius perscrutetur. Sunt certe quinque partiti corporis sensus, qui nec sine corpore, nec sine anima esse possunt : quia neque sentire est nisi viventis, quod ab anima est corpori ; neque sine corporeis instrumentis, et quasi vasis atque organis videmus, audimus, cæterisque tribus utimur sensibus. Intendat hæc anima rationalis, et sensus corporis, non sensibus corporis, sed ipsa mente atque ratione consideret. Certe sentire homo non potest, nisi vivat : vivit autem in carne antequam morte utrumque dirimatur. Quomodo igitur anima quæ sunt extra carnem suam sentit, quæ nonnisi in carne sua vivit? An non ab ejus carne longissime absunt sidera in cœlo? An non in cœlo videt solem? An sentire non est videre, cum sit in quinque sensibus cæteris excellentior visus? An et in cœlo vivit, quia et in cœlo sentit, et sensus esse non potest ubi vita non est? An sentit, et ubi non vivit, quia cum in sua tantum carne vivat, sentit etiam in his locis, quæ præter ejus carnem continent ea, quæ tangit aspectu? Vides-ne quam hoc sit latebrosum in sensu tam conspicuo, qui visus dicitur? Attende et auditum. Nam et ipse se foras

[1] Cicero.

quodam modo diffundit a carne. Unde enim dicimus, foris sonat, nisi ibi sentiamus ubi sonat? Ergo et illic extra carnem nostram vivimus. An sentire possumus et ubi non vivimus, cum sensus sine vita esse non possit?

VI. Cæteri tres sensus apud se ipsos sentiunt, quamvis de olfactu utcumque possit dubitari. De gustu autem atque tactu nulla controversia est, quod ea quæ gustamus et tangimus, non alibi, quam in carne nostra sentimus. Proinde isti tres sensus ab hac consideratione semoveantur. Visus auditusque afferunt mirabilem quæstionem, aut quomodo anima sentiat ubi non vivit, aut quomodo vivat ubi non est. Neque enim nisi in carne sua est : sentit autem etiam præter carnem suam. Ibi quippe sentit ubi videt; quia et videre sentire est. Ibi sentit ubi audit; quia et audire, sentire est. Aut ergo et ibi vivit, ac per hoc etiam et ibi est; aut sentit et ubi non vivit; aut vivit et ubi non est. Hæc omnia mira sunt, nihil horum affirmari sine quadam velut absurditate potest : et de sensu loquimur morticino. Quid igitur est ipsa anima, præter corporis sensum, id est in mente qua ista considerat? Neque enim sensu corporis, de ipsis sensibus corporis judicat. Et putamus nobis de omnipotentia Dei incredibile dici aliquid, cum dicitur Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, sic assumpsisse corpus ex virgine, et sensibus apparuisse mortalibus, ut immortalitatem suam non corruperit, ut æternitatem non mutaverit, ut potestatem non minuerit, ut administrationem mundi non deseruerit, ut a sinu Patris, id est, a secreto, quo cum illo et in illo est, non recesserit.

VII. Verbum Dei sic intellige, per quod facta sunt omnia, non ut ejus transire aliquid cogites, et ex futuro præteritum fieri. Manet sicuti est, et ubique totum est. Venit autem cum manifestatur, et cum occultatur absce-

dit. Adest tamen sive occultum sive manifestum, sicut lux adest oculis et videntis et cæci : sed videnti adest præsens, cæco vero absens. Adest et vox audientibus auribus, adest etiam surdis : sed illis patet, istas latet. Quid autem mirabilius quam id quod accidit in vocibus nostris verbisque sonantibus, in re scilicet raptim transitoria? Cum enim loquimur, ne secundæ quidem syllabæ locus est, nisi prima sonare destiterit : et tamen si unus adsit auditor, totum audit quod dicimus ; et si duo adsint, tantumdem ambo audiunt, quod et singulis totum est : et si audiat multitudo silens, non inter se particulatim comminuunt sonos tanquam cibos, sed omne quod sonat et omnibus totum est, et singulis totum. Ita-ne jam non illud est potius incredibile, si verbum hominis transiens quod exhibet auribus. Verbum Dei permanens non exhiberet rebus, ut quemadmodum hoc simul auditur a singulis etiam totum, ita illud simul ubique sit totum.

VIII. Non itaque metuendum est corpusculum infantiæ, ne in illo tantas Deus angustias passus esse videatur. Neque enim mole, sed virtute magnus est Deus ; qui providentia sua meliorem sensum formiculis et apiculis dedit quam asinis et camelis : qui ex grano minutissimo seminis tantam ficulneæ arboris magnitudinem creat, cum ex multo majoribus seminibus longe minora multa nascantur : qui pupillam tam parvam ditavit acie, qua per oculos emicante, in ictu temporis cœlum prope dimidium lustraretur : qui ex puncto et quasi centro cerebri, sensus omnes quinaria distributione diffundit : qui corde membro tam exiguo vitalem motum per corporis cuncta dispensat : his atque hujusmodi rebus insinuans magna de minimis, qui non est parvus in parvis. Ipsa enim magnitudo virtutis ejus, quæ nullas in angusto sentit angus-

tias, uterum virginalem non adventitio, sed indigena puerperio fœcundavit; ipsa sibi animam rationalem, et per eamdem etiam corpus humanum, totumque omnino hominem in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptavit : nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens. Ipsa virtus per inviolatæ matris virginea viscera, membra infantis eduxit, quæ postea per clausa ostia membra juvenis introduxit. Hic si ratio quæritur, non erit mirabile : si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis.

IX. Jam illud quod in somnos solvitur, et cibo alitur, et omnes humanos sentit affectus, hominem persuadet hominibus, quem non consumpsit utique sed assumpsit. Ecce sic factum est; et tamen quidam hæretici, perverse mirando laudandoque ejus virtutem, naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerunt, ubi est omnis gratiæ commendatio, qua salvos facit credentes in se, profundos thesauros sapientiæ et scientiæ continens, et fide mentes imbuens, quas ad æternam contemplationem veritatis incommutabilis provehat. Quid si Omnipotens hominem ubicumque formatum non ex materno utero crearet, sed repentinum inferret aspectibus? Quid si nullas ex parvulo in juventam mutaret ætates, nullos cibos, nullos caperet somnos; nonne opinionem confirmaret erroris, nec hominem verum suscepisse ullo modo crederetur; et dum omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit? Nunc vero ita inter Deum et homines Mediator apparuit, ut in unitate personæ copulans utramque naturam, et solita sublimaret insolitis, et insolita solitis temperaret.

X. Quid autem non mirum facit Deus in omnibus creaturæ motibus, nisi consuetudine quotidiana viluissent? Denique quam multa usitata calcantur, quæ considerata stupentur: sicut ipsa vis seminum, quos numeros habet, et quam vivaces, quam efficaces, quam latenter potentes, quam in parvo magna molientes, quis adeat animo, quis promat eloquio? Ille igitur sibi hominem sine semine operatus est, qui in rerum natura sine seminibus operatur et semina. Ille in suo corpore numeros temporum mensurasque servavit ætatum, qui sine ulla sui mutabilitate mutando contexit ordinem sæculorum: Hoc enim crevit in tempore, quod cœpit ex tempore. Verbum autem in principio, per quod facta sunt tempora, tempus elegit quo susciperet carnem, non tempori cessit ut verteretur in carnem. Homo quippe Deo accessit, non Deus a se recessit.

XI. Sic autem quidam reddi sib rationem flagitant, quomodo Deus homini permixtus sit, ut una fieret persona Christi, cum hoc semel fieri oportuerit; quasi rationem ipsi reddant de re quæ quotidie fit quomodo misceatur anima corpori, ut una persona fiat hominis. Nam sicut in unitate personæ anima unitur corpori, ut homo sit: ita in unitate personæ Deus unitur homini, ut Christus sit. In illa ergo persona mixtura est animæ et corporis; in hac persona mixtura est Dei et hominis: si tamen recedat auditor a consuetudine corporum, qua solent duo liquores ita commisceri, ut neuter servet integritatem suam; quanquam et in ipsis corporibus aëri lux incorrupta misceatur. Ergo persona hominis, mixtura est animæ et corporis: persona autem Christi, mixtura est Dei et hominis. Cum enim Verbum Dei permixtum est animæ habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus. Illud quotidie fit ad procreandos homines: hoc semel

factum est ad liberandos homines. Verumtamen duarum rerum incorporearum commixtio facilius credi debuit, quam unius incorporeæ, et alterius corporeæ. Nam si anima in sua natura non fallatur, incorpoream se esse comprehendit : multo magis incorporeum est Verbum Dei, ac per hoc Verbi Dei et animæ credibilior debuit esse permixtio ; quam animæ et corporis. Sed hoc in nobis ipsis experimur : illud in Christo credere jubemur. Si autem utrumque nobis pariter inexpertum credendum præciperetur, quid horum citius crederemus ? Quomodo non fateremur duo incorporea, quam unum corporeum alterumque incorporeum facilius potuisse misceri ? si tamen non indigne ad ista mixtionis vel mixturæ nomen admittitur, propter consuetudinem corporalium rerum, longe aliter se habentium aliterque notarum.

XII. Verbum igitur Dei idemque Dei Filius, Patri coæternus, eademque Virtus et Sapientia Dei [1], a superno fine creaturæ rationalis usque ad infimum finem creaturæ corporalis attingens fortiter, et disponens omnia suaviter [2], præsens et latens, nusquam conclusa, nusquam discissa, nusquam tumida, sed sine mole ubique tota, longe alio modo quodam, quam eo quo creaturis cæteris adest, suscepit hominem, seque et illo fecit unum Jesum Christum, mediatorem Dei et hominum [3], æqualem Patri secundum divinitatem, minorem autem Patre secundum carnem, hoc est secundum hominem ; incommutabiliter immortalem secundum æqualem Patri divinitatem, eumdemque mutabilemque atque mortalem secundum cognatam nobis infirmitatem. In quo Christo eo tempore, quod opportunissimum ipse noverat, et ante sæcula disposuerat, venit hominibus magisterium et ad-

[1] I Cor. I, 24. — [2] Sap. VIII, 1. — [3] I Tim. II, 5

jutorium, ad capessendam sempiternam salutem. Magisterium quidem ut ea, quæ hic ante dicta sunt utiliter vera, non solum a Prophetis sanctis, qui omnia vera dixerunt, verumetiam a philosophis atque ipsis poëtis, et cujuscemodi auctoribus litterarum, (quos multa vera falsis miscuisse quis ambigat?) illius etiam in carne præsentata confirmaret auctoritas, propter eos, qui illa non possent in ipsa intima Veritate cernere atque discernere: quæ Veritas et antequam hominem assumeret, ipsa aderat omnibus, qui ejus participes esse potuerunt. Maxime vero suæ incarnationis exemplo id salubriter persuasit, ut quoniam homines plerique divinitatis avidi, per potestates cœlestes quas deos putarent, ritusque varios illicitorum non sacrorum sed sacrilegiorum, ambiendum sibi arbitrarentur ad Deum, magis superbe quam pie; qua in re pro Angelis sanctis eis se dæmones superbiæ cognatione supponunt; scirent homines tam proximum esse Deum pietati hominum, ad quem velut longe positum per interpositas potestates ambiebant, ut hominem suscipere dignaretur, et cum illo uniri quodam modo, ut ei sic coaptaretur homo totus, quemadmodum animæ corpus: excepta concretione mutabili, in quam non convertitur Deus, et quam videmus quod habeat et corpus et animus. Adjutorium autem, quod sine gratia fidei quæ ab illo est, nemo potest vincere concupiscentias vitiosas; et si qua earum residua non vicerit, veniali remissione purgari. Quod ergo ad magisterium ejus attinet, quis nunc extremus idiota, vel quæ abjecta muliercula non credit animæ immortalitatem vitamque post mortem futuram? Quod apud Græcos olim primus Pherecydes Assyrius cum disputasset, Pythagoram Samium illius disputationis novitate permotum ex athleta in philosophum vertit. Nunc ergo quod Maro ait, et omnes videmus, Amomum Assy-

rium vulgo nascitur[1]. Quod autem ad adjutorium gratiæ pertinet, quæ in Christo est, ipse est omnino.

Quo duce si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras[2]:

XIII. « Sed nulla, inquiunt, competentibus signis claruerunt tantæ majestatis indicia : quia larvalis illa purgatio, debilium curæ reddita vita defunctis, si et alii considerentur, Deo parva sunt. » Fatemur quidem et nos talia quædam fecisse Prophetas[3]. Nam in his signis quid excellentius quam mortuos resurrexisse? Fecit hoc Elias, fecit hoc Elisæus[4]. Nam de magorum miraculis, utrum etiam mortuos suscitaverint, illi viderint et qui Apuleium se contra magicarum artium crimina copiosissime defendentem, conantur non accusando, sed laudando convincere. Nos legimus, magos Ægyptiorum artium istarum peritissimos, a Moyse famulo Dei fuisse superatos, cum illi quædam mira nefandis artibus agerent, ille Deo simpliciter invocato, machinamenta eorum cuncta subverteret[5]. Sed et ipse Moyses, et cæteri Prophetæ veracissimi Dominum Christum prophetaverunt, et gloriam magnam ei dederunt, hunc non tanquam parem sibi, nec in eadem miraculorum potentia superiorem, sed plane Dominum Deum omnium et hominem propter homines factum venturum prænuntiaverunt. Qui propterea et ipse talia facere voluit, ne esset absurdum, quæ per illos fecerat, si ipse non faceret. Sed tamen et aliquid proprium facere debuit : Nasci de virgine, a mortuis resurgere, in cœlum ascendere. Hoc Deo qui parum putat, quid plus expectet ignoro.

XIV. Arbitror enim talia flagitari, qualia gerens ho-

[1] Virg. Eglog. IV, vers. 25. — [2] Ibid. vers. 13 et 14. — [3] 3 Reg. XVII, 22. — [4] 4 Reg. IV, 35. — [5] Exod. VII, et seqq.

minem, facere non debuit. « Nam in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, » et omnia per ipsum facta sunt[1]. » Num homine assumpto, alium mundum facere debuit, ut eum esse crederemus, per quem factus est mundus? Sed nec major mundus, nec isti æqualis in hoc mundo fieri posset. Si autem minorem faceret infra istum, similiter hoc quoque parum putaretur. Quia ergo non oportebat ut novum faceret mundum, nova fecit in mundo. Homo enim de virgine procreatus, et a mortuis in æternam vitam resuscitatus, et super cœlos exaltatus, potentius fortasse opus est quam mundus. Hic forte respondent, se factum hoc esse non credere. Quid ergo fiat hominibus, qui minima contemnunt, majora non credunt? Reddita vita defunctis, ideo creditur, quia fecerunt alii, et parum est Deo : caro propria de virgine creata, et a morte in æternam vitam super cœlos levata, ideo non creditur, quia nemo fecit, et competit Deo. Ac per hoc quæ sibi quisque facilia non factu sed captu putat, æquo animo accipit : supra ea veluti ficta pro falsis ducit. Noli eis esse similis, obsecro te.

XV. Disputantur hæc latius, et omnes quæstionum necessariarum sinus perscrutati discussique panduntur : sed intellectui fides aditum aperit, infidelitas claudit. Quem non moveat ad credendum tantus ab initio ipse rerum gestarum ordo, et ipsa connexio temporum, præteritis fidem de præsentibus faciens, priora posterioribus et recentioribus antiqua confirmans? Eligitur unus ex gente Chaldæorum[2], pietate fidelissima præditus, cui promissa divina post tantam sæculorum seriem novissimis temporibus complenda prodantur, atque in ejus semine omnes gentes habituræ benedictionem prænuntiantur. Hic unum Deum verum colens universitatis creatorem,

[1] Joan. I, 1. — [2] Gen. XII, 2.

gignit filium senex [1], de conjuge quam spe pariendi penitus destitutam sterilitas ætasque jam fecerat. Propagatur ex illo numerosissimus populus, multiplicatus in Ægypto, quo illam stirpem ex orientalibus partibus, promissis effectisque crebrescens dispositio divina transmiserat. Educitur ex Ægypti servitute gens valida [2], horrendis signis atque miraculis, pulsisque impiis gentibus in terram promissionis perducta et constituta, regno etiam sublimatur. Deinde prævalescente peccato, sacrilegis ausibus Deum verum, qui eis tanta beneficia contulerat, sæpissime offendens variisque flagellata cladibus, et prosperitatibus consolata, usque ad Christi incarnationem declarationemque perducitur. Quem Christum, Dei Verbum, Dei Filium, Deum in carne venturum, moriturum, resurrecturum, in cœlum ascensurum, præpollentissimo suo nomine, in omnibus gentibus dicatos sibi populos habiturum; inque illo remissionem peccatorum, salutemque æternam futuram esse credentibus, omnia gentis illius promissa, omnes prophetiæ, sacerdotia, sacrificia, templum, et cuncta omnino sacramenta sonuerunt.

XVI. Venit et Christus [3], complentur in ejus ortu, vita, dictis, factis, passionibus, morte, resurrectione, ascensione omnia præconia Prophetarum. Mittit Spiritum sanctum, implet fideles una in domo congregatos [4], et hoc ipsum promissum orando atque desiderando expectantes. Impleti autem Spiritu sancto, loquuntur repente linguis omnium gentium, arguunt fidenter errores, prædicant saluberrimam veritatem, exhortantur ad pœnitentiam præteritæ culpabilis vitæ, indulgentiam de divina gratia pollicentur. Prædicationem pietatis veræque religionis signa congruentia et miracula consequuntur. Excitatur adversus eos sæva infidelitas, tolerant præ-

[1] Gen. XXI, 2. — [2] Exod. XIII, 17. — [3] Matth. I, 25. — [4] Act. II, 2.

dicta, sperant promissa, docent præcepta. Numero exigui per mundum disseminantur, populos facilitate mirabili convertunt, inter inimicos augentur, persecutionibus crescunt, per afflictionum angustias usque in terrarum extrema dilatantur. Ex imperitissimis, ex abjectissimis, ex paucissimis illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, præclarissima ingenia, cultissima eloquia; mirabilesque peritias acutorum, facundorum atque doctorum subjugant Christo, et ad prædicandam viam pietatis salutisque convertunt. Alternis adversitatibus et prosperitatibus rerum, patientiam et temperantiam vigilanter exercent: mundo declinante in extrema, fessisque rebus ætatem ultimam protestante, multo fidentius, quia et hoc prædictum est, æternam civitatis cœlestis felicitatem expectant. Atque inter hæc omnia contra Ecclesiam Christi impiarum gentium infidelitas fremit: evincit illa patiendo, et inconcussam fidem inter obsistentium sævitiam profitendo. Revelatæ veritatis, quæ diu promissis mysticis velabatur, sacrificio succedente, illa sacrificia quibus hoc figurabatur, templi ipsius eversione tolluntur. Reproba per infidelitatem gens ipsa Judæorum a sedibus extirpata, per mundum usquequaque dipergitur, ut ubique portet codices sanctos, ac si prophetiæ testimonium, qua Christus et Ecclesia prænuntiata est, ne ad tempus a nobis fictum existimaretur, ab ipsis adversariis proferatur; ubi etiam ipsos prædictum est non fuisse credituros. Templa et simulcra dæmonum, ritusque sacrilegi paulatim atque alternatim secundum prædicta prophetica subvertuntur. Hæreses adversus nomen Christi, sub velamento tamen nominis Christi, ad exercendam doctrinam sanctæ religionis, sicut prænuntiatæ sunt, pullulant. Hæc omnia sicut leguntur prædicta, ita cernuntur impleta, atque ex his jam tot et tantis quæ restant ex-

pectantur implenda. Quæ tandem mens avida æternitatis, vitæque præsentis brevitate permota, contra hujus divinæ auctoritatis lumen culmenque contendat.

XVII. Quæ disputationes, quæ litteræ quorumlibet philosophorum, quæ leges quarumlibet civitatum, duobus præceptis, ex quibus Christus dicit totam Legem Prophetasque pendere, ullo modo sint comparandæ: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et » ex tota anima tua, et ex tota mente tua : et diliges pro- » ximum tuum tanquam te ipsum[1]? » Hic physica quoniam omnes omnium naturarum causæ in Deo creatore sunt. Hic ethica, quoniam vita bona et honesta non aliunde formatur, quam cum ea quæ diligenda sunt, quemadmodum diligenda sunt, diliguntur, hoc est Deus et proximus. Hic logica, quoniam veritas lumenque animæ rationalis, nonnisi Deus est. Hic etiam laudabilis reipublicæ salus: neque enim conditur et custoditur optime civitas, nisi fundamento et vinculo fidei, firmæque concordiæ, cum bonum commune diligitur, quod summum ac verissimum Deus est, atque in illo invicem sincerissime se diligunt homines, cum propter illum se diligunt, cui, quo animo diligant, occultare non possunt.

XVIII. Modus autem ipse dicendi, quo sancta Scriptura contexitur, quam omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis. Ea quæ aperta continet, quasi amicus familaris, sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea vero quæ in mysteriis occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quo non audeat accedere mens tardiuscula et inerudita, quasi pauper ad divitem, sed invitat omnes humili sermone, quos non solum manifesta pascat, sed etiam secreta exerceat veritate, hoc in

[1] Matth. xxii, 37.

promptis quod in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus operta desiderantur, desiderata quodam modo renovantur, renovata suaviter intimantur. His salubriter et prava corriguntur, et parva nutriuntur, et magna oblectantur ingenia. Ille huic doctrinæ inimicus est animus, qui vel errando eam nescit esse saluberrimam, vel odit ægrotando medicinam.

XIX. Vides quam prolixam epistolam fecerim? Si quid ergo te movet, atque inter nos pertractari tanti habes, non tibi faciat angustias usitatarum epistolarum, velut custodiendus modus: quia et optime nosti quam grandes eas veteres habuerint, cum aliquid agerent, quod explicare breviter non valerent. Et si auctorum ad alias litteras pertinentium, mos esset alius; nostrorum nobis in hac re dignius imitanda præberetur auctoritas. Inspice itaque modum epistolarum apostolicarum, vel eorum etiam qui illa divina eloquia tractaverunt: et non pigeat te vel multa quærendo proponere, si multa te permovent; vel aliquanto diutius versare quod quæris, ut quantum fieri per tales quales sumus potest, non remaneat dubitationis nubilum, quod obstet lumini veritatis.

XX. Scio enim excellentiam tuam, quorumdam perpeti obstinatissimas contradictiones, qui propterea putant, vel putari volunt Christianam doctrinam utilitati non convenire reipublicæ, quia nolunt stare rempublicam firmitate virtutum, sed impunitate vitiorum. Non autem sicut regi homini, vel cuilibet principi civitatis, ita etiam Deo quidquid a multis peccatur inultum est. Misericordia vero ejus et gratia prædicata hominibus per hominem Christum, impartita autem per Deum Deique Filium eumdem ipsum Christum, non deserit eos qui ex ejus fide vivunt, eumque pie colunt, sive mala hujus vitæ patienter fortiterque experiantur, sive bonis ejus misericorditer

ac temperanter utantur, æternum pro utroque præmium recepturi in civitate superna atque divina : ubi jam non sit moleste toleranda calamitas, nec laboriose frenanda cupiditas, sed sola sine ulla difficultate, et cum perfecta libertate retinenda Dei et proximi charitas. Incolumem felicioremque te misericordissima Dei omnipotentia tueatur, Domine illustris et merito insignis, ac præstantissime fili. Sanctam et in Christo dignissime honorandam matrem, cujus pro te Deus preces exaudiat, pro meritis vestris officiosissime saluto. Sanctus frater, et coëpiscopus meus Possidius, præstantiam vestram multum salutat.

EPISTOLA CXXXVIII [1].

Domino eximio et merito insigni, charissimo ac desiderantissimo filio Marcellino, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus ad Marcellinum respondens epistolæ 136. *qua nimirum ille petierat ut satisfaceret Volusiano, et significaret quosdam reprehendere quod Deus veterem Legem abrogasset, nec non asserere doctrinam evangelicam esse perniciosam reipublicæ; ac demum non deesse qui Apollonii Apuleiique magica ludibria miraculis Christi præferrent.*

I. Illustri viro et eloquentisssimo, nobisque dilectissimo Volusiano, non amplius quam ad illud quod inquirendum putavit, respondendum fuit : ad ea vero quæ mihi pertractanda atque solvenda in epistola tua ipse misisti, sive ab illo, sive etiam ab aliis vel suggerantur vel ingeran-

[1] Alias v. quæ autem 138 erat, nunc 122. — Scripta eodem tempore.

tur, ad te potius pro viribus nostris pertractata et soluta mitti debuerunt : non sic quemadmodum de his agendum est librorum negotio, sed quemadmodum potest epistolari sat esse colloquio, ut si tibi visum fuerit, qui eorum motus quotidianis disputationibus experiris, et illis legantur hæ litteræ. At si auriculis eorum minus pietate fidei præcultis, sermo iste non sufficit, prius inter nos quod eis putas sufficere peragatur, tum demum ad illos quod peractum fuerit perferatur. Multa enim sunt, a quibus sensus eorum si adhuc abhorret et resilit, vel uberiore vel subtiliore ratione, vel certe auctoritate, cui resistere indignum putent, persuaderi aliquando forsitan possint.

II. Ergo in epistola tua posuisti, moveri quosdam: « Cur hic Deus, qui et Veteris Testamenti Deus esse firmatur, spretis veteribus sacrificiis, delectatus sit novis. Nihil enim corrigi posse asserunt, nisi quod ante non recte factum probaretur; vel quod semel recte factum sit, nullatenus immutari debuisse. Recte enim facta dicunt mutari nisi injuste non posse. » Hæc verba ex litteris tuis in has meas transtuli. Quibus si repondere copiose velim, tempus me citius quam exempla defecerint, quibus rerum ipsa natura et opera humana, certa ratione, pro temporum opportunitate mutentur, nec tamen eadem ratio sit mutabilis qua ista mutantur. Unde pauca commemorem, ut ex his excitata quodam modo jam per plura similia vigil currat intentio. Nonne hyemi æstas addito sensim calore succedit? Nonne diurnis tempora nocturna vertuntur? Quoties nostræ variantur ætates? adolescentiæ pueritia non reditura cedit; juventus adolescentiæ non mansura succedit; finiens juventutem senectus morte finitur. Hæc omnia mutantur, nec mutatur divinæ providentiæ ratio, qua fit ut ista mutentur. Non autem opinor cum agricola æstate aliud jusserit, quam jusserat hyeme, ratio mu-

tatur agriculturæ. Et cum mane surgit, qui nocte quiescebat, vitæ consilium non mutavit. Aliud magister adolescenti quam puero soleat, imposuit. Doctrina igitur constans, mutato præcepto non mutata mutavit instructionem.

III. Nam magnus ille nostrorum temporum medicus Vindicianus, consultus a quodam, dolori ejus adhiberi jussit quod in tempore congruere videbatur; adhibitum sanitas consecuta est. Deinde post annos aliquot eadem rursus corporis causa commota, hoc idem ille putavit adhibendum; adhibitum vertit in pejus. Miratus recurrit ad medicum, indicat factum : at ille ut erat acerrimus, ita respondit : « Ideo male acceptus es, quia ego non jussi : » ut omnes qui audissent, parumque hominem nossent, non eum arte medicinali fidere, sed nescio qua illicita potentia putarent. Unde cum esset a quibusdam postea stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerant, videlicet illi ætati jam non hoc se fuisse jussurum. Tantum igitur valet ratione atque artibus non mutatis, quid secundum eas sit pro temporum varietate mutandum.

IV. Non itaque verum est quod dicitur, Semel recte factum, nullatenus esse mutandum. Mutata quippe temporis causa quod recte ante factum fuerat, ita mutari vera ratio plerumque flagitat, ut cum ipsi dicant recte non fieri si mutetur, contra veritas clamet, recte non fieri nisi mutetur : quia utrumque tunc erit rectum, si erit pro temporum varietate diversum. Quod enim in diversitate personarum uno tempore accidere potest, ut huic liceat aliquid impune facere, non liceat illi; non quod dissimilis res sit, sed quod is qui facit : ita ab una eademque persona diversis temporibus, tunc oportet aliquid fieri, tunc non oportet; non quod sui dissimilis sit qui facit, sed quando facit.

V. Hæc quæstio quam late pateat, profecto videt, quis-

quis pulchri aptique distantiam sparsam quodam modo in universitate rerum valet, neque negligit intueri. Pulchrum enim per se ipsum consideratur atque laudatur, cui turpe ac deforme contrarium est. Aptum vero, cui ex adverso est ineptum, quasi religatum pendet aliunde, nec ex semetipso, sed ex eo cui connectitur, judicatur : nimirum etiam decens atque indecens, vel hoc idem est, vel perinde habetur. Age nunc ea quæ diximus, refer ad illud unde agitur. Aptum fuit primis temporibus sacrificium, quod præceperat Deus, nunc vero non ita est. Aliud enim præcepit, quod huic tempori aptum esset, qui multo magis quam homo novit quid cuique tempori accommodate adhibeatur; quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuatve, immutabilis mutabilium sicut creator ita moderator, donec universi sæculi pulchritudo, cujus particulæ sunt, quæ suis quibusque temporibus apta sunt, velut magnum carmen cujusdam ineffabilis modulatoris excurrat, atque inde transeant in æternam contemplationem speciei qui Deum rite colunt, etiam cum tempus est fidei.

VI. Falluntur autem qui existimant, hæc Deum jubere causa suæ utilitatis vel voluptatis. Et merito moventur, cur Deus ista mutaverit, quasi delectatione mutabili aliud sibi jubens offerri illo prius tempore, aliud isto. Non autem ita est. Nihil Deus jubet quod sibi prosit, sed illi cui jubet. Ideo verus est Dominus, qui servo non indiget, et quo servus indiget. In ea quippe Scriptura quæ Vetus dicitur Testamentum, et eo tempore quo adhuc illa offerebantur sacrificia, quæ hoc tempore non offeruntur dictum est : « Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum » meorum non eges [1]. » Nec illorum ergo sacrificiorum egebat Deus, nec cujusquam eget unquam, sed rerum

[1] sal xv, 2.

divinitus impartitarum, vel imbuendo virtutibus animo, vel æternæ saluti adipiscendæ, quædam signa sunt, quorum celebratione atque functione, non Deo, sed nobis utilia pietatis officia exercentur.

VII. Nimis autem longum est, convenienter disputare de varietate signorum, quæ cum ad res divinas pertinent, Sacramenta appellantur. Sicut autem non ideo mutabilis homo quia mane aliud, aliud vespere; illud hoc mense, illud alio; non hoc isto anno quod illo: ita non ideo mutabilis Deus, quia universi sæculi priore volumine aliud, aliud posteriore sibi jussit offerri, quo convenienter significationes ad doctrinam religionis saluberrimam pertinentes, per mutabilia tempora sine ulla sui mutatione disponeret. Nam ut noverint, quos hæc movent, jam hoc fuisse in ratione divina, nec cum ista nova constituerentur, subito priora displicuisse velut mutabili voluntate, sed hoc jam fixum et statutum fuisse in ipsa sapientia Dei, cui de majoribus etiam rerum mutationibus, eadem Scriptura dicit: « Mutabis ea et mutabun» tur : tu autem idem ipse es [1] : » insinuandum est eis, mutationem istam sacramentorum Testamenti Veteris et Novi etiam prædictam fuisse propheticis vocibus. Ita enim videbunt, si poterunt, id quod in tempore novum est, non esse novum apud eum, qui condidit tempora, et sine tempore habet omnia, quæ suis quibusque temporibus pro eorum varietate distribuit. Nam et in illo Psalmo, unde commemoravi aliquid, quo demonstrarem non egere Deum sacrificiis nostris, cui dicitur : « Dixi » Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum » non eges : » paulo post legitur ex persona Christi : « Non » congregabo conventicula eorum de sanguinibus [2], » hoc est, pecorum victimis, quibus prius congregabantur con-

[1] Psal. CI, 28. — [2] Id. XV, 2.

venticula Judæorum. Et alibi dicit: « Non accipiam de » manu tua vitulos neque de gregibus tuis hircos[1]. » Et alius Propheta: « Ecce, inquit, dies venient, dicit Dominus, et » confirmabo super domum Jacob Testamentum Novum, » non sicut Testamentum quod disposui patribus eorum, » cum eduxi eos de terra Ægypti[2]. » Et alia multa sunt de hac re testimonia, quibus hoc Deum facturum esse prædictum est, quæ commemorare nunc longum est.

VIII. Hic jam si satis constitit, quod recte alio tempore posse constitutum est, idem recte alio tempore posse mutari, mutantis opere, non dispositione mutata, quam dispositionem intelligibilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt, quæ in temporibus simul fieri non possunt, quia tempora non simul currunt: quispiam fortassis expectet causas a nobis ipsius mutationis accipere, quod ipse nosti quam prolixi sit negotii. Verumtamen breviter dici potest, quod homini acuto fortasse suffecerit, aliis sacramentis prænuntiari Christum cum venturus esset, aliis cum venisset annuntiari oportuisse: sicut modo nos idipsum loquentes, diversitas rerum compulit etiam verba mutare. Siquidem aliud est prænuntiari, aliud annuntiari: aliud cum venturus esset, aliud cum venisset.

IX. Nunc deinde videamus quale sit illud, quod in epistola tua sequitur. Adjecisti enim eos dicere, « Quod Christi prædicatio atque doctrina reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat cujus hoc constet esse præceptum, ut nulli malum pro malo reddere debeamus[3], et percutienti aliam præbere maxillam, et pallium dare ei qui tunicam auferre perstiterit[4], et cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spatio itineris duplicato. Quæ omnia reipublicæ moribus asseruntur esse contraria. Nam

[1] Psal. XLIX, 9. — [2] Jerem. XXXI, 31. — [3] Rom. XII, 17. — [4] Matth. V, 39.

quis, inquiunt, tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ deprædatoribus non mala velit belli jure reponere?» Hæc atque hujusmodi verba obtrectantium, sive non obtrectando, sed quærendo talia loquentium, operosius fortasse refellerem, nisi hæ disceptationes haberentur cum viris liberaliter institutis. Unde quid opus est ut diutius laboremus, ac non ipsos potius percontemur, quomodo poterant gubernare atque augere rempublicam, quam ex parva et inopi magnam opulentamque fecerunt, qui accepta injuria ignoscere quam persequi malebant [1]? Quomodo Cæsari administratori utique reipublicæ mores ejus extollens Cicero dicebat [2], quod nihil oblivisci soleret nisi injurias? Dicebat enim hoc tam magnus laudator, aut tam magnus adulator: sed si laudator, talem Cæsarem noverat; si autem adulator, talem esse debere ostendebat principem civitatis, qualem illum fallaciter prædicabat. Quid est autem non reddere malum pro malo, nisi abhorrere ab ulciscendi libidine? quod est accepta injuria ignoscere malle quam persequi, et nihil nisi injurias oblivisci.

X. Hæc cum in eorum leguntur auctoribus, exclamatur et plauditur; describi atque prædicari mores videntur, quibus dignum esset exurgere civitatem, quæ tot gentibus imperaret, quod accepta injuria ignoscere quam persequi malebant. Cum vero legitur præcipiente auctoritate divina non reddendum malum pro malo [3], cum hæc tam salubris admonitio congregationibus populorum tanquam publicis utriusque sexus atque omnium ætatum et dignitatum scholis de superiore loco personat, accusatur religio tanquam inimica reipublicæ. Quæ si ut dignum est audiretur, longe melius Romulo, Numa, Bruto, cæterisque illis Romanæ gentis præclaris viris constitueret,

1 Salustii Catilin. — 2 Orat. pro Q. Ligario. — 3 Matth. XII, 17.

consecraret, firmaret, augeretque rempublicam. Quid enim est respublica nisi res populi? Res ergo communis, res utique civitatis. Quid est autem civitas, nisi multitudo hominum in quoddam vinculum redacta concordiæ? Apud eos enim ita legitur: « Brevi multitudo dispersa atque vaga, concordia civitas facta erat. » Quæ porro præcepta concordiæ in suis templis unquam illi legenda censuerunt? quandoquidem miseri quærere cogebantur, quonam modo sine offensione cujusquam eorum discordes inter se deos suos colere possent: quos si imitari discordando vellent, rupto concordiæ vinculo civitas laberetur; quod postea paulatim decoloratis corruptisque moribus agi cœpit per bella civilia.

XI. Quanta vero præcepta concordiæ non humanis disputationibus exquisita, sed divina auctoritate conscripta in Christi Ecclesiis lectitentur, quis vel ab illa religione alienus, ita surdus est ut ignoret? Ad hoc enim et illa pertinent, quæ malunt exagitare quam discere, alteram percutienti præbendam esse maxillam, volenti auferre tunicam dandum etiam pallium, cum angariante duplicandam viam. Hoc quippe fit, ut vincatur bono malus, imo in homine malo vincatur bono malum et homo liberetur a malo, non exteriore et alieno, sed intimo, ac suo quo gravius et perniciosius quam cujusvis hostis extrinsecus immanitate vastatur. Qui ergo vincit bono malum, patienter amittit temporalia commoda, ut doceat quam pro fide atque justitia contemnenda sint, quæ ille nimis amando fit malus; ac sic injuriosus ab eo ipso, cui fecit injuriam, discat qualia sint propter quæ fecit injuriam, atque in concordiam, qua nihil est utilius civitati, pœnitens acquiratur, victus non sævientis viribus, sed benevolentia patientis. Tunc enim recte fit, cum videtur ei profuturum esse propter quem fit, ad

operandam in eo correctionem atque concordiam. Hoc certe animo faciendum est, etiamsi alius exitus consequatur, nec corrigi velit atque pacari, propter quem corrigendum atque pacandum, velut curandum et sanandum, adhibita est ista medicina.

XII. Alioquin si verba attenderimus, eorumque proprietati serviendum putaverimus, non est præbenda maxilla dextera, si sinistra fuerit percussa. « Quoniam » si quis te[1], inquit, percusserit in maxillam dexte» ram, præbe illi et sinistram[2]. » Magis autem sinistra percutitur, quod ad dexteram ferientis facilior ictus est. Sed sic intelligi solet, ac si dictum esset : Si quis in te meliora fuerit persecutus, et inferiora ei præbe, ne vindictæ potius quam patientiæ studens contemnas æterna pro temporalibus, cum potius temporalia pro æternis contemnenda sint, tanquam sinistra pro dextris. Hæc semper fuit sanctorum Martyrum intentio : vindicta enim ultima juste poscitur, quando nullus jam restat correctionis locus, extremo scilicet summoque judicio. Nunc vero cavendum est, ne vindicandi cupiditate amittatur (ut nihil aliud dicam) ipsa patientia, quæ pluris est habenda quam omne quod potest etiam invito inimicus auferre. Namque alius Evangelista in eadem sententia nullam fecit dexteræ mentionem[3], sed tantum maxillam et alteram nominavit, ut aliquanto distinctius intelligeretur in alio, ipse autem simpliciter eamdem patientiam commendaret. Paratus itaque debet esse homo justus et pius, patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quærit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari militia se quoque numero addat malorum.

XIII. Denique ista præcepta magis ad præparationem cordis, quæ intus est, pertinere, quam ad opus quod in

[1] Vide lib. I. De sermone Domini in monte, cap. 20. — [2] Matth. v, 39. — [3] Luc. vi, 29.

aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus, hinc liquido ostenditur, quod ipse Dominus Jesus exemplum singulare patientiæ, cum percuteretur in faciem, respondit : « Si » male dixi, exprobra de malo : si autem bene quid me » cædis[1]? » Nequaquam igitur præceptum suum, si verba intueamur, implevit. Neque enim præbuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne qui fecerat injuriam augeret : et tamen paratus venerat, non solum in faciem percuti, verumetiam pro his quoque a quibus hæc patiebatur crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens : « Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid fa- » ciunt[2]. » Nec Paulus apostolus præceptum Domini et magistri sui videtur implesse, ubi etiam ipse percussus in faciem, dixit principi sacerdotum : « Percutiet te Deus, » paries dealbate : sedes judicans me secundum Legem, » et contra Legem jùbes me percuti[3]? » Et cum a circumstantibus diceretur : « Injuriam facis principi sacer- » dotum, » irridenter eos admonere voluit quid dixerit, ut qui saperent intelligerent jam destruendum esse adventu Christi parietem dealbatum, hoc est, hypocrisim sacerdotii Judæorum. Ait quippe : « Nescivi, fratres, quia » princeps est : scriptum est enim : Principi populi tui » non maledices[4] : » cum procul dubio, qui in eodem populo creverat, atque ibi Lege fuerat eruditus, illum principem sacerdotum nescire non posset, nec eos, quibus ita notus erat, ullo modo falleret quod nesciret.

XIV. Sunt ergo ista præcepta patientiæ semper in cordis præparatione retinenda, ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate com-

[1] Joan. XVIII, 23. — [2] Luc. XXIII, 34. — [3] Act. XXIII, 3. — [4] Exod. XXII, 28.

plenda est. Agenda sunt autem multa etiam cum invitis benigna quadam asperitate plectendis, quorum potius utilitati consulendum est quam voluntati ; quod in principe civitatis luculentissime illorum litteræ laudaverunt. Nam in corripiendo filio quamlibet aspere, nunquam profecto amor paternus amittitur. Fit tamen quod nolit et doleat, qui etiam invitus videtur dolore sanandus. Ac per hoc si terrena ista respublica præcepta christiana custodiat, et ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut ad pietatis justitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur : quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, et mala voluntas velut hostis interior roboratur. Sed perversa et aversa corda mortalium, felices res humanas putant, cum tectorum splendor attenditur, et labes non attenditur animorum; cum theatrorum moles extruuntur, et effodiuntur fundamenta virtutum; cum gloriosa est effusionis insania, et opera misericordiæ deridentur; cum ex his quæ divitibus abundant, luxuriantur histriones, et necessaria vix habent pauperes; cum Deus, qui doctrinæ suæ publicis vocibus contra hoc malum publicum clamat, ab impiis populis blasphematur, et dii tales requiruntur, in quorum honorem ea ipsa theatrica corporum et animorum dedecora celebrentur. Hæc si Deus pollere permittat, tunc indignatur gravius; hæc si impunita dimittat, tunc punit infestius. Cum vero evertit subsidium vitiorum, et copiosas libidines inopes reddit, misericorditer adversatur. Misericorditer enim, si fieri posset, etiam bella gererentur a bonis, ut licentiosis cupiditatibus domitis hæc vitia perderentur, quæ justo imperio vel extirpari vel premi debuerunt.

XIV. Nam si christiana disciplina omnia bella culpa-

ret, hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Evangelio diceretur, ut abjicerent arma, seque omnino militiæ subtraherent. Dictum est autem eis : « Neminem » concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis » stipendium vestrum[1]. » Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utique non prohibuit. Proinde qui doctrinam Christi adversam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem quales doctrina Christi esse milites jussit, dent tales provinciales, tales maritos, tales conjuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales judices, tales denique debitorum ipsius fisci redditores et exactores, quales esse præcipit doctrina christiana, et audeant eam dicere adversam esse reipublicæ, imo vero non dubitent eam confiteri magnam, si obtemperetur, salutem esse reipublicæ.

XVI. Ut quid autem ad illud respondeam quod dicunt[2], per quosdam Imperatores christianos multa mala imperio accidisse Romano? Hæc generalis conquestio calumniosa est. Nam si apertius certe de præteritis Imperatoribus aliqua commemorarent, possem similia vel fortasse etiam graviora de Imperatoribus non christianis et ego commemorare, ut intelligerent vel hominum hæc esse vitia, non doctrinæ; vel non Imperatorum, sed aliorum sine quibus Imperatores agere nihil possunt. Ex quo enim tempore pessum ire cœperit Romana respublica, satis liquet[3]. litteræ loquuntur ipsorum, longe antequam Christi nomen eluxisset in terris dictum est : « O urbem venalem, et mature perituram si emptorem invenerit[4] ! » In libro etiam belli Catilinæ, ante adventum utique Christi, idem nobilissimus historicus eorum non tacet quando primum insueverit exercitus populi Romani

[1] Luc. III, 14. — [2] Lib. 4. De civit. Dei, cap. 2. — [3] Lib. 2. De civit. Dei, cap. 18. — [4] Sallustii Jugurth.

amare, potare, signa tabulas pictas, vasa cælata mirari, ea privatim et publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Quando ergo nec hominibus, nec ipsis etiam quos deos putabant, morum corruptorum et perditorum avaritia rapacitasque parcebat, tunc cœpit perire laudabile illud decus salusque reipublicæ. Quos deinde vitia pessima successus habuerint, et quanto humanarum rerum malo illa iniquitas prosperata sit, nunc longum est dicere. Audeant Satyricum suum garriendo vera dicentem :

Servabat castas humilis fortuna Latinas
Quondam, nec vitiis contingi parva sinebat
Tecta labor, somnique breves, et vellere Thusco
Vexatæ duræque manus, ac proximus Urbi
Annibal, et stantes Collina in turre mariti.
Nunc patimur longæ pacis mala, sævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.
Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit [1].

Quid ergo expectas, ut ego exaggerem, quanta mala importaverit successu prospero iniquitas sublevata, quandoquidem et ipsi, qui aliquanto prudentius attenderunt, plus dolendum viderunt paupertatem, quam opulentiam periisse Romanam? In illa enim morum integritas servabatur; per hanc autem non muros urbis, sed mentes ipsius civitatis dira nequitia omni hoste pejor irrupit.

XVII. Gratias Domino Deo nostro, qui contra ista mala misit nobis adjutorium singulare. Quo enim non tolleret, quem non involveret, in quod profundum non demergeret fluvius iste horrendæ nequitiæ generis humani, nisi crux Christi in tanta velut mole auctoritatis eminentius firmiusque figeretur, cujus apprehenso ro-

[1] Juvenal. Sat. 6.

bore, stabiles essemus, ne male suadentium, vel in mala impellentium, tam vasto mundi hujus gurgite abrepti sorberemur? In ista enim colluvie morum pessimorum et veteris perditæ disciplinæ, maxime venire ac subvenire debuit cœlestis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, quæ continentiam, benevolentiam, justitiam, atque concordiam, veramque pietatem persuaderet, cæterasque vitæ luminosas validasque virtutes; non tantum propter istam vitam honestissime gerendam, nec tantum propter civitatis terrenæ concordissimam societatem; verumetiam propter adipiscendam sempiternam salutem, et sempiterni cujusdam populi cœlestem divinamque rempublicam, cui nos cives adciscit fides, spes, charitas: ut quandiu inde peregrinamur, feramus eos, si corrigere non valemus, qui vitiis impunitis volunt stare rempublicam, quam primi Romani constituerunt auxeruntque virtutibus, etsi non habentes veram pietatem erga Deum verum, quæ illos etiam in æternam civitatem posset salubri religione perducere; custodientes tamen quamdam sui generis probitatem, quæ posset terrenæ civitati constituendæ, augendæ, conservandæque sufficere. Deus enim sic ostendit in opulentissimo et præclaro imperio Romanorum, quantum valerent civiles etiam sine vera religione virtutes, ut intelligeretur hac addita fieri homines cives alterius civitatis, cujus rex veritas, cujus lex charitas, cujus modus æternitas.

XVIII. Quis autem vel risu dignum non putet, quod Apollonium et Apuleium, cæterosque magicarum artium peritissimos conferre Christo, vel etiam præferre conantur, quanquam tolerabilius ferendum sit, quando istos ei potius comparant quam deos suos? Multo enim melior, quod fatendum est, Apollonius fuit, quam tot stuprorum auctor et perpetrator, quem Jovem nominant

Ista, inquiunt, fabulosa sunt. Adhuc ergo laudent reipublicæ luxuriosam, licentiosam, planeque sacrilegam felicitatem, quæ ista deorum probra confinxit, quæ non solum in fabulis audienda posuit, verumetiam in theatris spectanda proposuit, ubi crimina plura essent quam numina, quæ ipsi dii sibi exhiberi habebant libenter, qui in suos cultores vindicare debuerunt, quod ea saltem viderent patienter. Sed non ipsi, inquiunt, sunt, qui talium fabularum mendacio celebrantur. Qui ergo sunt isti, qui talium turpitudinum celebratione placantur? Horum dæmonum perversitatem atque fallaciam, per quos et magicæ artes humanas mentes decipiunt, quia prodidit Christiana doctrina, quia mundo universo patefecit, quia Angelos sanctos ab eorum malignitate distinxit, quia cavendos potius, et quemadmodum caveretur admonuit, reipublicæ dicitur inimica; quasi non si omnino per istos esset temporalis obtinenda felicitas, quælibet potius fuerat infelicitas eligenda. Sed neque hinc Deus voluit dubitari, qui primum populum unum verum Deum colentem, deos autem falsissimos contemnentem, quandiu oportuit Vetus Testamentum, ubi velamentum Testamenti Novi est, obumbrari, tanta rerum terrenarum felicitate honestavit, ut quivis intelligat, nec ipsam esse in dæmonum potestate, sed in illius unius, cui Angeli serviunt, quem dæmones contremiscunt.

XIX. Apuleius enim, ut de illo potissimum loquamur, qui nobis Afris Afer est notior, non dico ad regnum, sed ne ad aliquam quidem judiciariam reipublicæ potestatem cum omnibus suis magicis artibus potuit pervenire, honesto patriæ suæ loco natus, et liberaliter educatus, magnaque præditus eloquentia. An forte ista ut philosophus voluntate contempsit, qui sacerdos pro-

vinciæ[1], pro magno fuit, ut munera ederet, venatoresque vestiret (62), et pro statua sibi apud Coenses locanda, ex qua civitate habebat uxorem, adversus contradictionem quorumdam civium litigaret? Quod posteros ne lateret, ejusdem litis Orationem scriptam memoriæ commendavit. Quod ergo ad istam terrenam pertinet felicitatem, fuit magus ille quod potuit. Unde apparet eum nihil amplius fuisse, non quia noluit, sed quia non potuit. Quanquam et adversus quosdam, qui ei magicarum artium crimen intenderant, eloquentissime se defendit. Unde miror laudatores ejus, qui eum nescio quæ fecisse miracula illis artibus prædicant, contra ejus defensionem testes esse conari. Sed viderint utrum verum ipsi perhibeant testimonium, et ille falsam defensionem. Illud si sapiunt, attendant, qui magicas artes non utique nisi pro felicitate terrena vel damnabili curiositate conquirunt, vel ab eis innocentes, periculosa tamen eas admiratione collaudant, et videant David nostrum sine ullis talibus artibus, ex pastore ovium pervenisse ad regiam dignitatem cujus et peccata et merita fidelis Scriptura non tacuit; ut sciremus et quibus modis non offenderetur Deus, et quibus modis placaretur offensus.

XX. Quantum autem attinet ad miracula, quæ humanis sensibus stupenda monstrantur, multum errant, qui Prophetis sanctis miraculorum magnorum nobilitate præstantibus magos comparant; quanto magis si eos comparent Christo, quem Prophetæ illi, quibus magi quilibet nullo modo sunt comparandi, prænuntiaverunt esse venturum, et secundum carnem quam sumpsit ex virgine, et secundum divinitatem, qua nunquam separatur a Patre? Video me fecisse prolixissimam Episto-

[1] *Forte* sacerdoti.

lam, nec tamen de Christo dixisse omnia, quæ vel eis qui tardiore ingenio divina non valent assequi, vel eis qui licet acute moveantur, contentiosum tamen studium et præoccupatio diuturni erroris, ab intelligendo impedit, sufficere utcumque possint. Verumtamen cognosce quid eos contra moveat, atque rescribe, ut vel Epistolis vel libris, si adjuverit Deus, ad omnia respondere curemus. Sis in Domino felix, gratia et misericordia ejus, Domine eximie et merito insignis, charissime ac desiderantissime fili.

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI-SEXTI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 7.

Hunc illum esse Pammachium Romanum civem ac Senatorem clārissimum non dubitamus, qui fuit gener Paulæ, Paulinæ maritus, et Hieronymo plurimum familiaris.

ANNOTATIO (2) pag. 12.

Sic in MSS. At apud Lov. habetur tantum, *Dilectissimo fratri Theodoro Augustinus* : prætereaque Theodorus in præfixo illic argumento dicitur episcopus : quæ dignitas unde ipsi afferatur ignoramus : certe non ex fratris appellatione, quam Augustinus supra in Epistola 53 Generoso viro laïco defert; imo hæreticis interdum et paganis, ut videre est in Epistolis 90 et 232. Denique hunc. opinamur, Theodorum cum Maximo designat Augustinus in Epist. 85. hisce verbis : *Charissimi filii mei honorabiles viri*, quibus nempe scripserat Epist. 84.

ANNOTATIO (3) pag. 14.

Hic est. nisi fallimur, ille ipse cujus ex nomine Paulinum salutat Augustinus in Epist. 31. n. 3. *Beatissimus*

frater Severus de condiscipulatu nostro Melevitanæ antistes ecclesiæ, etc.

ANNOTATIO (4) pag. 25.

In lib. 2. contra litt. Petiliani c. 83. lugere adhuc se dicit Augustinus facinus istud Crispini Calamensis episcopi Donatistæ, qui cum emisset possessionem, non dubitavit, *uno*, ut ait, *terroris impetu octoginta ferme animas miserabili gemitu mussitantes rebaptizando submergere.*

ANNOTATIO (5) pag. 29.

Hieronymus alludit ad apologum Æsopi, qui finxit mortalium quemque peram suam, seu manticam propriis vitiis plenam retro pendentem gestare, aliorum vero manticam ante se respicere : quo spectat illud Persii in Satyris, *Ut nemo in sese tentat descendere nemo ; sed præcedenti spectatur mantica tergo.*

ANNOTATIO (6) pag. 46.

Hieronymus in Epist. 68 conqueritur maledicta Ruffini studio ejusdem ad Africam pervenisse : respondet Augustinus nescire se quæ in ipsum maledicta isthuc pervenerint.

ANNOTATIO (7) pag. 64.

Phalarica genus teli est, in modum hastæ prægrandi ferro munitum, quod tortilibus nervis, aut machina quadam bellica magno impetu mittebatur.

ANNOTATIO (8) pag. 73.

Censorem illum ex nomine indicat et lepide suggillat Hieronymus in Jon. cap. 4 his verbis : *In hoc loco quidam Canthelius de antiquissimo genere Corneliorum, sive, ut ipse jactat, de stirpe Asinii Pollionis dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita hederam transtulerim : timuit videlicet ne si pro cucurbitis hederæ nascerentur, unde occulte et tenebrose biberet non haberet.*

ANNOTATIO (9) pag. 93.

Fortunatum in disputatione vincit Augustinus, cum adhuc presbyter esset, ex lib. I. Retract. c. 16. Jam vero episcopus aliam cum Felice, qui *Hipponem venerat eumdem seminaturus errorem*, ut ait in lib. II. Retract. c. 8. disputationem habuit, anno scilicet 404. ex Actis cum Felice. Huic ergo Epistolam hanc scriptam fuisse suspicari licet.

ANNOTATIO (10) pag. 119.

Denique Hieronymus accessisse videtur ad Augustini sententiam in lib. I. adversus Pelagianos c. 8. ubi inter episcopos irreprehensibilem aut nullum aut rarum esse dicit, quippe cum vel ipse Petrus juxta apostolum Paulum reprehensibilis fuerit. *Quis indignabitur*, inquit, *id sibi denegari, quod princeps Apostolorum non habuit?*

ANNOTATIO (11) pag. 126.

Collationi Carthaginensi interfuit Novatus Sitifen-

sis episcopus, forte an idem ipse cui hæc Epistola scripta est.

ANNOTATIO (12) pag. 127.

Antea sic legebatur, *Sed cum latina lingua cujus inopia*, etc., manifesto errore, qui nunc demum corrigitur ex Antonii Arnaldi Doct Sorb. conjectura. Nam illis regionibus necessarios fuisse ministros Punica lingua instructos, nec eos tamen facile obvios, intelligimus ex Epist. 209. ad Cœlestinum, ubi Augustinus scribit. *Aptum loco illi congruumque requirebam, qui et Punica lingua esset instructus.*

ANNOTATIO (13) pag. 128.

Catequensem ecclesiam administrabat Paulus: quippe is est, ut opinamur, qui in Epist. 96. dicitur præcessor Bonifacii, Cataquensis juxta Epist. 97. episcopi.

ANNOTATIO (14) pag. 130.

Hic ipse est, ut putant, Cæcilianus qui Prætorio Præfectus postea fuit an. 409. cuique alteram Augustinus Epistolam scripsit an. 413.

ANNOTATIO (15) pag. 131.

Emeritus civis Cæsareensis in Mauritania, ibique Donatistarum episcopus fuit, unus eorum septem quos illi ad suam tuendam causam in collatione Carthaginensi delegerant; ex lib. II. Retract. c. 41.

ANNOTATIO (16) pag. 139.

Rogatensibus, id est, sectatoribus Rogati Cartennensis

in Mauritania Cæsariensi, uti ex Epist. 93. intelligitur, episcopi; qui olim cum a Donatistis defecisset, multa acerba ab ipsis passus est, juvante eorum partes Firmo Tyranno Gildonis fratre. Unde Augustinus in lib. II. cont. litt. Petiliani c. 3. *Bello, Firmiano quæ a vobis Rogatus Maurus pertulit, ipsa Mauritana Cæsariensis interrogetur.*

ANNOTATIO (17) pag. 140.

Erat ille Casensis Nigrensis in Numidia episcopus ætate superior tunc temporis, et *primas* dictus *partis Donati.* In Possidii Indiculo c. 3. qui in Bagaitano quidem consilio anni 394. nominatur quinto loco: at in Carthaginensi collatione ante Primianum ipsummet subscribit.

ANNOTATIO (18) pag. 141.

Hasce notas præferunt MSS. easque Gervasianus codex ad marginem interpretatur. *Augusto Constantino.* Cui interpretationi favet V. C. Henricus Valesius hac eadem relatione edita cum hujusmodi inscriptione, *Constantino Maximo Augusto Anulinus*, etc. At in Carthaginensi collatione 3. n. 216. inscribitur, *Augustis nostris;* fortean exscriptoris errore. Quippe Constantino III consule, id est, anno Christi 313. quo relatio illa scripta est, imperabant Augusti duo, Constantinus et Licinius, non tres, ut iis notis subintelligendum videretur.

ANNOTATIO (19) ibid.

Editi, *nunc proconsul.* Sed melius MSS. et Vale-

sius habent : $\overline{\text{VC}}$. id est juxta Gemmeticensis codicis interpretationem, *Vir consularis ;* juxta exemplum in Carthagin. collat. *Vir clarissimus ;* quæ posterior interpretatio exscriptoris errori tribuenda. Enim vero proconsul scribens Imperatori haudquaquam se virum clarissimum dixisset.

ANNOTATIO (20) pag. 141.

Scripta hæc refert Eusebius in Ecclesiast. Histor. lib. 10. c. 7. quibus videlicet Imperator vult clericos *ab omnibus omnino publicis functionibus immunes conservari, ne errore aliquo, aut casu sacrilego, a cultu summæ divinitati debito abstrahantur ; sed ut potius absque ulla inquietudine proprie legi deserviant.* Verba sunt Constantini, huic relationi illustrandæ necessario adducta.

ANNOTATIO (21) ibid.

Alterum libellum, qui sigillo caruisse dicitur, Valesius aliique putant esse libellum supplicem, quem episcopi partis Majorini ad Constantinum miserunt, petentes ut ex Gallia sibi judices daret qui inter ipsos ac Cæcilianum ejusque collegas judicarent : cujus libelli exemplum refert Optatus in lib. 1. ejusque mentionem facit Augustinus in Epist. 43. n. 13 et 76. n. 2.

ANNOTATIO (22) pag. 142.

Hic ille est Calidus seu Claudius Saturianus ut legitur apud Optatum in lib. 1. qui Curator civitatis Aptungensis fuerat tempore persecutionis tradendorum codicum. id est, Diocletiano VIII et Maximiano VII

Coss. anno Chr. 303 isque idcirco in judicium inductus est, ut ex ejus fide et ex Gestis municipalibus apud ipsum olim confectis investigaretur utrum Felix episcopus Cæciliani ordinator prodidisset sacros codices. Eamdem ob causam vocati sunt Superius centurio, quia nimirum militibus et centurione utebantur magistratus cum Scripturas a Christianis vi extorquerent, et Alfius Cæcilianus, quod ejusdem persecutionis tempore magistratum seu duumviratum municipii Aptungensis gessisset, quodque examinanda esset ipsius ad Felicem Epistola. Calibius vero junior qui apud Optatum Calidius Gratianus appellatur, quia curator erat ejus anni, scilicet 314. quo agitabatur quæstio de Felice, accitus est, forte ut Acta municipalia temporis superioris magistratum proferret.

ANNOTATIO (23) pag. 143.

Legendum haud dubie uno verbo, *exduumviri*, agitur nempe de Alfii Cæciliani Epistola ab ipso post duumviratum scripta, ut patet ex Gestis purgationis Felicis.

ANNOTATIO (24) ibid.

Censet Baronius hanc Epistolam ad Probianum scriptam esse ante Arelatense concilium anni 314. et Ingentium concilio huic exhibitum dicit. Contra Henricus Valesius affirmat datam Epistolam consulatu Constantini et et Licinii IV, id est, an. 315. quo anno Petronium Probianum proconsulem Africæ fuisse constat, cum ex codice Theod. in tit. de Appellat. tum ex eo quod Ælianus, qui ejus prædecessor hic dicitur, proconsulatum Africæ sustinuerit consulatu Volusiani et Anniani, id est, an. 314.

At quo mense proconsulatum adierit Probianus, et utrum non ante initium an. 3 5 minime ostendit Valesius. Porro extat Constantini constitutio *ad Probum* data 1. Aprilis anni 314. ubi Godefridus legendum conjicit, *ad Probianum.*

ANNOTATIO (25) pag. 145.

Quid sit buda, docet Augustinus in lib. 3. cont. Cresconium c. 48. cum eamdem retexens historiam ait Restitutum fuisse *amictu junceo dehonestatum.* Est igitur aut juncus, aut certe storea ex junco. juxta Isid. Gloss. in quo tamen prave legitur, *buda Historia*, pro, *est storea.* Porro Donatus in 2. Æneid. ait *ulvam a plerisque dici eam esse quam vulgo budam appellant.*

ANNOTATIO (26) pag. 148.

Huc spectant Gesta, quæ producuntur in Carthaginensi collatione 3. n. 124. *in judicio habita præfecturæ, ubi se pars adversa* (id est Donatistarum) *audiri tantopere flagitavit:* quæve in eadem collatione n. 141. notantur confecta Ravennæ die 3. Kal. Feb. Arcadio et Probo IV Coss. id est, an. Chr. 406.

ANNOTATIO (27) pag. 163.

Intelligit legem Honorii, paganis prohibentem *quidquam solemnitatis agitare;* datam Curtio 24. Nov. an. 407. juxta App. cod. Th. pag. 35.

ANNOTATIO (28) pag. 166.

Huic ipsi, ut videtur, Italicæ scripta est Joannis

Chrysostomi Epistola 170. qua is Romanam præpotentem fœminam adhortatur, ut pro sua facultate, per se, seu per alios, diligentiam adhibeat ad sedandam tempestatem in Orientali ecclesia excitatam.

ANNOTATIO (29) pag. 181.

Hinc porro intelligitur Rogatistarum schisma non exortum fuisse ante annum 361, sub cujus anni finem demortuo Constantio Julianus rerum potitus est. De illa autem Donatistarum adulatoria petitione, qua supplicarunt sibi restitui basilicas jussu Constantini ipsis ablatas, legendus Augustinus in libr. 2., cont. Litt. Petiliani c. 92. et 97. et in Epist. 105; itemque Optatus in lib. 2.

ANNOTATIO (30) pag. 197.

Abutebatur Vincentius isto Hilarii testimonio ex lib. de Synodis adversus Arianos, ubi dicit, *Nam absque Eleusio et paucis cum eo, ex majori parte Asianæ decem provinciæ, intra quas consisto, vere Deum nesciunt.* Quod quidem facile intelligitur ex verbis Augustini respondentis, *decem provinciarum Asianarum zizania redargui* ab Hilario.

ANNOTATIO (31) pag. 202.

Absunt hæc a Vulgata. Sed habentur apud LXX. inserta inter vers. 22. et 23. ubi græcus textus ita fert : Ἔκγονον κακὸν δίκαιον ἑαυτὸν κρίνει, τὴν δ᾽ ἔξοδον αὐτοῦ οὐκ ἀπένιψεν. Quem locum Hieronymus in lib. 1. adversus Pelag. c. 12, citat his verbis : *Filius malus justum se facit ; et non lavat exitum suum.*

ANNOTATIO (32) pag. 206.

Nullum alibi reperire est vestigium concilii hujus : quod quidem non ante annum 330. celebratum fuisse videtur : si quidem tempore Tychoni, qui post annum 280. floruisse intelligitur ex Gennadio, *adhuc vivebant multi*, ut hic ait Augustinus, *per quos certissima et apertissima esse ostenderentur*, quæ ille obtendebat. Certe Donatistarum schisma, quod anno 305. excitatum, nonnisi anno 311. perfecte coaluit, erat jam roboratum et maxime confirmatum, cum tantus episcoporum numerus in urbem Africæ primariam convenit, uti recte observat. Henricus Valesius, qui subinde synodum istam ad Donati Carthaginensis tempora pertinere contendit, non autem ad annum 308. ut Balduini et Baronii ferebat opinio, concepta ex hoc ipso Augustini loco non probe intellecto; ubi Valesius vellet sic legi : *sed etiam universis Maurorum episcopis, quos dicit per annos quadraginta usque ad perfectionem per Macarium*, etc. Lectio tamen vulgata quanquam minus aperta, reperitur in omnibus MSS.

ANNOTATIO (33) pag. 222.

Quia *magister et episcopus* in superiore Epistola salutatus fuit Augustinus, idcirco reddit salutem hisce verbis. Ex quibus obiter conjectare nobis licet dignitatem episcopalem ante annum 409. non collatam fuisse Paulino ; cui alioquin ornatior titulus debitus atque ipsi ab Augustino ascribendus fuerat. Porro conjecturæ favet Ruffinus qui in Epistola nuncupatoria 2. libri

de benedictionibus Patriarcharum, quem circiter id tempus scripsisse videtur, non episcopum, sed fratrem ipsum appellat. Deinceps vero episcopus ab Augustino dicitur, in Epistola 149. scripta versus an. 413. et in lib. 1. de Civitate Dei cap. 10. ubi de re agitur, quæ anno 410. contigit.

ANNOTATIO (34) pag. 222.

Possidius Calamensis episcopus acturus causam ecclesiæ suæ, quæ expilatione, incendia, cædes perpessa erat a paganis Calamensibus, uti docent Epistolæ 91. et 104. navigavit ad Imperatorem, ex eadem Epist. 104. sub finem videlicet anni 408. (quo anno seditio illa contigisse videtur) seu initio 409. quandoquidem his dubio procul perlator fuerit Epistolæ hujus 95. ad Paulinum scriptæ Carthagine, cum ibi hyemaret Augustinus, juxta Epist. 121.

ANNOTATIO (35) pag. 234.

Restitutus nimirum et Florentius episcopi, ex decreto concilii Carthagine habiti 13 Octob., an. 408, legationem ad Imperatorem susceperunt contra paganos et hæreticos, ut videre est in concilio Africano, c. 73.

ANNOTATIO (36) pag. 235.

Bonifacium hunc, præditum ea religione, ut *soleret vehementer cavere mendacium*, uti dicitur infra n. 7, haud immerito credideris esse illum ipsum Cataquensem episcopum, qui agros a prædecessore suo cum aliqua fisci fraude comparatos Ecclesiæ, suscipere præ conscien-

tiæ sinceritate verebatur. Bonifacii *sancti fratris et coepiscopi sui* meminit Augustinus in Epist. 143 et 149. Interfuit Carthaginiensi collat. Bonifacius Cataquensis.

ANNOTATIO (37) pag. 244.

Tangit hic allatam Romano populo cladem prima obsidione Urbis per Alaricum : quæquidem ad finem an. 408 pertinere videtur. Quippe accepto a Romanis auro cum recessisset Alaricus, *Mediocre jam laxamentum hoc malorum esse videbatur*, *quo tempore Honorius quidem imperator Ravennæ consulatum inibat*, *octies honorem hunc consecutus*, *in Oriente vero Theodosius Augustus jam tertium consul*, uti scribit Zozimus in lib. v, id est, initio an. 409.

ANNOTATIO (38) pag. 246.

Donatus proconsulatum Africæ gerebat exeunte an. 408, uti colligitur ex lege ad eum data 24 Novemb., quo munere functus non est ultra medium an. 410, quippe hoc anno 410, die 25 Junii data reperitur alia lex ad Africæ proconsulem Macrobium.

ANNOTATIO (39) pag. 249.

Sic in omnibus MSS. et editis scribitur hoc loco ubi forte legendum, *Memori*, juxta lib. I contra Julian., c. 4; necnon secundum Mercatorem. in lib. Subnotat., c. 4, ubi Julianum interpellat his verbis : *Tunc sanctæ ac beatæ recordationis Memoris episcopi filius? Tu Julianæ primariæ fœminæ, et qua nihil honestius inter reverendissimas matronas invenias, utero edi-*

tus? .... degenerasse eos in te nulli dubium erit, qui sanctos illorum hominum mores, sanctam vitam, institutumque noverit. Memorium Capuanis episcopis accenset Ughellus in Italiæ sacræ tomo VI, haudquaquam ulla præterquam Baronii et Bellarmini auctoritate fretus.

ANNOTATIO (40) pag. 263.

Semipelagiani Massilienses locum hunc producebant in sui erroris præsidium. Cujus rei admonitus Augustinus ab Hilario in Epistola 219 sic demum vindicavit et explicuit suam sententiam in lib. de Prædestinatione Sanct., c. 9: *Cernitis-ne me sine præjudicio latentis consilii Dei aliarumque causarum, hoc de præscientia Christi dicere voluisse, quod convincendæ paganorum infidelitati, qui hanc objecerant quæstionem, sufficere videretur? Quid enim est verius, quam præscisse Christum, qui et quando et quibus locis in eum fuerant credituri? Sed utrum prædicato sibi Christo a se ipsis habituri essent fidem, an Deo donante sumpturi, id est, utrum tantummodo eos præscierit, an etiam prædestinaverit Deus, quærere ac disserere tunc necessarium non putavi. Proinde quod dixi,* tunc voluisse hominibus apparere Christum, apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, et ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri; *posset etiam sic dici, tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam; quando sciebat, et ubi sciebat esse, qui electi fuerant in ipso ante mundi constitutionem.*

ANNOTATIO (41) pag. 254.

In hæc verba S. Augustinus in libro de Prædest. SS.,

c. 10. *Si discutiatur*, inquit, *et quæratur unde quisque sit dignus, non desunt qui dicant, voluntate humana : nos autem dicimus gratia vel prædestinatione divina.*

ANNOTATIO (42) pag. 302.

Alludere videtur Augustinus ad illud Apostoli Rom. 13, v. 5. *Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

ANNOTATIO (43) pag. 306.

Verba isthæc sunt illius forsitan legis, Constantini, Constantii et Valentiniani, cujus mentio fit in cod. Theod., l. XVI, tit. 6. *Ne sanctum baptisma iteretur*, leg. 2.

ANNOTATIO (44) pag. 314.

Frustra hæc quæras in Vulgata : sed apud LXX reperies Prov. IX, v. 18, quæ quidem verba hac in re baptismi post hæreticos repetendi producta sunt olim non modo a Donatistis, verumetiam a Cypriano.

ANNOTATIO (45) pag. 315.

Macrobium Donatistarum apud Hypponem episcopum fuisse, cum ex hac Epistola, tum ex Carthaginensi collatione constat : ordinatum haud dubie in locum Proculeiani, qui post concilium Carthaginense die 25 Aug. 403 celebratum adhuc superstes erat, uti intelligitur ex Epist. 88, n. 8.

ANNOTATIO (46) pag. 318.

Apud Lov. *optata natalitia*, nec aliter legitur in MSS. Vaticano, quod unum hactenus Epistolæ hujus exemplar potuit reperiri. Emendari oportuit hunc et alios quosdam locos ut sensus constaret, servata tamen ad marginem antiqua lectione. Isthuc vero pertinet quod legitur in lib. II contra Litt. Petiliani, c. 23. *Illum commemoro, qui vobiscum vixit, cujus natalitia tanta celebratione frequentabatis, cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis*, etc., ubi natalitia sedis, id est, diem ordinati in episcopum Optati subintelligimus.

ANNOTATIO (47) pag. 329.

Sacra loca et instrumenta, si quæ Catholici attigissent, eluenda putabant Donatistæ; adeoque eorum altaria radebant, calices frangebant, pallas lavabant, Virginum sacrarum crines salsa aqua perfundebant, ut testatur Optatus in lib. VI, ubi hæc inter alia : *In multis*, ait, *locis parietes lavare voluistis, et inclusa spatia salsa aqua spargi præcepistis.*

ANNOTATIO (48) pag. 333.

Libertas Donatistis jampridem reddita fuerat lege Juliani imperatoris, de qua Augustinus in Epist. 105, c. 2, n. 9, scribit : *Julianus desertor Christi et inimicus, supplicantibus vestris Rogatiano et Pontio, libertatem perditionis parti Donati dedit : denique tunc reddidit basilicas hæreticis, quando templa dæmoniis.* Et ante

ipsum Optatus in II libro. *Eadem*, inquit, *voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum patefieri jussa sunt templa.* De hocce Juliani rescripto plura in lib. II contra Litt. Petiliani, c. 97. Aliud præterea circiter finem anni 409. datum est ab Honorio pro Donatistis editum, quo scilicet indulsit, *ut libera voluntate quis cultum Christianitatis acciperet*, sicuti legitur in concilio Carthagine habito 14 Junii. an. 410. ex cujus concilii decreto missi sunt ad eumdem Imperatorem Florentius, Possidius, et Benenatus episcopi, qui ipsum rogarent ut illud edictum rescinderet : quod paulo post fecit, uti apparet ex lege ad Heraclianum in Africa Comitem data 25 Augusti, an. eodem 410.

ANNOTATIO (49) pag. 345.

In Noë, ut ait in tract. de Urbis excidio, cap. I, *significantur boni præpositi, qui regunt et gubernant Ecclesiam, quomodo Noë in diluvio gubernavit arcam. In Daniele significantur omnes sancti continentes. In Job significantur omnes conjugati juste et bene viventes.* Consule Bernard., ser. 6 in Vigil. Nativ. Dom., et ser. 3 in Assumpt. B. M.

ANNOTATIO (50) pag. 353.

Cresconium, cui semel et iterum de causa Faventii se scripsisse testatur hic Augustinus, suspicamur esse illum ipsum Tribunum custodiendo littori præfectum, ad quem is continuo miserat audito raptu Faventii, ut dicit postea in Epist. 115.

ANNOTATIO (51) pag. 353.

Extat super hac re lex a Theodosio data 30 Decemb., an. 380. Verum Augustinus hîc verba fere ipsissima refert alterius legis, quam tulit Honorius an. 409, die 22 Januari, in cod. Theod., lib. IX, tit. 2.

ANNOTATIO (52) pag. 359.

Magister memoriæ, ut fert Notitia dignitatum imperii, *annotationes omnes dictat, et emittit, et precibus respondet* : id est, quæ Princeps verbo respondebat, Magister dictabat breviter et annotabat : emittebat diplomata ad usurpandum cursum publicum; unde hîc dicitur, *evectionem misisse cum annonis* : denique dictabat responsa, quæ a Principe dabantur libellis supplicibus.

ANNOTATIO (53) pag. 378.

Verba Ciceronis, quæ hîc versantur, isthæc sunt : *Post Anaximenes aëra Deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, et infinitum et semper in motu : quasi aut aër sine ulla forma Deus esse possit, cum præsertim Deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat; aut non omne quod ortum sit, mortalitas consequatur.*

ANNOTATIO (53 *bis*) pag. 381.

Litteriones : quo nomine Grammaticos contemptim

appellat Augustinus in lib. I contra Adversarium Legis, cap. 24.

ANNOTATIO (54) pag. 420.

MSS quindecim habent *exhyemarem*. Alii cum editis, *hyemarem*. Sed credimus legendum, *hyemares*. Quippe ad hanc Paulini petitionem respondens Augustinus in Epist. 149. n. 2. scribit. *Simul etiam miseram, sicut jusseras, et illius Epistolæ exemplum, quam tuæ charitati apud Carthaginem de corporum resurrectione rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio* : quibus verbis designare videtur Epistolam 95. in qua n. 7. de membrorum officiis post resurrectionem disserit, quæ Epistola ad Paulinum in Italia commorantem scripta est circiter finem an 408.

ANNOTATIO (55) pag. 427.

Nabuchodonosor nomine Jerosolymitanum episcopum damnatas hæreses clam et oblique defendentem subintelligunt editores operum Hieronymi Erasmus et Marianus. At in Augustini editione idem ipse Erasmus, ac post ipsum Lovanienses Theologi super eadem Epistola docent hic significari, captam a Gotthis Romam non agnoscere manum Dei, sed accersitis copiis moliri rebellionem. Baronius etiam id dictum putat de Urbe capta an. 410.

ANNOTATIO (56) pag. 428.

Apud Lov. *Albino, Piniano, et Melano*. Restituimus *Albinæ et Melaniæ* auctoritate vetustissimi exem-

plaris Corbeiensis, quod unum hujus Epistolæ MSS. nostras in manus venit. Sic etiam inscribitur in Indiculo Possidii cap. 7. Porro Albina Melaniæ fuit senioris nurus, mater junioris Piniano in matrimonium datæ. Eos Melania senior aliquanto ante Gothorum irruptionem Roma eduxerat, una cum filio Publicola juxta Palladium in Lausiaca histor. qui hunc Publicolam seu Poplicolam νεώτερον juniorem dicit, indigitans fortean filium esse Publicolæ Albinæ mariti, de cujus obitu agitur supra in Epist. 94. et 95. Comitabatur profugum huncce religiosum cœtum Ruffinus, cumque eis in Sicilia versabatur an. 410. quo tempore Gothi Regium Julium flammis vastabant, sicut testatur ipse in prologo seu Epistola Ursacium, præfixa interpretationi Origenis in librum Numerorum. et vulgata ab Henrico Valesio annot. in Euseb lib. VI., c. 38. Haud multo post, Ruffino demortuo, adnavigarunt illi Carthaginem : et demum Thagastam secessere; cujus rei fidem facit non modo isthæc Augustini Epistola, sed etiam Metaphrastes in Melaniæ junioris vita ad diem 31 Januarii.

ANNOTATIO (57) pag. 455.

Marcellinus in Africam ab Honorio missus, ut collationem Catholicos inter et Donatistas de suis controversiis ineundam curaret, evulgato in primis rescripto Imperatoris ea de re ipsi dato Ravennæ die 14. seu 12. Octob. Varano Cos. (id est an. 410.) Juti rescripti ejusdem fragmentum in cod. Theod. lib. 16. l. 3. de relig. subnotatur, emisit ipse edictum duplex anno insequenti, unum quo præstituit ut utriusque partis episcopi intra diem Kalendarum Juniarum conferendi causa congregarentur

Carthagine : alterum quo jam præsentibus apud Carthaginem episcopis præscripsit locum modumque collationis, admonens ut pars utraque rescriptis proderet, utrum placerent : quæ edicto continebantur, ex Augustino in Brev. collat. c. 1. et 3. Huic ergo posteriori edicto Catholici rescripserunt Epistolam, quam hic inter Augustinianas idcirco edendam curavimus, quia stylo sensuque tota refert Augustinum : cui de omnibus pro pace Ecclesiæ gestis palmam a Domino datam esse dicit Possidius cap. 13. quia *Totum illud bonum*, inquit, *per sanctum illum hominem consulentibus nostris episcopis et pariter satagentibus et cœptum et perfectum est.* Hinc de se ipse Augustinus in libr. de Gestis Pelagii scribit, tum se *cura* hujus collationis *fuisse occupatissimum*, cum primum Pelagium semel aut iterum vidit Carthagine.

ANNOTATIO (58) pag. 457.

Augustinus in Gestis cum Emerito hanc Epistolam ex integro recitari jussit, cumque verba illa legerentur, se dixisse meminit in lib. de iisdem Gestis, *Fratres, si Dominum cogitamus, locus iste altior, specula vinitoris est, non fassigium superbientis. Si cum volo retinere episcopatum meum, dispergo gregem Christi, quomodo est damnum gregis, honor pastoris?*

ANNOTATIO (59) pag. 459.

Extat illa Donatistarum Notoria in Carthaginensi collatione 1. n. 14. qua videlicet secundo Marcellini edicto respondentes, notum faciunt se ex diversis Africæ partibus convolantes ingressos fuisse Carthaginem XV. Kal.

Jun. petuntque ut cunctos qui venerant adesse collationi præcipiat Marcellinus.

ANNOTATIO (60) pag. 465.

In Africam ex Urbis excidio fugerat Proba cognomine Faltonia, Probi Præfecti Prætorio et an. 371. Consulis ordinarii conjux, avia Demetriadis virginis, ipsiusque matris Julianæ non vere mater, sed socrus ex Augustino in lib. de bono viduitatis c. 19. necnon ex Hieronymo in Epist. 8. ad Demetriadem, ubi hanc Olibrio Probæ filio natam esse significat : subinde vero genus ejus amplissimis laudibus prosecutus ait, *Proba illa omnium dignitatum et cunctæ nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius : cujus sanctitas et in universos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit; quam trium liberorum Probini, Olibrii, et Probi non fatigarunt ordinarii consulatus*, etc.

ANNOTATIO (61) pag. 490.

Volusianus Melaniæ junioris avunculus fuisse creditur, id est, ipsius matris Albinæ frater : non autem patruus, quia Publicola Melaniæ ejusdem pater fratrem non habuit superstitem, ex Epist. 94. Quapropter ϛπέιος, quæ vox ad patruum et avunculum communis est, non bene ab interprete vertitur, *patruus*, tum apud Photium 53. tum apud Metaphrastem in Melaniæ vita. Extant Rutilii de eodem, ut putant, Volusiano versus, quibus hunc Proconsulis Africæ munus sustinuisse docet. Porro Melaniæ neptis et Procli Constantinopolitani episcopi cura Volusianum ad Christianam religionem profitendam

in extremis adductum fuisse produnt Photius et Metaphrastes.

ANNOTATIO (62) pag. 534.

Venatores dicuntur illi videlicet qui sese in iis exercebant muneribus, quæ Apuleius exhibebat. Munera quippe dicebantur ludi non modo gladiatorum, sed etiam venatorum, id est in bestias pugnantium. *Venationes*, inquit Lactantius lib. 6. div. inst. c. 20. *quæ munera vocantur, Saturno attributæ sunt.*

INDEX

TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI-SEXTI.

S. AUGUSTINI

EPISTOLARUM SEQUENTIA ET ORDO NOVUS.

CLASSIS II.

	Pagin.
Epistola LVI. Ad Celerem.	3
— LVII. Ad Celerem.	5
— LVIII. Ad Pammachium.	7
— LIX. Ad Victorinum.	9
— LX. Ad Aurelium.	11
— LXI. Ad Theodorum.	12
— LXII. Alyp. Aug. etc. ad Severum.	14
— LXIII. Ad Severum.	16
— LXIV. Ad Quintianum.	19
— LXV. Ad Xantippum.	23
— LXVI. Ad Crispinum Calamensem.	25
— LXVII. Ad Hieronymum.	27
— LXVIII. *Hieronymi.*	28
— LXIX. Ad Castorium Alypius et Aug.	31
— LXX. Ad Naucellionem Alypius et Aug.	33

Epistola LXXI. Ad Hieronymum. 35
— LXXII. *Hieronymi.* 39
— LXXIII. Ad Hieronymum. 42
— LXXIV. Ad Præsidium. 51
— LXXV. *Hieronymi.* 52
— LXXVI. Ad Donatistas. 74
— LXXVII. Ad Felicem et Hilarinum. 79
— LXXVIII. Ad Clerum et plebem Hipp. 81
— LXXIX. Ad quemdam Presb. Manic. 90
— LXXX. Ad Paulinum et Therasiam. 91
— LXXXI. *Hieronymi.* 94
— LXXXII. Ad Hieronymum. 95
— LXXXIII. Ad Alypium. 122
— LXXXIV. Ad Novatum. 126
— LXXXV. Ad Paulum. 128
— LXXXVI. Ad Cæcilianum. 130
— LXXXVII. Ad Emeritum. 131
— LXXXVIII. Cleric. Hipp. ad Januarium. 140
— LXXXIX. Ad Festum. 151
— XC. *Nectarii.* 157
— XCI. Ad Nectarium. 158
— XCII. Ad Italicam. 166
— XCIII. Ad Vincentium. 171
— XCIV. *Paulini et Therasiæ.* 214
— XCV. Ad Paulinum et Therasiam. 222
— XCVI. Ad Olympium. 230
— XCVII. Ad Olympium. 232
— XCVIII. Ad Bonifacium Episc. 235
— XCIX. Ad Italicam. 244
— C. Ad Donatum Procons. 246
— CI. Ad Memorium Episc. 249
— CII. Ad Deogratias. 254
— CIII. *Secunda Nectarii.* 281

Epistola CIV. Ad Nectarium. 284
— CV. Ad Donatistas. 298
— CVI. Ad Macrobium. 312
— CVII. *Maximi et Theodori.* 313
— CVIII. Ad Macrobium. 314
— CIX. *Severi.* 335
— CX. Ad Severum. 338
— CXI. Ad Victorianum. 342
— CXII. Ad Donatum Exprocons. 351
— CXIII. Ad Cresconium. 353
— CXIV. Ad Florentinum. 354
— CXV. Ad Fortunatum. 355
— CXVI. Ad Generosum. 357
— CXVII. *Dioscori.* 358
— CXVIII. Ad Dioscorum. 359
— CXIX. *Consentii.* 388
— CXX. Ad Consentium. 394
— CXXI. *Paulini.* 410
— CXXII. Ad Clerum et plebem Hipp. 425
— CXXIII. *Hieronymi.* 427

CLASSIS III.

EPISTOLARUM.

— CXXIV. Ad Albinam, Pinian et Melaniæ. 428
— CXXV. Ad Alypium. 431
— CXXVI. Ad Albinam. 436
— CXXVII. Ad Armentarium et Paulinam. 447
— CXXVIII. Sylvani etc. Catholicor. Episc. Collat. Carth. ad Marcellinum. 455

Epistola CXXIX. Eorumdem ad Marcellinum. 459
— CXXX. Ad Probam. 465
— CXXXI. Ad Probam. 488
— CXXXII. Ad Volusianum. 490
— CXXXIII. Ad Marcellinum. 491
— CXXXIV. Ad Apringium. 494
— CXXXV. *Volusiani.* 497
— CXXXVI. *Marcellini.* 500
— CXXXVII. Ad Volusianum. 503
— CXXXVIII. Ad Marcellinum. 519

Annotationes. 537

EXPLICIT INDEX.

